ČESKOSLOVENSKÁ AKADEMIE VĚD
sekce ekonomie, práva a filosofie
ÚSTAV PRÁVA
ODDĚLENÍ (KABINET) DĚJIN STÁTU A PRÁVA V ČSR

PRÁVNĚHISTORICKÉ STUDIE

IV

ČESKOSLOVENSKÁ AKADEMIE VĚD

Vědečtí redaktoři Dr Jaroslav Houser a Dr Jiří Kejř

Recensoval doktor právních věd univ. prof. Dr Václav Vaněček,
člen-korespondent ČSAV

Článek Hynka Bulína spolurecensoval Dr Vladimír Procházka

Článek Vladimíra Procházky spolurecensoval doktor právních věd
univ. prof. Dr. František Štajgr, člen-korespondent ČSAV

Článek Karola Ondrise recensoval akademik Vladimír Procházka

PRÁVNĚHISTORICKÉ STUDIE

IV

PRAHA 1958
NAKLADATELSTVÍ
ČESKOSLOVENSKÉ AKADEMIE VĚD

7812 B

Právnická fakulty university Karlovy - Knihovna

2568/58

Veškerá práva vyhrazena

POČÁTKY STÁTU OBODRICKÉHO

Hynek Bulín

Obodrici, nazývaní ve starší literatuře *Bodrci*, byli vedle Veletů-Luticů historicky nejdůležitější skupinou Slovanů polabsko-baltských. První souvislé zprávy máme o nich teprve z konce 8. století, kdy Obodrici přišli do úzkých styků s franskou říší Karla Velikého. V té době seděli již pevně ve svých historických sídlech mezi dolním tokem Labe a mořem Baltským. Na východě a jihovýchodě sousedili s Velety, zvanými později Lutici (oddělovaly je od nich původně asi řeka Elda vtékající do Labe u dnešního Dömitze a řeka Varna vlévající se u Roztoků do moře), na západě a jihozápadě byli sousedy Sasů a od doby Karla Velikého přímými sousedy říše franské, na severu při moři sousedili s Dánskem.

Nevíme přesně, kdy přišli do těchto svých historických sídel. Ale společenské organisace, které zde vytvořili na přelomu 8. a 9. století, svědčí o jejich staletém vývoji v těchto přímořských krajích při dolním toku Labe. Podle výsledků dosavadního bádání prehistorického, historického, archeologického a filologického lze usuzovati s velkou pravděpodobností, že Obodrici přišli do těchto svých historických sídel v souvislosti s velkým pohybem západních Slovanů přes řeku Vislu a Odru na západ až k Labi a Sále nejpozději ve 3.—4. století. Mimo důvody povšechně historické, týkající se postupu nejzápadnější větve Slovanstva do východní Germanie, která se postupně v 2.—4. století vyprázdnila téměř od všech kmenů germánských, svědčí o dávném zaujetí historických sídel Obodriců název obodrického kmene *Varnů* (Varnabi), sídlících při řece Varně (Varnavě), kteří toto jméno přejali pravděpodobně od germánského kmene *Varinů* v době, kdy tento kmen seděl ještě v Meklenbursku při řece Varnavě. O těchto germánských Varinech, zaznamenaných u Tacita a Plinia, víme, že ještě v 1. století n. l. sídlili v Meklenbursku vedle Anglů, ale později (asi v 3. století) odešli k dolnímu toku Rýna, kde se do konce 5. století připomíná říše varnská. Varnové, o nichž mluví Prokopios v 6. století, jako by seděli dosud v Meklenbursku ve svých starých sídlech jižně od Dánů, nejsou již germánští Varinové, nýbrž slovanští Varnové, známí z pozdějších pramenů pod názvem Varnabi, Varnahi, Varnavi. Převzetí sídel i jména germánských Varinů kmenem slovanským svědčí však o tom, že tito Slované byli v přímém styku s oním germánským

kmenem již nějakou dobu před tím, než odešel z Meklenburska k Rýnu, t. j. pravděpodobně již ve 3. století, ne-li ještě dříve.[1] V této souvislosti zasluhuje zmínky také známý výrok Julia Capitolina, podle něhož se za vlády císaře Marka Aurelia hnuly z východní Germanie četné kmeny germánské »pulsae ab superioribus barbaris«, v čemž L. Niederle správně spatřoval tlak slovanský, který v té době začal působit.[2] Lze tedy právem usuzovat, že také nejsevernější skupina polabských Slovanů, známá později pod názvem Obodriců, dostihla Labe již aspoň ve 3.—4. století a že nemohou mít pravdu oni němečtí badatelé, kteří příchod Slovanů k Odře a Labi kladou teprve do století 5. a 6. (Zeuss, Müllenhoff) nebo dokonce do století 7.—9. (Kossina).[3]

Také novější *archeologie*, a to nejen slovanská, svědčí čím dále více o příchodu Slovanů do prostoru mezi Labem a Odrou v době před polovinou prvního tisíciletí. V archeologických kulturách východního Německa bylo totiž od 4. století zjištěno úplné přerušení starého vývoje, v čemž významní nordičtí archeologové spatřují vliv invase slovanské. Niederle klade pak i s archeologického hlediska tuto slovanskou invasi do východního Německa před 4. století; právem soudí, že »nebyla náhlá, nýbrž postupná a pomalá«.[4]

V 6. století máme již zcela jasné doklady *historické* o kompaktních sídlech Slovanů ve východním Německu. Určitě a vlastním jménem připomíná tu Slovany po prvé Prokopios r. 512, když líčí, jak se Herulové po porážce Gepidů vraceli z dnešního Maďarska do svých starých sídel v severním Německu, při čemž uvádí, že krajiny, jimiž procházeli, byly osídleny Slovany, kteří jim nebránili v průchodu.[5] Jde tu patrně o Slovany v poříčí *Odry*. Za první historickou zprávu, která dokládá Slovany na středním *Labi*, lze pokládat stručný zápis *Vibia Sequestra* ve spise »De fluminibus« ze 6. století: »Albis Suevos a Cervetiis dividit«, v němž se pod jménem »Cervetii« skrývá název starého srbského pagu Serbiště východně od ústí Sály do Labe, v okolí dnešního Zerbstu.[6] O polabských *Srbech*, sídlících mezi Sálou, Labem a českými horami, máme pak podrobnější zprávy ze 7. století. Okolo r. 630 objevuje se v t. zv. *Fredegarově* kronice srbský kníže Dervan, který se tehdy vymanil z nadvlády franské a připojil se ke slovanské říši Sámově. Z téhož pramene se dovídáme o vítězných vpádech Srbů do Durinska, s nímž již tehdy polabští Srbové sousedili.[7] Také zpráva z poloviny 8. století o knížatech

---

[1] L. Niederle, Slovanské starožitnosti III, 1927, 26, 55; Rukověť slovanských starožitností, 1953, 105, 107.

[2] L. Niederle, Slovanské starožitnosti III, 65; Rukověť 106.

[3] Srov. L. Niederle, Slovanské starožitnosti III, 60; Rukověť 105, 106 a literaturu tam citovanou.

[4] L. Niederle, Rukověť 106.

[5] Prokopios, De bello Gothico, lib. II, cap. 15.

[6] L. Niederle, Slovanské starožitnosti III, 69, Rukověť 108.

[7] Fredegar, Chronicon IV, 68, 74, 75, 77, 87.

(duces) Slovanů, kteří r. 748 nabídli franskému majordomu Pipinovi vojenskou pomoc proti Sasům, týká se patrně Srbů.[8]

Obodrici jsou jmenováni ve franských letopisech po prvé teprve v době Karla Velikého na sklonku 8. století, kdy tento panovník uzavřel s nimi vojenský spolek, namířený jednak proti Sasům, jednak proti jiným skupinám polabsko-baltských Slovanů, zejména proti Veletům, kteří jsou tu líčeni jako dávní nepřátelé Obodriců. Jak Obodrici, tak i Veleti vystupují v těchto pramenech od sklonku 8. století jako *politické celky*. Byly to, jak víme z pozdějších pramenů, svazy kmenů, příbuzných etnicky i jazykově, které pod tlakem hospodářských podmínek a hlavně vojenských potřeb vytvořily *nadkmenové organisace* politické pod vládou ústředního knížete, zvaného v záp adních letopisech princeps nebo dux, někdy též rex, regulus nebo subregulus. V rámci těchto nadkmenových organisací nezmizely však ještě úplně jednotlivé *kmeny*. Tak zejména *svaz Obodriců* skládal se kromě kmene *vlastních Obodriců* (v užším smyslu) z řady dalších kmenů, z nichž byli v pozdější době nejvýznamnější *Vagrové, Varnové* a *Polabané;* tito poslední však nebyli asi od původu zvláštním »kmenem«, nýbrž teprve pozdějším úhrnným označením řady jednotek nižšího řádu (pagů); mezi ně patřily snad i pagy *Smolinců a Betěnců*. Kromě nich patřili ke svazu Obodriců v době Karlově dočasně i *Liňané*, kteří se později počítají již k Veletům. Naproti tomu o kmeni Drevanů, sídlícím na břehu dolního Labe při řece Jesně, nelze s určitostí tvrdit, patřil-li ke svazu obodrickému.[9]

Pro nedostatek pramenů historických ze starší doby slovanské nemůžeme přesně určit, kdy se vytvořila nadkmenová politická organisace Obodriců. Jisté je, že na sklonku 8. století již existovala, neboť prameny z té doby nemluví již o jednotlivých *kmenech* obodrických (s výjimkou těch, které se od svazu později odtrhly a tím osamostatnily, jak tomu bylo zejména u Smolinců a Liňanů), nýbrž o *Obodricích* jako politickém *celku*. Datum, kdy tato nadkmenová organisace po prvé vystupuje v historických pramenech, nelze ovšem pokládati za dobu jejího vzniku, nýbrž jen za dobu, kdy se franští letopisci s touto organisací blíže seznámili. Její počátky sahají do doby daleko starší.

Ve svém pojednání »K otázce periodisace dějin západních Slovanů v nejstarším období feudalismu« pokusil jsem se nastínit hlavní periodisační předěly ve starších dějinách západního Slovanstva, přihlížeje zvláště též k dějinám Slovanů polabských.[10] Za první základní předěl pokládal jsem tam *počátek 6. století* a rozlišoval jsem *starší předfeudální období* (2.—5. století) jako dobu postupného usazování západního Slovanstva v jeho historických

---

[8] *Annales Mettenses* a. 748 (MGH-SS I, 330).

[9] Srov. L. Niederle, Slovanské starožitnosti III, 129—130; Rukověť 118.

[10] H. Bulín, K otázce periodisace dějin západních Slovanů v nejstarším období feudalismu, ve sborníku »Vznik a počátek Slovanů I«, Praha 1956, 84—94.

sídlech, která je zároveň posledním stadiem rozkladu jejich prvotně pospolného řádu, a *mladší předfeudální období* (6.—8. století) jako dobu již definitivního usazení západních Slovanů v jejich souvislých sídlech, sahajících na západě až k Labi a Sále; tuto dobu jsem charakterisoval jako *přechodné období od rodového zřízení v jeho poslední fázi rozkladu ke společnosti třídně feudální*. Do prvního období položil jsem počátky vývoje nižších jednotek organisačně společenských, vybudovaných v podstatě ještě na základech rodově územních (hradové obce), do druhého pak vznik a vývoj vyšších útvarů společenských založených již na podkladě teritoriálním (kmeny a svazy kmenů).[11] Pro *nadkmenové organisace* západních Slovanů máme již jasné historické doklady v 7. století (t. zv. říše Sámova). I když se tento doklad týká nepochybně jen Slovanů českých a částečně srbských (kníže Dervan), není důvodu se domnívat, že by vývoj v severní oblasti polabských Slovanů (u Obodriců a Veletů) byl v 7. století nějak podstatně opožděn za vývojem v oblasti jižní (u Srbů). Mám za to, že také u skupiny obodrické, která na konci 8. století vystupuje v pramenech již jako politický celek, třeba počátky nadkmenového sjednocování položit aspoň do století 7., ne-li do doby ještě starší.

Za druhý významný mezník v dějinách západních Slovanů vůbec, a zvláště pak Slovanů polabsko-baltských, pokládal jsem v citovaném článku *počátek 9. století*, neboť v té době vývojově nejpokročilejší svazy západoslovanských kmenů počínaly se měnit v první *raně feudální státy západoslovanské*, jak o tom svědčí povaha moci jejich ústředních knížat i již poměrně pokročilá třídní diferenciace západoslovanské společnosti v té době. Jako typický stát toho druhu uvedl jsem velkomoravskou říši Mojmírovců v 9. století (zejména v druhé jeho polovině). Už v citovaném článku jsem upozornil na to, že *snad již o něco dříve* se s podobnými zjevy přerůstání kmenových svazů ve státy setkáváme u *Slovanů polabských, kde zejména svazy Obodriců a Veletů (Luticů) se počínají od počátku 9. století přetvářet v raně feudální státy s poměrně pokročilou diferenciací třídní.*[12]

Mám za to, že tato these není dosud obecně uznávána. H. Łowmiański, který se podrobně zabýval otázkou hospodářských základů vzniku slovanských států na podkladě srovnávacím, dospěl sice v poslední době k závěru, že kmeny slovanských Obodriců i Veletů byly již na přelomu věku 8. a 9. *»v průběhu vytváření zkrystalisované organisace státní s monarchou v čele«*, a na příkladech uvedených ve franských letopisech ke konci 8. a na počátku 9. století dovozoval, že u Obodriců i Veletů se v té době vláda kmenových náčelníků změnila ve vládu knížecí a volné svazky kmenové se přetvořily ve »zkrystalisovanou organisaci státní«. Při tomto procesu také zdůrazňoval podíl kmenové aristokracie, jejíž čelné elementy se zvolna mě-

[11] H. Bulín, K otázce ... (viz pozn. 10).
[12] Tamtéž, 91.

nily v knížecí »comites«, vykonávající nařízení panovníka, ale též podílející se v užitcích, plynoucích z výkonu vlády.[13] Podle tohoto názoru *nebyl tedy vnitřní vývoj společnosti polabsko-slovanské v této době nijak za vývojem ostatních Slovanů.*

Naproti tomu, jak mám za to, převážná většina spisovatelů zdůrazňuje opožděnost a přímo jakousi zaostalost společenského vývoje polabských Slovanů proti ostatním Slovanům v období přechodu k feudalismu. Tak na př. Z. M. Černilovskij soudí, že »přechod od prvotně pospolných vztahů k státu se u polabských Slovanů uskutečňuje krajně pomalu a nerovnoměrně« a že v tomto směru jsou polabští Slované »značně za svými současníky a zejména za Kyjevskou Rusí a Polskem«.[14] Podle tohoto právního historika byly státy Slovanů polabsko-baltských v 9.—12. století nejen na povšechně nižším vývojovém stupni, nýbrž i jejich vývoj byl daleko vleklejší než v sousedních zemích.

Jak už správně postřehl Vl. Procházka, dosavadní literatura věnovala všeobecně více zájmu společenskému zřízení Veletů a Ránů (Rujanců), v němž se dochovalo více archaických prvků než na př. u Obodriců. Proto také její závěry vyznívaly v tom smyslu, že polabsko-baltští Slované žili v typické »vojenské demokracii« ještě v době, kdy ostatní Slované přecházeli už ke zřízení feudálnímu. Zdůrazňovalo se tu až příliš jednostranně přežívání starých organisačních forem a nebyl brán dostatečný zřetel k raně feudálním rysům ve vývoji společnosti a státu u polabských Slovanů, ačkoliv právě jejich dějiny ukazují postupný růst těchto prvků v přechodu od zřízení kmenového k feudálně státnímu nejméně již od konce 8. století.[15]

S tím souvisí skutečnost, že dosavadní nauka byla ochotna spatřovat skutečné státy Slovanů polabsko-baltských teprve v organisacích, které tito Slované vytvořili v 11. století, na př. v obodrické říši Gotšalkově,[16] Krutově a Jindřichově, po případě snad již i v některých formacích Slovanů polabsko-baltských z 10. století, nikoliv však v útvarech z doby dřívější, v nichž viděla ještě pouhé »kmeny«, resp. »svazy kmenů«. Tak na př. L. Hrabová, která se nedávno u nás zabývala problémem vzniku a vývoje státu u polabských Slovanů, po povšechném rozboru otázky výrobních sil a třídního složení společnosti dospěla k závěru, že v 8. století a v první polovině 9. století teprve probíhala u těchto Slovanů »koncentrace kmenů cestou porobení slabších silnějšími« a počínaly se objevovat známky, svědčící o ovládnutí starých

---

[13] H. Łowmiański, Podstawy gospodarcze formowania się państw słowiańskich, Warszawa 1953, 101—102.

[14] Z. M. Černilovskij, Istorija gosudarstva i prava I, Moskva 1949, 415. — Srov. též str. 408—410.

[15] Vl. Procházka, Daňová a jiná břemena u polabsko-pobaltských Slovanů, Právně historické studie I, Praha 1955, 159, 160.

[16] Srov. na př. V. D. Koroljuk, Gosudarstvo Gotšalka, Slavjanskij sbornik, Moskva 1947.

kmenových orgánů »mocnými«. Změna obranných společenství kmenových svazků ve *stát* se dokončila podle jejího názoru teprve »někdy v 2. polovici 9. nebo na začátku 10. století v souvislosti s vývojem třídní diferenciace obyvatelstva«.[17] V závěru své práce autorka soudí, že »na základě dnes dostupného materiálu můžeme stanovit jen to, že *prvá polovina 10. století je předělem ve vývoji polabských zemí*«. V předchozí době docházelo podle ní ke koncentraci nadkmenových celků, které vystupují jako *kmenový svaz* obodrický, lutický a srbský, při čemž stmelování těchto kmenových celků se dělo — především u Obodriců — cestou porobování kmenů slabších silnějšími. Pokud jde o stupeň společenské diferenciace, je prý možno mluvit pouze o tom, že privilegovaná skupina (»primores«), lišící se výrazně od lidu (»vulgus«), a to s největší pravděpodobností na základě třídního rozlišení, zmocnila se během 8. a 9. století rozhodování o záležitostech kmenů a kmenových svazů, a že kníže se stal jejím nástrojem. V této fázi vývoje zmizel podle autorky srbský kmenový svaz okupovaný po bojích s říší Karlovou a ottonskou. Ačkoliv spisovatelka výslovně uznává, že zprávy týkající se doby *po polovině 10. století* naznačují, že už v *předchozím vývoji* šlo o »dobývání politické moci velkými pozemkovými vlastníky feudálního typu« a že je už doloženo feudální vlastnictví vsí atd., přece jen dospívá k závěru, že teprve v první polovině 10. století »nadkmenové celky přejímají funkci *státu*«.[18] Praví-li dále, že *»upevněné státní celky*[19] jsou organisacemi, které byly schopny zlomit na konci 10. století na většině území závislost, do níž se polabské země dostaly během uchvatitelských útoků Ottonů«, vnucuje se přímo otázka, jak je možné, že se tyto státní celky (obodrický a lutický) »upevnily« v pouhých několika desítiletích *státního* vývoje, a to právě v době nejstrašnějších útoků a porážek se strany německé říše.

Domnívám se, že počátky státu obodrického i veletského (lutického) třeba položit do doby nejméně o 100 let starší, t. j. aspoň do 1. poloviny 9. století, jak tomu nasvědčují historické prameny z té doby. Ani státy polabských Slovanů nebyly »mocí vnucenou společnosti zvenčí«, nýbrž *»výtvorem společnosti na určitém stupni vývoje«.*[20] Hlavním kriteriem pro posouzení otázky, kdy vznikl v této slovanské společnosti stát, je takový stupeň její *třídní diferenciace*, který svědčí o *nesmiřitelnosti třídních protikladů* v této společnosti. Rozhodným je tu zjištění, zda v ní v určité době byly *třídy s protichůdnými hospodářskými zájmy* a zda se v ní vytvořila *moc oddělená od masy lidu*, moc v rukou vládnoucí třídy, která její pomocí udržovala své panství nad třídou jinou.[21]

---

[17] L. Hrabová, K otázce vzniku a vývoje státu u Polabských Slovanů, Československ. časopis hist. III, 1955, 657, 658.
[18] Tamtéž, 667.
[19] Podtrženo mnou.
[20] B. Engels, Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu, Praha 1949, 152.
[21] Srov. V. Vaněček, Prvních tisíc let ..., Praha 1949, 77.

S tohoto hlediska se pokusím v této studii prozkoumat otázku vzniku státu a počátků státního života u *Obodriců* v době *od konce 8. do konce 9. století*, t. j. právě v onom období, kdy existence státu u polabských Slovanů je dosud sporná. Zprávy o Obodricích jsou zejména v době Karla Velikého a Ludvíka Pobožného poměrně četné a podrobné a umožňují nám nejednou nahlédnout i do jejich vnitřního zřízení společenského, což souvisí s tím, že právě Obodrici ze všech skupin Slovanů polabsko-baltských byli v té době v nejužších stycích s říší franskou. Aby byl výklad přehlednější a aby mohly býti lépe posouzeny základní vývojové linie, rozděluji studii na několik kapitol podle menších časových úseků, které se přibližně kryjí s dobou vlády Karla Velikého (I), Ludvíka Pobožného (II) a s obdobím od rozdělení říše franské v r. 843 do konce 9. století (III).

I. OBODRICI ZA VLÁDY SVÝCH PRVNÍCH HISTORICKÝCH KNÍŽAT VLČANA A DRAŽKA

První historické zprávy o Obodricích z doby Karla Velikého představují nám tuto skupinu polabských Slovanů jako věrné spojence říše franské. Jméno *Obodriců* se objevuje sice teprve v letopisných zprávách k r. 789, kdy Karel Veliký podnikl společně s nimi válečnou výpravu proti Veletům, avšak z Einhardova životopisu tohoto panovníka se dovídáme, že Obodrici byli s Franky již dříve spolčeni (foederati).[22] Kdy tento spolek vznikl, přesně nevíme, je však odůvodněna domněnka, že Karel Veliký uzavřel onen vojenský svazek spojenecký (foedus) s Obodrici již r. 780, od kdy lze datovat počátek jeho styků se Slovany polabskými. Toho roku se vypravil tento panovník znovu do Saska, aby po zdolání vzpoury Sasů uspořádal tamní poměry. Při této výpravě se dostal až k dolnímu toku Labe do kraje Barden (Bardengau) a odtud až k ústí Oravy (Ohre) do Labe, kde jednal se Sasy i se *Slovany zálabskými*. Když uspořádal jejich záležitosti, vrátil se do Francie.[23] Ze směru tohoto Karlova pochodu lze soudit, že zmínění Slované nebyli Srbové od Unstruty, jak se domnívala část starší literatury, nýbrž Slované od pravého břehu řeky Labe, jak také výslovně potvrzují Einhardovy letopisy.[24] Pravdě-

[22] Einhardi Vita Karoli Magni, c. 12 (MGH-SS II, 449): Abodritos, qui cum Francis olim foederati erant, ...

[23] *Annales Laurissenses* a. 780 (MGH-SS I, 160), *Annales Einhardi* a. 780 (ib. I, 161), *Annales Petaviani* a. 780 (ib. I, 16), *Annales Fuldenses* a. 780 (ib. I, 349), *Annales Mosellani* k r. 780 (MGH-SS XVI, 497) píší: Nec non et Winidorum seu et Fresionum magna multitudo *ad eum conversa est* (ad eum = ad Carolum). Nesprávným výkladem této věty uvádějí *Annales Laureshamenses* a. 780 (MGH-SS I, 31): necnon et Winidorum seu Fresonum paganorum magna multitudo *credidit*. Podobně *Annales Lobienses* a. 780 (MGH-SS II, 195) a *Annales Maximiniani* a. 780 (MGH-SS XIII, 21).

[24] *Annales Einhardi (Annales regni Francorum)* a. 780 (MGH-SS I, 161): tam ad res Saxonum qui citeriorem, quam et Sclavorum qui *ulteriorem fluminis ripam* incolunt, componendas ...

podobně to byli *Obodrici*, kteří uzavřeli tenkrát vojenský spolek s Karlem Velikým. Tento spolek byl namířen jednak proti Sasům, jednak proti Veletům, jak ukazují události z r. 789, a snad i proti Dánům, jak o tom později svědčí vpád dánského krále Godofrida r. 808 do země Obodriců.

Prvním knížetem Obodriců, jehož jméno známe, byl *Vlčan*. Franské letopisy se o něm zmiňují dvakráte. Po prvé při líčení Karlovy výpravy proti Veletům r. 789, po druhé ve zprávě o jeho smrti r. 795. V pramenech se vyskytuje jeho zřejmě slovanské jméno ve zkomoleninách Witzan, Wintzan, Wizzan, Witzin, Wizzin, Wizin, Witzinus, Wizinus, Uursinus, Wiltzan, Witsidus, Widin. Pokud jde o jeho knížecí hodnost, nazývají ho letopisy k r. 789 vesměs »*princeps*« Abodritorum, kdežto při jeho smrti r. 795 označují ho oficiální franské annály a letopisy jim blízké »*rex* Abodritorum«, ostatní letopisy »*dux* Abodritorum«, resp. »dux in Winedis«.[25] Už z toho je zřejmé, že Vlčan nebyl jen náčelníkem vlastního kmene Obodriců, nýbrž *knížetem svazu obodrických kmenů*. Jeho poměr ke Karlu Velikému je v pramenech líčen zprvu jako poměr spojenecký; některé letopisy ve zprávě o jeho zavraždění r. 795 nazývají ho »vasalem« Karlovým (vassus domini regis).[26]

Nevíme, kdy a jak se stal Vlčan knížetem obodrickým, ani z jakého rodu, ba ani z jakého kmene pocházel. Je však velmi pravděpodobné, že byl knížetem vlastních Obodriců, kteří jako nejmocnější a ústředně položený kmen této skupiny postupně podrobili kmeny sousední, zejména Vagry, Polabany a Varny, a snad i Smolince a Liňany, o nichž víme, že se r. 808 od obodrického svazu odtrhli. Nevíme ovšem, zda tyto kmeny sjednotil pod svou vládu teprve kníže Vlčan nebo už jeho předchůdci, o nichž nemáme historických zpráv. Každým způsobem však můžeme předpokládat delší sjednocovací proces, který se jistě neobešel bez bojů mezi jednotlivými kmeny a jejich náčelníky. Pro povahu knížecí moci Vlčanovy je důležité, že nebyl pouhým kmenovým náčelníkem staršího typu, nýbrž hlavou několika kmenů (útvaru složeného). Jeho moc byla již proto značně vzdálená od masy lidu a blížila se moci státní. O vnitřní organisaci nadkmenového útvaru, jemuž stál v čele, se z pramenů nic bližšího nedovídáme. Nemůžeme proto určit, jaký byl jeho poměr k jednotlivým kmenům, sdruženým ve svazu obodrickém, zejména zda tyto kmeny měly v té době ještě své vlastní náčelníky (kmenová knížata), resp. v jakém poměru závislosti byli tito kmenoví náčelníci k ústřednímu knížeti. Jisté je, že navenek, zejména v poměru k říši franské, vystupoval kníže Vlčan jako politický představitel ce-

---

[25] *Annales Laurissenses (Annales regni Francorum), Fuldenses* a. 789; *Annales Laurissenses, Einhardi, Petaviani, Laureshamenses, Fuldenses*, Chronicon *Moissiacense* a. 795. (MGH-SS I, 174, 350, 180, 181, 18, 36, 351, 302).

[26] *Annales Laureshamenses* a. 795 (MGH-SS I, 36) a Chronicon *Moissiacense* a. 795 (tamtéž 302).

lého svazu Obodriců, neboť letopisy o jiných knížatech, resp. náčelnících jednotlivých kmenů obodrických nemluví.

Poněkud jiné poměry byly v té době u *Veletů*, do jejichž společenského zřízení nám dávají franské letopisy nahlédnout u příležitosti první Karlovy výpravy proti Veletům r. 789. Vojsko Karla Velikého, v němž byli tehdy kromě Franků, Sasů a Frisů také Srbové a Obodrici se svým knížetem Vlčanem, pod osobním velením Karlovým proniklo přes Labe do nitra země Veletů, pustošíc vše ohněm i mečem. Veleti nevydrželi tak obrovský nápor. V jejich počátečním odporu nastal rozhodný obrat, když vojsko Karlovo přitáhlo k hradu veletského knížete *Dragovita*, o němž praví Einhard, že *»daleko vynikal nad ostatní knížata Veletů vznešeností rodu i vážností stáří«*. Když on se poddal Karlovi, dal mu rukojmí a slíbil věrnost, následovali jeho *příkladu* i všichni ostatní slovanští *»primores ac reguli«* a podrobili se svrchovanosti krále franského.[27] Z tohoto líčení je patrné, že Veleti měli tehdy ještě řadu kmenových náčelníků (reguli), kteří však uznávali autoritu knížete Dragovita, který byl patrně jedním z nich. Nikde se však nepraví, že by Dragovit vykonával *skutečnou vládu* nad ostatními kmenovými knížaty Veletů (a tím nad celým jejich svazem), nýbrž jen, že mezi nimi *vynikal* urozeností a stářím. Jak správně rozpoznal H. Łowmiański, máme tu ještě dosti volnou skupinu kmenových náčelníků, kteří uznávali osobní autoritu jednoho mezi sebou.[28] Zdá se, že proces sjednocování kmenů nepostoupil u Veletů koncem 8. století ještě tak daleko jako u Obodriců, u nichž neslyšíme v té době nic o jednotlivých kmenových náčelnících. Jako jediný politický představitel celého svazu Obodriců vystupuje v pramenech v té době kníže Vlčan, který je zároveň jejich »knězem« (knížetem) i »vojvodou« (vojevůdcem).

Konec vlády tohoto knížete byl tragický. Po oné výpravě proti Veletům z r. 789 slyšíme už jenom o jeho smrti. Když se na podzim r. 795 Karel Veliký vypravil opětovně proti Sasům, dostal se až k Labi do kraje Barden, kde se utábořil nedaleko Bardoviku a očekával příchod obodrického knížete Vlčana, který mu měl na jeho rozkaz přivést pomocné vojsko. Došla ho tu však jen zpráva, že Vlčan při přechodu Labe upadl do léčky Sasů a byl od

---

[27] *Annales Einhardi* a. 789 (MGH-SS I, 195): cum primum civitatem Dragawiti ventum est — nam is ceteris Wiltzorum regulis et nobilitate generis et auctoritate senectutis longe praeminebat—extemplo cum omnibus suis ad regem de civitate processit, obsides . . . dedit, fidem . . . promisit. Quem ceteri Sclavorum primores ac reguli omnes secuti, se regis ditioni subdiderunt. — O této výpravě se zmiňuje celá řada dalších letopisů (*Annales Laurissenses, Sancti Amandi, Petaviani, Laureshamenses, Allamannici, Quelferbytani, Nazariani, Sangallenses breves, Fuldenses, Xantenses, Colonienses, Maximiniani, Sithienses, Lobienses; Chronicon Moissiacense, Regionis, Sigiberti, Vedastinum; Poeta Saxo;* vesměs k r. 789). Porušený text má *Fragmentum annalium Chesnii* a. 789. (MGH-SS I, 34).

[28] H. Łowmiański, op. cit., 102.

nich zabit. Roztrpčen zprávou, zpustošil franský král velkou část Saska a vrátil se do Francie.[29]

Při této příležitosti mluví některé letopisy o obodrickém knížeti Vlčanovi po prvé jako o *vasalovi* krále franského,[30] kdežto dříve o něm mluvily jako o jeho *spojenci*. Lze připustit, že za těch několik let spojenectví slabšího partnera s nepoměrně silnějším ocitli se Obodrici se svým knížetem Vlčanem ve větší závislosti na říši franské a jejím mocném panovníkovi, než byli r. 789 nebo dokonce r. 780. Je odůvodněna domněnka, že tuto větší závislost podobnou poměru vasalskému vzali na sebe dobrovolně patrně proto, aby tím spíše mohli spoléhat na pomoc franskou.[31] První historický kníže Obodriců stal se tak obětí spojenectví fransko-obodrického a nenávisti saské.

Se jménem druhého knížete obodrického se setkáváme ve franských letopisech tři léta po smrti Vlčanově. Byl jím kníže *Dražko*. Jeho jméno se objevuje po prvé r. 798 ve tvarech Thrasuco, Tarsocko, Thrasucho, Trasuco, Thasco, Tascho, Tasco, Thrasico, Trasucho, Thrasugo, Trasugo, r. 804 ve tvaru Trasico i Thersosuc, r. 808 v poměrně čistých tvarech Drasco a Drasoco vedle dřívějších transkripcí Trasco a Thrasico, r. 809 ve formě Thrasco, Trasco, r. 810 ve zkomolenině Drosocus, r. 817 a 819 pak již v ustálených tvarech Thrasco, Trasco, resp. též Trhascho. Letopisy ho označují převážnou většinou »*dux* Abodritorum«, jen annály Einhardovy k r. 804 a Chronicon Moissiacense k r. 804 a 810 ho nazývají »*rex*«.[32] Nejen z tohoto pojmenování, nýbrž i z dosti podrobných zpráv o jeho životních osudech víme, že Dražko byl nástupcem na knížecím stolci Vlčanově, t. j. *knížetem celého svazu Obodriců*. Není však přesně známo, v jakém příbuzenském poměru byl k Vlčanovi. Víme jen, že syn Dražkův Čedrag byl později knížetem Obodriců. Podle zprávy Einhardovy prominul r. 823 císař Ludvík Pobožný tomuto knížeti Čedragovi nějaké jeho provinění »pro zásluhy jeho *předků*«.[33] Tato poznámka nasvědčuje tomu, že »předkem« Čedragovým byl nejen jeho otec Dražko, nýbrž snad i kníže Vlčan, patrně Čedragův děd. Jistoty v tomto směru se však dopídit nelze. Každým způsobem je aspoň pravděpodobné, že Dražko byl buď synem Vlčanovým nebo pocházel z jeho rodu. Tyto závěry vedou k tomu, že knížecí trůn obodrický byl snad již v době Dražkově, každým způsobem však již v době Čedragově, dědičným

---

[29] *Annales Einhardi* (MGH-SS I, 181), *Laureshamenses* (ib. I, 36), *Petaviani* (ib. I, 18), *Chronicon Moissiacense* (ib. I, 302), *Poeta Saxo* (ib. I, 251—252), *Annales Sithienses* (ib. XIII, 36), vesměs k r. 795.

[30] Viz pozn. 26.

[31] L. Giesebrecht, Wendische Geschichten I, Berlin 1843, 98—99; J. Vrabec, Slovanské Polabí za Karla Velikého jako krále Franků, Výroční zpráva st. vyšš. gymnasia v Slaném za rok 1899—1900, 13—14.

[32] *Annales Laurissenses* a. 798; *Annales Einhardi* a. 798, 804, 808, 809, 817, 819; *Annales Mettenses* a. 804; *Annales Fuldenses* a. 798, 817, 819; *Chronicon Moissiacense* a. 804, 810; *Annales Sithienses* a. 809; *Chronicon Vedastinum* a. 809.

[33] *Annales Einhardi* a. 823 (MGH-SS I, 211): propter merita parentum suorum. — Srov. K. Wachowski, Słowiańszczyzna zachodnia, vyd. 2., Poznań 1950, 107.

v panujícím rodu knížecím. Pro dobu Dražkovu nemáme však o tom ještě bezpečných dokladů. Zejména nevíme, kdy a jak se stal Dražko nástupcem Vlčanovým, neboť od smrti Vlčanovy (795) do první zprávy o Dražkovi (798) uplynula tři léta, z nichž nemáme o Obodricích žádných zpráv.

Kníže Dražko zůstal věren tradiční politice přátelství a spojenectví s říší franskou, což ho zapletlo do válek se Sasy, Dány a Velety. R. 798 vytrhli zálabští Sasové proti Obodricům. Dražko však zavčas zpozoroval jejich pohyby a s velkým vojskem táhl jim vstříc k říčce Sventině, vlévající se do zátoky Kielské. Zde byla svedena krvavá bitva, v níž byli Sasové na hlavu poraženi. Této bitvy účastnil se také králův vyslanec (legatus) Eburis s pomocným vojskem franským, které bojovalo na pravém křídle vojska obodrického. Podle jeho vypravování padlo hned v první srážce na 4000 Sasů. Ve zmatku prchali poražení Sasové domů a mnoho jich ještě na útěku zahynulo. Ti, kteří zůstali na živu, jednali o mír. Vítězní Obodrici odtáhli do severního Durinska ke Karlu Velikému, který je podle jejich zásluh odměnil.[34]

Příštího roku (799) se franský král vypravil opět do Saska a v Paderbornu očekával příchod papeže Lva III. Mezitím poslal svého syna Karla s částí svého vojska k Labi do kraje Barden, aby tu uspořádal nějaké záležitosti *Veletů* a *Obodriců* a zároveň převzal část zálabských Sasů (Nordliudi), kteří měli být rozsazeni na rozličných místech říše franské. Nevíme, kdo se ze slovanských knížat zúčastnil tohoto »coloquia Sclavorum«, jak nazývají oficiální franské letopisy[35] zmíněnou schůzku mladého Karla se Slovany, ani co bylo předmětem tohoto jednání. Je pravděpodobné, že syn Karla Velikého urovnával tu nějaké vzájemné spory mezi Obodrici a Velety. Také přítomnost obodrického knížete Dražka při této schůzce lze pokládat za pravděpodobnou, ač se o něm v pramenech při této příležitosti výslovná zmínka neděje.

Do vnitřních sporů obodrického svazu zasáhl Karel Veliký — tehdy již císař římský — opětovně r. 804, kdy podnikl rozhodující výpravu proti severním Sasům, aby zlomil jejich poslední odpor. Tehdy se utábořil u Holdonstatu (nynější Hollenstedt, jihozápadně od Hamburku). V jeho táboře byli také »knížata Slovanů«, mezi nimi i obodrický kníže *Dražko*, který přinesl císaři mnoho darů. Císař prý, projednav jejich záležitosti a uspořádav

---

[34] *Annales Laurissenses, Einhardi, Lauershamenses, Fuldenses, Guelferbytani, Maximiniani. Sithienses, Quedlinburgenses, Chronicon Moissiacense, Vedastinum*, vesměs a. 798.

[35] *Annales Laurissenses* a. 799 (MGH-SS I, 184): Carlum filium suum ... ad conloquium Sclavorum in Bardengauwi direxit. — *Annales Einhardi* a. 799 (MGH-SS I, 187): Misit ... Karlum fflium suum ad Albim cum parte exercitus propter quaedam negotia cum Wilcis et Abodritis disponenda. — Viz dále *Annales Petaviani, Guelferbytani* a. 799; *Poeta Saxo* a. 799.

je podle svého rozhodnutí, ustanovil jim za »krále« Dražka.[36] Šafařík vyložil tuto zprávu tak, že »král franský byv rozsudím mezi svářícími se knížaty slovanskými . . . postavil Dražka za staršího nad ostatními«.[37] Podle představ starší historiografie objímalo toto »království« polabských Slovanů všechny severní kmeny polabských Slovanů. Avšak již L. Giesebrecht správně uvedl, že tu mohou být míněni jen *Obodrici*.[38] Z označení jejich knížete Dražka titulem »rex« nelze tu nic bližšího vyvozovat, neboť již jeho předchůdce Vlčan byl takto označován a naopak zase Dražko i po r. 804 se v pramenech uvádí jako *»dux* Abodritorum«. V čem tedy záleželo ono ustanovení Dražka za »krále Slovanů«, o němž mluví letopisy k r. 804? J. Vrabec soudil, že císař »povýšil knížete vlastních Bodrců, zvaných Rarožané, za krále všech kmenů bodrckých«.[39] Ani tento výklad však neuspokojuje, neboť Dražko vystupoval již před r. 804 jako kníže všech kmenů obodrických, t. j. jako ústřední kníže obodrického svazu. Je však možné, že mezi ním a jinými knížaty obodrickými — snad náčelníky některých jiných kmenů této skupiny, snad členy téhož panujícího rodu — vznikly v té době spory o ústřední vládu nad svazem Obodriců a císař jako vrchní rozsudí rozsoudil tyto spory ve prospěch dosavadního knížete Dražka, svého věrného spojence a pomocníka v úspěšných válkách se Sasy. Postavení Dražkovo jako ústředního knížete Obodriců bylo tímto výrokem (arbitrium) císařovým jen znovu *potvrzeno*, nikoliv snad teprve nově založeno, jak se domnívala starší historiografie, mluvíc o »povýšení« Dražka na »krále všech kmenů bodrckých«.

Přece však v jednom směru bylo r. 804 politické i hospodářské postavení knížete Obodriců rozhodnutím císařovým podstatně posíleno. Toho roku totiž císař, aby definitivně zlomil poslední odpor severních Sasů, dal všechny Sasy, kteří bydleli jednak za Labem (t. zv. Nordliudi, Transalbiani), jednak v krajině zvané »Wihmuodi« (Wigmondia mezi dolním Labem a Veserou), přesadit i s ženami a dětmi do nitra říše franské a *kraje Sasů zálabských* (pagi transalbiani) *dal Obodricům*.[40] Takto tedy obodrický kníže Dražko, ve

---

[36] *Annales Mettenses* a. 804 (MGH-SS XIII, 33): In quibus castris etiam Sclavorum principes adfuerant. Quorum causis discussis et secundum arbitrium dispositis regem illis Trasiconen constituit. — Tutéž zprávu mají *Annales Einhardi* a. 804, rukopis 9 b (MGH-SS I, 191). — Srov. dále *Annales Lobienses* a. 804 (MGH-SS XIII, 230): Imperator Saxoniam ingressus, et Sclavorum causas discussit et regem illis prefecit. — O přítomnosti Dražkově v Holdonstatu mluví *Chronicon Moissiacense* a. 804 (MGH-SS I, 307).

[37] P. J. Šafařík, Slovanské starožitnosti, Praha, 1837, 845.

[38] L. Giesebrecht, op. cit. I, 101.

[39] J. Vrabec, op. cit., 17.

[40] *Annales Einhardi* a. 804 (MGH-SS I, 191): Imperator . . . omnes qui trans Albiam et in Wihmuodi habitant Saxones cum mulieribus et infantibus transtulit in Franciam, et pagos transalbianos Abodritis dedit. — Podobně *Annales Maximiniani* a. 804 (MGH-SS XIII, 23), *Annales Fuldenes* a. 804 (MGH-SS I, 353), *Annales Quedlinburgenses* a. 804 (MGH-SS III, 41).

svém dosavadním postavení ústředního knížete obodrického výrokem císařovým potvrzený, stal se zároveň jeho plnomocníkem, který měl stát v čele nejen svého dosavadního knížectví, nýbrž i severosaským krajům zálabským (v západním Holštýnsku), z nichž bylo saské obyvatelstvo odstraněno a které měly být nyní osídleny obyvatelstvem slovanským. Novými těmi kraji vzrostlo nejen knížectví Obodriců na venek, nýbrž i moc ústředního knížete obodrického byla tím nesmírně posílena, neboť není pochybnosti o tom, že on měl nyní moc touto novou půdou disponovat, ji kolonisovat a přidělovat svým věrným velmožům i členům své družiny. Již na prahu 9. století objevují se tedy v knížectví obodrickém základní předpoklady feudalismu.

Konečné pokoření Sasů a jejich včlenění do říše franské, jakož i těsné připoutání Obodriců v čele s Dražkem k politickým zájmům císařovým jsou dvě události, které měly velký význam v dalších dějinách Obodriců i celého slovanského Polabí. Ukázalo se to již roku příštího (805) při válečné akci říše franské proti *Čechám*, které ležely ve sféře expansivních zájmů Karlova imperia. Tehdy bylo vypraveno proti českým Slovanům trojí vojsko: jedno z Bavorska, druhé ze Saska a třetí přímo z Cách, sídla císařova, pod vrchním velením jeho syna Karla. V saském vojsku byli též »četní Slované«, v nichž můžeme tušit pomocné sbory Obodriců a snad i Srbů. Toto vojsko vtrhlo do Čech od severu, z kraje srbských Glomačů (Dalemінců), kde přemohlo jejich knížete Semila (Semela), a pustošilo pak 40 dní kraje Slovanů českých.[41] Zda se Obodrici zúčastnili také příštího roku (806) franské výpravy proti srbskému knížeti Miliduchovi (Miliduoch, Milidoch, Melito), jakož i další výpravy do Čech, prameny sice nezaznamenaly,[42] ale úplně to vylučovat nelze, neboť Obodrici byli v té době ve velmi těsném spojení s říší franskou.

Spojenectví s Karlem Velikým nepřineslo však Obodricům klid a mír. Již dříve ocitli se, jak jsme viděli, mezi dvěma úhlavními nepřáteli, Sasy na západě a Velety na východě. Roku 808 přistoupil k nim na severu nepřítel třetí, nad oba prvé mocnější, totiž Dánové. Jejich král Godofrid přeplavil se s vojskem do území Obodriců a dobyl tam několika hradů. Kníže Obodriců Dražko, který po této porážce již nemohl důvěřovati svému lidu, byl od Dánů vypuzen ze země. Jiný kníže Godeljub (Godelaibus, Godolaibus) byl lstivě vlákán do rukou Godofridových a oběšen. O velikosti porážky svědčí zpráva, že dvě třetiny země Obodriců staly se poplatnými Godofridovi. Vpád Dánů měl však i jinak rozkladný vliv na svaz kmenů obodrických, neboť

---

[41] Hlavním pramenem jsou tu *Annales Einhardi* a. 805 (MGH-SS I, 192—193), *Annales Mettenses* a. 805 (MGH-SS XIII, 33) a *Chronicon Moissiacense* a. 805 (MGH-SS I, 307—308). Stručně se o této výpravě zmiňují *Annales Quelferbytani* (ib. I, 46), *Tiliani* (ib. I, 223), *Maximiniani* (ib. XIII, 23), *Sithienses* (ib. XIII, 37), *Lobienses* (ib. XIII, 230) a *Chronicon Vedastinum* (ib. XIII, 706), vesměs k r. 805.

[42] *Annales Einhardi* (MGH-SS I, 193), *Tiliani* (ib. I, 224), *Chronicon Moissiacense* (ib. I, 308), *Annales Fuldenses* (ib. I, 353), *Maximiniani* (ib. XIII, 24), *Sithienses* (ib. XIII, 37), vesměs k r. 806.

jižní pohraniční kmeny tohoto svazu — Liňané a Smolinci — se připojili k Dánům. Nejhorší však bylo, že zoufalé situace Obodriců využili také jejich dávní nepřátelé *Veleti*, kteří vpadli do jejich země, spojili se s vojsky Godofridovými, společně s nimi pustošili zemi a vrátili se domů s velkou kořistí. Dánský král vracel se domů se značnými ztrátami. Ale ještě na zpáteční cestě pobořil obodrický hrad Rerig (Reric), který byl v té době důležitým obchodním přístavem Obodriců a odvlekl tamní obchodníky do Dánska.

Když se císař dověděl o vpádu Dánů do země Obodriců, poslal svého syna Karla se silným vojskem Franků a Sasů k Labi, aby tu bránil území saské, kdyby se Godofrid pokusil překročit jeho hranice. Na obranu území Obodriců napadeného dánským vojskem císař tedy vůbec nemyslel. Godofrid však saské hranice nepřekročil a byl patrně již na zpátečním tažení, když vojsko Karlovo dospělo k Labi. Karel pak, vida nepřítele na ústupu, převedl své vojsko přes Labe do země *Liňanů* a *Smolinců*, kteří se při vpádu dánském připojili ke Godofridovi, zpustošil jejich území a vrátil se přes Labe zpět do Saska; podle oficiální zprávy franských annálů »s neporušeným vojskem«, podle jiných letopisů však se ztrátami na lidech.[43]

Co bylo příčinou dánského vpádu do země Obodriců, z pramenů jasně nevyplývá. Godofrid později (809), chtěje se před císařem ospravedlnit, tvrdil, že příčinou války bylo bezpráví, spáchané na něm Obodrici, kteří prý první zahájili nepřátelství,[44] avšak nic takového nelze prameny doložit. Spíše se zdá, že dánského krále hnala do války jeho vlastní ctižádostivost a touha po kořisti, podporovaná štvaním saské emigrace, které se podařilo uprchnout před tvrdými zásahy císařovými ze severního Saska do Dánska, odkud očekávala pomoc, aby opět nabyla ztracené svobody i ztraceného území, jehož část postoupil císař r. 804 Obodricům za jejich věrné služby v bojích se Sasy. Spojenectví fransko-obodrické bylo překážkou expanse Dánů na jih, a proto se Godofrid pokusil zbavit se nejprve slabšího z obou nepřátel. Snad při tom hrály úlohu i momenty politicko-hospodářské, zejména obchodní, jak o tom svědčí skutečnost, že dánská výprava směřovala především proti Rerigu, velkému obchodnímu přístavu Obodriců, který znamenal pro Dánsko silnou obchodní konkurenci.

Každým způsobem však úspěšný vpád Dánů do země Obodriců měl na další trvání vojenského spolku fransko-obodrického účinky velmi nepříznivé. Přesvědčil především císaře, že nemůže ani na Obodrice plně spoléhat, neboť nejsou dosti silni, aby mohli odrazit útoky dánské i veletské. Proto

---

[43]) *Annales Einhardi* (MGH-SS I, 195): cum incolomi exercitu. — *Annales Laurissenses minores* (ib. I, 121): de plurimi Francorum occisi sunt. — Viz dále *Einhardi Vita Karoli Magni* c. 14 (ib. II, 450), *Annales Fuldenses* (ib. I, 354), *Chronicon Moissiacense* (ib. I, 308), *Annales Sancti Amandi* (ib. I, 14), *Annales Xantenses* (ib. II, 224), *Maximiniani* (ib. XIII, 24), *Sithienses* (ib. XIII, 37), *Lobienses* (ib. XIII, 231), *Chronicon Vedastinum* (ib. XIII, 706), *Annales Quedlinburgenses* (ib. III, 41), vesměs k r. 808.

[44] *Annales Einhardi* (MGH-SS I, 196), *Maximiniani* (ib. XIII, 24), *Chronicon Reginonis* (ib. I, 565), vesměs k r. 809.

pokračoval císař v opevňování říšských hranic i na dolním Labi, kde dal vybudovat dvě tvrze a opatřil je posádkami »proti útoku Slovanů«, jak praví franské letopisy.[45] Události z r. 808 přesvědčily naopak zase obodrického knížete Dražka, že nemůže spoléhat na pomoc císařovu proti Dánům a Veletům, ba ani na věrnost svého vlastního lidu, zejména jižních kmenů svazu obodrického, Liňanů a Smolinců.

R. 809 vyjednával císař v Badenfliotu s posly dánského krále, který chtěl ospravedlnit svou válečnou intervenci v zemi Obodriců. Toto jednání nevedlo k cíli. Mezi obodrickým knížetem Dražkem a dánským králem došlo však k dohodě, podle níž Dražko vydal svého syna jako rukojmí Godofridovi; za to mohl se vrátit domů a potrestat své zrádce. Brzy nato obodrický kníže s vlastním vojskem a s pomocným sborem saským vtrhl do země *Veletů* a zpustošiv ji ohněm a mečem, vrátil se s velkou kořistí domů. Potom opět s pomocí Sasů napadl území *Smolinců* a dobyl jejich hlavního hradu. Těmito úspěchy byli *všichni, kteří od něho odpadli, donuceni vrátit se do jeho společenství*. Takto tedy Dražko jako ústřední kníže obodrického svazu obnovil v krátkém čase svou bývalou moc v plném rozsahu, donutiv zejména Smolince a Liňany a snad ještě i jiné kmeny ke starému poměru závislosti. Dlouho se však z tohoto vítězství netěšil. Ještě téhož roku (809) byl v Rerigu úkladně zavražděn najatými služebníky Godofridovými.[46] Tak tedy zahynul i druhý historický kníže Obodriců vraždou jako oběť spojenectví fransko-obodrického.

To, co se o něm dovídáme z pramenů při různých příležitostech, dává tušit, že jeho politická i vojenská moc byla velká, snad ještě větší než jeho předchůdce Vlčana. Je to patrné již z jeho prvního vítězství nad zálabskými Sasy (798), ještě více však z rychlého obnovení jeho dřívější moci po válce s Dány, při čemž se zvláště výrazně projevila silná *převaha vojenské moci ústředního knížete Obodriců nad náčelníky jednotlivých kmenů obodrických*, zejména Smolinců a Liňanů. Převaha této moci byla jedním z hlavních jednotících prvků rodícího se obodrického státu. Jejím základem byla, jak se zdá, již na přelomu 8. a 9. století silná *knížecí družina*, která se vycvičila v četných bojích, jež vedl tento kníže proti Sasům, Veletům a Dánům. Kolem tohoto jádra knížecí vojenské moci seskupilo se *lidové vojsko* (exercitus). To však nebylo zdaleka tak spolehlivým obráncem knížecích zájmů

---

[45]) *Annales Einhardi* a. 808 (MGH-SS I, 195): Imperator vero aedificatis per legatos suos super Albim fluvium duobus castellis, praesidioque in eis contra Sclavorum incursiones disposito, Aquisgrani hiemavit.

[46]) *Annales Einhardi* (MGH-SS I, 196), *Maximiniani* (ib. XIII, 24), *Fuldenses* (ib. I, 354), *Chronicon Reginonis* (ib. I, 565), *Annales Sithienses* (ib. XIII, 37), *Chronicon Vedastinum* (ib. XIII, 707), vesměs k r. 809. Porušený text má *Chronicon Moissiacense* a. 809 (ib. I, 308): Et aliqui de illis Saxones venerunt ultra Albiam, et fregerunt ibi unam civitatem cum nostris Hwinidis qui appellantur Semeldinc Connoburg. — »Nostri Hwinidi« jsou patrně Obodrici; »Smeldinc-connoburg« je asi totéž, co »Smeldingorum maxima civitas« v letopisech Einhardových; jde o *povšechné* označení hlavního hradu Smolinců. — Srov. též *Chronicon Moissiacense* a. 810 (ib. I, 309).

jako družina vydržovaná knížetem. Ukázalo se to jasně při vpádu dánském r. 808, kdy poražený kníže Dražko *nemohl již důvěřovat svému lidu* (populares) a *musel opustit zemi.*[47] Jižní kmeny obodrického svazu použily této příležitosti a připojily se k nepříteli, opustivše svaz Obodriců. Dohoda Dražkova s dánským králem, k níž došlo již příštího roku (809), a neobyčejně rychlá obnova jeho knížecí moci v původním územním rozsahu svědčí o tom, že obodrický kníže neváhal použít své vojenské družiny proti vlastnímu lidu. Kmeny Smolinců a Liňanů, které r. 808 proti němu povstaly, donutil vojenskou akcí k poslušnosti. Všechno nasvědčuje tomu, že *moc obodrických knížat* se na přelomu 8. a 9. století již velmi přiblížila skutečné moci *státní*. Nedostatek zpráv o společenském rozvrstvení a třídním rozdělení obodrické společnosti v této době znemožňuje však ještě konečný závěr o státní povaze obodrického svazu. Teprve zprávy z doby Ludvíka Pobožného vrhají více světla na vnitřní poměry Obodriců a umožňují další závěry o mocenských poměrech a třídních protikladech uvnitř této společnosti.

II. OBODRICI ZA VLÁDY KNÍŽAT SLAVOMÍRA A ČEDRAGA

Nástupcem zavražděného knížete obodrického Dražka nestal se ihned jeho syn Čedrag, nýbrž *Slavomír* (Sclaomir). Podle zprávy Einhardovy vykonával Slavomír sám nad Obodrici »královskou moc« od smrti Dražkovy (809) až do roku 817, kdy mu císař Ludvík Pobožný rozkázal, aby se o tuto moc rozdělil s *Čedragem*, synem Dražkovým. Slavomír však tohoto rozkazu neuposlechl a spojil se proti císaři s dánským nepřítelem.[48] Za dva roky nato stihla ho pomsta císařova. Slavomír byl poražen, zajat a přiveden do Cách, kde nad ním konal císař soud. Slavomír byl odsouzen do vyhnanství a jeho země (regnum) byla dána Čedragovi, synu Dražkovu (819).[49] O dvě léta později, když franský dvůr ztratil důvěru k Čedragovi, byl sice Slavomír poslán od císaře zpět do vlasti, ale cestou domů zemřel (821).[50]

Co do poměru *příbuzenství*, v jakém byl kníže Slavomír ke svému předchůdci Dražkovi a ke svému nástupci Čedragovi, prameny neobsahují žádných zpráv. Bezpečně víme jen, že Čedrag byl synem Dražkovým. Naproti tomu o Slavomírovi není bezpečně známo ani to, pocházel-li z téhož rodu jako oni. Letopisy franské otázku nástupnictví na trůn obodrický po smrti Dražkově (809) nijak neobjasnily. Zejména není jasno, proč se hned po smrti

---

[47] *Annales Einhardi* a. 808 (MGH-SS I, 195): Drasconem, ducem Abodritorum, popularium fidei diffidentem loco pepulisset (sc. Godofridus).

[48] *Annales Einhardi* a. 817 (MGH-SS I, 204). *Podobně Annales Fuldenses* a. 817 (ib. I, 356).

[49] *Annales Einhardi* a. 819 (MGH-SS I, 205), *Fuldenses* a. 819 (ib. I, 357), *Sithienses* (ib. XIII, 37).

[50] *Annales Einhardi* a. 821 (MGH-SS I, 208), *Fuldenses* a. 821 (ib. I, 357).

Dražkově nestal knížetem Obodriců jeho syn Čedrag, nýbrž Slavomír. V literatuře jsou o tom různé názory. L. G i e s e b r e c h t vyslovil domněnku, že Čedrag byl při smrti svého otce jako jeho nástupce na knížecí trůn obodrický opominut snad jen proto, že byl dosud *nezletilý*,[51] a toto mínění převzali i někteří pozdější historici. Naproti tomu jiní viděli příčinu dosazení Slavomíra za knížete obodrického *ve změně politiky Karla Velikého vůči Obodricům*. Počátek této změny pak spatřovali právě v tom, že císař Karel nedosadil r. 810 na osiřelý trůn knížecí syna Dražkova Čedraga, jak prý by se dalo očekávat již vzhledem k věrnosti jeho otce vůči Frankům, nýbrž knížete Slavomíra, *jehož pokrevenstvo bylo prý s rodem Dražkovým na život i na smrt znepřáteleno*.[52] Avšak tato domněnka nemá nejmenší opory v pramenech. Je těžko uvěřit, že by byl císař Ludvík r. 817 rozkázal knížeti Slavomírovi, který již 7 let vládl sám nad Obodrici, aby se o tuto vládu *rozdělil* s členem jiného rodu, který byl jeho úhlavním *nepřítelem*. Neboť takový rozkaz by nemohl mít praktického účinku. Pokládám spíše za pravděpodobné, že Čedrag nemohl nastoupit hned po zavraždění svého otce na osiřelý trůn obodrický z důvodů, které tkvěly jedině v jeho osobě, ať už tímto důvodem byla jeho *nezletilost* anebo — což mám za pravděpodobnější — jeho *nepřítomnost* v zemi. Víme totiž z pramene velmi dobře informovaného, že kníže Dražko dal nedlouho před svou smrtí r. 809 svého syna dánskému králi Godofridovi jako rukojmí.[53] Neznáme sice jméno tohoto syna, nelze však vyloučit, že jím byl právě Čedrag, budoucí kníže Obodriců, který se patrně vrátil z Dánska do vlasti teprve delší dobu po smrti svého otce, a teprve pak mohl uplatnit svůj dědický nárok na trůn knížecí. O nějakém jiném synu Dražkovu než o Čedragovi není totiž v pramenech zmínky, takže můžeme předpokládat, že on byl oním rukojmím dánského krále. Je-li tomu tak, pak nárok Slavomírův na trůn obodrický v onom mezidobí jeví se ve zcela jiném světle. Slavomír byl podle vší pravděpodobnosti členem *téhož panujícího rodu* jako jeho předchůdce na knížecím trůnu obodrickém Dražko (a snad i jeho předchůdce Vlčan). Nevíme jen přesně, v jakém stupni byl s ním příbuzný. Jistě nebyl jeho synem, neboť to by byl letopis zaznamenal, jak to uvedl v jiném obdobném sporu o knížecí trůn *veletský* mezi dvěma syny knížete Ljuba (823).[54] Je však možné, že Slavomír byl buď bratrem nebo snad i vzdálenějším pobočným příbuzným Dražkovým, takže za nepřítomnosti nebo nezvěstnosti syna Dražkova uplatnil svůj nárok na trůn obodrický jako nejbližší příbuzný zemřelého knížete nebo nejstarší člen knížecího rodu. Je-li totiž prokázáno, že Čedrag r. 817 dovedl uplatnit svůj nárok na trůn jako syn knížete Dražka, t. j. z důvodu *dědičnosti* kní-

---

[51] L. G i e s e b r e c h t, op. cit. I, 111.
[52] Tak J. V r a b e c, op. cit. 24 (srov. též pozn. 3, tamtéž).
[53] *Annales Einhardi* a. 809 (MGH-SS I, 196): Thrasco vero, dux Abodritorum, postquam filium suum postulanti Godofrido obsidem dederat, . . .
[54] *Annales Einhardi* a. 823 (MGH-SS I, 210).

žecího trůnu, není rozumného důvodu se domnívat, že by před pouhými 7 lety na trůn obodrický byl povolán člen jiného než panujícího rodu, když prameny o tom nic nezaznamenaly.

Jiná je otázka, jaký vliv měl *císař* na povolání určité osoby na knížecí trůn obodrický. I když uznáme značný stupeň politické závislosti svazu Obodriců na císaři Karlovi na přelomu 8. a 9. století, nesmíme se domnívat, že císař mohl ustanovit Obodricům za knížete, koho chtěl — zcela bez ohledu na jejich vůli. Už dříve jsme poznali, jaký smysl měl výrok letopisů, že císař r. 804 ustanovil Obodricům Dražka za »krále«. Praví-li nyní jiné letopisy, že r. 810 přišli polabští Slované (Wenedi) — mínění jsou nepochybně Obodrici — za císařem do Saska a on že jim »dal krále«,[55] třeba tomu rozumět tak, že potvrdil za knížete osobu, kterou si tito Slované sami za knížete »zvolili«. Tímto knížetem od císaře r. 810 potvrzeným byl zmíněný Slavomír. Letopisy Einhardovy ho jmenují k r. 819 »*rex* Abodritorum«, letopisy Fuldské ho k r. 817 a 819 označují běžným titulem »*dux* Abodritorum«[56] — tedy obdobnými názvy, jakými se v pramenech označovali oba jeho předchůdci, Vlčan i Dražko.

Abychom správně pochopili *povahu knížecí moci Slavomírovy*, podívejme se nejprve letmo na jeho zahraniční politickou orientaci, jak se rýsuje v pramenech. V prvních letech své vlády byl Slavomír věrný tradiční politice spojenectví Obodriců s říší franskou. Obě strany sblížilo asi znovu společné nebezpečí hrozící od severu. R. 810 napadli dánští Vikingové ostrovy fríské pevniny. Válka mezi císařem a dánským králem zdála se neodvratná. Císař sebral rychle vojsko a odtáhl do Saska, kde se utábořil u Verdenu. Sem přišli za ním, jak jsme již slyšeli, Obodrici jako jeho spojenci a císař uznal tu jejich nového knížete Slavomíra, jehož pomoc potřeboval v hrozící válce s Dánskem. Ale k válce nedošlo, neboť dánský král Godofrid byl r. 810 úkladně zavražděn od jednoho ze svých vasalů a dánské loďstvo se rychle vrátilo od fríských břehů domů. Jen Veleti, využivše tísně císařovy, přepadli nedávno zbudovanou pevnost franskou Höhbeck (Hohbuoki) a zničili ji.[57]

Nástupce Godofridův Hemming uzavřel s Karlem Velikým mír (810). Císař měl nyní volné ruce, aby zakročil proti Veletům a jejich spojencům. Na jeho rozkaz franské a saské vojsko přešlo r. 811 Labe, zpustošilo území *Liňanů a Betěnců* a znovu vybudovalo pevnost Höhbeck (Hohbuoki), zni-

---

[55] *Annales Sancti Amandi* a. 810 (MGH-SS I, 14): Carolus imperator cum exercitu Francorum perrexit in Saxonia, et ibi placitum habuit in Fereda; et ibi Wenedi venerunt, et dedit illis regem. — *Annales Aquenses* a. 810 (ib. XXIV, 35): ... ubi et Winidis regem dedit nomine Slamarum.

[56] *Annales Einhardi* a. 819 (MGH-SS I, 205): Sclaomir, Abodritorum rex. Srov. též *Annales Einhardi* a. 817 (ib. I, 204): regiam potestatem, quam Sclaomir ... super Abodritos tenebat. — *Annales Fuldenses* a. 817, 819 (ib. I, 356, 357): Sclaomir dux Abodritorum.

[57] *Annales Einhardi* (MGH-SS I, 197), *Fuldenses* (ib. I, 354), *Regionis Chronicon* (ib. I, 565), vesměs k r. 810.

čenou minulého roku.[58] Z toho lze soudit, že oba tyto kmeny pomáhaly r. 810 Veletům při zboření této pevnosti. Je to již v krátké době po druhé, co Liňané odpadli od Obodriců. Byli zřejmě nespokojeni s frankofilskou politikou obodrických knížat a klonili se spíše k Veletům; vojenskou akcí, ať už obodrickou (809) nebo franskou (811) byli vždy donuceni k poslušnosti. O *Smolincích* r. 811 nic neslyšíme; patrně se nezúčastnili výpravy Veletů z roku předchozího proti franské pevnosti. O *Betěncích*, kteří sídlili asi někde při pravém břehu Labe vedle Liňanů, nevíme jistě, zda patřili k Obodricům nebo k Veletům, neboť jejich jméno se v letopisech dříve ani později nevyskytuje.[59] Patřili-li dříve k Obodricům, svědčí jejich společný postup s Liňany o tom, že se snažili stejně jako oni od svazu obodrického se odpoutat.

R. 812 zakročil císař proti hlavním osnovatelům povstání — Veletům. Vyslal proti nim tři vojska, z nichž jedno táhlo od severu územím Obodriců a spojilo se pak při Labi s druhými dvěma vojsky, táhnoucími od západu ze Saska. Veleti se vzdali tentokrát bez odporu a dali císaři rukojmí na důkaz své věrnosti.[60] To byla poslední válka, kterou vedl Karel Veliký s polabskými Slovany.

Jakkoli navenek zůstal poměr fransko-obodrický zdánlivě nezměněn — Obodrici vystupovali stále ještě jako spojenci císařovi při značné politické závislosti na něm —, přece jen lze již od r. 808 na obou stranách pozorovat vzájemnou nedůvěru. Brzy po vpádu Dánů do území Obodriců, který měl za následek částečný rozklad obodrického svazu, vzdal se císař své původní myšlenky kolonisovat severní část Saska slovanským obyvatelstvem. Slyšeli jsme, že r. 804 vystěhoval zálabské Sasy z jejich sídel severně od ústí Labe a jejich zálabské kraje dal Obodricům. Avšak Obodrici tyto kraje dlouho neudrželi. Když se císař přesvědčil o jejich neschopnosti bránit sebe i říši franskou proti vpádu Dánů, snažil se zajistit obranu říše na severu vlastními prostředky vojenskými. Svědčí o tom řada opevnění, která vznikla při dolním Labi na sklonku Karlova panování, zejména t. zv. *hranice saská* (limes Saxoniae), stanovená pravděpodobně již r. 808. Běžela od řeky Delvenavy k pramenům Bileny (přítoků dolního Labe s pravé strany) a odtud

---

[58] *Annales Einhardi* (MGH-SS I, 199), *Fuldenses* (ib. I, 355), *Maximiniani* (ib. XIII, 24—25), *Chronicon Vedastinum* (ib. XIII, 707), vesměs k r. 811. O Betěncích (Bethenzr, Bechelenzi, Betelclereri) se zmiňuje jedině *Chronicon Moissiacense* a. 811 (ib. I, 309; II, 259).

[59] Jméno jejich zaznamenal však t. zv. Bavorský geograf: Prope illis (= Linaa) resident, quos vocant Bethenici et Smeldingon et Morizani, qui habent civitates VIII. — G. Pertz je ztotožnil s pozdějším kmenem Brizi, Brizani (Březané) v dnešní krajině Priegnitz, což však není přesvědčivé. Šafařík (op. cit., 904) užívá pro ně názvu Větnici, Niederle Větnici nebo Betěnci (Slov. star. III, 129).

[60] *Annales Einhardi* a. 812 (MGH-SS I, 200), *Chronicon Moissiacense* a. 812 (ib. I, 309; II, 259).

podle Travny, Plunského jezera k ústí Sventiny do zálivu Kielského.[61] R. 809, kdy se schylovalo k válce s Dány, nařídil císař vyhledat příhodné místo k založení nové pevnosti severně od ústí Labe. Toto místo bylo počátkem příštího roku nalezeno na řece *Stuře* (Stör), vlévající se zprava do labské delty, v dnešním západním Holštýnsku, kde vyrostla brzy nová pevnost Esesfeld (nynější Itzehoe), do níž byla vložena franská posádka.[62] A tak byly krajiny Sasů zálabských, které r. 804 císař daroval Obodricům, jim zase odňaty a vráceny Sasům, neboť císař již nepotřeboval Obodriců jako spojenců proti Sasům, kteří již byli tehdy pevně včleněni do říše a úplně pacifikováni, ani proti Dánům, s nimiž po smrti Godofridově uzavřel mír.

Tento nevděk císařův vůči jeho bývalým spojencům, kteří nyní měli klesnout na úroveň pouhých poddaných, nepřispěl jistě k utužení věrnosti obodrického knížete k císaři. Karel Veliký svou osobní autoritou dovedl ještě udržet obodrického knížete ve starém poměru závislosti. Za slabé vlády Ludvíka Pobožného snažili se však Obodrici všemožně z tohoto poměru se vymanit.

Na počátku vlády Ludvíka Pobožného (814—840) objevuje se obodrický kníže Slavomír krátký čas ještě ve starém poměru závislosti na císaři. Již na sklonku vlády Karlovy nastaly v Dánsku mezi rodem Godofridovým a Haraldovým vleklé spory o trůn královský, uprázdněný po smrti krále Hemminga (812). Synové Godofridovi porazili r. 813 královské bratry Haralda a Reginfrida, kteří se jako chráněnci říše franské utekli k Obodricům.[63] R. 814 vzplanuly nové boje o dánský trůn, při nichž padl Reginfrid. Jeho bratr Harald požádal o pomoc nástupce Karlova Ludvíka, který mu slíbil pomoc.[64] R. 815 svůj slib splnil. Pro počáteční poměr císaře Ludvíka k obodrickému knížeti Slavomírovi je příznačné, že k válečným přípravám proti synům Godofridovým byli kromě Sasů vybídnuti od císaře také Obodrici jako staří spojenci Franků. K výpravě došlo r. 815 pod vedením hraběte Baldricha. Spojené vojsko Sasů a Obodriců proniklo za řeku Egdoru do kraje Sinlendi a odtud až k moři, kde se utábořilo naproti ostrovu Fünen. K rozhodné bitvě se syny Godofridovými nedošlo, neboť ti se nedali vylákat ze svých výhodných posic. Sasové a Obodrici obvyklým způsobem zpustošili dánské kraje a vrátili se domů s dánskými rukojmími. Jiného výsledku výprava neměla.[65] Také v příštích letech poskytl císař Ludvík dánskému Ha-

---

[61] Adam Bremensis, Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum, lib. II., c. XVIII (ed. B. Schmeidler, Hannover—Leipzig 1917, 73—74). Srov. k tomu L. Niederle, Slovanské starožitnosti III, 71—72.

[62] *Annales Einhardi* (MGH-SS I, 196), *Maximiniani* (ib. XIII, 24), *Fuldenses* (ib. I, 354), vesměs k r. 809.

[63] *Chronicon Moissiacense* a. 813 (MGH-SS I, 311): Postea venerunt filii Godofredi cum exercitu, expuleruntque Herioldum et Reganfredum atque Amingum de regno ipsorum; et illi fugerunt usque ad abdita (má být patrně: ad Abodritos; srov. pozn. f, tamtéž).

[64] *Annales Einhardi* a. 814 (MGH-SS I, 201).

[65] *Annales Einhardi* a. 815 (ib. I, 202), *Vita Hludowici* imperatoris c. 25 (ib. II, 620).

raldovi vojenskou podporu proti synům Godofridovým, kteří nakonec prosili císaře o mír (817), ale jejich nabídka byla zamítnuta.[66] V té době však obodrický kníže Slavomír nebyl již spojencem císařovým a Haraldovým, nýbrž jejich nepřátel — synů Godofridových.

Tato náhlá *změna politiky Slavomírovy* souvisí zřejmě s vnitřními poměry obodrickými a s jednáním, které vedl císař Ludvík s vyslanci Obodriců r. 816. Stručný záznam letopisů obsahuje jen zprávu, že císař přijal toho roku na svém dvoře v Compiègne (Compendium) vyslance Obodriců, kteří byli k němu posláni.[67] Nedovídáme se z ní nic ani o účelu ani o výsledku tohoto jednání. Teprve z událostí, k nimž došlo v příštím roce (817), můžeme soudit, že oni »legati Abodritorum«, s nimiž císař jednal v Compiègne r. 816, nebyli vyslanci knížete Slavomíra, nýbrž Čedraga, syna Dražkova, který u císaře uplatňoval svůj dědický nárok na knížectví obodrické. Jen tak lze vysvětlit skutečnost, že císař Ludvík rozkázal příštího roku (817) Slavomírovi, aby se *rozdělil s Čedragem o »královskou moc«*, kterou Slavomír dosud nad Obodrici vykonával sám. Tento rozkaz uvádí letopis výslovně jako příčinu *vzpoury* (defectio) Slavomíra a jeho obodrických přívrženců proti císaři, k níž došlo ještě téhož roku. Císařovo jednání prý Slavomíra tak rozjitřilo, že sliboval, že již nikdy nepřekročí Labe a nepřijde na dvůr císařův. Obodrický kníže toho roku skutečně vypověděl Ludvíkovi Pobožnému poslušnost a navázal přátelství se syny Godofridovými, s nimiž byl císař ve válečném stavu. Když se císař dozvěděl o této vzpouře Slavomírově, nařídil svým pohraničním hrabatům při Labi, aby pečovali o obranu svěřených hranic. Sám proti němu tehdy nezakročil, jsa zaměstnán v Itálii povstáním krále Pipina.[68]

Tím více stoupla odvaha obodrického knížete. Poslům, které vyslal přes moře k synům Godofridovým do Dánska, podařilo se ujednat přátelský spolek s královskými bratry, kteří vyhověli žádosti Slavomírově o válečnou pomoc proti císaři. Společný útok byl namířen proti zálabskému Sasku, které císař Karel daroval r. 804 Obodricům a později jim zase odňal. Toto území (Saxonia transalbiana) mělo být patrně nyní vyrváno Sasům a Frankům spojenými silami obodricko-dánskými. Lze tak soudit ze žádosti Slavomírovy, aby synové Godofridovi poslali vojsko do zálabského Saska, i z dalšího průběhu společné akce vojenské. Dánští spojenci poslali tehdy Slavomírovi

---

[66] *Annales Einhardi* a. 817 (ib. I, 204).
[67] *Annales Einhardi* a. 816 (ib. I, 203).
[68] *Annales Einhardi* a. 817 (MGH-SS I, 204): Nuntiataque defectione Abodritorum et Sclaomiri, comitibus tantum qui iuxta Albim in praesidio residere solebant, ut terminos sibi commissos tuerentur, per legatum mandavit. Causa defectionis erat, quod regiam potestatem, quam Sclaomir eatenus post mortem Thrasconis solus super Abodritos tenebat, cum Ceadrago filio Thrasconis partiri iubebatur; quae res illum tam graviter exacerbavit, ut adfirmaret, se nunquam posthac Albim fluvium transiturum, neque ad palatium venturum. Statim missa trans mare legatione, iunxit amicitias cum filiis Godofridi . . . Srov. též *Annales Fuldenses* a. 817 (ib. I, 356) a *Vita Hludowici* imp. c. 29 (ib. II, 622).

na pomoc jednak válečné loďstvo, které plulo po Labi vzhůru k ústí řeky Stury (Stör) a odtud proti toku této řeky, jejíž břehy zpustošilo, až k franské pevnosti Esesfeldu (Itzehoe), jednak pěší sbory vojenské, které k téže pevnosti přivedl strážce jižního valu dánského Gluomi. Zároveň s ním sem dorazili pěším pochodem Obodrici. Spojená vojska obodricko-dánská dlouho obléhala franskou pevnost, ale její posádka se statečně bránila. Po marných pokusech o dobytí této pevnosti, která měla klíčové postavení v obranném systému říše franské při hranicích dánských, útočníci zanechali obléhání a rozešli se.[69]

Přes tento neúspěch setrval Slavomír i v příštích letech v odporu proti císaři. Slyšíme-li r. 818 o vyslancích Obodriců, kteří navštívili císaře,[70] musíme myslet opět na vyslance Čedragovy nikoli Slavomírovy. Neboť Slavomír byl v té době s císařem ve válečném stavu. Je to patrné ze zprávy letopisů k r. 819, podle níž císař poslal toho roku proti Slavomírovi vojsko složené ze Sasů a východních Franků, jemuž stáli v čele velitelé saského valu (praefecti Saxonici limitis) a zvláštní vyslanci císařovi (legati imperatoris). Slavomír byl poražen, zajat a odveden do Cách, sídla císařova. Tam se dostavili na rozkaz císařův také *»primores populi sui«*, kteří prý Slavomíra obžalovali z mnoha zločinů. Slavomír, který se nemohl obhájiti, byl odsouzen do vyhnanství a vláda nad zemí Obodriců byla dána Čedragovi, synu Dražkovu.[71]

V této zprávě letopisů rýsuje se po prvé mocenské postavení obodrické *aristokracie*, která v té době již uchopila politickou moc do svých rukou. Kdo jsou oni »přední mužové« (primores) Obodriců, kteří žalují na svého knížete u císaře a podle jejichž vůle císař rozhoduje o obsazení knížecího trůnu obodrického? K. Wachowski soudil, že výrazem »primores« (stejně jako »meliores«) označují prameny v tomto případě *knížata kmenů* (plemen) sjednocených Obodrici. Takovými kmeny byli prý Vagrové, Polabané, Varnové i vlastní Obodrici vedle Smolinců a Liňanů.[72] Podle toho by tedy byli »primores« kmenoví náčelníci (knížata) jednotlivých kmenů obodrických. Nepokládám tento výklad za přesvědčující, a to především proto, že prameny z té doby o náčelnících jednotlivých kmenů, které vytvořily obodrický svaz, nezanechaly žádných určitých zpráv. Nevíme proto ani, zda

---

[69] Hlavním pramenem jsou zase *Annales regni Francorum (Einhardi)* a. 817 (MGH-SS I, 204). Srov. též *Vita Hludowici* imp. c. 29 (ib. II, 622).

[70] *Annales Einhardi* a. 818 (ib. I, 205), *Vita Hludowici* imp. c. 31 (ib. II, 624).

[71] *Annales Einhardi* a. 819 (ib. I, 205): Sclaomir, Abodritorum rex, ob cuius perfidiam ulciscendam exercitus Saxonum et orientalium Francorum eodem anno trans Albiam missus fuerat, per praefectos Saxonici limitis et legatos imperatoris qui exercitui praeerant Aquasgrani adductus est. Quem cum primores populi sui, qui simul iussi venerant, multis criminibus accusarent, et ille rationabili defensione obiecta sibi refellere non valeret, exilio condemnatus est, et regnum Ceadrago, Thrasconis filio, datum. — Srov. též *Vita Hludowici* imp. c. 31 (ib. II, 624), *Annales Fuldenses* a. 819 (ib. I, 357), *Sithienses* a. 819 (ib. XIII, 37).

[72] K. Wachowski, op. cit. 107.

všechny kmeny sdružené v obodrickém svazu měly kromě ústředního knížete obodrického v té době ještě své vlastní domácí »náčelníky« (kmenová knížata). U některých kmenů, zejména u těch, které se snažily od Obodriců osamostatnit (Smolinci, Liňané, Betěnci), je to pravděpodobné. Naproti tomu u těch kmenů, které tvořily vlastní jádro obodrického svazu (Obodrici, Vagrové, Varnové a snad Polabané), pokládám to za velmi nejisté. Z letopisů té doby známe kromě Vlčana, Dražka, Slavomíra a Čedraga, kteří byli nepochybně *ústředními* knížaty celého obodrického svazu, jméno jen jediného knížete, který *snad* mohl být pouhým *kmenovým* knížetem. Je to zmíněný již Godeljub (Godelaibus), kterého uvádějí letopisy Einhardovy jako oběť dánského vpádu r. 808. Kdežto Dražka označují při této příležitosti výslovně »dux Abodritorum«, Godeljuba nazývají prostě jen »alius dux«. O tomto »jiném knížeti« nevíme nic jiného, než že byl na rozkaz dánského krále popraven. Prameny blíže neobjasňují, byl-li knížetem některého kmene obodrického, či snad členem panujícího rodu Dražkova, nebo dokonce nástupcem knížete Dražka, který byl tehdy vypuzen.

Výklad, který rozsah pojmu *»primores«* omezuje na kmenová knížata, je kromě toho v rozporu s prameny, z nichž je patrno, že obodrický kníže Čedrag používal svých »primores« také jako pouhých »poslů« (legati) vyslaných k císaři, jak o tom dále bude řeč. Je velmi nepravděpodobné, že by těmito posly či vyslanci ústředního knížete byli jen náčelníci jednotlivých kmenů obodrických, kterých ostatně — podle toho, co bylo shora řečeno — mohlo být jen několik málo. Spíše jest dáti za pravdu H. Łowmiańskému, podle něhož termín »primores« měl ve zmíněných letopisech jiný význam; týkal se *vyšší třídy společenské*, velmožů, dignitářů, *nikdy se však nevztahoval na monarchy.*[73] Podle slovního významu nejsou »primores« nic jiného než po králi nebo knížeti »první«, resp. »přední« mužové v zemi — »přední« svým politickým vlivem a významem, který se opíral především o jejich moc hospodářskou. Základem této moci, jak ještě bude vyloženo, bylo *velké vlastnictví pozemkové*, velká hospodářství, obstarávaná lidem závislým (poddaným) nebo nevolným (otroky, raby). Úplně stejný význam jako *»primores«* má po mém soudu i termín *»meliores«*, užívaný v těchže pramenech pro označení této *»vyšší«* či *»lepší«* společenské třídy (aristokracie, šlechty).

Mocenské postavení této aristokracie obodrické (primores, meliores) rýsuje se v tomto období bojů o trůn obodrický zvláště výrazně v oficiálních letopisech franských (Annales regni Francorum) čili Einhardových. Její zásah tušíme opět v pozadí, čteme-li v nich, že r. 821 také Čedrag, toho času jediný ústřední kníže Obodriců, byl u císaře obviňován ze zrady a spojenectví se syny Godofridovými, nepřáteli říše franské. To mělo zase příznivé ná-

---

[73] H. Łowmiański, op. cit. 101—102.

sledky pro jeho soka Slavomíra. Kolísavý císař přestal zřejmě důvěřovat Čedragovi a poslal Slavomíra zpět do jeho vlasti. Slavomír se však už do země Obrodiců nevrátil. Cestou domů někde v Sasku onemocněl a zemřel (821).[74] Před svou smrtí přijal prý ještě křest. Je to první historicky doložený případ křesťanství u knížat Obodriců. Neměl však praktického významu, neboť příklad Slavomírův po této stránce neměl dlouho následovníků. I tato podrobnost však zajímavě dokresluje profil obodrického knížete, který byl již velmi vzdálen typu kmenového náčelníka starého zřízení rodově kmenového a velmi blízký typu knížete raně feudálního státu. W a c h o w s k i soudil, že Slavomír posunul vládu monarchistickou nejdále ve směru despotickém.[75] Je pravda, že za vlády Slavomírovy nenalézáme v pramenech stopy po podílu kmenových knížat a vůbec kmenové aristokracie ve vládě ústředního knížete. Z toho však ještě neplyne, že obodrická šlechta takového podílu ve vládě neměla. Nespokojenost šlechty s vládou Slavomírovou se neprojevila, jak soudil Wachowski, teprve po jeho pádu,[76] nýbrž byla, jak jsme viděli, jednou z hlavních příčin pádu tohoto knížete. Což právě nejlépe ukazuje, kdo byl hlavním mocenským a politickým činitelem v té době u Obodriců.

Po smrti Slavomírově (821) udržel se na knížecím trůně obodrickém Dražkův syn *Čedrag* (Ceadragus, Ceadrogus), kterého západní letopisy nazývají — podobně jako jeho předchůdce — střídavě *»princeps«* nebo *»dux* Abodritorum«.[77] Jeho knížecí moc, kterou převzal po Slavomírovi, označují Einhardovy letopisy jako »moc královskou« (regia potestas).[78] Víme už, že Čedragovi dopomohl k vládě proti jeho předchůdci císař Ludvík Pobožný, který po předchozím jednání s poselstvem Obodriců (816) původně rozhodl (817), že Slavomír se má o knížecí vládu (regia potestas) rozdělit s Čedragem. W a c h o w s k i měl za to, že císař vydal toto rozhodnutí »ve shodě se zvyky lidu slovanského«. Císař Ludvík prý znal zvyková práva slovanská a řídil prý se jimi v poměrech s Velety i Obodrici.[79] Z pramenů plyne však s jistotou jen to, že císař znal *vůli obodrické šlechty* (primores) a že se touto vůlí řídil při rozhodování ve sporech o knížecí trůn obodrický, a to nejen za vlády Slavomírovy r. 817, nýbrž i později r. 823 i 826 za panování Čedragova.

---

[74] *Annales Einhardi* a. 821 (MGH-SS I, 208): Sed quia Ceadragus, Abodritorum princeps, perfidiae et cuiusdam cum filiis Godofridi factae societatis notabatur, Sclaomir, aemulus eius, in patriam remittitur, qui cum in Saxoniam venisset, aegritudine debucuit, perceptoque baptismi sacramento, defunctus est. — Stejně *Annales Fuldenses* a. 821 (MGH-SS I, 357).

[75] K. W a c h o w s k i, op. cit., 106.

[76] Tamtéž.

[77] *Annales Einhardi* a. 821, 823 (MGH-SS I, 208, 210): Abodritorus princeps: a. 826 (ib. I, 214): Ceadragum ducem suum. — *Annales Fuldenses* a. 821 (ib. I, 357): princeps Abodritorum.

[78] Srovn. pozn. 68, 71.

[79] K. W a c h o w s k i, op. cit. 106.

Čedrag ujal se knížecí vlády v Obodricku pravděpodobně teprve r. 819, když jeho předchůdce Slavomír byl od Franků zajat a odsouzen do vyhnanství. Nevíme přesně, do kdy vládl. V letopisech se setkáváme s jeho jménem naposledy r. 826, je však pravděpodobné, že pak vládl ještě řadu let. Teprve r. 844 objevuje se totiž v pramenech jiný kníže obodrický Gostimysl.

V prvním roce vlády Čedragovy (819) je patrná ještě silná závislost tohoto knížete na říši franské. Obodrici tehdy na rozkaz císaře Ludvíka pomáhali franskému chráněnci Haraldovi k návratu do Dánska, kde se chtěl Harald znovu pokusit o získání dánského trůnu.[80] V Dánsku vypukla tehdy mezi syny Godofridovými, dosud společně postupujícími, otevřená roztržka. Dva z nich byli ze země vypuzeni, ostatní dva se spojili s Haraldem, aby společně vládli. Císařský dvůr tomuto spojení nedůvěřoval a tušil v něm lstivé záměry.[81] Proto pochopíme, že ztratil důvěru i k obodrickému knížeti Čedragovi, když se spojil s novými králi dánskými, z nichž dva byli ještě nedávno nepřáteli Franků a spojenci Slavomírovými proti císaři. Odtud tedy pocházely ony žaloby na Čedraga, které ho r. 821 obviňovaly ze zrady na císaři a ze spojení s Godofridovými syny. Odtud pocházelo i rozhodnutí císařovo poslati zpět do vlasti Slavomíra, který by dosedl na trůn obodrický místo zpronevěřilého Čedraga.[82] *Čedrag* zřejmě, *upevniv svou vládu v zemi, dal se* — podobně jako jeho předchůdce — *v zahraniční politice na cestu samostatnou, nehodlaje trvale snášet franský protektorát.*

Každým způsobem byl *poměr mezi císařem a Čedragem od r. 821 napjatý.* Na obou stranách byla nedůvěra. R. 822 Sasové na rozkaz císařův vystavěli pevnost za Labem na místě zvaném Delbende, vypudivše odtud »Slovany«, kteří ono místo dříve obsadili. Do nové pevnosti byla vložena saská posádka proti útokům oněch Slovanů.[83] Jde tu patrně o *Obodrice*, kteří byli vypuzeni ze svých pohraničních posic nad řekou Delvenavou při saské hranici (limes saxonicus), kde vyrostla nová saská pevnost střežící tuto hranici proti Slovanům.

Když r. 822 konal Ludvík Pobožný ve Frankfurtě nad Mohanem generální říšský sněm, při němž se mělo jednat zejména o východních částech říše, dostavila se tam k císaři s obvyklými dary poselstva »všech východních Slovanů«, t. j. Slovanů, kteří sousedili s říší franskou na východě. Mezi těmito poselstvy uvádějí letopisy výslovně také poselstvo Obodriců.[84] Ne-

---

[80] *Annales Einhardi* a. 819 (MGH-SS I, 206): Harioldus quoque iussu imperatoris ad naves suas per Abodritos reductus, in patriam, quasi regnum ibi accepturus, navigavit,...

[81] *Annales Einhardi* a. 819, 821 (MGH-SS I, 206, 208). — Srov. L. Giesebrecht op. cit. 112, 113.

[82] Srov. pozn. 74.

[83] *Annales Einhardi* a. 822 (MGH-SS I, 209): in loco cui Delbende nomen. — Srov. Adam Brem. II, 18 (ed. Schmeidler, 1917, 73): silva Delvunder, fluvius Delvunda.

[84] *Annales Einhardi* a. 822 (MGH-SS I, 209): In quo conventu omnium orientalium Sclavorum, id est Abodritorum, Soraborum, Wiltzorum, Beheimorum, Marvanorum, Praedencentorum ... legationes cum muneribus ad se directas audivit.

víme však, byli-li to poslové Čedragovi nebo strany jemu nepřátelské, snad přívrženci nedávno zemřelého Slavomíra. Pro tuto druhou alternativu svědčí výtky činěné roku příštího (823) Čedragovi, že je Frankům nevěrný a že již dávno nenavštívil dvůr císařský.[85]

Byly-li vztahy obodrického knížete k Frankům v té době velmi napjaté a plné vzájemné nedůvěry, byly jeho *vztahy k Veletům* přímo *nepřátelské*. Kolem r. 822 vypuklo opět staré záští mezi oběma severními skupinami polabských Slovanů. Veletský kníže Ljub vedl s Obodrici válku. Někde při východní hranici obodrické došlo k bitvě, v níž kníže Veletů padl.[86]

V příštích několika letech máme příležitost nahlédnout poněkud do *vnitřních společenských poměrů Veletů i Obodriců*. Einhardovy letopisy nás dosti podrobně informují jednak o sporu mezi syny veletského knížete Ljuba o knížecí trůn veletský, jednak o sporu mezi obodrickým knížetem Čedragem a částí obodrické šlechty. V obojím sporu totiž vystupoval císař Ludvík jako vrchní rozhodčí.

V květnu r. 823 konal císař opět říšský sněm ve Frankfurtu. Mezi poselstvy »barbarů«, která se sem dostavila, ať už na rozkaz císařův nebo dobrovolně, byli také dva bratři Milgost a Čedodrag, knížata *Veletů*, kteří měli spor o trůn knížecí. Byli to synové veletského knížete *Ljuba*, který nedávno padl ve válce s Obodrici. Kníže Ljub se dělil o vládu (regnum) se svými bratry, ale jako nejstarší z nich měl vrchní vládu nad celou zemí. Po jeho smrti Veleti (populus Wiltzorum) si ustanovili za vrchního knížete (rex) Milgosta, protože byl starší. Když však tento kníže spravoval svěřené mu knížectví nehodně (parum digne), odňali mu vládu a hodnost velknížecí (regium honorem) svěřili mladšímu bratru. Z toho důvodu dostavili se nyní oba bratři na dvůr císařův. Císař oba vyslechl a když zjistil, že vůle lidu (gentis voluntas) se kloní ve prospěch mladšího bratra, rozhodl spor v jeho prospěch.[87]

Z tohoto sporu i z jeho rozhodnutí je patrno, že svaz Veletů měl — podobně jako Obodrici — v té době již svá *ústřední knížata* a že tato hodnost

---

[85] *Annales Einhardi* a. 823 (ib. I, 210): Accusatus est ... Ceadragus ...

[86] Tamtéž: Qui (= veletský kníže Ljub) cum, commiso cum orientalibus Abodritis proelio, interisset, populus Wiltzorum filium eius Milegarsum ... regem sibi constituit.

[87] *Annales Einhardi* a. 823 (MGH-SS I, 210): Mense maio conventus in eodem loco (= Franconofurd) habitus. In quo inter ceteras barbarorum legationes, quae vel iussae vel sua sponte venerunt, duo fratres, reges videlicet Wiltzorum, controversiam inter se de regno habentes, ad praensentiam imperatoris venerunt, quorum nomina sunt *Milegastus* (Millegastus, Meligastus, Milegatus) et *Cealadragus*, (Cealagragus, Ceasladargus, Celeadragus). Erant idem filii Liubi regis Wiltzorum, qui licet cum fratribus suis regnum divisum teneret, tamen, propterea quod maior natu erat, ad eum totius regni summa pertinebat. Qui cum ... interisset, populus Wiltzorum Milegastum, quia maior natu erat, regem sibi constituit; sed cum is secundum ritum gentis commissum sibi regnum parum digne administraret, illo abiecto, iuniori fratri regium honorem deferunt; quam ob causam ambo ad praesentiam imperatoris venerunt. Quos cum audisset, et gentis voluntatem proniorem in iunioris fratris honorem agnovisset, statuit, ut is delatum sibi a populo suo potestatem haberet, ambos tamen muneribus donatos et sacramento firmatos in patriam remisit. — Srov. též *Vita Hludowici* imp. c. 36 (ib. II, 627).

byla již *dědičná* v určitém *rodě*. Volba tohoto vrchního knížete náležela sice lidu, avšak lid (populus) volil jen členy určitého rodu; tato »volba« byla tedy jen potvrzením dědického práva nástupcova. Zpravidla se stal vrchním knížetem svazu Veletů *nejstarší* člen panujícího rodu knížecího, jak tomu bylo v případě knížete Ljuba, jehož mladší bratři měli dílčí (údělná) knížectví pod vrchní vládou nejstaršího. Byly však, jak jsme viděli, i výjimky z tohoto pravidla posloupnosti. Nejstarší syn Ljubův byl zákrokem lidu veletského (populus Wiltzorum) odstraněn s trůnu ústředního knížete a tato hodnost byla svěřena mladšímu synovi. Starší literatura z toho usuzovala na existenci *lidových shromáždění* (věců) u Veletů[88] v té době, avšak pramény to doložit nelze. Nevíme přesně, jakým způsobem tehdy rozhodoval veletský lid (populus Wiltzorum) o obsazení knížecího trůnu, ani kdo se tohoto rozhodování zúčastnil. Za tímto rozhodnutím lidu veletského lze však tušit zájmy veletské *aristokracie* (primores, meliores), nespokojené asi příliš despotickým výkonem vlády staršího syna Ljubova. Podobně i *obodrická* šlechta byla nespokojena r. 817 s vládou Slavomírovou, což vedlo k jeho pádu.[89] Je příznačné, že jak Obodrici, tak i Veleti se se svými stížnostmi a žalobami na vlastní knížata obraceli na císaře, který zpravidla uznal tyto stížnosti za oprávněné.

Je to patrné také ze žaloby, která byla na témže sněmu frankfurtském r. 823 vznesena proti obodrickému knížeti *Čedragovi*. Byla mu vytýkána nevěrnost vůči Frankům a dlouhá nepřítomnost u dvora císařova. Einhard sice nepraví, kdo tu žalobu na Čedraga vznesl, ale i tu můžeme tušit zásah části domácí aristokracie obodrické, knížeti nepřátelské. Poněvadž Čedrag nebyl osobně přítomen na tomto sněmu frankfurtském, vyslal k němu císař posly, aby se před ním ospravedlnil. Obodrický kníže přijal toto poselstvo a vypravil k císaři »quosdam ex *primoribus* gentis suae«; ústy těchto svých poslů slíbil, že se k císaři dostaví příští zimu.[90] Tomuto slibu také dostál a přišel ještě téhož roku za císařem do Compiègne, opět se svými »předáky« (cum quibusdam *primoribus* populi sui). Dlouhou nepřítomnost u dvora císařského podařilo prý se mu důvodně ospravedlnit. Přestože v některých věcech zůstal prý podezřelý, rozhodl císař milostivě: nejen že ho nepotrestal, nýbrž ho ještě obdaroval a propustil ho, aby se vrátil do svého »království«. Toto císařovo rozhodnutí motivuje letopis výlučně zásluhami předků

[88] Srov. K. Wachowski, op. cit., 101.

[89] Srov. pozn. 71.

[90] *Annales Einhardi* a. 823 (MGH-SS I, 210): Accusatus est in eodem placito apud imperatorem Ceadragus, Abodritorum princeps, quod se erga partem Francorum parum fideliter ageret, et ad imperatoris praesentiam iam diu venire dissimulasset, propter quod ad eum legati directi sunt, cum quibus ille iterum quosdam ex primoribus gentis suae ad imperatorem misit, perque illorum verba promisit, se ad proximum hiemis tempus ad illius praesentiam esse venturum.

Čedragových, narážeje tím patrně na věrné služby, které jeho předchůdci Vlčan a Dražko konali Karlu Velikému.[91]

Ale ani pak neměl obodrický kníže doma pevnou půdu pod nohama. Příznivé rozhodnutí císařovo z r. 823 neuchránilo ho od nepřátelských činů se strany oné části domácí šlechty, které byl zřejmě nepohodlný. Necelé tři roky po onom rozhodnutí císařově objevili se v květnu 826 na říšském sněmu v Ingelheimu »quidam Abodritorum primores«, kteří žalovali na svého knížete u císaře. Z čeho ho obviňovali, se tentokráte nedovídáme. Prozatímní výsledek jejich žaloby byl, že Čedrag byl pod přísnými sankcemi obeslán na generální sněm říšský do Ingelheimu,[92] kam se v říjnu téhož roku také dostavil. Tentokráte byl císař ve svém rozhodování opatrnější. Vyslechnuv obviněného Čedraga, zadržel ho na svém dvoře, kdežto ostatní Obodrice propustil. Míněni jsou tu zřejmě oni obodričtí »primores«, kteří doprovázeli obodrického knížete k císaři. Před svým konečným rozhodnutím vyslal císař k Obodricům (populus Abodritorum) posly, aby vyšetřili, přeje-li si lid (vulgus) vlády Čedragovy. Poslové se vrátili se zprávou, že onen národ (gens) je různého mínění o tom, má-li být Čedrag přijat za »krále« (rex), že však někteří »lepší a významnější« (meliores ac praestantiores) souhlasí s jeho přijetím. Císař pak, přijav od Čedraga rukojmí, dal ho znovu dosaditi na knížecí trůn obodrický.[93]

V těchto zprávách oficiálních franských letopisů se rýsuje již dosti jasně složení obodrické společnosti i mocenské postavení jejich složek na počátku 9. století. Nad širokou masou obecného *lidu* (populus, vulgus) je tenká vrst-

---

[91] *Annales Einhardi* a. 823 (ib. I, 211): Ceadragus, Abodritorum princeps, pollicitationibus suis adhibens fidem, cum quibusdam primoribus populi sui Compendium venit, dilatique per tot annos adventus sui rationem coram imperatore non inprobabiliter reddidit. Qui licet in quibusdam causis culpabilis appareret, tamen propter merita parentum suorum non solum inpunitus, verum muneribus donatus ad regnum redire permissus est.

[92] *Annales Einhardi* a. 826 (ib. I, 214): Imperator ... circa Kalendas Iunii ad Ingilunheim venit, habitoque ibi convento non modico, multas ... legationes audivit et absolvit. Inter quas ... et de Sclavorum regionibus quidam Abodritorum primores Ceadragum ducem suum accusantes. Accusabatur et Tunglo, unus de Soraborum primoribus, quod et ipse dicto audiens non esset. Quorum utrique denuntiatum est, quod si medio Octobrio ad imperatoris generalem conventum venire distulisset, condignas perfidiae suae poenas esse daturum.

[93]) *Annales Einhardi* a. 826 (ib., 215): Inde ad Ingilunheim medio Octobrio veniens, generalem ibi ... populi sui conventum habuit, in quo et Ceadragum Abodritorum ducem, necnon et Tunglonem, qui apud eum perfidiae accusabantur, audivit: et Tunglonem quidem, accepto ab eo filio eius obside, domum redire permisit, Ceadragum vero, ceteris Abodritis dimissis, secum retinuit, missisque ad populum Abodritorum legatis, si eum sibi vulgus regnare vellet, perquirere iussit; ipse autem Aquasgrani, ubi hiemare constituerat, profectus est. Cumque legati, quos ad Abodritos miserat, reversi nuntiassent, variam gentis illius super rege suo recipiendo sententiam, meliores tamen ac praestantiores quosque de illius receptione concordare, acceptis ab eo quos imperaverat obsidibus, in regunm suum eum fecit restitui. — Srov. též stručný záznam ve *Vita Hludowici* imp. c. 40 (ib. II, 629): Nam et duos duces, Ceadragum Abodritorum et Tunglonem Soraborum, cum accusantur, et probatio non satis clara emineret, castigatos ad propria remisit.

va *aristokracie* (primores, meliores, praestantiores) a na vrcholu stojí *kníže* (princeps, dux, rex). V pramenech není ovšem zmínky o lidu *nesvobodném* (otroci, rabové). Onen »lid« (populus, vulgus), na jehož mínění záleželo císaři, než rozhodl o osudu Čedragově, musíme si nutně představit jako lid *svobodný*. Byl to zřejmě onen lid, který se ve starších dobách scházel na lidových shromážděních a za předsednictví kmenových náčelníků rozhodoval o otázkách obecné důležitosti, zejména také o volbě knížat. Tohoto lidu ptal se císař ústy svých poslů, zda si přeje Čedraga za knížete. Když však zjistil, že lid není jednotný a nedovede uplatnit svou vůli, rozhodl nakonec podle vůle *sjednocené kmenové aristokracie*, která souhlasila s návratem Čedragovým na trůn knížecí. *Někdejší politickou funkci lidu převzala tedy v té době již kmenová aristokracie* a podle jejího přání rozhodl císař o osudu obodrického knížete, který se nám takto jeví — aspoň po svém návratu na trůn knížecí r. 826 — ne již jako představitel veškerého svobodného lidu obodrického, nýbrž jako *representant jeho aristokratické špičky*, která si přála návratu *svého* knížete. Nevíme ovšem, jakým způsobem vyslanci císařovi zjišťovali skutečnou vůli obodrického lidu, zejména sešlo-li se tehdy nějaké lidové shromáždění, ať už vlastních Obodriců nebo snad celého svazu, ale za jisté musíme pokládat, že *lid* obodrický (vulgus) nedovedl uplatnit svou vůli v otázce politicky nad jiné důležité, kdo má být povolán za knížete, kdežto obodrická *aristokracie* (meliores) to dovedla.

Je také velmi obtížné přesněji zjistit, z jakých složek se skládala ona tenká vrstva obodrické aristokracie, označovaná ve franských letopisech výrazy *»meliores ac praestantiores«*. Jde tu o synonyma nebo skrývají se za těmito dvěma výrazy různé pojmy? W a c h o w s k i soudil, že slova *»primores«* a *»meliores«* jsou synonyma a »označují *knížata plemen*, sjednocených Obodrici«, kdežto *»praestantiores«* byli prý »pravděpodobně *náčelníky bohatších rodů*, kteří měli vlivy mezi svými soukmenovci«; odtud prý jim dal Einhard název »praestantiores«.[94] Ł o w m i a ń s k i poukázal správně na to, že v historiografii se projevují tendence interpretovat psané zprávy o vyšší kategorii lidu bez náležitého zřetele k momentu *třídnímu;* buď se v ní vidí jedině náčelníci rodoví či teritoriální, anebo též hodnostáři státní či členové knížecích družin.[95]

Nejsem přesvědčen o tom, že by letopis byl záměrně použil výrazů »primores« a »meliores« pro označení *nejvyšší* aristokracie kmenové (kmenových knížat), kdežto termín »praestantiores« pro označení *nižší* šlechty (náčelníků bohatších rodů). Jeho časté užívání výrazu *»primores«* pro obodrické *velmože*, ať už vystupovali před císařem v úloze poslů či průvodců knížete nebo žalobců proti němu, svědčí spíše o tom, že tento výraz ne-

---

[94] K. W a c h o w s k i, op. cit., 107—108.
[95] H. Ł o w m i a ń s k i, op. cit. 97.

zahrnuje jen domnělou nejvyšší aristokracii kmenovou, t. j. kmenová knížata. Totéž platí o výrazu »meliores«. Po mém soudu není důvodu se domnívat, že by v povšechném obratu »meliores ac praestantiores« slovem »meliores« byli označeni náčelníci *kmenů*, kdežto výrazem »praestantiores« náčelníci bohatších a vlivnějších *rodů*. Jde tu spíše o *synonyma*, která mají plněji vyjádřit povahu i společnou hospodářskou základnu oné *vyšší společenské vrstvy*, která — ať už pocházela ze starých rodů někdejších kmenových knížat, nebo z jiných bohatých a politicky vlivných rodů — soustřeďovala v té době ve svých rukou moc nad masou ostatního lidu (populus, vulgus) a z pouhé společenské vrstvy přerůstala tak ve společenskou *třídu raných feudálů* v čele s *knížetem* jako svým *nejvyšším představitelem*.

Upevňování moci ústředního knížete neobešlo se ovšem bez vnitřních rozporů a třenic mezi ním a částí kmenové aristokracie, jak jsme to viděli ze žalob oněch »primores« na Slavomíra i Čedraga, ale v zásadních otázkách a v rozhodujících chvílích postupovala tato šlechta ve shodě se svým knížetem, vykonávajíc zároveň s ním vládu nad ostatním lidem. Hospodářskou základnou této vládnoucí třídy raně feudální a hlavní oporou její politické moci bylo *vlastnictví půdy*, obdělávané pomocí lidí nevolných nebo závislých. H. Łowmiański poukázal nedávno právem na to, že samostatnost šlechty (comites, nobiles), kterou pozorujeme v pozdějších fázích rozvoje státnosti, tkví svými kořeny v době kmenové, má však *základy materiální*, podobné pozdějším, neboť *již kmenová aristokracie vděčila za svůj význam ve velké míře držbě pozemkové.*[96] Ze zpráv pramenů z první poloviny 9. století nemůžeme ovšem ještě posoudit *rozsah* této držby u obodrických »primores« či »meliores«, avšak rodový charakter polabské aristokracie, v pramenech již od konce 8. století doložený, svědčí o existenci *trvalého* základu materiálního, kterým v té době mohl býti jedině majetek *pozemkový*. Bez takového majetku přecházejícího z generace na generaci nebylo by lze vysvětlit udržení rodové kontinuity této aristokracie a její politické moci v raně feudálním státě.[97]

Z druhé poloviny vlády Ludvíka Pobožného máme málo zpráv o Obodricích a polabských Slovanech vůbec, což souvisí nepochybně s četnými spory mezi tímto panovníkem a jeho syny, které jsou v té době hlavním thematem západních letopisů. Když r. 832 Ludvík, řečený Němec, povstal proti svému otci, byli do této vzpoury strženi i polabští Slované (Sclavi).[98] Byly to pravděpodobně některé kmeny srbské západně od Čech. Na Obodrice tu po mém soudu nelze myslet.

---

[96] H. Łowmiański, op. cit. 102—103.

[97] Podobně H. Łowmiański, op. cit., 103.

[98] *Annales Bertiniani* a. 832 (MGH-SS I, 425): ... perventum est ad aures .. imperatoris, Ludovicum cum omnibus Baioariis, liberis et servis, et Sclavis, quos ad se vocare poterat, Alamaniam ... ingredi velle, eamque vastare et diripere ac suo regno adunare ...

Kolem r. 838 polabští Slované (Sclavi) společně s dánskými vikingy přepadali severní břehy franské říše.[99] Zde třeba myslit v první řadě na *Obodrice*, kteří měli k Dánům nejblíže a kteří také politicky s nimi byli již od dřívějška sblíženi. Tento výklad podporuje i zpráva, že dánský král Horich za schytání pirátů žádal po císaři postoupení Fríska a *Obodricka*, patrně hlavní domoviny námořních pirátů. Jeho návrh císař ovšem zamítl.[100]

R. 838 byli vysláni proti Obodricům a Veletům hrabata Adalgar a Egilo, aby potlačili jejich povstání. Oba se vrátili ke dvoru císařskému s rukojmími a hlásili, že povstalci byli pokořeni.[101] Ve skutečnosti však klid nad Labi nebyl. V létě příštího roku (839) bylo celé Polabí ve zbrani proti říši franské. Saská, durinská a východofranská vojska vytrhla toho roku současně proti *Srbům* a *Veletům*, kteří vypálili před nedávnem v marce srbské několik vsí, jakož i proti *Obodricům* a *Liňanům*, kteří se rovněž bouřili proti Frankům. Saská vojska měla úspěch zejména v bojích se srbským kmenem Kolediců, kteří byli poraženi a jejich kníže Čimislav (Cimusclus) zabit. Naproti tomu o výsledku výpravy proti Obodricům a Liňanům letopisy mlčí.[102] Skutečnost, že Liňané se tu uvádějí vedle Obodriců i vedle Veletů, svědčí pro domněnku, že Liňané byli v té době samostatni, t. j. nebyli v žádném z obou svazů. Kdy a jak se tentokráte osamostatnili od Obodriců, není známo.

Ze shora zmíněných událostí z druhé poloviny vlády Ludvíka Pobožného lze soudit, že Obodrici v té době již nebyli spojenci říše franské, jako kdysi za panování knížat Vlčana a Dražka; už od dob Slavomírových se jejich závislost na říši značně uvolnila. Jeho nástupce Čedrag provozoval samostatnou zahraniční politiku, pro říši franskou často nepříznivou, jak je patrno ze žalob, které byly na něho vznášeny u císařského dvora. V této relativní nezávislosti na říši franské setrvali pak Obodrici, jak se zdá, až do smrti Ludvíka Pobožného (840), resp. až do r. 844. I tato *samostatná zahraniční politika obodrických knížat* po r. 817 výmluvně dokresluje obraz společenského zřízení Obodriců, které se v té době z původně volného *svazu kmenového* proměňovalo *v raně feudální organisaci státní*.

---

[99] *Annales Bertiniani* a. 839 (ib. I, 435): adverus Danorum Sclavorumque, qui ferebantur, incursus . . .

[100] *Annales Bertiniani* a. 838 (ib. I, 432): Ubi etiam missi Horich venientes, piratarum, in nostros fines dudum irruentium maximos a se ob imperatoris fidelitatem captos atque interfici iussos retulerunt, petentes insuper sibi dari Frisianos atque Abodritos.

[101] *Annales Bertiniani* a. 838 (ib. I, 432): Adalgarius et Egilo comes, ad Abodritos et Wilzos a fide deficientes dudum directi, reversi sunt, adductis secum obsidibus imperatori deinceps subditos fore nuntiantes.

[102] *Annales Bertiniani* a. 839 (ib. I, 436): dispositis . . . Saxonum adversus Soraborum et Wiltzorum incursiones, qui nuper quasdam ipsius marchae Saxoniae villas incendio cremaverant, et Austrasiorum Toringorumque contra Abodritorum et qui dicuntur Linones defectiones, expeditionibus . . . Saxones interea contra Sorabos qui Colodici vocantur, apud Kesigesbruch dimicantes . . . victoriam adepti sunt, regeque ipsorum Cimusclo interfecto, eamdem urbem et undecim castella ceperunt; receptis etiam sacramentis a rege inter eosdem tumultus repente creato, insuper obsidibus, multam terrae indixerunt.

Důležitým prostředkem, kterým se tato vnitřní proměna uskutečňovala, byla *silná vojenská moc ústředních knížat obodrických*, která daleko převyšovala vojenskou moc jednotlivých kmenových náčelníků obodrických. Z nich se snad někteří udrželi ještě z dřívějších dob, avšak nyní byli zcela podřízeni vládě ústředního knížete. Vojenská i politická moc knížat Slavomíra i Čedraga opírala se pravděpodobně o silnou knížecí *družinu*, jak je patrné zejména z útočných akcí Slavomírových a Čedragových, namířených proti říši franské. Své družiny mohla tato knížata použít nejen proti zevnímu nepříteli, nýbrž i proti vlastnímu lidu. Právě tato družina pomáhala jim odstraňovat starý vliv předstátních lidových shromáždění, jejichž nemohoucnost je jasně patrná r. 826 při rozhodování Obodriců o návratu knížete Čedraga na trůn.

Část měšťanské historiografie, která ovšem vycházela ze zcela jiného pojetí státu, nebyla daleka pravdy, když před půl stoletím zdůrazňovala, že knížectví obodrické mělo v době, o níž jednáme, charakter *»vojenské monarchie«*, a že četné války, které vedli Obodrici na vlastní pěst nebo ve spojení s Franky a na jejich rozkaz, vycvičily *stálou družinu knížecí*, která byla významnou podporou vlády monarchické.[103] Tato část nauky si správně všimla, že v poměrech vnějších vystupovala obodrická knížata Vlčan, Dražko i Slavomír bez účasti rady nižších knížat nebo lidového shromáždění, a že jejich poměr k lidu nebyl dobrý.[104] Už v předchozí kapitole jsme viděli, jak kníže Dražko, poražený od Dánů r. 808, nemohl již důvěřovat vlastnímu lidu a musel opustit zemi. Podobně ani kníže Slavomír neměl dobrý poměr k lidu, jak lze soudit z jeho despotické vlády v letech 817—819. Ani za vládou Čedragovou nestál však, jak ukazují události z r. 826, jednomyslně obodrický lid (vulgus, populus), nýbrž jen obodrická aristokracie (meliores ac praestantiores), která měla tehdy již význačný podíl na státní moci.

Z toho všeho je patrné, že *období t. zv. vojenské demokracie*, v němž hlavními orgány vyvinuté rodové společnosti byli vojevůdce, rada a lidové shromáždění, *bylo u Obodriců v 9. století již dávno přežitou formou společenské organisace*. Je známo, že časté loupeživé války, vedené v období t. zv. vojenské demokracie, zvýšily moc nejvyššího vojenského velitele právě tak jako moc podvelitelů, při čemž *zvyk* volit nástupce *z téže rodiny* přešel znenáhla v *»dědičnost*, nejprve *trpěnou*, potom *uplatňovanou*, konečně *usurpovanou«* a stal se základem dědičného království i dědičné šlechty.[105] Tak tomu bylo také u Obodriců. V první polovině 9. století můžeme u jejich ústředních knížat plným právem mluvit aspoň o dědičnosti *»uplatňované«*, ne-li přímo již *»usurpované«*, jak o tom svědčí uplatňování dědických nároků na knížectví obodrické Čedragem, synem knížete Dražka,

---

[103] K. Wachowski, op. cit., 105.
[104] Tamtéž, 105.
[105] B. Engels, op. cit., 147—148.

a to přímo u dvora císařského (817, 819). Čedrag měl zřejmě jako Dražkův syn (prameny právě v této souvislosti toto příbuzenství zdůrazňují) podle tehdejších právních názorů, resp. zvykového práva, nárok na nástupnictví na trůn po svém otci a tento nárok uplatnil proti Slavomírovi pomocí císaře Ludvíka, který se patrně již při svém rozhodnutí z r. 817 řídil míněním obodrické šlechty, stejně jako později při svém rozhodování o žalobách na Čedraga (823, 826).

Podle toho, co bylo shora řečeno, lze uzavříti, že knížectví obodrické bylo v první polovině 9. století raně *feudálním knížectvím, dědičným v panující dynastii knížat Dražka a Čedraga*, k níž patřil snad i předchůdce Dražkův *Vlčan* a předchůdce Čedragův *Slavomír*. V čele tohoto knížectví stál *ústřední kníže*, opírající se o dobře vycvičenou družinu. Náčelníci jednotlivých kmenů, které vytvořily svaz Obodriců a později raně feudální knížectví obodrické, ztratili v té době již svůj původní význam, který měli kdysi ve zřízení rodově kmenovém, a splynuli s ostatními náčelníky bohatých a vlivných rodů ve společnou kategorii *raně feudální aristokracie*, nazývané v pramenech promiscue »primores, meliores, praestantiores«. I když postavení těchto osob mohlo být v jednotlivostech různé jak co do moci a bohatství, tak zejména co do vlivu na věci veřejné, měli přece všichni členové této vyšší kategorie společný znak *v držbě rozsáhlého majetku pozemkového*, který byl nepostradatelnou materiální základnou raně feudální šlechty a který vtiskoval celé této kategorii *»velmožů«* v čele s knížetem charakter společenské *třídy*. V jejich rukou se soustřeďoval hlavní výrobní prostředek feudalismu: půda, obdělávaná převážně prací lidí závislých nebo nevolných. Již v této nejranější době feudalismu dochází v obodrickém knížectví k občasným *neshodám uvnitř třídy raných feudálů*, zejména mezi knížetem a jeho »primores«, v celku však vystupuje již tato vládnoucí třída *jednotně proti ostatnímu lidu*, který postupně ztrácí svá politická práva ve prospěch šlechty a knížete.

Do tohoto vnitřního centralisačního a feudalisačního procesu státotvorného zasahuje *zvenčí* mohutná říše franská, která z počátku podporuje vzrůst moci ústředních knížat obodrických proti náčelníkům jednotlivých kmenů, protože potřebuje vojensky silné panovníky Obodriců jako spojence proti Sasům, Veletům i Dánům. Jakmile však tato potřeba pomine, politika franských králů se ihned mění. Přílišná moc ústředních knížat obodrických stává se jim nepohodlnou a nebezpečnou (případ Slavomírův). Změnu franské politiky vůči Obodricům a jejich knížatům lze pozorovat již od posledních let panování Karla Velikého. Ludvík Pobožný snaží se již zcela zřetelně zeslabit moc ústředního knížete obodrického rozdělením této moci mezi Slavomíra a Čedraga. Když tento pokus selhává, podporuje císař kmenové náčelníky a ostatní aristokracii obodrickou proti knížeti Čedragovi, aby jeho

moc co nejvíce omezil. Tuto politiku založenou na hesle »Divide et impera« pěstují pak s úspěchem i pozdější králové východofranští.

III. OBODRICI V DOBĚ OD ROZDĚLENÍ ŘÍŠE FRANSKÉ (843) DO KONCE 9. STOLETÍ

Po úporných bojích synů Ludvíka Pobožného o dědictví po otci byla říše franská smlouvou verdunskou (843) rozdělena mezi tři bratry tak, že Lothar dostal Italii a střed říše, Karel Holý románský západ (t. zv. říši západofranskou) a Ludvík Němec germánský východ s právem na poplatek slovanský (t. zv. říši východofranskou). Právo na poplatek ze slovanského Polabí bylo ovšem tehdy pouhým »nudum ius«, jemuž bylo třeba teprve zjednat platnost vojenskou mocí.

Hned v létě 844 podnikl Ludvík Němec úspěšnou vojenskou výpravu proti *Obodricům*, při níž byl — jak všechny prameny souhlasně udávají — zabit jejich kníže *Gostimysl*.[106] Všechny prameny také souhlasně nazývají tohoto knížete »rex«, z čehož lze soudit, že šlo o *»ústředního«* neboli *»velkého«* knížete Obodriců. Nápadné je toto označení (rex) zejména v letopisech Fuldských, které jinak užívají pro knížata Slovanů důsledně názvu »dux«.

Pokud jde o *výsledek* této Ludvíkovy výpravy proti Obodricům, zejména o uspořádání jejich *vnitřních poměrů*, zprávy jednotlivých letopisů se značně rozcházejí. Začněme s Annály *Fuldskými*, které jsou vlastně pokračováním oficiálních letopisů říše franské (Annales regni Francorum) na půdě východofranské. Jejich zpráva k r. 844 zní: »Hludowicus Abodritos defectionem molientes bello perdomuit, occiso rege eorum Gotzomíuzli, *terramque illorum et populum* sibi divinitus subiugatum *per duces ordinavit«*. Podle této zprávy Ludvík Němec porazil Obodrice ve válce, zabil jejich »krále« Gostimysla a podrobenou *zemi i lid rozdělil mezi »knížata«* (duces). Jedině Fuldské letopisy výslovně mluví o *Obodricích* a rozlišují při tom terminologicky i věcně jejich *ústředního knížete* (rex) a *nižší knížata* (duces). Podle letopisů *Xantenských* táhl r. 844 král Ludvík s vojskem proti »polabským Slovanům« (in Winithos), kde *»jeden z jejich králů*, jménem Gestimus«, zahynul, kdežto *»ostatní«* (sc. králové) přišli ke králi Ludvíkovi slibujíce mu věrnost, kterou prý však ihned porušili, jakmile Ludvík odtáhl.[107] Pozdější skupina letopisů *(Annales Hildesheimenses, Quedlinburgen-*

---

[106] *Annales Fuldenses* a. 844 (MGH-SS I, 364): Gotzomiuzl, Goztomiuzl, Gozzomiul, Gozzomuil. — *Annales Xantenses* a. 844 (ib. II, 228): Gestimus. — *Annales Hildesheimenses, Quedlinburgenses, Weissenburgenses, Lamberti* a. 844 (ib. III, 46): Gestimulus. — Srov. též *Annales Bertiniani* a. 844 (ib. I, 441), které však knížete Gostimysla nejmenují.

[107] *Annales Xantenses* a. 844 (MGH-SS II, 228): Eodem tempore Ludewicus rex perrexit in Winithos cum exercitu. Ibique unus ex regibus eorum interiit, Gestimus nomine, reliquii vero fidem prebentes venerunt ad eum. Quam illo absente statim mentientes.

ses, Weissenburgenses, Lamperti) mluví buď jen o zabití »krále Slovanů« Gostimysla (Gestimulus) nebo též o podrobení *»ostatních králů«* (sc. slovanských), přičítajíce toto vítězství Ludvíkovo zřejmým nedopatřením králi Lotharovi.[108] Nejméně určitou zprávu mají dvorské letopisy západofranské, zvané *Annales Bertiniani*, které zmíněnou událost zaznamenaly takto: »Hludovicus, rex Germanorum, populos Sclavorum et terras aggressus, quosdam in deditionem cepit, quosdam interfecit, omnes pene illaram partium *regulos* sibi aut vi aut gratia subegit.«[109]

Již K. Wachowski si všiml rozporu těchto zpráv, z nichž jedině letopisy Fuldské jasně rozlišují postavení Gostimysla jako »velkého knížete« (rex) od ostatních knížat obodrických (duces), zatím co ostatní letopisy mluví o Gostimyslovi jen jako o jednom z »králů« (reges), resp. »malých králů« (reguli) slovanských. Tento rozpor vysvětlil Wachowski tak, že většina západních kronikářů nerozuměla státním organisacím slovanským. Jako r. 789 veletského Dragovita, tak prý o několik desítek let později obodrického Gostimysla pokládala většina letopisců za jednoho z více »králů« (reges, reguli) obodrických.[110] Zmíněný rozpor je po mém soudu jen zdánlivý. Jedině letopisy Fuldské mluví totiž konkretně o Obodricích a činí rozdíl mezi *jejich* »králem« (rex) Gostimyslem a *jejich* »knížaty« (duces). Všechny ostatní shora citované annály se zmiňují povšechně o výpravě proti »Slovanům« (in Sclaviam, in Winithos a pod.), při čemž Gostimysla označují za jednoho z »králů« (reges, reguli) *slovanských vůbec* (nikoliv jen obodrických).

Wachowskému jest ovšem dáti za pravdu v tom, že Fuldské letopisy jsou o věci nejlépe informovány. Jejich citovanou zprávu k r. 844 lze — se zřetelem ke zprávám ostatních letopisů shora uvedených — nejlépe vyložiti tak, že Gostimysl byl skutečně »velkým« čili *ústředním knížetem* Obodriců, t. j. nástupcem Vlčanovým, Dražkovým, Slavomírovým a Čedragovým na knížecím trůnu Obodriců (nevíme ovšem, zdali byl *bezprostředním* nástupcem Čedragovým, neboť poslední zpráva o Čedragovi je z r. 826), a že se podobně jako už někteří jeho předchůdci (Slavomír, Čedrag) snažil zbavit se tíživé závislosti na říši franské (nyní východofranské). To jest ona »defectio«, o niž usilovali podle Fuldských letopisů Obodrici a která byla podle nich příčinou válečné výpravy Ludvíkovy proti nim. V jedné věci je tu však přece jen rozdíl proti poměrům z doby Karla Velikého a

---

[108] *Annales Hildesheimenses* a. 844 (MGH-SS III, 46): Lotharius rex cum orientalibus Francis venit in Sclaviam, et eorum regem Gestimulum occidit ceterosque sibi subegit. — Stejně *Annales Quedlinburgenses* (ib. III, 46), vesměs a. 844. — Podobně *Annales Weissenburgenses* (ib. III, 47): Lutharius rex regem Sclavorum Gestimulum occidit, ceterosque sibi subegit. — Nejstručněji *Annales Lamberti* (ib. III, 47): Lutharius rex regem Sclavorum Gestimulum occidit.

[109] *Annales Bertiniani cont.* (Prudentii Trecensis annales) a. 844 (ib. I, 441).

[110] K. Wachowski, op. cit., 109.

Ludvíka Pobožného. Tehdy vykonávala ústřední knížata Obodriců (s výjimkou vlády Slavomírovy v letech 817—819) vrchní moc nad celým územím Obodriců za souhlasu franských králů, resp. římských císařů a často za přímé podpory jejich, v r. 844 však, jak se zdá, vykonával Gostimysl tutéž moc *bez svolení krále východofranského*, neboť poměr fransko-obodrický byl již za panování Ludvíka Pobožného napjatý a na sklonku jeho vlády přímo nepřátelský. Je tedy velmi pravděpodobné, že se ona »vzpoura« (defectio) Obodriců, o níž mluví Fuldské letopisy k r. 844, datuje již od sklonku vlády Ludvíka Pobožného.

Když hlavní vojsko obodrické bylo r. 844 poraženo a ústřední kníže Obodriců Gostimysl padl v boji, nemohli se náčelníci jednotlivých kmenů obodrických (duces) brániti déle přesile německé. Proto se vzdali Ludvíkovi Němci bez dalšího boje a slíbili mu poslušnost. Těm, kteří tak učinili, ponechal Ludvík jejich dosavadní vládu v zemi, což vyjadřují Fuldské letopisy obratem »terram illorum et populum . . . *per duces ordinavit*«. Z této zprávy lze pak soudit, že Ludvík Němec po porážce Obodriců a pádu Gostimyslově *neobnovil* v Obodricku *vládu ústředního knížete*, nýbrž *ponechal tam při vládě jednotlivé domácí náčelníky* (nižší knížata, duces), kteří byli dříve poddáni ústřednímu knížeti Gostimyslovi, kdežto po jeho pádu byli podrobeni přímo východofranskému králi.

Z toho je patrné, že král Ludvík Němec podnikl r. 844 nebezpečný útok na *jednotu obodrického státu*. »Království« (regnum) Obodriců vzniklo, jak víme, za přímé podpory Karla Velikého; podle jeho intencí mělo být důležitým nástrojem franské politiky zahraniční, zejména v zápase říše se Sasy, Velety a Dány. Když se nyní tento nástroj franské politiky obrátil proti Frankům, rozhodl se vnuk Karla Velikého jej zničit. Použil k tomu metody rozkladné. Ono rozdělení země Obodriců na drobná knížectví (ordinatio per duces) mělo učinit konec velkému knížectví obodrickému, s nímž se setkáváme v pramenech od sklonku 8. století nepřetržitě až do r. 844.

Lze z toho však usuzovat, že stát obodrický jako celek r. 844 definitivně zanikl? Nikoliv, neboť další zprávy ukazují jasně, že politika Ludvíka Němce měla jen dočasný úspěch a že ústřední vláda velknížecí byla u Obodriců opět obnovena. Nevíme však přesně, kdy k tomu došlo a za jakých okolností.

R. 858 rozhodl Ludvík Němec, aby proti Slovanům byla vypravena tři vojska: jedno na Moravu proti knížeti Rastislavovi, druhé proti *Obodricům a Liňanům*, třetí proti Srbům.[111] Už z toho je patrné, že uspořádání vnitř-

[111] *Annales Fuldenses* a. 858 (MGH-SS I, 371): (Rex) decrevit tres exercitus in diversos regni sui terminos esse mittendos; unum quidem per Karlomannum, filium suum seniorem, in Sclavos Marahenses contra Rastizen, alterum vero per Hludowicum, filium suum minorem, in Abodritos et Linones; tercium autem per Thachulfum in Sorabos dicto oboedire nolentes, ut sedatis extrinsecus adversariorum tumultibus, facilius intrinsecus regni gubernacula disponeret.

ních poměrů obodrických z r. 844, zejména rozdělení země na drobná knížectví (ordinatio per duces), nemělo dlouhého trvání. V této souvislosti se však nedovídáme ještě nic určitého o tom, kdo tehdy u Obodriců vládl. Skutečnost, že se letopisy nezmiňují výslovně o knížeti Obodriců, kdežto u Moravanů jmenují jejich knížete Rastislava (Rastizen), není ještě důkazem, že Obodrici tehdy ústředního knížete neměli a že jejich země byla rozdělena dosud na několik knížectví (»per duces«), jak tomu bylo r. 844. Spíše se zdá, že *Obodrici* vystupují již ve zprávě k r. 858 jako *politický celek* — stejně jako v dobách starších — a ve spojení s nimi se objevuje opět jméno *Liňanů*, což připomíná zřejmě staré poměry. Ze zprávy lze soudit, že Obodrici i Liňané byli tehdy ve válečném stavu s Ludvíkem Němcem. Nelze z ní však vyčíst, zda Liňané tvořili tehdy s Obodrici *jeden* politický celek (v tomto případě *stát*), či byli-li pouhými jejich *spojenci*, tvoříce s nimi jen dočasný vojenský *svaz*. Zdá se, že z plánovaných tří výprav bylo uskutečněno jedině tažení proti Obodricům;[112] nevíme však, jaký byl jeho výsledek.

R. 862 vypravil se Ludvík Němec s vojskem proti Obodricům. Tenkrát vládl u nich kníže *Dabomysl*, který se v letopisech Fuldských označuje jako »dux«, v Annales Bertiniani jako »regulus«.[113] Mám za to, že i tu jde o *ústředního knížete* Obodriců, jakým byl r. 844 Gostimysl. Skutečnost, že tohoto nazývají Fuldské letopisy »rex«, kdežto onoho označují »dux«, není po mém soudu tak rozhodná jako fakt, že prameny mluví r. 862 o Obodricích zase jako o politickém *celku*, při čemž uvádějí jen jediného jejich knížete Dabomysla. Zprávy o *výsledku* této války se sice neshodují, souhlasně však potvrzují, že kníže Dabomysl byl přinucen, aby dal Ludvíkovi rukojmí. Ze zpráv plyne dále jasně, že se kníže Dabomysl r. 862 udržel při vládě a že tedy *vláda velkoknížecí u Obodriců tehdy ještě trvala.*

Jak se dále vyvíjely vnitřní poměry v knížectví obodrickém, nemůžeme přesněji sledovat, neboť zprávy o Obodricích z poslední třetiny 9. století jsou velmi řídké. Nedovídáme se z nich nic o společenských poměrech Obodriců, ba neznáme ani jména knížat, kteří jim v té době vládli.

K r. 867 se dovídáme, že Ludvík Němec vyslal svého syna Ludvíka s voj-

---

[112] Srov. *Annales Hildesheimenses* a. 858 (ib. III, 48): Ludowicus filium suum Ludowicum cum magno exercitu misit ad Abodritos. — Podobně *Annales Quedlinburgenses* (ib. III, 48), *Weissenburgenses* (ib. III, 49) a *Annales Lamberti* (ib. III, 49), vesměs a. 858.

[113] *Annales Fuldenses* a. 862 (ib. I, 374): Eodem quoque anno rex, ducto in Abodritos exercitu, ducem eorum Tabomiuzlem (Tabomuizlem, Tabomuizilem, Tabamuizilem) rebellantem, dicto obedire et filium suum cum aliis obsidibus dare coegit. — *Annales Bertiniani* cont. (Hincmari Remensis annales) a. 862 (ib. I, 458): Hludowicus, rex Germaniae, Lotharium nepotem suum .... petit ut cum eo contra Vinidos, qui appelantur [....], adversus eorum regulum [....] cum apparatu hostili pergat, qui se primum iturum promisit, post vero a promissione sua defecit. Hludowicus autem, relicto in patria filio Carolo .... Hludowicum filium suum secum ducens, aggreditur Winidos; unde amissis quibusdam primoribus et nihil prospere gestis sub obtentu obsidum ad Francofurd palatium ... revertitur. — Místa v hranatých závorkách (jméno Obodriců a jejich knížete Dabomysla) jsou v textu těchto letopisů vynechána.

skem saským a durinským proti Obodricům, kteří asi tehdy znovu povstali proti říši franské. Král Ludvík tehdy vydal rozkaz, aby i jiné kmeny se připravily vytrhnout do pole pro případ potřeby.[114] Z toho lze soudit, že povstání při dolním Labi nabylo tehdy dosti považlivých rozměrů.

Potom se o Obodricích z letopisů delší dobu nic nedovídáme, což souvisí patrně s jejich poměrnou nezávislostí na říši východofranské po smrti Ludvíka Němce v době slabých vlád Ludvíka III. (876—882) a Karla Tlustého (882—887). Teprve za vlády Arnulfovy (887—899) slyšíme o nich opět. R. 889 konal tento král říšský sněm ve Forchheimu, na němž bylo rozhodnuto podniknout válečnou výpravu proti Obodricům, k níž ještě téhož roku došlo. Velké vojsko, s nímž se Arnulf proti nim vypravil, však mnoho nepořídilo. Král byl nucen vojsko rozpustit a zachránit se rychlým pochodem do Frankfurtu.[115] Tato zpráva svědčí nejen o slabosti říše východofranské na sklonku 9. století, nýbrž zároveň také o značné síle odporu Obodriců, kteří dovedli uhájit svou samostatnost. Už *Šafařík* z této zprávy právem vyvozoval, že »Bodrci vydobyli sobě úplné neodvislosti, jíž až do času Jindřicha I. požívali«.[116]

Tomuto závěru nijak neodporuje zpráva Fuldských annálů k r. 895, podle níž Arnulf přijal tehdy na svém dvoře v Salci posly Obodriců, kteří mu přinesli obvyklé dary se žádostí o mír, jíž prý král bez prodlení vyhověl.[117] O nějakém *závazku* k poplatnosti se v této zprávě nic nepraví. O dalších vztazích Obodriců k říši východofranské až do smrti Arnulfovy (899) již nic neslyšíme a sotva můžeme předpokládat, že by se tento poměr nějak změnil za jeho nástupců Ludvíka IV., řečeného Dítě (899—911), a Konráda I. (911—918), kteří nedovedli již pozvednout upadlou převahu Němců ve slovanském Polabí.

O *vnitřních* poměrech obodrického státu ve druhé polovině 9. století nedovídáme se ze shora citovaných zpráv letopisných téměř nic. V literatuře se běžně setkáváme s názorem, že stát obodrický, podobně jako veletský, nezachoval v této době svou organisaci. Tento názor zastává zejména W a c h o w s k i. Poukazuje na to, že v polovině 10. století setkáváme se u Obo-

---

114 *Annales Bertiniani* a. 867 (ib. I, 474): Hludowicus, rex Germaniae, Hludowicum filium suum cum Saxonibus et Toringis adversus Abodritos hostiliter dirigit, et reliquum populum regni sui paratum esse praecipit, quatenus mox, ut ipse iusserit, praeparati movere hostiliter possint.

115 *Annales Fuldenses* a. 889 (ib. I, 406): Exeunte mense Maio rex apud villam quae dicitur Forahheim generalem conventum habuit .... Inde itaque edictum est in exercitum ire ad Obodritos; sed ante placitum curte regia Franconofurt haberi cum Francis regi complacuit. Perventum est igitur, sicut antea dispositum erat, ad Obodritos cum maximo exercitu. Sed tamen ibi parumper rebus prospere gestis, rex, data exercitui licentia, ad Franconofurt celeri festinatione reversus est.

116 P. J. Š a f a ř í k, op. cit., 850.

117 *Annales Fuldenses* a. 895 (ib. I, 411): Legatos Obodritorum curte regia Salz munera secum deferentes, ad regem pacifica optantes pervenerunt, quos rex, ut audivit sine mora postulata annuens, et abire permisit.

driců s »několika knížectvími na sobě nezávislými«, z čehož usuzuje, že »vláda velkoknížecí upadla«. Podle jeho názoru *úpadek velkoknížecí vlády u Obodriců* nastal *již ve druhé polovině 9. století*. Dávné velké knížectví Obodriců rozdrobilo prý se tehdy na »několik knížectví, odpovídajících pravděpodobně dávným kmenům (plemenům)«.[118] Tento názor, který přijala od Wachowského řada pozdějších významných badatelů, ovlivnil i L. N i e d e r l a.[119] O jeho správnosti mám vážné pochybnosti.

Sám K. Wachowski, který se pokusil tento názor blíže odůvodnit, uznává, že ještě r. 862 stál v čele Obodriců jejich »velký kníže« Dabomysl, který se i po roce 862 udržel při vládě.[120] Svůj názor o úpadku velkoknížecí vlády u Obodriců ve druhé polovině 9. století a o rozdrobení velkého knížectví obodrického na několik knížectví, odpovídajících pravděpodobně starým kmenům, opírá Wachowski o jediný doklad. Je jím »Popis hradů a krajin na severní straně Dunaje«, známý v literatuře pod názvem *»Bavorský geograf«*, který hned v první větě uvádí o polabských Obodricích: »Isti sunt, qui propinquiores resident finibus Danaorum, quos vocant *Nortabtrezi*, ubi *regio in qua sunt civitates L III, per duces suos partitae«*.[121] Podle výkladu Wachowského mluví tu zmíněný pramen o »Obodricích, majících ve své zemi *53 hrady, nad kterými panují knížata«*.[122] Slovem *»regio«* nazývá Bavorský geograf území kmene nebo kmenového svazu. Je zajímavé, že u Veletů rozrozlišuje čtyři »regiones«, kdežto při Obodricích mluví toliko o jejich »regio« v celku. Wachowski soudí, že »v tomto případě jde za většinou západních dějepisců, kteří ve velkém knížectví obodrickém *nerozeznávali zvláštních kmenů«*.[123] To by však mluvilo spíše proti thesi Wachowského o rozdrobení velkého knížectví obodrického na několik knížectví *odpovídajících starým kmenům*.

Co jsou však oni »duces«, mezi něž bylo podle našeho pramene rozděleno oněch 53 hradů či hradových obcí (civitates) v zemi (regio) Obodriců? Nejde tu zajisté o velitele oněch hradů, resp. o náčelníky příslušných hradových obcí, jak by se snad na první pohled mohlo zdáti, neboť slovem »dux« se v latinských pramenech všeobecně označují hlavy *vyšších* jednotek (kmenů, kmenových svazů, knížectví, států). Wachowski překládá slovo *»duces«* u Bavorského geografa *»knížata«*, s čímž třeba rovněž souhlasit. Přes to však nevidím v Bavorském geografu důkaz o úpadku ústřední vlády knížecí *ve druhé polovině 9. století*, neboť mám za to, že tento pramen — resp. jeho část, v níž se mluví o Obodricích a jiných Slovanech, sousedících přímo s říší franskou — pochází z doby *starší*.

---

[118] K. W a c h o w s k i, op. cit., 110.
[119] L. N i e d e r l e, Slov. star. III, 125.
[120] K. W a c h o w s k i, op. cit., 110.
[121] B a v o r s k ý g e o g r a f, ed. B. Horák a D. Trávníček, Praha 1956, 2.
[122] K. W a c h o w s k i, op. cit., 110.
[123] Tamtéž, pozn. 62.

Převážná část badatelů kladla tento dokument dosud do druhé poloviny 9. století, a to zpravidla krátce před r. 873. Již St. Zakrzewski, který podal dosud nejpodrobnější rozbor t. zv. Bavorského geografa, připustil, že tento soupis mohl vzniknout již v první polovině 9. století.[124] Ještě dále do minulosti šel E. Kucharski, který je přesvědčen, že informace, na jejichž základě byl soupis pořízen, patří do poslední čtvrti 8. století,[125] v čemž mu dává za pravdu V. Vaněček.[126] V německé literatuře byl nejnověji učiněn pokus o přesnější datování vzniku tohoto dokumentu, a to právě na základě jeho shora uvedeného textu o polabských Obodricích (Nortabtrezi). Již St. Zakrzewski upozornil na to, že tento text (Nortabtrezi, ubi regio, in qua sunt civitates L III, *per duces suos partitae)* připomíná doslov zmíněné už zprávy letopisů Fuldských k r. 844, v níž se praví: »Hludovicus Obodritos ... bello perdomuit occiso rege eorum Gotzomiuzli terramque illorum et populum sibi divinitus subiugatum *per duces ordinavit*«.[127] Nedávno se W. Fritze pokusil o důkaz, že obě místa se vztahují na týž dějinný stav, totiž na rozdělení velkého knížectví obodrického po pádu ústředního knížete Gostimysla r. 844 Ludvíkem Němcem na samostatná kmenová knížectví (Kleinstammbezirke), a že zpráva Bavorského geografa je přímo závislá na zmíněném textu Fuldských letopisů.[128] Fritze má za to, že vliv těchto letopisů je patrný i v terminologii Bavorského geografa (»per duces ordinavit« — »per duces suos partitae«). Z toho dále usuzuje, že rok 844 je terminus *post* quem vzniku Bavorského geografa, resp. jeho prvního oddílu, kdežto rok 862 je prý terminus *ante* quem, neboť k tomuto roku jmenují Fuldské letopisy znovu »velkého knížete« Obodriců Dabomysla, z čehož lze soudit, že ono rozdělení území Obodriců na samostatná knížectví z r. 844 (ordinatio per duces) nemělo dlouhého trvání.[129] Podle názoru W. Fritzeho zachycuje tedy Bavorský geograf ve svých údajích o Obodricích (Nortabtrezi) *přechodný stav*, v němž byla tato skupina polabských Slovanů r. 844 nebo krátce po této době.

Nepokládám však ani tento důkaz za přesvědčivý, neboť nelze vyloučit, že obdoba mezi oběma prameny je zcela náhodná. Není totiž nijak dokázáno, že Bavorský anonym znal zprávu Fuldských letopisů k r. 844 a že z ní přímo

---

[124] St. Zakrzewski, Opis grodów i terytoryów z północnej strony Dunaju czyli t. zw. Geograf bawarski, Lwów 1917, 10, 72.

[125] E. Kucharski, Polska w zapisce karolińskej, zwanej niewłaściwie »Geografem bawarskim«, Pamiętnik IV. Zjazdu historyków polskich v Poznaniu, Lwów 1925, 3.

[126] V. Vaněček, Prvních tisíc let..., Praha 1949, 40.

[127] St. Zakrzewski, op. cit., 15.

[128] W. Fritze, Die Datierung des Geographus Bavarus und die Stammesverfassung der Abotriten (Zeitschrift für slavische Philologie XXI, 2. Heidelberg 1952, 326—342). Formální závislost obou textů uznává nejnověji i H. Łowmiański, O pochodzeniu Geografa bawarskiego (Roczniki historyczne XX, Poznań 1955, 44—45), podle něhož první redakce t. zv. Bavorského geografa vznikla »pod svěžím dojmem vítězství Ludvíka a jeho úpravy vnitřních poměrů u Obodriců«, t. j. r. 844.

[129] W. Fritze, op. cit., 340—341.

čerpal, resp. že obě zprávy měly nějaký společný pramen blízký královskému dvoru a říšské kanceláři, jak soudí W. Fritze podle terminologie oficiálních franských letopisů, užívajících prý pro slovanská knížata důsledně názvu »duces«.[130] Tento termín je však běžný, jak jsme viděli, i v jiných souvěkých pramenech a lze z něho sotva vyvozovat závislost jednoho pramene na druhém. Slovní shoda obou textů se omezuje ve skutečnosti jen na obrat »per duces«; všechno ostatní v nich je odlišné. Je také málo pravděpodobné, že by byl Bavorský geograf zachytil právě onen *přechodný* stav, který byl u Obodriců krátce po r. 844, kdy Ludvík Němec podnikl útok na jejich státní jednotu.

Domnívám se, že se v Bavorském geografu zrcadlí spíše stav svazu Obodriců *z období staršího*, t. j. z doby, *než došlo k vytvoření jejich státní jednoty*, representované na venek osobou ústředního knížete. Zmínění *»duces«*, mezi něž je rozděleno podle Bavorského geografa oněch 53 hradů či hradových obcí (civitates) v zemi Obodriců, jsou po mém soudu *kmenová knížata* jednotlivých kmenů obodrických na přelomu 8. a 9. stol., t. j. před tím, než došlo k sjednocení těchto kmenů pod jedinou ústřední vládou »velkých knížat« obodrických, jakými byli Vlčan, Dražko, Slavomír, Čedrag a jejich nástupci. Při tom nikterak nevylučuji, že stopy těchto — dříve samostatných — kmenových knížectví obodrických se zachovaly nejen v době Karla Velikého, nýbrž i později. Moc kmenových knížat, pokud jejich rody zcela nezanikly, ještě delší dobu vždy ožívala, kdykoliv moc ústředního knížete upadala.

Nedostatek pramenů znemožňuje nám sice jasnější pohled na vývoj státního zřízení Obodriců v 2. polovině 9. století. Po vyloučení Bavorského geografa z okruhu pramenů, vztahujících se zcela nepochybně na tuto dobu, *není však jediného dokladu o definitivním zániku ústřední vlády knížecí u Obodriců v 2. polovině 9. století*, ani o tom, že by tento zánik nastal následkem převratů vnitřních, jak soudil Wachowski.[131] Z pramenů naopak vyplývá, že vláda ústředních knížat obodrických byla od časů Ludvíka Němce (který v tom směru pokračoval v politice, zahájené již Ludvíkem Pobožným) soustavně podrývána *vnějšími* vojenskými zásahy se strany říše východofranské. Silná moc obodrických knížat začala být nepohodlná říši franské, jakmile se tato knížata počala odpoutávat od závislosti na ní. Proto zakročil Ludvík Němec r. 844 proti Gostimyslovi a po jeho pádu rozdělil jeho knížectví »per duces«. A když jeden z těchto knížat — snad Dabomysl, snad už jeho předchůdce — ústřední vládu obnovil, vystoupil r. 862 týž Ludvík proti Dabomyslovi jako proti »povstalci«. Ale tentokrát již mnoho nepořídil. Dabomysl byl sice donucen dáti králi rukojmí, ale *při vládě se udržel*. Ještě méně pak pořídil král Arnulf při výpravě proti Obodricům

---

130 W. Fritze, op. cit., 340.
131 K. Wachowski, op. cit., 110.

r. 889, kdy se jen tak tak zachránil útěkem. Všechno to svědčí spíše o *vzrůstající politické i vojenské moci ústředních knížat obodrických na sklonku 9. století* než o domnělém úpadku jejich vlády v této době. Také mírové poselství Obodriců králi Arnulfovi z r. 895 nasvědčuje po mém soudu tomu, že tu šlo o vyslance *již opět sjednoceného státu obodrického*, nikoliv o posly jednotlivých knížat kmenových. Nesmíme se dát mýlit tím, že prameny v té době nejmenují u Obodriců výslovně žádného knížete. To ještě není důkazem jeho neexistence. Franské a německé letopisy jistě raději seznamovaly své čtenáře se jmény slovanských knížat podrobených nebo padlých než vítězných. Dary, které přinesli Arnulfovi oni poslové Obodriců r. 895, jsou pak výmluvným dokladem toho, že obodrický stát nebyl tehdy ani v poměru poplatné závislosti na říši východofranské. Poslové nepřinášeli povinné »tributum«, nýbrž dobrovolná »munera«, aby si získali přízeň silnějšího souseda.

V pozadí těchto bojů o závislost či nezávislost Obodriců na říši franské, které podle svých dočasných výsledků přinášely dočasné oslabení či posílení moci ústředních knížat obodrických, tušíme také *vnitřní* boje o tuto moc. O tomto zápase ve 2. polovině 9. století nemáme však zpráv, jako vůbec nejsme zpraveni o tom, jak pokračovala třídní diferenciace obodrické společnosti v té době. Ale ani zde nedostatek zpráv nemůže být důkazem toho, že se vývoj zastavil. Pokračující třídní diferenciace a zápas mezi ústředními knížaty raně feudálních států se zbytky starých knížat kmenových i nově se vyšinuvšími velmoži o rozhodující moc ve státě je v této první fázi raného feudalismu, jak se zdá, všeobecným rysem nejen dějin států slovanských, nýbrž i jiných. Zápas ten nebyl skončen ve století 9., nýbrž pokračoval ještě v dalším věku, kdy skončil vítězstvím moci ústředních knížat státních. Proto nepřekvapuje, vidíme-li ve státě Obodriců ještě ve 2. polovině 10. století vedle obodrického knížete Mstislava zvláštního knížete Vagrů Želibora, stejně jako na př. ve státě českém v té době centrální moci pražských knížat rodu Přemyslova konkurovala silná moc libických knížat rodu Slavníkova ve východních Čechách. Ale tyto paralely přesahují již časový rámec této studie.

IV. ZÁVĚRY

Shrneme-li dosavadní vývody, dojdeme k závěru, že se *svaz kmenů obodrických*, doložený již v pramenech z 8. století, od sklonku tohoto století do konce 9. století přetvořil *v raně feudální stát západoslovanský* se všemi typickými znaky státu nejstaršího období raného feudalismu: se silnou *vojenskou mocí ústředního knížete*, jehož vláda nad sjednocenými kmeny se opírala především o dobře vycvičenou knížecí *družinu* (milites), jež byla jádrem, kolem něhož se seskupovalo lidové vojsko (exercitus) a která umožňovala ústřednímu knížeti nejen zdolat *vnitřní* odpor představitelů starého zřízení rodově kmenového (kmenových náčelníků i lidových shromáždění),

nýbrž i provozovat samostatnou politiku *zahraniční;* s poměrně značně pokročilou *diferenciací třídní*, při čemž privilegovaná třída raně feudální aristokracie (primores, meliores, praestantiores), opírající svou politickou moc o vlastnictví nejdůležitějšího výrobního prostředku období feudalismu — půdy, zmocnila se postupně rozhodování o obecně důležitých věcech kmenových a státních, zejména také o osobě ústředního knížete, který se stal tak nejvyšším representantem této raně feudální šlechty a zároveň jejím nástrojem při potlačování odporu ostatního obyvatelstva; a konečně i s typickými občasnými *rozpory mezi knížetem a ostatní aristokracií*, která však *v celku* postupovala *společně* se svým knížetem, dělíc se s ním o účast ve vládě nad ostatním obyvatelstvem i o užitky z této vlády.[132]

Tento vývoj k feudálnímu a státnímu zřízení vyrůstal u Obodriců z vlastních domácích poměrů a — na rozdíl od některých jiných západoslovanských států, zejména moravského, českého a později polského — nebyl ve svých počátcích ovlivněn křesťanstvím a jeho ideologií. Do tohoto domácího vývoje zasahovaly ovšem i *vlivy cizí*, vnější, a to především vliv mohutného imperia franského, patrný už na sklonku 8. století. Projevil se jednak positivně: podporou domácího vývoje k třídní diferenciaci a feudální státnosti, jednak negativně: pokusy o rozbití státní jednoty obodrické. Za Karla Velikého i v prvních letech vlády Ludvíka Pobožného, kdy Obodrici a jejich ústřední knížata byli ještě spojenci říše franské, převažovaly ony vlivy positivní, za Ludvíka Němce počínají však již zcela zřejmé útoky na jednotu a celistvost státu obodrického.

Nedávno poukázal Zdeněk Nejedlý právem na to, že franská říše si nepodmaňovala národy jen cestou války, nýbrž měla k tomu i jiné prostředky, jimž odolávat bylo nejednou obtížnější než válečnému útoku, neboť ty si podrobovaly mysli lidí. První z těchto jiných zbraní byl *strach*, jejž říše franská vyvolávala již samou svou existencí. Snad ještě více byla nebezpečná i tím, čím *lákala*, neboť to byla za Karlovců říše kvetoucí a bohatá. Co však neméně působilo, bylo nové *třídní* rozvrstvení společnosti ve franské říši, v níž tehdy nabyl feudalismus již zcela konkrétních forem a ustálil se v pevný hospodářský, sociální a politický systém, na jehož vrcholu stál král (císař), pod ním značně samostatní a hospodářsky nezávislí vasalové, a pod nimi další menší vasalové těchto vasalů. To pak velmi lákalo i jinde ty, kteří se sice také domohli nadřazeného postavení, ale zdaleka ne tak výhodného, jako měli franští velmoži.[133] »Přímo lavinovitě — praví Nejedlý — se proto šířil tento řád tam, kde pro to byly podmínky: kde bylo dosti půdy, kterou bylo lze dělit a vytvářet na ní panství, i kde nad jiné vyšinuté panstvo mělo již dosti síly zmocnit se takto půdy. Ale i tam, kde nebylo pro to ještě těchto podmínek, a kde proto tehdy ještě nezvítězil

---

[132] Srov. H. Łowmiański, op. cit., 102.
[133] Zd. Nejedlý, Dějiny národa českého II, Praha 1955, 233–236.

feudalismus, jak tomu bylo právě u nás, kde udržující se rodové zřízení a jeho kolektivní hospodářství byly velmi na překážku tomuto systému vrchností a pro ně pracujících poddaných — i tam nepřešla tato vlna beze stop. Dávala odvahu i tamějším náčelníkům, ať rodu nebo kmene, směleji si osobovat rozličná práva nad jinými a i jinak pomáhala aspoň podkopávat a narušovat udržující se tu dosavadní řád.«[134]

Ze všech skupin západních Slovanů byli touto vlnou franského feudalismu *nejdříve* dotčeni právě *Obodrici*, kteří byli nejen přímými sousedy franské říše, nýbrž i jejími spojenci za Karla Velikého a Ludvíka Pobožného. Jejich knížata i velmoži poznali také nejlépe z vlastní zkušenosti výhody nového společenského řádu pro sebe, zejména když Karel dal Obodricům za jejich vojenské služby rozsáhlé kraje za Labem, odkud dal vystěhovati severní Sasy. I když tato »výsluha« (beneficium) nebyla trvalá, nezůstala jistě bez vlivu na vývoj *domácích* prvků feudálních. Ani u Obodriců by se ovšem feudalismus nemohl trvaleji zakořenit, kdyby pro to nebylo příznivých podmínek domácích. Staré zřízení rodově kmenové bylo u nich na sklonku 8. věku patrně již ve vyšším stupni rozkladu než u ostatních skupin polabských Slovanů, zejména Veletů a Srbů. Tím lze vysvětlit také poměrně rychlý vývoj k feudalismu u této skupiny slovanské, která snad nejdříve ze všech polabských Slovanů vytvořila raně feudální stát. Kromě výrobních poměrů v zemědělství, které se asi podstatně nijak nelišily od poměrů ostatních skupin polabsko-baltských, hrál tu patrně významnou úlohu při upevňování nového řádu i zahraniční obchod Obodriců s říší franskou i jejich zámořský obchod s Dány, o jehož významu svědčí útok dánského krále Godofrida na obodrický obchodní přístav Reric r. 808.

Ve svých hořejších výkladech o vývoji obodrické společnosti v 9. století omezil jsem se úmyslně jen na zprávy pramenů, které se vztahují přímo na toto období, nechtěje přenášet společenské instituce, doložené teprve pro dobu pozdější, do tohoto nejranějšího období feudalismu. Ale mnohé z později doložených atributů feudálního státu obodrického tkví svými kořeny nepochybně již v 9. století. Platí to především o soustavě *pracovních a služebních břemen*, jakými byly vedle povinnosti vojenské povinnost stavby hradů, cest a mostů, povinnost přijetí a pohoštění knížete, povinnost jeho dopravy a doprovodu a pod. Vl. Procházka v citované studii poukázal na to, že také u polabsko-baltských Slovanů vznik jednotlivých břemen ve prospěch představitele nově vznikajícího feudálního státu se datuje z doby, kdy v souvislosti s prohloubenou diferenciací společnosti se v plemenném zřízení počaly objevovat první raně feudální prvky.[135] Také základní *daň knížecí*, zvaná v pozdějších německých dokladech z poloviny 12. století *»vojvodnice«*, je jistě původu daleko staršího. Lze předpokládat, že Obodrici,

---

[134] Zd. Nejedlý, Dějiny národa českého II, Praha 1955, 236.
[135] Vl. Procházka, op. cit., 172.

z jejichž země zmíněné doklady pocházejí, dávali určité platy, původně asi naturální, svým knížatům *již v době počátků obodrického státu*, kdy ústřední kníže jako představitel nové třídy ovládl obyvatelstvo několika kmenových území a upevnil své postavení dosazením *donucovacího aparátu státního* (knížecí dvůr, družina, úřednictvo knížecích statků) a zavedením *soustavy nových břemen* podrobeného obyvatelstva (pracovní a služební povinnosti a daňová břemena).[138]

Ze všech těchto důvodů soudím, že *vývoj obodrické společnosti a obodrického státu v 9. století nebyl opožděn za vývojem jiných skupin slovanských*. Vnitřní poměry společenské u Obodriců kolem poloviny 9. století se po mém soudu nijak podstatně nelišily na př. od poměrů moravského státu Mojmírova a Rastislavova před oficiálním přijetím křesťanství, přes to, že v nich byly jistě některé zvláštnosti, dané především geografickou polohou státu obodrického při moři a přímým sousedstvím s Franky a Dány. V *první* polovině 9. století měli Obodrici podle toho, co o nich víme z franských pramenů, dokonce určitý *náskok ve vývoji feudálního zřízení* proti ostatním západoslovanským skupinám. V *druhé* polovině 9. století počali však již tento náskok *ztrácet*. V té době vyrostl stát velkomoravský v mohutnou raně feudální říši, která si podrobovala postupně všechny slabší sousedy, dokonce i část polabských Srbů, kdežto knížectví obodrické zůstalo omezeno v podstatě na území, které k němu patřilo v době Karla Velikého. Příčinou toho byla podle mého soudu jednak blízkost říše franské (později německé), která nestrpěla silnějšího souseda, jednak silný antagonismus obodricko-veletský, který bylo lze překonat jen v dobách smrtelného ohrožení obou těchto skupin polabských Slovanů. Přes tyto nepříznivé okolnosti a obnovené útoky se strany německé říše v 10. století se *obodrický stát* nejen udržel, nýbrž setřásl na sklonku 10. věku německou nadvládu, s níž zničil i první počátky křesťanství. V 11. století se pak vyvíjel dále v silnou *feudální říši* pod vládou knížat Gotšalka, Kruta a Jindřicha, za střídavé podpory křesťanství a pohanství.

[138] Srov. Vl. Procházka, op. cit., 176 n. a literaturu tam citovanou.

ANFÄNGE DES OBOTRITENSTAATES

Hynek Bulín

Der Autor befaßt sich mit der Frage des Entstehens und der Entwicklung des Staates der an der Elbe ansässigen Obotriten im 9. Jahrhundert. Gegen die bisher vorwiegende Meinung, daß bei den Elbslawen der Staat erst im 10. oder 11. Jahrhundert entstanden sei und daß diese Slawen in der Frühentwicklung des Staatslebens bedeutend hinter den übrigen Slawen zurückgeblieben wären, weist der Autor auf Grund historischer Quellen aus der Karolingerzeit nach, daß die Macht der ersten historischen Obotritenfürsten (Vičan, Dražko) aus der Zeit Karls des Großen schon sehr der tatsächlichen Statsgewalt nahekam. Aus der Zeit Ludwigs des Frommen besitzen wir schon Berichte sowohl über die Erblichkeit der Fürstenwürde in einem bestimmten Geschlecht (Dražko, Čedrag), als auch über den verhältnismäßig hohen Grad der Klassendifferenzierung der obotritischen Gesellschaft. Über der breiten Masse des gemeinen Volkes (vulgus) war eine dünne Schicht der Aristokratie (primores, meliores, praestantiores) und an der Spitze stand der Zentralfürst (princeps, dux, rex). Die Stammesaristokratie hatte zu dieser Zeit schon die seinerzeitigen politischen Funktionen des Volkes übernommen und auf ihren Wunsch schlichtete Kaiser Ludwig auch die Streitigkeiten um den Fürstenthron. Der nach dem abgesetzten Slavomir eingesetzte Obotritenfürst Čedrag erscheint schon nicht mehr als Repräsentant des gesamten freien Volkes, sondern nur seiner aristokratischen Spitze. Diese höhere Gesellschaftsschicht konzentrierte in ihren Händen die Macht über die übrige Masse des Volkes und wurde allmählich zur Gesellschaftsklasse der Frühfeudalen mit dem Fürsten an der Spitze. Die fortschreitende Festigung der Macht des Zentralfürsten ging allerdings nicht ohne zeitweilige Streitigkeiten und Kämpfe zwischen ihm und einem Teil der Stammesaristokratie vor sich, namentlich mit den Resten der alten Stammesfürsten, aber in grundsätzlichen Fragen ging der Adel in Übereinstimmung mit *seinem* Fürsten vor und nahm mit ihm an der Herrschaft über das übrige Volk teil. Die wirtschaftliche Basis dieser herrschenden Klasse und die Hauptstütze ihrer politischen Macht war das weitausgedehnte Grundeigentum, das mit Hilfe von abhängigen Menschen oder von Leibeigenen bestellt wurde.

Das Fürstentum der Obotriten wandelte sich so schon in der ersten Hälfte des 9. Jahrhunderts aus einem bloßen Stammesverband in einem Frühfeudalstaat um, mit einem Zentralfürsten an der Spitze, der sich auf ein gut ausgebildetes Gefolge stützte. Die Häuptlinge der einzelnen Obotritenstämme verschmolzen mit den Oberhäuptern der reichen und einflußreichen Geschlechter zu einer Gesellschaftsklasse der frühfeudalen Aristokratie. Diese herrschende Klasse trat im ganzen einheitlich gegen die beherrschte Klasse des übrigen Volkes auf, das fortschreitend seine einstigen politischen Rechte verlor und in eine wirtschaftliche Abhängigkeit von der herrschenden Klasse verfiel.

In diesen inneren staatsbildenden Feudalisierungsprozeß bei den Obotriten griff von außen her das Frankenreich ein. An der Wende des 8. und 9. Jahrhunderts förderte es das Anwachsen der Macht der obotritischen Zentralfürsten, weil es sie als Bundesgenossen gegen die Sachsen, Veleter und Dänen brauchte. Die allzugroße Macht der Obotritenfürsten wurde aber später den fränkischen Königen gefährlich (der Fall Slawomirs). Ludwig der Deutsche hat versucht, die Einheit des Obotritenstaates zu zerschlagen, doch konnte sich dieser Staat behaupten. Im 10. Jahrhundert überdauerte er sowohl die inneren Krisen als auch die Angriffe von außen und im 11. Jahrhundert war er zu einem mächtigen frühfeudalen Reich angewachsen unter zeitweiliger Unterstützung des Christentums (Gottschalk und sein Sohn Heinrich), aber auch des Heidentums (Krut).

DŮKAZ DOPADENÍM PŘI ČINU A POČÁTKY SVĚDECKÉHO DŮKAZU V PRÁVU SLOVANSKÝCH NÁRODŮ

Vladimír Procházka

§ 1: Objektivní pravda v důkazním řízení za feudalismu*

Mezi změnami, které prodělala důkazní soustava na evropském kontinentu v době do 15. století, je nejdůležitější nahrazení, resp. omezení důkazů založených na víře v zásah nadpřirozených mocností, důkazů irracionálních (přísaha, ordál, soudní souboj) důkazy objektivními, racionálními (svědci, listiny). Této otázky si odborná literatura ovšem zhusta všímá a zvláště souhrnné práce se s ní vyrovnávají. Na širším základě ji však dosud řešila jedině literatura německá, která má řadu srovnávacích pohledů alespoň na vývoj důkazů u germánských národů.[1] Proti tomu práce z oblasti práv slovanských jsou v tomto oboru nečetné a často místně omezené,[2] ačkoli právě

---

* Seznam zkratek je uveden na konci článku.

[1] K. Maurer, Das Beweisverfahren nach deutschen Rechten, Krit. Überschau d. deutsch. Gesetzgebung u. Rechtswissenschaft V, München 1857; J. W. Planck, Das deutsche Gerichtsverfahren im Mittelalter, Braunschweig 1879; A. Kries, Der Beweis im Strafprocess des Mittelalters, Weimar 1878; R. Löning, Der Reinigungseid bei Ungerichtsklagen im Deutschen Mittelalter, Heidelberg 1880; H. Brunner, Zeugen- und Inquisitionsbeweis der karolingischen Zeit, Forsch. z. Gesch. d. deutsch. u. franz. Rechtes, Stuttgart 1894; F. Beyerle, Das Entwicklungsproblem im germanischen Rechtsgang, Deutschrechtliche Beiträge X/2, Heidelberg 1915; E. Mayer, Geschworenengericht und Inquisitionsprozess, München—Leipzig 1916; H. Meyer, Gerüft, Handhaftverfahren und Anefang, Zeitschr. d. Savigny-Stiftung f. Rechtsgesch. 50, germ. Abt. 37, Weimar 1916; E. Mayer—Homberg, Beweis und Wahrscheinlichkeit nach älterem deutschen Recht, Marburg 1921; R. Ruth, Zeugen und Eideshelfer in den deutschen Rechtsquellen des Mittelalters, Gierke's Untersuchungen 133, Breslau 1922.

[2] K. Kadlec, Prvobitno slovensko pravo pre X veka, Beograd 1924 (původní text z Encyklopedji Polskiej IV/2 (Kraków 1912) doplnil F. Taranovski); týž, Přísežní pomocníci v právu slovanském, Sborník věd práv. a stát. XV, Praha 1915; Vl. Aleksijev—Miladinov, Osnovi na istorija na slavjansko pravo, Sofia 1946; Wł. Semkowicz, Przysięga na słońce, Kraków 1916. České thematice, avšak s širokými výhledy srovnávacími, jsou věnovány práce: V. Vaněček, Počátky práva a státu v Československu, Praha 1946; J. Markov, Původ-sok a jeho místo v systému českého středověkého průvodního řízení, Sborník věd práv. a stát. XXVIII, Praha 1928; týž, K dějinám českého zemského práva XIII. a XIV. storočia, Iuridica slovaca I, Bratislava 1948. Stručně a jenom nepřehledně je založena studie: B. V. Marković, O dokazima u krivičnom postupku, Beograd 1. vyd. 1908, 2. vyd. 1921.

pro otázky vývoje procesního práva u Slovanů mají srovnávací pohledy při mnohde nedostatečném rozsahu pramenných zpráv význam mimořádný.[3] To platí zejména o období raného feudalismu, kdy nepříliš hojné zprávy o institucích jednotlivých slovanských národů lze podati přímým srovnáním s institucemi druhých Slovanů, neboť vývoj společnosti je tu téměř zcela shodný. Od konce 14. století, kdy zejména z Čech a Polska začíná být pramenných údajů hojně, mají srovnávací pohledy proti tomu za úkol vytknout hlavní linie vývoje a hlavní rysy dotyčných institucí v celkovém přehledu, z něhož by pak vycházelo další detailní studium lokální.

Pro kvalifikaci změn v důkazní soustavě je rozhodující rozsah, v jakém se uplatňuje při zjišťování skutkového stavu *zásada materiální pravdy*. Při aplikaci této zásady se postupuje tak, že při zjišťování skutkového stavu se dospívá k poznání objektivní pravdy, shody poznatku se skutečností, zatím co při aplikaci *zásady formální pravdy* se za příčinu prohlašuje něco, co ji ve skutečnosti není, takže se vytváří *umělý, zdánlivý kausální nexus*.[4] Zatím co však se dnes při uplatňování zásady formální pravdy v řízení chápe její aplikace jako nezbytně nutná jen tehdy, neexistují-li prostředky pro postup podle zásady materiální pravdy, *v rodové společnosti a zvláště v počátcích feudalismu se kausální nexus formálních důkazů pokládal za objektivní*, neboť podle tehdejších představ o poznání byl zjištěn postupem zcela »věcným«. Přes toto odchylné chápání je však *možno i v těchto dobách konstatovat aplikaci důkazu objektivního, založeného na materiální pravdě* s hlediska naší gnoseologie. Jeho uplatnění vedle formálního důkazu je problémem, který má řešit tato práce.

Podání obrazu uplatňování zásady materiální pravdy v procesním právu slovanských národů musí bedlivě vycházet ze skutečnosti, že dochované právní předpisy pocházejí z různých dob a mají různorodý obsah, většinou trojího původu: zbytky obyčejového práva ze závěrečných fází rodového zřízení, ustanovení vzniklá ve feudálních státech a konečně řadu předpisů recipovaných z práv cizích,[5] jednak sousedních národů, jednak ze vzdálenějších soustav zvláště dokonalých, a proto vhodných (právo římské, kanonické). Zvláště důležité jsou tu zbytky ze společenských formací před-

---

[3] Právě z období nejstarších slovanských dějin se nyní objevilo syntheticky psané dílo zásadního významu: H. Łowmiański, Podstawy gospodarcze formowania się państw słowiańskich, Warszawa 1953. Úspěch srovnávací methody je zde, jak bylo konstatováno kritikou díla (V. Vaněček in Byzantinoslavica XVI/2, Praha 1956, 342—3) nepochybný, i když v dalším bude potřebí se vyvarovat vadného používání pramenů z oblastí místně a časově příliš odlehlých a plné objasnění otázek spojených se vznikem státu a práva u Slovanů bude možné jedině kombinováním výsledků studia komparativního a lokálního.

[4] K tomu srov. Fr. Štajgr, Materiální pravda v občanském soudním řízení, Praha 1954, 11—13, a týž, Zásady civilního soudního řízení, Praha 1946, 79.

[5] O těchto třech složkách obsahu právních knih píše nejnověji V. T. Pašuto, Pomezanija. »Pomezanskaja pravda« kak istoričeskij istočnik izmenenija občestvennogo stroja Pomezaniji XIII—XIV vekov, Moskva 1955 — podle recense, již napsal W. Hejnosz, Czasopismo prawno-historyczne VIII/2, Warszawa 1956, 352.

feudálních. Jestliže byl přenesen »do feudálního státu kus rodového zřízení v podobě markových společenství« a jestliže přitom »orgány rodového zřízení byly částečně přetvořeny, částečně zatlačeny vsunutím nových orgánů a konečně zcela nahrazeny skutečnými státními úřady«,[6] pak jedině při přihlédnutí k těmto faktorům lze podat přesvědčivý obraz skutečného rozvoje důkazních institucí.

Při studiu změn důkazní soustavy je třeba mít na zřeteli, že situace jednotlivých dílčích územních součástí jednotlivých větších celků probíhá často různým způsobem; jako na jedné straně měnící se ekonomické poměry vedou ke změnám právních institucí, tak na druhé straně vytvářejí nové právní instituce předpoklady pro změny v organisaci zejména hospodářského života.[7] Slovanské země prodělaly sice v době raného feudalismu vývoj celkem shodný, takže v řadě případů je možno přímo srovnávat mezi jejich jednotlivými institucemi, avšak v mnohém směru na př. změny v Čechách předcházejí změnám v jiných státech. Na balkánském poloostrově je zase třeba odlišovat sféru přímé recepce byzantského práva (Bulharsko) a v Charvátsku a Srbsku lišit mezi oblastí institucí domácích, v malých knížectvích značně archaických, a oblastí přímořských měst, které recipovaly značně pokročilé právo italské. Nelze tedy při líčení vývoje slovanského procesního práva postupovat zcela jednotně.

I. DŮKAZ DOPADENÍM PŘI ČINU

§ 2: Dopadení při činu v rodové společnosti a za raného feudalismu

Za raného feudalismu vycházelo řešení sporných otázek ze dvou základních situací: *flagrantního přistižení viníka* nebo jeho nepřistižení, jež vedlo k t. zv. *žalobě prosté*,[8] (schlichte Klage). V prvém případě je napadený s právního hlediska pánem situace a může útočníka na místě ztrestat; v druhém se řízení účastní obě strany[9] a celý důkazní systém raně feudálního práva je fakticky soustavou předpisů pro tuto situaci.

---

[6] B. Engels, Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu, Praha 1950, 166 a 155.

[7] Tak o Slezsku v rámci polského státu J. Baszkiewicz, Powstanie zjednoczonego państwa polskiego na przełomie XIII i XIV wieku, Warszawa 1954, 67 a d.; tamtéž 91 o vlivu vnějšího nebezpečí na vzrůst feudálního státu ve východní Evropě; tamtéž 144: »W procesie zjednoczenia Polski poważna rola przypadła momentom politycznym«; tamtéž 434 o vlivu sjednocení Polska na hospodářský rozvoj země. — O různorodosti procesních institucí v jednotlivých sousedních zemích germánských národů píše Maurer, Beweisverfahren, 233.

[8] H. Lévy—Bruhl, Les témoins de la Loi Salique, Tijdschrift voor rechtgeschiedenis III, Haarlem 1922, 407.

[9] O tom, že jde o jakýsi souboj stran, píší V. Sergejevič, Lekciji i issledovanija po drevnej istoriji russkogo prava, Peterburg 1910, 585 a V. O. Ključevskij, Kurs russkoj istoriji, Moskva 1906, I 284.

Instituce dopadení při činu má svůj počátek v rodovém zřízení společnosti a i v době raného feudalismu, z níž jsou teprve její doklady v právních pramenech, nese řadu rysů z prostředí svého vzniku. Z povahy rodové společnosti se podává, že instituce dopadení při činu je ve své podstatě exekučním řízením nejjednoduššího typu;[10] patřila původně do *sféry mimosoudní* a je výrazem někdejší *svépomoci*.[10a] Jednání, které se příčilo všeobecně přijatým zásadám, bylo možno potlačiti odplatou bezprostředně se vážící na vykonaný čin. Postupem doby automaticky provedený odplatný čin stále více doznával regulace se strany společnosti; kolektiv zde vědomě zasahoval a schvaloval, »legalisoval« svépomocný zákrok napadeného jedince. Při dovoleném zákroku proti rušiteli obecně přijatého pořádku *myšlenka procesní legitimace, oprávnění k tomuto zákroku, dominuje nad otázkou skutečné existence předpokladů zásahu*, takže velmi snadno může dojít k tolik navenek odvetnému činu proti osobě, jež ve skutečnosti žádný čin porušující obecné zásady nespáchala.[11] Celé řízení se dotýkalo toliko *oblasti dnešních institucí trestněprávních*, neboť s výjimkou movitostí osobní povahy všeobecně platná zásada kolektivního vlastnictví znamenala naprosté nerozvinutí pozdějších institucí civilněprávních; nadto i vkročení do jejich jinak nekomplikované sféry bylo chápáno jako čin povahy trestní, stíhaný jako delikt.

Starší formou dopadení při činu je *slavnostní oznámení usmrcení přistiženého pachatele*.[12] Je to starobylá »Klage gegen den toten Mann«, z níž se později vyvinula speciálně právem upravovaná situace činu v nouzi, kdy z prostředku původně obranného (proti rodině zabitého útočníka) se stala samostatná žaloba útočné povahy.[13] Jedině tímto způsobem bylo možno odvrátit mstu rodinných příslušníků usmrcené osoby. Přitom nelze pochybovat o tom, že toto oznámení slavnostního rázu, spojené často s přísahou, hluboce tkví i v některých kultovních představách soudobé společnosti,[14] a že v tomto směru je *mezi dopadením při činu, jenž jako důkaz má základ nepochybně reálný, a irracionálním důkazem v případě, že není po ruce žádná opora pro objektivní posouzení situace, těsná myšlenková souvislost*.

V dalším vývoji, usměrňovaném nepochybně růstem feudálních prvků ve společnosti a nastolením justice, dochází při přistižení pachatele k důležitým procesním změnám. Pachatel není už na místě usmrcen[15] a mladší

---

[10] R. Schröder – E. Künssberg, Lehrbuch der deutschen Rechtsgeschichte, I. d. Leipzig 1919, II. d. Berlin–Leipzig 1922 (6. vyd.), I 95.

[10a] Löning, Reinigungseid 98.

[11] Na př. anglické právo počítá s touto možností a dovoluje dodatečnou žalobu na skutečného viníka (Mayer – Homberg, Beweis 88).

[12] E. Glasson, Étude historique sur la clameur de haro, Nouvelle revue historique de droit français et étranger VI, Paris 1882, 533–4.

[13] Beyerle, Entwicklungsproblem 495.

[14] Tamtéž 499–500; Meyer, Gerüft 422–3.

[15] Beyerle, Entwicklungsproblem 473.

formou dopadení při činu se stává *legalisace svépomocného aktu nositelem soudní pravomoci*, jenž konstatuje formálně správný postup (čin v noci, spoutání delikventa) a poté pachatele vydává poškozenému k potrestání.[16] Tento postup je výsledkem stadia, kdy se počíná uplatňovat intensivněji státní aparát; nemůže sice ještě zlomit moc starého obyčeje okamžitého trestání dopadeného pachatele, avšak chrání žalovaného aspoň do té míry, že vyžaduje dodržení určitých podmínek tohoto zásahu.[17] Přitom důkaz byl zcela jednostranný, neboť vypovídal toliko sám napadený, kdežto útočník nebyl vůbec slyšen.[18] Legalisaci dopadení při činu nemusí ovšem provádět vždy jen tento individuální nositel soudní pravomoci, feudál nebo jeho úředník. Pokud toto literatura všeobecně předpokládá,[19] činí tak neprávem. Feudál nebo jeho úředník zde beze všech pochyb vstoupili do práv, která dříve patřila *shromáždění všech plnoprávných příslušníků starších organisačních útvarů*, typicky občinnému soudu. Právě slovanské právo přináší zde důkaz odjinud neznámý: srbský Dušanův zákoník v čl. 149 hovoří výslovně o odevzdání pachatele dopadeného při činu župnímu soudu.[20] V této době existovaly sice už župy i jako větší politické organismy, avšak jejich základem jsou někdejší předfeudální útvary.

Právní prameny zachycují toliko druhé vývojové stadium dopadení při činu, kdy tato instituce není už pouhou svépomocí, *nýbrž svépomocí právem upravenou a v tom směru založenou na určitých objektivních prvcích zjištění trestného činu, z nichž právě později vychází svědecký důkaz.* Základními případy dopadení je vlastní dopadení, chycení při útěku nebo nalezení nějakého předmětu u osoby, jež jeho držbu předtím popřela.[21] Formálními náležitostmi předepsaného postupu jsou stržení pokřiku (jež není nutné při utrpění ran), okamžité podání žaloby (zákaz prodlení přes noc) a věcný příznak spáchaného činu, typicky při krádeži ukradený předmět.[22] Dopravení pachatele před soud není vázáno formálními předpisy,[23] avšak většina práv zaznamenává skutečnost, že delikvent bývá spoután.[24] Na roveň doličného

---

[16] V římském právu výrazem toho je sollení verbum »addico« (M. Boháček, Arbitration and State-Organized Tribunal in the Ancient Procedure of the Greeks and Romans, Iura 3, Napoli 1952, 212, 214; týž, Ius dicere nejstaršího římského procesu, Listy filologické 75, Praha 1951, 15).

[17] Boháček, Arbitration 194—5. — Největší omezení práva poškozené osoby, původně provádějící akt odplaty svépomocně, je v dánském a norsko-islandském právu, kde od nejstarších zpráv byl pachatel vydáván úředníku a jím usmrcen (Mayer, Geschworenengericht 240, 248).

[18] Glasson, La clameur haro 529.

[19] Tak činí převážně ruská literatura (PrRus II 217—8, 388—9).

[20] ZakStDuš 116: Sim-zi obrazom' da se gusar' i tat' obličnii; i tako-zii v' obličenie ako se što godě licem' uchvati u nych', ili ako ich' uchvate u gusi ili u kragie, ili ich' prědadu župě, ili selom' ili gospodarem', ili vlastělinu koi ie nad' nym', kako iest vyše upisano, ty-zii gusarie i tati da se ne pomiluju; n' da se oslepe i oběse.

[21] Kries, Beweis 52.

[22] Tamtéž, 53—7.

[23] Schröder—Künssberg, Lehrbuch I 406.

[24] Mayer—Homberg, Beweis 282.

předmětu klade řada právních řádů akt rušící domovní mír (vpád do domu, dvora, chléva, sýpky), často provedený násilím (vloupání, prokopání), a čin v noci.[25] Není však zcela jisté, zdali tu jde skutečně o mladší stadium, kdy proti přímému usmrcení dochází ke spoutání a zadržení delikventa a jeho pak pozdější předvedení před soud, jak míní část nauky;[26] i když jistě legalisace svépomoci touto cestou je všeobecně pozdějším vývojovým stadiem, nelze přihlížet, že i v době platnosti staré zásady bezprostřední odplaty mohl poškozený pachatele neusmrtit ihned, nýbrž až dodatečně a formálně před příslušníky celého společenského útvaru a tak přímo použitím této slavnostní formy znemožnit odvetnou mstu pokrevenského svazku útočníka.

§ 3: Dopadení při činu a svědecký důkaz

Je zajímavé, že odborná literatura dosud nevěnovala zvláštní studii otázce vztahu důkazu dopadením při činu ke svědeckému důkazu,[27] ač jejich spojitost je nasnadě. I když je pravda, že v rodové společnosti hojně rozšířené irracionální důkazy hluboce tkvěly ve světě soudobých magických představ a neobjektivního chápání skutečnosti, přece však proti tomu právě zde byly zásadní předpoklady pro věcné oceňování situací. Ve společenských celcích, kde se všichni navzájem znali a trestný čin byl skutečnou událostí, bylo posouzení nařčeného pachatele podle jeho povahy a pověsti i podle chování v určité konkretní situaci, na jejichž základě se teprve dál formální důkaz, do velmi značné míry zcela objektivně možné.[28] Jedině přihlédnutí k těmto sociálním poměrům a způsobu života, danému určitým způsobem technického vybavení společnosti v okruhu hospodářských možností, umožňuje i jasnou představu svědeckých prvků v instituci dopadení při činu.

Ve společnosti organisované v útvarech, ať ještě do jisté míry pokreven-

---

[25] Boháček, Ius dicere 15—16.

[26] Tak Ruth, Zeugen 144—5.

[27] Na existenci tohoto vztahu je založena jedině citovaná práce Kriesova, jenž se otázky dotýká na mnoha místech, typicky na př. na str. 98. O tom, že možnost svědectví je kryta dopadením při činu, hovoří Beyerle, Entwicklungsproblem 438, 454 a Mayer—Homberg, Beweis 283. H. Brunner—Cl. Schwerin, Deutsche Rechtsgeschichte, 2. vyd. München—Leipzig 1928, II 537 konstatuje, že svědkové pokřiku jsou nejblíže svědkům, formálně že však zůstávají přísežníky. Markovič, O dokazima 31 hovoří o shodných rysech svědků a osob přítomných dopadení při činu. Do širšího rámce pozdějšího vývoje zasazuje celý problém Löning, Reinigungseid 82—94, podle něhož základem dopadení je »oculis deprehendere« (85); visuální základ dopadení doplňuje přísaha, která situaci kvalifikuje už jako určitý trestný čin (88). Pokřik je výzvou k opatření svědků, formální charakter výpovědi svědků pokřiku neanuluje ještě reálný základ jejich vědomostí (94, 82). Spoutání pachatele a jeho dopravení před soud nestačí (to patrně však až v pozdějším vývoji) a musí být doplněno příznakem činu, doličným předmětem (91—2).

[28] U. Stutz, Die Beweisrolle im altdeutschen Rechtsgang, Zeitschr. d. Savigny—Stiftung f. Rechtsgesch. 62, germ. Abt. 49, Weimar 1929, 18—19. Homayer a Planck zdůrazňují proti tomu při důkazním břemenu přednost obrany před útokem, Hänel obranu cti a svobody, Brunner lepší vědomí určité situace, Mayer—Homberg pravděpodobnost; pravdě nejblíže je Beyerle (tamtéž, 20—23).

ské či spíše už převážně teritoriální povahy, bylo společenství života všech příslušníků těchto útvarů tak těsné, že každý čin se odehrával před očima ostatních lidí. Jestliže právní ochrana, »mír«, byla spojena právě se sídlištěm na rozdíl od oblasti mimo ně, byla tato skutečnost typicky výrazem oné životní pospolitosti, která mezi příslušníky jednotky vládla. Proto i každé porušení pravidel společného života se nutně odehrávalo za bezprostředního svědectví celé obce (odtud přežívání důležitého postavení sousedů i v pozdější době) a pokřik napadeného dovoloval v součinnosti s těmi, kdo v okamžiku přichvátali na pomoc ze sousedních domů, primitivně postavených, nehrazených a nezamykaných,[29] postižení pachatele na místě skutečnými svědky činu. Z toho důvodu také ze západoevropských pramenů existují jen dva doklady, že přistižení při činu je předstíráno falešně.[30] Teprve v pozdější době za existence nového typu sídlišť, kdy zemědělské hospodářství vedlo k exploataci prostorů od původního centra osídlení vzdálenějších a kompaktnost starších vsí byla porušena vznikem samostatně položených dvorců, byla znemožněna nebo aspoň ztížena automatická kontrola činu společností. Tehdy se také začíná objevovat kritický vztah k této instituci.[31] *Původně však dopadením při činu se vyčerpávají možnosti svědeckého důkazu, pro nějž v primitivních poměrech jiná situace prostě nevzniká*, takže nejstarší prameny jej zcela pomíjejí. Možnosti věcného objektivního důkazu jsou totiž vyčerpány jednak jednotlivými případy dopadení při činu, jednak všeobecnou známostí o činu,[32] která vede v nejstarší době k automatickému zásahu veřejnosti proti pachateli a později pak je předpokladem pro řízení na základě notoričnosti činu, resp. špatné pověsti (homines nocivi, schädliche Leute). Nakolik by totiž vůbec možnost svědectví vznikala, je v nejstarším právu *svědectví znemožněno povinností okamžitého zákroku proti pachateli*, jeho likvidací, a tím neexistencí nutnosti podávání nějakého svědectví. Svědkové činu by bývali byli potrestáni, kdyby nezakročili; přitom ovšem je nutno lišit mezi součinností členů rodových svazků a pozdější feudální povinností zásahu.

Těsnou souvislost dopadení při činu a svědeckého důkazu zřetelně ilustruje případ dopadení ženy při cizoložství, a to patrně i osobou jinou než manželem (»čistým svědectvím«), jak je to vyjádřeno v čl. 14 statutu grbalské župy z počátku 15. století.[34] Patrně i zde byl po způsobu přistižení pachatele

---

[29] O tom na př. u polabsko-pobaltských Slovanů velmi barvitě Herbordus, Dialogus de vita Ottonis episcopi Babenbergensis, Mon. Germ. hist.-Schript. XII, solo Hannover 1868, II 41.

[30] Kries, Beweis 59.

[31] Ruth, Zeugen, 152.

[32] Mayer — Homberg, Beweis 283, 289.

[33] Tamtéž 279; Ruth, Zeugen 160; R. Bechert, Recht oder Pflicht zur Beweisführung? Zeitsch. d. Savigny-Stiftung f. Rechtsgesch. 62, germ. Abt. 49, Weimar 1929, 52—3.

[34] ZakSrp 106: Koja bi žena po čistom svjedočanstvu ili očevidnu učinila preljubu, da je svoj muž otpusti ošišane glave, fersana nosa i bez jednoga ucha.

postiženým způsoben pokřik a zavedeno sumární řízení na místě. O tom, že v této době už prorážely obecně prvky skutečného svědeckého důkazu, je jasno z čl. 58 téhož statutu, jenž dovoluje započetí nového procesu o dluh, jestliže byly dodatečně nalezeny potřebné písemnosti nebo opatřeno »čisté svědectví«,[35] zřejmě skutečný svědecký důkaz. Uvedení svědectví týmž termínem ve dvou situacích, z nichž jedna je dopadením při činu, zřetelně ukazuje souvislost obou institucí.

§ 4: Důkaz dopadením při činu v právu slovanských národů

Původní význam důkazu dopadením při činu jako základního typu důkazu nejstarší důkazní soustavy slovanských národů prokazuje několik závažných výrazů nejstarší slovanské právní terminologie. Z nich nejrozšířenější jsou označení odvozená od slova »lice«. Protože při dopadení při činu byl pachateli většinou odňat odcizený předmět (corpus delicti), zvaný »lice« (jinak rovněž »jistina«), je charakteristicky význačná část slovanské terminologie procesního a trestního práva od tohoto termínu (přelíčení, licować, ličiť, uličiť, ulička, obličiť, oblíčiti, priličije).[36] Důležitost dopadení při činu prokazuje dále české »postihnouti«, jež zcela nepochybně bylo původně výrazem pro označení této instituce; nejstarší česká právní kniha, Kniha rožmberská, používá tohoto termínu zásadně v souvislosti s důkazním řízením[37] a tak ukazuje, že výraz pro nejstarší plný důkaz se později aplikoval pro důkaz všeobecně. Nejdůležitějším dokladem významu instituce dopadení při činu jest však církevněslovanské »pritъknǫti«, jímž se na několika místech tlumočí výrazy řeckých předloh pro skutečný svědecký důkaz. Tímto slovesem jest přeložen řecký termín *παραστῆσαι* v dochovaném rukopisu z 12. století překladu biblické pasáže A 24, 13 Apoštola Christinopolského z 10. století,[38] tentýž autor má dále na místě A 25, 7 »pritъknǫti« za řecké *ἀποδεῖξαι*[39] a konečně podle přepisu rumjancevského rukopisu Usťužské kormčí knihy z 13. století je tímto výrazem tlumočen text Apost. 68 *εἰ μὴ συσταίη*.[40] Ze všech těchto míst vyplývá, že řeckému důkazu racionálními důkazními pro-

---

[35] ZaSrp 108: a poslije našlo bi se pismo ili čista svjedodžba.

[36] Kadlec, Prvobitno slov. pravo 127; F. Taranovski, Istorija srpkog prava u nemanjićkoj državi, Beograd 1935, IV 192; ZakStDuš 201; Aleksijev – Miladinov, Osnovi 134–5.

[37] Čl. 115: král postihni svědky svými; čl. 129: nelze nevěry postihnúti lidmi; čl. 134: ľudi věsti právo, jimižto postihnů; atd. (AČ I 466–8). K tomu Markov, Původ-sok 355 p. 26.

[38] A. Kałużniacki, Actus epistolaeque apostolorum paleoslovenice, Vindobonae 1896, 58: ni pritъknuti mi mogut', o ńich'že na mę glagoljut'.

[39] Tamtéž 59: mnogy tęž'ky viny prinosęšte na Pavla, ich'že ne možachu pritъknǫti.

[40] Podle edice tohoto rukopisu, kterou připravuje pro tisk univ. prof. Dr J. Vašica, jenž mi laskavě dovolil nahlédnout do svého materiálu, in f. 25b, v. 17–18: ašte ne pritъknet'.

středky, tedy především svědectvím, odpovídal u Slovanů původně důkaz dopadením při činu.

Z přímých dokladů dopadení při činu obsahuje nejtypičtější rysy této instituce v slovanském právu čl. 6 Olegovy smlouvy z r. 911 s Řeky,[41] kde jako základní náležitost oprávnění k usmrcení pachatele se podtrhuje *násilné odnětí předmětu z držby a další násilné zabraňování jeho zpětnému nabytí*. Dobrovolné vydání předmětu zlodějem vede jen k zatčení pachatele, jenž pak je patrně předveden před soud k potrestání v rámci řádného řízení. Čl. 30 kratšího a čl. 40 širšího znění Ruské pravdy[42] dovolují *okamžité potrestání nočního rušitele domovního míru*. Nedošlo-li k tomu okamžitě a vyčkalo-li se rozednění, je třeba útočníka předvésti před knížete, jenž zřejmě v první fázi dá formální svolení k dodatečnému potrestání, v další potom převezme výkon soudu sám; jestliže se najdou *svědci* — zde typicky se ukazuje souvislost dopadení při činu se svědeckým důkazem, kteří viděli mrtvolu útočníka spoutánu, takže pachatel jasně nebyl usmrcen in continuo činu, platí se knížeti pokuta za překročení právních předpisů. Srbský Dušanův zákoník klade v čl. 149 důraz na *doličný předmět*, potrestání samo kapitálním trestem však dává do rukou soudní vrchnosti, ať je jí občina či už individuální feudál;[43] privilegovanost situace dopadení při činu je neobyčejně výstižně naznačena následujícím čl. 150, podle něhož při nedopadení je předepsán zcela odchylný procesní postup, ordál žhavého železa.[44]

Právní důsledky přistižení při činu se projevují ve značném rozsahu ještě v době poměrně velmi pozdní. Řada z nich není známa ze slovanských zemí.[45]

---

[41] PRP I 7—8: Ašče ukradeť Rusin čto ljubo u Chrestiana ili paki Chrťstian u Rusina, i jat budeť v tom čase taťa, jegda tatbu sťtvoriť ot pogubivšago čto ljubo, ašče prigotoviť sja taťbu tvorjai, i ubťjen budeť, da ne vziščetťsja smertť jego ni ot Chrestťjan, ni ot Rusi, no pače ubo da vozmeť svoje, iže budeť pogubil. Ašče vdasťruce svoji ukradyi, da jat budeť tem že, u negože budeť ukradeno, i svjazan budeť, i otdasť to, ježe sme stvoriti, a sotvoriť triiči.

[42] Čl. 38 kratší RP (PrRus II 216): Ašče ubťjut taťja na svojem dvore, ljubo u kleti, ili u chleba, to toi ubiť; ašče li do sveta deržať, to vesti jego na kňažť dvor; a ože li ubťjutť, a ljudi buduť videli svjazan, to platiti v nemť.

Čl. 40 širší RP (PrRus II 387): Aže ubijutť kogo kleti ili u kotoroje tatby, to ubijutť vo psa mesto; aže li doderžat sveta, to vesti na kňažť dvor; ože li ubijutť i, a uže buduť ljudije svjazana videli, to platiti v tom 12 griven.

Starší názory ruské literatury, že jde o instituci recipovanou z cizích práv — Ključevskij uvádí židovské a Sergejevič židovské a byzantské (PrRus II 388—9), jsou ovšem mylné, jak vyplývá už ze zběžného pohledu na práva ostatních ostatních evropských národů.

[43] Viz pozn. č. 20.

[44] ZakŠtDuš 117: I ako kto pošte sudomť gusara i tata, i ne budě obličenia, da imť iestť opravdanie železo što e položilo carstvo mi; da ga uzimaju u vratěchť crťkovnychť otť ogňa, i da postavi na svatoi trapeze. — K tomu Marković, O dokazima 71—2.

[45] Mezi ty, pro něž nejsou doklady ze slovanských zemí, patří předpis, že dopadení nelze nikdy odporovat výzvou na souboj ani v právech, kde jinak je souboj neobyčejně rozšířen (M. Pappenheim, recense E. Mayera, Göttingensche gelehrte Anzeigen, Berlin 1920, 142), řízení není také možno převést k vyšší instanci »zhaněním« (M. Stieber, Zhanění a odvolání, Sborník věd práv. a stát. XV, Praha 1915, 334), pachatel nemůže být vyručen z vězení (P. del Giudice—G. Salvioli, Storia del diritto italiano, Milano 1925—7, III/2 351) a ve Francii se na základě dopadení zavádí inkvi-

Z práv slovanských národů jako takový důsledek je doložena především změna soudní příslušnosti na základě dopadení. Tak v oblasti magdeburského arcibiskupství ve 13. století soudy nad obviněnými Slovany se konaly za předsednictví osoby slovanské národnosti, při flagrantním deliktu a pokřiku mohl však být předsedou Sas.[46] Podobně v Rusku se ještě o několik století později řízení při flagrantním činu konalo na místě a nikdy nemělo charakter procesu civilního;[47] přitom na základě dopadení při činu docházelo k mučení dopadeného nebo se koná úřední prohlídka jeho bydliště.[48] Vliv zvýšené trestnosti dopadení při činu se projevuje také např. v tom, že k svědectví činu spáchaného v noci stačí výpověď žen, jak to ustanovuje čl. 33 a 34 VI. knihy dubrovnického statutu z r. 1272.[49] Někdejší všeobecný kapitální trest[50] ve velmi archaické podobě náhradního trestu insolventního zloděje, za současné odpovědnosti jeho rodiny, pokud o věci věděla, obsahuje čl. 2 litevského suděbníku Kazimírova z r. 1492.[51] Po třetí dopadeného zloděje přikazuje popravit čl. 5 základního dvinského zákona z r. 1397.[52] Přísné důsledky někdejšího trestu na životě v poněkud mírnější formě se dlouho projevovaly zejména v Rusku. Čl. 33 smlouvy smolenského knížete Mstislava Davydoviče s Rigou a dalšími německými městy z r. 1229 dovoluje tomu, kdo přistihne zloděje, svobodně nakládat jeho osobou;[53] shodné předpisy mají základní zákony některých ruských zemí ještě do počátku 16. století.[54]

Formou důkazu dopadení při činu byla přísaha osoby dopadnuvší pachatele před soudem, která tvořila plný důkaz, na jehož základě soud dal automatic-

---

siční proces (Mayer, Geschworenengericht 193), takže nakonec splynula aprise a enqête (A. Esmein, Histoire de la procédure criminelle en France, Paris 1882, 79).

[46] J. Matuszewski, Artykuły słowiańskie Zwierciadła saskiego, Czasopismo prawno-historyczne I, Poznań 1948, 32, 37 a 39.

[47] I. D. Beljajev, Lekciji po istoriji russkogo zakonodatel'stva, Moskva 1879, 243, 343.

[48] I. Malinovskij, Lekciji po istoriji russkoga prava, Rostov na Donu 1918, 487.

[49] MHJSM IX 136–7.

[50] Likvidace pachatele bez soudu trvá v Anglii a Normandii do 14. století (E. Glasson, Histoire du droit et des institutions politiques, civiles et juridiques de l'Angleterre, Paris 1882—83, II 461; W. Holdsworth, A History of English Law, London 1942, III 608.

[51] ZbPrLit 37–8: Što s licom privedut tatia budet li moči čim zaplatiti, ino zaplatiti istinnu; pakli čaho v domu ne budet, budet žona toje vedola z detmi užo izroslymi, žonoju iz (!) detmi platit, a saho na šibenicju. A što budet malyi dieti niže semi hod, tyi v tom ne vinni.

[52] PRP III 162–3: A taťa vpervyje prodati proti poličnogo; a vdrugije uličat, prodadut jego ne žaluja; a uličat vtreťije, — ino povesili; a taťa vsjakogo pjatniti.

[53]

1. redakce (PRP II 68):	2. redakce (tamtéž):
Ašče Rusin ili Nemčič', imeť taťa u svojego tovara, v tom' jego volja (čto chočeť učiniti).	Kotoryi Rusin, ili Latin'skyi imeť taťa, nad tem' jemu svoja volja, kamo jego chočeť, tam dežeť.

[54] M. Jasinskij, Ustavnyje gramoty litovsko-russkogo gosudarstva, Kijev 1889, 177: Základní ústavní zákon vitebské země z r. 1503, 24. ustanovení: a čogo licom ne doiščutsja kotoroje taťby, ino istcu s tatinogo domu žonoju jego i deťmi zaplatiti jego gibeľ, a v tom, tati my voľny; a ne budet u taťa čim platiti taťby, ino jego isťcu vydati, i gde jego vschočet tam jego denet. — Shodné předpisy mají základní ústavní zákon vitebské země z r. 1509 v ust. 24, plocké země z r. 1511 v ust. 10 a žmuďské země z r. 1492 v ust. 25 (tamtéž 178).

ky svolení k potrestání. Výslovné uvedení přísahy je ze slovanského práva známo jen v nečetných případech,[55] avšak důvodem toho je patrně samozřejmost věci, takže zákonodárce nemusil o tom zvláště ustanovovat. Přísahu uvádějí lankošínská usnesení Mazovanů a Lenčičanů z dvacátých let 15. století[56] a kap. 186 statutu dalmatského města Budy z r. 1442.[57] Mladší dobu postupu s přísahou spojenou s oznámením činu úředníkům a možností protidůkazu přísežníky má pro případ znásilnění čl. 83 Majestatis Carolinae.[58] Nelze pochybovat rovněž o tom, že jasným dokladem přísahy svědků dopadení při činu je přísaha oněch osob, jež podle čl. 27 pskovské soudní gramoty z první poloviny 15. století vypovídají o rvačce na trhu nebo na ulici,[59] jak tomu nasvědčuje slovo »duša« v gramaticky jinak nadmíru zjednodušeném textu.

V několikerém směru nejzajímavější doklady pozdní aplikace zásad platných při dopadení při činu poskytuje praxe záhřebského soudu z první poloviny 15. století. Tam žalobce při formálním důkazu usvědčoval žalovaného *přísahou na hlavu* (na př. i když se předtím přiznal) a po vykonání této přísahy jej sám *vlastnoručně popravil*, obvykle oběšením.[59a]

§ 5: Pokřik

Z přirozené povahy věci se podává, že pachatel nebyl vždy chycen přímo napadenou osobou, jež často musila volat o pomoc a mohla teprve za asistence přichvátavších lidí pachatele dostihnout.[59b] *Volání o pomoc, pokřik, je tedy druhou základní formou flagrantního přistižení pachatele* vedle jeho

---

[55] O její vžitosti na západě na př. P l a n c k, Gerichtsverfahren II 128.

[56] SPPP I 294: čl. 13: praestito corporali juramento, quod equum vel bovem a fure defendit (v pozdějším polském překladu: odbil). — Čl. 17: arrestator jurabit, quod in silva vel in gajo suo deprehendit arrestatum.

[57] MHJSM III 41: Ordinemo, che alcuna persona fosse trovata doi volte in furto, sia creduto con sacramento, et il ladro sia tenudo sodisfarli di quanto giurasse.

[58] Viz pozn. č. 231.

[59] PRP II 289: A gde učinitsa boi u torgu ili na ulicy vo Pskove ili na prigorode, ili v sele na volosti v piru, a grabežu ne budet, a tot boi mnogy videli v torgu ili na ulicy, ili v piru, a stavši pered nami čeloveki 4 ili 5, a rkuči slovo: »togo bich«, — ino kto bilsja, togo čeloveka ich duša vydati (v rubli) bitomu čeloveku, a kňažaja prodaža. Toi že bit učnet klepat' grabežom, — ino jemu chodit isca posluchom odnym čelovekom togo delja, zaneže i pole prisužati. — (O přísaze nemluví výklad PRP II 307, 345—6).

[59a] Tak tomu bylo roku 1423 ve sporu proti Andreji Matijevićovi, zatčenému s ukradenou krávou (HPPR 321): idem fur, quem per juramentum per ipsum Nicolaum (žalobce) super caput eius tercio se depositum, ut moris est, preventus, extraduci ligatis oculis et manibus a retris sub patibulo et suspendi debeat per Nicolaum supradictum. — Podobně je tomu r. 1434 při žalobě Němce Erasma Reynbergera proti Jiřímu, synovi Emericha, z krádeže sukna, když žalovaný se už byl přiznal »absque tormento« (HPPR 450): ideo ipse Erasmus terciusmet debet super eo, ut ipse Georgius est verus fur suus et predictas res ab eodem Erasmo subtraxisset et a servo suo predicto, et dum juraverit super eum, tunc suspendere debet eundem Georgium. — Obdobně i HPPR 321 (1438), 337 (1439).

[59b] V právním životě uplatňovaný pokřik má však základ obecnější. Jak ukazuje L. L. H a m m e r i c h, Clamor, Kobenhavn 1941, 4—5, byl výzvou proti nepřátelům lidským i zvířecím, používalo se ho na honech i v případě živelných nehod (oheň, povodeň).

dopadení (a případně i potrestání) na místě. Stržení pokřiku bylo *náhradní formou* přistižení,[60] jež však stejně jako přímé dopadení vedla k potrestání pachatele nejpřísnějším trestem, původně přímo z ruky napadeného.[61]

Osvětlení této instituce v oblasti práv slovanských národů umožňuje výklad dvou nejstarších označení »svědků« v ruské, resp. i jihoslovanské terminologii, termínů »vidok« a »posluch«. V literatuře se všeobecně zvyklo prvního z nich pokládat za skutečného svědka, druhého za přísežníka.[62] To však je stav z doby, kdy podle pramenů »posluch« převážně byl přísežníkem. Jinak v ruských pramenech a zejména v Ruské pravdě je rozdíl mezi nimi zcela setřen.[63] Přes to všechno však dělení »svědků« podle jejich názvů na dvě kategorie musí mít nějaký objektivní základ a tak snad nebude prostý výklad obou slov jejich obecným významem vzdálen pravdě.[64] Bedlivý rozbor může tu poukázat na některé důležitější souvislosti.

Termín »vidok«, který naznačuje visuální vnímání a tedy předpoklad skutečného svědectví, kryje v Ruské pravdě několik typů osob vypovídajících před soudem. V čl. 37 širšího znění je vidok skutečným svědkem, jenž byl na trhu přítomen uzavření koupě a v případě, že koupený předmět byl ukraden a nový vlastník nezná svého předchůdce, potvrzuje přísahou fakt kupní smlouvy.[65] Proti tomu jsou vidokové čl. 10 kratšího znění[66] a čl. 31 širšího znění Ruské pravdy[67] formálně přísežníky, avšak situace, kterou oba články popisují, totiž spor o drobné násilí povahy urážky na cti, je velmi vhodný pro skutečný svědecký důkaz, takže irracionální forma tu může dobře krýt důkaz objektivní pravdy. Totéž platí o situacích čl. 2 kratšího znění[68] a čl. 29 širšího znění Ruské pravdy,[69] kde se pro případ, že napadená

---

[60] O tom má zajímavý předpis francouzská královská ordonance z r. 1273: Quod si arrestare vel capere non potuerint, levent clamorem ad quem omne qui illum audierint, currere teneantur (G l a s s o n, La clameur haro 526).

[61] E s m e i n, Procédure criminelle 112.

[62] Tak naposled S. V. J u š k o v, Obščestvenno-političeskij stroj i pravo kijevskogo gosudarstva, Moskva 1949, 518—9.

[63] Posluch podává svědectví o tom, co slyšel, u vidoků je typické, že nikdy nejsou svědky dožádanými (N. D j u v e r n u a, Istočniki prava i sud v drevnej Rossiji, Moskva 1869, 121 a 191).

[64] K a d l e c, Přísežní pomocníci 262.

[65] PrRus II 378: Paki li budeť čto tatebno kupil v torgu, ili konь ili port, ili skotinu, to vyvedet svobodna muža dva ili mytnika; aže načneť ne znati u kogo kupil, to iti po nemь tem vidokom na rotu, a istcju svoje vzjati.

[66] PrRus II 82: Aščе li rineť mužь muža ljubo ot sebe ljubo k sobe, 3 grivne; a vidoka vyvedeť; ili budeť varjag ili kolbjag, to na rotu.

[67] PrRus II 356: Ače popʼchneť mužь muža ljubo ot sebe ljubo k sobe, ljubo po licju udaritь, li žerďju udaritь, i vidoka dva vyveduťь, to 3 grivny prodaži; aže budeť varjag ili kolbjag, to polnaja vidoka vyvesti; i ideta na rotu. — Při výkladu článku je třeba úsek »polnaja vidoka« tlumočit jako »stačí jediný svědek«, jak v literatuře uvádí toliko E w e r s (PrRus II 356). Duál poslední věty se vztahuje na článek celý.

[68] PrRus II 58: Ili budeť krovav ili sinь nadʼražen, to ne iskati jemu vidoka čeloveku tomu; ašče budeť na nem znamenija nikotorago, to li priideť vidok; ašče-li ne možeť, to tomu konecь; ože li sebe ne možeť mʼstiti, to vzjati jemu za obidu 3 grivne, a letcju mʼzda. — Mylně hovoří B e l j a j e v, Lekciji 228 a d. o recepci tohoto ustanovení z byzanckého práva.

osoba nebude zkrvavena, vyžaduje důkaz vidokem. Nadto se zde tento průvod vyskytuje navíc v těsném spojení s důkazem na základě příznaků činu (o tom blíže dále v § 13), jenž je právě mladší formou důkazu dopadením při činu, a v čl. 2 kratšího textu se docela hovoří o svépomoci, takže uvedení výrazu »vidok« v této souvislosti jen posiluje mínění o objektivním důkazu. *Termín »vidok« by tedy byl dobře mohl původně označovat člověka skutečně přítomného spáchání trestného činu.*

Při termínu »posluch«,[70] který se často překládá jako svědek v běžném smyslu slova,[71] je potřebí si především ujasnit, že významově tu původně šlo skutečně o osobu, která vypovídala o něčem, co slyšela,[72] a že zejména není možno toto slovo uvádět ve vztah se slovesem »slaťsja« ve významu »odvolávati se na někoho«, »dovolávati se někoho«.[73] Mohl tedy tak být pojmenován někdo, kdo slyšel určitá slova nebo výkřiky, jež měly právní dosah. Že *terminem »posluch« se skutečně označovali lidé, svolaní pokřikem napadeného a později tento fakt na soudě dosvědčující*, se podává z dokladů psaných církevní slovanštinou. V § 4 bylo poukázáno na význam termínu »prit'knǫti« jako slovesa vyjadřujícího dopadení při činu. Některé a zvláště pozdější prameny uvádějí toto sloveso stereotypně ve spojení s podstatným jménem »posluch«. Tak Varsonofijská kormčí kniha Čudovského kláštera ze 14. století má tímto termínem přeloženu příslušnou pasáž o svědeckém důkazu ze sbírky Zakon sudnyj ljudem,[74] a zcela obdobný je text velmi pozdního překladu Eklogy z 16. století.[75] Nejvzdálenější variant, totiž frázi již zcela bez slovesa »prit'knǫti« jest v Jefremovské kormčí knize z 11. století.[76] Ve všech těchto případech se sice někdejší církevněslovanský výraz

---

[69] PrRus II 350: aže prideť krovav muž' na dvor ili sin', to vidoka jemu ne iskati, no platiti jemu prodažu 3 grivny, ašče li ne budeť na nem znamenija, to privesti jemu vidok slovo protivu slova; kto budeť počal, tomu plati (některé rukopisy: platiti) 60 kun; ače že i krovav prideť, ili budeť sam počal, a vylezut poslusi, to to jemu na platež' ože i bili. — O zranění mohou vypovídati přímí svědci, označení jako vidoci, proti tomu osoby vypovídající o původu sporu, nazvaní posluchy, mohou podle soudobého chápání vyjadřovat toliko své přesvědčení.

[70] Vedle toho i tvar »poslych« (I. I. Sreznevskij, Materialy dlja slovarja drevnerusskogo jazyka po pis'mennym pamjatnikam, Moskva 1902, II 1243.

[71] Jistě nepřekvapí, jestliže tento výklad uvádí bez dalšího na př. B. M. Volin — D. N. Ušakov, Tolkovyj slovar' russkogo jazyka, Moskva 1939, III 630. Závažnější však je, když stejný údaj má i práce právněhistorická, nadto určená pro vysokoškolské studium, jako je tomu v díle: M. N. Tichomirov, Posobije dlja izučenija Russkoj pravdy, Moskva 1953, 162.

[72] M. Vasmer, Russisches etymologisches Wörterbuch, Heidelberg 1953, II 415: der gehört hat; Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jazyka X (ed. T. Maretić), Zagreb 1931, 942: Ohrenzeuge; Sreznevskij, Materialy II 1239: sluch, molva; Vl. Dal', Tolkovyj slovar' živogo velikorusskogo jazyka, Peterburg—Moskva 1882, III 346; temnyje, nevernyje sluchi.

[73] Tak mínil M. F. Vladimirskij—Budanov, Obzor istorii russkogo prava, Kijev 1886, II 260.

[74] Sreznevskij, Materialy II 1481: f. 185: ašte ne prit'knete poslusěch'.

[75] P. M. Strojev, Sofijskij vremjannik, Moskva 1830, I 130: ašte ne pritoknuť s' posluchy.

[76] V. N. Beneševič, Syntagma XIV titulorum sine scholiis, Peterburg 1906, 76: ašte ne ubo poslušťstvo budet.

pro označení instituce dopadení při činu spojuje s pozdějším názvem přísežníka (o tom dále v § 14), avšak mezitím nastal zřejmě již významový posun tohoto termínu, jenž se při přihlédnutí k širším vývojovým a významovým souvislostem tak samozřejmě kvalifikuje jako označení osoby přivolané na místo trestného činu pokřikem. Protože nejpodstatnější část textů právní povahy, psaných církevní slovanštinou, pochází z druhé poloviny 10. století a první rukopis s terminem »posluch« z 11. století,[77] lze mezidobí těchto dat pokládat za dobu, v níž došlo k počátkům tohoto posunu. Z dokladů psaných mladšími jazyky než církevní slovanštinou poukazuje na uváděný význam slova posluch jedině čl. 21 širšího znění Ruské pravdy,[78] jenž hovoří o důkazu ordálem při prosté žalobě (poklepnaja vira), t. j. tehdy, když nebyl pachatel přistižen při činu, a přitom mluví o nemožnosti nalezení posluchů, tedy svědků pokřiku flagrantního deliktu.

Termín »posluch« má, jak řečeno, složitý významový vývoj. Jeho druhým stupněm je užití tohoto výrazu pro *svědka dožádaného*. Od 13. století se totiž tak běžně označuje »testis rogatus« nějakého právního aktu,[79] stranami nebo stranou zvláště dožádaný k tomu, aby se účastnil dotyčného aktu a později v případě potřeby o něm vydal svědectví. Na rozdíl od západní Evropy, kde výhodné formy důkazu dopadením při činu se po jeho formalisaci použilo i pro žaloby civilní (o tom dále v § 10), v oblasti slovanských práv vývoj pokřiku nedospěl do tohoto extrému, avšak označení svědka pokřiku bylo vztaženo i na instituce jiné. Po vzniku feudální společnosti nastala totiž značně intensivnější hospodářská produkce a uvolnění rodových svazků rozšířilo ve srovnání s předchozí převahou vztahů trestněprávních sféru vztahů civilních. Uzavírání smluv se dělo pochopitelně za účasti svědků a pro ně v Rusku se použilo hotového termínu, jenž sice označoval svědky zcela jiné povahy, avšak stejně vypovídající o tom, co slyšeli (dříve pokřik, nyní smluvní jednání, při neznalosti písma ústní). Proto se nyní v závěru listin stává obvyklou věta »A na to poslusi«, jež uvádí řadu jmen těchto osob.[80] Tento stav zachytila už Ruská pravda, která v čl. 66 širšího znění připouští, není-li jinak možná, svědectví bojarského služebníka nebo ve sporu o věc malé hodnoty dokonce svědectví zakoupeného nevolníka.[80a] Její čl. 47, 50, 52 a 66 mají pak posluchy jako svědky různých smluv.[81] Doslov těchto ustanovení jasně ukazuje, že v těchto případech šlo skutečně o svědecký důkaz. Čl. 48 praví, že kupec nemusí peníze od jiného kupce přijímat před »posluchy«, čl. 52 výslovně hovoří o tom, že

---

[77] T. Saturník, Příspěvky k šíření byzanckého práva u Slovanů, Praha 1922, 31.

[78] PrRus II 335: Iskavše li poslucha, ne nalezut', a ist'ca načnet' golovoju klepati, to ti (část rukopisů: dati) jim pravdu železo.

[79] Sergejevič, Lekciji 597; B. D. Grekov, Kijevskaja Rus', Moskva 1949, 186–7.

[80] ChristRusPr I 119; AsvRus č. 6 (1392–1427), 8, 12–16 atd.

[80a] PrRus II 542.

[81] PrRus II 408, 417, 423 a 542.

si nevytvořil potřebnou oporu pro důkaz, kdo nejednal před svědky, a nejjasněji toto objektivní východisko důkazu vyplývá z čl. 51 a jeho slov »kako sja budet rjadil, tako ž jemu imati«, podle nichž tento důkaz byl veden konstatováním toho, co bylo skutečně před svědky dohodnuto. Podobné povahy je ustanovení čl. 37 smlouvy knížete Mstislava Davidoviče s Rigou a jinými německými městy z r. 1229 o ius naufragii, kde smlouva s pomocníky při zachraňování potopeného nákladu se děje před posluchy, jejichž výpověď je pak rozhodná pro posouzení nároků těchto pomocníků.[82] Shodné terminologie používá čl. 9 smlouvy Smolenska s Rigou a »gotským břehem« z let 1230—1270, který s ohledem na mezinárodní poměry rusko-baltského pohraničí předepisuje při obchodních smlouvách mezi příslušníky obou národů, aby také posluchové byli jak Rusové, tak Němci.[83] *Nutnost dohody mezi stranou a posluchem* osvětluje čl. 19 novgorodské soudní gramoty z r. 1471, kde posluch je srovnáván s »otvětčíkem«, mandátem.[84] »Pravidlo« ruského metropolity Kirilla z r. 1274 obsahuje zajímavý doklad těsné spojitosti dožádaných svědků-posluchů s důkazem listinným.[85]

Pokřikem byli svoláváni všichni lidé, kteří byli nablízku napadené osoby; pokud k přepadení nebo loupeži či krádeži došlo v osadě, byli to tedy především sousedé. Proto je pochopitelné, že i později ve feudálním státě, *když už nešlo o přímou pomoc, nýbrž jen o oznámení činu, žádají právní předpisy často oznámení činu sousedům.* Ustanovení tohoto obsahu má vedle předpisů uvedených v dalším v §§ 11 a 12 v souvislosti s opovědí např. v čl. 102 Officium circa tabulas terrae z konce 14. století.[86]

§ 6: Sled a svod

Na ryzí instituci dopadení při činu navazují některé další situace, jež stejně jako dopadení charakterisuje *privilegované důkazní postavení žalobce*, vyvěrající z nepochybného průkazu viny útočníka objektivním způsobem, tedy způsobem pozdějšího svědeckého důkazu. *Dopadení pachatele na útěku, sled podle stop* a *svod na základě držby odcizeného předmětu*, jimž pokřik zjednává povahu činů flagrantních, vnitřně souvisí s institucí přímého dopadení při činu.[87] Jsou to situace, v nichž se více nebo méně uměle *prodlu-*

[82] PRP II 69 (text 2. redakce).

[83] PRP II 73.

[84] PRP II 214.

[85] Sreznevskij, Materialy II 1238: ni raba na svjaščenič'stvo privesti, ašče ne preždе gospodin iego upustit predo mnogymi posluchy s gromotoju.

[86] CIB II/2 270:

et debet docere vicinis obapolnými, quia est vládyka	a také má to ukázati sůsedy obapolnými, že jest vládyka.

[87] Meyer, Gerüft 390. O souvislosti jednotlivých zvláštních typů dopadení při činu s přímým dopadením tamtéž 424, 431—2, 482. O objektivním prvku při sledu a svodu Markov, Iuridica slovaca I 32 a 36. — Ačkoliv jako instituce svod navazuje na dopadení, nemusí být historicky mladší, jak míní Meyer, Gerüft 448. Jde tu o dvojí různé okolnosti,

žuje trvání náležitostí dopadení při činu, takže procesně se pak postupuje týmiž formami jako při vlastním dopadení: je potřebí volati na pomoc, na dopadený předmět se obdobně vztahuje formálně ruka k symbolickému označení vlastnictví a řízení fakticky probíhá mimo soud, jehož součinnost pak spočívá v pouhém již formálním prohlášení zákonnosti převedení odcizeného předmětu na původního vlastníka a potrestání pachatele.[88] Z těchto situací se ryzímu dopadení zcela přibližuje chycení na útěku, a proto se s ním srovnává i co do potrestání pachatele. Při sledu a svodu nedochází však k jeho usmrcení, neboť při nich nejde o vlastní dopadení. Výhodné postavení žalobce však tkví v možnosti okamžitého zásahu, při sledu provedeného do tří dnů prostým odnětím předmětu bez možnosti odporu se strany držitele[89] (trestní stíhání pachatele je pak předmětem dalšího zvláštního postupu), při svodu většinou privilegiem odnětí věci třetímu držiteli, jenž se pak musí ze své ztráty hojit dalším pokračováním svodu z vlastního podnětu. Jako u dopadení při činu je základem i sledu a svodu *dosažení obecné známosti porušení míru*, právního pořádku, zásadní náležitostí pro privilegovaný způsob právního zákroku, *usvědčovací důkaz* (Überführungsbeweis).[90]

Odbočovalo by příliš od thematu práce, kdyby se zde měla nyní věnovat pozornost instituci sledu a svodu ve slovanských právech v celém jejím rozsahu.[91] Bude však na místě, poukáže-li se místo toho na některé zvláštní souvislosti jejích prvků, důležitých pro pozdější rozvinutí svědeckého důkazu v navázání na někdejší dopadení při činu.

Z nich nejvyvinutější jest předpis čl. 14 vrbanského statutu z r. 1388, podle kterého je speciální postup důkazu, mučení, dovolen při dokázání popřené držby ukradené věci třemi svědky.[92] Z Italie recipovaná tortura byla tu napojena na privilegovanou pro žalobce situaci někdejšího svodu; to dokazuje i skutečnost, že v případě podezření je žalobci docela dovolen důkaz s přísežníky.[93]

---

spojené s nalezením doličného předmětu, tedy o stav vlastní všem národům v určitém historickém stadiu. I římská vindikace byla původně svodem (B o h á č e k, Ius dicere 20).

[88] L é v y – B r ú h l, Les témoins, 394; S c h r ö d e r – K ü n s s b e r g, Lehrbuch I 408, 411.

[89] M e y e r, Gerüft 406.

[90] Tamtéž 398, 401, 415, 425.

[91] O sledu v novějším obyčejovém právu bulharském, kde se plně uplatňují zásady starého sledu, S. S. B o b č e v, Istorija na starobalgarskoto pravo, Sofia 1910, 402–3.

[92] MHJSM IV 150: Ako bi zataěl, a gospodar bi mogal' provati trimi svedoki v gradě a dvěma vaně z grada, ko da něma ni edaň gost' těmi svedokmi provavši: ima se postaviti na muku; i ima se mučiti kako bude viděti sudcem'. Ako se nebi od'dal': ima biti prost'.

[93] MHJSM IV 151: Ošte, po svedocěch' ali po inom računě, ako gospodar' ne bude mošti viděti svoju škodu, tere bi se sumnel' na nikoga tata: mozi ga rotiti samo 12. Ako bi ne svršil' rotu: ostani kako zgora e pisano. Ako tat' bi se mogal' prvič' moliti: drugovič se nemozi.

Ze zvláštních případů privilegovaného dopadení pachatele je nejzajímavěji doloženo v čl. 77 širšího znění Ruské pravdy, jak názvem »posluchů«, rozebíraných výše v § 5, jsou při sledu nazváni přímí svědci pokřiku, svědci flagrantního činu, jimž starší právo připisuje tak mimořádný význam. V tomto ustanovení se totiž při vytyčení podmínek provedení sledu předpisuje »sled gnati s čjužimi ljudmi a s posluchi«.[94] Protože článek hovoří o tom, jak sled jde od vesnice k vesnici a při tom vždy obyvatelé každé z nich musí od sebe odvrátit podezření (otsočiť, otbiť), jsou pravděpodobně »cizími lidmi« této pasáže obyvatelé některých z těchto vesnic, zatím co »posluchové« jsou osobami původně svolanými pokřikem poškozeného, který jim jako prvním oznámil spáchání krádeže jako podklad pro provedení sledu. Čl. 16 kratšího znění Ruské pravdy o svodu ukradeného čeledína prokazoval by případně důležitost doličného předmětu (ukradeného »otroka«) pro sled, avšak není jisté jeho čtení.[95]

Důležitá, avšak ne zcela jasná je problematika spojená s českým pokřikem »nastojte« — »nestojte«, jehož nejstarší doklad je v čl. 25 statutů Konráda Oty z první poloviny 13. století.[96] Lingvisté a zvláště etymologové většinou předpokládají, že tu jde o imperativ od slovesa »nastáti« ve významu »pomoci«.[97] Jestliže by však ve skutečnosti šlo o negativní imperativ od slovesa »státi«, jemuž odpovídá i polská forma »niestojcie«,[98] měli bychom zde zřejmě co činit s výzvou k pronásledování pachatele, v otázce povinnosti tohoto pronásledování ovšem ne zcela jasnou, která zřejmě navazuje na instituci sledu.[99]

§ 7: Sok

S dopadením při činu těsně souvisí instituce »soka«, vlastní všem slovanským právům. Je to *osoba vypovídající o pachateli, jenž nebyl dopaden*

---

[94] Překlady vesměs tlumočí termín »posluch« výrazem »svědek; Lange se domnívá, že tito svědci jsou oněmi cizími lidmi, přibranými k provádění sledu (PrRus II 569 a 572).

[95] PrRus II 110: vdai ty mne svoi čeljadin, a ty svojego skota išči pri vidoce. — M. D. Priselkov, Zadači i puti dal'nejšego izučenija Russkoj pravdy, Ist. zapiski AN SSSR 16, Moskva 1946, 246 čte: pri lice.

[96] V. Vaněček, Glossy k t. zv. Statutům Konrádovým, Sborník věd práv. a stát. XLI, Praha 1941, 147: Item ad clamorem communem, qui nestoite vulgariter nominatur, nullus currere teneatur nisi de propria voluntate hoc facere voluerit.

[97] Tak míní J. Holub—Fr. Kopečný, Etymologický slovník jazyka českého, Praha 1952, 240. Podobně, jak mne laskavě informoval, je i prof. Dr V. Machek, členkorespondent ČSAV, názoru, že »nastáti« mělo význam »naléhati, dotírati, andringen, andesse«. Francouzské »haro« od slovesa »hierher« mělo rovněž význam »pomoci« (Glasson, La clameur haro 519).

[98] Tak Vaněček, Glossy 148—9; týž, Záhady našeho právnického názvosloví, Naše řeč 26, Praha 1942, 135. — Prof. Dr Machek proti tomu vyslovuje názor, že »nestojte« statutů Konrádových je terminem, o jehož původu vědomí už oslábio, takže tu jde o imperativ ustrnulý, provenience daleko starší.

[99] Ve statutech Konrádových se případná souvislost pokřiku »nestojte« se sledem už necítila; tomu nasvědčuje skutečnost, že sledu je věnován zvláštní čl. 26 (jeho text: Vaněček, Glosy 149).

při činu; její činnost směřuje k odkrytí delikventa a nalezení doličného předmětu.[100] Spojení soka s dopadením při činu ukazuje pěkně privilegium Přemysla Otakara I. z r. 1228 pro klášter v Oslavanech.[101] Téže povahy jsou zřejmě i ustanovení dalších dvou o málo starších privilegií.[102] Podle čl. 7 statutů Konráda Oty z první poloviny 13. století vypovídal sok za asistence sousedů,[103] kteří právě při dopadení při činu hrají tak významnou úlohu. Shodný je v tomto směru daleko pozdější, avšak svým obsahem velmi starobylý údaj čl. 17 litevského suděbníka Kazimírova z r. 1492.[104] S těmito pramennými doklady se shoduje i původní význam slova sok jako »pronásledovatele«.[105] »Osočiť« ruských letopisů má charakteristický význam »zastať«, tedy »zatknouti, zastati, najíti«,[106] především ovšem prvé z nich. Ruské »sočiť«, mající význam »hledati, pátrati«,[107] získalo postupem doby i význam »žalovat na soudu«,[108] když zřejmě forma žaloby se sokem se stala tak hojnou, že tento výraz nabyl povahy označení podání na soud vůbec. Bulharské »sakam« znamená ještě obecněji »žádati, chtíti«.[109] Zneužívání instituce soka, jež vedlo k pranýřovanému později všeobecně klevetničení,[110] ovlivnilo význam ruského »sočba« jako »udání«.[111]

Z pramenů vysvítá, že sok vystupoval na soudě většinou jen v případě nezbytné nutnosti, až když pouhé tvrzení žalobce o tom, že může soka předvésti, nepřimělo žalovaného k přiznání.[112] Poškozený, který se musil

---

[100] Jasinskij, Ustavnyje gramoty 190 p. 376.

[101] CDB II 316, č. 320: hoc de fure statuentes: si ... deprehensus fuerit in furto manifesto, vel de aliquo occulto accusetur, videlicet quod iudicium ferri candentis vel aquae vel vomeres calcandos vel duelli, et convinciatur in aliquo istorum ... — K tomu W. Weizsäcker »Nárok« und »sok« im böhmisch-mährischen Landrecht, Zeitschr. d. Savigny-Stiftung f. Rechtsgesch. 66, germ. Abt. 53, Weimar 1933, 301.

[102] CDB II 211, č. 227 (1222), Přemysl Otakar I. potvrzuje klášterům a kostelům pražské diecése privilegium Vratislavovo: homines ... qui de furto vel alio maleficio incusantur, non nisi per vicinatus testimonium se expurgent et falsus accusator nobis in CCC^tis denaris condempnetur. — CDB II 231, č. 239 (1222), týž panovník potvrzuje jmění řádu německých rytířů v Čechách a na Moravě: Si vero homo accusatus per honestos vicinos suos, fide eorum requisita, fuerit absolutus, curie non respondat.

[103] Vaněček, Glossy 123: Nullus zok aliquem accuset nisi certo sub testimonio vicinorum de dammo; et si fuerit zok convictus, testimonio fori communis lapidetur. — K tomu Weizsäcker, Nárok und sok 305.

[104] ZbPrLit 47–8: A koli tatia privedut a na koho sok usočit, a domučat sja tatby, a budet prvo toho kradyval i komu platil a okolica budet vedyvala i bez lica povesiti.

[105] Jak mne informoval prof. Dr Machek.

[106] Tak Karamzina Dubenskij dle PrRus II 571.

[107] Sreznevskij, Materialy III 471.

[108] Tamtéž: trebovať po sudu, iskať, vesti ťažbu. Čl. 18 pskovské soudní gramoty: tako že prisužajet, na kom sočat (PRP II 288). Čl. 114 širšího znění Ruské pravdy: Aže kto svojego cholopa sam dosočitsja (PrRus II 720). Čl. 77 tamtéž: a ne otsočať ot sebe sleda.

[109] Vasmer, Russ. etym. Wörterbuch II 688; verlange, fordere, will.

[110]) Markov, Původ-sok 352; týž, Přípravné řízení procesní v českém právu zemském XIII.–XVII. stol., Bratislava 1930, 9; S. S. Bobčev, Balgarsko običajno sudebno pravo, Sofia 1917, CVIII, CXII, 89–90.

[111] Sreznevskij, Materialy III 471.

[112] Markov, Původ-sok 350; V. M. G. Medaković, Život i običaji Crnogoraca, Novi Sad 1860, 123.

pachatele dopíditi, vypisoval odměnu pro soka, jenž by jej uvedl na stopu; sok se často přihlásil ne osobně, nýbrž prostřednictvím jiné osoby (v Srbsku »sokodržac«, »sokodržica«), která dostávala rovněž část odměny a poukazem na existenci soka-svědka nutila pachatele k přiznání; nepřihlásil-li se sok, vypsaná odměna se zvyšuje, často postupně třikrát.[113]

V této podobě získáváme z pramenů obraz instituce soka ve stadiu značně již pokročilého vývoje, zejména pak těsně spjatého s přísežnickým důkazem (o tom více v § 14). Rekonstrukce původního stavu není snadná. Jisté je, že denunciační proces byl zvláštním typem řízení, např. ve francké říši v době karlovské,[114] a že v nových formách ožívá po překonání feudální rozdrobenosti, typicky např. v Itálii, kde už je spojen s výslechem na mučidlech;[115] toto stadium zachycují ze slovanských pramenů zprávy z 15.—16. století z litevské Rusi.[116] Avšak hlavní část informací o tomto řízení patří u Slovanů 13. století. Tehdy např. v Čechách mělo povahu řízení oficiálního;[117] v polovině století však došlo k nové úpravě, jež žalobní iniciativu dala do rukou výhradně osobě poškozené.[118] Zřejmě tu šlo o snahu zabránit zneužívání tohoto postupu k udavačským procesům, podobně jako už ve francké říši existoval zákaz »adducere testes per praemia«.[119] V Čechách uvedený čl. 7 statutů Konráda Oty předepisuje po biblickém vzoru kamenování falešného udavače,[120] u jižních Slovanů se aplikuje poena talionis,[121] čl. 119 statutu grbalské župy z r. 1427 trestá falešného soka pokutou v sedminásobné výši sporné věci.[122] Přes všechny tyto údaje zůstává však nejistota v otázce, jak dalece zprávy podávají obraz této instituce v rámci vývoje inkvisičního procesu nebo jak dalece tu jde o starou instituci práva před vznikem procesu ovládaného úřední iniciativou. Z hlediska vývoje důkazní soustavy je při tom důležité, že i když sokova výpověď byla povahy smluvní,[123] šlo tu o *důkaz prováděný žalobcem*,[124] *který je výrazem pronikání zásady materiální pravdy*

[113] O tom Mažuranić, HPPR 1345; A. S. Jovanović, Prinosci za istoriju starog srpskog prava, Beograd 1900, 29; Markov, Původ-sok 348.

[114] Esmein, Procédure criminelle, 108.

[115] Salvioli, Storia III/2 355—6.

[116] Markov, Původ-sok 351.

[117] J. Veselý, Slubní soud, Praha 1939, 39.

[118] J. Markov, České žalobní formuláře a reformy Přemysla II. a Karla IV., Bratislava 1936, 21—22.

[119] Brunner, Beweis 105.

[120] Viz pozn. č. 103.

[121] Jovanović, Prinosci II 28.

[122] ZakSrp 115: Koji bi seljanin uzev sodžbinu, a ne bi chtio sočiti pred sudom i lupežem, da plati samosedmo mjesto lupeža.

[123] Markov, Přípravné řízení 10.

[124] Čl. 45 Řádu práva zemského (CIB II/2 224—5):

Actor per se vel per alium, quem circa ipsam suam querimoniam ad hoc nominavit.

Má póvod napřed přísahati, nebo jiný zaň, kohožby na žalobě jmenoval,

Čl. 63 tamtéž (CIB II/2 236):

Actor per se vel per suum substitutum ad hoc quem nominavit in querimonia, jurabit contra citatum.

póvod sám nebo kohožby miesto sebe v žalobě zdvihl.

do procesu. Pěkným dokladem toho je 17. ustanovení listiny základních práv kijevské země z r. 1507, jež předepisuje výpověď soka čelem proti čelu protistrany.[125]

II. FORMALISACE DŮKAZU DOPADENÍM PŘI ČINU

§ 8: Důkaz dopadením při činu po vzniku feudálního státu a za feudální rozdrobenosti

Zásadní změny ve společenské struktuře, jimiž se vyznačuje feudální stát, souvisí s řadou změn i v oblasti procesu a v jeho rámci se změnami důkazní soustavy. Dosavadní převaha řízení povahy smírčí[126] ustupuje *procesu před státními orgány*, především knížecímu soudu. Při provádění důkazu používá se tam *důkazních prostředků formálních* na rozdíl od v podstatě věcného postupu při *řízení smírčím*, v němž se fakticky více dbalo *zásady materiální pravdy*.[127] Jestliže však soud přispěl k rozšíření formálních důkazů, neznamená to, že by byly neexistovaly již před jeho vznikem;[128] ve společnosti organisované v kmenech máme řadu dokladů o existenci těchto důkazů.[129] Pokud se v literatuře podtrhávalo značné rozšíření irracionálních důkazních prostředků, jak se zračí ve většině význačných právních sbírek od 8. do 11. století,[130] zapomínalo se jednak na to, že tento stav je projevem feudální roz-

---

Čl. 52 Ondřeje z Dubé (OzDubé 142): jestli žaloba z účinka, tehda má póvod sám nebo jeho póvod napřěd se zmatkem přisieci.

[125] Jasinskij, Ustavnyje gramoty 190: Takž chto imet na kogo sočiti, ino togo soka s nim postaviti.

[126] Glasson, Hist. de l'Angleterre I 274.

[127] Zvláště v nejnovější nauce římského práva (Wegner, Levy, Diamond, Wolff), se poukazuje na zásadní odlišnost arbitráže od soudu (Boháček, Ius dicere 9). V Řecku a Římě rozhodčí, fungující místo soudců pozdějšího státu, posuzovali, požádání stranami, faktický stav případu, nikoli právní povahu věci, a při rozhodování vycházeli ze své objektivní znalosti materie (Boháček, Arbitration 209–10, 201, 195–7). Proti tomu soud, zasahující s tendencí omezit sféru svépomoci na žádost jedné strany nebo později i z vlastní iniciativy, používal průvodů formálních, jestliže k rozřešení případu nemohl dospět jinou cestou (Arbitration 200–1). Římská legisactio per sacramentum je dovoláním nadpřirozených sil, legisactio per iudicis postulationem výrokem osoby znalé faktického stavu (Ius dicere 12–13); odtud dvojdílnost římského procesu, vzniklá spojením obou typů řízení (Arbitration 213). I později přes racionální jednání před praetorem existoval sázkový proces, původní to sebeprokletí stran, a rozhodčí vyhlašoval, utrius sacramentum iustum sit (Ius dicere, 11–12). V přechodné době upevňování státu žily obě soustavy důkazů současně vedle sebe (Arbitration 201).

[128] Na to správně poukazuje W. Seagle, Weltgeschichte des Rechts (originál: The quest for law, 1941), München–Berlin 1951, 134. – O upevnění přísahy a ordálu v době upevnění státu J. Declareuil, Les preuves judiciaires dans le droit franc du Ve au VIIIe s., Nouvelle revue hist. du droit français et étranger XXII, Paris 1898, 225.

[129] Vl. Procházka, Přísaha, ordál a svědectví u polabsko-pobaltských Slovanů sborník Vznik a počátky Slovanů II, v tisku, 2. a 3. kap.

[130] Na thesi o původní převaze racionálních důkazů založil svou práci A. S. Diamond, Primitive law, London–New York–Toronto 1935, zejm. 351–2, 359, 378–9. Jinak o »slábnutí« svědeckého důkazu mluví Declareuil, Les preuves, 487, o jeho upadnutí v zapomenutí pro četná křivá svědectví E. Chénon, Histoire générale du droit français public et privé, Paris 1926, I 253, o nahrazení svědectví přísežnických důkazem Salvioli, Storia III/1 275.

drobenosti, jednak se nepřihlíželo k myšlení primitivního člověka, založenému na magických představách a víře v nadpřirozené bytosti, jednak se zjištěné rozdíly mezi racionálními a irracionálními průvody pro větší přehlednost vyhraňovaly v hlubší protiklady, než jak tomu doopravdy bylo. Ve skutečnosti je však *smírčí řízení jen jednou formou rozhodování sporů v rodové společnosti*, když totiž strany se dohodly na rozhodčích. Pokud tomu tak nebylo, musilo se používat *jiných průvodních prostředků* než v řízení před rozhodčími a těmi i tehdy byly prostředky *irracionální*. Kolektivní odpovědnost, jež nedovolovala vypovídat proti příslušníku vlastní jednotky, přímo vyvolávala jejich nutnost.[131] Feudální stát, jenž spojil řadu nižších útvarů a v němž už vzhledem k jeho rozměrnosti nebylo dobře možno používat jednoduchých a věcných průvodních forem, výhodně zde použil hotových typů průvodů, prostředků formálních. V tomto směru je charakteristické, že pokud výkon soudní moci zůstal decentralisován nebo byl znovu decentralisován, jak tomu bylo u anglických okružních soudů, kdy soudce v pravidelných intervalech objížděl jednotlivé části provincie, byly v takovém řízení aplikovány důkazy racionální,[132] neboť zde nadále trvaly poměry obdobné někdejšímu řízení v útvarech společnosti předfeudální. Stejně racionální byl i proces mezi členy uzavřených složek společnosti, na př. mezi členy družiny franckého krále.[133]

Upevnění formální průvodní soustavy je však výrazem především poměrů za feudální rozdrobenosti, kdy státní aparát nebyl dostatečně silný, aby zvládl separatistické tendence především šlechtických velmožů, kteří mocí prosazovali své zájmy.[134] Za těchto okolností formální důkaz jednoduše rozřešil spor a rozhodnutí mělo garanci vyšší mocnosti, takže podlehnuvší strana nemohla činit soud zodpovědným za výsledek sporu; charakteristicky jsou rozsudky v této době rozsudky důkaznými: soud jen určí formu průvodu, jenž se pak provede mimosoudně. Všichni tito činitelé se zvláště jasně ukazují při důkazu ordálem, jehož rozšíření se nejvíce kryje právě s dobou feudální rozdrobenosti[135]

Feudální stát znamenal sice v zásadě stabilisaci poměrů a nastoloval větší právní jistotu odstraňováním svépomoci, nebyl však s to zajistit ji plně a výrazem toho je právě soustava formálních důkazů, již zavedl. V tomto směru lze rozšíření ordálů uvádět v těsnou souvislost s odstraněním svépomoci.[136] Nakolik feudalismus přes panující rozdrobenost postupně upev-

[131] A. Esmein, Cours élémentaire d'histoire du droit français, Paris 1925, 92; H. Decugis, Les étapes du droit des origines à nos jours, 2. vyd. Paris 1946, II 120.

[132] F. Pollock – F. W. Maitland, The History of English Law, Cambridge 1895, II 634.

[133] Mayer, Geschworenengericht 37.

[134] Seagle, Weltgeschichte 137 a d.; Diamond, Primitive law 385.

[135] V. Vaněček, Krátké dějiny státu a práva v Československu, Praha 1955, 88.

[136] Vl. Aleksijev – Miladinov, Osnovi na istorija na balgarsko pravo, Sofia 1946, 98.

ňoval stát, natolik docházelo i k stabilisaci formálních průvodů;[137] v jižní Francii a severní Italii šel tento formalismus tak daleko, že tam i listinný důkaz pouze zlepšoval postavení strany, dávaje jí přednostní postavení, avšak vlastní rozhodující důkaz se prováděl formálně.[138]

Formalisace důkazů ve feudálním státě není zjevem ojedinělým a jevy jí odpovídající lze konstatovat i v jiných právních institucích. Tak např. když právě nejnovější polská odborná literatura věnovala zájem otázce rodových prvků ve feudálním státu, zjistil se místo očekávaného jejich ústupu naopak jejich rozvoj na přelomu 13. a 14. století;[139] důvodem toho je právě oslabení státu v době feudální rozdrobenosti, jež vedlo k programovému zesilování pokrevenských svazků jako opory pro politicko-hospodářskou expansi šlechty.[140] Tato skutečnost zcela koresponduje zjištěným závěrům o soudobém zesilování formálních důkazů, které je výrazem stejné společenské situace.

Na důkaz dopadení při činu měly tyto změny vliv ve dvojím směru. Především způsobily vznik *nových forem důkazu dopadením při činu*, nezaložených už na skutečném dopadení pachatele, nýbrž vycházejících toliko z původní situace dopadení při činu, která se nyní stala *formálním předpokladem pro uplatnění výhodného důkazu* (o tom přehledně dále v § 9 a v podrobnostech v §§ 10—13). Na druhé straně všeobecně se rozšiřivší formální důkaz — zejména ve formě důkazu přísežníky — způsobil *napojení důkazu dopadením při činu na formu důkazu přísežníky*, v němž nakonec prvky objektivního dokazování, vlastní situaci dopadení při činu, ustoupily stranou a formalismus přísežnického důkazu zcela převážil (o tom dále v § 14).

K formalisaci důkazu dopadením při činu přispěla však ještě řada faktorů dalších, majících původ ve změnách organisace života společnosti, k nimž po vzniku feudálního státu došlo. Když totiž s rozrostem sídlištních středisek (města, kamenné, uzavřené budovy, samostatné usedlosti) zanikl starý pospolitý život společnosti z dob rodové organisace, *zanikla zároveň možnost obecného povědomí o všech věcech, jež se děly uvnitř tohoto společenství a tím i kontroly případů, o něž vznikl spor*. Tento negativní předpoklad pro skutečně svědecký charakter dopadení při činu byl rozmnožen navíc i další formou kolektivní vázanosti, která vedla k jednotnému vystoupení příslušníků určitého celku na obranu svého člena i třeba proti zřejmé nepravdivosti určitého tvrzení: vedle pokrevenských svazků se počaly upevňovat svazky teritoriální, ve kterých s postupem sociální diferenciace se na

---

137 Ruth, Zeugen 275.

138 Mayer—Homberg, Beweis 213, 225—7.

139 K. Kolańczyk, Studia nad reliktami wspólnej własności ziemi w najdawniejszej Polsce, Poznań 1950, 284.

140 J. Bardach, Uwagi o »rodowym« ustroju społeczeństwa i prawie bliższości w Polsce średniowiecznej, Czasopismo prawno-historyczne IV, Poznań 1952, 434.

pánu této jednotky stávala závislá další *řada osob sociálně podrobených, jejichž výpověď, dík této závislosti, často nevedla k zjištění objektivní pravdy*. Zesilující se moc jednotlivců — feudálních pánů a předních měšťanů zlepšuje jejich posici v procesu, neboť snadno mohou násilím dopravit protistranu před soud a tak získat formálně bezvadný usvědčovací důkaz.[141]

K omezení objektivity důkazu při dopadení při činu ve velmi značné míře také přispěla *aplikace zásad řízení při dopadení při činu na další nové skutkové podstaty*. Tak tomu bylo při odmítnutí dát zástavu na vykonání rozsudku,[142] v řízení proti bannitům[143] a potom všeobecně v řízení proti notoricky známým škůdcům (homines nocivi).[144] Výhody snadnějšího důkazu byly ovšem lákavé a proto tendence rozšířit sféru jejich uplatnění je pochopitelná; ve svých důsledcích vedla však ke schematisaci řízení a oslabila reálný moment důkazu.

§ 9: Nové formy důkazu dopadením při činu

Jestliže v souvislosti s vytčením podstaty zvláštních případů dopadení při činu, jakými byly sled a svod, bylo možno, jak výstižně se praví v literatuře, mluvit o »umělém prodloužení flagrantního činu«[145] nebo o »právním zdání flagrantního činu«,[146] lze tuto tendenci v míře ještě daleko intensivnější vypozorovat při dalším vývoji instituce dopadení při činu. Pokřik a příznaky činu vedou k zvýhodnění posice žalobce proti žalovanému, jak to vyplývá ze starého chápání porušení míru.[147] Nejstarší právo nerozlišuje přitom mezi objektivními a subjektivními prvky násilného činu, nýbrž jen mezi tím, zda byl vykonán v rámci záští nebo zásahem do klidných forem soužití mimo toto záští. Druhý případ dává možnost okamžitě používat ostrých forem reakce, a proto není divu, že poškozený se chápe všech způsobů, které mu dovolují proti útočníku přímo zasáhnout.

Poškozený tedy dokazuje, že se útočník svým činem postavil mimo právo[148] a že jej proto mohl na místě ztrestat. Kdežto však v primitivních poměrech rodové společnosti, kdy formy vázaly lidi na sebe tak těsně, jak jen možno si myslet, a znemožňovaly prakticky, aby se něco dělo mimo obecné vědomí, bylo dopadení delikventa kolektivně žijícími sousedy de facto svědectvím, v dalším tato objektivní a věcná základna dopadení při činu mizí. Delikvent nemusí už být dopaden přímo při činu a předepsané náležitosti, na př. pokřik,

---

[141] Kries, Beweis 221.
[142] Mayer – Homberg, Beweis 286.
[143] Schröder – Künssberg, Lehrbuch II 850.
[144] Mayer, Geschworenengericht 219.
[145] Lévy – Bruhl, Les témoins 394.
[146] Meyer, Gerüft 431.
[147] Cl. Schwerin, Grundzüge der deutschen Rechtsgeschichte, München – Leipzig 1934, 34.
[148] Meyer, Gerüft 427.

se stávají formalitami, jež nakonec jsou docela opakovány před soudem způsobem zcela divadelním (volání o pomoc při činu, cestou na soud a znovu před soudci).[149] Nejde tu už o důkaz skutečného stavu, nýbrž jen o *formální splnění podmínek privilegovaného způsobu podání žaloby. Tím se v řízení dosahuje nikoli pravdy objektivní, nýbrž jen pravdy formální.* Z původního prohlášení viny útočníka tím, kdo jej na místě ztrestal (Verklarungseid), se stává usvědčovací důkaz, provedený svědky formálními, přísežníky (Überführungseid).[150] K usvědčení těmito přísežníky stačí pouhé předvedení vinníka před soud nebo jen formální předložení ukradeného předmětu.[151] Zejména toto corpus delicti (Binuffte, Schub) je zásadní podmínkou celého řízení.[152] Nakonec se staví na roveň dopadení při činu i formální postavení mimo zákon, někde třeba jen na základě trojího nedostavení se na základě žaloby před soud.[153] Tímto způsobem se z původní instituce dopadení při činu vyvinula neobyčejně důležitá nová kategorie *důkazu na základě příznaků činu*, jež stojí v soustavě důkazů mezi dopadením a formální očistou a jež zvláště v období feudální rozdrobenosti je důkazní kategorií mimořádně důležitou.

Přímým zformálněním důkazu dopadením při činu vznikly instituce formálního pokřiku, svědků pokřiku a důkazu příznaky činu (o nich dále v §§ 10, 11 a 13). Mezi těmito důkazy je přímá vývojová linie,[154] v níž důkaz příznaky činu vyrůstá z předchozího článku formálního pokřiku. Jeho základem je zdůraznění významu *doličného předmětu.* Vedle toho na formální pokřik navazuje jiná nová formální instituce, založená stejně jako pokřik sám na myšlence *notifikace*, totiž *opověď trestného činu úřadu* (o ní blíže v § 12). Tato nová forma původního důkazu dopadením při činu souvisí se vznikem státního aparátu. Řízení prováděné kdysi na provincii okamžitě po spáchání činu za účasti všech osob, které k věci měly přímý vztah (obě strany a osoby svolané pokřikem), je přeneseno k ústřednímu úřadu a někdejší *okamžité ohlášení činu sousedům je nahrazeno formálním, časově opožděným ohlášením úřadu.* Typicky opověď v českém právu je dokladem, jak původní věcný postup bezprostředního oznámení trestného činu se stal formalitou, ovšem velmi důležitou, neboť žalobci zachovala výhody postupu při flagrantním činu.

---

[149] K r i e s, Beweis 172; M a y e r, Gerüft 428—9.
[150] B e y e r l e, Entwicklunsproblem 504.
[151] K r i e s, Beweis 211—2.
[152] F. S c h u l e r — L i b l o y, Abriss der europäischen Staats- und Rechtsgeschichte, Berlin 1874, 257; M e y e r, Gerüft 455—6.
[153] R u t h, Zeugen 177—182; K r i e s, Beweis 25.
[154] Celý tento vývoj je s mimořádnou jasností patrný v anglickém právu, kde důkaz zvaný »secta« — »suit« byl výpovědí pronásledovatelů přivolaných pokřikem (»sectatores« — »suitors«) ve prospěch poškozeného, jenž často nesl stopy trestného činu (přechod od důkazu příznaky činu); tito pronásledovatelé nevypovídali však ve 13. století už okamžitě, nýbrž přísahali až po slyšení žalovaného (P o l l o c k — M a i t l a n d, History II 603—4).

Formalisaci důkazu dopadením při činu způsobily dvě základní příčiny, jež obě jsou rozvinutím toho, co v jádře existovalo už i v nejstarších formách důkazu dopadením při činu. I zde totiž byla vždy možnost, že dodržení formy, t. j. usmrcení útočníka nebo jeho spoutání a předvedení před soud, jenž pak svépomocný akt legalisoval, kryje ve skutečnosti protiprávní čin osoby jen domněle napadené. A stejně od počátku vývoje zvláštních procesních forem se uplatňovaly prvky ryze formální, příbuzné kultovnímu rituálu, jež mohly nabýti povahy samoúčelné. Nicméně však původní jednoduché poměry neposkytovaly živnou půdu oběma těmto tendencím.

§ 10: Formalisace pokřiku

Výrazem formalisace důkazu dopadením při činu v procesní soustavě feudálního státu je především formalisace pokřiku. Přirozeně pochopitelné volání o pomoc nabylo zde zvláštního procesního významu, v Čechách např. ve 12.—13. století.[155] V tomto stadiu někdejší reálná povaha pokřiku ustoupila do pozadí a z činnosti původně svou povahou zřetelně funkční se stala *pouhá formalita, nezbytná jako předpoklad pro výhodný procesní* postup.[155a] I tehdy sice podle dochovaných pramenů často lze v jednotlivých dokladech vystopovat složku skutečného volání o pomoc,[156] avšak především tu vždy jde o formální zajištění práva na provedení důkazu privilegovaným způsobem, jaký je vlastní důkazu dopadením při činu. Formálnost pokřiku se nejdříve uplatnila při trestném činu násilného smilstva.[157] Jinak je hojná i jeho pozdější aplikace; např. ještě v moravském olomouckém městském právu, řídícím se magdeburskou předlohou, je v letech 1514—34 uveden čtyřikrát.[158]

---

[155] V. Vaněček, Počátky práva a státu v Československu, Praha 1946, 100, jenž však jinak právní význam pokřiku pro období starší pokládá za malý a zvláště odmítá Kadlcův názor o jeho souvislosti s někdejší kolektivní odpovědností (pozn. 148 na str. 158).

[155a] Jak ukazuje Hammerich, dosáhl formalismus pokřiku vrcholu v Sasku. Zatím co na př. v Indii (Clamor 13), Římě (22—32; ale zde jsou jeho výklady nepřesvědčivé), u Keltů (38—9), ve Walesu (45), u Franků (53), v Anglii (57—60), ve Skandinavii (70), ve Frizsku (102) a v Německu v Deutschenspieglu (122), Schwabenspielu (123) a Frankenspielu (124) existuje pouhý »clamor«, poplašný pokřik, má saské právo »Gerüft«, pokřik formální. Protože tuto instituci nezná saské zákonodárství arcibiskupa Wichmanna (160—1), lze se domnívat, že jde o novinku, zavedenou až Sachsenspieglem (83) jako výsledek církevní reformy (77) ve snaze jednak odstranit ordály a souboj (152), jednak ovlivnit řízení při znásilnění (88: zákaz odvolat žalobu). Ze Saska se tento důkaz šíří do koloniálních území a na Rýn (150), avšak nikde se neobjevuje před zlomem 14. a 15. století (108, 149); u sedláků se zachovává ještě po vymizení z městského práva (93). — Tato koncepce nepochybně velmi silně podtrhává význam vlivu saského práva, možný i pro slovanské země. Avšak i když stupňování formalismu důkazů mohlo být ovlivněno, v podstatě samotné jistě jde o instituci vyvěrající z místních poměrů, daných podmínkami feudální rozdrobenosti.

[156] Mayer — Homberg, Beweis 285.

[157] Ruth, Zeugen 169.

[158] V. Prasek, Organisace práv magdeburských na severní Moravě a v rakouském Slezsku, Olomouc 1900, 18.

Vývoj formálního pokřiku dospěl během doby za feudalismu tak daleko, že i pachatel, jejž poškozený neviděl, byl obžalován s pokřikem, forma žaloby při dopadení při činu byla použitelná za jakýchkoli okolností do určité doby, jež uplynula od činu,[159] a nakonec např. v Německu se všechny trestní žaloby počínaly pokřikem.[160] V některých oblastech, kde důkaz žalovaného podporovalo sedm příslušníků soudu, docházelo k jejich výpovědi ve formě svědků pokřiku.[161] Nejvyššího stupně dosáhl formalismus pokřiku v Normandii, kde se ho užívalo i v civilních přích, v nichž jeho použití zabezpečovalo žalobci do roka a dne výhodný procesní postup.[162] V Normandii ostatně i pokřik při trestném činu se stal zvláštní formou výsostného panovnického procesu, jenž rušil i hranice šlechtických jurisdikcí.[163]

Pramenné doklady ze slovanských zemí nevyličují v procesu formalisace pokřiku stejné její rysy, jaké jsou známy z práva v západní Evropě. Tam byl pokřik samostatným předpokladem výhodného procesního postupu na způsob důkazu dopadením při činu,[164] zatím co ve slovanských státech je ve většině případů spojen s ryze formálním postavením svědků pokřiku, kteří jsou již přísežníky, a důkazem na základě příznaků činu; o obou těchto institucích bude pojednáno podrobněji níže v §§ 11 a 13. Ryze formální význam pokřiku obecně naznačuje toliko čl. 2 právní knihy Ondřeje z Dubé[164a] a zcela jasně se vyslovuje tentýž pramen v čl. 21 v případě znásilnění.[164b]

Formální pokřik jako samostatný předpoklad určitých právních následků je ze slovanských zemí jinak znám od jižních Slovanů, u nichž archaické právní formy se udržely relativně nejdéle. Protože zároveň s intensivním hospodářským rozvojem rostou v této oblasti i nové pokročilejší právní formy (např. mučení inkvisičního procesu), pokřik se zde jednak vyskytuje zvláště markantně ve ztrnulých formálních podobách, jednak je navazován

---

159 Kries, Beweis 163—4.

160 Schröder—Künssberg, Lehrbuch II 849.

161 Kries, Beweis 168.

162 Glasson, La clameur haro 410, 422. Používalo se ho při possessorních žalobách (Hammerich, Clamor 68—9). Vedle Normandie je znám pokřik při civilních žalobách z Holandska (tamtéž 111) a v dědickém právu z Kentu (tamtéž 58).

163 Glasson, La clameur haro 403—9, 534. Řízení na základě pokřiku bylo inkviziční povahy, aplikovalo se při trestném činu znásilnění a vysokou pokutu platil jak ten, kdo na pokřik nepřispěchal na pomoc, tak ten, kdo křičel bezdůvodně (Hammerich, Clamor 63—9). Na normandských ostrovech existovala tato forma pokřiku: haro, haro, haro, à l'aide, mon prince, on me fait tort (Glasson, La clameur haro 544).

164 To zřetelně ukazuje požadavek trojího pokřiku: jednak při činu samotném, jednak cestou na soud, jednak před soudem (Meyer, Gerüft 429). Ve formalismu nejdále zašlo městské právo freiburské, jež pokřik dovolovalo provést před soudem docela až po půl roce (Ruth, Zeugen 174). Někde byl pokřik formální podmínkou svodu (Kries, Beweis 63—4) a podobně na př. v hansovních městech podmínkou možnosti použít svědků nebo vyzvat protistranu na souboj (Ruth, Zeugen 133—4, Meyer, Gerüft 391).

164a OzDubé 116: pro tvój pokřik ať ihned konec bude pověděn k tvému, aby najprvé dosti měl. Takový pokřik ovšem v súdě zemském stavuj pilně ...

164b OzDubé 130: O podávenie týž běh, jedno povyk dovésti a žaluje-li ona na svého násilníka, má jemu hlavu stieti.

bez vnitřní souvislosti na tyto nové procesní formy. Tak v čl. 7 a 8 vinodolského zákona z r. 1288 podle toho, zda byl pokřik vykonán či nikoli, se stanoví vyšší pokuta; druhým faktorem, jenž výši pokuty ovlivňuje, je skutečnost, zda k činu došlo v noci (vyšší taxa) či ve dne.[165] *Typické náležitosti dopadení při činu se zde staly pouhým schematem pro určení výše pokuty.* Dubrovnický statut z r. 1272, značně ovlivněný italskými vzory, podobně při vykonání pokřiku předepisuje v čl. 33 VI. knihy odevzdání pokuty poškozené straně, při nevykonání pak veřejné pokladně.[166] Tento předpis má reálné jádro v tom, že nedostatek pokřiku vede k řízení ex officio, a proto i výtěžek sporu jde k užitku úřadu, jenž k řízení zavdal podnět. Uvedený vinodolský statut z r. 1288, v němž už určitou roli hraje svědecký důkaz, předepisuje v čl. 9, že v případě nedostatku svědectví lze provést důkaz přísahou, byla-li splněna podmínka volání na pomoc.[167]

Formální svázání žaloby s pokřikem je dosvědčeno z oblasti českého městského práva, kde podle dokladu z městské knihy velvarské z r. 1456 se obvinění pachatele nazývá »učiněním pokřiku«.[168] Zde ovšem tento název kryje už tehdy běžnou žalobu a jen termín sám vychází z někdejšího postupu.

Zvláštní případ formálního pokřiku znají některá západoevropská (německá) práva. Když totiž byl někdo napaden a musil se bránit, odhodil ihned po odražení útočníka zbraň a výkřikem »ambord«! dal najevo všem, kdo ho mohli slyšet, že zbraně použil jen v sebeobraně, nikoli v útoku; tak byl pak zproštěn případné žaloby se strany poraněného útočníka.[168a]

§ 11: Svědkové pokřiku

Svědkové pokřiku byli původně *osobami, přivolanými napadeným na pomoc*. S omezením sféry svépomoci a upevněním státního aparátu bylo projednání každé takové situace přeneseno na soud a tu tyto osoby vystupují ve dvojí funkci: buď jako osoby, jež *dosvědčují, že zabitý útočník byl pa-*

---

165 MHJSM IV 8: čl. 7: Ioššte, ki bi v gradu chram razbil v nošti, vola ako bi ukral u nem, ter ako bi kdo klical »pomagaite«: platit ima knezu libar 50. Vapiušt ubo »pomagaite« jesu verovani, ako reku s rotu, da jesu onoga zlotvorca poznali. Ništar mane ako nij onde klicano: nima platit nego soldini 40 ter škodu, kakoi više izrečeno. I ako tu chudobu va dne učini: nii držan platit ne vešte soldini 40 ako se more pokazati po verovanu svedoku. — Čl. 8: Oššte, ako nigdo v nošti je ukral v osiku niki skot, vola na gumnu žito, vola va ulici, v mesti gdi se schranaju pčele, med: takoe plati knezu libar 50 ako est onde klič bil »pomagai«; i va dne soldini 40 i takoe v nošti, ako nij onde bil vapai; a škodu duplu, kakoi pisano; i klič e verovan.

166 MHJSM IX 136: Si autem lamentacionem non fecerit, sed d. comes ex suo officio processerit, verberatus vel verberata nichil habeat, sed tota condempnacio deveniat ad comune.

167 MHJSM IV 8: Ako bude pred dvorom ot sili pra, vola od tatbi svrchu ke budi reči, i parac nima svidočastva zverchu krivca i pusti se na rotu: od rubaně ima krivac prisešt samo 20 i 5 i ot tatbi imenovani sverchu samo 12 ako su v toj tatbi škodni i ako onde je klican pomagai.

168 Býv. Archiv země České, sign. PK Velvary 1, f. 112a: i bylo jich otázáno, komu z toho vinu dávali. A oni sú pokřik učinili na Ondřeje.

168a Hammerich, Clamor 157.

chatelem trestného činu, nebo pokud útočník zabit nebyl, nýbrž pouze chycen a předveden před soud, jako *osoby podávající formou přísahy usvědčovací důkaz (Überführungsbeweis)*. Důkaz svědky pokřiku je důkaz zvláště výhodný pro žalobce;[169] jeho základem je skutečnost, že forma stržení pokřiku zjednává činu notorietu jako předpoklad tohoto výhodného vedení důkazu.[170]

U svědků pokřiku je vždy pochybné, jak dalece jsou skutečnými svědky.[171] i z pozdější doby, kdy se jinak značně v právu uplatnil formalismus, jsou známy případy, kdy nepochybně jde o skutečný svědecký důkaz.[172] Jinak je jisto, že svědci pokřiku jednak alespoň slyšeli volání o pomoc, jednak viděli místo spáchání trestného činu. Věcnost jejich výpovědi není tedy úplná.[173] Reálnou povahu má jejich *svědectví o splnění formálních předpokladů privilegované formy žaloby;* není to však svědecký důkaz o trestném činu samotném. Když pak docela zmizela i podmínka vykonání pokřiku, poklesli svědkové pokřiku na pouhé přísežníky;[174] tak se důkaz na základě dopadení při činu *navenek zcela ztotožnil s důkazem přísežníky, avšak je veden žalobcem* a nikoli žalovaným, jak je to jinak běžné při žalobě prosté (schlichte Klage).

Prameny ze slovanských zemí nezachycují většinou stav, kdy by svědectví pokřiku *bylo samostatnou náležitostí, vedoucí k odsouzení protistrany na místě*, nýbrž podávají zprávy až o dalším stadiu vývoje, na němž pro žalobu a výhodnější důkaz je nutná *opověď úřadu, jež vede obvykle k výslechu svědků pokřiku nebo ohledání škod úředníkem* (o tom blíže dále v § 12).

Zajištění privilegovaného důkazu výpovědí svědků pokřiku a potomním případným oznámením úřadu je zvláště patrné u zločinu znásilnění. Ordo judicii terrae stanoví sice v čl. 87 povinnost volati o pomoc, ale fakticky se spokojuje s ohlášením věci sousedům s obou stran domu, v němž k činu

---

[169] Planck, Gerichtsverfahren II 185. — Kde vystupují v roli svědků pokřiku soudcové (Kries, Beweis 168), souvisí to patrně s jejich povinností zasahovat okamžitě při volání o pomoc, jak je tomu typicky v německých fémách (Ruth, Zeugen 158, 161).

[170] Notoriety trestného činu, jíž se dosahovalo stržením pokřiku, bylo možno v některých německých městech dosíci také ohlášením spáchání činu zvony (Ruth, Zeugen 158).

[171] Ruth, Zeugen 103 p. 1; Meyer, Gerüft 431. — Jestliže se svědci pokřiku pokládají materiálně za svědky a jen formálně za přísežníky (Brunner — Schwerin, Deutsche Rechtsgesch. II 537), pak toto mínění charakterisuje pozdější stadium, kdy svědecké pojetí proniká do instituce přísežníků; to je ovšem případ vývoje svědeckého důkazu z důkazu očišťovacího, nikoli z instituce dopadení při činu.

[172] Mayer — Homberg, Beweis 281; Ruth, Zeugen 150. Zvláště Löning, Reinigungseid 69, 82 a 95 je rozhodným zastáncem reálného základu instituce svědků pokřiku. Soudce podle něho nemusí zjišťovat jejich povahu a speciální opakování výpovědi přísežnou formou bylo by tedy případně zbytné (96, též pozn. 30). Nejzajímavějšími doklady, jež uvádí, jsou § 1 čl. 30 augšpurského městského práva z r. 1276 (179): uberkumt man in danne mit drin mannen oder mit frowen, die ez wizzent oder hant gesaehen; a dále blíže neurčený text basilejského zřízení ze 14. století (168): darumb erfaren zum mynnesten an zweyn, die da by gewesen sient und die umtzucht gehört und gesehen habent.

[173] Kries, Beweis 12—13.

[174] Planck, Gerichtsverfahren II, 152; Meyer, Gerüft 453; Mayer—Homberg, Beweis 230, 237; Ruth, Zeugen 165.

došlo, nebo lidem vůbec, pokud byl spáchán mimo sídliště; stopy činu mají být ukázány úředníkům.[175] Podobně čl. 19 knihy Ondřeje z Dubé dokládá výslech úředníků o skutečném provedení pokřiku.[176] Čl. 28 téže právní památky ve formuláři žaloby o znásilnění jasně naznačuje dodatečné přivolání »svědků«,[177] kteří zřejmě jsou jen svědky pokřiku, nikoli činu. V Polsku čl. 126 II. oddílu statutů Kazimíra Velkého dovoluje ženě, jež vykonala dodatečně pokřik a na níž jsou patrny známky trestného činu, usvědčit protivníka prostou přísahou; nedostatek známek vede k možnosti očištění nařčeného, neboť žaloba se v tom případě pokládá za křivou.[178] Zajímavý doklad krakovského soudu z r. 1419 ukazuje, že žalobkyně přísahá o skutkové podstatě činu, »svědci« o tom, že pokřik byl řádně proveden.[179] Nepochybně stejné povahy jsou i »svědci« čl. 1 vrbanského statutu z r. 1388.[180]

---

[175] CIB II/2 251:

Item si qua mulier aliquem citare voluerit, quia eam oppressit: tunc cum opprimitur, vel jam oppressa est, clamare debet super vicinos, et eorum testimonium super eo implorare. Deinde notificans beneficiariis, bedallum recipiet, qui peplum pollutum videbit, et inquiret ab eisdem vicinis, ubi et quando sit per eum oppressa, et si clamaverit tempore oppressionis; ostendetque eadem mulier peplum vel alium pannum distractum et pollutum tempore judicii, in signum suae oppressionis.

Kdyžby která žena nebo panna chtěla koho z násilí pohoniti, tehdy ta jistá v ten čas, když sě jéi bude násilé dieti, má úpěti na sůsědy. Pakliby sě žádného dovolati nemohla: ale ihned ten den, nebo tu noc, když jéi kep zdéře, má plačiec opovědieti dvěma sůsědoma obapolnýma okolo toho domu, kdež sě jéi násilé dálo. Pakliby bylo v lesě nebo na poli, a žádného sě dovolati nemohla: tehdy v najbližšie vsi neb městě ot toho lesu, má úp učiniti; a své násilé opovědieti úředníkóm, a žádati komorníka na uptánie od těch sůsěd; a má jemu ukázati krvavů košilku neb zedraný šlojřík, nebo jiné šatky, kteréžto ten komorník má zachovati na znamenie jejieho násilé.

[176] OzDubé 129: o únos komorník má slyšeti sůsědy, kde panna neb vdova byla, byli úp, křik neb které dobývánie z tvrze neb z chalupy neb na cestě svobodné.

[177] OzDubé 133–4: A tato jest žaloba o únos: Machna z Tuřie žaluje na Havla z Tyter, že potkav ji na mírné cestě porazil ji svým pyjem v jejie kep bezprávně. A toho má dobré svědky, neb jest přivolala lidi tu, kdež sě jí hanba stala.

[178] SPPP I 139–40: Quicumque vero alicui virgini seu mulieri conjugatae aut viduae in via, campo, silva, domo vel villa opprimendo violentiam fecerit, et virgo aut mulier violatoris oppressionem evadens, ad villam viciniorem veniens, seu in villa existens, ad villanos clamaverit plorando seu lacrimando, narrando sibi violentiam fore illatam et signa oppressionis in ea apparuerint manifesta, et subsequenter juraverit, in nostra gratia amicorumque ejus idem oppressor existat, et hoc, si de ejus clamore dicti villani fuerint protestati. Si vero virgo vel mulier oppressione aliquem accusaverit calumniose, et in ea signa oppressionis non apparuerint, ut est dictum, extunc is, quem accusaverit, cum sex suae conditionis hominibus se expurgabit, calumniatrix autem, poena debita, cujuscumque status vel conditionis existat, puniatur.

[179] SPPP II 242–3. Poškozená přísahá formulí: quia Laurencius ... veniens ad cameram meam, fractis hostijs et disruptis, et intrans eandem, michi violenciam et dehonestacionem fecit, et me dehonestauit. Svědci pokřiku přísahají formulí: Scimus et testamur, quia Osana ... clamauit et proclamauit super Laurencium ... eadem nocte, qua violencia et dehonestacio facta est sibi per eundem.

[180] MHJSM IV 148: da skažušti ona, kade se bude tužiti ot sile, po 3 dobrich' svedočěch', ako bi tail' on', ki bi siloval', ako bi ona skazala těm' 3 svedokmi, budi postavlen' na muku.

Jestliže pro dopadení při činu používalo se ve franckém právu výrazu »probatio certa«,[181] má zajímavý doklad pro výraz »testimonium certum« ve významu výpovědi svědků pokřiku,[182] tedy instituce přímo odvozené od instituce dopadení při činu, čl. 5 moravských statut Konráda Oty z počátku 13. století.[183] Výjimečné postavení mají v tomto směru jen cizinci a notifikace není nutná také při činu spáchaném mimo sídliště. Při násilném útoku ve dne i v noci má napadená osoba přivolat sousedy podle čl. 105 Majestatis Carolinae; pozdější český překlad stanoví i povinnost oznámení činu úřadu a ohledání škod.[184] Zvláště zajímavě ustanovuje Ordo judicii terrae v čl. 51 a 52 o povinnosti při napadení v noci přivolat sousedy s obou stran domu napadené osoby, jichž se potom úředník, ohledávající škody, vyptává.[185] Podobný postup zná i čl. 7 německy psané elblangské knihy polského obyčejového práva.[186] Podle čl. 92 srbského zákoníka Dušanova měla notifikace činu

---

[181] Viz pozn. č. 265.

[182] Markov, Přípravné řízení 5; Vaněček, Glossy 121.

[183] Vaněček, Glossy 120: Item quod dicitur narok, hoc debet esse nisi ubi constet sub certo testimonio sua bona amisisse, nisi acciderit in via, vel in silva, vel in aliquo secreto loco, vel alicui hospiti, et antequam admittatur, debet notificari curiae, quorum interest, scilicet judici, castellano cum ceteris.

[184] CIB II/2 182–3:

Debet enim dominus vel incola domus excussae, tempore quo domus excutitur, nocturno potissime vel diurno, si poterit alta voce clamare, quod vicini possint audire clamorem; et subsequenter statim, quam citius debite potuerit, vicinis ipsis significare violentiam factam et illatam.

Když by kto výboj nebo běhánie a útok učinil na dóm v noci nebo ve dne, chce-li na něm toho dojíti hospodář, má hlasem vysokým křičeti a obapolniem sůsedóm osvědčiti a ihned má okázati ten výboj a násilé komu se stane, má ve dvú neděli přijieti před úřad a žádati komornieka, aby ohledal jeho škodu a výboj. A on přiveda nebo přivolaje sůsedy k tomu má ohledati dřví a k tomu rúcho nebo jiné věci, jestli co ztrháno neb poskvrněno, a má se tázati těch sůseduov, slyšali-li jsú křik, a jestli jim to osvědčeno.

[185] CIB II/2 227–8:

Čl. 51:

Quia eo nocturno tempore excussionis debet clamare, ut vicini audiant violentiam, quae sibi infertur; deinde id ipsum eisdem vicinis notificare obmittat.

Když mu sě to (noční) násilé děje, má sůsědy obapolně přiúpěti, aneb je přivolati, a jim to osvědčiti.

Čl. 52:

Et eodem bedallo sic (= infra duas septimanas) recepto, ostendat domum suam excussam, ostiaque ejus et cistas et alias res confractas, et pennas de plumalibus dispersas, et alia, si quae ibi sunt perpetrata; convocatisque vicinis, eorum testimonium super praemissis imploret, ut haec recognoscant coram bedallo eodem.

Potom ve dvú neděli má komorníka vzieti, aby sě toho ptal, a má jemu ukázati dóm vybitý, dvéře nebo truhly nebo jiné domovité věci, na kterýchž sě jest jemu škoda stala. I má přivésti ty sůsědy předeň, aby vyznali před ním, že jsú k tomu násilí v noci přivoláni.

[186] SPPP II 18: Ist daz eynir den andern anevertiget, zo daz her in wil slan, und ienir kumt zcu were, und wundet desin, und kumt vor synen richter, und claget mit geczuge, daz ienir an vertiget und in slan wolde; geczuget her daz zelb zebinde, jenir buszet VI marg, dor zcu daz her gewundt ist: slet her abir tot, her gildet daz houbt, und nyme, ab her geczuget, daz in ane vertigte habe, also hir vorgesprochen ist.

spáchaného mimo ves, učiněná jako dodatečný formální pokřik ve vsi, za následek ručení této vsi ze škod, pokud zaviněním jejích obyvatel se udaný pachatel nedostavil před soud.[187]

§ 12: Opověď trestného činu

S rozvojem raně feudálního státního aparátu, jenž zejména soudnictví přenesl od místních orgánů k novým centrálním institucím, počaly do procesu stále intensivněji pronikat formální prvky a *pokřik, skutečné volání o pomoc, se změnil ve formální opověď trestného činu.* Tato formální opověď zajišťovala poškozenému privilegované postavení v důkazním řízení, podobně jako tomu bylo u ryzího flagrantního činu, i když stupeň výhod je nižší. Jako v četných jiných případech i tato instituce patří k těm, které soudobému zákonodárci byly tak samozřejmé, takže ustanovení o nich jsou velmi strohá a pro dnešní chápání, příliš vzdálené raně feudálnímu, nedostatečně informativní.

Formální opověď trestného činu má však *jádro reálné.* Je jím *opověď sousedům*, založená na místní totožnosti a časové bezprostřednosti trestného činu a reakci poškozeného na něj. Rozvoj hospodářského života v městech za nástupu feudálního státu se později stal předpokladem pro vznik jejího zvláštního typu, *ohlášení činu na trhu.* Jako přechodný stupeň od pokřiku k formální opovědi je nejlépe patrno z čl. 32 a 34 širšího znění Ruské pravdy, kde se na ně váže uplatňování nároku proti uprchlému čeledínu nebo ze ztráty koně, zbraně a odění; výkon tohoto ohlášení se nazývá »zaklič«[188] a termín sám zřetelně ukazuje na původní povahu tohoto ohlášení jakožto pokřiku. V českém právu pak typicky Rožmberská kniha v řadě ustanovení vznesení žaloby všeobecně podmiňuje u osoby bez nemovitého majetku a neženatého tímto vyhlášením na trhu.[189] Bez souvislosti s trhem zná termín »zaklič« při vznesení nároku z pracovního poměru ve svém čl. 39 ještě pskovská soudní gramota ze zlomu 14. a 15. století.[190]

Mimořádný význam měla opověď v českém právu, kde se stala základní součástí přípravného řízení jako podmínka přípustnosti žaloby vůbec na rozdíl od práva německého, v němž byla toliko předpokladem výhodnější

---

[187] ZakŠtDuš 72: Ako kto pozna lice pod' človekom', a budě on gorě u pustoši; da ga pověde u prěprvnje selo, i zaručii selu i pozově, da ga dadě prěd' sudiamii; ako li ne da selo prěd' sudiamii; što pokaže suď, da platii selo to-zii.

[188] Čl. 32 (PrRus II 360): A čeljadin skryjet'sja, a zakličjut' i na torgu, a za 3 dni ne vyveduť jego, a poznajeť i tretii deň, to svoji čeljadin poňati, a onomu platiti 3 grivny prodaži. — Čl. 34 (PrRus II 365): A kto koň pogubiť, ili oružje, ili port, a zapovesť na torgu, a posle poznajeť v svojem' gorode, svoje jemu licem vzjati, a za obidu platiti jemu 3 grivny.

[189] Zvláště v III. oddílu (AČ I 457 a d.).

[190] PRP II 291: A kotoroi master plotnik ili naimit otsročit svoi urok i plotnik ili naimit (poidet proč' ot gosudarja) svoje delo otdelajet (ino jemu naimu vzjati) na gosudarech i vzaklič' sočit svojego naima.

formy důkazu; to, co v polském a francouzském právu je jen naznačeno, platí v českém právu v celé šíři.[191] V době, z níž jsou dochovány pramenné zprávy, *ztratila opověď sousedům význam žaloby; opověď úřadu ji nenahrazuje, nýbrž doplňuje jako předpoklad žaloby.*[192] Opověď sousedům byla někdejším skutečným pokřikem, opověď úřadu vznikla navázáním staré povinnosti ohlášení trestného činu v rámci organisace útvarů rodové společnosti na novou právní organisaci státní.

Kořeny opovědi českého práva ukazuje čl. 5 statutů Konráda Oty z první poloviny 14. století, kdy jako podmínka »nárokového« řízení je stanoveno ohlášení věci sousedům.[193] Později všeobecně u většiny trestných činů vyžadují české prameny provedení opovědi do 14 dnů;[194] lhůta sama ukazuje, jak tímto značným prodlením od momentu činu se nyní opověď již zcela odpoutala od někdejšího pokřiku. Lhůta byla patrně podle uvážení úřadů prodlužitelná — nepochybně za úplatu, jak o tom svědčí čl. 216 Rožmberské knihy.[195] Podle čl. 224 téže knihy se opovědění plenu a výboje mohlo díti zástupcem, kdežto pro znásilnění vyžaduje čl. 225 opověď osobní.[196] Opovídalo se způsobení škod na majetku, poranění, únos a znásilnění.[197] Při změně úředníka mezi přípravným řízením a vlastním přelíčením se podle čl. 220 Rožmberské knihy musilo opovídat znovu.[198] *Provedení starší opovědi se provádělo svědectvím příslušných osob,* jak to ustanovuje čl. 218 Rožmberské knihy.[199] O opovědi úřadu svědčili příslušní úředníci, ve 14. století místokomorník a místosudí, kteří za to vybírali »opovědné«.[200] Jejich výpověď byla *skutečným svědectvím o vykonání opovědi, nikoli ovšem o činu samotném.* Na instituci svědčení opovědi potom historicky zcela obdobně navazuje »svědčení půhonu«.[201]

Vývojem počala opověď přijímati *písemnou formu;* jedině písemný zápis se stal patrně plnohodnotným předpokladem pro uplatnění výhodnějšího procesního postupu. Kdežto dříve k němu postačovalo ústní oznámení trestného činu, nyní se vyžaduje písemné. Toho dokladem je na př. poznamenání do knih loupežného přepadení r. 1405 na Moravě[202] nebo v Srbsku r. 1457

---

191 Markov, Přípravné řízení 6—7.
192 Tamtéž 4—5.
193 Viz pozn. č. 183.
194 Markov, Přípravné řízení 15.
195 AČ I 476: Pakli čas minul a neodpověděl, a potom opoviédá: tehda opovědčié, jakž móž milost na nich nalézti, ježto opověď jmajú, že na duši berú opověď.
196 AČ I 477.
197 Markov, Přípravné řízení 11.
198 AČ I 476.
199 AČ I 476: Tehda právo ot úřada opovědčiého tázati staré právo; ale již opovědčié právo, jmiéti za žalobu na roce miésto úřada dva člověky, ježto vysvědčíta, kak jima známo, nebo kak jest to opověděl.
200 Markov, Přípravné řízení 19.
201 J. Markov, Svědčení půhonu a kontumační rozsudek, Miscillanea historico-juridica (Kaprasův sborník), Praha 1940, 167 a d.
202 LC I 130, č. 122 (1405): Já Mikeš z Otoslavic pohoním Jana z Svatobořic Moravského z toho ze všeho, což má, ze sta hřiven groší, že mi pobral peníze a odění, ježto

spáchání krádeže.[203] V požadavku písemného záznamu opovědi se zračí vývoj přesnějšího vedení sporů, jež je výrazem postupu bližšího zásadě materiální pravdy; ovšem jen navenek, protože v podstatě jde tu stejně o písemné poznamenání okolnosti, jež s hlediska věcnosti postupu má povahu zcela formální.

Proti tomu *k zjišťování skutečně objektivní pravdy se opověď blíží, když se napojuje na instituci ohledání stop trestného činu úřadem.* Tento postup je na jedné straně dalším stupněm vývoje opovědi, na druhé těsně souvisí s důkazem příznaky činu (o něm dále v § 13), neboť úředník ohledává tyto příznaky. Původní prosté »uptání« úředníků[204] doplňuje v českém právu § 2 čl. 107 Majestatis Carolinae požadavkem písemného záznamu ohledání,[205] jež stejně uvádí i čl. 8 Řádu práva zemského.[206] Že tento postup měl funkci bezpečnějšího zajištění žaloby — a tím výhodnějšího procesního postavení připuštěním k důkazu, výslovně podává čl. 1 Řádu práva zemského.[207]

Úpadek opovědi podobně jako i ohledání nastal v souvislosti s úpadkem formální důkazní soustavy a s nástupem věcných důkazů, na Moravě rychleji než v Čechách.[208] Jestliže v Čechách zůstal nadále v platnosti požadavek opovědi sousedům,[209] je to právě výrazem tendence většího uplatňování zásady materiální pravdy, neboť *odpadnutí opovědi úřadu znamená odstranění formality bez vztahu k objektivním prvkům činu*, kdežto *opověď sousedům*

---

bylo mého společníka Sešelovo a toho se táhnu na dsky, že jsem k tomu spravedlivěji než on; zná-li mi sě v tom, zná mi sě pravé pravdě, pakli mi sě nezná, ale chci jeho právo přijíti. — (Důkaz zde zřejmě případně provádí žalovaný).

[203] SpomSrp 218, č. 131.

[204] Markov, Přípravné řízení 15.

[205] CIB II/2 185—6:

partes eadem causa dicta nuntiis coram judice dicto comparent, relaturis bedellis ipsis, quae gesta in eorum praesentia fuerint circa causam in hereditate jam dicta; his omnibus prius in terrae tabulis debite ut decet consignatis.

a to ohledaje komorník má na sudieho rok jemu uložený vznésti a vynesti a to, což jest viděl, ve dsky popsati.

[206] CIB II/2 205.

[207] CIB II/2 199—200:

Quo bedallo recepto ostendet ei illum occisum, et vulnera ejus, vestemque ejus cruentatam; et eandem vestem totam, in qua ipse occisus est, idem bedallus pro se recipere debet et habere, et eandem cruentatam vestem reservare debet, ipsam tempore judicii quando requisitus fuerit, ostensurus. Glossa: Sed si cautus esse vult actor, ipsum bedallum ad praesentiam beneficiariorum ipsorum ducat, ut coram ipsis ea, quae vidit, recognoscat, ac vestem cruentatam ostendat, et hoc in terrae tabulis consignari procuraret, diem et annum, quo haec facta sunt, ponendo.

Tu pojma komorníka, jmá jemu ukázati toho zabitého, a rány jeho a rúcho zakrvavené jeho, v kterémž jest zabit; a to všechno rúcho jmá sobě ten komorník vzieti a zachovati, aby je mohl v súdě ukázati. Glossa: Ale chce-li ten, ježto pohoní, bezpečen býti: přiveď toho komorníka před úředníky, ať vyzná před nimi, což ohledal jest a rúcho krvavé ať pokáže; a to ve dsky zemské kaž popsati, den a léto, kdy sě to stalo, a jméno toho komorníka, kterýž jest vyznal, znamenati kaž.

[208] Markov, Přípravné řízení 24 a 28.

[209] Tamtéž 26.

je nepochybnou součástí věcného posouzení případu, a tedy krokem k proniknutí ryzího svědectví do důkazní soustavy.

Problém opovědi vyvolává ještě nutnost rozřešení otázky jejího vztahu k předběžné přísaze žalobce o pravosti jeho nároku (iusiurandum calumniae, Voreid). Převážně přijímaná Beyerlova theorie o její proměně z přísahy dodatečné v předběžnou[210] nedošla všeobecného uznání zejména v souvislosti s tím, že v některých případech má funkci usvědčovacího důkazu.[211] Neobyčejně zajímavá je skutečnost, že v českém právu, kde opověď hrála roli významnější než v jiných právních soustavách, předběžná přísaha žalobce o jeho nároku prakticky neexistuje a opověď je dostatečnou kautelou proti podávání křivých žalob.[212] Tyto otázky však bude možno odpovědně řešit až po objasnění všech základních problémů důkazu přísahou v slovanském právu vůbec.

§ 13: Důkaz příznaky činu

Důkaz na základě pouhých příznaků činu (auf blickendem Schein), kdy *přinesení dokladu trestného činu vede k automatickému výroku proti žalovanému, aniž je slyšen*,[213] je nejvyšším stupněm formalismu, jenž stále intensivněji ovládá původně značně věcný důkaz při dopadení při činu. Tento důkaz nevedl ovšem nikdy k oprávnění napadeného k přímému zásahu proti pachateli, jak tomu bylo při přistižení při činu, nýbrž toliko k snadnému důkazu.[214] Žaloba na základě *přímých následků činu*, především zranění, jest za předpokladu okamžitého ohlášení činu na západě většinou provázena usvědčovací přísahou sedmi přísežníků; zvláště existence *krvavých příznaků* má povahu plného důkazu a vylučuje očištění žalovaného.[215] Později se základem žaloby stávají *symboly trestného činu*, často *nástroje*, jimiž byl spáchán, a v tomto stadiu vystupuje do popředí řízení místo výpovědi osob činu přítomných *předmět doličný* (lice, Gesicht, Blick, důkaz mit dem Schub, mit der Binuffte).[216] Příznaky činu byly předloženy úřadu a na základě toho ža-

---

[210] Beyerle, Entwicklungsproblem 449 a d.

[211] Ruth, Zeugen 214 p. 1, 282.

[212] Markov, Přípravné řízení 8—9.

[213] Schuler—Libloy, Abriss 257. Planck, Gerichtsverfahren II 9 píše o tom, že termín »bewissen« označuje původně instituci důkazu příznaky činu.

[214] Mayer, Geschworenengericht 3—4, 10, 29 a j.; Ruth, Zeugen 136; Malinovskij, Lekciji 480.

[215] Ruth, Zeugen 41, 80; Mayer—Homberg, Beweis 132. Některá skandinávská práva požadují trvání krvavých stop po určitou dobu (Mayer, Geschworenengericht 96). O krvi, vylučující očištění, mají zvláště typické ustanovení Li livres de jostice et plet, XIX 15 § 3: l'en peut apeler home de sanc, sanz garanz; car li sans est geranz a celui, a cui l'en le fet (Mayer, Geschworenengericht 52 p. 12).

[216] Kries, Beweis 36; Meyer, Gerüft 486. — O doličném předmětu zejm. Schuler—Libloy, Abriss 257; Planck, Gerichtsverfahren II 156; Kries, Beweis 173; Schröder—Künssberg, Lehrbuch II 847. Mayer—Homberg, Beweis 231 mluví o řízení, v němž byly shledány znaky znásilnění; v tom se typicky projevuje po-

lobce provedl důkaz. Mezi tímto předložením ran, zkrvavených šatů a pod. soudu a mezi svědeckým důkazem soudců a soudních osob (o tom blíže dále v § 15) je spojitost dána faktem, že soudce nebo úředník přímo vidí věci pro posouzení případu důležité.[217] S rozšiřováním zásady materiální pravdy, pronikající ovšem velmi zvolna, nebyly příznaky činu už samy o sobě předpokladem privilegovaného důkazu přísežníky žalobce, avšak vedly k možnosti důkazu výhodnějším menším počtem svědků místo většího počtu normálních přísežníků.[218]

Ve slovanském právu *důkaz na základě příznaků činu, potvrzený přísahou poškozeného, znamenal usvědčení pachatele.* Přísaha není v pramenech někdy zmiňována.

Nejhojnější doklady důkazu na základě příznaků činu se týkají důkazu *zranění*, »ran«, a *usmrcení*, které zřejmě a zcela pochopitelně byly případem beze sporu nejaktuálnějším. Lapidárně zachycuje postup v této situaci v českém právu čl. 73 a 171 Rožmberské knihy[219] a čl. 88 Officii circa tabulas terrae,[220] jakož i čl. 19 právní knihy Ondřeje z Dubé.[220a] Z ostatních slovanských práv bylo podobně podmínkou plného důkazu osvědčení ran v polském právu, jak to ukazují na př. zápisy v knihách krakovského soudu z třicátých let 15. století.[221] V těchto knihách jest také zachycen přísný formalismus, jímž se tento důkaz spravoval: neshoda skutečného stavu ran s výpovědí vedla ke ztrátě pře.[222] V souvislosti s tím je potřebí poukázat na neobyčejně

čátek převahy těchto příznaků nad předchozím voláním o pomoc. Nebylo-li corpus delicti soudu předloženo, bylo možno se bránit ordálem (R u t h, Zeugen 151).

[217] P l a n c k, Gerichtsverfahren II 157; K r i e s, Beweis 25.

[218] K r i e s, Beweis 230, 256; R u t h, Zeugen 279.

[219] Čl. 73 (AČ I 461): Ježto vypřisiéci z ran z modrých právo popřisiéci samému svú rukú zjevě co jej ran bolelo, nebo dáno; z otvořivých ran a z siných takéž. — Čl. 171 (AČ I 471): Z ran modrých, z mála nebo ze mnoha, jeden póhon; jako z plena právo sehnati o tu při; právo póvodu přisiéci, co jmá ran ot neho, jenž bit, viéce práva nenié.

[220] CIB II/ 268:

Si quis citat pro vulneribus, et actor iurat et procedit: datur sibi pro jure obtento.	Ač kto koho pohoní pro rány, a jistec přisahá a pruojde: bude jemu za obdržené právo.

[220a] OzDubé 130: O hlavu a o mord též jedno krvavé rúcho ukázati před pány aneb svědectvie komorničie.

[221] SPPP I 239, č. 143 (1388): Coth et Sobco officiales recognoverunt quod XII wlnera viderunt aput Pe (!) officialem de Pelcznicza, quem wlneravit Wlodarius et procurator de Lasschow. — SPPP II 269, č. 1862 (1422): Item Wenceslaus ministerialis recognovit violenciam per ipsos (Albertum et Jacussium kmethones) et wlnera facta ipsis Martino et Andree ministerialibus. — SPPP II 393, č. 2528 (1434): Petrus de Woywanouicze jure aquisiuit tria wlnera cruentata, pro quolibet wlnere decem marcas per iuramentum proprium super Johannem ibidem de Woywanowicze. — SPPP II 419, č. 2653 (1436): Petrus de Sadowye pro duobus cruentatis wlneribus, pro quolibet per decem marcas, et pro uno liuido unam marcam sibi violentem illatis, per juramentum proprium super Wirzbątham de Wilkow jure et justicialiter imperpetuum acquisiuit, et penam XV racione dictorum wlnerum sibi Petro incrurrit et Judicio XV.

[222] SPPP I 345, č. 2309 (1430): Mirosz de Desno pro tribus wlneribus, ut dicebatur, cruentatis, Johanni de Nowa wesz per ipsum Mirosz illatis, predictum Johannem jure imperpetuum euasit per wstecz ad ministerialem: et ministerialis recognouit, quod ipsa wlnera non vidit esse cruentata, sed przepelsle.

zajímavý čl. 62 statutů Kazimíra Velkého z r. 1346, podle něhož svědectví o stavu ran mohli i proti výpovědi úředníka podat neúřední svědkové;[223] i ti ovšem vypovídali jako svědkové stop zranění, nikoli spáchání zranění samotného. Pozoruhodné doklady důkazu na základě ran mají generální konstituce lenčické země z let 1418—19. Uvádějí odděleně — v souvislosti s taxací pokut — zranění šlechticů, v němž navíc liší mezi jednotlivými typy ran (čl. 9 a 10), a zranění sedláků (čl. 12).[224] Postup při přísaze sedláka, jemuž byl useknut prst (čl. 13), patří k nejlepším zachycením důkazu příznaky činu.[225] Čl. 8 se zmiňuje o důkazu v případě usmrcení šlechtice, avšak neudává žádná bližší data o účasti úředníků a důkazu mrtvolou v tomto případě.[226] Také ruské právo má neobyčejně jasná ustanovení o stopách činu jako podmínce usvědčení pachatele bez dalšího. Podle čl. 2 a 30 kratšího znění Ruské pravdy nemůže bez těchto stop vůbec ke při dojít;[227] proti tomu čl. 29 širší redakce má předpis o náhradním důkazu svědky nebo přísežníky.[228] V jihoslovanském právu byl ze zranění pachatel usvědčen přísahou poškozeného podle čl. 28 III. knihy lesinského statutu z r. 1331.[229]

Pokud se týče shody věcných náležitostí privilegované žaloby na základě příznaků činu, je v dokladech z práva slovanských národů téměř až obdivuhodná při druhém nejvýznamnějším případu tohoto důkazu, *znásilnění*. Vedle povinného pokřiku se tu vesměs požaduje pláč postižené, rozpletení jejích vlasů a potrhání či zkrvavení šatstva. Typicky jsou takto tyto nále-

---

[223] StKazW 415: quod vulnus licet per ministerialem conspectum et visum fuisse obtulisset se probaturum, tamen idem ministerialis, interrogatus per iudicem, negavit se predictum vulnus vidisse et conspexisse. Et quia post negationem ipsius ministerialis idem Johannes mox predictum vulnus, matri sue illatum, per alios idoneos testes, qui dictum vulnus viderunt et conspexerunt, offerebat se probaturum, nos in tali vel simili casu decrevimus eundem Johannem ad producendum testes fore admittendum.

[224] JusPol 195: čl. 9: Quando nobilis vulneratur, pro vulnere sanguineo quinque marcae solvi debent... et hoc vulnus si vidit ministerialis. — Čl. 10: Quando nobilis vulneratur livido vulnere, et docebit hoc ministeriali, qui hoc vidit, jurans proprio juramento, hujusmodi pro vulnere duae sexagenae solvi debent. — Čl. 12: Quando nobilis vulnerat kmethonem, et si kmetho per ministerialem probabit, qui vulnus vidit, et super vulnus suum jurabit, pro cruento vulnere ferto, pro livido sex grossi solvi debent, domino vero, cujus kmetho fuit, una sexagena.

[225] JusPol 195: Quando kmethoni digitus absciditur, tunc debet solvi sibi una marca in duabus hebdomadibus, et hoc, si jurabit: quod ab eo habet talem mutilationem.

[226] JusPol 194: Quando nobilis interficitur, a quocunqe sexaginta marcae... solvi debent... et actor praesens deponet juramentum, tecto etiam sacramento: quod a tali habet mortem, et a suis manibus.

[227] Text čl. 2 viz v pozn. č. 68. — Čl. 30 (PrRus II 191): Aščе že pridet' krovav muž' ljubo sin', to ne iskati jemu poslucha.

[228] Viz pozn. č. 69.

[229] MHJSM III 197: Si quis percussus fuerit, unde evidens plaga facta fuerit, quod plaga ostendatur domino comiti et eius iudicibus, qui reperirentur, et viso dicto vulnere per dominum comitem, recipiatur sacramentum a percusso de illo, qui ipsum percusserit; et dicto sacramento adhibeatur plena fides, si non obiret de dicta percussione, et nihilominus, si dictus percussus de repercussione obiret.

žitosti vyjmenovány v čl. 228 Rožmberské knihy,[230] čl. 83 Majestatis Carolinae[231] nebo v čl. 1 vrbanského statutu z r. 1388;[232] poslední dva případy jsou už ovšem z doby, kdy proti důkazu žalobce na základě příznaků činu se připouštěl protidůkaz žalovaného, přísahou v dokladu českém a výslechem na mučidlech v dokladu jihoslovanském. Další příklady byly uvedeny v § 11. Při tomto důkazu příznaky činu je formalismus zvláště dobře patrný tam, kde v citovaných ustanoveních se žádá takováto *dodatečná úprava zevnějšku žalované až jako formální úkon při přístupu před úřad.*

Zemědělské hospodářství, charakteristické pro dobu rozšíření důkazu příznaky činu, způsobuje, že zákonodárství zavádí privilegovanou ochranu tímto důkazem v řadě materií těsně spjatých se zemědělstvím. Na pokřik a znamení činu dosvědčené potom před soudem váže ochranu strážce vinohradu čl. 23 vinodolského zákona z r. 1288.[233] Statuty Kazimíra Velkého při spasení úrody dobytkem předepisují v čl. 32 jeho zajetí a okamžité předehnání před soudní dvůr, v případě značné vzdálenosti až druhý den;[234] v II. oddílu vyžadují v čl. 131 označení stromu, u něhož se zajetí stalo, vrubem, a potom provedení přísahy.[235] České právo je v tomto směru vývoje nejdále;

---

230 AČ I 477: Když opoviédá která z podávenie, právo jie opovědieti jmajíc krvavý šlojíř nebo rúchu na svej hlavě, a úplet jeden rozpletši i rozmetavši prameny i řéci: »opoviédaju, že jsem podávena«.

231 CIB II/2 167—8:
Si quis deferatur furoris ardore commotus virginem violenter stuprasse, vel aliam honeste viventem feminam violenter oppressisse, confestim talis virgo vel femina debet in loco commissi delicti, si habitabilis est, alioquin habitabili propinquiori, publice comparere, lacerare peplum, et alta voce conqueri et clamare contra hujusmodi oppressorem, coram probis hominibus dicti loci; deinde querimoniam regis officialibus facere specialem.... consuevit in regia curia judicium diffinire: videlicet exigere a muliere hujusmodi juramentum, quod taliter stuprata vel oppressa fuerit. Quo praestito, delatus idem, si contra objecta se defendere voluerit, pro defensione sua jurabit et secum sex testes habeat famae bonae et opinionis.

ačby kto pannu nebo ženu poctivú násilně podávil a ona to ihned s pláčem a lomeniem rukama, s roztrženým šlojířem s křikem ohlásila, a potom na králově dvoře, nebo kdež jest toho obyčej, jinde obžalovala: ten má jat býti a ona sama má přiséci, že se jie od něho podáveniem násili stalo; a on sám sedmý má přiséci, že jest tiem nevinen.

232 MHJSM IV 148:Ošt', to zloživši k' tomu, da kděkolě ta devica ili žena budušt', kaga kolě računa, da ima priti pred dvorove razpletena kličušt' »pomaganju«, prěe nere pride domov', i opomenuti mesto, gdě bude sila činena. A tada sudci imeite jeti ovaenoga, tare zaminati ga.... Na mucě ako ne bude pravil': prost' e.

233 MHJSM IV 10: Ošte, pudarija, to jest straža nad vinogradom i od zemal i od guman i od inich reči, zverchu kich pudari, položena verovano. Nevešte kada bude nika škoda pred nim činiti se, vapii tada »pomagaite«; godi ako ne vazme nikoga znameně od škodnika onoga, i tadai ako pokaže verovanim svedokom, vola pred dvor ne odnese onoga znameně, pria ner se bude ta krivac tužil pred dvorom, vola ako ne poide s tim istim krivcem tadae pred dvor.

234 StKazW 341—2.

235 SPPP I 143—4.

jeho čl. 106 Majestatis Carolinae[236] i čl. 54 Řádu práva zemského[237] žádají opověď a ohledání škody komorníkem, o němž bude vzápětí. Důkaz symbolem odcizení věci, totiž uříznutého ucha dobytčete, zná ve svém čl. 88 rovněž Řád práva zemského.[238]

Předpisy o důkazu na základě příznaků ukazují vývoj této instituce *od původního automatického rozhodnutí na základě příznaků k formálnímu řízení před úředníky*. Tento proces[239] je zvláště patrný z dokladů českého (jak už bylo řečeno) a polského práva při deliktech tělesného poškození a usmrcení.[240] Do jisté míry tu jde o zdůraznění formální stránky tohoto důkazu (formální opověď úředníkům); zároveň však se tu rýsují předpoklady věcného posouzení situace obdobně jako tomu bylo na západě při inkvisičním řízení. Vedle dokladů, uvedených v § 12 a zde v bezprostředně předcházejícím textu o materii hospodářského podnikání, ukazuje velmi pěkně ověření věcných příznaků trestného činu úředníky čl. 19 knihy Ondřeje z Dubé, jenž v tomto směru uvádí paralelně shodná ustanovení pro oba základní typy důkazu dopadením při činu, usmrcení, resp. zranění a znásilnění.[241] Proměna tohoto důkazu v nové formy však nejlépe vyplývá z ustanovení polského něšavského zákona z r. 1454. Jeho variant pro Velkopolsko předepisuje v čl. 19 způsob ohledání ran úředníkem; proti tomu odpovídající variant pro Malopolsko spojuje v čl. 20 tento postup s důkazem přísežníky,[242] který byl dalším typem formalisace důkazní soustavy (o tom v § 14).

---

[236] CIB II/2 184:

Siquis jus suum prosequi adversus alium quem dicere velit blada sua cum animalibus conculcasse vel aliter devastasse: illatum sibi damnum debet primo beneficiariis terrae facere notum, a quibus recipiat bedellum, qui conculcationem vel devastationem illam diligenter inspiciat, et damnum inde proventum consideret, ut suo loco et tempore beneficiariis supradictis de praemissis relationem possit facere condecentem.

Ačby kto dobytkem svým obilé komu potlačil nebo spásl, to má úředniekom osvědčiti a komorníka ot nich vezma, jemu to potlačenie aneb spas okázati a časem svým úředniekom opovědieti má.

[237] CIB II/2 229–30.

[238] CIB II/2 251–2.

[239] Účast soudních poslů při zjišťování okolností je ovšem známa i ze západní Evropy (Planck, Gerichtsverfahren II 151; Mayer, Geschworenengericht 87–8; Kries, Beweis 128, 130). Skandinávská a anglická porota počínají objektivně posuzovat případy, kdy žalobce má použít privilegované formy důkazu (Mayer, Geschworenengericht 97 a d.; Pappenheim, recense Mayera 132; Pollock – Maitland, History II 618 a d.)

[240] »Uptání« a »opatření« v českém právu (Markov, Přípravné řízení 21).

[241] OzDubé 129: když sě mord stane, jest potřěba, aby ihned utekl sě k úřadu a ku purkrabí pražskému obžalovati toho skutku a od úřada komorníka prositi na ohledánie toho mordu, kdy sě stal a kterými ranami a může-li rúcho krvavé jmieti, to okázati. A též o únos komorník má slyšěti súsedy, kde panna neb vdova byla, by-li úp, křik neb které dobývanie z tvrze neb z chalupy nebo na cestě svobodné.

[242] M. Bobrzyński, O ustawodawstwie nieszawskiem Kazimierza Jagiellończyka, Kraków 1873, 63 a 94:

Uvedené doklady úředního přezkoumávání příznaků činu ilustrují novou etapu ve vývoji důkazu příznaky činu a počátek nového období vývoje důkazní soustavy vůbec. Rozšíření účasti úřadu při důkazu je výrazem procesu překonávání feudální rozdrobenosti, který je charakteristický pro zavádění inkvisičního řízení v celé Evropě na rozdíl od jeho jen částečné a dočasné aplikace v raně feudální monarchii. V Čechách tato nová cesta je naznačena už v čl. 20 Rožmberské knihy.[243] Tímto směrem se důkaz dopadením při činu, původně povahy reálně objektivní a teprve feudálním státem zformalisovaný, opět počal vracet na základnu objektivní pravdy, z níž kdysi vyšel.

§ 14: Dopadení při činu a důkaz přísežníky

Okolností, jež nejvíce přispěla k tomu, že důkaz dopadením při činu byl nahrazen novými důkazy s menším zřetelem k objektivní situaci určitého případu, *byl všeobecný růst formálnosti procesu*, charakteristický pro období feudální rozdrobenosti. Procesní mechanismus zasahuje tehdy do všech stadií procesu a i když v oblasti důkazního řízení nejvíce postihuje případy prosté žaloby (schlichte Klage), projevuje se značně i v řízení při dopadení při činu, jež odtrhuje od skutečnosti a poznamenává pečetí neživotných forem a presumpcí. Jestliže v původním dopadení při činu se prokázání viny pachatele dělo způsobem, jejž v jednoduchých poměrech rodové společnosti možno považovati za plnou náhražku svědeckého důkazu, v této době se svědectví týká nanejvýš, jak bylo řečeno v §§ 11—13, jen prokázání oněch formálních skutečností, jež jsou presumptivním předpokladem pro aplikaci výhodného způsobu řízení.

Vlastní důkaz je však veden zcela formálně. Paralelně s rozšířením přísežnického důkazu žalované strany *dochází i k napojení institucí vzniklých z původního dopadení při činu na instituci přísežníků.* Děje se tak jednak tím, že svědci pokřiku se stávají normálními přísežníky[244] (srov. § 12), jednak tím, že v důkaz přísežníky žalobce přechází i důkaz na základě příznaků činu; zvýšení formalit tu zlepšuje postavení žalované strany, i když o skutečně

Čl. 19 velkopolského statutu:
quod dum quis evocabit ad iudicium aliquem pro vulneribus, ministerialis ad instantiam vulnerati vulnera conspiciat, aut sint notabilia aut fixa, beneque quod experiantur huiusmodi per lotionem aque, et si ipse ministerialis coram iudicio aliter deduxerit, quam in citatione vulnerati expressum est, luat vulneratus marcam pothwarną et causam eo ipso perdet.

Čl. 20 malopolského statutu:
quod si aliquis ab aliquo vulneratus fuerit, et illa vulnera vulneratus in percutiente experte voluerit, talia vulnera ostendere debet duobus sibi similibus et ministeriali et mettertius iurare debet. Eo modo pro capite seu interfecto.

[243] AČ I 453: úřad právo jmá poslati k richtářovi a ke dvěma konšeloma, júž sě komorník dokládá, aby po svém listě pověděli na jich vieru i na jich dušu, co jim známo.

[244] Schröder—Künssberg, Lehrbuch I 95; Ruth, Zeugen 154—5.

objektivní důkaz tu naprosto nejde.[245] Teprve v pozdější přeměně přísežnického důkazu ve svědecký proniká i do těchto případů svědeckého důkazu pojetí věcně empirické. Než však zejména v době po překonání feudální rozdrobenosti k této změně dojde, je za někdejší situace dopadení při činu prováděn normální formální přísežnický důkaz, v tomto případě ovšem *přísežníky žalobce*, nikoli žalovaného. Proti usvědčení pachatele na základě pouhých příznaků činu je zde sice určité zlepšení, neboť žalobci se důkaz v této nové formě nemusí povésti, avšak toto nevykonání, resp. vadné vykonání důkazu je důsledkem nedodržení formy přísahy a ne zvážením objektivní situace případu. Jádro tohoto použití důkazu ve formě usvědčení pachatele přímými svědky činu nebo osobami svolanými pokřikem je sice už v instituci dopadení při činu od pradávna, jak to dosvědčuje přísaha příbuzných poškozené strany, jež dopadla škůdce,[246] avšak nyní se formální rysy stávají základem celého důkazu.

Toto stadium vývoje je velmi dobře patrné z čl. 127 v II. oddílu statut Kazimíra Velkého, kde se povoluje očištění obžalovanému z krádeže a neusvědčenému určitým počtem »svědků«,[247] v jejichž přísaze leží hlavní váha důkazu.

Formalisace někdejšího důkazu dopadením při činu a její napojení na důkaz přísežníky se však nejlépe jeví v proměnách, jež nastaly se »sokem« (srov. § 7), nyní v českém právu už nazývaném »původ«. Tento důkaz začíná být vázán na *formality při podání žaloby, provádí se přísežníky a protistraně se proti němu povoluje ordál.*[248] To dokazuje např. čl. 72 Knihy Rožmberské[249] nebo čl. 99 Officii circa tabulas terrae.[250] Také srbské prameny z třicátých let 15. století ukazují toto zformálnění instituce soka; podle jedné dochované zprávy měly výpověď jakéhosi muže o krádeži podpořit ve prospěch žalobce přísahou čtyři další osoby, jež však přísahat odmítly, a tak žalobce neuspěl.[251] Nejpozoruhodnějším dokladem změn v užívání důkazu sokem je ještě daleko starší čl. 85 širšího znění Ruské pravdy, jenž v řadě jejích ustanovení zahajuje oddíl, který odráží novější vývoj feudální společnosti.[252] Tento článek v zásadě nedoporučuje důkaz nevolníkem, avšak v případě nezbytí jej

---

[245] K r i e s, Beweis 174.

[246] P l a n c k, Gerichtsverfahren II 128.

[247] SPPP I 140: quod si accusato de furto et non convicto adhibito certo numero testium fuerit indicata purgatio.

[248] M a r k o v, Původ-sok 384, 387.

[249] Čtení J. M a r k o v a podle konečné úpravy, již uvádí V e s e l ý, Slubní soud 29: Pakliby žaloval z toho z póvody (nebo: póvod) a otpoviedač jemu nebránil na otpovědi póvodóv (nebo: póvody) věsti, právo za vodu dva pomocníky odpřisezta, že nevinen.

[250] CIB II/2 270:

Quando póvod actoris iurando non procedit, actor perdit.	A když póvod jistcuov přisahaje neprojde, jistec ztratí při.

[251] K. J i r e č e k, Das Gesetzbuch des serbischen Caren Stephan Dušan, Archiv f. slavische Philologie XXVII, Berlin 1900, 194.

[252] PRP I 176.

připouští, prohlásí-li žalobce, že se sice opírá o nevolníkovu výpověď, avšak žaluje svým vlastním jménem; tak donutí protistranu, aby se podrobila ordálu.[253] Nevolník nesměl přísahat, a proto nemohl spor rozhodnout; za použití náhradních formalit však mohla být jeho výpověď, beze všech pochyb svědecké povahy, základem vlastního důkazu.

Tomuto vývoji odpovídá i skutečnost, že rovněž pokřik a opověď činu nestačily v době po překonání feudální rozdrobenosti k plnému důkazu, jemuž bylo možno čelit přísežnickým protidůkazem žalované strany přes předchozí přísahu žalující strany poškozené. Dokladem tohoto pojetí je v českém právu čl. 83 Majestatis Carolinae.[254]

Splynutí někdejšího důkazu dopadením při činu s důkazem přísežníky výstižně ukazuje další vývoj ruského »poslucha« (o něm v § 5). Skutečným svědkem v běžném slova smyslu byl posluch jen v některých pramenech přímo recipovaných v Bulharsku z byzantského práva, kde tímto názvem byl označován svědek byzantských procesních předpisů.[255] Proti tomu v ruských pramenech je posluch vedle jeho chápání ve významu »testis rogatus« již v nejstarších dochovaných pramenech především *přísežníkem*.[256] Tak je tomu na př. v čl. 18 širší redakce Ruské pravdy.[256a] Pskovská soudní gramota z první poloviny 15. století pak popisuje v čl. 22 klasické formální rysy této instituce, propadnost pro nedostavení nebo při porušení doslovu žaloby.[257] Shodně s tím čl. 22 novgorodské soudní gramoty z r. 1471 vyžaduje jako formální předpoklad příslušnost »svědka« k městu a stejnou společenskou úroveň poslucha a osoby, v jejíž prospěch vypovídá.[258]

---

[253] PrRus II 594: Ty taže vse sudať posluchi svobodnymi; budeť li posluch cholop, to cholopu na pravdu ne vylaziti; no ože choščeť istec', ili imeť i, a reka tako: po sego reči jemlju ťa, no jaz jemlju ťa, a ne cholop, i jemeti i na železo; aže obiniti i, to jemlet na nem svoje; ne obiniť li jego, platiti jemu grivna za muku, zane po cholop'-ji reči jal i.

[254] Viz pozn. č. 231.

[255] Bobčev, Sudebno pravo CIX-CX; T. Saturník, Příspěvky k šíření byzantského práva u Slovanů, Praha 1922, 112 a d.

[256] Malinovskij, Lekciji 481.

[256a] PrRus II 325: Ašče budeť na kogo poklepnaja vira, to že budeť posluchov 7, to ti vyveduť viru; paki li varjag ili kto in togda (= ili in kto, to dva). — Obdobný je patrně případ čl. 29 širšího textu Ruské pravdy (PrRus II 350): Aže prideť krovav muž' na dvor ili sin', to vidoka jemu ne iskati, no platiti jemu prodažju 3 grivny, ašče li ne budeť na nem' znamenija, to privesti jemu vidok slovo protivu slova; kto budeť počal, tomu plati 60 kun; ače že i krovav pridet, ili budeť sam počal, i vylezuť poslusi, to to jemu za platež', ože i bili. Z faktického stavu věci se zde podává, že osoby, které vypovídaly v době sporu o tom, že postižený byl při střetu s žalovaným zraněn (»vidoci«), vypovídají o tom, co skutečně zrakem postihly, a jsou tedy skutečně svědky. Proti tomu o původci sporu mohou se vypovídající osoby (»poslusi«) sice vyslovit také jako svědci, avšak vedle toho mohou vyjadřovat i pouhé subjektivní přesvědčení, že osoba, v jejíž prospěch mluví, se těší takové pověsti, že nemůže být původcem sporu — v tomto případě jsou tyto osoby přísežníky.

[257] PRP II 289 : A na kotorogo poslucha istec posletsja, i posluch ne stanet, ili stav na sude ne dogovorit v ty ž reči, ili peregovorit, ino tot posluch ne v posluch, a tot ne doiskalsja.

[258] PRP II 214: A posluchu na poslucha ne byť. A p'skovitinu se posluchať, ni odernovatomu cholopu. A cholop na cholopa posluch.

III. POČÁTKY SVĚDECKÉHO DŮKAZU

§ 15: Zvláštní případy svědeckého důkazu

Důkazní řízení v právu raně feudálního státu neznalo svědecký důkaz jako smyslové vnímání pro určitou právní relaci důležitých okolností náhodně přítomnou osobou.[259] Literatura sice často běžně přijímá existenci svědectví v této podobě i za raného feudalismu,[260] avšak toto chápání je založeno na zásadním neporozumění jednak pramenům, jednak prostředí, v němž toto důkazní řízení vzniklo a uplatňovalo se. Zvláště v oblasti francké se starší literatura téměř jednohlasně vyslovovala pro existenci svědků.[261] Avšak jak se nověji ukázalo, skutečných svědků nezná žádné z germánských národních práv.[262] Svědecké prvky u Alamanů a Burgundů byly většinou formální recepcí ze sousedních práv,[263] podobně jako výskyt svědků všeobecně je na západě i východě dílem vlivu římského;[264] proslulá »probatio certa« sálského zákoníka kryje dopadení při činu a situace z něho vzniklé.[265]

Neexistence vlastních svědků v právu raně feudálního státu však neznamená, že by se v řízení před jeho soudy neuplatňovala i hlediska objektivní pravdy. Je sice nepochybné, že zejména vliv feudální rozdrobenosti, o němž více bude vzápětí v následujícím paragrafu, se v tomto směru projevoval negativně, avšak na druhé straně se v důkazu hledisko objektivní pravdy projevilo, ovšem v jiných formách, než jakou je běžný svědecký důkaz. V zásadě se zde objektivní pravda uplatnila v důkazech dvojího druhu. Jedním z nich

---

[259] O náhodných svědcích hovoří J. Rafacz, Świadkowie w procesie polskim XV wieku, Sprawozd. z czynności i posiedzeń Pols. Akad. Umiejętności XXIX Nr. 7, Kraków 1924, 7 a týž, Dawne prawo sądowe polskie w zarysie, Warszawa 1936, 121. Proti tomu tuto kategorii ve shodě s ostatní literaturou výslovně vylučuje Ruth, Zeugen 3. Se srovnávacího hlediska ethnografického shodně píše R. Thurnwald, Werden, Wandel und Gestaltung des Rechtes im Lichte der Völkerforschung, Berlin—Leipzig 1934, 151.

[260] Z autorů píšících o slovanském právu praví Kadlec, Prvobitno slovensko pravo 172 paušálně, že všude, kde není svědectví, se používá jako důkazního prostředku přísahy. N. P. Blagojev, Istorija na balgarskoto pravo, Godišnik na sofijs. univ., jurid. fak. XXV, Sofia 1929—30, 171 jednoduše míní, že užívání svědectví bylo tak obvyklé, že prameny o něm ani nemluví. Proti tomu Marković, O dokazima 73 opatrněji poukazuje na fakt, že Dušanův zákoník výslovné ustanovení o svědeckém důkazu nemá a že je doložen jen ze sporů s Dubrovničany, kde už se projevují vlivy italského práva.

[261] Maurer, Beweisverfahren 248; M. A. Bethmann—Hollweg, Der Civilprocess des gemeinen Rechts in geschichtlicher Entwicklung, IV. díl, Bonn 1868, 503—5; Löning, Reinigungseid 99; Brunner—Schwerin, Deut. Rechtgesch. II 502; Declareuil, Les preuves 464—80; E. Glasson, Histoire du droit et des institutions de la France, Paris od 1887, III 483, 488; Chénon, Histoire I 252.

[262] Ruth, Zeugen 14—25, 37—8.

[263] Beyerle, Entwicklunsproblem 396, 398; Ruth, Zeugen 20.

[264] Tak v Italii pod vlivem římským existovali vždy (Salvioli, Storia III/1 268) a stejně tomu bylo na východě v Bulharsku pod byzantským vlivem (Bobčev, Istorija 397—9).

[265] Beyerle, Entwicklungsproblem 380, 383; Lévy—Bruhl, Les témoins 397—404. O tom, že »probatio certa« kryje důkaz příznaky činu, má Mayer Geschworenengericht 89. Proti tomu Brunner—Schwerin, Deut. Rechtsgesch. II 53 mluví tu o svědectví v běžném smyslu, avšak podotýká, že jde o recepci z římského práva. Mayer—Homberg, Beweis 47 p. 220 píše o tom, že »adprobatum« značí ordál.

jsou *situace související s dopadením při činu*,[266] jimž byly věnovány naše výklady dosavadní, druhými jsou *zvláštní případy svědeckého důkazu*, v nichž nejde o svědectví jakékoli nahodilé osoby, nýbrž *osob zvláště kvalifikovaných*. Základem všech těchto zvláštních situací je známost věci *většímu počtu lidí* (na př. oznámením na sněmu) nebo určitému menšímu počtu lidí, avšak po *delší dobu*, tedy prostě *všeobecná známost, notorieta věci*.[267] Vedle svědectví úředních osob, jež se může týkat čehokoli, jsou to svědectví *v materiích civilních*.[268]

Všem jednotlivým případům speciální kvalifikace svědeckého důkazu za raného feudalismu by bylo možno věnovat zvláštní studie. Pro proces všeobecného rozšiřování nekvalifikovaného svědectví důkazu však tyto kategorie jsou pouhým rámcem, a proto na tomto místě je třeba se o nich zmíniti toliko v přehledu.

První skupinou případů, v nichž odjakživa platilo věcné dokazování podle zásad materiální pravdy, bylo *svědectví o věcech osobního stavu*, na př. narození dítěte, uzavření manželství, vstoupení do kláštera a podobně.[269] Podobně jako v ostatních evropských právech existuje i ze slovanské oblasti v tomto směru velká hojnost dokladů, zejména pak pokud se týče prokazování příslušnosti ke šlechtickému stavu.[270]

Druhou kategorií bylo *svědectví v mezních sporech*, kde vypovídaly osoby, jimž odedávna byl znám skutečný stav nemovitostní držby. Byla to t. zv. »výpověď obce« (Gemeindezeugniss),[271] sousedů, kteří povinně vypovídali[272] o tom, co znali především ze zpráv svých otců a dědů.[273] V mezních sporech se relativně nejvíce uplatňuje prvek objektivní pravdy, neboť svědci zde vypovídají o skutečném stavu sporných otázek; přitom ovšem i toto svědectví se provádí formálně slavnostní přísahou, jejíž ceremoniel je mnohdy

---

[266] Declareuil, Les preuves 241; Schuler—Libloy, Abriss 243; Bechert, Recht oder Pflicht 52.

[267] Maurer, Beweisverfahren 191—3.

[268] Kadlec, Přísežní pomocnici 255 p. 3.

[269] Planck, Gerichtsverfahren II 67—8; Glasson, Hist. de l'Angleterre II 519; E. M. Meyers, Trial by jury on the Veluwe, Tijdschrift voor rechtgeschiedenis VII, Haarlem 1927, 369. Planck l. c. 68 počítá sem i lenní spory, v nichž jde o důkaz jednostranný; ze sporů mezních, kde dokazují obě strany, činí kategorii zvláštní. Patrně zde bude třeba lišit podle toho, zda jde o osobní lenní vztah nebo hranice pozemkové držby, jež může být zároveň lenní povahy.

[270] Ze slovanských práv věnoval této thematice pozornost zatím jen pro Polsko Wł. Semkowicz, Nagana i oczyszczenie szlachectwa w Polsce XIV i XV w., Lwów 1899. Jinak z náhodných poukazů srov. např. Markov, Původ-sok 375. U jižních Slovanů je typická výjimka pro důkaz příbuznými o osobních věcech, jak to ustanovuje kap. 113 statutu města Budy z r. 1442 (MHJSM III 27).

[271] Maurer, Beweisverfahren, 188; Planck, Gerichtsverfahren II 65; Brunner—Schwerin, Deut. Rechtsgesch. II 529; Ruth, Zeugen 2; Bechert, Recht oder Pflicht, 51; Glasson, Hist. de la France III, 482.

[272] O. Balzer, Przewód sądowy polski w zarysie, Lwów 1935, 171.

[273] Rafacz, Prawo sądowe 121. Marković, O dokazima 64—5; starinici, starci župani, starci dobri človeci, starinici od župe.

značně barvitější než v řadě sporů jiných.[274] Svědkové mají zde zároveň povahu *znalců*. Agrární hospodářství slovanských národů způsobilo, že zvláště z Ruska a z Balkánu máme nesčetné doklady svědectví v mezních sporech, hojného ovšem ostatně i u všech dalších slovanských národů.[275]

Jednou z nejdůležitějších skupin starých svědků byli *svědkové dožádaní* (testes rogati),[276] t. j. zvláště vyzvaní k účasti na určitém právním aktu, aby pak v případě potřeby mohli o něm vydat svědectví. Jsou to svědkové uvádění v závěru listin.[277] U nich se nejjasněji projevuje zásada raně feudálního práva, že ke svědectví není nikdo povinen a vypovídat že může jen dobrovolně; pokud ovšem taková osoba ke své účasti při určitém právním aktu svolila, zavazovala se tím k případnému budoucímu svědectví. Funkci tohoto svědeckého důkazu převzal později důkaz listinný[278] a v tomto směru lze teprve značně pozdě — většinou až v 16. století — konstatovat, že písemný důkaz svým významem a přednostním postavením vytlačil důkaz svědecký.[279] Dožádaní svědkové vystupují při darováních, prodejích, směnách, propuštění na svobodu, poddanských smlouvách, smlouvách svatebních, rozlučovacích, poručenských, při dělení dědictví a jinde. Často jsou jimi litkupníci,[280] rozhodčí nebo rukojmí.[281] Zprávy o dožádaných svědcích z pramenů slovanského práva jsou neobyčejně četné;[282] v ruském právu se pro označení těchto osob užívá výrazu »posluch«, jehož původ byl osvětlen výše v § 5, samozřejmě vedle termínů dalších, na př. »dobří lidé«[283] nebo jiných opisných frází,[284] v Bulharsku podepisující se svědek listinný, jehož původ je v byzantském

---

[274] Taranovski, Istorija IV 202—3; J. Kapras, Mezní přísaha v českém právu, Sborník věd práv. a stát. XV, Praha 1915, 286 a d.

[275] Příkladmo lze tu uvést z Ruska z pskovské soudní gramoty čl. 9, 10, 13, 106, AsvRus č. 257, 326, 340, 422, 428 atd., od jižních Slovanů MHJSM III 182, VI/1 38—9, 42—3, 60—1, 75, VIII 10, ZakStDuš čl. 80, ZakSrp 397, 437, 646—7, SpomSrp č. 84 atd., Bobčev, Sudebno pravo CXVII, 94, z Čech a Moravy AČ IV 314, VII 549, Rtt I 47, LC I 186 č. 376, 332 č. 812, 339 č. 939 atd., z Polska SPPP I 314—5, II 124, R. Taubenschlag, Proces polski XIII i XIV wieku do Statutów Kazimierza Wielkiego, Lwów 1927, 55—6, 82, 96.

[276] Schuler—Libloy, Abriss 243; Brunner—Schwerin, Deut. Rechtsgesch. II 530; Ruth, Zeugen 2; Glasson, Hist. de la France III 482; Salvioli, Storia III/2 436.

[277] Chénon, Histoire I 252; Lévy—Bruhl, Les témoins 392.

[278] Balzer, Przewód sądowy 175.

[279] Jde tu o aplikaci zásady »Témoins passent lettres«. O tom Planck, Gerichtsverfahren II 67—8; Glasson, Hist. de la France III 499—500; týž, Hist. de l'Angleterre III 513; Chénon, Histoire I 670; Mayers, Trial 369; Decugis, Les étapes II 125. V Bulharsku tomu tak bylo ještě v minulém století (Bobčev, Sudebno pravo CXI).

[280] Mayer—Homberg, Beweis 301.

[281] Rafacz, Świadkowie 7; Kutrzeba, Dawne polskie prawo sądowe, Warszawa 1921, 80.

[282] V Čechách na př. Majestas Carolina v čl. 108, Rtt I 135 č. 93, LC I 27 č. 136, 181 č. 346, 342 č. 957, v Polsku StKazW 58, SPPP I 236 č. 103, 251 č. 295, u Jihoslovanů MHJSM III 186, VI/1 300—2, IX 70.

[283] AsvRus č. 2 (1380—1417) a v dalších listinách.

[284] AsvRus č. 9 (1392—1427): a na otvode byli.

právu, se nazýval »martur« na rozdíl od svědka očitého, zvaného »šachat« nebo »šachatin«.[285]

Poslední a mimořádně důležitou skupinou zvláštních svědků jsou *svědkové úřední*, jimž svědčí *fides publica*.[286] V širším smyslu jde tu o svědectví *úředních osob vůbec*,[287] k nimž patří na př. i osoby duchovní,[288] v užším smyslu je to *svědectví osob soudních*,[289] zvláště významné v době, kdy ještě neexistovaly soudní knihy.[290] Původně ovšem svědectví o jednání před úřadem a na soudu podávala strana sama za účasti svědků z osob, které byly jednání přítomny,[291] a teprve s rozvojem státního aparátu byla tato funkce přenesena na úřední osoby. Jejich výpovědi, učiněné podle zásady materiální pravdy, se nejdříve týkaly otázek toliko formálních a teprve v období překonání feudální rozdrobenosti jdou na meritum věci.[292] Důkaz úředníky a soudci má u Slovanů široké uplatnění;[293] nejhojnější a obsahem nejzajímavější jsou v tomto směru doklady z českého království, kde chod justice se vyznačuje nejosobitějšími a nejkomplikovanějšími formami.

§ 16: Počátky svědeckého důkazu v době po překonání feudální rozdrobenosti

Jak bylo řečeno výše v § 8, je upevnění formálních průvodních prostředků dílem především feudální rozdrobenosti. Proti tomu *počátky běžného svědeckého důkazu jsou těsně spojeny s překonáním feudální rozdrobenosti*. Na jedné straně se tu skoncovává se zbytky rodového zřízení, pokud se v procesu uplatnily formou důkazu přísežníky. Takto nastalá krise soustavy formálních důkazních prostředků (o tom více dále v § 20) je na druhé straně posilována rozporem forem politického zřízení a zájmů ekonomického vývoje, které přinášejí nutnost rozhodného boje proti feudální anarchii,[294] a s ním také dochází k postupnému nahrazení formálních důkazů svědeckým důkazem, resp. k omezení formálních důkazů ve velmi značné míře. I ve slovanských zemích děje se tak za *vlivu římského a kanonického práva*,[295] které

---

[285] Bobčev, Sudebno pravo CXIII, CXIV.
[286] Taranovski, Istorija IV 203.
[287] Brunner – Schwerin, Deut. Rechtsgesch. II 531; Mayer – Homberg, Beweis 299.
[288] Balzer, Przewód sądowy 172.
[289] Schuler – Libloy, Abriss 243; Planck, Gerichtsverfahren II 65; Mayer – Homberg, Beweis 302; Balzer, Przewód sądowy 173.
[290] Balzer, Przewód sądowy 175; Rafacz, Prawo sądowe 120.
[291] Kries, Beweis 131–2.
[292] Markov, Původ-sok 367–9.
[293] V Čechách na př. Kniha Rožmberská 115, 150–2, Ordo judicii terrae 33, 81, Majestas Carolina 51–2, Ondřej z Dubé 41, Officium circa tabulas terrae 91, Rtt I 89, LC I 74 č. 425, 240 č. 578, 289 č. 683 atd., v Polsku SPPP I 231 č. 25, II 69 č. 278, 89 č. 456 atd., na Litvě Lit. metrika I 69, 139, v Rusku pskovská soudní gramota 57, u jižních Slovanů MHJSM IV 18, 202, ZakStDuš čl. 91, ZakSrp 61, 171.
[294] Baszkiewicz, Powstanie 136, 424.
[295] Markov, Původ-sok 357–8; týž, Přípravné řízení 33.

přinášejí vhodné formy pro novou koncepci důkazu; jádro změn ovšem tkví v domácích poměrech vnitřních, které arci jsou značně obdobné poměrům v západní Evropě v tomto stadiu vývoje společnosti.

Pro aplikaci svědeckého důkazu v oblasti trestněprávní má zásadní význam zavedení inkvisičního procesu.[296] Jeho počátky jsou sice už v době před feudální rozdrobeností,[297] ještě za vzniku feudálního státu, jenž tehdy roztříštěné kmenové útvary sjednocoval a upevňoval; tyto základy však zcela rozrušila potomní feudální rozdrobenost a tak inkvisiční proces v celém rozsahu se začíná uplatňovat až po jejím překonání. Původně se zásad nového řízení používalo v oblasti užší kompetence královu výlučného soudu, t. j. ve věcech jeho družiny, fisku a svazků zvláštní ochrany (církev, vdovy, sirotci, chudí)[298] na základě privilegovaného vynětí z běžného soudnictví, jehož formou ve francké říši byl »indiculus«.[299] Na rozdíl od předchozího procesu má v tomto řízení soudce roli aktivní: jednání před soudem zahajuje z úřední iniciativy a důkazy se vedou racionálně a individuálně dle soudcova uvážení.[300] Inkvisiční důkaz není však tak vzdálen dřívějšímu chápání, jak by se snad zdálo: nadále se často provádí formou přísahy[301] a výpověď na mučení, již inkvisiční proces přinesl, se chápe jako výsledek nadpřirozeného působení.[302] Nadto důkaz sám vychází ze svědectví o pověsti vyšetřované osoby, založené na výpovědi obce (Gemeindezeugniss)[303] nebo denunciaci kohokoli z veřejnosti;[304] toto zjištění je posuzováno jako plný důkaz, provedený dopadením při činu.[305] V Čechách bylo např. přihlížení k obecné pověsti stanoveno jako předpoklad bannice nálezem zemského soudu z r. 1356.[306] Rozvoj racionální složky svědeckého důkazu souvisí především s rozvojem *soudních činností úředníků;*[307] další předpisy tohoto druhu přinášejí ustanovení *zemských mírů* pro obor trestního práva.[308] Upevňování zásad inkvisičního procesu v právu slovanských národů není zatím dostatečně osvětleno. Zatím lze jen konstatovat, že zde vývoj nebyl tak vyhraněný jako na západě. Přesto v době po překonání feudální rozdrobenosti se nepopiratelně *zvětšuje účast úředníků při soudním řízení* (o tom blíže v § 18).

---

[296] Schwerin, Grundzüge 228; Mayer, Geschworenengericht 211; Ruth, Zeugen 28, 75; G. Dahm, Zur Rezeption des römisch-kanonischen Rechts, Hist. Zeitschrift 1943, 250; Taubenschlag, Proces 101.

[297] Schwerin, Grundzüge 104.

[298] Glasson, Hist. de la France III 494; Mayer, Geschworenengericht 37.

[299] Brunner, Beweis 147, 134 a d.

[300] Esmein, Procédure criminelle 81: Brunner, Beweis 93; Beyerle, Entwicklungsproblem 439—40; Ruth, Zeugen 58.

[301] Na př. Salvioli, Storia III/1 303 p. 2.

[302] Fr. Storch, Řízení trestní rakouské, Praha 1887, I 58 p. 3.

[303] Mayer, Geschworenengericht 213.

[304] Salvioli, Storia III/2 361, 456—60.

[305] Ruth, Zeugen 31.

[306] CIB II/2 25: si excessus sunt notorii vel manifesti.

[307] Schuler—Libloy, Abriss 258; Pollock—Maitland, History II 637.

[308] Ruth, Zeugen 206.

Dalším faktorem, který přispěl k upevnění svědeckého důkazu, byl *rozvoj měst a jejich trhů.*[309] I zde šlo sice ve značné míře o aplikaci svědeckého důkazu v oblasti trestněprávní,[310] avšak jejich význam pro rozšíření nové podoby důkazu tkví v jeho užívání *především v oblasti civilněprávní.*[311] Vývoj měst byl důležitým prvkem komplikovaného procesu mohutnícího zbožního hospodářství a společenské dělby práce,[312] a proto se nemohl neprojevit při tak závažných změnách v důkazní soustavě jako byl nástup svědeckého důkazu.

Rozšíření svědeckého důkazu[313] napomáhá i řada dalších změn, jež nastaly v procesním právu po překonání feudální rozdrobenosti. Vedle aktivnějšího zasahování soudce do řízení[314] byla to zejména možnost motivovaného popření žaloby, zatím co dříve bylo lze žalobu buď v celku uznat nebo v celku zamítnout,[315] možnost protidůkazu[316] proti předchozímu důkazu jednostrannému, důkaz nepřítomnosti v době spáchání činu (alibi)[317] a přihlížení k nedostatku úmyslu a činu spáchanému v nutné obraně,[318] z pominutí smyslů nebo osobou nedospělou.[319] Všechny tyto prvky se uplatnily typicky v anglickém důkazu porotou;[320] tomu odpovídá i skutečnost, že právě v anglickém common law byl zakázán důkaz svědka, jenž o věci pouze slyšel.[321] V některých skutkových podstatách se svědectví počalo uplatňovat bez dalších podmínek (zrada, pirátství, veřejná bezpečnost v městě, zejména usmrcení).[322]

Tak tedy prorazil nakonec v celé šíři svědecký důkaz.[323] Proti dřívější

---

309 Maurer, Beweisverfahren 243; Kries, Beweis 92–3; Ruth, Zeugen 132 Seagle, Weltgeschichte 138.

310 Ruth, Zeugen 106 ad., 283.

311 Planck, Gerichtsverfahren II 71; Schwerin, Grundzüge 228.

312 Baszkiewicz, Powstanie 107.

313 Objektivní posuzování situací nebylo ovšem nikdy zcela eliminováno; tomu nasvědčuje existence určité stupnice podezření a podle ní formované soustavy průvodů, jakož i občasný zřetel k subjektivnímu vědomí stavu věcí (Beyerle, Entwicklungsproblem 548 ad., 567; rovněž už i Planck, Gerichtsverfahren II 46).

314 Beyerle, Entwicklungsproblem 436.

315 Planck, Gerichtsverfahren II 117–20; Beyerle, Entwicklungsproblem 436.

316 Maurer, Beweisverfahren 359; Planck, Gerichtsverfahren II 124; Brunner, Beweis 117; Mayer–Homberg, Beweis 273; Ruth, Zeugen 50, 266, 269. U nás zajímavě o tom píše T. Štítný, Knížky šestery o obecných věcech křesťanských, Praha 1852, 148: A také zlý jest to súd, ješto súdce, uslyšiec žalobu, i nechtie slyšeti odpovědi jinak, než řkú: »Rci, vinen nebo nevinen?« vše na pospěch chtiec odbyti. Velím by to upřímnějšie bylo, aby tento odpověděl onoho řečí; a súdce přeslyšiec oboje, i nalezli mezi nima.

317 Kries, Beweis 136–7; Mayer–Homberg, Beweis 291.

318 Kries, Beweis 97, 99; Beyerle, Entwicklungsproblem 491 a d.; Ruth, Zeugen 242–3, 250.

319 Kries, Beweis, 58; Beyerle, Entwicklungsproblem 482 a d.

320 Holdworth, History III 612; Maurer, Beweisfahren 385, 387; Mayer, Geschworenengericht na četných místech.

321 Seagle, Weltgeschichte 258.

322 Ruth, Zeugen 121–4, 138, 140.

323 Svědci, kteří »sehn und horen« (Ruth, Zeugen 131). Statut S. Omer 1168, čl. 38: prius iurare, quia verum dicent secundum quod viderint et audierint (Mayer, Geschworenengericht 51–2, p. 9). Summa de legibus Normanniae LXI 1: in hac verba testantur: hoc vidi et audivi (Chénon, Histoire I 670).

očistě se kladl stále větší důraz na důkaz žalobce,[324] strany tvrdící. Byla zavedena všeobecná svědecká povinnost,[325] a vývoj vyústil ve *volné ukládání a oceňování důkazu soudcem.*[326]

Pro tyto změny není v zákonodárství slovanských států do sklonku 15. století dokladů tak výrazných jako pro některé západoevropské země a zvláště městské obvody. Spíše konkretní materiál soudních zápisů dává tu nahlédnout do procesu, v němž někdejší důkaz irracionální a zejména důkaz přísežníky byl nahrazen svědeckým důkazem. Tento proces započal — aniž lze přesněji stanovit jeho výchozí hranici — někdy ve 14. století a ve většině slovanských zemí se zcela ukončil v polovině 16. století.[327] V jeho průběhu se uplatnily tři základní složky: *vlivy někdejšího důkazu dopadením při činu* (o tom podrobněji v § 17), šířící se *aktivní zasahování soudu z úřední iniciativy* (§ 18) a především *přeměna původních přísežníků při důkazu ve svědky* (§ 23). K výsledečnému stadiu se dospělo *překonáváním formalismu*, jímž dlouho a do značné míry je svědecký důkaz poznamenán (§§ 19—22). Na konci 15. století je však prakticky taková situace, že na př. v Čechách klasické dílo Všehrdovo jmenuje svědectví jako základ důkazní soustavy.[328]

Pro tento vývoj je zvláště charakteristickým dokladem další a konečná změna významu vícekrát už zmíněného termínu »posluch«, jenž původně označoval svědka pokřiku, potom svědka dožádaného (o tom v § 5) a posléze přísežníka (o tom v § 14). Nyní po překonání feudální rozdrobenosti v období sudebníků se tímto termínem počal označovat skutečný svědek.[329] Reálný základ instituce poslucha byl tu ovšem už i v době, kdy tento název kryl instituci přísežníků; ukazuje to jak používání tohoto termínu v souvislosti s formálními svědky znásilnění, typické skutkové podstaty důkazu dopadením při činu, jak o tom ustanovuje čl. 12. druhé redakce smlouvy smolenského knížete Mstislava Davidoviče s Rigou z r. 1229,[330] tak možnost věcného posouzení případu a přiřčení důkazu straně vedoucí hodnověrnějšího poslucha podle čl. 23 pskovské soudní gramoty.[331] Ostatně už v překladu bible z 12. století se výrazu »posluch« použilo pro označení svědka řecké

---

[324] Meyer, Gerüft 470—1; Mayer—Homberg, Beweis 83, 269—70.

[325] Mayer—Homberg, Beweis 267.

[326] Maurer, Beweisverfahren 359; Kries, Beweis 280; Ruth, Zeugen 216.

[327] Kadlec, Přísežní pomocníci 276—7; Markov, Původ-sok 372—3.

[328] Všehrd, O právích země české knihy devatery, Praha 1874, IX 2, str. 415: Neb při každém súdu toto čtvero z potřeby musie býti: Žalobník, otporník, svědek nebo prívod, a súdce.... svědek, kterýmž žalobník žalobu svú provodí nebo se otporníky vyvodí (pod kterýmž se všichni jiní prívodové zavierají).

[329] Sudebnik carskij 99: A poslucham ne videv ne poslušestvovati (Malinovskij, Lekciji 486).

[330] PRP II 62.

[331] PRP II 289: Ili kotoryi istec pošletsja v boju na poslucha, a na kotorom sočat ne počnet slaťsja na nego, a rkučí: toto mene sam bil s tym svojim posluchom, a noneča na nevo ž šletsja, — ino tot posluch v posluch, kotorogo na sude naimjanujut.

předlohy.[332]. V pozdější době se používalo termínu »poslušestvovať« ve smyslu svědčiti a termínu »poslušstvo« ve smyslu svědectví, jejž ojediněle má docela i samo slovo »posluch«.[333] V Srbsku podle pramenů z konce 13. století byl názvem »posluch« označován jednak výslech svědka,[334] jednak plat za tento výslech, tedy za přijetí podaného svědectví.[335]

§ 17: Vliv dopadení při činu na svědecký důkaz

Svědecký důkaz vyrůstá přímo z důkazu dopadením při činu. Osoby svolané na pomoc, svědkové pokřiku, se stávají svědky v běžném smyslu slova,[336] vypovídajícími o svém vlastním smyslovém vjemu. Není už potřebí odebrat se k soudci ihned, nýbrž stačí žalobu podat druhý den.[337] Tam, kde bylo původně vyžadováno dopadení poškozeným a konšely, mohou nyní místo konšelů vystupovat kterékoli jiné osoby.[338] Místo obvyklého požadavku šesti přísežníků stává se všeobecnou výpověď dvou skutečných svědků.[339] V Anglii postup podle zásady materiální pravdy je jednak spojen s porotou, která přímo navazuje na pozdější »sectu«, sbor osob pronásledujících pachatele, jednak v městech samostatně jsou slyšeni svědci místo přísežníků — z r. 1234 existuje první doklad takového jednání.[340] Ve Francii se úřední dotaz zavádí tehdy, je-li hodně svědků spáchaného činu.[341]

Vliv důkazu dopadením při činu na důkaz svědky se projevuje v několika směrech a z nich především v zásadní změně důkazní soustavy: *jeho působením se přenáší důkaz s žalovaného na žalobce.* V situacích dopadení při činu, pokřiku a jim připodobněných, ať tu jde o starší instituce sledu, svodu a soka (o tom v §§ 6 a 7) nebo mladší instituce, vzniklé formalisací důkazu dopadením při činu (§§ 9—13), zásadně dokazuje žalobce. Důkazní břemeno je na jeho straně všude tam, kde původně byl oprávněn k svépomoci.[342] Rozšíření irracionálních důkazů v době feudální rozdrobenosti sice znamenalo značné omezení někdejšího širšího uplatnění racionálního důkazu, neboť jednak byl zformalisován samotný důkaz dopadením při činu, jednak se rozvinul

---

[332] Sreznevskij, Materialy II 1238: Mt 18, 16 dle jurjevského evangelia (po 1119): v ustěch dvoju posluchu ili trii. Proti tomu ostromirovské evangelium (1056—7) má už: v ústěch dvoju ili trii svědětel'. Podobně v pasáži Lk 18, 20.

[333] Sreznevskij, Materialy II 1242, 1241—2, 1239.

[334] Taranovski, Istorija IV 205.

[335] ZakSrp 388: list Štěpána Dragutina Chilandarskému klášteru (1276—8): posluch da iest' dva dinara. Další příklady má Maretić, Rječnik X 942. K tomu Marković, O dokazima 73; Taranovski, Istorija IV 205.

[336] Meyer, Gerüft 468; Ruth, Zeugen 171—2.

[337] Ruth, Zeugen 87.

[338] Kries, Beweis 260.

[339] Planck, Gerichtsverfahren II 142; Ruth, Zeugen 278.

[340] Pollock—Maitland, History II 614, 635.

[341] Esmein, Procédure criminelle 84.

[342] Beyerle, Entwicklungsproblem na více m.; Meyer, Gerüft 421, 423.

a upevnil formální důkaz žalobce, avšak možnost důkazu stranou tvrdící existovala tu pod povrchem dál a po překonání feudální rozdrobenosti se projevila novou silou. *Svědecký důkaz proráží především v někdejších situacích dopadení při činu a odtud se šíří i na případy ostatní.*

Je pochopitelné, že v době feudální rozdrobenosti a těsně po ní se i důkaz v situacích dopadení při činu vyznačuje řadou formálních prvků. Postupná přeměna přísežníků ve svědky[343] je mnohde provázena formálními prvky instituce dopadení při činu, pokřikem a předložením doličného předmětu,[344] typicky na př. při zabití v nutné obraně.[345] Mnohde prvky obou typů důkazu značně splývají. To platí zejména o situacích, kdy racionální důkaz je napojen na jiný důkaz irracionální. Tak předběžná přísaha při dopadení za soumraku[346] (snížená viditelnost) nebo očištění ordálem proti obvinění na základě příznaků činu[347] jsou sice prvky formální soustavy, avšak vedou k myšlence přezkoumávání situací ne zcela průkazných — tak tomu bylo i u dopadení při činu v kanonickém právu,[348] a tak připravují cestu pozdějšímu hledání objektivní pravdy, jehož výrazem je právě svědecký důkaz. K jeho zavedení došlo po postupném odstranění formalit, jakými byl na př. nevěcný, formální pokřik; tak čl. 31 Knihy Tovačovské na Moravě ruší charakteristicky tuto vnější podmínku při postupu proti pachatelům loupeží.[349]

Slovanské právo má několik velmi pěkných dokladů o *přeměně zformalisovaného důkazu dopadením při činu v ryzí svědecký důkaz.* Tak především čl. 7 vinodolského zákona z r. 1288, jenž ustanovuje o nočním vyloupení chrámu, stanoví sice ještě jako podmínku důkazu pokřik »pomagajte«, avšak svědci mají přísahati jedině tehdy, jestliže pachatele skutečně poznali.[350] Pokud se týče přechodu od důkazu příznaky činu k důkazu svědeckému, je v Polsku velmi jasným dokumentem tohoto postupu čl. 7 opatovického statutu Kazimíra IV. z r. 1474, jenž v případě neexistence svědků zranění advokáta strany dovoluje po starém formálním způsobu důkaz na základě příznaků činu, avšak přednost dává svědeckému osvědčení zranění.[351] Ve vztahu

---

[343] Ruth, Zeugen 162—3.

[344] Kries, Beweis 176, 179, 184.

[345] Tamtéž 99—102; Ruth, Zeugen 248—50; Bechert, Recht oder Pflicht 53.

[346] Mayer — Homberg, Beweis 89.

[347] Planck, Gerichtsverfahren II 147.

[348] Marković, O dokazima 29.

[349] KnTov 27: lûpil-li by kto a bral komu lûpežem na cestě neb jinde kdežkolvěk zde v zemi a pokřik na něm byl neboli nebyl.

[350] MHJSM IV 8: Vapiušt ubo »pomagaite« jesu verovani, ako reku s rotu, da jesu onoga zlotvorca poznali.

[351] JusPol 314: Item si prolocutor, sive advocatus alicujus cui causa haereditaria in judicio commissa fuerit, per ipsum adversarium causae vulneratus fuerit, si hoc possit probare, tunc amittit causam, pro qua citatus fuerit, vel etiam citaverat, si autem non potuerit, tunc ille vulneratus per juramentum proprium vulnus obtinebit, actor vero, quo jure causam obtinere voluit, eodem jure amittit eandem.

k tomuto ustanovení lze za obsahově stejný předpis pokládat i čl. 11 generálních konstitucí lenčické země z let 1418—19, jenž obdobně, avšak bez výslovné zmínky o visuálním nazření deliktu, hovoří o udeření šlechtice.[352] Nejzajímavější je však ustanovení čl. 20 uvedeného opatovického statutu, které při žalobě sedláka šlechticem z ran dovoluje sedlákovi protidůkaz o tom, že byl napaden; jinak ovšem připouští důkaz šlechtice na základě ran přísahou.[353] Zcela obdobné těmto polským předpisům svědeckého důkazu, jenž se vyvinul z někdejšího důkazu na základě příznaků činu, má rovněž vinodolský statut ve svém čl. 64, kde přísaha na základě ran je už toliko subsidiárním důkazem pro případ neexistence svědků.[354]

Jihoslovanské právo má také několik dokladů o *náhradním důkazu přísežníky v případě, že není svědků v situaci někdejšího dopadení při činu.* Podle čl. 56 vinodolského zákona z r. 1288 se důkaz znásilnění vede svědky, jimž čin byl oznámen, a není-li jich, tedy dvaceti pěti přísežníky.[355] Zcela shodné ustanovení, avšak s náhradním důkazem pouze dvanácti přísežníků, má čl. 1 vrbanského statutu z r. 1388.[356] Podle čl. 1 vinodolského zákona[357] a podle čl. 14 vrbanského statutu[358] se obdobně postupuje v případě zatajení ukradeného předmětu pachatelem. V případě tělesného ublížení předpisuje čl. 20 téhož zákona za svědectví náhradní trest třemi přísežníky.[359] Při drobných deliktech, jako je podle čl. 27 vinodolského zákona stržení pokrývky s hlavy, byl možný jedině svědecký důkaz.[360] Obdobné povahy jako tato ustanovení z jihoslovanského práva jsou patrně i čl. 67 a 68 širšího textu Ruské

---

352 JusPol 195: quando nobili datur plaga ad faciem cum pugno, pro tali vulnere dari debent quinque marcae, dummodo actor probabit, alioquin reus se proprio juramento expurgabit.

353 JusPol 315: Item cum miles conqueritur de kmethone, dicens: quod tu me vulnerasti; et kmetho respondit: quod tu te solusmet incidisti, et id paratus sum probare per milites probos, qui hoc viderunt; visum fuit nobis et baronibus nostris: ipsum probare; alias actor per juramentum suum vulnus obtinebit.

354 MHJSM IV 21: Aššte, ako ki pokaže kerv, ka mu je učinena za zlu volu: ona kerv mu e verovana. Ništar mane ima s rotu potverditi, ako nisu onde svedoci

355 MHJSM IV 19: Vola ako od rečene sili nima svedoki: verovana e; nišš̌te mane ima prisešti položivši ruku zverchu knig tičušt samo 25 od rečene sile zvrchu onoga, od kogo se bude tužiti.

356 MHJSM IV 148: kada se bude tužiti po sile, po 3 dobrich svedocech, ako bi tail on, ki bi siloval', ako bi ona skazala tem' 3 svedokmi, budi postavlen' na muku. Ioššte, ako nebi imela svedoki: da ona ima prisešti samo 12 od kich' jei se ima naložiti polovica.

357 MHJSM IV 9: Ako svedoci onde nisu, ima prisešti ki tai samo 12 a to ako se učini tako v nošti tako va dne.

358 Viz pozn. č. 93.

359 MHJSM IV 153: Ošt' ako bi něki někoga pestu udaril ali skubal' on', ki bude skuben', bude se tužiti, tere provati edněm dobrěm človikom': da plati 2 cezleza. Ako bi nemogal' provati ki bi b'en': budi verovan' samotret' priseg', ot kich' mu se ima 1 naložiti.

360 MHJSM IV 11: Ako ubo onde nisu svedoci dobri: prisezi, ki tai, da nij to učinil, i budi prost.

pravdy.[361] Nelze tu však s plnou jistotou rozhodnout otázku, jak dalece osoby tam zmíněné vypovídaly o věci seznané vlastními smysly a zda tedy zejména byly případně svědky činu samotného či pouze trvání stop spáchaného násilí po určitou další dobu; přitom není možno také vyloučit, že přísežní svědkové žaloby byli sousedy svolanými pokřikem.

O vzniku svědeckého důkazu z důkazu dopadením při činu nám podávají zprávu i doklady z Ruské pravdy uvedené v § 5 v souvislosti s výkladem pojmu »vidok«.

Nejvýznamnější cestou, kterou do důkazní soustavy proniklo svědectví, byla *instituce soka*, o jejíchž počátcích v právu slovanských národů se hovořilo v § 7. Sok se od přísežníka lišil v základních rysech: vystupoval proti žalovanému se *samostatným tvrzením* a svou přísahou nepotvrzoval výpověď žalobce, nýbrž *vlastní zkušenost*;[362] byl tedy fakticky svědkem. Tento proces se odehrál ve 14. století; tehdejším označením soka, totiž slovem »původ«, se počíná označovat svědecký důkaz vůbec.[363] U jižních Slovanů se svědek počal označovat všeobecně termínem »sok«.[364]

§ 18: Aktivní vyšetřování soudu a svědecký důkaz

Formální důkaz byl typicky výsledkem řízení, které vedlo k rozsudku »důkaznímu«: soud pasivně vyslechl strany a určil průvod, jímž se spor rozhodl. *Se vzrůstem státní moci zvláště od doby překonání feudální rozdrobenosti roste na řízení i podíl soudu, jenž do jeho průběhu aktivně zasahuje.* Je pochopitelné, že tato aktivita se týká především nejpodstatnější části sporu, *zjištění a posouzení sporných tvrzení.* K tomu dochází postupem podle zásad, jež obvykle jsou nazývány *inkvisičním řízením.* V právu slovanských států nevystupuje toto řízení ve formách tak vyhraněných jako na západě, kde zejména díky vlivu kanonického práva bylo propracováno do nejmenších detailů, avšak jeho rysy jsou i zde patrné.

Základ vzestupu úřední účasti tkví v tom, že soud počal posuzovat, zda důkaz byl přesně proveden tak, jak stanovil důkazní rozsudek; odtud se vyvinulo volné soudcovské uvážení.[365] Na západě se přesně liší mezi různými

---

[361] Čl. 67 (PrRus II 544): A kto porveť borodu, a v'n'meť znamenije, a vylezuť ljudije, to 12 griven prodaže; aže bez ljudiji, a v poklepe, to netu prodaže. — Čl. 68 (PrRus II 457): Aže vyb'jut zub, a krov' vidať u nego vo rte, a ljudije vylezuť, to 12 griven prodaže, a za zub grivna. — Vladimirskij—Budanov pokládá za správné čtení rozlučovací a důkaz svědky podle něho má povahu náhradního prostředku, nezůstaly-li stopy (ChristRusPr 109 p. 110). Goetz je mínění ostře protichůdného (PrRus II 545).

[362] Markov, Původ-sok 375—6.

[363] Tamtéž 388, 390.

[364] Tamtéž 354; Bobčev, Istorija 404; Jovanović, Prinosci II 28; G. Popović, Recht und Gericht in Montenegro, Agram 1877, 87.

[365] Storch, Řízení trestní rakouské I 74.

kategoriemi posuzovaných indicií;[366] u Slovanů můžeme toliko konstatovat prostý fakt, že předpisy hovoří o uvážení soudu. Typicky na Moravě Tovačovská kniha na sklonku 15. století uvádí v čl. 39 a 41 formuli, jíž strana dává určení důkazu do rukou soudu[367] a v čl. 43 mluví o možnosti výběru soudem mezi několika důkazy.[368] Soud ovšem nezvolil vždy nakonec důkaz racionální,[369] který převažuje až v závěru vývojového procesu důkazní soustavy.

Rozvoj soudního vyšetřování vychází přímo ze dvou základních zformalističtěných způsobů dopadení při činu, opovědi a důkazu příznaky činu, o nichž bylo pojednáno v §§ 12 a 13. Vedle příkladů tam uvedených je možno se zmínit i o čl. 77 Řádu práva zemského, podle něhož se úředníci aktivně podíleli na pátrání při zjištění »škody na mezích«,[370] i když zde tento postup je ještě spojován se starobylou institucí vdání. Podobná je praxe v polském právu,[371] kde zvýšený rozsah úřední aktivity při řízení na základě ukázání ran soudu zaznamenává čl. 21 konfirmovaných něšavských statutů Jana Alberta z r. 1496,[371a] zvláště dobře ukazující souvislou linii vývoje této instituce. Dopadení při činu stalo se základem formálního důkazu při včasném podání opovědi nebo při předložení znaků činu; postupem doby se však *pů-*

---

366 V Itálii se rozlišují praesumptiones 1. necessariae: cui statur etiamsi contra quis probetur, 2. violentae: cui statur donec contra probatur, 3. probabiles: cui non statur aliquo modo nisi adminicula habeat (S a l v i o l i, Storia III/2 460). Praesumptiones sub. 1. jsou praesumptiones iuris ac de iure, sub 2. praesumptiones iuris, sub 3. jsou pouhými domněnkami v rámci řízení trestního, nikoli civilního, později pokládanými za dostatečné pro aplikaci tortury.

367 KnTov 32: kap. 39: Zná-li se JMt, zná se v pravdě, pak-li pří, ačbych toho svědomí míti (mohl), chci na tom dosti míti, což mi páni za právo najdú. — Kap. 41: Zná-li se, zná se v pravdě, pak-li pří, chci dskami prokázati a na panském nálezu dosti míti.

368 KnTov 33: muóž také v póhonu položiti dvoje nebo troje pruovody: chci listem, chci dobrým svědomím etc. prokázati; když přičiní »a na panském nálezu dosti míti«, tu páni v moci mají, vedle potřebnosti vážiti ty všechny pruovody, aby se ničemuž neukrátilo.

369 Na př. AČ I 73—4, č. 105 (1391).

370 CIB II/2 244:

Deinde alium recipiet bedallum, et exspectabit ac temptabit, si commitentur praedicta; tunc idem actor illos homines, vel animalia damna inferentia, vel fustes, qui pali dicuntur, si ibi fuerint, aut sepes in damnum, unumquodque illorum in trecentis denariis, beneficiariis Pragensibus tradet.

Potom má vzieti jiného komorníka, aby střehl, zdaby koho zastihl, an přes to zavitie na těch meziech škodu činí, sám sobú, nebo poslem, nebo svým dobytkem. A kdyžby na koho ten komorník vyznal, má to ve dsky vložiti, a má jej trojím póhonem pohnati, a vésti naň vzdávánie.

371 Na př. SPPP II 127, č. 831 (1402): Nicolaus de Kuncice testibus docuit, quod Otto ibidem duas in villa Kuncice et ultra, gades, ut Boguta Officialis fuit in visione, perarauit.

371a JusPol 336: quod si quis citabit, seu evocabit aliquem ad judicium pro vulneribus, ministerialis ad instantiam vulnerati vulnera conspiciat debite, qui supra 6 ministerialis recognitionem vulnerum suorum coram judicio debet edocere testibus totalibus super vulnera sua; qui si docere non poterit, extunc idem vulneratus luet judicio regalem poenam, dictam septuaginta, alias siedmnadziesta, et parti adversae poenam, dictam quinquaginta, alias piętnadziesta.

vodní pouhé kostatování věci úředníky změnilo ve věcné vyšetření případu, jež otevřelo cestu svědeckým výpovědím.

Rozšiřování sféry soudního vyšetřování běží ovšem i mimo oblast důkazů vycházejících z důkazu dopadením při činu. Zvláště v městském právu se svědecký důkaz uplatnil brzo. V Čechách nás Officium circa tabulas terrae zpravuje v čl. 85 o tom, že při žalobě na měšťana dosvědčovali dva konšelé, že ve věci, z níž je žalován, »trpí s městem« a tak zakládali příslušnost městského soudu.[372] Podle Všehrda odedávna nepodávali měšťané svědecké výpovědi před zemským soudem, nýbrž svědčili před městskou radou a ta o věci podala písemnou zprávu.[373] Avšak i v šlechtickém právu se naznačuje podobný vývoj. Už čl. 19 Řádu práva zemského suspenduje starý obyčej popravy toho, kdo zmátl přísahu v kapitálních věcech a podle rozporného znění textu předepisuje jednak doživotní žalář, jednak vězení až do doby, kdy král a páni zjistí skutečný stav případu.[374] Ve při r. 1410 král změnil původní rozhodnutí podle dodatečné informace,[375] při níž nepochybně zjišťoval věcné okolnosti sporu Kateřiny z Přítočna s Maruškou z Pnětluk. V případě Havla ze Vsejan z r. 1392 si dvorský sudí Burchard z Janovic, jenž odmítl řešit věc přísahou, opatřil lepší informaci od svědků.[376] Z jednání před komorním soudem ve sporu mezi Litvínem z Klinštejna a Hertvíkem Encovanským r. 1475 se dotazem zjišťuje otázka sporných robot.[377] Případů tohoto druhu by byla celá další řada.

Neobyčejně výstižným dokladem toho, jak soudní vyšetřování šlo cestou aplikace zásady materiální pravdy, jest čl. 20 pskovské soudní gramoty z přelomu 14. a 15. století, jenž předepisuje dotazy na místo jídla, nocování, spolustolovníky, spolunocležníky a průběh zranění nebo oloupení.[378] Podobný

---

[372] CIB II/2 267–8.

[373] V š e h r d IX 10, rkp. křižovnický, str. 432.

[374] CIB II/2 210–11:

tunc servabitur in carceribus, ubi domino regi et baronibus videbitur expedire tam diu, donec ipsi regi et baronibus de ejus innocentia constiterit, aut ipse actor et amici ejus supplicaverint, ut dimitteretur. Si autem rex et barones cognoverint eum esse innocentem, tunc, dimitti debet; aut si ipse actor et ejus amici pro eo supplicaverint regi et baronibus, ut dimitteretur, et tunc talis dimitti debet.

jmá dán býti do jiné vazby, kdež by sě královí a pánóm zemským zdálo, a tu jmá chován býti, jakož na vězně slušie, dokudžby král a páni zemští jeho viny neoptali úplně, anebo dokudžby ten póvod a jeho přietelé jemu té viny neotpustili, a zaň krále a pánóv neprosili, aby byl propuštěn.

[375] Rtt II 67–8: a potom týž král vzav dobré rozmyšlení, a poradiv se, a jsa lépe zpraven navrátil ji k právu jejímu.

[376] AČ XXXI 76, č. 110: informatus a fide dignis hominibus.

[377] AČ IV 303, č. 67: a uptáli se JMt, komu ta robota spravedlivě příslušie, že JMt tomu ty penieze rozkázati ráčí dáti; a pakli by se JMt nemohl toho konečně vyptati, ale aby ty penieze těm lidem zase navráceni byli.

[378] PRP II 288: A kto na kogo imet sačit boju ili grabežu po pozovniči, i kňaz' i posadnikom i sotckim obyskati kak posluch, gde budet obedal ili gde načaval; i posluch izvedetsja inočajem jego, ili gde obedal, takože i bitogo oprosiť, gde jest' bili i gra-

účel patrně sleduje ne zcela jasná pasáž čl. 14 vrbanského statutu z r. 1388, jenž předepisuje, aby svědci »byli vedeni soudci«.[379] Podle téhož článku se na základě svědecké výpovědi přistupovalo k mučení obviněného.[380]

§ 19: Formální prvky svědeckého důkazu

Termín »svědectví«, resp. staročeské »svědomí« a jemu obdobné výrazy ostatních slovanských jazyků se významově vyvozují ze stejného základu jako sloveso »vidět«[381] a označují tedy základní rys svědectví, chápaného jako smysly nabytého vědomí o nějaké právně důležité věci. Českého termínu »svědomí« se používá jak pro označení svědectví ústně vykonaného,[382] tak pro svědectví podané písemnou formou,[383] jemuž odpovídá v Polsku »littera testimonialis«.[384] Jak však učí všeobecná zkušenost z právních pramenů západoevropských[385] i slovanských, termín »svědek« (testis) sám o sobě je naprosto nespolehlivý pro určení povahy osoby, o niž v konkrétním případě jde, neboť kryje jednou svědka, jednou přísežníka. Stejně je tomu i s výrazy jinými, na př. jihoslovanskými »duševníky« a »stariniky«[386] nebo ruskými »posluchy«, zmíněnými v § 14.

Nespolehlivost označení svědka jako by ve zkratce charakterisovala onu tak namnoze problematickou povahu celé této instituce, jež v sobě spojuje *prvky jak důkazu již racionálního, tak důkazu ještě irracionálního*. Na jedné straně tu svědecký důkaz, jak bude vyloženo v tomto paragrafu, ovlivňuje *formalismus soudobého procesu vůbec*. Na druhé straně je tu rozsáhlý vliv ještě plně panující *soustavy formálních důkazů*, kterou svědecký důkaz musí přemoci (§ 20). I doznání bývá navenek dotvrzeno formou přísežného usvědčení.[387] Nejvíce však rozšíření svědectví zabraňuje způsob vypovídání svědků; musí být v plné shodě s tvrzením strany, které toliko zesiluje.[388] *Svědecký důkaz je totiž ve svých počátcích do velmi značné míry pozna-*

---

bili, javil li komu, i na tech jemu slatsja; a na kogo sošljutsja, a tot stav skažet, kak pravo pred Bogom, što bityi javljal boji svoji, i grabež', a posluch na sude stav i posluchujet v tyje že reči, — ino tot sud sudit na togo volju, na kom sočat, chočet s posluchom na pole lezet, ili posluchu u kresta položit, čego iskal.

[379] MHJSM IV 151: I v'zda svedoci iměite biti ot dobra glasa; i da svedoci ne iměite biti povedeni na svedočastvě, iměite biti povedeni ot sudac'.

[380] Tamtéž: na koga pos'vedokuje 1 svedok: budi postavlen' na muku.

[381] Jak mne laskavě informoval prof. Dr V. Machek.

[382] Na př. Rtt 213 č. 235, 214 č. 236, AČ XXXVII 944 (1456): svědomí živé.

[383] LC I 387 č. 389 (1412); AČ IV 302 č. 65 (1475): listem s pečetmi na svědomie; Rtt 165 č. 75, 171 č. 110, 210 č. 218.

[384] Na př. SPPP II 271 č. 1867 (1422).

[385] Maurer, Beweisverfahren 364—5; Ruth, Zeugen 5—11; Lévy—Bruhl, Les témoins 399.

[386] Bobčev, Istorija 402; Taranovski, Istorija IV 200; Jovanović, Prinosci II 24—6.

[387] Štorch, Řízení trestní rakouské I 56, p. 17.

[388] Planck, Gerichtsverfahren II 80.

menán rysy důkazu přísežníky. Oba mají navenek stejnou podobu: jsou výpovědí, ať ta už je nebo není založena na vědomí objektivní pravdy. Protože při každé takové výpovědi je rozhodující otázka její formy, přísahy s ní spojené[389] (§ 22), kdežto otázka věcnosti výpovědi je sekundární, probíhá pochopitelně proces nahrazení přísežnického důkazu důkazem svědeckým tak, že jej není možno přesně zachytit (§ 23). Rozdíl obou způsobuje *vnitřní přesvědčení*,[390] *navenek nezjistitelné*. Často část vypovídajících osob je přísežníky, část svědky.[391] Pro různé situace tohoto přechodu si řada práv vytvořila zvláštní typy důkazu.[392] Vliv důkazu přísežníky na důkaz svědky se nejjasněji ukazuje v řadě formálních předpokladů, jimiž byla omezena způsobilost k svědectví (§ 21).

Z rysů, které vytvářejí formální charakter svědectví, je na předním místě skutečnost, že svědectví bylo *nepovinné*. Svědek riskoval vyzvání na souboj stranou, proti níž pronesl své svědectví, a proto bylo zcela soukromou věcí toho, kdo něco tvrdil, zda si opatřil k svému přednesu oporu svědecké výpovědi či nikoli.[393] Soud zde nezasahoval; jedině v územně malých celcích, odpovídajících rozsahem vyšším útvarům rozložené staré rodové společnosti, existovala — např. ve Švédsku — svědecká povinnost.[394] Jinak jedině *svědectví na základě smlouvy se svědkem* bylo základní formou této instituce i ve slovanských zemích.[395] V Polsku si někdy svědci vymiňovali náhradu případně způsobených škod stranou, v jejíž prospěch svědčili.[396] Toliko v oboru kanonického práva panoval ve 14. století důkaz v běžném smyslu a svědectví bylo povinné; to jako plus na rozdíl od poměrů ve světském právu zdůrazňuje v Čechách Tomáš Štítný.[397]

I na svědeckém důkazu dlouho lpělo staré pojetí důkazu stranou straně, nikoli soudu.[398] Důkaz byl *jednostranný*, neexistoval protidůkaz[399] a svědci

---

[389] Tamtéž 63.

[390] Markov, Původ-sok 263.

[391] Kries, Beweis 127; Mayer, Geschworenengericht 81.

[392] V Normandii je »desrene« přísahou zesílenou důkazem přísežnickým, »preuve« přísežnickým důkazem, »record« svědectvím soudců; později »enqueste« inkvisičním výslechem, »loy apparisant« soudním soubojem, »loy prouvable« svědeckým důkazem (Schuler—Libloy, Abriss 243). V Nizozemsku je »open waarheid« ročním všeobecným vyšetřováním, »stille waarheid« výslechem se zřetelem k zvláštnímu případu, »kenning« podobným šetřením, ale za účasti laických přísedících, »zeventing« porotou o sedmi členech (Meyers, Trial 365).

[393] Planck, Gerichtsverfahren II 217—8; Kries, Beweis 19; Glasson, Hist. de la France III 486; Chénon, Histoire I 671.

[394] Mayer, Geschworenengericht 85, 105, 107.

[395] Markov, Přípravné řízení 9.

[396] Rafacz, Prawo sądowe 124.

[397] Štítný, Knížky šestery 148: Lépe jest to v duchovniem právě, ješto každého svědka přinutie, aby svědčil, což vie o té při, a pod přísahú pověděl pravdu, což mu jest známo a kak to vie, jakož jeho potom tieží; a pak súdce podle toho svědectvie súdí.

[398] Markov, Původ-sok, 370—1.

[399] Brunner—Schwerin, Deut. Rechtsgesch. II 536, 579.

nemohli vypovídat jinak než ve prospěch strany, kterou byli vedeni.[400] Volné nakládání svědeckým důkazem dosvědčuje skutečnost, že bylo možno s přivolením strany, v jejíž neprospěch se tak dálo, měnit přísné jinak podmínky svědeckého důkazu.[401] *Dispositivní povahu svědeckého důkazu* neobyčejně zřetelně vyjadřuje kap. 111 reformovaného korčulského statutu z r. 1426.[402] *Svědka bylo možno vyzvat na souboj;*[403] v polském právu to jasně ukazuje v 2. odst. čl. 5 již Kniha elblangská.[404] *Svědecká výpověď neměla také často plnou průkaznost;* na jedné straně jí bylo možno odporovat ordálem,[405] na druhé vedla k mučení obžalovaného.[406]

Formalismus svědectví byl vyjádřen tím, že nedostavení se svědka a původně i jeho úmrtí vedly přímo k prohře sporu.[407] Totéž platí o vadné výpovědi jediného ze svědků, jak praví na př. čl. 48 v I. knize trogirského statutu z r. 1322.[408] Jeden zápis z krakovské soudní knihy z r. 1434 ukazuje přísné dodržování formalit trojí doslovně stejnou nabídkou svědectví.[409] Doslovná výpověď svědků, ať podle znění žaloby nebo už méně formálně prostě shodné opakování dalšími svědky výpovědi prvního svědka,[410] je důsledkem někdejšího jednohlasného provádění výpovědi přísežníků;[411] u svědků je tato jednohlasná výpověď známa na př. už z čl. 29 širšího znění Ruské pravdy.[412] Nejvyšším stupněm formalismu je ovšem *propadná forma svědectví,*

---

[400] Schuler—Libloy, Abriss 244. O Slovanech Markov, Původ-sok 359.

[401] Balzer, Przewód sądowy 167; Rafacz, Prawo sądowe 123.

[402] MHJSM I 96: quod nullus acceptetur testis, nisi fuerit vocatus, saltem per vnam partem pro teste et testificatur, quod fuerit vocatus.

[403] Brunner—Schwerin, Deut. Rechtsgesch. II 532, 578—9; Schwerin, Grundzüge 104; Schuler—Libloy, Abriss 244; Declareuil, Les preuves 469; Glasson, Hist. de la France III 490; týž, Hist. de l'Angleterre I 302; Salvioli, Storia III/1 270, 290; Beljajev, Lekciji 348, 527.

[404] SPPP II 17: Wer abir, daz der cleger von irste, zo man geczuge benennet, ze gelibte, und dornoch irvrische, daz ze gemitet weren, alle adir ir heynir, zo mochte her sprechen: »dy geczug sint gemitet; ich en wil ir nicht, und wil vechten«: so must ienir mit im vechten, den her irste beclaget hatte.

[405] Sergejevič, Lekciji 595—6.

[406] Markov, Původ-sok 350.

[407] Rafacz, Świadkowie 9; týž, Prawo sądowe 123; Vladimirskij—Budanov, Obzor II 262.

[408] MHJSM X 25: quod si aliqui testes super aliquo articulo fuerint introducti vel in aliqua questione et omnes testes excepto uno teste abertarent, quod ille, qui dictos testes introduxerit, perdat questionem et succubat in causa occasione unius testis non abertantis cum aliis testibus.

[409] SPPP II 402, č. 2569: Petens se dictus Stanislaus admitti ad probandum. — Chamecz vero interrogando respondit: quo jure ista yemalia et hec quadringenta capecia hebere velit? — Respondit Wroniczsky: »Paratus sum testibus probare«. — Iterum interrogauit Chamecz: »Quo jure ista yemalia et hec quadringenta capecia tritici vis habere?« — Iterum respondit Wroniczcky: »Paratus sum testibus probare.« Tercia vice interrogauit Chamecz: Quo jure vis ista yemalia et hec quadringenta capecia tritici habere«. — Respondit Wroniczsky: »Paratus sum probare testibus«.

[410] Na př. AsvRus 398, č. 522 (1485—90). O Francii Glasson, Hist. de la France III 463.

[411] Brunner—Schwerin, Deut. Rechtsgesch. II 577.

[412] PrRus 350: privesti jemu vidok slovo protivu slova.

při níž nedodržení přísežné formule vede bez dalšího k ztrátě pře.[413] Se svědectvím byly také spojovány sázky na prospěch vítěze sporu, rozhodnutého na základě tohoto svědectví.[414]

Vedle formálních znaků se ovšem svědectví už za doby svého nejstaršího uplatnění projevovalo řadou rysů, které byly předpokladem zjištění objektivní pravdy. K nim patří na př. skutečnost, že námitky proti svědkům se vyřizovaly ve vztahu k jejich osobě, zatím co námitky proti přísežníkům postihovaly přímo stranu ve sporu,[415] dále rozprava se svědky a nikoli pasivní přijímání jejich tvrzení[416] a pod. Ze slovanských zemí máme doklady zákazu hrozit svědkům a dorozumívat se s nimi,[417] hostit je, jak to ustanovuje na př. kap. 94 statutu města Budy z r. 1442,[418] anebo konečně vypovídat ve vlastní věci, jak o tom má čl. 12 v V. knize dubrovnického statutu z r. 1272.[419]

§ 20: Konkurence formálních důkazů důkazu svědeckému

Mimořádně důležitým činitelem při rozšíření svědeckého důkazu byl i *rozklad soustavy formálních důkazů*, jenž nastal všeobecně ve 13. a 14. století.[420] Tehdy se v podstatě dokončil proces rozkladu někdejších pevných svazků pokrevních a svazků menších územních celků (marka, obec, opolí)[421] původní rodové společnosti. Kdežto přísežnický důkaz typicky vyvěrá z těchto svazků, svědecký důkaz k nim nepřihlíží a osoby, které jej provádějí, nejsou vázány povinnostmi oněch starých pokrevenských i územních svazků.[422] Zároveň přestávala skutečně působit garance náboženské odplaty při falešném formálním důkazu, jehož se v souvislosti s úpadkem staré přísné morálky počalo v široké míře zneužívat.[423] Tak došlo nejdříve k zrušení ordálů,[424] na přísežníky se počaly klást požadavky jisté objektivní

---

[413] Na př. Rtt I 402, B 16 (1322): Kdyžby komu svědkové svědčili, že Jan a Petr jsou praví hromaždníci anebo společníci, mají ti svědkové spraviti to se zmatkem.

[414] Markov, Iuridica Slovaca I 12–13.

[415] Brunner–Schwerin, Deut. Rechtsgesch. II. 535.

[416] Schuler–Libloy, Abriss 244; Brunner–Schwerin, Deut. Rechtsgesch. II 579; Salvioli, Storia III/2 427.

[417] Rafacz, Świadkowie 9–10.

[418] MHJSM III 24.

[419] MHJSM IX 113: Venditor alicujus rei stabilis pro emptore cui ipse vendiderit, vel contra eum super re ipsa testis esse non potest.

[420] Kries, Beweis 231–2; Mayer–Homberg, Beweis 84.

[421] Vl. Procházka, Organisace kultu a kmenové zřízení polabsko-pobaltských Slovanů, sborník Vznik a počátky Slovanů II (Praha), 1. kap., (v tisku).

[422] Lévy–Bruhl, Les témoins 391.

[423] Mayer–Homberg, Beweis 82; Stutz, Beweisrolle 17–18. Brunner, Beweis 109–10 prohlašuje, že tu nešlo o záměrné posilování svědeckého důkazu, nýbrž že se tak dálo z obavy před falešnou přísahou; z téhož důvodu se místo přísahy používalo raději souboje v českém právu v 15. století (Markov, Původ-sok 360–1).

[424] Kries, Beweis 80 a d.; Ruth, Zeugen 283; Glasson, Hist. d l'Angleterre III 475.

znalosti věci,[425] a vůbec přísežnický důkaz počal upadat, jsa v řadě případů menšího významu nahrazen prostou přísahou.[426]

Nahrazení starého formálního důkazu důkazem svědeckým není však dílem okamžiku, nýbrž složitého procesu, který často trvá i po dvě století. Vznikající svědecký důkaz se patrně začasté uplatňoval jen v nových materiích, zatím co stará problematika, v níž se používalo důkazu irracionálního, byla nadále projednávána formou procesu staršího. Přitom všeobecně není svědecký důkaz na počátku důkazem plným, nýbrž toliko předpokladem pro ztížení irracionálních průvodů očištění žalovaného.[427] *Získání ztíženého irracionálního průvodu na základě předložení svědectví* není však z pramenů slovanského práva doloženo tak jako v právu západní Evropy. Ze západního práva jsme také dobře zpraveni, že i když sice odedávna existují pochybnosti o správnosti používání irracionálního důkazu,[428] všeobecně jest svědecký důkaz nadále napadatelný irracionálními průvody, jež jej mohou zvrátit.[429] Také tam, kde svědecký důkaz už proráží, je za určitých okolností návrat k irracionálnímu důkazu velmi lehce možný.[430]

Neobyčejně zajímavé doklady aplikace formálního důkazu místo racionálního důkazu svědeckého podávají moravské prameny z prvního desetiletí 15. století. Tam při sporech trestních i civilních *žalobce sice dokládá žalobu svědky, dobrovolně však chce přijmout očišťovací důkaz žalovaného.*[431] Tento postup z ohledu na nebezpečí, které přináší důkaz přísahou svědků, doporučuje jako vhodnější čl. 46 Knihy Tovačovské.[432] Zápisy rozhodnutí moravského zemského soudu však nás nadto zpravují o tom, že v řadě případů

---

[425] Markov, Původ-sok 374.

[426] Maurer, Beweisverfahren 240; Mayer, Geschworenengericht 32; Mayer—Homberg, Beweis 82.

[427] Maurer, Beweisverfahren 340—1, 353, 354; Kries, Beweis 218; Mayer, Geschworenengericht 39—40, 47, 53—4, 57, 60, 73, 79, 256, 372; Pappenheim, recense Mayera 142; Ruth, Zeugen 37, 103; Salvioli, Storia III/1 271.

[428] Edictum Rothari 118: quia incerti sumus de iudicio Dei et multos audivimus per pugnam sine iustitia causam suam perdere (K tomu Stutz, Beweisrolle 15).

[429] Brunner—Schwerin, Deut. Rechtsgesch. II 532; Schwerin, Grundzüge 104.

[430] Mayer, Geschworenengericht 102, 253—6.

[431] »Pobrání«: LC I 166, č. 261 (1406): ale ač bych měl na ň (edice přepisuje všude vadně: na ni) dosti dobrých lidí, však chci od něho právo přijíti, co mi páni najdú. LC I 243—4, č. 595 (1407): Si recognoscunt, recognoscunt veritatem, si autem negant, quamuis haberem sufficiens testimonium, de jure ipsorum volo stare contentus. — Dluh potvrzený listem: LC I 158, č. 209 (1406): ale ač bych měl na ň dosti dobrých lidí, však chci od něho právo přijíti, co mi páni najdú. — Další příklady: pobrání: LC I 135 č. 146, 160 č. 218, 182—3 č. 354; šacování: 171 č. 287; škoda způsobená útěkem šafáře: 193 č. 432; náklad stavby: 132 č. 127; zadržené úroky: 182 č. 351; depositum: 132 č. 130; slib: 132 č. 131; výsluha: 156 č. 203; díl statku: 335 č. 913; věno: 433 č. 137; odkaz: 135 č. 149 atd.

[432] KnTov 34: Ale pôhon ten k přísaze na mnohých místech při obojím právě za starých pánuov býval jest, že mnohý upřímo, neveda ani svědkuov ani které vědomosti pokládaje ku právu, druhého pohnal jest, aby jemu to, z čehož jej viní, spravoval přísahú takovú, jakož se o ní dole oznámí, kteráž jest těžká provésti a z těžka bez klésky

šel výrok soudu na formální průvod, ač žalobce nabízel důkaz svědecký; i v tomto případě je tomu tak v materiích jak trestních, tak civilních. Žalobcův návrh na důkaz svědky vede v těchto případech k rozhodnutí soudu na očištění žalovaného se spolupřísežníky.[433] Tomuto postupu odpovídá skutečnost, že před tímto forem nebyl často proveden i důkaz listinou, nýbrž na jeho základě vypovídali rovněž přísežníci a o jejich výpověď teprve soud opřel své rozhodnutí.[434] Také z jihoslovanského práva je známo, že tam nabídka svědectví vedla k uložení přísahy žalobci.[435] Tento doklad však také zřetelně ilustruje odchylnost moravského pojetí přechodu od racionálního důkazu k irracionálnímu. Zatím co na západě nabídka svědectví vede k ztížennému irracionálnímu důkazu žalovaného nebo podle uvedeného příkladu jihoslovanského k přísaze žalobce, *na Moravě soud ukládá formální důkaz neztížený žalovanému, takže žalobce tvrzením svědků nezískává žádnou výhodu;* je to tedy typický případ *zpětného návratu k formální soustavě v její staré podobě důkazu očišťovacího.*

Uplatňování formálních důkazů proti svědeckému důkazu po dlouhou dobu ještě tehdy, když v řadě materií svědecký důkaz už proráží ve velmi značné míře, souvisí těsně se společenskou skladbou feudalismu. *Formální důkaz s přísahou je totiž privilegovaným stavovským důkazem šlechty* a proto je opouštěn jen velmi zvolna. Namátkou volený příklad z krakovských soudních knih z r. 1429 nám dobře ukazuje, jak proti svědecké výpovědi poddanské osoby stojí přísežná výpověď šlechtičny.[436] Jiný příklad

---

bývá. Ale ten póhon za krále Jiřího s vuolí všech pánuov a vší země zdvížen jest a již za potvorný položen; než proměněn v póhon takový, aby se počal jako jiní póhonové na počátku, že jej viní z toho a toho, zná-li mi se, zná mi se v pravdě, pak-li pří, ačbych toho svědomí měl, chci na tom míti dosti, co mi páni za právo najdú.

[433] Žaloba s »dobrým svědomím« z vraždy poddaného šafáře LC I 186—7, č. 379 (1407), nález LC I 211, č. 166 (1407): ponvadž se nezná Václav, tehda má jemu právo činiti a lidi jmenovati, dokud páni na právu sedí. — Žaloba opřená o »dosti dobrých lidí« z pobrání LC I 167—8, č. 268 (1406), nález LC I 199, č. 58 (1407): Johannes debet producere testes, quam diu judicium durat. — Žaloba LC I 148, č. 154 (1406): že mě odkúpil základu a já jemu pověděl z víry, tu se mnú o to na dobré lidi přišel, řekl mi to učiniti, což by dobří kázali; tu mi toho neučinil a toho jsem já škoden padesát hř. g. a z toho jej pohoním ... a toho mám dobré svědomí a škody opovídám. Nález LC I 200, č. 64 (1407): Wenceslaus debet eum euadere jure suo interstante judicio uel in posudek. — Další příklady: pobrání: LC I 157 žaloba č. 204, 202 nález č. 86; 157 žaloba č. 589, 202 nález č. 240; 242 žaloba č. 590, 262 nález č. 242; 302 žaloba č. 819, 311 nález č. 309; rukojemství a slib: 254 žaloba č. 659, 259 nález č. 205; 378 žaloba č. 1185, 383 nález č. 352 atd.

[434] LC I 204, č. 102 (1407): kdož ty listy má, že by měl ty škody ukázati sedmi vládykami dobrými, usedlými a dobře zachovalými, a ti mají říci, že jim to svědomo, že jest podlé listóv ty škody vzal. — Dále LC I 244—5 žaloba č. 599, 261 nález č. 221 (1407); 281 žaloba č. 686, 314 nález č. 326 (1408) atd.

[435] Na př. MHJSM VI/1 194, č. 193 (1451).

[436] SPPP II 339, č. 2275: Domina Beata relicta Clementis Castellani Radomiensis statuet fideiussorem Johannem thabernatorem de Dzewanczole Alberti kmethonis de Marchocicze contra eundem Albertum, ab hesterna die ad quatuor septimanas; qui Johannes tabernator debet recognoscere, in quo et qualiter duos equos et duas vaccas ipsius Alberti eedem domine dedit. Item eadem domina jurabit eodem die, quod eundem Albretum, tunc temporis, dum ponebat wigaliter gossczyne, non mandauit ponere in carcerem, nec est ligatus seu vinculatus tempore antedicto.

z českého práva z r. 1473 dokládá sice ve sporu o krádež dobytka před zemským soudem svědeckou výpověď Boreše z Komárova a stejně po něm Mikuláše z Loskovic, podle níž drábové žalovaného šlechtice Častolora byli dostiženi žalobcem Mikulášem Běščinským a vypověděli mu o skutečném průběhu krádeže, avšak základem pozdější žaloby je přísežné ujištění Častolora, že přijímá jako základ sporu tuto výpověď svých lidí, nikoli jejich tvrzení samotné.[437] Svědecký důkaz zde přímo roste z momentů formálních, šlechtické cti, jejímž výrazem je právě přísaha. Proto také r. 1479 ve sporu Hynka z Poděbrad s Janem Ilburkem z Vřesovic odmítá Ilburk přijmout zcela reálně věcnou výpověď Hynkových úředníků o svém jednání s Hynkem a soud judikuje na přísežnou očistu žalovaného.[438] *Důkaz části petitu způsobem racionálním a části způsobem irracionálním* ukazuje rozhodnutí českého zemského soudu z devadesátých let 15. století;[439] ve věci předmětů svědecky neprokázaných soud zřejmě opřel rozhodnutí o čestné přísežné prohlášení žalobce.

Míšení prvků reálného a formálního důkazu je zvlášť patrné z práva jihoslovanského, kde v poměrně nerozvité společnosti se zachovala v právu řada archaismů. Jak *věcné zjištění stavu bylo případně možno suspendovat formálními zárukami ve prospěch obviněného*, ukazuje čl. 79 statutu ligy ninského kotoru z r. 1306, resp. v obnoveném vydání z r. 1474.[440] Tento jediný casus celého statutu líčí situaci vzniklou krádeží krávy sedláku Matěji Ranjevićovi. Podle původního rozhodnutí ligy měl každý její člen přispěti na ukradený kus dobytka dvěma librami. Avšak syn Michala Plastinoviće Juko během vybírání peněz prohlásil, že minulého dne viděl cizího muže v bílém odění na dvoře Marka Prtenjaće, jednoho z výběrčích. Na základě této výpovědi dovolilo představenstvo ligy, aby Prtenjać, jenž nemohl najít ani svědky ani ručitele, byl uvězněn; při odvedení do vězení se pak tento podezřelý přiznal, že čin provedl spolu s Jakubem Jučarevićem z Gorice.

---

[437] AČ IV 276—7; 277: Boreš vypovídá: A otázal se Mikuláš Častolora a řekl jest k němu, ukázav na dráby: všichni-li jsú tito tvoji? a on Častolor odpověděl a pravil, žeby všichni jeho byli; i řekl jest k němu Mikuláš: poněvadž se k nim znáš, ujisť se jimi, kterémužť z čeho vinu dávám, aby mi z toho právi byli před JKMtí. A hned po té se řeči rozjeli, a to vzal k své cti a vieře, že se ty věci tak dály.

[438] AČ IV 326—8; 328: i takto právo ukazuje: že ten, ktož se viní a nařieká ze cti, bližší jest ku očistě své cti, nežli ten, ktož jej viní.

[439] Rtt I 194, č. 162: poněvadž jest on Jan otec Matoušův byl v tu chvíli služebník Janů Malovců, že jest to mohl Jan Malovec slušně udělati a jej vzíti a trestati jako služebníka svého; než jakož svědomí jich obojích i Malovcovo i Matúšovo svědčí, že by něco statku jeho při něm vzato bylo, tu což Malovcovo svědomí vyznává, to aby on Bohuslav pohnaný podle znění jemu Matúšovi zaplatil nebo navrátil od dnešního dne ve dvú nedělích zběhlých, a což nad to více jmíti chtíti bude, to aby provedl před úředníky Pražskými menšími v středu po próvodní neděli, a to na jich schválení. A což by nad to více míti chtěl, to aby spravil v kaple u Všech svatých na hradě Pražském v pátek po suchých dnech letničních.

[440] P. K a r l i ć, Statut Lige kotara ninskoga, Vjesnik hrvatskoga arheološkoga društva, nova serija XII, Zagreb 1912, 297.

Spojení prvků materiální pravdy s formalitami procesu, v němž však věcně jsou zjišťovány právě jen otázky dodržení nebo nedodržení těchto formalit, nikoli meritum věci, neobyčejně plasticky zachycuje pře Radoslava Ivanovika z Trebina z r. 1447 před dubrovnickým knížetem Petříkem Bunikem.[441] Žalobce požaduje na Ivaniči Bogojevikovi, Ratkovi Ilikovi a Milkovi Ostojikovi zaplacení odkladu za zabití jeho bratra Radiče; čtvrtý z pachatelů, Jakša Radetik, již čtvrtinu na něho připadající zaplatil. Žalovaní namítají, že nárok propadl tím, že žalobce se nedostavil na smluvený čtvrtý propadný rok, na němž dvanáct porotců dubrovnických a dvanáct srbských mělo za vedení dubrovnického pristava Ilji Radoslalika a srbského Tomka Bogosalika o při rozhodnout. Žalovaní, kteří žalobce na roku očekávali marně, vyslali posla do jeho domu, avšak když přesto nepřišel, vyčkali večera a poté okamžitě věc ohlásili dubrovnickému knížeti. Kníže se soudcem nyní přezkoumal všechny předchozí zápisy o případu a odmítl námitku žalobce, že na řečený čtvrtý rok se nedostavil pro nepřítomnost knížete Pavla, protože nebyl členem poroty, a s uvážením všech zápisů a výpovědí žalobu odmítl. Rozhodnutí se opíralo tedy typicky o prvky racionálních zjištění (přítomnost a jednání poroty) i o formální náležitosti procesního postupu (dohoda o způsobu zjištění viny, propadný rok — i když zde ku podivu se nekonstatovala pouhá nepřítomnost, nýbrž učinil se pokus o přivolání nepřítomné protistrany).[442]

Používání formálních důkazů trvalo v Chorvatsku velmi dlouho. V deformovaném stavu, jenž ukazuje *neústrojné kombinování jednotlivých typů navzájem,* jakož i jeho spojování s mučením, »korunou důkazu« v inkvisičním procesu, existuje ještě v 16. a 17. století, i když snad už jen v »čarodějnických« procesech. Tento stav ilustruje na př. případ pře z r. 1585 před soudem ve Varaždínských Toplicích.[443] Jakýsi Škof obvinil tam nějakou stařenu Kovnićovou a dvě další ženy, že čarováním mu způsobily škodu na zdraví. Kovnićová se přiznala a původní výrok soudu zněl na upálení po usvědčovací přísaze místního župana s dvěma dalšími osobami. Druhé dvě se měly očistit samy padesáté a neuspěly-li by, měly být podobnou přísahou župana a dalších dvou osob odsouzeny k smrti. Župan vznesl námitku proti tomu, aby přísahal, a tak soud odsoudil Kovnićovou přímo na základě doznání. Pokud se dvou druhých týče, měla být nyní přísaha župana nahrazena přísahou žalobce Škofa a dvou dalších osob. V obdobném případě z týchž Toplic docela ještě r. 1699 se při líčení proti třem ženám obviněným z čarodějnictví postupovalo tak, že nejdříve měly být dvě z nich mučeny a jedna podstoupit ordál vodou, posléze pak, pokud by mučení a ordál nevedly k doznání jejich

---

[441] SpomSrp 210—12, č. 125.

[442] Nevyřešenou zůstává otázka, proč došlo k trojímu odkladu líčení a zda formální způsob rozhodnutí sporu dostavením se nebo nedostavením byl či nebyl výsledkem nemožnosti rozhodnout jiným věcným způsobem.

[443] HPPR 1024, č. 19.

viny, se měly samy třínácté očistit přísahou a tak být zbaveny dalšího řízení.[444]

§ 21: Vlivy důkazu přísežníky na důkaz svědky

Ovlivnění svědeckého důkazu důkazem přísežníky se nejlépe jeví v dlouhé řadě *důvodů omezení svědecké způsobilosti*, která je celá recipována z důkazu přísežníky. V slovanských zemích jsou tyto důvody v podstatě zcela stejné[445] jako na západě.[446] Dokladů je značné množství, takže zde bude namístě jen zmínka o nejzajímavějších z nich.

Pro svědecký důkaz se předepisoval všeobecně určitý *věk* a *zdraví fysické a duševní*. Různým způsobem bylo omezováno svědectví *žen;* podle čl. 22 v I. knize reformovaného statutu trogirského z r. 1332 nesměly svědčit v civilních věcech,[447] čl. 59 statutu grbalské župy z třicátých let 15. století vážil svědectví tří žen jako jednoho muže.[448] Ojedinělý doklad čl. 25 lestavského statutu z r. 1310 omezoval svědectví *neženatých mužů.*[449] Svědčit nesměly dále osoby *nemanželského původu a židé*, podle statutů italských měst na dalmatském pobřeží Slované.[450] Svědkové musili být *stejného stavu* s osobou, proti níž podávali svědectví. Že tato podmínka bránila proniknutí svědeckého důkazu do důkazního řízení ještě v polovině 15. století, toho dokladem je soudní praxe česká[451] i polská.[452] Odtud je také v šlechtických sporech hojný požadavek *osedlosti* svědka.[453] Tyto podmínky souvisí těsně s předpisy o cti svědků. Církevním vlivem byl podtržen význam cti zvláště s hlediska náboženského a za nepřijatelné svědky byli prohlášeni křivopřísežníci, osoby v klatbě, vyloučení kněží a heretici. V tomto směru

---

444 HPPR 1025, č. 24.

445 Rafacz, Świadkowie 8; Balzer, Przewód sądowy 164; Kutrzeba, Prawo sądowe 81; Marković, O dokazima 31.

446 Na př. Planck, Gerichtsverfahren II 48, 53–6, 61–2; Kries, Beweis 16; Mayer, Geschworenengericht 69, 370; Chénon, Histoire I 253, 670; Glasson, Hist. de la France III 483–5; týž, Hist. de l'Angleterre I 299, III 511–3; Salvioli, Storia III/2 362, 427–9.

447 MHJSM X 154: Quod mulier aliqua non recipiatur in testem in aliqua causa civili, nec earum testificatio credatur aliqualiter.

448 ZakSrp 110.

449 MHJSM VIII 10.

450 Kap. 8 III. knihy splitského statutu z r. 1312 (MHJSM II 69), čl. 36 skadarského statutu ze 14. stol. (MHJSM III 129).

451 Rtt I 137, č. 99 (1454): jakož citatus pravil ješt, že by jim těmi škodami vinen nebyl, a také dokládaje se i svědkuo (!) lidí selských, kterýchžto páni nepřijímají v takovém běhu, ex quo ipse citatus položil se k nevině.

452 SPPP II 509, č. 3087 (1422): Et hoc voluit probare idem Makowecz nobili viro, coram quo recognouit, et testibus inferioris condicionis. Et ille dixit: Quia volo euadere, nichil juris obmittendo«. Ideo jurabunt testes, si non concordabunt. (Jde o přísežníky žalovaného, neboť pro tento případ je v předchozím textu řečeno: Nicolaus debet nominare testes).

453 Na př. v Čechách Officium circa tabulas terrae v čl. 63 a 64 (CIB II/2 264) a právní kniha Ondřeje z Dubé v čl. 34 (OzDubé 136).

na stranu objektivní pravdy se staví čl. 66 statutů Kazimíra Velkého, jenž požaduje na kněžích, aby postiženému pro vykonání svědectví udělili beneficium absolutionis, a neučiní-li tak, dovoluje svědčit i bez tohoto prominutí.[454] V Srbsku čl. 161 Dušanova zákoníku vylučuje svědectví osoby, která se ještě neočistila ve vlastním, současně probíhajícím sporu.[455] Zvláštní důvod vyloučení svědka existoval na Mazovsku; tam nesměla být jedna osoba svědkem zároveň ve více než třech sporech.[456] V různé míře se nedovolovalo svědectví *osob trestaných*.

Nejzajímavější v tom směru jsou v mnohém protikladná ustanovení o svědecké účasti osob *příbuzných* anebo *spoluobyvatel města*. V nich se nejlépe zračí současné působení tradičních pokrevenských a politicko-organisačních svazků, které zdůrazňují momenty formální, a růst objektivního svědeckého důkazu, jenž ostře vystupuje právě proti těmto tradičním rysům. V Polsku byli příbuzní jako svědci vyloučeni při sporech o čest,[457] vůbec je vylučuje na př. čl. 24 lastavského statutu z r. 1310,[458] čl. 44 trogirského statutu z r. 1322[459] nebo čl. 59 statutu grbalské župy z třicátých let 15. století.[460] Čl. 20 vinodolského statutu z r. 1288 vylučuje svědectví mezi manžely,[461] čl. 15 v I. knize potvrzeného a rozmnoženého statutu korčulského z r. 1265 dovoluje toliko svědectví v neprospěch příbuzného.[462] Statuty Kazimíra Velkého připustily v čl. 67 svědectví příbuzných při koupi nemovitostí s poukazem, že přibrání těchto osob k takovým smlouvám je obvyklé.[463] Podle čl. 67 uvedeného vinodolského zákona mohli si navzájem svědčit oddělení příbuzní.[464] Povinnost svědčit ve prospěch spoluobčana má kap. 76 korčulského

---

[454] StKazW 422: Per experienciam didicimus, quod sentencia excommunicacionis in testibus inducendis maliciose plerumque consuevit opponi, ex qua opposicione pullulabat oppressio veritatis. . . . Quod si excommunicator, premisso modo petitus, pro testimonio perhibendo denegaverit beneficium absolucionis, cum huiusmodi postulantes veniam et absolucionem, quantum ad Deum, censeantur absoluti, volumus et decrevimus extunc abque aliqua cause vulneracione testimonia eorundem testium per iudicem recipiantur, et habeant ipsorum testimonia firmitatem.

[455] ZakStDuš 127: Na sudě koi p'rci sudě i pre za svoju pričju; i on-zi ot' p'rčija glagolati potvorně na onoga-zii p'rčiju, ni za nevěru, ni za ino dělo; razvě da mu otpira; a k'd' s'vr'ši sud'; ako što ima po tom' da glagolie s' nim' přěd' sudiami carstva mi; i da mu se ne věruje ni u čem' što glagolie dogda mu se ne ispravii.

[456] R a f a c z, Świadkowie 8.

[457] R a f a c z, Prawo sądowe 123.

[458] MHJSM VIII 10.

[459] MHJSM X 24.

[460] ZakSrp 110: kumovi, pobratimi, so-i-ljebnici.

[461] MHJSM IV 10.

[462] MHJSM I 15: quod nullus, qui pertinet in tercio gradu et super, uel cognatus fuerit, non possit perhibere testimonium pro ipso, sed contra ipsum sic.

[463] StKazW 426: considerantes, quod amicabiles compositores seu mediatores consanguinei esse consueverunt, declaramus in tali casu testimonium predicti Jacobi patrui pro Cunrado valere.

[464] MHJSM IV 22.

statutu z r. 1214[465] a docela ještě i z r. 1442 kap. 164 statutu města Budy;[466] tato ustanovení jsou projevem krajního důkazního formalismu.

Typickým znakem vlivu přísežnického důkazu na důkaz svědky je *předpis určitého počtu svědků.*[467] Jeho upevnění je zřejmě dílem vlivu kanonického práva (legální průvodní theorie), jež tu via facti navázalo na starou praxi důkazního řízení domácího. Doklady toho jsou patrné na př. v českém právu ještě na sklonku 15. století.[468] Proti tomu lze spatřovat tendenci k zvýšení objektivity důkazu, jestliže jako na př. v moravském právu v prvním desetiletí 15. století se požaduje sedm přísah—svědectví místo někdejších šesti[469] anebo zejména jestliže k důkazu stačí pět výpovědí místo jinak žádaných šesti, jak to dosvědčuje jeden zápis z r. 1401 v krakovské soudní knize.[470]

S důkazem přísežníky souvisí i instituce *volby, resp. schvalování svědků* (laudatio testium).[471] Toto ovšem už je moment, kdy i v přísežnickém důkazu se počal uplatňovat prvek racionální, neboť volba či odmítnutí se řídily pochopitelně určitými věcnými hledisky (zaujatost, neznalost věci a pod.). Jmenování a schvalování svědků věnovala pozornost zvláště polská odborná literatura,[472] která konstatuje zachovávání tohoto obyčeje ještě v první třetině 16. století,[473] podobně jako tomu bylo v téže době na Litvě.[474] V Čechách, kde podle čl. 74 Řádu práva zemského bylo při nuptiálních věcech z devíti nabídnutých vybíráno sedm skutečně pak svědčících osob,[475]

---

[465] MHJSM I 46: statuimus, quod quicumque perhibebit testimonium contra commune Curçule, in fauorem alicuius specialis persone, perdat irremissionabiliter omnia bona sua, et sit exul a Curçula et eius districtu, qui, si deinde peruenerit ad manus regiminis, perdat caput. Intelligendo, quod propter eius testificationem uellet tradere iura communis alicui persone.

[466] MHJSM III 72—3: Statuimo, che se alcun forestier dimandasse alcun nostro cittadino avanti la signoria, per il qual cittadino fosse posta porotta di nostri cittadini, li quali nostri cittadini siano tenuti di giurar per il nostro cittadino in tal modo, che il nostro cittadino sia libero della questione, che fosse dimandato per il forestier. Et se alcun nostro cittadino non volesse giurar per il nostro cittadino per deliberarlo, che sia tenuto pagarli tutto il danno et le spesse, che havesse fatto il nostro cittadino per causa del forestier, eccetto però se fosse di mala fama, per il qual non sia tenuto giurar più.

[467] Na př. v jihoslovanském právu MHJSM I 79, II 70, III 183.

[468] Rtt I 153, č. 31 (okolo 1490): také jeden svědek totiž Oremus přesvědčiti jich nemohl. — Rtt I 235, č. 33 (1497): jestli žeby měl jednoho svědka hodného zachovalého: tehdy ten, ktož by svěření otpíral, má za to spraviti vedle práva, že jest nesvěřil.

[469] LC I 105—6.

[470] SPPP II 119, č. 747: Bodzanta de Modlnycza testibus V docuit contra Helenam de Czulice, quia pecunie in hereditate Czyanouice Imrami junioris ibidem de Czulice, sunt posite; et adhuc testem sextum non produxit.

[471] Schuler—Libloy, Abriss 244; Mayer, Geschworenengericht 8—9, 13—14, 137, 249 atd.; Chénon, Histoire I 670.

[472] Rafacz, Świadkowie 9; Taubenschlag, Proces polski 49.

[473] Balzer, Przewód sądowy 165.

[474] Markov, Iuridica slovaca I 11 p. 8.

[475] CIB II/2 242.

bylo možno podle čl. 65 Officii circa tabulas terrae i do desk zapsané svědky měnit, pokud protistrana neučinila volbu.[476]

§ 22: Svědecká přísaha

»Svědkové« všech pramenů zásadně svou výpověď doprovázejí přísahou: »testes dicunt iurati«.[477] Její provedení nemusí být jednotné; někde předchází výpovědi, jinde je následná, v řadě míst výpověď většího počtu svědků přísežně potvrzoval toliko jeden z nich.[478] Jestliže se však v mnohých případech o nich hovoří, že svou výpověď »firment per sacramentum«,[479] je tento obrat pramenů výrazem pozdějšího chápání svědecké instituce v římském pojetí,[480] zatím co v řízení za feudalismu měla povahu jinou. Tehdy totiž *rozhodující složkou důkazu bylo provedení přísahy, jež pro křivopřísežníka znamenalo nevyhnutelný trest nadpřirozenými mocnostmi*, kdežto otázka objektivity výpovědi, vedoucí k zjištění pravdy, uvažována nebyla. *Formální přísaha mohla krýti faktické svědectví*, ale nemusila; pro soud bylo *rozhodné vykonání přísahy, nikoli obsah výpovědi*. Svědectví samo o sobě nebylo by bývalo ničím, kdyby nebylo podáno v potřebné formě.[481] Protože v celém důkazním řízení až do 15. století dominuje přísaha, používá se jí ve spojení i s jinými důkazy.[482] Svědci procesně vystupují jako přísežníci.[483]

V tomto smyslu znají »svědeckou« přísahu všechna práva slovanských národů. V Čechách je doložena od čl. 150 Rožmberské knihy[484] až do doby Všehrdovy, kdy však už převažovalo nad ústním svědectvím ve šrafcích nadiktování výpovědi do protokolu po předchozím vykonání přísahy,[485]

---

[476] CIB II/2 264:

Nominans testes et non imponens ad tabulas, perdit ius; ponens testes potest alios nominare antequam inducantur et eligantur.

Jmenuje svědky a ve dsky nevloží, ztratí právo; polože svědky, móž jmenovati (jiné), dřév než je provede a dřév než vybráni budú.

[477] Brunner, Beweis 96.

[478] Kries, Beweis 11; Brunner, Beweis 97, 117; Brunner—Schwerin, Deut. Rechtsgesch. II 536; Aleksijev—Miladinov, Osnovi 133.

[479] Salvioli, Storia III/1 269; o Rusku Malinovskij, Lekciji 485.

[480] Původní legisactio per iudicis arbitrive postulationem měla povahu stejnou jako svědecká přísaha ve středověku (Boháček, Arbitration 213).

[481] Maurer, Beweisverfahren 241; Brunner, 94—5. Kries, Beweis 98 o přeměně důkazu dopadením při činu v důkaz svědky při zachování přísežné formy.

[482] Vladimirskij—Budanov, Obzor II 263—4.

[483] Beyerle, Entwicklungsproblem 379—80 p. 25; Pappenheim, recense Mayera 137; Salvioli, Storia III/1 270—1.

[484] AČ I 470: a to berú na svú duši a na vieru.

[485] Všehrd VIII 6. — AČ VII 471, č. 161 (1474): A jakož Václav Šatný táhl se jest na některé svědomie, tu jest jemu povědieno: to svědomie, kteréž má, aby to zjednal listovně těch dobrých lidí pod jich každého pečetí. — Čl. 49 Zůstání prešpurského z r. 1499 (Rtt II 517): Item aby žádné svědomie v soudu žádné straně nedával ústně, než tak, jak za právo jest od starodávna, aby dskami bylo zapsáno, lečby se strany svolily.

v Polsku jsou hojné doklady z listinného materiálu už od 12. století,[486] stejnou povahu má i svědecká přísaha v Rusku[487] a četné jsou doklady svědecké přísahy ze statutů dalmatských měst.[488] Podle 1. kap. statutu města a ostrova Korčuly z r. 1265 byly pro nevykonání přísahy předepsány přísné tresty, případně i na těle,[489] neboť její odepření bylo zřejmým důkazem nepravdivosti výpovědi. V listině srbského krále Štěpána Tomáše z r. 1444 Dubrovníku se přísežníci a svědci ztotožňují.[490] Velmi hojně a často se složitým doprovodem slavnostních ceremonií je přísaha svědků doložena z mezních sporů jižních Slovanů;[491] odpovídá to zcela poměrům ruským, známým např. z čl. 9 pskovské soudní gramoty.[492] Přísaha svědků, v tomto pojetí vlastní všem slovanským národům, se dochovala v obyčejovém právu v Bulharsku až do minulého století.[493]

Formalismus přísahy se ovšem postupně oslabil tam, kde základem výpovědi byla skutečnost opravdu smysly seznaná, takže nakonec zmizela i následná přísaha;[494] oporou tomuto vývoji bylo zejména to, že v řízení přestala přísahat sama strana[495] a pravda se začala zjišťovat odděleným slyšením svědků.[496] V tomto směru bylo např. v Čechách nalezeno r. 1495, že pečetí potvrzené písemné svědectví osob zemřelých platí, i když formální přísahu už vykonat nemohly.[497]

Ve svědeckém důkazu prováděném formou přísahy je tedy tato *přísaha formou, která kryje obsah různého stupně objektivity*. I když tato forma má zřetelně s hlediska důkazu zásadní význam, lze ve způsobu jejího provedení vidět určité rozdíly právě podle rozsahu její objektivní složky. Tak např. r. 1439 se před zemským krakovským soudem projednával spor o vypuzení

---

[486] Taubenschlag, Proces polski 49–50.

[487] Beljajev, Lekciji 349.

[488] Čl. 34 III. knihy dubrovnického statutu z r. 1272 (MHJSM IX 68), čl. 37 skadarského statutu ze 14. stol. (MHJSM III 129), kap. 116 statutu Budy z r. 1442 (MHJSM III 26).

[489] MHJSM I 5: Et si illi qui uocati fuerint per commune super hoc (i. e. homicidium) in testes, uenire recusauerint, uel uenti non dicerent ueritatem per iuramentum, soluant communi yperpera quinquaginta, et si non habuerint vnde soluere, manus sua dextera incidatur, et si fugerit dum non persoluerit centum yperpera, sit in banno perpetuali et forbannitus.

[490] ZakSrp 239: a vsemu ovomui rotʹnici i svidoci naši dobri velʹmože.

[491] Wł. Namysłowski, Serbskie prawo sądowe w wiekach średnich, Pamiętnik historyczno-prawny II/4, Lwów 1926, 28. K tomu srov. na př. obvyklou frázi v mezních sporech: »roćení rekoše«.

[492] PRP II 287.

[493] Bobčev, Sudebno pravo 88.

[494] Planck, Gerichtsverfahren II 98, 226.

[495] Glasson, Hist. de la France III 481.

[496] Schuler–Libloy, Abriss 244.

[497] Rtt I 230, č. 312: Nalezli vuobec za právo, ktož by listem svědomie dal pod pečetmi nebo pod pečetí, a ta pře žeby k soudu přišla, a ti svědkové žeby prvé zemřeli, tehdy má to svědomie přijato býti, jakoby přísahu učinili.

z držby mezi doktorem dekretů Jakubem ze Skalky a knězem kostela krakovského hradu Janem Rejem, v němž dvě z přísahajících osob byly mimosoudnímu projednávání sporné věci přítomny, čtyři se ho nezúčastnily; formule přísahy oněch dvou zní: »quia vidimus et circa hoc presentes fuimus«, oněch čtyř: »quia scimus et testamur«.[498] Podobně těsně předtím r. 1428 ve při o bezprávné odnětí glejtu vypovídá přímo postižený služebník žalobců-solních županů v první osobě singularis totéž, co ostatních pět svědků v první osobě pluralis.[499] V žalobě z r. 1421 o zničení privilegia olsenických sedláků zvěřinčenským převorem pět svědků přísahá o zničení privilegia, šestý »sicut scit et testatur«.[500]

Vedle těchto případů lze jmenovat takové, kde mimo veškerou pochybnost jde o svědectví, takže formule přísahy obsahuje prvky zjištěného objektivního stavu, ovšem rozhodující je její formální provedení. Tak je tomu na př. r. 1440 v důkazu krakovského zlatníka Hanuše o řádné koupi prstenu[501] anebo ještě lépe v žalobě Martala Guleriće v zastoupení Bohdana, syna Braji ze Zupana, proti Kalendovi, synovi Pankráce Geraviće, projednávaná r. 1255 před dubrovnickým soudem.[502] Žaloba obviňuje žalovaného z odcizení služebného děvčete Pervaněhy a jeho dalšího prodeje. Odcizení dosvědčují svědci Staněk Zavlegić a Matichna a prodej Vít Theofilić, jenž děvče od Ka-

---

[498] SPPP II 449, č. 2775: Stanislaum de Janouicze prope Wyeliczka, Petrum de Wyliczkowicze, qui fuerunt presentes; Petrum de Cossoczicze, Petrum de Wyathouicze, Johannem de Gay, Nicolaum de Janouicze, tamquam absentes sed testificantes. Primi jurabunt sic: »Ita nos deus adiuuet et sancta crux, quia vidimus et circa hoc presentes fuiumus, quod Petrus Zagorsky, quem dominus Johannes Rey evicit, mettercius cum ita bonis sicut ipse solus est, Magistrum Jacobum Plebanum de Skalka violenter expulit et depercussit wybil de possessione ipsius in villa Bossuthow.« — Absentes sic: »Ita nos deus adiuuet et sancta crux, quia scimus et testamur, quod idem Petrus Zagorsky etc.«.

[499] SPPP II 329, č. 2210: Andreas Zaloga solus sic jurabit: »Ita me deus adiuuet et sancta crux, quia Nicolaus Sestrzenecz recepit apud me litteras domini Regis salui conductus, quas habui ex parte predictorum dominorum Zuppariorum circa currus ipsorum sale oneratos, in propinquo ab Osswanczin versus Slesiam transeuntes.« — Alij autem testes sic iurabunt: »Ita nos deus adiuuet et sancta crux, quia scimus et testamur, quod Nicolaus Sestrzenecz recepit apud Zalogam litteras domini Regis salui conductus in propinqo ab Oswanczin, quas habuit ex parte Zuppariorum circa currus ipsorum sale oneratos versus Slesiam transeuntes«.

[500] SPPP II 263, č. 1818: quia scimus et testamur, quod Rex Kazimirus priuilegium kmethonibus de Olsenicze dederat, sine consensu Prepositi Swerzincensis et conuentus dicti; quod privilegium idem Prepositus cum suo conuentu jure fregit coram Capitaneo Cracouiensi, vel Judice ipsius; et dicti kmethones laborauerunt istos labores quos Prepositus ab eis postulat, ab eo tempore, sicut idem Prepositus dictum priuilegium ipsorum kmethonum fregit. — Primi quinque super certa destruccione dicti priuilegii jurabunt; et ultimus sextus sicut scit et testatur.

[501] SPPP II 464, č. 2841: »Carissimi domini, nescio quis michi vendidit sed habeo duos testes, quia ipsum cingulum emi.« Et produxit duos testes, dominum Johannem Vicarium castri Cracouiensis et Johannem pellificem de Cracouia. Ideo idem Hanusch aurifaber jurauit in hunc modum: »Quod ipsum non sum furatus, sed emi«. Et testes similiter testificati sunt, quod fuerunt penes hoc, quando eundem cingulum emit; et iurauerunt similiter in hunc modum: »Sic nos deus adiuuat et sancta crux, quia fuimus et vidimus, quum emit eundem cingulum idem Hanus aurifaber«.

[502] SpomSrp 49—50, č. 31.

lendy koupil za sedm a půl perperů. Soud opře rozhodčí výrok o výpověď těchto svědků, avšak ukládá nadto Bohdanovi, aby přísahal sám třetí o pravdivosti svědeckých tvrzení. Samozřejmost přísežného potvrzení svědectví a zároveň procesní nebezpečí s tím spojené zná ještě velmi dobře ve svém čl. 45 na Moravě Kniha Tovačovská.[503] Stejně tomu bylo např. v ruském právu, jak to dokumentuje čl. 31 širšího znění Ruské pravdy, podle něhož Kolbjag nebo Varjag měli vésti důkaz udeření jedním svědkem a s ním spolupřísahat.[504] Podle čl. 37 téhož zákona potvrzuje svou výpověď přísahou svědek kupní smlouvy a tržní úředník.[505]

Přes nedostatky, které zdůraznění formální složky svědecké výpovědi mělo, nelze nekonstatovat jeho kladný přínos v jednom směru. Hrozba nadpřirozeným trestem byla totiž, dokud nenastal ještě rozklad staré morálky, účinnou zárukou pravdivé výpovědi. Prameny nám poskytují doklady, že svědek raději nepřísahal, než aby přísahal křivě.[506] Tato záruka neposkytovala ovšem jistoty plné.

§ 23: Vznik svědeckého důkazu přeměnou přísežníků ve svědky

Opanování důkazní soustavy svědeckým důkazem v celém rozsahu nastalo v podstatě přeměnou přísežníků ve svědky. V procesu obdobném vývoji v ostatních částech Evropy[507] vystupují nyní místo osob, které jen na základě svého subjektivního přesvědčení podporují tvrzení strany, skuteční testes qui sciunt, testes qui circa hoc fuerunt, testes de visu;[508] typicky v Polsku se místo formule »jako wiemy, jako świadczymy« objevuje formule »jakośmy przy tem byli«[509] anebo jinak se popisuje přímé smyslové nazírání.[510] Podobný proces je dosvědčen z bulharského obyčejového práva v posledních stoletích.[511]

---

503 KnTov 34: V starých registřích nalézá se, že jsú někdy pohonili: »chci svědky prokázati«. Ale na ten pohon jsú staří nálezové panští, že jest velmi těžký. Protož pohnal-li by kto tím obyčejem: »zná-li mi se, zná mi se v pravdě, pak-li při, chci svědomím provésti«, — v tom se již pilně opatř, aby ty svědky vedl, ještoby ku právu byli dostateční; nebo tři přísahati a čtyři věrovati mají, lidé dobří, rytířští, nepodezření.

504 Viz pozn. č. 67.

505 Viz pozn. č. 65.

506 Na př. SPPP II 331, č. 2222 (1428): Ipse vero Abraham Juddeus (žalovaný) jurare voluit; sed idem Jordan eciam Judeus in presencia domini capitanei dixit, quod nollet jurare. — SpomSrp 181, č. 91 (1396): Et quod ipsi juratores porotnici, conoscentes ipsos Boghedanum et generem eius fuisse culpabiles in predictis, et jurare pro ipsis noluerunt. Primo dixerunt eosdem fore culpabiles in predictis. — HPPR 1018 (1477): Šimun Banić reče: ja ne ću prisezati, jer nisam bio na razpravi.

507 Na př. o Italii Salvioli, Storia III/1 264.

508 Balzer, Przewód sądowy 169.

509 Kadlec, Přísežní pomocníci 270.

510 Jovanović, Prinosci 24: pitaje gospodo svedočbu, koje je tu bila i očima gledala, kad je naš otac poginuo.

511 Bobčev, Sudebno pravo 87.

Přeměna přísežníků ve svědky se uskutečnila vývojem trvajícím okolo dvou set let. O tom máme hojně zpráv zejména z práva českého a polského, kde jsou zaznamenány tyto postupné přeměny zvláště v soudních zápisech. Není ovšem možno vyčerpat na tomto místě materii celou. Avšak výběr hlavních typů změn podá jistě obraz dosti přesvědčivý.

V řadě případů jde nepochybně o *ryzí důkaz přísežníky*. Tomu je tak všude tam, kde *spolupřísežníci žalované strany tvrdí, že se něčeho nedopustila*, tedy na př., že žalovaný něco neukradl, někoho neoloupil, nepřijal dlužné peníze, nezpůsobil škody.[512] O tom, že se něco nestalo, nemohl být přirozeně podán důkaz svědecký. Formalismus důkazu se také zřetelně projevuje, jestliže strana dodatečně modifikuje svůj nárok a od svědectví se upustí.[513] Z polského práva máme doklad, že výše škod se určovala přísežnou výpovědí znaleckých svědků, jejichž počet byl stanoven relativně podle výše petitu.[514] Podle závěrečného nečíslovaného textu vinodolského zákona z r. 1288 bylo možno svědectví osob, které mezitím zemřely, nahradit oznámením dalším »svědkům« a přísežným potvrzením strany samotné;[515] formální notorieta získaná tímto okamžitým oznámením věci dalším lidem tu zřejmě plně postačovala.

Velmi často není možno určit, zda v konkrétním případě jde o přísežníky nebo svědky. Tak je tomu na př. při očišťování ze psanectví podle čl. 77 Majestatis Carolinae[516] nebo ve věcech manželského práva majetkového podle čl. 122 Rožmberské knihy,[517] čl. 93 a 104 Officii circa tabulas terrae[518] a čl. 33 a 34 právní knihy Ondřeje z Dubé.[519] Starý moravský zápis z r. 1387 o rušení vrchnostenské držby mluví jednak o lidech, kteří o věci vědí, jednak

---

[512] SPPP II 241, č. 1659 (1419): Scimus et testamur, quia Gregorius Pylawa procurator de Jasdowice Paulo ciui de Slomniky non recepit in via libera regali res ipsius, alias schindu. — SPPP II 466, č. 2849 (1440): Ita nos deus adiuuat et sancta crux, jze wyemy iswyadczimi jze Stanislaw wlodarz tich syrow nyepokratl any gich vsitek myal. — SPPP II 486, č. 2963 (1441): Ita nos Deus adiuuat et Sta Crux, sicut scimus et testamur, jze Vichna zona Andrzeyowa Szczodrouicze nyepodsdzgla, iakos byla obvinona o pozogą; ne wisla samotrzecya sdomu sgego, jnyessgla Maczkoui Sczodrcowsky, jako sto grzywyen, i o tele skodi. — Dále tamtéž č. 1480, 1512, 1900, 2870, 2927, 2946, 2970, 3069, 3077, 3114 atd.

[513] AČ XXXI 55, č. 59 (1386): Ibidem testes ad iuramentum non sunt admissi, quia voluimus in Sowinkach satis habere.

[514] SPPP II 502, č. 3053 (1442): Isti sic jurabunt: si voluerit jurare super dampna XXX marcarum tunc solus, si ultra triginta ad centum, tunc mettercius; si ultra centum, tunc metseptimus. Et sic jurabunt ad duas septimanas: »Ita nos deus adiuuat et sancta crux, quia scimus et testamur, jze Maczek Sithska ma skody tele, nacz smye przisancz, a Przibcone de Szrzenyawa Ssarnowa.«

[515] MHJSM IV 24: Ako li nima živych svedoki na to, ter pokaže mrtvimi svedoki, govorešt onim živuštim, da je to bilo pred onimi svedoki, to je učiněno; oni svedoki jesu verovani. Da nišste mane ima prisešti po zakonu grada pred onimi svedoki, da to je bilo, kako je zgora rečeno.

[516] CIB II/2 163.

[517] AČ I 467.

[518] CIB II/2 269, 271.

[519] OzDubé 135—6.

uvádí »svědky« pro přísahu;[520] první mohli by zde býti skutečnými svědky, druzí přísežníky. Podobných příkladů z práva různých slovanských národů by bylo možno předložit velké množství.[521]

V určitých případech lze podle okolností soudit na existenci svědeckého důkazu. Není to zcela jisté tehdy, když svědectví podávají *konšelé*;[522] ti se sice mohli účastnit původního vyšetřování věci, avšak rovněž mohou být jen kvalifikovanými »svědky« formálními. Skutečné svědectví je proti tomu nepochybné, jestliže jako svědci vypovídají osoby, které při původním mimosoudním řešení sporu hrály úlohu *arbitrů*.[523] Svědecky lze také určit *dobu délky držby* sporného předmětu[524] a rovněž i *ocenění výše* sporného nároku.[525] Z konkretních skutkových podstat se zdají být nejreálnějšími výpovědi o *věcech poddanských*, v nichž jsou často uváděny údaje zcela detailní;[526] nadto věci nešlechtické, jak už řečeno, odedávna tendují více k důkazu svědeckému. Jinými skutkovými podstatami, o nichž výpověď se děje jistě svědectvím, je podávání zprávy o uvěznění,[527] o shoření listin,[528] nařčení z křivého svědectví podle čl. 51 vinodolského zákona[529] a pod. Ná-

---

[520] LC I 65, č. 365: Sip lantrichus citat Kwietonem de bonis Nossalouicz pro X marcis minus lotone, quia tenet sibi aratra, pullos, oua et sua mobilia. Habet homines, habet secum plus loqui. Testes Swatobor de Pokoiowicz, Toma de Erharticz, Jacub ibidem.

[521] O soukromých válkách, »pobráních« a »škodách« LC I 68—9 č. 390 (1386), 108 č. 5 (1405), 123 č. 88 (1405), 215 č. 174 (1407), SPPP II 250 č. 1730 (1420); cizoložství: čl. 65 statutu ligy ninského kotoru z r. 1306 (Karlić, Statut 295); restituce listin: SPPP II 214 č. 1478 (1416); koupě: SPPP II 87 č. 441 (1399); dluh: SPPP II 104 č. 615 (1400); držba: LC I 216 č. 177 (1407), SPPP II 494 č. 3018 (1441); služebnost: SPPP II 233 č. 1613 (1419); oddělenost: LC I 208 č. 135 (1407): dědictví: LC I 63 č. 354 (1382) atd.

[522] AČ XXXI 72, č. 100 (1391): De hoc offert se probaturum per bonum et sufficiens testimonium civitatis Bielnensis; et si in eo testimonio quidquid probacionis deficeret, vult probare secundum ius et ordinem iuris tabularum regalium. — LC I 310—11, č. 302 (1408): Jíra stál na roce s svými svědky se dvěma konšeloma z Letovic s Petrem a s Michalem a ti jsú na svú víru vzali, že jest jemu mocí pobráno to, což jemu Mikuláš dal schovati i jeho vlastní.

[523] LC I 244, č. 596 (1407): a toho jsme přišli na pana Petra z Plumlova a slíbilichva učiniti, co pán dí pod padesáti hř. gr. . .ale mám naň pana Petra i mnoho jiných, což mi bude k mému právu třeba. — LC I 332, č. 895 (1409): ale mám naň dosti dobrých lidí, ješto nás smlúvali a jim to dobře svědomo.

[524] SPPP I 241, č. 171 (1388); II 246, č. 1691 (1420).

[525] Viz pozn. č. 514 in fine. — AČ VII 511, č. 276 (1477): i bude-li moci ona Šindelová svědomím provésti, že jest (Bohuslavová) viece pobrala, než se jest znala, ta se jie cesta nezavírá, by jie z toho viniti měla.

[526] SPPP II 235, č. 1623 (1419): Nicolaus Morawecz de Ossowice contra Sdzichnam kmethonissam de Cunascowe testibus probauit, quia eadem ab ipso sine tempore recessit, et quod sibi peccora et pecudes ipse Nicolaus non recepit. — SPPP II 239, č. 1651 (1419): Scimus et testamur, quod Petrus kmetho oszadl dobrowolye nye w yąsthwye badącz sub Nicolo Pyenyąschkowe. — SPPP II 469, č. 2874 (1440): sicut scimus et testamur, jze Marczis dzesanczini conuentskey nyewosil do Gluchowa, gedno swą robotą. — SPPP II 487, č. 2973 (1441): quia scimus et testamur, jze takye gednanye bylo myendz Micolagem a myedzy Elsbyeytą Wolską o zastawą w Woly, ize myal louicz ribi wstawye, anyemal przepusczacz, any przecopacz, any przedawacz, ale sobye kstolu.

[527] Rtt I 200, č. 184 (1487).

[528] SPPP II 262—3, č. 1817 (1421).

[529] MHJSM IV 17: Niššte mane tribi ga je ukazati kriva s trimi podobnimi svedoki.

znakem svědeckého důkazu může být i mimořádná situace při přísežném tvrzení, že k něčemu nedošlo, jestliže osoby tuto výpověď podávající jsou k tomu zvláště kvalifikovány, na př. jestliže o tom, že jistý šlechtic nebyl v kláštěře zadržován násilím, vypovídají mniši.[530] Také *podrobný popis průběhu násilného činu*, při němž obvykle se používá jinak očistné přísahy žalovaného, budí dojem, že jde o svědectví, právě detailním vytčením jednotlivých složek trestné činnosti;[531] tomu odpovídá skutečnost, že tu jde o důkaz *spolupřisežníky žalobce* a tedy situaci obdobnou dopadení při činu, ne-li s ní zcela totožnou.

Na dvou místech hovoří Všehrd o tom, že stranám se poskytuje určitá doba, aby se mohly »opatřit přáteli a potřebami«[532] a podobně jeden nález komorního soudu z r. 1478 referuje o poradách svědků ve věci sporu.[533] Ve všech těchto případech mohlo jít jak o přísežníky, tak o svědky; postupem času ovšem bedlivé prozkoumávání okolností případu vedlo k podtržení zjišťování objektivní pravdy.

Důležitým krokem k utužení svědeckého důkazu je *důkaz dvoustranný*, slyšení svědků obou stran. Jeho základem je důkaz přísežníky obou stran, z nichž jedni často neprovedli předepsaným způsobem přísahu.[534] Dvoustranného důkazu se odedávna používalo v Čechách při sporech o čest.[535] Jinak ve 14. století není většinou možno rozhodnout, zda jde o důkaz svědky nebo přísežníky,[536] později je svědecká povaha těchto osob nepochybná, ať

---

530 SPPP II 263–4, č. 1823 (1421).

531 SPPP II 264, č. 1825 (1421): quia scimus et testamur, quod Nicolaus Morauecz veniens violonter super hereditatem Xans domini Johannis de Melstin, inflixit quatuor wlnera cruentata domino Mathie Capellano, et iste Capellanus prius eidem non inflixit nullum wlnus cruentatum. — SPPP II 283, č. 1951 (1423): Nicolaus de Ilicowicze per juramentum sex testium exitum commune alias nawssa in Janicouice jure acquisivit: quia exitum alias nawsse predictum per Jacussium de Janikowicze erat duobus ortis occupatum violenter et sepitum, wigaliter zagrodzono. — SPPP II 468, č. 2863 (1440): sicut scimus et testamur, quod Pribco Przibislawsky przisedl gwaltem na gego dom na sedlysko naiurkow zadal gemu rany. — SPPP II 491, č. 3003 (1441): jzte tso zalowal kmecz orany nasotissa (!), thy szą stali rany zakmeczowem początkem. — SPPP II 507, č. 3082 (1442): jze pan Thomek Busscowsky jal se trzemi pomoczniky, tako dobromi jako sam, et trzeymi podleyschemi wdom pana Nicolaya kuchmistrza v Stampoczicz, y rozbyl trzwi gwaltem; i wszął cztirze konye y sanky se drwy j wczinil scodi dwadzescya grziwen.

532 V š e h r d VIII 21 (str. 378), IX 10, rkp. kříž. (str. 435).

533 AČ IV 320, č. 95 (1478): Vintieř k své při vedl jest svědky, a Seletický táhl se jest na některé svědky také, kteříž sú přitom při panu Zdeňkovi byli, ale ti někteří svědkové sú svědčiti nechtěli, lečby prvé všickni spolu jsúce ze spolka se pamatovali.

534 CIB II/2 388: D. barones . . . invenerunt pro iure: Quod utraque pars debet ducere suos testes, ut est juris, vid. actor super legimitate et citatus de illegitimitate, ad feriam IV. quatuor temporum Quadragesimae coram d. baronibus. Et si tunc domini invenient et mandabunt, tunc jurabunt, vel sicut domini ibi inveniant.

535 R. R a u s c h e r, Urážka na cti podle českého práva zemského, sborník Naše právo a stát, Praha 1928, 52–3.

536 Na př. Rtt I 23, č. 73 (1316).

jde o líčení před kterýmkoli z nejvyšších soudů.[537] Podle čl. 46 vinodolského zákona z r. 1388 mělo být při rozporu svědků vzato za základ rozhodnutí tvrzení kladné, nikoli záporné,[538] podle čl. 53 téhož zákona bylo možno vésti svědky proti svědkům.[539] Dvoustranný svědecký důkaz jistě také upevňovala žaloba navzájem.[540] Jestliže v žalobách obsahem spojitých tatáž osoba vystupuje jednou jako strana, podruhé jako svědek, je to jistě rovněž výrazem aplikace dvoustranného svědeckého důkazu.[541]

Příbuznou dvoustrannému důkazu je instituce *společného jmenování téhož svědka oběma stranami*, známá zejména z ruského práva pod názvem »obšča-ja ssylka«.[542] O ní ustanovuje na př. čl. 23 novgorodské soudní gramoty, jenž přesně předepisuje způsob náhrady výloh spojených s převedením a vyslechnutím takového svědka.[543] O vedení jednoho svědka oběma stranami má ustanovení i čl. 29 v III. knize dubrovnického statutu z r. 1272.[544] Ojedinělý doklad existuje i z práva moravského.[545]

§ 24: Ryzí svědecký důkaz

Pro situace, které podle výkladů právě v předchozím § 23 v řadě případů indikovaly existenci svědeckého důkazu, navenek zakrytého formální přísežnou výpovědí, existují ovšem i doklady, jež jasně a přímo vytyčují svědeckou povahu osob tam vystupujících. Tak je tomu na př. při zjišťování faktu sho-

---

[537] Rtt II 153, A 10 (1437): Jestliže by ona vyvedla lepšie svědomie nežli Jan, aby jie to opravil podle desk jejiech a podle úředničieho rozkázánie; pakliby on vyvedl lepšie svědomie nežli ona o ty nábytky, že jich jest nevzal, tehda má toho prázden býti. — AČ 314, č. 88 (1476): obojí k svým potřebám vedli sú svědomie sobě odporná. — AČ VII 462, č. 136 (1473): Páni radda vyslyševše je obojie i jich svědky a porozuměvše, že Heřman tiem vinen nenie, čímž jest byl viněn, i povědieno jest a rozkázáno týmiž pány: aby jeho Heřmana na pokoji nechali. — AČ VII 551, č. 347 (1480): I seznali jsú tiž svědkové tak a v táž slova, jakož jsú v rejstra zapsána. A Václavovi Bechyňkovi (žalovanému) jest nalezeno, aby se proti tomu očistil. Tu jest on před pány toliko svú řečí toho odpieral a svědomie listovnie toliko od Přieška z Čestic okázal. I proti takovým dobrým a znamenitým svědkóm ta jeho řeč a svědomie nic nenie; než což sú jmenovaní svědkové svědčili, jest jim toho hodně věřiti, že sú pravdu svědčili, a Václav Bechyňka proti nim mluvě křivdu jim na tom učinil.

[538] MHJSM IV 16: Ioššte, ako bi ki pred dvorom pokazal vola postavil svedoke tako govorešti: »ta i takov vi, da tako je«; a strana suprotivna reče: »a ta i takov vi, da tako nij«: svedoki od toga jesu pripušštenn (!); a oni ki »nij« ispujeni jesu.

[539] MHJSM IV 18: ako e niki svedok pomaknen za niku reč pred dvorom, a nika od stran chotela bi pojti suprot svomu svedočastvu: more učiniti, ako ima svedoke.

[540] Na př. LC I 157—8, č. 207—8 (1406).

[541] LC I 85, č. 511—2 (1397) o Janu Kopistovi ze Senic.

[542] Vladimirskij—Budanov, Obzor II 276; Malinovskij, Lekciji 486.

[543] ChristRusPr I 191.

[544] MHJSM IX 67: quod testimonium alicujus non valeat nec teneat, nisi fuerit asignatus in testem per ambes partes, vel saltim per unam. Excepto super possesione rerum stabilium, ubi testes eciam non assignati possint testificari et valeat dictum eorum.

[545] LC I 207, č. 129 (1407): táhnú sě obapolně na Stěpánka (!) z Chudobína svědomí a toho mají postaviti na posudku.

ření listiny,[546] při stanovení délky doby držby[547] a zejména v procesech o věcech poddanských.[548]

Z ostatních věcí, dosvědčovaných svědeckým způsobem, jsou mimořádně závažné důkazy alibi.[549] Svědecký důkaz byl také podáván v otázkách placení daní a cel;[550] to je materie, která typicky na západě se nejdříve stala předmětem inkvisičního řízení s věcným svědeckým důkazem. Svědectví o tržní smlouvě zřetelně dokládá čl. 56 psovské soudní gramoty,[551] která zcela obdobně ustanovuje v čl. 51 a 87 o sporech z nájmu[552] a v čl. 55 o dědictví.[553] Velmi zřetelně ukazuje způsob svědčení při sporu o trhovou smlouvu zápis brišského soudu z r. 1487,[554] podobně jako stejně reálně tyto výpovědi popisují v případě urážek na cti další jihoslovanské soudní zápisy.[555] Klasickým dokladem ryzího svědectví je výpověď osob, které odcizily předmět sporu, jak to líčí zápis moravského zemského soudu z r. 1408, mezi Janem z Šenvaldu a jeho nevěstou Annou.[556]

---

546 Rtt I 197, č. 174 (1491).

547 LC 195, č. 94 (1407); 204, č. 96 (1407).

548 AČ VII 472—3, č. 167 (1474): aby stáli na den svatého Jiří najprve příštieho u desk, a na ten den ti lidé také z těch vsí aby tu byli, a že JMt ráčil poručiti panu Čeňkovi prokurátorovi, aby ta věc ve dckách ohledána byla, k komu by ti lidé dále hleděti měli. — Rtt I 184, č. 133 (1493): a na to okázal svědky čtyři, kteříž vyznávají, že jest ji týž Jetřich (úředník žalobce) sehnal se dvora, a ona že jest po vsi chodila, a že jí žádný přijíti nechtěl, a že on se Duchek nad ní jest slitoval.

549 AČ VII 526, č. 312 (1479): že jeho doma nebylo; a poněvadž jest ukázal svědomie hospodářovo a jiných dobrých lidí pod jejich pečeťmi. — AČ VII 531, č. 321 (1480): A on zase Dietě tomu jesti odpieral a okazoval svědomie pod pečeťmi dobrých urozených lidí, že ten den, když se jest Mladotovi ta škoda stala, byl jest na Fulnece prve předtiem i potom.

550 LC I 232 č. 518 (1407), AČ 272 č. 16 (1413), MHJSM VI/1 315 (1486).

551 PRP II 293: A takože, kto kupil na torgu, a u kogo kupil, ne znajet jego, a ljudem budet dobrym vedomo, a u nego imajutsja čelovek 4 ili 5, skažut, kako pravo pered Bogom: »pred nami v torgu kupil« — ino toi prav, u kogo imajutsja, i celovan'a jemu net; a ne budet u kojego svideteli, ino jemu pravda dati, a tot ne doiskalsja.

552 Čl. 51 (PRP II 293): A koli izornik imet zapiratsja u gosudarja pokruty, a molvit tak: »u tebe jesmi na sele žival, a tebe jesmi ne vinovat«, — ino na to gosudarju tomu postaviť ljudi storonnije čeloveki 4 ili 5; a tym ljudem skazati, kak prjamo pred Bogom, kak čisto na sele sedel, — ino gosudarju, pravda davši, vzjať svoje, ili izorniku verit, to volja gosudareva. A tol'ko gosudar' ne postavit ljudei na to, čto izornik na sele sedel, ino tot čelovek pokruty svojeja ne doiskalsja. — Čl. 87 (PRP II 297): A izornik poimajetsja za žyvot u gosudarja, i gosudar' izvedetsja tem, za čto izornik poimalsja za svoi žyvot u gosudarja, a storonnym ljudem vedomo budet i okolnym susedom, što gosudarevo, — ino izornik ne doiskalsja, a gosudar' prav.

553 PRP II 293: text zcela obdobný jako v citovaných čl. 51 a 56.

554 MHJSM VI/1 323—4: Ivań Rera reče, da e glul', da e Črnota kupil', da ne vim od koga, a za pravi ne vim', reče Blaž' Dokišišt, da e čul' od' svoga otca da e Črnotišt' kupil' ida e mirno udržal' dosle, a za pravi čul sam, da e e imil, da ne vim' kako su. Reče Ivan takoe Butkovišt' da Paval Pričišt' reče takoe: Matii Vidovišt', da e to kup Črnotišt i ta plemenština u Prchočevi i za pravi da e e imil, da ne vim' kamo su... Maršan reče, da e čul' da e Prchočev' prvi kupil vse kako i ini, a za pravi čul sam', da su zgible i da se e oslobodil' nimi knezu Duinu pred' knezem Štefanom.

555 SpomSrp 209; druhý ze čtyř svědků vypovídá: namijerich' se pried' kućom Rad'ninom po avenarii i čuch', gdie psovaše Rad'na Jurě i Jurai Rad'ny, ne znam koi koga sramotnie; třetí svědek vypovídá: biech' pried' kućom Rad'ninom' po avenarii, i psovaše Rad'na Jur'ě i reče mu: sramotan i tko te e sud'om učinio.

556 LC I 308—9, č. 750: tu jest paní vyvedla těmi, ješto jsú to pobrali a protež jest Jana prázdna panským nálezem.

Před 15. stoletím existuje ryzí svědecký důkaz u slovanských národů jedině v dalmatských městech, kam byl recipován z italského městského práva. V dalmatských statutech ovšem vedle něho existují i ustanovení domácího původu, zmíněná na řadě míst celé této práce. Jinak i zde se také ryzí svědecký důkaz provádí formou přísahy, jak dosvědčuje ještě kap. 114 statutu města Budy z r. 1442.[557] Celkově však všeobecně je svědectví povinné a nevykonání svědecké povinnosti se trestá.[558] Dalmatské statuty ustanovují o nákladu spojeném se svědectvím; kap. 9 v III. knize starého splitského statutu z r. 1312 však charakteristicky praví, že v trestních věcech, kde se uplatňuje zájem obce, je svědectví povinné bez náhrady.[559] Jak ustanovuje kap. 8 tamtéž, je třeba obsah svědectví notifikovat protistraně.[560] Na řadě míst se přesně popisuje způsob svědeckého výslechu a vytýká nutnost zjistit místo, čas, zda věc byla viděna či slyšena a pod.[561] Podle čl. 36 III. knihy dubrovnického statutu z r. 1272[562] a podle čl. 15 V. knihy lesinského statutu z r. 1331[563] je dáno svědectví soudu k volnému uvážení. Podle kap. 103 statutu města Budy lze proti svědectví podávat dodatečně námitky.[564] Hojná jsou ustanovení o postupu proti svědkům falešným.[565] Pod vlivem kanonického práva bývá předepisována výpověď alespoň dvou svědků; ojediněle jsou však doklady i na svědectví svědka jediného, na př. podle čl. 51 konfirmovaného statutu korčulského z r. 1256 na rouhání.[566] Důsledným domýšlením předpisu o potřebě dvou svědků jsou předpisy o poloviční trestu v případě, že existuje toliko jediný svědek činu, jak se o tom praví v starém splitském statutu v čl. 9 IV. knihy.[567]

---

557 MHJSM III 60.

558 Kap. 1 potvrzení a rozmnožení statutů Korčuly z r. 1256 (MHJSM I 5), kap. 8 III. knihy splitského statutu z r. 1312 (MHJSM II 69), čl. 46 II. knihy statutu lesinského z r. 1331 (MHJSM III 191).

559 MHJSM II 71: in causa uero criminali testes in iuditio compareant ad testimonium proferrendum sine aliquibus expensis propter fauorem rei publicę communis Spalati.

560 MHJSM II 69: iuramenta et dicta ipsorum testium debeant aperiri et publicari tam in causa ciuili quam in criminali et partes debeant citari ad uidendum aperturam et publicationem ipsorum testium, et quęlibet pars possit scire clare et aperte, si aliquid est probatum contra ipsas partes.

561 Čl. 34 III. knihy dubrovnického statutu z r. 1272 (MHJSM IX 68), kap. 114 statutu města Budy z r. 1442 (MHJSM III 27).

562 MHJSM IX 69: Quia judex melius scire potest utrum fides debeat adhiberi testibus, volumus quod in providencia d. comitis et sue curie sit si testes producti sint ydonei vel non, et utrum dictis eorum fides debeat dari vel non.

563 MHJSM III 214: quod amodo antea in omnibus factis maris et marinariorum, unde scriptura non apparet, et legitime possit probari per bonos testes, quod omnibus testibus fides adhibeatur, prout domino comiti et suis iudicibus videbitur convenire, non obstante aliquo statuto in contrarium loquente.

564 MHJSM III 25.

565 Kap. 15 reformovaného a rozmnoženého statutu Korčuly z r. 1356 (MHJSM I 10), čl. 28 III. knihy dubrovnického statutu z r. 1272 (MHJSM IX 67), kap. 54 IV. knihy splitského statutu z r. 1312 (MHJSM II 160).

566 MHJSM I 20.

567 MHJSM II 138.

ZKRATKY

AČ — Archiv Český, zal. Fr. Palacký, Praha od 1840

AsvRus — Akty social'no-ekonomičeskoj istoriji severo-vostočnoj Rusi konca XIV — načala XVI v., ed. S. B. Veselovskij, I. A. Golubcov, A. A. Zimin a L. V. Čerepnin, Moskva 1952

CDB — Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae, ed. G. Friedrich, Praha od 1904

CIB — Codex iuris Bohemici, ed. H. Jireček, Praha od 1867

HPPR — Vl. Mažuranić, Prinosi za hrvatski pravno-povjesni rječnik, Zagreb 1908—22

ChristRusPr — Christomatija po istoriji russkogo prava, ed. M. F. Vladimirskij-Budanov, 4. vyd., Peterburg—Kijev 1889

JusPol — Jus polonicum, ed. J. V. Bandtkie, Varsaviae 1831

KnTov — Kniha Tovačovská, ed. V. Brandl, Brno 1868

LC — Libri citationum et sententiarum, ed. V. Brandl, Brno od 1872

MHJSM — Monumenta historico-juridica Slavorum meridionalium, zal. J. J. Hanel, Zagreb od 1877

OzDubé — Ondřeje z Dubé Práva zemská česká, ed. Fr. Čáda, Praha 1930

PRP — Pamjatniki russkogo prava, ed. A. A. Zimin a L. V. Čerepnin, Moskva od 1952

PrRus — Pravda Russkaja, red. B. D. Grekov, Moskva—Leningrad 1940—7

Rtt — Reliquiae tabularum terrae, ed. J. Emler, Praha 1870—72

SpomSrp — Odabrani spomenici srpskog prava (od XII do kraja XV veka), ed. A. V. Solovjev, Beograd 1926

SPPP — Starodawne prawa polskiego pomniki, ed. A. Z. Helcel, Kraków od 1857

StKazW — Statuty Kazimierza Wielkiego, ed. O. Balzer, Poznań 1947

ZakSrp — Zakonski spomenici srpskich država srednjega veka, ed. St. Novaković, Beograd 1912

ZakStDuš — Zakonik Stefana Dušana cara srpskog 1349 i 1354, ed. St. Novaković, Beograd 1898

ZbPrLit — Zbiór praw litewskich od roku 1389 do roku 1529, ed. F. A. Kozłowski, Poznań 1841

BEWEIS DURCH HANDHAFTE TAT UND ANFÄNGE DES ZEUGENBEWEISES IM RECHT DER SLAWISCHEN VÖLKER

Vladimir Procházka

Der auf dem Grundsatze der materiellen Wahrheit gegründete Zeugenbeweis kommt im Recht der slawischen Völker erst vom 15. Jahrhundert an in vollem Maße zur Geltung. Bis dahin konkurriert er, ähnlich wie im Rechte anderer Völker, mit dem formalen Beweis, welcher vorwiegt. In der Sippengesellschaft und in den Anfängen des Feudalismus wurde der Kausalnexus der formalen Beweise als objektiv angesehen und daher verwirklicht sich sein Ersetzen durch rationale Beweismittel erst als das Ergebnis einer sehr langen Entwicklung des Prozeßrechtes.

Die älteste Form des auf dem Grundsatze der materiellen Wahrheit gegründeten Beweises ist der Beweis durch handhafte Tat. Seine ältere Form ist die feierliche Verkündung der Tötung des ertappten Täters; die feierliche Form und der Eid verbinden ihn äußerlich eng mit dem irrationalen Beweis. Die jüngere Form ist die Legalisierung des Selbsthilfeaktes durch den Träger der Gerichtsgewalt, welchen zum Beispiel nach Artikel 149 des serbischen Gesetzbuches des Zaren Stephan Duschan noch die Versammlung aller vollberechtigten Angehörigen des Gaues darstellt. In einfachen Ansiedlungen und in primitiven Verhältnissen erschöpft die handhafte Tat faktisch die Möglichkeiten des Zeugenbeweises; außerdem läßt die allgemeine Pflicht zum Einschreiten gegen den Täter nur flagrante Situationen aufkommen. Die ursprüngliche Bedeutung des Beweises durch handhafte Tat beweist die Bedeutung des Ausdruckes »lice« (corpus delicti) in der slawischen juristischen Terminologie (přeličení, licować, ličit, uličit, obličit usw.), das tschechische »postihnouti« (= ergreifen) in Verbindung auch mit anderen Beweisen und vor allem die Tatsache, daß das kirchenslawische »prit̀knǫti« (= auch »ergreifen«) in parallelen griechischen Texten durch Ausdrücke für den reinen Zeugenbeweis übersetzt wird.

Eine Form des Beweises durch handhafte Tat war der Eid der Person, welche den Täter ertappt hat; auf seiner Grundlage gab das Gericht automatisch seine Zustimmung zur Bestrafung.

Ein zweiter Typus der handhaften Tat war das Rufen um Hilfe, das Geschrei, im Falle, daß der Überfallene nicht mehr imstande war oder keine Kraft mehr hatte, den Täter selbst sicher zu stellen. Die »Russische Wahrheit« gebraucht zwar die Ausdrücke »vidok« (= jemand, der gesehen hat) und »posluch« (= jemand, der gehört hat) ganz willkürlich, aber aus den einzelnen Situationen, welche sie beschreibt, läßt sich der wahrscheinlich ältere Stand rekonstruieren, wo »vidok« wahrscheinlich die Person war, welche direkt der Tat zugegen war, »posluch« eine Person, welche durch das Geschrei zu Hilfe gerufen worden war. Bei diesem zweiten Terminus kam es dann später zu einer Bedeutungsverschiebung; in der zweiten Phase wurde damit der aufgeforderte Zeuge (testis rogatus), in der dritten der Eideshelfer bezeichnet. Von der Institution des Geschreies geht die spätere Vorschrift über die Notwendigkeit der sofortigen Anzeige der Straftat als Bedingung für die Klage aus; die typischeste Form dieser Institution ist die »opověď« (= Erklärung) im böhmischen Recht.

Der vorteilhafte Beweis durch handhafte Tat führte zu dem Bestreben um seine Erweiterung auf verwandte Situationen. Es sind dies »sled« (= Spurfolge), das Suchen des Täters nach Spuren, und »svod« (Annefang), Abwälzung des Verdachtes auf eine andere Person durch hinweis darauf, daß der erste Beschuldigte den gestohlenen Gegenstand von ihr auf Grund eines ordentlichen Rechtstitels erworben habe. Von außerordentlicher Wichtigkeit ist im slawischen Recht der »sok«, d. i. die Person, welche über den Täter einer Straftat Bericht gibt. Gestützt auf die Aussage dieser Person liefert der Kläger den Beweis, nicht aber der Angeklagte, der sonst im mittelalterlichen Prozeßrecht privilegiert ist. »Sok« ist die älteste Form des Zeugen.

Die Festigung des Systems der formalen Beweismittel ist den Verhältnissen während der feudalen Zersplittertheit eigen. Ein weiterer Grund war auch der Untergang des gemeinschaftlichen Lebens in einfachen Siedlungen, denn so verschwand die Möglichkeit des allgemeinen Wissens um Dinge, welche innerhalb dieser Gemeinschaft vor sich gingen. Auch die soziale Differenzierung machte es einer Reihe von sozial abhängigen Personen unmöglich, vor Gericht aufzutreten und nach dem Grundsatz der materiellen Wahrheit auszusagen. In dieser Situation kommt es zur Formalisierung des Beweises durch handhafte Tat. Zur Durchführung des vorteilhaften Beweises genügt die Erfüllung gewisser formaler Bedingungen.

Das zeigte sich zum Beispiel beim Geschrei. Aus dem einstigen Rufen um Hilfe wurde eine bloße Voraussetzung für die Beweisführung, wozu die bloße Tatsache des Erhebens von Geschrei ohne irgend etwas weiteres die Berechtigung gab. Im südslawischen Vinodoler Gesetz wurde das Geschrei sogar zum Schema für die Bestimmung der Höhe der Buße. Auch die Zeugen des Geschreis waren ursprünglich zu Hilfe gerufene Personen. Jetzt aber bezeugten sie nur formal, daß es zum Geschrei gekommen sei, und ohne jedwede weitere Beweise führten sie mit dem Ankläger den Überführungsbeweis durch. Dieser Beweis ist äußerlich mit dem Beweis durch Eideshelfer gänzlich identisch, es führt ihn aber nicht der Angeklagte, sondern der Ankläger durch. Im einstigen Geschrei hat auch die erwähnte »opověď« (= Erklärung) der Straftat ihren Ursprung. Ihr realer Kern zeigt sich auch später in der Forderung, die Tat müßte den Nachbarn (also den nächsten Personen) angezeigt werden. Mit der Entwicklung des Wirtschaftslebens hängt auch die Vornahme der »Erklärung« auf dem Markte zusammen, was besonders aus dem russischen Recht bekannt ist. Gegen die formale Erklärung nähert sich die Feststellung der tatsächlichen Wahrheit der späteren Untersuchung der Spuren der Tat durch Beamte, welche für die Zeit der Entstehung des Inquisitionsprozesses charakteristisch ist. Der allerformalste, auf der ursprünglichen handhaften Tat gegründete Beweis, ist der Beweis durch Indizien (Beweis mit dem Schub, mit der Binuffte); die Vorlegung von Beweisstücken (blutiges Kleid) oder von Symbolen und Tatwerkzeugen berechtigt zu dem Überführungsbeweis, der durch den Eid der geschädigten Person vorgenommen wird. Hievon machte man besonders bei Tötung, Verletzung, Vergewaltigung und bei Zufügung von wirtschaftlichen Schäden Gebrauch. Daß es sich dabei um einen reinen Formalismus handelte, geht aus der Forderung z. B. des Artikels 228 des böhmischen Rosenberger Gesetzbuches, eine vergewaltigte Frau müßte beim Vortreten vor das Amt ihr Haar lösen. Aber auch hier kommt es nach und nach zur Erneuerung der rationalen Beweiselemente: die Beamten konstatieren nicht mehr bloß die Indizien, sondern überprüfen sie; am allerehesten und ungemein intensiv kam es zu dieser Entwicklung in Böhmen.

In der Periode des Überwiegens der formalen Beweise während der feudalen Zersplittertheit stellt sich der formalisierte Beweis durch handhafte Tat gänzlich auf dem Eideshelferbeweis ein. Auch der Beweis mit dem »sok« ist formalisiert und verschmilzt mit dem Eideshelferbeweis.

Von den ältesten Zeiten an traten die wirklichen Zeugen neben den Beweisen durch handhafte Tat nur in der Form von Zeugenaussagen bestimmter besonders qualifizierter Personen auf. So war es dies bei Zeugenaussagen in Angelegenheiten des persönlichen Standes (z. B. Geburt), in Grenzstreitigkeiten, im Falle der angeforderten Zeugen bei Verträgen und schließlich bei amtlichen Zeugen (Beamte, Richter). Nach der Überwindung der feudalen Zersplittertheit beginnt der Zeugenbeweis auch in anderen Materien aufzuscheinen. Der Einfluß des römischen und des kanonischen Rechtes spielt hier eine Rolle. Die größte Bedeutung aber hat die Einführung des Inquisitionsprozesses und dann die Entfaltung des Handels.

Der Zeugenbeweis entsteht vor allem in den Situationen des Ertappens bei der Tat. Aus allen slawischen Rechten gibt es zahlreiche Belege dafür, wie mit dem formalen Beweis der rationale Beweis zu konkurrieren beginnt, dessen Möglichkeit die Anwendung des irrationalen formalen Beweises ausschließt. Der Beweis durch Eideshelfer wird nur zum Ersatzbeweis. Der Terminus »sok« wird durch die Termini für den Zeugen ersetzt. Eine weitere Quelle des Entstehens des Zeugenbeweises ist die Überprüfung der Be-

hauptungen der Parteien durch das Gericht, was die frühere formale Erklärung und den Indizienbeweis ersetzte.

Lange freilich bleibt der Zeugenbeweis durch den Formalismus gekennzeichnet, vor allem durch den des Eideshelferbeweises. Ihren Unterschied bildet nur die innere Überzeugung der aussagenden Person, was nach außen hin aber nicht feststellbar ist. Auf die Zeugen beziehen sich die Vorschriften über Beeidete, soweit es sich um persönliche Eigenschaften, Zahl, Annahme oder Ablehnung von Zeugen durch die Gegenpartei handelt. Einen engen Zusammenhang zeigt auch der Zeugeneid, der das Haupterfordernis der Zeugenaussage ist und der den Inhalt der Objektivität verschiedenen Grades deckt. Die Zeugenaussage ist nicht Pflicht, den Zeugen kann man zum Zweikampf herausfordern, die Nichteinhaltung der Form (des Eides) führt zum Prozeßverlust. Stark ist noch zur Zeit des Durchdringens des rationalen Beweises die Konkurrenz der formalen Beweise, die in einer Reihe von Fällen vorgezogen werden (typische Belege gibt es aus Mähren); dies ist besonders darauf zurückzuführen, daß der formale Beweis mit dem Eid ein privilegierter Standesbeweis des Adels ist.

Die vollständige Bemächtigung des Beweissystems durch den Zeugenbeweis ist das Ergebnis des Ersetzens des Eideshelferbeweises durch den Zeugenbeweis. In einer Reihe von Fällen kann man aber nicht bestimmen, ob es sich tatsächlich um diesen oder jenen Beweis handelt; in einem anderen Falle kann die Materie selbst durch ihre Geeignetheit für die Durchführung des objektiven Beweises bei einer solchen Bestimmung behilflich sein. Am besten kann man die Entwicklung zur vollen Geltung des wissenschaftlichen Beweises im böhmischen und polnischen Recht verfolgen, von denen die meisten Belege erhalten sind. Ein wichtiger Schritt zur Festigung des Zeugenbeweises ist der zweiseitige Beweis, also die Möglichkeit des Gegenbeweises, welche dem älteren Rechte unbekannt war, und die Bestimmung des gleichen Zeugen durch beide Parteien (in Rußland wurde für die Bezeichnung dieser Institution eine besondere Benennung geschaffen: »obschtschaja ssylka«). So kommt es nach und nach zu einem vollständigen Sieg des reinen Zeugenbeweises, der vor dem 15. Jahrhundert bei den Slawen nur aus den dalmatinischen Städten bekannt war, wohin er aber aus dem italienischen Stadtrecht rezipiert worden war.

M.

K NEJSTARŠÍM PRÁVNÍM DĚJINÁM KUTNÉ HORY

Jiří Majer

Kořeny hospodářského významu Kutné Hory tkví v době, kdy středověcí horničtí prospektoři jihlavských a německobrodských ložisek vysledovali směr stříbrných žil v posledních výběžcích Českomoravské vysočiny, vystupujících nad úrodnou rovinu polabského povodí, založili tu první šachty a zbudovali při nich svá obydlí. Uprostřed 13. stol. vznikal na zboží cisterciáckého kláštera v Sedlci nový rudní okrsek, jenž se měl napříště stát základem moci i bohatství přemyslovského státu. Neustálé nálezy ložisek stříbronosných rud vyvolávaly rychlé osidlování celého kraje. V něm se postupně soustředilo na svou dobu neobvyklé množství osadníků, kteří dolováním vytvářeli první formy nejstarší průmyslové výroby, podmiňující místní právní vývoj.

Nové hospodářské skutečnosti se nejprve přizpůsobila nejbližší královská města Kolín a Čáslav, původně založená na magdeburském právu, která již na počátku šedesátých let 13. stol. nejen získala jihlavská městská ustanovení,[1] ale kapitálově i správně se pokusila ovládnout důlní činnost v novém rudním revíru. Až do této doby se datují počátky právního vývoje Kutné Hory, které po dlouhou dobu byly určovány vztahem obou měst a sedleckého kláštera vůči kutnohorskému sídlišti. Byl neobyčejně rychlý a mnohotvárný, takže během několika desetiletí na přelomu 13. a 14. stol. se kutací prostor — mons, vyplněný roztroušenými hornickými chatami, změnil v hospodářsky významné středisko, které postupně získalo všechny výsady plnoprávných královských měst.

KUTNÁ HORA — MONS

Počátky dolování v kutnohorském revíru nelze ovšem ještě pro počátek druhé poloviny 13. stol. pramenně dovodit. Skutečnost jihlavského práva v Kolíně a Čáslavi však opravňuje k domněnce, že toto právo bylo oběma

---

[1] Václav Vojtíšek, O nejstarších knihách města Kolína nad Labem, ve Výboru rozprav a studií Václava Vojtíška, Praha 1953, str. 86.

městům přiznáno již během dříve zahájených důlních prací; tedy že se tu již v prvních desetiletích druhé poloviny 13. stol. dály jisté pokusy o těžbu, byť periferní vzhledem k báňské činnosti jihlavské a německobrodské. Bezpečnější zprávy se datují teprve k r. 1276,[2] kdy lze již nepochybně zaznamenat dolování jak kolem Malína, tak i směrem ke Kolínu, kolem Kaňku (u Libenic a zejména na Kuklíku). Jádro dolování bylo pravděpodobně na západních hranicích malínské farnosti, kde vznikala koncem vlády Přemysla Otakara II. hornická osada, později nazývaná Stará Kutná Hora (Antiqua Cuthna), v níž krátce po jejím vzniku byla vystávěna kaple Všech svatých.[3]

Zvýšením důlní činnosti v osmdesátých letech 13. stol. narůstaly nové drobné osady směrem jižnějším[4] a vyplňovaly prostor až k zákrutům kutnohorské říčky; i při nich byly budovány dřevěné kaple. Stará osada utrpěla pravděpodobně na významu zastavením důlních prací v neklidných dobách po smrti Přemysla Otakara II,[5] ale název Antiqua Cuthna se udržel až do 15. stol.[6] Jaký byl vztah sedleckého kláštera jako pozemkové vrchnosti

---

[2] Josef Emler, Regesta diplomatica Bohemiae et Moraviae (Reg), IV, Pragae 1892, čís. 1840; Josef Šimek, Dějiny města Kutné Hory, Kutná Hora 1926, str. 6; Jaromír Čelakovský — Václav Vojtíšek, Klášter sedlecký, Praha 1916, str. 19. — Významné je svědectví malínského faráře Oldřicha z Paběnic z r. 1324, které mluví o vzniku stříbrných hor ve farnosti malínské za jeho předchůdce kněze Jana; viz též Čelakovský, l. c. str. 42; Reg. III, Praha 1890, čís. 969 a Jaromír Čelakovský, Codex iuris municipalis (CIM), II, Pragae 1895, čís. 353. Kněz Jan se připomíná jako svědek v sedlecké listině pro Bylany z r. 1276, sr. Reg. IV, čís. 1840.

[3] Čelakovský, Klášter sedlecký, str. 115, příl. VI, listina papeže Urbana V ze 17. 8. 1369: »... ecclesia ... Omnium sanctorum in Antiqua Cuthna ...« Kostel ležel v kutacím území, v němž se křížily žíly oselského a grejfského pásma srov. Kořan, Dějiny dolování v rudním okrsku kutnohorském, Praha 1950, str. 4. — Tato nejstarší osada na počátku 14. stol. se ocitla mimo městské hradby. V té době pravděpodobně již ztratila svůj plný význam jako hornická osada a byla proto úzeji spojována s pojmem Malína. Později termín Cuthna byl přenesen i na ostatní osady v osmdesátých a devadesátých letech 13. stol. vzniklé a opět spojován s Malínem, jako vyjádření farní náležitosti, na př. v listině, vydané pražskou kapitulou dne 24. 3. 1324: »... in Malyn, in loco, qui nunc Chutna vocatur vulgariter ...«, srov. CIM, II, str. 517; též v listině papeže Jana XXII. z 20. 4. 1333: »... ecclesia Malin, alias Cuthna ...«, srov. Reg. III, čís. 2001; též v úmluvě mezi faráři od kostela sv. Jakuba a sv. Barbory ze 16. 4. 1410: »... křesťané z osady fary malínské, jinak Hor Kuten ...«, srov. Josef Braniš, Chrám sv. Barbory v Kutné Hoře, Kutná Hora 1887, str. 47.

[4] Zdá se, že celá důlní činnost v tomto okrsku postupovala od objevení stříbra zhruba od severu k jihu. Po zatopení důlních děl v severní části v husitských válkách byly skládány největší naděje na jižní část kutnohorského okrsku. V 16. stol. se dokonce počítalo s tím, že by na malešovském panství mohla vzniknout nová Kutná Hora, srov. Jindřich Barvíř, Poznámky o jižní části rudního okrsku u Kutné Hory, Praha 1923, str. 1. — Podobných přesunů městských těžisek z hospodářských důvodů je řada. Obdobná situace byla v březohorském důlním terénu u Příbrami, srov. Jiří Majer, Dolování stříbra na Příbramsku v 16. stol., Sborník Národního technického musea, I, Praha 1955, str. 57; z ostatních namátkou uvádím případ Jihlavy, z nehornických měst pak na př. přenesení románského Milevska od centra kolem kostela sv. Jiljí směrem jihozápadním během 13. a 14. stol., nebo města Plzně, srov. Václav Vojtíšek, Z nejstarších právních dějin města Plzně, v cit. Výboru str. 139 a pod.

[5] Kašpar Šternberg, Umrisse einer Geschichte der böhmischen Bergwerke, I/1, Praha 1836, str. 50; A. Zycha, Das böhmische Bergrecht des Mittelalters auf Grundlage des Bergrechts von Iglau, I. sv., Berlin 1900, str. 42.

[6] Šimek, l. c. str. 6 uvádí pro 15. stol. jméno předměstské zahrady za kolínskou branou Kutné Hory — Stará Kutna (podle liber hered. 1442—1478).

k těmto prvním osadám, nelze ještě pro nedostatek pramenů jasněji vysvětlit. Klášter nejspíše užíval bez zvláštního zdůrazňování vrchnostenských práv jen důchodů z urbury, pokud to ovšem doba dovolila. Jejich požívání až do Jindřicha Korutanského nedoznalo vážnější újmy.

Po skončení braniborského regentství se důrazněji pokračovalo v důlních pracích. Nové nálezy bohatých stříbrných žil na Kuklíku, u Grunty, na Sukově, na severních svazích Kaňku směrem k Malínu, v Rousích, pak i v údolí Vrchlice a Bylanky, i na vlastním území Kutné Hory[7] tvořily předpoklady pro zvýšení báňské činnosti a pro narůstání dalších osad, které se již od počátku vlády Václava II. seskupovaly do prostoru pozdější městské půdy.[8] Ve smyslu jihlavského práva požívaly ve své správě autonomie nezávisle na báňských městech Kolínu a Čáslavi i práva nižší jurisdikce, prováděné horským rychtářem.

Pro vysvětlení změn, které tato nová situace později vyvolala, je třeba si aspoň krátce všimnout rozložení sil v majetkové držbě. Největším majitelem půdy byl již v této době nesporně klášter, z ostatních duchovních institucí pražská kapitula jako držitelka osady a farnosti pněvické; několik drobných rytířských a zemanských statků[9] vyplňovalo snad zbývající plochu této oblasti. Města Kolín a Čáslav zde ještě v této době nevlastnila žádný pozemkový majetek. Dokud se ještě v první polovině 13. stol v dolech aktivně nepracovalo, byla většina území podřízena krajským úředníkům čáslavským, část pak kraje kouřimského. První změna se objevila v immunitním privilegiu uděleném Václavem II. sedleckému klášteru r. 1248, jímž byli klášterní poddaní vyňati z pravomoci úřadů a soudů krajských.[10] Kriminální skutky a záležitosti vzájemných sporů klášterních poddaných byly přiřčeny do rámce patrimoniální jurisdikce, tedy opatskému soudu.[11] Kapitula pražská zís-

---

[7] Šimek, l. c. str. 6; Kořan, l. c. str. 4.

[8] Pro toto nejstarší údobí pod dojmem »osady« rozuměj shluk dřevěných hornických obydlí, vznikajících kolem otvíraných dolů, na mnoha místech revíru roztroušených. Teprve pro devadesátá léta 13. stol. lze předpokládat spojení malých osad, majících u dolů dřevěné kaple, v jednolitější osadní útvar, jenž byl nakonec v prvním deceniu 14. stol. z větší části obehnán hradbami.

[9] Pro tuto dobu je z pramenů znám statek nebovický, podle pozdějšího sporu kláštera sedleckého s Pavlem z Nebovic a podle limitace z r. 1332; srov. Reg. III, čís. 1870, též Čelakovský, Klášter sedlecký, str. 26.

[10] Čelakovský, Klášter sedlecký, str. 18; Reg. I, čís. 1213 a 1214. Privilegium je datováno 4. 11. 1248. Viz i Václav Vaněček, Základy právního postavení klášterů a klášterního velkostatku ve starém českém státě III, Praha 1939, str. 16—17.

[11] Prvek královské svrchovanosti, který se během 13. stol. počíná vyvíjet, zasáhl v této době i toto území. Jinou jeho formou bylo vytváření pojmu královského horního regálu. — O prvku královské svrchovanosti v immunitních privilegiích viz podrobněji Václav Vaněček, Dvě studie k otázce právního postavení klášterů a klášterního velkostatku ve starém českém státě, Praha 1938, str. 18.

kala své exempční privilegium pro svou osadu Pněvice a pro řadu dalších osad v čáslavském i boleslavském kraji mnohem později r. 1274.[12]

Před vznikem hornických osad byla tedy právní náležitost této oblasti jasná. Vzrůstem důlní činnosti se však situace počala měnit. Především bylo nepochybně nutno přesněji vymezit pojem vrchnostenské jurisdikce k novým osadám horníků, které ležely většinou na sedleckém (snad jen zčásti na kapitulním) panství, a tudíž na ně měla být uplatňována klášterní či kapitulní pravomoc. Tu vyvstává zásadní problém, jak byla na nových osadnících vykonávána. Zdá se, že duchovenská exempce z pravomoci krajských úředníků a soudců byla jasně dodržována u původních nebo kolonisací usazených poddaných. Na druhé straně však hornický živel zaplavil tento prostor tak rychle, že jej nebylo možno dobře podřídit soudobým kolonisačním zvyklostem. Tím méně, že horničtí přistěhovalci nereflektovali na zákup půdy, neboť se usidlovali kolem nově otvíraných dolů. Jejich námezdná práce se tudíž nedala jasně zařadit pod soudobá patrimoniální hlediska. Navíc podle výsad jihlavského práva náležela právě těmto osadníkům jistá soudní i správní autonomie; iudex montis měl právo jurisdikce in causis parvis, zatím co kriminální činy spadaly podle jihlavského ustanovení do pravomoci městského rychtáře a městské rady.[13] Otázku, v jaké formě tedy představoval opatský kapitulní soud patrimoniální jurisdikci, která jim ve smyslu privilegií z r. 1248 a 1274 náležela, lze nejspíše zodpovědět tak, že obě duchovenské instituce, nemající právních předpokladů ani výkonné síly pro zvládnutí hornického obyvatelstva, pod tlakem uplatňování autonomních práv se strany samosprávných horských orgánů — omezovaly svou pravomoc jen na vlastní poddané, báňskou činností se nezabývající. Tu bude na místě připomenout, že hornictví jako nově se rodící zvláštní druh hospodářského života mělo již od počátku výsadní postavení v soudobé právní struktuře, jež tvořila zásada obecné kutací svobody. Proto právě podnikatelská města Kolín a Čáslav, právně k podpoře důlního podnikání uzpůsobená, mohla získat značnou míru pravomoci nad horskými osadami. Je možné resumovat, že během osmdesátých a počátku devadesátých let soudní pravomoc nad celým rudním okrskem vykonávala právě tato města, ovšem jen nad horskými usedlíky. K tomu přistupovala i skutečnost, že patriciát kolínský i čáslavský se aktivně zúčastnil těžby, a to nejen v blízkém okolí, ale i na vlastních kutnohorských dolech, v jejichž blízkosti právě dřevěné osady vznikaly. Jako

---

[12] Reg. II, Pragae 1882, čís. 909. Toto exempční privilegium vyjímalo kapitulní poddané z pravomoci krajských úředníků a podřídilo je »jurisdictioni beneficiariorum Pragensium«. Zdá se, že v této době důlního ruchu již pražská kapitula pociťovala potřebu potvrzení exempce jako projev právní ochrany před vznikající expansí kolínskou a čáslavskou.

[13] Hermenegild J i r e č e k, Codex iuris bohemici (CIB), sv. I, Pragae 1867, str. 119, hl. VI, §§ 1 a 2. — Použil jsem Jirečkova vydání místo kriticky dokonalejšího Zychova, neboť pro nečetné doklady k tomuto thematu použité plně postačilo.

členové městských rad musili mít měšťané-těžaři pochopitelně zájem na tom, aby vyšší soudní pravomoc byla přenesena na města, v nichž se usazovali. Nedostatek pramenů právní povahy nedovolí ovšem přesněji stanovit poměr pravomocí obou měst k vlastní horské autonomii, nicméně lze předpokládat, že jurisdikce in causis parvis byla respektována, jak ani pro vzdálenost obou měst od důlních terénů jinak být nemohlo.

Omezil-li tedy klášter sedlecký svou opatskou jurisdikci jen na původní a kolonisační osady nehornické, pak soudní otázky byly skutečně řešeny jen oběma městy. Že tomu tak skutečně bylo, vyplývá z celkového poměru kláštera k důlnímu podnikání na jeho majetku. Jeho postoj byl pasivní, ne-li zastřeně nepřátelský a klášter se těžby v této době ještě neúčastnil.[14] Kromě nedostatku finančních prostředků i podnikatelská iniciativa, spočívající na riskantním disponování kapitálem, byla z počátku cizí řádovému duchu tohoto kláštera, v braniborské době téměř zničeného. Těmito okolnostmi i faktem, že hory byly eminentním regálním zájmem, lze vyložit, proč jurisdikce nad horami jako nad novotvarem v klášterním zboží byla ponechána v zájmové oblasti podnikatelských vrstev kolínských a čáslavských, koordinovaných jen činností urburéřů jako královských dozorčích úředníků.

Že tomu tak skutečně bylo, potvrzují dva závažné doklady: úmluva mezi Kolínem a Čáslaví z r. 1289,[15] rozdělující celé území mezi obě města, a pozdější privilegium Václava II. klášteru sedleckému z r. 1299, eximující klášterní poddané nejen z pravomoci úředníků a soudců krajských, ale i z pravomoci horských a městských institucí.[16]

Nejlépe situaci na konci osmdesátých let 13. stol. osvětluje právě dohoda mezi oběma městy ze 14. 11. 1289. Jí měly být ukončeny vleklé spory o držbu a hranice stříbrných hor mezi Kolínem a Čáslaví, k jejichž vyřešení nebyl jmenován sedlecký opat, jak by bylo možno podle soudobých zvyklostí soudit, ale Sybot, perkmistr na Horách Kutných a bratři Markvart a Albert ze Šlapánova, kutnohorští či německobrodští přísežní. Tato limitační komise stanovila přesnější rozdělení celého rudního okrsku, a to tak, že většina kutnohorských osad i dolů zůstala pravděpodobně v zájmové oblasti Kolína. Západní hranicí čáslavské oblasti bylo totiž stanoveno údolí kutnohorské

---

[14] Srov. K o ř a n, l. c. str. 3. Jako podnikatelská složka se uplatňuje sedlecký klášter až ke konci 13. stol., ale ani tehdy nijak významněji; spokojoval se převážně s částí urbury, která mu jako pozemské vrchnosti náležela. Jinak ani být nemohlo, neboť po pádu Přemysla Otakara II. byl klášter několikrát vyloupen a klášterní budovy pobořeny, mniši se rozprchli po jiných klášterech a v generální kapitule cisterciáckého řádu se dokonce uvažovalo o tom, zda klášter nemá být vůbec zrušen a v Sedlci ponechán jen klášterní dvorec s malým počtem mnichů; srov. Č e l a k o v s k ý, Klášter sedlecký, str. 20. Tímto faktem si vysvětlíme defensivní vztah kláštera k horám v prvním údobí jejich aktivní těžby.

[15] CIM, II, str. 100; též Reg. II, čís. 2729.

[16] Reg. II, čís. 1832. Exempce byla již dříve ve smyslu generálního privilegia z r. 1222 praktikována (podle zmínky v tomto sedleckém privilegiu).

říčky od Sedlce až po ves Přítoky, jižní pak linie Přítoky—Kluky. Malín ležel na hranici obou sfér a patřil nejspíše do rozsáhlejší oblasti kolínské.

Tímto vymezením vznikl uprostřed celého prostoru téměř trojúhelníkový prostor, jehož základnu tvořila říčka Vrchlice, odvěsny pak linie Sedlec—Kluky a Kluky—Přítoky. Určené hranice byly v terénu vyznačeny mezníky a na podnikání v tomto prostoru se měla obě města rovným dílem podílet. Jurisdikci v něm v závažnějších sporech a přečinech si vyhradila Čáslav. O dolech, které byly otevřeny mimo stanovené hranice, platila zásada, že si je podrží město bližší s plným právem užívat výhod z této držby plynoucích. Za správnost i dodržování úmluvy se zaručili svými podpisy kolínský a čáslavský rychtář s konšely a několik kutnohorských přísežných.[17]

Touto arbitráží byla tedy celá oblast rozdělena do dvou zájmových sfér. Zajímavým faktem zůstává, že klášter sedlecký ani zástupci kapituly pražské se úmluvy neúčastnili. I tato skutečnost potvrzuje, že hory byly skutečně pokládány za zvláštní útvar v rámci vrchnostenské pozemkové držby. Zdá se nesporným, že převažující aktivní podnikavost kolínského patriciátu získala tu nejrozsáhlejší kompetenční oblast, zatím co Čáslavi byla ponechána závažnější jurisdikce jen v prostoru, v němž se podnikatelské zájmy obou měst nejvíce stýkaly.[18]

Přihlédneme-li blíže k topografii této oblasti, objeví se plasticky vpád zájmů obou báňských měst do kutnohorského rudního revíru. Názorně se ukáže i jiná zajímavá okolnost, že totiž Čáslav jako báňské i krajské město neuhájila proti Kolínu nejen plných práv pro své důlní podnikání, ale ani pravomoc na rozloze svého kraje, jehož západní hranice proti kouřimskému kraji tvořila pravděpodobně zhruba linie: Kojice, Týnec n. L., Malín, Libenice, Suchdol, Vidice, Chlístovice a Janovice.[19]

Kolínsko-čáslavská úmluva není jen dokladem o rozdělení zájmových

---

[17] Šimek, l. c. str. 7 se domnívá, že vlastní kutnohorské osady, z nichž vzniklo město, náležely do území společně spravovaného Kolínem a Čáslaví a k vyšší jurisdikci čáslavské. Tento výklad úmluvy se nezdá pravděpodobným, uvážíme-li, že se nedolovalo jen na levém břehu kutnohorské říčky, ale i stráně na pravém břehu byly záhy prohledávány a v nich zřizována kutiska. Faktem zůstává, že říčka se stala předělem dvou oblastí, a že osady na levém břehu (které se obehnáním hradbami na počátku 14. stol. staly jádrem města), náležely do správy Kolína. Přisuzovat Čáslavi jako středisku krajské správy právo vyšší jurisdikce bylo by mylné, neboť obě města byla nadána stejným jihlavským právem. Funkce Čáslavi jako sídla krajských úředníků a soudců tu nemohla být rozhodujícím faktorem.

[18] Uznání této úmluvy králem lze předpokládat z privilegia Václava II z 25. 3. 1297, jímž povolil městu Brnu užívání jihlavského práva: »... ubicunque inveniantur metallum ... ad ipsam civitatem Brunensem debeat pertinere, similiter sicut montes in Coloniam et Tschlaslaviam pertinentes et olim in Iglaviam pertinebant ...«, srov. Reg. II, čís. 1744.

[19] Josef Lédr, Dějiny obce Malína, Kutná Hora 1897, str. 2; též Šimek, l. c. str. 6. Podle Berní ruly, Kraj čáslavský, čís. 7, 8, 9 a Kraj kouřimský, čís. 15 (Státní ústřední archiv, Praha) se ustálila hranice mezi oběma kraji na linii: Týnec n. L., Starý Kolín, Hlízov, Libenice, Dolany, Suchdol, Přítoky, Bylany, Solopysky, Roztěž, Chlístovice, Malejovice, Otryby, Kácov atd.

sfér, ale i symbolem ukončení starší periody vývoje v tomto okrsku. Řekli jsme již, že prospektorská činnost procházela ve směru haberské stezky, tedy od Jihlavy přes Německý Brod ke Kutné Hoře. Dokud byla kutnohorská díla pokládána za periferní součást jihlavsko-německobrodského revíru, byla dočasně připojena i k jeho vnitřní správě. Tato okolnost se projevovala tím, že z počátku královským substitučním orgánem a do jisté míry i představitelem horské autonomie byl i pro toto území německobrodský urburéř. Brzy po kolínsko-čáslavské dohodě se však dostává kutnohorské oblasti nezávislosti i na německobrodském revíru — jmenováním vlastního kutnohorského urburéře.[20] Lze tedy na těchto dvou faktech zachytit rychlý vývoj v tomto okrsku, který během krátké doby učinil i městskou úmluvu z r. 1289 více méně zbytečnou. Po vzniku kutnohorské podnikatelské vrstvy byly cizí těžařské zájmy postupně vytlačovány a obě města, dolujíce jen ve svém nejbližším okolí, se změnila v obchodní střediska, nabývající zisků mimo jiné i dirigováním obchodu směrem ke Kutné Hoře.

Městská arbitráž dovoluje však ještě další dedukce. Z faktu, že všichni tři úmluvci byli představiteli horské samosprávy, lze totiž předpokládat, že kutnohorské osady měly mnohem větší autonomii, než stanovilo jihlavské právo. Především v tom, že i řada závažných horských záležitostí, technických i soudních, se řešila na horském úřadě a soudě v Kutné Hoře, snad i ony, které evidentně náležely do sedlecké jurisdikce. Tedy že často docházelo ke kompetenčním sporům mezi opatským a horským soudem. Pro osvětlení situace bude třeba všimnout si blíže vnitřní problematiky kutnohorských osad. Po jejich seskupení snad již v osmdesátých letech, ale bezpečně v devadesátých letech 13. stol., počala převládat vědomá snaha po nezávislosti na všech zájmových účastnících, zejména na obou báňských městech. Souviselo to s okolností, že se nákladníci hor postupně usazovali přímo v Kutné Hoře a časem převážili počtem i množstvím provozního kapitálu náklady těžařů kolínských i čáslavských. Zdá se, že delimitace z r. 1289 byla jedním z posledních projevů srážky zájmů Kolína a Čáslavi a že postupně došlo k přesnějšímu vymezení kapitálové účasti. Tento proces se musil výrazně projevit na postupném vyhraňování pravomoci kutnohorských horských orgánů. Tak tomu za daných okolností skutečně bylo, neboť jmenování kutnohorských urburéřů již k r. 1291[21] je toho důkazem.

Zřízením místního urburéřského úřadu, který nahradil od r. 1258 sem zasahující německobrodský, dostalo se tedy kutnohorskému revíru prvního uznání jisté samostatnosti jak na Německém Brodě, tak i na Kolínu a Čásla-

---

[20] Srov. následující poznámku.

[21] Lze tak soudit z další exempční listiny klášteru sedleckému dne 23. 3. 1291 Václavem II vydané, srov. Reg. II, čís. 1538; též Šimek, l. c. str. 8; regest listiny viz též ve zlomku inventáře listin kláštera sedleckého ze 17. stol., s pozn. sub signo Nr. 8, v Archivu Národního musea v Praze, odděl. F 213.

vi. Nově uznaný revír se stal právě snahou prvních urburéřů střediskem boje za definitivní prosazení královských regálních práv vůči místním pozemkovým vrchnostem. Jestliže se až dosud závažnější horské záležitosti řešily za spoluúčasti přísežných jako poradního konsilia na městském soudě kolínském či čáslavském, nižší pak před horským rychtářem, nyní se situace počala měnit. Soudní pravomoc nad osadami byla spíše přiznávána — či lépe přisvojována — kutnohorskými urburéři, vedle nichž bez omezení vykonával svou nižší pravomoc horský soudce, na kterého mohl podle potřeby urburéř část své pravomoci přenést. Tu stojíme před ne zcela doloženou, ale přece logickou okolností, která nemá obdoby v soudobých královských městech, že před vznikem Kutné Hory jako města vykonával urburéř s horskými orgány pravomoc královských rychtářů. Teprve když se během počátku 14. stol. ustavily městské samosprávné orgány v Kutné Hoře, urburéřova pravomoc byla postupně opět zúžena na střežení královských regálních zájmů.[22]

Jakmile se první kutnohorští urburéři uvázali ve svůj úřad, vyzbrojeni zásadami královského regálu, počali vyvíjet značnou aktivitu, aby je pevněji uvedli v praxi. Při jisté defensivě sedleckého kláštera a pražské kapituly měly tyto snahy z počátku úspěch, takže nakonec docházelo k pokusům usurpovat i jejich nesporná vrchnostenská práva. Pokud byly stříbrné hory ještě jen vznikajícím novotvarem, bez zjevnějších známek hospodářské dravosti, nebylo třeba, aby se na př. klášter dožadoval královské ochrany. Situace se však rychle měnila. Ohlas bohatých nálezů koncem 13. stol., který se rozšířil až za hranice,[23] přivedl s vědomím panovníka na toto území značné množství nových osadníků. Bylo samozřejmé, že se především královské orgány pokusí zvládnout a vyřešit celý osídlenecký problém, neboť po dohodách Přemysla Otakara II. se stavy z let 1264—68 o regál nebylo celkem pochyb o postupu v této otázce. Přesto však nebylo možné se vyhnout třecím plochám mezi novými osadníky a pozemkovými vrchnostmi, jež musily být královskými ustanoveními postupně upravovány. Středem sporů v Kutné Hoře byl zejména prostor pozdější městské půdy. Na ní pravděpodobně již před vznikem horských osad stával menší počet domů původních nebo dodatečně usazených klášterních poddaných, kteří se ani později hornickou činností přímo nezabývali. Z domů horníků v tomto prostoru vybíral census královský urburéř, který se již na počátku devadesátých let 13. stol. pokoušel zahrnout do daně i klášterní domy, stejně jako převést na horskou obec poplatky z klášterních mlýnů, rybníků a lázní při horách vzniklých.

---

[22] O správnosti této domněnky svědčí okolnost, že ještě ve 14. stol. se v Kutné Hoře podíleli o správu městských záležitostí horní úřad a městská rada. Vzrůst městské samosprávy nakonec ovšem kompetenčně zatlačil horní úřad; srov. J. Čelakovský, Obnovování rad v královských městech v Čechách, ČČM, Praha 1879, str. 110.

[23] Kořan, l. c. str. 4; Šimek, l. c. str. 7.

Tento pokus převzít nezcizitelný duchovenský majetek do horské správy svědčil výmluvně o expansi báňských orgánů, kterou musila panovníkova rozhodnutí umiňovat. Tak tomu bylo v tomto případě listinou Václava II. z r. 1291, z níž lze vysledovat dokonce nadmíru překvapivý pokus urburéře o zdanění i kláštera,[24] snad zdůvodněním důlních prací v jeho těsné blízkosti. Tento akt musil nutně skončit urburéřovým ústupem, jako se stalo již dříve předtím v Jihlavě.[25]

Tento počin vyvolává otázku, jak vůbec mohlo dojít k tak radikálnímu urburéřovu zásahu do vrchnostenské pravomoci. Důvodem pro něj byl nejspíše příliš volný výklad pojmu kutací svobody. Z faktu, že klášterní majetek, na němž se dolovalo, vlastně spadal pod svrchovanou pravomoc panovníka, vyvodily nejspíše horské úřady oprávnění pro svou snahu podřídit své správě vše, co se hor dotýkalo. Přesto, že tento případ skončil exempcí sedleckého kláštera, tlak ze strany horských orgánů ani v pozdějších letech neustal, jak ukázalo rozhodnutí opata Heidenrika z r. 1299 požádat Václava II., aby nejen znovu zdůraznil již dříve zaručenou exempci klášterních poddaných z pravomoci úředníků a soudců krajských, ale vynětí ze závislosti na horních a městských institucích, jimiž se bezesporu rozuměl kutnohorský horní úřad i horský soud a městské rady kolínská a čáslavská.[26] K splnění opatovy žádosti opět muselo dojít. Privilegiem ze 6. 4. 1299 bylo klášteru zaručeno právo nálezu v zločinech, spáchaných klášterními poddanými na sedleckém zboží a právo konfiskace majetku provinilců, trestaných pro zločiny mimo klášterní zboží městskými nebo horskými rychtáři.[27] Pokud se týkalo žalob na klášterní poddané, mohl žalobce žádat o právo příslušný soud pražských úředníků, vedle něho byl mu dán na výběr i vrchnostenský soud sedleckého opata.[28] Probíhající proces státní svrchovanosti, jehož je ustalování pravomoci horských úředníků jednou z mnoha forem, upravil tu sedlecká vrchnostenská práva. Mimořádné poměry v rudním okrsku, i výjimečné postavení horských osad tedy nedovolily, aby klášter jako pozemková vrchnost vyvodil požadavek větší pravomoci nad horami a jeho vztah

---

[24] Reg II, čís. 1538; listina je podle sdělení prof. J. Šebánka nesporně pravá, i když snad obsahem vzbuzuje jisté pochybnosti. Je psána rukou písaře, o němž lze prokázat, že se velmi často uplatnil v listinách Václava II. pro různé příjemce.

[25] R. 1239 nařizuje moravský markrabí Přemysl svému iudici montium de Igla, aby tišnovský cisterciácký klášter chránil v užívání desátku z hor před urburéři, kteří nejspíše požadovali i tuto část dávky pro královskou komoru; srov. J. Čelakovský, Novější literatura o dějinách horního práva, ve Sborníku věd právních a státních 1901, str. 150.

[26] Reg. II, čís. 1832; též Čelakovský, Klášter sedlecký, str. 25; regest viz též v cit. zlomku inventáře listin kláštera sedleckého s pozn. sub signo Nr. 15.

[27] Toto privilegium z 6. 4. 1299 (cit. v předchozí pozn.) zachycuje i rozsáhlejší horskou jurisdikci proti jihlavskému schematu, jež povolovalo horskému rychtáři právo nálezu jen v drobnějších přích a přečinech. Svědčí též o mimořádných poměrech v kutnohorském důlním okrsku a o značné autonomii horského aparátu.

[28] Srov. Václav Vaněček, Studie o immunitě duchovních statků v Čechách do polovice 14. stol., Praha 1928, str. 58.

k nim zůstal ještě po jistou dobu pasivní, ne-li zcela negativní.[29] Z hor měl klášter prospěch jen ve formě části urburních poplatků, které na bohatství plně nahradily případné újmy vrchnostenské.

Při vydání listiny z r. 1299 se situace kláštera již podstatně změnila. Jestliže ještě v době kolínsko-čáslavské dohody nesl důsledky svého celkového zchudnutí jako následek po zlém hospodaření braniborské doby, rozkvět hor na jeho zboží, spojený s pravidelným příjmem z výnosu, upevnil hospodářské poměry na klášterním velkostatku. Již od počátku devadesátých let 13. stol. počíná se za opata Heidenrika[30] jeho progresivní činnost za rozšíření majetku i vrchnostenských práv. Množství nově přikoupených vesnic v letech 1290—1309 svědčí o vzrůstající kapitálové síle kláštera, jenž celé první decenium aktivní kutnohorské těžby zůstával stranou a takřka sbíral síly k vlastní konsolidaci. A tak privilegium z r. 1299 je cenným dokladem snahy o přesnější specifikaci právních vztahů, které v počátcích důlní činnosti v této oblasti měly ještě značně prozatímní povahu.[31] Je zajímavé, že rychlé přibývání důchodů z hor přimělo nakonec i klášter k přímé účasti na těžbě. Pokusy o ni od konce devadesátých let nebyly však nijak zvláště významné a klášter kromě snahy po rozšíření pozemkové držby[32] spíše soustředil svou činnost na zvýšení důchodů z kutnohorských kaplí.[33]

Formující se pravomoc horských institucí dosáhla postupně i nezávislosti na obou královských městech — Kolínu a Čáslavi. Tento vývoj byl později charakterisován jednotlivými královskými privilegii, jež během 14. stol. vytvořila z důlního terénu a shluku kutnohorských osad samosprávnou jednotku, s plnými právy královských měst. Zatím je třeba si uvědomit, že praxe tohoto významného střediska středověkého průmyslu překračovala nutně podle situační potřeby jihlavské schema, jak tomu za současného stavu ani jinak být nemohlo. Snad již v této době krystalisovaly hlavní zásady Ius regale montanorum.

Posledními léty 13. stol. se chýlilo ke konci nejstarší právní údobí v Kutné Hoře, poznamenané dynamikou hospodářského přerodu, v němž po padesáti letech praktického užívání dozrávala k novým úpravám i jihlavská konstituce. V době, kdy se měnila hospodářská struktura celé země, bylo konve-

---

[29] Čelakovský, l. c. ve Sborníku věd právních a státních 1901, str. 151.

[30] Heidenrik byl v Sedlci opatem v letech 1280—1320, srov. Series abbatum Sedlicensium z r. 1694, Archiv Národního musea, odděl. F 213.

[31] Výrazem posílení posice je i cenná výsada tohoto privilegia, dovolující, aby z obilných produktů, vín, slanečků, soli atp., které se do kláštera dovážejí (ať byly koupeny nebo pocházejí z klášterních statků), se nikde v celém království neplatilo clo; srov. cit. Reg. II, čís. 1832. — Privilegium v plném rozsahu potvrdil na přímluvu císaře Jindřicha VII král Jan v r. 1312, srov. Reg. III, čís. 51 a čís. 59; též Čelakovský, Klášter sedlecký, str. 25.

[32]) Před husitskými válkami vlastnil klášter na 70 vesnic a dvorů; srov. Čelakovský, Klášter sedlecký, str. 97, příl. II — soupis majetku kláštera sedleckého z r. 1693.

[33] Čelakovský, l. c. str. 43 i j.

nujících změn více než potřebí. Kolonisační politika na straně jedné a zvětšující se produkce stříbrných dolů na druhé straně vyhraňovala situaci. Především z kutnohorských kutisek byl domácí trh zaplavován množstvím neraženého kovu, jenž v obchodním styku ohrožoval brakteátové mince posledních Přemyslovců, odsuzuje je mezi drobná platidla.[34] Jakékoliv pokusy o lepší minci byly tím neustále podrývány. Hospodářský vývoj si tu vynutil řešení: skutečnou kodifikaci hornické praxe a nápravu mince. Ius regale montanorum a mincovní reforma, úzce spolu spjaté, se staly branou do nového hospodářského věku.

Horní zákoník Václava II., jeho genese i platnost byla po dlouhou dobu předmětem sporů v právnické i historické literatuře. Byla zdůrazněna jeho priorita jako prvního právního kodexu v našich zemích, vysvětleny jeho kořeny v římsko-kanonickém procesu, jehož je nejstarší recepcí ve střední Evropě.[35] V podstatě lze dosavadní výsledky rekapitulovat v tom smyslu, že hlavním důvodem k sepsání kodexu byla potřeba doplnit jihlavská ustanovení v těch partiích, kde živá praxe překročila konservativnější normu.[36] K tomu přistoupila potřeba jejich zveřejnění, a konečně nutnost přesné formulace regálních práv a zajištění podnikatelské iniciativy.[37]

Byl-li tento úkol svěřen zkušenému legistovi, jímž byl nejspíše Gozzius Orvietský,[38] bylo to jen důkazem velkého významu, který panovník novým konstitucím přikládal. Vždyť jejich sepsání předpokládalo nejen zhodnocení dosavadních psaných i nepsaných zvyklostí na horách, ale stanovení obecně platných norem a jejich doložení jasnými příklady z praxe, především kutnohorské. Nový zákoník neměl být tedy jen právním traktátem, který by nevešel v živé užívání.[39] Měl se stát pevnou direktivou pro často složité zá-

---

[34] Podrobněji viz Gustav Skalský, Mincovní reforma Václava II, Český časopis historický (ČČH), roč. XL, Praha 1934, str. 25 a n.

[35] Naposledy se touto otázkou zabýval Hynek Bulín, Nejstarší kodifikace procesního práva v Čechách, Právněhistorické studie II, Praha 1956, str. 85 a n., kde je uvedena i starší literatura.

[36] Podrobněji J. Čelakovský, Nástin českého práva (v Povšechných českých dějinách právních), Praha 1900, 2 vyd., str. 237 a n.

[37] Vyplývá to již z předmluvy k IRM, CIB I, str. 266–8.

[38] Podrobněji srov. Bulín, l. c. str. 92.

[39] Adolf Zycha, Das böhmische Bergrecht des Mittelalters auf Grundlage des Bergrechts von Iglau, I. sv., Berlin 1900, str. 87 se domnívá, že Ius regale montanorum nebylo vůbec publikováno a ani v Kutné Hoře obecně známo, ale že zůstalo jen předlohou pro praxi nejvyšších úředníků regálních – komorníka a mincmistrů. I když Zycha toto tvrzení podepřel analogií osudu Maiestas Carolina a uváděním, že se Kutná Hora ještě dlouho po vydání zákoníku Václava II dožaduje na Jihlavě rady ve zcela evidentních záležitostech, nelze jeho argumentaci pokládat za konečně platnou. Kutná Hora, řídící se jihlavským právem, si mohla bez omezení vyžadovat porady u města s mateřským právem (Jihlavy), jak ukazují příklady jiných českých měst, dožadujících se poradního nálezu v Norimberku a Magdeburku; o platnosti zákoníku srov. Jaroslav Pošvář, Sociální profil Kutnohorského horního práva, Časopis Matice Moravské, roč. LXIX, Brno 1950, str. 328.

ležitosti technické i právní povahy, na jejichž rychlém vyřešení spočívala mnohdy i produktivita důlních podniků, a to direktivou obecnou, ve smyslu dedikace »montanis suis per regnum Bohemiae universis«.[40]

S tohoto hlediska je pochopitelné, že Václavův kodex nemohl ničeho změnit na právním postavení kutnohorských osad,[41] ačkoliv formy jejich hospodářské činnosti náležitě specifikoval. Jestliže kutnohorský urburéř jako zástupce králův s horskými přísežnými snad již od konce osmdesátých let 13. stol. vládl správní jednotkou kutnohorskou, tento usus po sepsání Ius regale montanorum nedoznal žádné změny. Kutná Hora i nadále zůstávala mons s jistými formami městského veřejného života, který se řídil jihlavským právem, jež bylo později opětovně přepisováno a zpracováno.[42]

Naproti tomu hospodářská činnost v tomto prostoru neustále vzrůstala. Bohaté nálezy stříbrných žil od devadesátých let 13. stol. neustále objevovaných vyvolávaly přímo sběh horníků ke Kutné Hoře, která — podle soudu zbraslavské kroniky — »jako hotový jícen lakomstva k sobě přitahovala ohromné zástupy cizích národů«.[43] Nebylo času na zakládání pravidelného kolonisačního typu osady; dřevěné domky vyrůstaly v blízkosti šachet, mísíce se mezi důlní budovy, hutě, stáje pro koně, skladiště, přístřeší pro nářadí a dřevěné kaple narychlo stavěné.[44] Dobová nervosita, vyvolaná snahou po rychlém zisku, zachvátila tuto oblast. Ze všech okolních zemí, z Uher, Polska, Pomořan i Míšně přicházely neustálé proudy prospektorů, nad jejichž množstvím žasli soudobí kronikáři. Noví horničtí kolonisté byli většinou Němci, kteří již zkoušeli své štěstí na kutiskách svých mateřských zemí. Přicházeli sem nejen horníci, jimž se naskytovala při nově vznikajících důlních dílech příležitost k výdělku i možnost samostatného podnikání, ale soustřeďovali se tu i první podnikatelé, s jistou zásobou provozního kapitálu, s úmyslem finančně i organisačně ovládnout výrobu. V neposlední řadě měšťané okolních i vzdálenějších měst (Kolín, Čáslav, Německý Brod, Jihlava, Praha a j.) vytušili možnost dobrých investic získaného kapitálu do důlního podnikání. Postupným vyhraňováním společenských rozdílů mezi těžařem-

---

[40] CIB, I, str. 266. — Starší názory ubíraly královským horním statutům na obecné platnosti a snažily se podepřít tvrzení, že byly vydány pro potřebu kutnohorského dolování; srov. Šternberg, l. c., I/1, Praha 1836, str. 126, II, Praha 1838, str. 65, s odvoláním na Kořínka; odtud též J. A. Tomaschek, Das deutsche Recht in Oesterreich im 13. Jahrhundert, Wien 1859, str. 100. Zycha, l. c. str. 87 v I. dílu po rozboru poradní i apelační jihlavské praxe ukázal nesprávnost těchto dedukcí. Naposledy se veskrze chybně pokusil držet tuto theorii Josef Nuhlíček, v časopise Krásné město, Kutná Hora 1950, čís. 3—4, str. 19.

[41] Zycha, l. c. I, str. 87.

[42] CIM II, pozn. na str. 10.

[43] Josef Šusta, České dějiny, II/2, Praha 1939, str. 256.

[44] Kromě řady jiných svědectví viz na př. v listině papeže Klimenta VI, potvrzující kostelu malínskému užívání důchodů z kutnohorských kaplí: »... in loco, qui nunc Chutna dicitur, argenti fodine invente et propter multitudinem personarum illuc de diversis partibus confluencium certe capelle lignee constructe fuissent ...«, Reg. IV, čís. 1269; obdobné svědectví srov. CIM II, str. 517.

podnikatelem a havířem-námezdním pracovníkem nabýval proces obdobných kontrastních forem, jak je znám z cizích nalezišť drahých kovů ještě v 19. stol. Zásada hrubého vytěžení ložiska a jeho opuštění, jakmile bylo třeba většího provozního kapitálu, nové otvírky dalších důlních polí vedle míst ne zcela vyrubaných, placení mezd jen podle produktivity dolů a jejich zadržování během nevýnosných intervalů, tak charakteristické úkazy pro dobu úpadku hornictví v 16. stol., byly hlavními znaky i této počínající etapy středověké industrialisace již od samého počátku. Mnohé z nich byly důvodem i pro nepokoje sociální povahy, některé již koncem 13. stol. snad tak závažné, že Václav II. uznal za potřebné do nového kodexu vložit zákaz »conventiculas et conspirationes« horského lidu, srocujícího se nepochybně pro mzdové otázky. Jinak by nebylo třeba do téhož zákoníku vložit klausuli o nutnosti vyplácení mezd v pravidelných lhůtách.[45]

Bylo tu třeba pevné organisace, aby byla zvládnuta žhavá problematika nových hospodářských útvarů, především zamezeny časové i výrobní ztráty a tedy případný úbytek na výnosu. Horní ustanovení Václava II. ukazují, kolik péče bylo věnováno právě přesnému vymezení pravomoci i povinností horských úředníků. Zejména na urburéřích, jako královských zastupitelských orgánech spočívala váha odpovědnosti za plynulý provoz. Byli jádrem celé správy, centrem dohledu i kontroly horních úředníků, od nichž přijímali přísahy a je vyměňovali při zjištění nepoctivosti. Soudní pravomoc, přímý dozor nad všemi pracemi, péče o dodržování královských horních regulí, snaha o udržení stálé ceny životních potřeb a řada jiných povinností byly úkoly, které jim král ukládal[46] až do doby, než jejich pravomoc byla během 14. stol. novým úřadem mincmistra zmenšena jen na dozor nad těžbou a řádným odváděním urbury. Urburní písaři s odpovědností za vedení horních register,[47] perkmistři jako provozní vedoucí, zpravidla volení z těžařů,[48] horští písaři, strážní, rozdělovači rud a řada dalších tvořili účelnou provozní organisaci, zatím co soudní záležitosti byly svěřeny horskému rychtáři a přísežným.[49] To byla struktura horského aparátu, jehož přesně vyhraněné dílčí pravomoci působí tak výrazným dojmem v údobí, které pro rámcovou organisaci mělo dosud málo pochopení, neboť hospodářský život si ji jinde ještě nevynucoval.

Nepostrádá zajímavosti všimnout si opět aspoň zběžně společenských změn, které důlní podnikání a Václavův kodex právě v tomto místě vyvolaly. Bylo samozřejmé, že klíčová místa v horní správě získá především podnikající složka, aby jimi — stejně jako provozním kapitálem — ovládla veškerou činnost v horách. Při stávajícím systému nájmu urburních i min-

---

[45] CIB, I, str. 310—313; výklad mzdových předpisů srov. P o š v á ř, l. c. str. 332.
[46] CIB, kap. IV, str. 272—277.
[47] CIB, kap. IX, str. 298—300.
[48] CIB, kap. VIII, str. 288 a n.
[49] CIB, kap. VI, str. 276—286 a kap. VII, str. 286—289.

covních úřadů tomu ani jinak být nemohlo. Dravost jejich podnikavosti brzy přesáhla lokální rámec Kutné Hory, neboť za přebytky zisku důlní podnikatelé dobývali i dalších výhodných hospodářských posic. Zůstal nejeden doklad o tom, jak si členové téže těžařské rodiny zajišťovali účast na důlních pracích v jiných okrscích zároveň s členstvím v několika horních obcích (na př. Klaricové i j.). Za důlní zisky skupovali pak nejen pozemky v okruhu jednoho města, ale často přešly v jejich držení i rozsáhlé zemské statky s pevnými tvrzemi.[50] Zejména kutnohorský patriciát obsadil řadu rychtářských úřadů v různých královských městech,[51] i správu královských monopolů.[52]

Ovládnutí trhů s cennými kovy jim zajistilo i přednostní místo mezi obchodujícím patriciátem. Položky jejich účetních register vykazovaly i příjmy z importního obchodu, zejména z dovozu a kraječství drahých látek. Bohatství jim umožnilo přístup i do státní správy a celá tato dynamická vrstva nabývala postupně významného vlivu v hospodářské politice celého státu. Tento proces probíhal zvláště výrazně ve střediscích důlního podnikání, již dříve v Jihlavě a Německém Brodě, nyní i v Kutné Hoře, kromě celé řady dalších horních míst, jakmile se hornictví rozšířilo i na ostatní území českého státu. S pocitem majetnosti stoupalo i sebevědomí podnikatelských vrstev, takže se nakonec objevují jako mocný soupeřící soused soudobé feudální vrstvy, zprvu v otázkách hospodářských a posléze i politických. Jejich činnost, neobávající se nebezpečí riskantních důlních investic, musila se soudobému pozorovateli jevit nezvyklou. Doba doznívajícího rytířství, plná scholastické mystiky, se zdráhavě vyrovnávala s novým způsobem života, vyplněným ziskuchtivou činností. Zejména stoupající sebevědomí kutnohorského patriciátu ve zmatcích prvních let po skonu posledního Přemyslovce se stalo předmětem kritik soudobých kronik.[53]

Feudální vrstva sledovala z počátku přesun hospodářských sil nepříliš příznivě. Brzy však aspoň některými svými mladšími členy projevila přímý živější zájem o dosud netušené přírodní bohatství neustále v hlubinách země objevované. Stačí tu namátkou připomenout lichtenburskou větev pánů se znamením osterve, která za vysoké zisky ze svých důlních podílů rozšířila již během 13. stol. své panství kolem Německého Brodu, kam přesunula těžiště svého zboží. Obratné využití půjček panovníkovi, jejich zajištění na urbuře, obratná koaliční politika s pražským a kutnohorským měšťanstvem jí dovedla zajistit pevné postavení, možnost rozhodných zásahů do politického dění a připravit královské moci cestu k ústupu z posic hospodářských a nakonec i politických.

---

[50] Srov. Šusta, České dějiny II/1, Praha 1935, str. 536 a n.

[51] Srov. na př. CIM, II, čís. 105 (budějovická rychta), CIM II, čís. 150 (plzeňská rychta) a j.

[52] Na př. solní důchody v Budějovicích a Třeboni, srov. CIM II, čís. 235.

[53] Viz např. odsudek v Dalimilově kronice, uvedený Šustou, l. c. II/2, str. 47 a n.,

Ve středu tohoto hospodářského, společenského i politického přerodu stála Kutná Hora, stále ještě jen jako rozsáhlá osada, kolem nově otvíraných šachet vzrůstající. V prvních letech svého založení neměla ještě nejen hradeb, ale ani snad dřevěného opevnění. Ku podivu se zdá, že v této době zde nebylo ještě rušivých zásahů zvenčí, aspoň prameny se o vážnějším nebezpečí nezmiňují. Došlo k němu až v době, kdy německý panovník Albrecht pod průhlednou záminkou zneuznání svých revindikačních snah hodlal především na Kutné Hoře ukojit své finanční nároky a zároveň zasáhnout zdroj hospodářského rozkvětu českého státu. Albrechtovo tažení, na podzim r. 1304 směřující do kutnohorského prostoru, přimělo horníky k rychlému zbudování obranných hradeb z dřevěných kůlů, které by však byly stěží zadržely nápor.[54] Do provisorních hradeb byla tehdy nejspíše zahrnuta jen nejdůležitější část horské obce, prostor strategicky k obraně nejvhodnější. Tak je si možné vysvětlit, že ani do pozdějších hradeb městských nebyla pojata Stará Kutna, za Přemysla Otakara II ještě kvetoucí hornická osada, požívající jihlavských práv, která se nyní ocitla mimo hájený prostor.

Stříbrné hory tehdy ještě agresi unikly, když Albrechtova výprava uvázla ještě daleko od Kutné Hory. Nicméně to byla první vážná výstraha a podnět k úvahám o zajištění trvalejší ochrany, nejen šachet, ale i osady samé, jejíž architektonická tvářnost se začala měnit. Od dosud dřevěných havířských domků se postupně odlišovaly zděné domy těžařů a řemeslníků, vlastně již skutečného patriciátu, jako výraz jejich stoupající majetnosti.

Je zajímavé, že ačkoliv v této době ještě Kutná Hora postrádala jakýchkoliv jmenovitých práv,[55] přece krátce poté byla již v listinách oficiálně nazývána městem.[56] Prvního městského odznaku — pečeti — dostalo se jí nejdříve r. 1307. Zřejmě pod dojmem válečného neklidu pokládal král Jindřich Korutanský za nutné zajištění Kutné Hory a povolil jí užívání této insignie královských měst a důsledků z toho plynoucích. Symbolika v pečeti charakterisovala hospodářskou činnost města: v poli, zdobeném ratolestmi, byla na sebe kolmo položena hornická kladívka, mezi nimi erb dvouocasého lva, vpravo nakloněného, s helmem a klenotem v podobě složeného orlího křídla na rohu štítu. Pečeť nesla legendu: Sigillum iudicis et iuratorum in Chutta.[57]

---

[54] Šimek, l. c. str. 12.

[55] S výjimkou jihlavských práv, které si Kutná Hora již dříve získala v částečném opise. Není vyloučeno, že některé články mohly být Václavem II potvrzeny; pramenné doklady k tomu však chybějí. Že užívání jihlavských práv bylo vžité, svědčí skutečnost, že si Kutná Hora ještě během 15. stol. několikrát vyžádala opisy z Jihlavy. R. 1507 znovu potvrdil Vladislav Jagelonec Kutné Hoře základní jihlavské svobody; srov. CIM, II, čís. 593. Jejím prostřednictvím byly pak zveřejňovány i do jiných horních míst; srov. na př. J. A. Tomaschek, Der Oberhof Iglau in Mähren, Innsbruck 1868, str. 7.

[56] Reg. II, čís. 2823: »... in civitate et Monte Cuttno ...«.

[57] Nuhlíček, l. c. str. 19 se pokusil z formy kutnohorské pečeti usuzovat, že pečetidlo bylo ryto ještě za života Václava II, někdy kolem r. 1300. Autor mimo jiné uváděl, že výzdoba srdcovitými lístečky, užitá v kutnohorské pečeti, je typická pro klenot Václava II (jako doklad činí srovnání s výzdobou na barevném obraze Václava II

Stala-li se Kutná Hora v tomto údobí královským městem,[58] byly příčiny jejího povýšení stejně mimořádného významu, jako ostatně i její samotný vznik. Vlastními silami postavené hradby v údobí válečného nebezpečí a městský znak, udělený nejspíše za válečné zásluhy i jako uznání hospodářského významu, byly dosud jedinými odznaky tohoto města. Nebylo pravděpodobně žádných jiných královských nadání, snad proto, že jihlavská ustanovení, jimiž se Kutná Hora řídila, se zdála postačující.[59] S udělením městského znaku zároveň Kutná Hora zpevnila své hradby a nahradila původní zatímní obranné valy pevnější konstrukcí, nikoliv již náhodnou, ale přesně rozměřenou. Stalo se tak nejspíše v letech 1308—1310 a současně v této době bylo provedeno i podrobnější vymezení městské půdy uvnitř hradeb, která pak nadále zůstávala téměř beze změny.[60]

Skutečnost nedostatku městských výsad pro Kutnou Horu zavdávala v starší literatuře příčinu k dohadům nejrůznějšího druhu. Jednak byla Kutná Hora pokládána za plnoprávné královské město již od počátku 14. století,[61] jindy byly hledány důvody pro tvrzení, že i nadále zůstávala jen mons, nikoliv civitas. Byly uváděny nedoložené domněnky o žárlivé aktivitě kolínského a čáslavského patriciátu, který se bránil přeměně Kutné Hory v královské město; dokonce i kutnohorský patriciát, jenž měl zajištěna členství i v jiných městech, si údajně neměl přát vzniku městského útvaru.[62] Proti všem těmto dohadům je naopak nutno zdůraznit, že vzhledem, insigniemi a především hospodářským i politickým významem byla Kutná Hora již od r. 1307, nesporně královským městem. Pokud se výsad týče, zůstal stav ještě v samých počátcích. Je třeba si tu uvědomit, že právní i hospodářské postavení

---

v heidelberském rukopise). Tato analogická argumentace je naprosto chybná. Stačí si totiž všimnout podrobněji obdobné výzdoby na pečetích soudobé šlechty, královských měst a měšťanů, např. pečeti Oldřicha z Lichtenburka z r. 1310 (srov. Frant. Beneš, Pečeti české šlechty, VIII, seš. 1, Praha 1937), pečeti města Chebu z r. 1403, Kladska z r. 1350, Jaroměře z r. 1350, Českých Budějovic z r. 1405 a j. (srov. tabulky u Vojtíška, O pečetech a erbech měst pražských a jiných českých, Praha 1928). Spíše se tu vnucuje analogie kutnohorské pečeti s pozdější pečetí kutnohorského měšťana Štěpána Pirknera, známá z r. 1324, a to jak výzdobou ratolestmi (která je zde bohatší), tak i tvarem a sklonem štítku s březovými větévkami; srov. Beneš, Pečeti měšťanů, seš. 1, Praha 1937. Nepochybně nelze tuto nejstarší kutnohorskou pečeť datovat dále než právě k r. 1307.

[58] Šusta, l. c. II/2, str. 29 uvádí za vlády krále Rudolfa pro kutnohorskou rychtu v r. 1307 Jenslína z Rosenthalu, znovu pak v r. 1308.

[59] Šimek, l. c. str. 13 předpokládá, že Jindřich Korutanský udělil Kutné Hoře jisté výsady, které král Jan později zrušil, jako to učinil v Praze. Tato domněnka ovšem není nijak doložena.

[60] Srov. úmluvu z r. 1339, kterou byl ukončen spor kláštera sedleckého s pražskou kapitulou o hranice vsi Pněvic u Kutné Hory a o podílu obou stran na kutnohorské urbuře (srov. Reg. IV, čís. 610 a 636), z níž Čelakovský, Klášter sedlecký, str. 27 dedukoval tři možné termíny pro definitivní stavbu hradeb: 1306—1307, 1308—1310 a 1310—1315. Jejich postavení již na konci prvního decenia 14. stol. se zdá z historického sledu nejlogičtější.

[61] Vojtíšek, O pečetech a erbech, str. 35.

[62] Naposledy Kořan, l. c. str. 5.

báňských měst této doby, Kutné Hory pak především, bylo zcela výjimečné a nelze je měřit plně formami, obvyklými u ostatních královských měst. Jestliže si nehornická města zajišťovala hospodářské výhody formou královských výsad, Kutné Hoře nebylo třeba domáhat se toho, co k svému rozvoji nutně nepotřebovala, měla-li a priori svůj základní charakter určen hornictvím, jež bylo hlavní osou i vší další hospodářské městské činnosti. Neměla-li tedy Kutná Hora ještě na počátku 14. stol. privilegií obdobných ostatním královským městům, lze předpokládat, že si jich sama nevyžadovala.

Na pohled prostý městský rámec Kutné Hory byl přerůstán neutuchající hospodářskou podnikavostí i politickou aktivitou kutnohorského patriciátu, tak výrazně se projevující zejména v zápasech o trůn českých panovníků mezi stranou habsburskou a korutanskou. Barvité osudy obou městských politických stran krátce po skonu posledního Přemyslovce — habsburské straně oddaných Ruthardovců a zastánců korutanských zájmů Pirknerů[63] a jejich styky se stejně orientovanou šlechtou a pražským patriciátem, ukazují na bohatou členitost městského života. Potvrzují, že si Kutná Hora krátce po svém vzniku získala důležitou posici v zemi. Dějiny království se již utvářely nejen v Praze a na různých bojištích, ale v posledních letech mnohdy právě v Kutné Hoře počínaly a končily episody, významné pro celý vývoj českého státu. Postupně se stávala páteří hospodářského života země a ohniskem, k němuž se často upínal politický zájem celého království.

Zejména kolem její urbury se rozproudil živý zájem soudobých financiérů, již od posledních let přemyslovské vlády půjčkami úzce spjatých s prosperitou královské politiky. Jejich zajištění na urbuře bylo nejpevnější zárukou. Kutnohorský desátek mohl být panovníkům jednou z bohatých reserv, kdyby jej jejich expansivní politika nebyla nakonec téměř přetížila. Zajímavým dokladem toho je předsmrtné přiznání Václava II k přemíře dluhů, zatěžující z největší části právě kutnohorské výnosy.[64] Bylo smutnou bilancí královského důchodu v údobí, v němž objev stříbra tak převratně urychlil změnu dosud jednoduché agrární struktury země.[65]

---

[63] Podrobnější zpracování účasti městského živlu na osudech českého království srov. Šusta, l. c. II/2, pro dobový kolorit Zbraslavskou kroniku, kap. 87, vyd. Václava Novotného, Praha 1904, str. 200.

[64] Zbraslavská kronika, kap. 74, str. 162 cit. vyd.

[65] Jasný příklad sestupu královské finanční moci poskytuje listina z 6. 4. 1308, již Jindřich Korutanský přiřkl biskupu Janu z Dražic a jeho nástupcům na věčné časy plný desátek z kutnohorské mince a z urburních zisků ze všech dolů v Čechách. Přitom biskup nabýval práva sledovat vlastními výběrčími řádné plnění této výsady a týdně si vybírat svůj podíl na dolování. Tato listina je jedním z řady příkladů, které charakterisují oslabení panovnické moci. Jiným důkazem o otevřeném a nezakrývaném dělení panovnických důchodů je listina téhož biskupa, obsahující příslib pánu z Lipé, že za pomoc poskytnutou při vydání tohoto privilegia bude jemu i jeho potomkům na věčné časy vypláceno ročně 200 hřiven stříbra, které mělo pocházet z urbury; srov. Šusta, l. c. II/2, str. 19. — Z jiných příkladů srov. účet Jindřicha z Lipé po upevnění moci krále Jana na 10.320 hřiven osobních výdajů, jejichž velká část byla kryta kutnohorskou

Kromě urbury ovšem i mincovní regál a důchody z královské mincovny, r. 1300 pro podchycení stříbra v Kutné Hoře založené, se staly lákavým cílem šlechtických i měšťanských podnikatelů[66] orientujících se v procesu, který země přechodem od naturálního hospodářství k peněžnímu prodělávala. Snadnost finančních zisků přiváděla drobnější měšťanstvo z menších měst především do Kutné Hory, v níž neustále probíhal zápas o zajištění výnosných možností, jež poskytovaly nájmy mincovních a horních úřadů.[67] Vzhledem k četným královským závazkům vyrůstaly právě tyto kutnohorské úřady i v hlavní výkonné orgány královské komory, neboť jim přibyla nutnost plnění závazků, českými panovníky na ně z velké části přesouvaných. Tolik jen ve zkratce o širších souvislostech, aby jasněji vynikl společenský vývoj vyvolaný důlní činností, uprostřed níž krystalisuje městský útvar kutnohorský.

Během několika příštích let docházelo v něm k vnitřním přeměnám. Jestliže ještě krátce před počátkem vlády Jana Lucemburského vydával nálezy ve všech kutnohorských záležitostech královský urbuřéř, brzy poté — snad místy již před r. 1310 — docházelo k postupnému přesunu části jeho pravomocí na královské rychtáře a přísežné,[68] nejprve ještě za jeho spoluúčasti a později bezvýhradně. Instituce městské správy totiž nejspíše podle vzoru Starého města Pražského postupně nabývaly na výkonné síle. Vlastní správu města na počátku druhého decenia 14. stol. stále ještě vykonával urbuřéř, ale vedle něho již figuroval královský rychtář a 18 přísežných.[69] Není vyloučeno, že část tohoto kolegia se mohla speciálně zabývat buď řešením městských záležitostí, jiná snad volena převážně z důlních podnikatelů či úředníků — mohla i přisedat při některých závažných jednáních horního soudu.[70] Z vydaných listin ovšem toto funkční rozdělení není zcela patrno, neboť horští konšelé nebývali v záhlaví písemností nijak zvlášť odlišováni.[71]

---

urburou (srov. Šusta, l. c. II/2 str. 100), či zatížení urbury vdovskými důchody a zahraničními pohledávkami. Král Jan na př. upsal královně Elišce na kutnohorské urbuře důchod 6000 hřiven, královně Alžbětě 12.000 hřiven, opatu Heidenrikovi 4000 hřiven, biskupu trevírskému 12.000 hřiven (Reg. III, čís. 134), Petru Aspeltovi 24.000 hřiven (Šimek, l. c. str. 13). Výnosem z kutnohorské urbury a mincovny se nejen zajišťovaly i cizí půjčky, ale byl to fond, z něhož se kromě důchodů královen proplácela téměř všechna mimořádná vydání; srov. na př. zajištění důchodu královně Elišce v letech 1319—23 (Reg. III, čís. 502, 695, 927), splatnost pohledávek brněnských měšťanů v r. 1323 (Reg. III, čís. 912) a pod.

[66] Srov. sankci proti protiprávnímu skupování stříbra již v listině z 5. 10. 1307 (CIM, II, čís. 83).

[67] Viz např. zajištění kutnohorského šrotérského úřadu třemi měšťany Starého města Pražského v r. 1309 (CIM, II, čís. 88).

[68] Na př. 28. 6. 1311 urbuřéř Michael spolu s rychtářem a přísežnými povolují prodej podílu na dole Vinea u Kutné Hory, srov. Reg. III, čís. 31.

[69] Ještě v r. 1311, viz cit. Reg. u předchozí pozn.

[70] Též Kořan, l. c. str. 6, bez dokladu.

[71] Na jejich funkční působnost lze snad soudit podle příjmení, na př. Nicolaus Hutreiter, Gerhardus Stollenheur, Haymanus Eylower a pod., lišících se od jmen ostatních přísežných, na př. Pylo institor, Sigfridus faber, Hertlinus carnifex a pod., v cit. Reg. u pozn. 68. Tato otázka však zatím zůstává otevřena.

Tento růst městské samosprávy probíhal postupně i v dalších letech a byl potvrzen listinou Jana Lucemburského z r. 1318, jíž byl vymezen charakter Kutné Hory jako královského města. Jí byla prohlášena její nezcizitelnost od koruny ve formě jakékoliv zástavy, zásada dosud platná jen pro Staré město Pražské a po Kutné Hoře od r. 1318 též pro Hradec Králové.[72] Toto privilegium svým obsahem znamenalo uznání neobyčejného významu Kutné Hory pro českou korunu a právem ji postavilo mezi nejvýznamnější královská města.

Po vydání tohoto privilegia se postupně kutnohorská správa přesněji specifikovala. Zásadnější změna se projevuje v pramenech zhruba od r. 1327. V té době vystupují do popředí dva magistri iuratorum, kteří se pravděpodobně po čtyřech týdnech ve funkci střídali.[73] Jejich jména byla napříště v listinách uváděna za jménem královského rychtáře, nálezy pak proklamovány z rozhodnutí jeho, šepmistrů a přísežných. Celý tento správní útvar rozhodoval i o horních záležitostech, které dříve vyžadovaly souhlasu urburéřova, pod jehož jménem bývaly listiny v podobných záležitostech vydávány, zejména v tržních otázkách, např. prodej dolů či důlních podílů, rozepře horníků a pod.[74]

K potvrzení této skutečnosti zbývalo již jen vydání královského privilegia, jež by městskou pravomoc definitivně vymezilo. K němu skutečně došlo již krátce poté — r. 1329.[75] Jím byla Kutná Hora vyňata z pravomoci královského podkomořího,[76] poprava přiřčena pouze městským kmetům, čímž byla jejich pravomoc podstatně rozšířena. Konšelskému kolegiu bylo zaručeno i běžné právo na konci funkčního období jmenovat své nástupce a potvrzeno, že do jejich výkonu nesmí nadále žádný z královských úředníků zasahovat. Toto privilegium, které bylo nepochybně motivováno i úsluhou Kutné Hory svému neustále zadluženému panovníkovi, podle německobrodské listiny z r. 1278 přesněji specifikovalo i soudní praxi,[77] zejména v otázkách postupu trestního řízení proti uprchlým provinilcům, a výslovně osvobodilo statky, které měšťané nebo horníci koupí nabyli nebo nabudou, od berní a různých platů do královské komory. Tato listina městských svobod se dotkla i horní správy a povolila důlním podnikatelům výslovně dosazovat i sesazovat úředníky nad horami, zvláště perkmistry, královskému urburéři pouze skládající přísahu, důlní dozorce, tesaře, písaře a hutníky. I zde tedy byla provedena změna; podle zákoníku Václava II. mohl být sice již dříve perkmistr volen

[72] CIM, II, čís. 103; srov. též privilegium pro Hradec Králové, Reg. III, čís. 470.

[73] Srov. Šimek, l. c. str. 13.

[74] Srov. na př. Reg. III, čís. 1400.

[75] CIM, II, čís. 153; též Reg. III, čís. 1515.

[76] CIM, II, str. 263.

[77] Čelakovský v CIM, II, cit. str. 263 připomněl podobnost těchto klausulí v kutnohorském privilegiu s prvním článkem jihlavské listiny z r. 1249, a s 53. článkem německobrodského privilegia z r. 1278.

těžaři,[78] ovšem další báňští úředníci bývali jmenováni urburéřem.[79] Je to jeden z dokladů, jak se těžisko královské správy již přesouvalo do rukou podnikatelských vrstev.

Přesněji vymezené postavení Kutné Hory nesmělo však vyvolat porušení dosavadní rovnováhy v této oblasti, zejména nemělo být na újmu práv kláštera sedleckého. Pro větší jistotu si klášter již krátce po vydání tohoto privilegia vyžádal nové královské zdůraznění duchovenské jurisdikce nad klášterními poddanými, která pak byla zaručena listinou z r. 1331 klášteru vydanou.[80] Jí bylo potvrzeno zachování statu quo v tomto prostoru a obsahovalo ujištění, že kutnohorské privilegium z r. 1329 neporušuje zásady klášterní jurisdikce.

Zpětným pohledem na krátký, ale hospodářsky neobyčejně rychlý vývoj Kutné Hory lze privilegium z r. 1329 pokládat za mezník v jejích dějinách. Jím byl definitivně ukončen přerod Kutné Hory — mons v plnoprávnou civitas, která byla pevně včleněna do místní i zemské právní struktury.

Zbývá tedy již jen stručně načrtnout vnitřní vývoj městské samosprávy v Kutné Hoře po tomto roce, který je i závěrem této drobné úvahy. V následujících letech bylo provedeno pevnější spojení mezi horskou a městskou správou. Tato skutečnost se projevila zejména v tom, že při vyhlašování nálezů po boku královského rychtáře stáli vždy oba magistri iuratorum, z nichž jeden byl representantem obce městské, druhý pak horské.[81] Toto kolegium činilo rozhodnutí ve všech otázkách městské i horské správy, řídilo chod řemesel i obchodu,[82] vyřizovalo i závažné kupní záležitosti, např. změnu v držbě dolů nebo důlních podílů,[83] a vykonávalo i pravomoc soudní.[84] K jejich právům i povinnostem náležela i správa obecních důchodů a vybírání berní.[85] Pravomoc rychtáře byla v této době ještě ustálenější než konšelských purkmistrů,[86] ve vykonávání úřadu se střídajících. I zde se však brzy projevily první náznaky přesnějšího rozlišení radní pravomoci od rychtářské, zatím ovšem se sporadicky projevující ve vydávání listin jen pod jménem konšelských purkmistrů.[87] Vcelku se tedy městská správa kutnohorská zjednodušovala, i když snad autonomie horského soudu in causis parvis zůstávala

---

[78] CIB, kap. VIII, §§ 2 a 5, str. 288 a n.

[79] CIB, kap. X, § 1, str. 300 a n. Důlní dozorce a tesaře jmenoval urburéř (l. c. kap. XII, § 2, str. 304 a n.).

[80] Reg. III, čís. 1798.

[81] Šimek, l. c. str. 13.

[82] Reg. IV, čís. 627.

[83] Reg. III, čís. 31 a 1400, Reg. IV. čís. 1430.

[84] Reg. III, čís. 186, 953, 1954, Reg. IV, čís. 779, 2040 a 2070.

[85] CIM, II, čís. 242.

[86] Obdobně v Praze, srov. Čelakovský, O vývoji středověkého radního zřízení v městech Pražských, Praha 1921, str. 10.

[87] Reg. IV, čís. 2040 i j.

i nadále respektována. Urburéřova pravomoc, kdysi převládající, byla stlačena na královský dozor při urbuře a povinnosti, z toho při horním úřadě a horském soudě vyplývající.

Tolik k právní i společenské problematice tohoto významného báňského střediska, které se zrodilo uprostřed kolonisační doby. Jeho vývoj plný zajímavých peripetií, z nichž mnohé pro nedostatek pramenů zůstávají provždy utajeny, poskytuje i průhled do právní situace českého státu 13. stol. Kutná Hora je jedním z cenných dokladů, jak právní forma byla odrazem změn, jež v této době byly průvodním znakem hospodářského přerodu. Proti ostatním královským městům, vybaveným od počátku základními statuty a výsadami, stojí prostý právní útvar kutnohorský, i bez jmenovitých nadání převyšující soudobá města hospodářskou činností, jíž otřásl hospodářským systémem i myšlením českého středověkého člověka. Je jedním z významných dokladů, jak hospodářské síly si dovedly vynutit konvenující právní ustanovení. Podrobná srovnávací studie z právních dějin českých měst 13. a 14. stol., královských i poddanských, by k podpoře této skutečnosti nepochybně mohla přinést další potvrzující doklady, ne-li jinde, aspoň pro místa, v nichž se v této době koncentroval středověký báňský průmysl. Výklad městského zřízení by tím mohl být přesněji specifikován.

ZUR ÄLTESTEN RECHTSGESCHICHTE VON KUTNÁ HORA (KUTTENBERG)

Jiří Majer

Mitten in der Kolonisierungsperiode des 13. Jahrhunderts entsteht am Rande des Erzreviers von Jihlava (Iglau) — Německý Brod (Deutschbrod) das neue Bergbauzentrum Kutná Hora. Sein Entstehen und seine Entwicklung bieten manchen interessanten Beleg über die Schaffung von Rechtsnormen als dem Reflex der ökonomischen Entwicklung zu einer Zeit, da durch die Umwandlung der Naturalwirtschaft in eine Geldwirtschaft sich die gesamte wirtschaftliche Orientierung des Böhmischen Staates ändert.

Im wesentlichen kann man in seiner Stadtgeschichte zwei Hauptetappen unterscheiden. Während der ersten Periode, die ihre Wurzeln in der Mitte des 13. Jahrhunderts hat, entstehen bei den Schächten im Berggebiet kleine Bergmannssiedlungen, die von den Privilegien des Iglauer Bergrechtes Gebrauch machen, namentlich von der allgemeinen Schürfheit und der Autonomie der niederen Jurisdiktion. Die Förderinteressen der beiden nächsten königlichen Städte, Kolín und Čáslav, ursprünglich nach dem Magdeburger Recht gegründet, zu denen schon anfangs der zweiten Hälfte des 13. Jahrhunderts auch die Iglauer Stadtrechte hinzukamen, erzwangen die Verwaltung auch der höheren Jurisdiktion über das gesamte Erzrevier. Nach langdauernden Wirtschafts-

und Kompetenzstreitigkeiten erlangte schließlich durch ein Übereinkommen im Jahre 1289 die höhere Rechtsgewalt über das Berggebiet und über die darin befindlichen Ansiedlungen die Stadt Kolin, welche kapitalsmäßig in den örtlichen Gruben stärker vertreten war. Diese organisatorische Provisorium hatte seine Geltung nur solange, als Kutná Hora bloß »mons«, aber noch nicht »civitas« war. Schon in den neunziger Jahren des 13. Jahrhunderts begannen sich in der Berggemeinde Bestrebungen nach der Unabhängigkeit in Verwaltung und Gerichtsbarkeit von den beiden Städten durch das Bemühen um die Errichtung von Selbstverwaltungsinstitutionen zu äußern. Den Beginn dieses Prozesses, durch den sich die Anzeichen der späteren Stadtordnung kundtun, muß man in der umfangreichen Rechtsgewalt des Amtes des königlichen Urburarius suchen, der im Jahre 1291 in den Urkunden zum ersten Male in Kutná Hora genannt wird. Dieser Beamte entwickelte schon von Anfang an eine aktive Tätigkeit auch gegen die Grundobrigkeiten, auf deren Grundbesitz geschürft wurde, namentlich gegen das Zisterzienserstift in Sedlec, und das in einem solchen Maße, daß der Landesherr im Jahre 1299 neuerlich durch ein Exemtionsprivileg dem Kloster die Eigentumsrechte und auch die Jurisdiktion über die eigenen Untertanen verbürgen mußte.

Die zweite Periode der Rechtsentwicklung von Kutná Hora beginnt gleich zu Anfang des 14. Jahrhunderts, nach Erlassung des Berggesetzbuches Wenzels II., durch das sich zwar an der Entwicklung der Stadtordnung nichts änderte, dafür aber die Rechtsbefugnis des Bergamtes und Gerichts spezifiziert wurde, und namentlich die des Urburarius, welcher zu dieser Zeit via facti tatsächlich die Rechtsgewalt eines königlichen Richters ausübt. Zur ersten Änderung kam es im Jahre 1304, als in Befürchtung vor dem kriegerischen Einfall König Albrechts der Hauptkern der Kuttenberger Siedlungen durch provisorische Mauern verschanzt wurde, und nach einem neuen Kriegszug Albrechts im Jahre 1307 erhielt Kutná Hora schon das erste Insignium der königlichen Städte — das Siegel und seither wurde es Stadt genannt. Kurz darauf wurden definitive Stadtmauern errichtet und die Spezifizierung des Stadtareals durchgeführt. Nichtsdestoweniger waren bloß Siegel und Stadtmauern die einzigen Merkmale dieser Stadt, welche jedweder namentlicher Dotation entbehrte und sich nur nach den Grundsätzen des Iglauer Rechtes richtete, nach einer am Anfang des 14. Jahrhunderts verfertigten nicht ganz vollständigen Abschrift. Die Verwaltungs- und Gerichtsrechtsgewalt übte noch im ersten Jahrzehnt dieses Jahrhunderts der königliche Urburarius aus, zugleich mit dem königlichen Richter und 18 Geschworenen. Erst von da an kristallisierte sich allmählich die Autonomie der Stadtorgane heraus. Durch seine wirtschaftliche Bedeutung überragte aber diese Stadt schon damals alle übrigen königlichen Städte zu dieser Zeit, und namentlich politisch wurde sie zu einem bedeutenden Exponenten im Böhmischen Staate.

Das erste Privilegium erlangte Kutná Hora erst im Jahre 1318, durch welches ihm seine Unveräußerlichkeit von der königlichen Krone verbürgt wurde, ein Vorrecht, welches zu jener Zeit bloß Prag und nachher Hradec Králové (Königgrätz) zukam. Inhaltsreicher war schon das königliche Privilegium aus dem Jahre 1329, welches genau die Verwaltungs-, Gerichts- und Exekutivbefugnis der autonomen Stadtinstitutionen festlegte und der Stadt auch eine Reihe von Vorrechten für die Bergunternehmen verbürgte. Da erst war Kutná Hora eine vollberechtigte königliche Stadt. Der Stadtrichter und das Schöffenkollegium übernahmen endgültig die Verwaltung der Angelegenheiten der Stadt und der Bergwerke, die Rechtsbefugnis des Urburarius wurde wieder auf die ursprüngliche Funktion des Schutzes der königlichen Regalinteressen beschränkt und schließlich fortschreitend durch das Amt des königlichen Münzmeisters in den Schatten gestellt. In den folgenden Jahren kam es zu einer festeren Verbindung der Stadt- und Berggemeinde und durch die Erlassung eines Spezifizierungsprivilegs an das Kloster Sedlec im Jahre 1331 wurde Kutná Hora dauernd in die Orts- und Landesrechtsstruktur eingegliedert.

PRAVOMOC ČESKÉHO KRÁLE NAD PODDANSKÝMI MĚSTY A MĚSTEČKY

Antonín Haas

ÚVOD

Je poučkou běžně známou, že každé feudální město a městečko mělo svého pána. Také zde vznikal pozemkově vrchnostenský poměr — ovšem poměr svého druhu, v němž proti vrchnosti nestojí jednotlivá osoba, nýbrž celá skupina, městská komunita.[1] Toto zjištění umožňuje jednoduché a zcela jednoznačné rozdělení — a to vzhledem k zeměpánovi — všech městských obcí bez ohledu na jejich vznik, správní a právní život i hospodářský význam do dvou skupin. Do první patří ta města, která měla za svého jediného pána českého panovníka nebo českou královnu, druhou tvoří města a městečka, kde mezi pánem země a měšťany stojí vrchnost světská nebo duchovní. Německá terminologie rozděluje s tohoto hlediska všechna města a městečka ve dvě skupiny, a to na tak zv. »Immediat« a »Mediatstädte«.[2] Pokud jde o české poměry, není terminologie ještě ustálena. Zatím co pro první skupinu se již vžilo naprosto přesné označení »města královská«, staví se proti nim jednou města poddanská s mezičlánkem měst komorních, korunních a horních,[3] pro druhé se razí termín »města nekrálovská«, do nichž se zahrnují nejen vlastní města poddanská, nýbrž i právě zmíněná komorní, korunní a horní.[4]

Jestliže královská města česká se do husitské revoluce vyvinula v pevnou skupinu, která si zajistila na zemském sněmu stálé místo vedle dvou svobodných stavů, vyvíjel se život ostatních měst a městeček i nadále v rámci jejich pozemkových vrchností. Avšak i král vedle své zeměpanské moci je rovněž pozemkovou vrchností, a to na statcích komorních a korunních,[5]

---

[1] O. Brunner, Land und Herrschaft (Brünn—München—Wien 1942), str. 394.
[2] G. von Below, Territorium und Stadt (München—Leipzig 1900), str. 216.
[3] J. Čelakovský, Codex iuris municipalis — Sbírka pramenů práva městského království Českého. Díl I. Privilegia měst pražských (v Praze 1886), str. V.
[4] A. Haas, Codex iuris municipalis — sbírka pramenů práva městského království Českého. Díl IV. 1. Privilegia nekrálovských měst českých z let 1232—1452 (Praha 1954), str. 5—6.
[5] V. Vaněček, Krátké dějiny státu a práva v Československu (Praha 1955), str. 61.

a prostřednictvím svých horních úřadů vládne také nad městy horními na základě horního regálu, t. j. výhradného práva panovníkova na zlato i stříbro, příp. jiné kovy.[6] Zbývá však ještě třetí skupina měst a městeček, v nichž se uplatňovala zeměpánova moc, i když nepatřila ta místa mezi města královská. Jsou to městské obce, vzniklé na půdě těch duchovních zařízení, zvláště klášterů, která založil panovník nebo člen panovnického rodu. Tento vliv vyplýval z tak řeč. zakladatelských práv, t. j. z řady oprávnění, jež neměla jednotného označení, byla dědičná a na jiné osoby převoditelná; nabývalo se jich pouze založením.[7] A tak zůstávají mimo oblast přímé panovníkovy moci a jeho bezprostředního vlivu pouze města a městečka vrchností světských a z duchovních jen ta, která patřila duchovním zařízením, nad nimiž panovník neměl zakladatelských práv.

Bezprostředním pánům patřil nad poddanými výkon soudní i nižší správní moci. Tato zásada se pochopitelně uplatňovala i v městském zřízení, kde pán města určuje postavení i život městské obce — a to zvláště na jejím počátku — vydáváním privilegií, městských řádů i jiných rozmanitých nařízení. Vskutku však mezi privilegii poddanských měst a městeček se objevují v hojném počtu listiny, které vydali přímo páni země. Tato skutečnost ukazuje, že od 13. až do 16. stol. byly určité oblasti života právního i hospodářského, které zůstávaly ve výhradní moci a pod bezprostředním vlivem panovníkovým. Zjistiti tyto oblasti a vysvětliti, proč pánovi země patřilo právo zasahovati v určitých složkách do života poddaných jaksi přes jejich vrchnost, je právě úkolem tohoto pojednání.

OBLASTI BEZPROSTŘEDNÍHO VLIVU PANOVNÍKOVA NA PODDANSKÁ MĚSTA A MĚSTEČKA

1. Právo povolovati trhy

Mezi »milostmi«, které panovník vydával poddanským městům a městečkům, se nejčastěji objevuje udělení trhu, a to jak týdenního, tak i výročního. Je to nejdůležitější městské právo, hmotný základ každé městské obce.[8] Od Karla Velikého, t. j. od 9. stol. se stává právo udíleti trhy panovníkovým regálem, patrně vlivem a ve spojení s celním regálem.[9] Podle

---

[6] V. Vaněček, Krátké dějiny státu a práva v Československu (Praha 1955), str. 68.

[7] V. Vaněček, Základy právního postavení klášterů a klášterního velkostatku ve starém českém státě. (Práce ze semináře československých právních dějin na právnické fakultě Karlovy university v Praze. Č. 18.) Část první. Zakladatelská práva (v Praze 1933), str. 24.

[8] E. Rütimeyer, Stadtherr und Stadtbürgerschaft in den rheinischen Bischofsstädten (Stuttgart 1928), str. 9. — Claudius von Schwerin, Deutsche Rechtsgeschichte (Berlin 1941), str. 209.

[9] Cl. v. Schwerin, Deutsche Rechtsgeschichte, str. 209.

dochovaných písemných zpráv lze předpokládati stejný vývoj i v českých zemích, a to od doby, kdy došlo k jisté stabilisaci státu. Od sklonku 12. stol. se objevují právě v panovnických listinách ustanovení o trzích, a to buď nových anebo těch, které trvaly od nepaměti. Stačí připomenouti Kladruby[10] a Hroznětín.[11] Jedinou výjimku představuje rozsáhlá jihočeská oblast rožmberská, o které je proto nutné zmíniti se ve zvláštním odstavci. Zatím budeme sledovati podle listinného materiálu, jak se výhradné právo českého panovníka na udílení trhů projevovalo v praxi.

Při rozboru nejstarších zachovaných královských listin na právo konati trhy v poddanských městečcích zaujme především otázka, kdo vlastně dostává toto právo. V listině Václava I. z r. 1232, kterou dovoluje doksanskému klášteru zřídit na místě, zvaném Kuningberg, město (pozdější Kynšperk nad Ohří) s trhem (fundandi et ponendi civitatem in quodam loco, qui Cuningberch vocatur, et *haberdi forum* ibidem sollempne),[12] praví se výslovně, že sama vrchnost může míti trh v nově založeném místě. Podobně Přemysl II. Otakar povolil r. 1262 »forum in Gnewchowich (Hněvkovice) per militem nostrum Zlawkonem de Ledech liberaliter convocandum ita, ut in eodem oppido tabernas habeant«.[13] Hněvkovice patřily tehdy pražské kapitule,[14] a tak dostává i zde pozemková vrchnost tržní právo. U dalších privilegií není již znění tak zřetelné, nicméně dokazuje nejen stylisace, ale i místo, kde ty listiny jsou uloženy, že jejich příjemcem byly vrchnosti. Dne 14. května 1315 povoluje král Jan ženskému premonstrátskému klášteru v Chotěšově proměniti klášterní ves Stod v městečko s týdenním trhem (de liberalitate regia concedimus et graciosius indulgemus, ut villa ipsius monasterii, dicta Stod, oppidum forense seu locus forensis esse debeat, quodque ibidem inantea imperpetuum sexta feria cuiuslibet septimane forum cum iuribus et utilitatibus consuetis in locis huiusmodi observari ... possit et debeat)[15] a stejně římský král Ludvík dovoluje 9. ledna 1319 waldsaskému klášteru a jeho opatovi Janovi, aby zařídil vesnici Luby (Schönbach) na městečko s týdenním trhem každou středu (villam in Schönbach libertavimus et de benignitate regia libertamus, ut eandem in oppidum possis redigere et ibidem forum septimanale quarta feria valeat exerceri).[16] První z těchto listin je uložena ve fondu zrušených klášterů, oddělení Chotěšov, podobně jako zmíněná listina kynšperská se zase nalézá

---

[10] G. Friedrich, Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae II. (Pragae 1912), str. 357—358, č. 348.

[11] Tamtéž, str. 162, č. 173.

[12] Codex iuris municipalis (dále jen CIM) IV. 1, č. 1.

[13] Tamtéž, č. 6.

[14] A. Sedláček, Místopisný slovník historický království Českého (v Praze 1908), str. 224.

[15] CIM IV. 1., č. 26.

[16] Tamtéž, č. 27.

mezi písemnostmi bývalého doksanského kláštera (dnes vesměs ve Státním ústředním archivu v Praze) a lubské privilegium patří k listinám waldsaského kláštera (nyní v Hlavním státním archivu v Mnichově). V obou případech se obrací vydavatel k pánu budoucího městečka, a ten dostává právo proměniti dosavadní vesnici v městečko především tím způsobem, že v něm zařídí trh. Je to tedy zase pozemková vrchnost, která z královské milosti zřizuje trhy, zcela stejně jako tomu bylo i v sousedních zemích.[17]

Další vývojový stupeň představuje listina Václava II. z 25. února 1302,[18] i když je o několik let starší nežli stodské a lubské privilegium. Beneš z Vartemberka, tehdejší purkrabí kladský, požádal krále, aby jeho ves Židiněves byla povýšena na »civitas seu locus forensis«. Panovník vyhověl, přidal trh a výslovně ustanovil, »quod eadem civitas in exercendo dicto foro idem ius habeat, quod dinoscuntur habere civitates aliorum nobilium regni nostri«. Zde se uplatňuje již zřetelněji místo trhu, jemuž se dostává určitých tržních práv.

Od třicátých let 14. stol. stoupá počet zachovaných privilegií na týdenní trhy, udělené panovníkem poddanským městům a městečkům. Do konce tohoto století je jich známo dvanáct. Od r. 1401 do výbuchu husitské revoluce se zachovala pouze dvě propůjčení týdenních trhů, zatím co vlastní revoluční léta přinesla tuto výsadu jen pro západočeské Poběžovice, ležící mimo revoluční kvas. V časovém pořadí následují pak až dvě listiny císaře Zikmunda, které vydal tento panovník teprve po přijetí za českého krále r. 1437 (Bochov, Horní Cerekev). Potom mizí tržní privilegia, načež se objeví teprve r. 1454, t. j. v době, v níž se již vcelku ustálily změny, k nimž došlo za husitské revoluce a kdy se utváří nový názor stavovské společnosti na hospodářské poměry. Šlechta, především panstvo, hledá nové zdroje dalších příjmů. Pokračuje v úsilí o vytvoření velkých, scelených panství, zvyšuje poddanské dávky i povinnosti a v houfně zakládaných poddanských městech a městečcích nalézá mocnou hospodářskou i politickou oporu. Proto z doby krále Ladislava a Jiřího je zachováno deset tržních privilegií, což jistě zdaleka nepředstavuje všechny královské listiny z té doby, vydané na nové městské trhy. Nejvíce týdenních trhů udělil však poddanským městům a městečkům král Vladislav; za jeho více nežli čtyřicetileté vlády bylo novými týdenními trhy obdařeno neméně nežli 50 nekrálovských měst a městeček. Jeho syn Ludvík udělil tuto milost sedmi městským obcím.

První městské trhy, o nichž se zachovaly písemné zprávy, jsou tudíž týdenní, na nichž se shromažďuje řemeslné obyvatelstvo mladého menšího města i zemědělci blízkých a vzdálenějších vesnic jednoho panství, aby si

---

[17] S. Rietschel, Markt und Stadt in ihrem rechtlichen Verhältnis (Leipzig 1897), str. 39 a d.

[18] CIM IV. 1., č. 15.

navzájem směnili své výrobky.[19] Týdenní trhy nepředpokládají většího soustředění kapitálu ani účasti kupců, přicházejících ze vzdálených míst, kteří při výročních trzích uskutečňují větší obchodní uzávěrky nebo značnější peněžní převody.[20] Tyto skutečnosti vysvětlí, proč privilegia na výroční trhy v městech se objevují později nežli na trhy týdenní. R. 1365 obnovuje císař Karel IV. na prosbu tepelského kláštera městu Teplé výroční trh, trvající čtyři dny s osmidenním frejunkem,[21] r. 1401 dostává Litomyšl jarmark na den sv. Viktorina, patrona tamního kostela i celé diecése, s osmi dny následujícími[22] a r. 1416 jsou obdařeny Žlutice stejně dlouhým výročním trhem.[23] Třebenice slaví od r. 1423 výroční trh na svatodušní neděli a osm dní následujících[24] a jen o den kratší jarmark obdržela r. 1436 Planá u Mariánských Lázní (usque ad septimum diem inclusive).[25] Potom mizí veškeré stopy o udělování výročních trhů na dobu téměř 20 let, aby první privilegia na jarmarky se objevila zase až r. 1454 (Horní Cerekev, Kostelec nad Labem, Soběslav), t. j. za Jiříkova správcovství. Ale ani z doby jeho vlády není výsad tohoto druhu pro poddanská města a městečka příliš mnoho, jenom kolem deseti. Na přibližně stejné výši se udržuje počet udělených výročních trhů i v prvním období vlády krále Vladislava. Výrazný obrat nastává však po roce 1485, kdy křivka četnosti dosahuje vrcholu. Tento vývoj se udržuje až do Vladislavovy smrti, aby po značném poklesu za poručnické vlády Ludvíkovy se pozvedl od dvacátých let 16. stol. opět na předchozí výši.

V právě naznačeném vývoji se projevuje několik významných rysů. Místa, která podle zachovaných privilegií obdržela nejdříve výsady na výroční trhy, leží vesměs buď přímo na zemských hranicích (Litomyšl) nebo v nevelké vzdálenosti od nich (Teplá), ale vždy na živých dopravních cestách, kudy proudil do země čilý obchodní ruch (Žlutice).[26] Délka výročního trhu byla rozmanitá, pohybovala se nejčastěji od tří dnů (Strakonice 1462, Volyň 1462, Chotěboř 1464) až do devíti, ale ani delší trhy nebyly vyloučeny, zvláště šlo-li o hlavní město velikých panství mocných velmožů (Jindřichův Hradec pánů z Hradce 1483, Humpolec Leskovců a později Trčků 1483, Strážov pánů z Ryzmberka 1524). A konečně výrazný zlom v intensitě

---

[19] Srov. na př. privilegium pro Janovice nad Úhlavou z r. 1524, v němž se praví, že každý člověk může prodávati i kupovati maso, chleby, sůl, koření, sukna, plátna i jiné všelijaké věci k lidským potřebám náležící.

[20] S. Rietschel, Markt und Stadt, str. 39—47.

[21] CIM IV. 1., č. 90.

[22] Tamtéž, č. 177.

[23] Tamtéž, č. 209.

[24] Tamtéž, č. 233.

[25] Tamtéž, č. 253.

[26] V této souvislosti lze vzpomenouti i výročního trhu, který povolil již r. 1197 Vladislav, syn krále Vladislava, v kladrubském předklášteří (G. Friedrich, Codex II., str. 357—358, č. 348). — V. níže, str. 166.

udělování výročních trhů poddanským městům a městečkům v letech 1485 až 1486 vyplývá z tehdejších prudkých bojů mezi oběma vyššími stavy a královskými městy, z nichž páni a rytíři vyšli vítězně. Aby ještě více potlačili vliv královských měst, zahájili proti nim boj i na hospodářské frontě tím, že ze všech sil se snažili rozšířit hmotný rozvoj svých měst a městeček a vytvořiti z nich živá střediska čilého obchodního ruchu. Proto vyprošovali na slabém panovníkovi, který se dostával stále více do jejich vlivu, nové a nové výroční trhy pro své městské obce.[27] Obchodní ruch, čím dále tím více se rozvíjející, i stoupající spotřeba zboží všeho druhu přály těmto snahám. V živých obchodních městech přistupují k dosavadním jarmarkům další (např. Soběslav 1523 a Litomyšl 1524) nebo délka starého trhu se podstatně prodlužuje, jako např. v Bílině r. 1511 z pěti dnů na sedm nebo v Nepomuku, který r. 1465 obdržel první výroční trh se čtyřmi dny, zatím co druhý jarmark z r. 1512 je dvakrát tak dlouhý.

Listiny na udělení týdenního nebo výročního trhu neobsahují však pouze královo povolení k výkonu toho práva, které dostává z počátku vrchnost a teprve později městské obce, když se upevnily právně i hospodářsky. V tržních privilegiích uděluje panovník ještě další milosti, jimiž pojišťuje klidný a zdárný průběh trhů. Především nečiní král žádného rozdílu mezi trhy v městech královských a v městech poddanských, jako např. v privilegiu pro Stod ze 14. května 1315, kde se doslovně praví »forum cum juribus et utilitatibus consuetis in locis huiusmodi observari«[28] nebo v listině moravského markraběte Karla z 28. září 1342 pro Vilémov u Kadaně (iuxta consuetudinem aliorum forensium opidorum regni Boemie).[29] Podobným způsobem jsou určena i práva týdenního trhu v Kožlanech r. 1351 (quod eadem villa inantea oppidum sit forense et feria tertia septimana qualibet forum publicum ibidem ad instar aliorum oppidorum habeatur).[30]

Na trh může přijít každý obyvatel království Českého i cizí kupec. Stačí připomenouti známé stodské privilegium z r. 1315 »ab omnibus possit et debeat frequentari«[31] i výsadu pro Vilémov u Kadaně z r. 1342 »illud (forum) ab omnibus tam incolis quam ab advenis libere et sine inpedimento cuiuslibet frequentetur«.[32] Vilémovské privilegium ukazuje, že z počátku nebylo rozdílu mezi domácími a cizími kupci, naopak cizinci byli první, kteří přinášeli do našich zemí znalost živějšího obchodního podnikání. Teprve po-

---

[27] K této otázce Fr. Palacký, Dějiny národu českého, dílu V. částka 1 (druhé vydání v Praze 1878), str. 247—248, K. Kadlec, Dějiny veřejného práva ve střední Evropě (v Praze 1923), str. 176, V. Vojtíšek, O pečetech a erbech měst pražských i jiných českých (Zprávy Památkového sboru hlav. města Prahy. Svazek osmý. V Praze 1928) passim.

[28] CIM IV. 1., č. 26.

[29] Tamtéž, č. 50.

[30] Tamtéž, č. 68.

[31] Tamtéž, č. 26.

[32] Tamtéž, č. 50.

zději se jejich práva stále více a více omezovala ve prospěch domácích kupců, jak dokládá příklad Starého Města pražského.[33] Ustanovení vilémovské listiny ukazuje však, že venkovská města ve svém vývoji značně pokulhávala i po této stránce za hlavním městem země.

Citovaná věta z vilémovského privilegia naznačuje ještě další ustanovení, a to královskou záruku bezpečné cesty na trh i zpět pro všechny jeho návštěvníky. Tato záruka je velmi přesně vyjádřena v privilegiu krále Jana ze 27. března 1341 pro Škrle, městečko cisterciáckého kláštera v Oseku:[34] »quod ibidem qualibet feria tercia imperpetuum singulis septimanis forum publicum et liberum de quibuslibet rebus venalibus habeatur et ab omnibus et singulis nostris hominibus, qui voluerint, in accessu et recessu libere frequentetur et a nullo nostrorum officialium et aliorum fidelium quorumcumque, sive civium, iudicum, nobilium seu divitum vel pauperum, quomodolibet impediatur«. Podobnou výsadu obdrželi také návštěvníci trhů v Záblatí r. 1400 i v Bochově r. 1437 a kupcům, jedoucím do Bělé pod Bezdězem, se výslovně zaručuje, že »per nulla iura feralia debeant aggravari«.[35] Účastníci trhů v poddanských městech a městečkách požívají vůbec stejných práv jako v kterémkoliv jiném městě. V tržním privilegiu pro Horní Cerekev z r. 1437 císař Zikmund praví doslovně, že »dictum septimanale forum ac universi et singuli mercatores et quelibet alie persone, ipsum visitantes, ibidem morantes ac abinde decedentes, omnibus iuribus, libertatibus, gratiis, conductu, pace et caucione utantur et gaudeant, quibus septimanalia fora aliarum regni nostri Bohemie civitatum et opidorum dicto opido Czierkwicze vicinorum, nennon (!) homines ad eas et ea accedentes, ibidem morantes et vice versa abinde recedentes uuntur et gaudent quomodolibet (de) consuetudine vel de iure«.[36]

Dostatečnou návštěvu trhu zaručovala další králova ustanovení, která nařizovala, že všichni kupci, jedoucí v tržní den v obvodu jedné míle kolem města nebo městečka, musí navštíviti místní trh. Je to na př. privilegium Karla IV. ze 17. července 1351 pro Kožlany, v němž panovník nařizuje, »ut omnes et singulos, (qui) infra spatium unius miliaris oppida alia dicta tercia feria visitare curaverint et non oppidum Czoslan antedictum, quod extunc burggravius castri nostri Angirbach, qui pro tempore fuerit, tales homines ad frequentationem ipsius fori auctoritate regia compellere habeat«.[37] Taková výsada byla však celkem vzácná, daleko častěji uděluje král trh pouze pod tou podmínkou, že jeho konání nebude ke škodě okolním městům a

---

[33] O. Peterka, Handel und Gewerbe Prags in vorhussitischer Zeit, insbesondere im Zeitalter Karls IV. Das Sudetendeutschtum, str. 162. — B. Mendl, Vývoj řemesel a obchodu v městech pražských (v Praze 1947), str. 14.

[34] CIM IV. 1., č. 47.

[35] Tamtéž, č. 44.

[36] Tamtéž, č. 261.

[37] Tamtéž, č. 68.

městečkům v okruhu jedné míle. Tak Nasavrkám udělil Karel IV. dne 29. března 1360 právo týdenního trhu, neurčuje však zatím, na jaký den v týdnu připadne, »dum tamen civitatibus et opidis a dicto opido infra unum miliare distantibus gravamen seu dispendium aliquod non importet«.[38] Zvláště královská města úzkostlivě střežila ustanovení, že se míli kolem nich nesmějí nikde konati týdenní trhy. Tohoto práva použilo např. Stříbro a vynutilo si na králi Václavovi IV. zrušení týdenního trhu, který se až do té doby konal v městečku Kladrubech, patřících stejnojmennému klášteru.[39]

Čistě hospodářské důvody vedly pak jak vrchnost, tak i obyvatele jejich měst a městeček, že nezřídka požádali panovníka, aby jim týdenní nebo výroční trh přeložil na jiný den. Do první skupiny patří královská rozhodnutí z r. 1507 pro Jirkov, z r. 1512 pro Litomyšl a z r. 1517 pro Lanškroun, do druhé Kralovice z r. 1489 a Nové Hrady z r. 1505. Zvláštní zmínky zasluhují tržní poměry ve Velharticích, kde r. 1522 překládá král Ludvík týdenní trh ze čtvrtka na sobotu, protože v ten den mají horníci z blízkého právě vznikajícího městečka (Hory Matky Boží) více volného času.

Městský trh, ať týdenní nebo výroční, nebyl však jedinou příležitostí, jež poddanskému městu nebo městečku i jeho vrchnosti přinášela hmotný užitek. Přímo z královských privilegií lze poznat další hospodářské výhody, které uděloval výhradně panovník. Dne 5. ledna 1366 vydává ve prospěch horního městečka Kašperských Hor výsadu, v níž nařizuje všem kupcům, kteří jedou po nově zřízené kupecké cestě z Pasova přes Kvildu do Čech, že ať přijedou do tohoto městečka v kteroukoliv denní dobu, musejí tam zůstati noclehem (daz alle kaufmanschaft, wie man die genennen mag an der egenanten newen strasse fur den perg zu Reichenstein gen sollen und weliche czeit an dem tag ide kaufmanschaft darkumt, so schollen si in aller weise uber nacht da beleiben mit der fur, die furnt).[40] Bělá pod Bezdězem obdržela zase 8. února 1396 cenný doplněk k svému trhu, v němž se cizím kupcům přesně určuje doba, jak dlouho se mají v městě zdržeti a zde vyložiti své zboží na prodej (adiicentes etiam dictis civibus infrascriptam gratiam specialem, ut in ipsa civitate a quibuslibet mercatoribus illuc euntibus cum mercedibus suis seu rebus venalibus quibuscunque talis depositio, vulgariter dicta niderlage, debeat observari in hunc modum, videlicet quod eaedem merce(de)s ad eandem civitatem adductae, sive de curribus deponantur sive per unum diem et duas noctes ab ipsorum mercatorum adventu legittime computandum ibidem stare debeant, sic videlicet, quod eisdem mercatoribus infrascriptum spacium temporis liceat vendere unicuique volenti emere ipsas merce(de)s«.[41]

---

[38] CIM IV. 1., č. 74.
[39] CIM II., č. 717, str. 926 a d.
[40] CIM IV. 1., č. 92.
[41] Tamtéž, č. 153.

I když některá z posléze uvedených míst patřila pánu země, přece citovaná privilegia dokazují, jak král pečoval o hmotné zabezpečení obchodního ruchu v zemi. U poddanských měst a městeček jest nutné zdůraznit, že každý panovníkův zásah do jejich hospodářského života, ať šlo přímo o udělení trhu nebo o zabezpečení jeho zdárného průběhu a hojné návštěvy, se mohl uskutečnit jen a pouze prostřednictvím vrchnosti, která jediná byla oprávněna jednat přímo s králem a s královskými i stavovskými úřady. Proto jen vrchnost může žádati zeměpána, aby jejímu městu nebo městečku povolil konat trh nebo je obdařil jinou výsadou. Tuto skutečnost lze z dochovaných archivních pramenů sledovat velmi pěkně až do konce feudální epochy, a to především ze 16. až 18. stol., kdy počet zachovaných písemných dokladů stoupá téměř závratnou měrou.

V tak zv. Staré manipulaci, jednom z kmenových fondů Státního ústředního archivu v Praze, se nalézá písemná pozůstalost většiny ústředních zeměpanských úřadů ve starém českém státě.[42] Pod značku P 106 byly zařazeny všechny písemnosti, které se týkají potvrzování městských privilegií nebo udělení nových výsad a svobod. Z věcně uspořádaného materiálu lze podrobně sledovat celý složitý úřední postup, a to zvláště v 17. stol., od prvního popudu k vydání městského privilegia až do jeho vyhotovení a odevzdání příjemci. Nejdříve podali purkmistr a rada poddanského města nebo městečka písemnou žádost k svému pánovi, aby ten se obrátil na krále s prosbou o příslušné privilegium. Pán města či městečka zpravidla vyhověl, protože každé polepšení hospodářského stavu poddaných přinášelo i jemu prospěch. V své kanceláři dal vyhotovit žádost ke králi, v níž vylíčil věc, o níž jeho lidé žádali. Žádost vrchnosti došla do kanceláře českých místodržících, která k ní podala potřebné vyjádření a odevzdala do české dvorské kanceláře ve Vídni. V tomto ústředním úřadě, který ani po bělohorské porážce nepřestal být představitelem Českého království, se potom jednalo o žádosti, zdali a jak má být vyřízena či zda bude zamítnuta. Vedle českého místodržitelství byla nejčastěji dotazována česká komora, ústřední úřad finanční, neboť šlo především o hospodářské věci. Nežli byl na př. udělen nový trh týdenní nebo výroční, muselo se zjistit, kdy se konají trhy v okolních městech a městečkách, a to zpravidla až do vzdálenosti čtyř mil od místa, jemuž se měl povolit nový trh. Trvalo vždy delší dobu, nežli došly odpovědi, a podle nich se určil teprve pro nový trh den, na který nepřipadal žádný jiný trh v okolí. Potom teprve bylo v české kanceláři vyhotoveno příslušné tržní neb jiné privilegium a po podepsání králem i jinými úředníky a po přivěšení pečeti odesláno do Prahy místodržícím. Ti připojili příslušný doručovací list a poslali obě písemnosti, totiž privilegium i svůj list, vrchnosti. Když pán města nebo městečka odevzdal doručené privilegium jeho

---

[42] Průvodce po Ústředním archivu ministerstva vnitra v Praze (Sborník archivních prací. Ročník II. Číslo 2. Praha 1952), str. 53 a d.

příjemcům, představitelům městské obce, bylo teprve celé toto nadmíru složité jednání ukončeno.

Práva udělovaná zároveň s tržními výsadami i právě vylíčené jednání o vydání tržního privilegia ukazují však ještě jednu charakteristickou skutečnost. Nový trh, jehož udělení zůstávalo stále panovníkovým regálem, netýkal se pouze města, kde se mohl konat, příp. panství, na němž obdarované město nebo městečko leželo, nýbrž jeho hospodářský vliv přerůstal hranice jednotlivých dominií a stával se proto prvořadou věcí, na níž měl zájem nejen bezprostřední pán tržního místa, nýbrž i sousední feudálové. Přitom jejich zájmy nebyly stejné, ale právě opačné: zatím co městské vrchnosti šlo o hmotné povznesení jejího města a městečka, ostatní vrchnosti naproti tomu spatřovaly v novém trhu, zřízeném v sousedství, vážné ohrožení hospodářského života celého svého dominia a zvláště svých městských obcí. Není pochyby, že samy ekonomické zájmy více feudálů přispívaly k utužení tržního regálu králova, neboť tyto protichůdné snahy bylo třeba řešiti »vyšší« instancí.

I když tržní regál panovníkův trval v neztenčené míře a uplatňoval se na celém území, nad nímž český král vládl, přece se objevila jediná výjimka, která vyplynula z vnějších i vnitřních příčin. Jde totiž o rozsáhlou doménu pánů z Růže, po králi nejmocnějšího a nejvlivnějšího rodu v zemi, jejichž panství tvořilo od 13. stol. jakýsi stát ve státu. Je všeobecně známo, kolikrát se Rožmberkové pozvedli proti českému králi a že se snažili vyrovnat panovnické rodině po stránce hmotné, mocenské i kulturní. Podvrženými listinami dokazovali svůj domnělý italský původ a jiné nepravé doklady měly podepříti jejich výsadní postavení i zajistit držbu nejvyšších úřadů v zemi. Tyto padělky vznikly v 15. stol. jako typický projev renesančních snah[43] a do doby o něco mladší patří také několik, v tomto případě nesporně pravých listin pánů z Růže, jimiž vrchnost uděluje některým svým městečkům trhy týdenní a jednomu dokonce i výroční. Při pročítání těchto písemností vynikne na první ráz nápadná slohová podoba s panovnickými listinami, vydávanými v téže věci. Po obsahové stránce se však v nich projevují značné odchylky, jejichž výklad přispěje k osvětlení otázky, proč mohly být vydány.

Především odůvodnění, proč byl městečku udělen trh, je velmi zajímavé a ukazuje, proč se vrchnost pokládá za oprávněnou dáti svému městečku tržní právo. Rožmberské městské obce užívají sice již od dávných dob městského práva, a to »podle obdařenie pánuov jejich«, ale přes to mnohá

---

[43] K této otázce srov. V. Schmidt, Die Fälschungen von Kaiser- und Königsurkunden durch Ulrich von Rosenberg. Mitt. des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen XXII., str. 317—337, XXIII., str. 181—203; Fr. Mareš, Padělané diplomy Rožmberské. Český časopis historický I., str. 371—384; Bl. Ryneš ová, Kdy vznikla fikce o italském původu Vítkovců. Sborník prací věnovaných prof. Dr Gustavu Friedrichovi k šedesátým narozeninám (v Praze 1931), str. 369—373.

z nich, ačkoliv »od staradávna městečko jest a výsad práva městského užívá«,[44] nemá dosud trh. Z toho důvodu má pán poddanského města nebo městečka právo obdařiti je trhem, ovšem tak, že toto zařízení a jeho působnost se omezuje pouze na obvod rožmberských panství. Proto se v privilegiu výslovně jmenují jen »obyvatelé téhož městečka a také jiní *lidé naši* ve vesniciech okolních«.[45] Dále zde schází záruka svobodného a bezpečného příchodu na trh i návratu z něho pro všechny návštěvníky, ať cestují odkudkoliv a kamkoliv. Toto právo mohl pochopitelně zaručiti jen panovník, nikoliv vrchnost, i když byla sebemocnější, protože její moc se omezovala pouze na území uvnitř hranic jejího pozemkového majetku a za tyto hranice její vliv již nezasahoval a také ani zasahovati nemohl.

Rovněž důvod k udělení trhu, i den, na který týdenní trh byl určen, dokazují, že k jejich zřízení vedl vrchnost především hospodářský zájem. U Benešova nad Černou se udělení trhu odůvodňuje pouhou skutečností, že měšťané »mnohé nezvolnosti a nedostatky trpie« proto, že nemají trh, a stejný důvod je uveden i při udělení týdenního trhu Hornímu Dvořišti, rovněž z r. 1504. U Cetvin, které 1. srpna 1498 obdržely vedle trhu týdenního i trh výroční, se výslovně mluví o poloze městečka, které leží »auf dem Osterreichischen gemerkt und grenitz« a nejobšírnější výklad je v privilegiu ze 7. dubna 1506 pro Volary: »Poněvadž skrze svrchupsané městečko od Pasova stezka jest, kterúžto soumaři sem do země i také ven z země potřeby nosiec, v něm odpočinutie mievají, ještože obyvatelé téhož městečka ovsa a jiných potřeb pro hosty potřebují, kdyby trhu u nich nebylo, že by obojích tak dobře obyvatelé jakožto hosté skrze to v obchodních (!) a živnostech svých nedostatek trpěti musili.«

Čtyři privilegia Petra z Rožmberka z let kolem 1500 na trhy těsně spolu souvisí nejen po stránce slohové, což zvláště platí u benešovské a hornodvořištské listiny, nýbrž tvoří organickou jednotu, i pokud jde o jejich obsah. Každé ze čtyř obdařených městeček obdrželo totiž týdenní trh na jiný den. Je to přesná obdoba listin, které panovník vydával jednotlivým městům a městečkům na týdenní, příp. výroční trhy a v nichž se výslovně stanovilo, že nově udělený trh nesmí býti na újmu okolním městským obcím.[46] Pondělí bylo vyhrazeno trhu ve Volarech[47] a úterý Benešovu nad Černou,[48] ve středu se konal týdenní trh v Horním Dvořišti[49] a ve čtvrtek v Cetvinách.[50]

---

[44] Privilegium pro Benešov nad Černou z 2. listopadu 1504. V. níže, pozn. 48.
[45] Tamtéž.
[46] Výše, str. 159—160.
[47] Privilegium ze 7. dubna 1506, známé z rukopisu č. 278 archivu Národního musea v Praze, zv. »Codex Rosenbergicus«, fol. 51 v.
[48] Privilegium z 2. listopadu 1504. Originál uložený v městském archivu v Benešově nad Černou byl zničen r. 1945, opis ve zmíněném »Codex Rosenbergicus«, fol. 36—36 v.
[49] Privilegium ze 17. prosince 1504. Perg. orig. v okresním archivu v Rožmberku.
[50] Privilegium z 1. srpna 1498. Perg. orig. tamtéž.

Vydání rožmberských tržních výsad spadá do let, v nichž vrcholí boj mezi oběma vyššími stavy na straně jedné a královskými městy na straně druhé. Vítězství pánů a rytířů je provázeno řadou významných výsad, jež si vydobyla stavovská obec na slabém panovníkovi. Je proto pochopitelné, že právě v době největšího rozkvětu stavovské obce a jejího vlivu na řízení země se odvážili Rožmberkové porušiti — ovšem jen v rámci své moci i svých možností a tím vlastně bez újmy panovníkových práv — králův tržní regál jako znatelný doklad postupující feudální roztříštěnosti.

2. Právo povyšovati ves na městečko a městečko na město

S právem uděleti trhy nové nebo potvrzovati staré, jejichž počátky sahají ještě do předstátní společenské organisace,[51] úzce souvisí jiná milost, která podle dochovaných privilegií rovněž závisela na panovníkově vůli, totiž povyšování vsí na městečka a městeček na města. Při řešení této otázky je nutné ujasnit si nejdříve tyto tři pojmy a vymezit jejich obsah. Nejstarší listinné doklady, které se týkají českých zemí, líčí trhy jako shromaždiště většího počtu obyvatelstva, které sem přicházelo, aby prodávalo zemědělské přebytky i řemeslné výrobky a nakupovalo předměty běžné potřeby. Avšak s postupujícím bojem proti feudální roztříštěnosti a s upevňováním centralisované panovnické moci se uplatňovala vedle hospodářského významu čím dále tím více další důležitá složka, a to správní. Lid shromážděný na trzích dovídá se tu o nových nařízeních i zákonech a biřicův hlas oznamuje veřejně jména nobilitovaných, stíhaných, odsouzených i psanců.

Zatím narůstalo kolem tržiště stále více a více lidských příbytků, a to nejen obytných, nýbrž i jiných, jejichž vznik si vynucoval sám trh, jako kryté prodejní místnosti, skladiště zboží, ubytovny pro cizí kupce i pro návštěvníky ze vzdálenějších míst. V zájmu klidného průběhu trhu i k dosažení nejvyšších možných zisků, pokud lze spravedlivě rozdělených mezi domácí obchodníky, začínají místní kupci sami pečovat, aby trh měl hladký i klidný průběh a aby bylo dbáno určitých pravidel. Na týdenních a výročních trzích vzniká tak mezi nimi nové zvykové právo, právo kupců.[52] Jeho obsah není sice přesně znám, lze se však právem domnívat, že to byl souhrn zvyklostí, které se zrodily z provozování obchodu a které se pak šířily tak, jak se šířil i obchod.[53] Tento vnitřní vývoj byl ještě posílen změnou, přicházející zvenčí. Trh i jeho návštěvníci stojí sice i nadále pod ochranou

---

[51] V. Vaněček, Počátky práva a státu v Československu (Praha 1946), str. 62.
[52] S. Rietschel, str. 191—192.
[53] H. Pirenne, Středověká města (přeložil Dr B. Mendl, v Praze 1928), str. 105.

pána země, ale ten přenáší během doby další a další složky tržního práva na vrchnost a vzdává se nakonec i tržních poplatků.[54]

Tak se rýsují tři složky, pod jejichž vlivem se utváří právní postavení a právní život tržní osady. První z nich, panovník, si ponechává z titulu zeměpanského regálu základní a nejdůležitější právo, totiž povolení k zřízení trhu. Toto rámcové povolení vyplní vrchnost podrobnějšími ustanoveními[55] a doplní sami obyvatelé tržní osady i kupci předpisy, většinou hospodářského a technického rázu, o vlastním trhu. Podle významu, jakého si vydobyla třetí složka obyvatelstva místa, kde se trhy konaly, se patrně řídila míra práv, jež musela vrchnost tržní osadě přiznat. Není pochyby, že v čele těchto snah stáli kupci, neboť byli mezi původem i právem různorodým obyvatelstvem vznikající městské osady živlem nejhybnějším, nejbohatším a „nejvlivnějším.[56] Tuto skutečnost přesvědčivě dokazují počátky radnice jako vnějšího znamení autonomních sil v městském zřízení. Je mnoho měst, zvláště v Německu, kde radnice se vyvinuly z kupeckých a cechovních domů, např. Brémy.[57] Ostatně i nejstarší zachovaná městská kniha pražská z r. 1310 byla původně kniha počtů pražských nákladníků ražení mince, tedy kupeckého konsorcia. Také městská obec kutnohorská má své počátky v těžařských podnicích, na místě pozdějšího města i v jeho okolí vznikajících.[58]

Kde osadníci neobdrželi žádné nebo jen nepatrné výhody, zůstali na úrovni vesnického obyvatelstva v čele s vesnickým rychtářem, jemuž byl nejvýše rozšířen obor soudní pravomoci; mimo právo trhu se tyto osady vlastně nelišily v ničem od vesnic, a proto byly označovány jako »villa cum foro«, »villa forensis« nebo »locus forensis«.[59] Méně jasný je naproti tomu rozdíl mezi oběma vyššími sídelními jednotkami, městečkem a městem. Částečnou odpověď podává způsob, jakým města vznikala.

Nejstarší trhy a tím i předpoklady pro vznik městských obcí se vytvářely při obchodních cestách, později o poutích a posvíceních, ale jsou i města naráz založená.[60] Od počátku 13. stol. přistupuje nový způsob, při němž některým vsím se uděluje městské právo. Je to zase panovník, který dovoluje vrchnosti, aby změnila svou vesnici v městečko. Jde zpravidla o místa, kde se již konaly trhy, a to nejčastěji výroční, neboť v starších dobách ještě málo rozvinutého správního i hospodářského života výroční trhy na rozdíl

---

[54] G. von Below, Historische Zeitschrift, sv. 59, str. 199. — E. Rütimeyer, str. 83.
[55] S. Rietschel, str. 45—46, 156 a d.
[56] H. Pirenne, str. 139.
[57] G. von Below, Städtewesen und Bürgertum (Bielefeld — Leipzig 1905), str. 59 a d. — Srov. též V. Vojtíšek, Soud a rada v královských městech českých. Sborník věd právních a státních, roč. XXI. 1921; nově otištěno ve sborníku Výbor rozprav a studií Václava Vojtíška, Praha 1953, str. 242—243.
[58] V. Vojtíšek, O nejstarších městských knihách českých, pražské a novobydžovské. Pekařův sborník »Od pravěku k dnešku«, díl I.; nově otištěno ve Výboru, str. 345. — Srov. též práci J. Majera o počátcích Kutné Hory v tomto svazku Právněhistorických studií.
[59] Např. G. Friedrich, Codex II., str. 54; — CIM IV. 1., č. 14, 15.
[60] S. Rietschel, str. 39—41.

od týdenních právě tím, že neposkytovaly dostatečnou hmotnou a hlavně trvalou základnu pro drobné výrobce a kupce, nepředpokládaly ještě vznik městské obce. Rovněž vrchnosti, kterým — jak bylo již řečeno — panovník uděloval právo zříditi trh (forum constituere), měly zájem hlavně na výročním trhu, neboť na těchto trzích docházelo k větším obchodním obratům a z nich se proto platily i větší tržní a celní poplatky, které panovník zpravidla přenechával vrchnosti buď hned při povolení trhu nebo brzy poté.[61] Udělení výročního trhu neznamená proto vznik města nebo městečka, naopak podle dochovaných písemných dokladů je i v našich zemích mnoho vesnic s trhy, často výslovně označenými jako výroční. Stačí vzpomenouti vsi Hroznětína[62] a zvláště kladrubského předklášteří, v němž zřizuje král Vladislav již r. 1197 u příležitosti posvěcení tamního kostela výroční trh na den dedikace kláštera, tedy o posvícení. Tato podezřelá listina[63] líčí neobyčejně názorně tehdejší poměry, za nichž došlo k povolení a zřízení trhu, a proto zasluhuje, aby příslušná věta byla zde otištěna doslova: »Addidimus eciam, cum sepedicte ecclesie interfuimus venerande consecracioni, firmiter statuentes, ut in civitate Cladrubensi singulis annis in dedicacione monasterii annuale forum sive nundine fiant duabus hebdomadis durature; venientes cum mercimoniis de diversis partibus terrarum ac recedentes in nostram manum regiam excipimus, securitatem perpetuam promittentes«. Jestliže v listině o trhu v Hroznětíně je toto místo označeno jako »villa«, nazývají se Kladruby již r. 1197 »civitas«. Zatím co slovo »villa« je zcela jednoznačné, výklad pojmu »civitas« není již tak jednoduchý, neboť se mění nejen dobou a místem, nýbrž často i ve stejné době má rozmanitý obsah. Pro řešení otázky povyšování vsí na městečka, příp. na města má tato otázka základní význam. Proto je nutné seznámit se s hlavními názory na tuto věc, jež se objevily v odborné literatuře, a podrobit srovnání i rozboru ona místa v písemných památkách, v nichž se označení »civitas« vyskytuje.

Jedním ze znaků, v němž se hledal rozdíl mezi městem a městečkem, bylo právo hradeb. Tento názor, který hájil např. Werner Spies v článku »Das Marktprivileg« (Heidelberg 1916), vyvrátil W. Gerlach v pojednání »Über den Marktflecken- und Stadtbegriff im späteren Mittelalter und in neuerer Zeit«.[64] Podrobným rozborem pracně sebraného materiálu dochází k závěru, že rozhodujícím znakem nejsou ani opevnění, ani poměry hospodářské nebo právní, nýbrž že rozdíl mezi městem a městečkem je zcela plynulý, a proto

---

[61] S. Rietschel, str. 144—145.

[62] G. Friedrich, Codex II., str. 162.

[63] Tamtéž, č. 348, str. 357—358. G. Friedrich prohlásil tuto listinu za padělek 14. stol., zdá se však, že vznikla někdy kolem r. 1230. Srv. k tomu listinu krále Václava I. ze srpna 1233 (G. Friedrich, Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae, Tomi III. fasciculus primus, Pragae 1942, č. 44, str. 44—45). I když listina na tržní právo z r. 1197 je podezřelá, obsahuje nepochybně historické jádro.

[64] Otištěno ve »Festausgabe Gerhard Seeliger zum 60. Geburtstage dargebracht« (Leipzig 1920).

je třeba hledati jej jinde. Na Gerlachovu práci navázal Lothar Gross, který v pojednání »Stadt und Markt im späteren Mittelalter«[65] dokázal na rakouském materiálu, že i městyse byly opevněny a přece se nestaly městy. Ani Grossovi se nepodařilo najít přesnou hranici mezi oběma těmi pojmy, upozorňuje však, že ve 14. stol. kancelář rakouských vévod přesně rozlišovala mezi městem a městečkem. Zároveň vyslovuje názor, že udělení titulu města bylo ve 14. stol. jakýmsi druhem pocty, jíž se ovšem mohlo dostat pouze hospodářsky významnému sídlišti.

Gross se však dotýká ještě jiné otázky, rovněž velmi složité a nejasné. Jsou totiž některá místa, která se střídavě označují jako »oppidum« nebo »civitas«, při čemž druhé označení je nebo se pokládá za nadřazené prvnímu. Za příklad volí Mürzzuschlag, kde střídání obou termínů přičítá rozmanitému hodnocení tohoto místa podle okamžitého jeho významu. Ve 14. stol. patřilo k nejpřednějším ve Štýrsku a tehdy také podali měšťané žádost o povýšení na město, ale jejich prosbě nebylo vyhověno. V 15. stol. význam Mürzzuschlagu poklesl a proměna městečka v město se stala bezpředmětnou.

Poměry v českých zemích se naprosto shodují s právě naznačeným vývojem. Např. Bílina podle svých výsad měla hradby již r. 1366,[66] a přece ještě v 15. stol. se nazývá »oppidum«. Také Záblatí u Prachatic dostalo r. 1400 právo opevnit se, ale přes to zůstává městečkem.[67] Rozdíl není patrný ani na pečetních obrazech a erbech, neboť hradby a věže mají na pečetích nejen města, nýbrž i městečka, jako např. uvedená již Bílina, zvaná — jak bylo upozorněno — po celé 15. stol. v privilegiích městečkem, dále Hradčany i Trhové Sviny; jejich erb z r. 1485 na tamním děkanském chrámu má stříbrnou hradbu se stínkami, s otevřenou branou a se zlatou růží v ní, ačkoliv v privilegiích z let 1481 a 1519 se stále nazývá »oppidum«, městečko.[68]

Rozdíly však nejsou patrné ani ve správním životě. Názor, který se ještě někde a někdy objevuje, že v čele městečka stál rychtář a město že vedl purkmistr, neobstojí, protože oba ty představitele městského zřízení nelze stavěti vedle sebe, nýbrž za sebou. Vývoj se ubíral všude stejnou cestou, totiž postupným zatlačováním rychtáře purkmistrem, i když doba, rychlost a síla tohoto zjevu nebyla ve všech místech stejná. Městečko Kynšperk nad Ohří má již r. 1406 purkmistra[69] a Třebenice zůstávají městečkem, i když se tam r. 1423 objevuje v čele městské správy rovněž purkmistr.[70]

---

[65] Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Germanistische Abteilung. 45. Band (Weimar 1925), str. 65—82.

[66] CIM IV. 1., č. 95.

[67] Tamtéž, č. 175.

[68] V. Vojtíšek, O pečetech a erbech, str. 107.

[69] CIM IV. 1., č. 185.

[70] Tamtéž, č. 233.

Také počet konšelů nebo přísežných není rozhodující, neboť závisel jedině na velikosti městské obce. Dvanáct konšelů má jak městečko Dobřany,[71] tak i město Jablonné v Podještědí.[72]

Ani rozsah soudní pravomoci nemůže zodpovědět tuto otázku. Vždyť »iudicium sanguinis« měly i Třebenice, a to již r. 1299, kdy byly ještě pouhý »locus forensis«,[73] a místy s vlastním právním obvodem se stávala jak města (např. Litomyšl[74]), tak i městečka (např. Bečov[75]).

K rozřešení daného problému nemůže přispěti ani otázka trhu a jeho udílení. Bylo již řečeno, že trh je hlavní znak městské obce a že jeho počátky, zvláště pokud jde o trhy výroční, sahají před vznik městského zřízení v českých zemích. Prastaré trhy měly Kladruby i Hroznětín,[76] a přece ani jedno z nich nebylo ještě ve 14. stol. městem.[77]

Nakonec možno podrobiti oba ty termíny hlubšímu rozboru z hlediska naznačeného Grossem. Lze říci pro většinu nově zakládaných městských obcí poddanských, že v privilegiích vydávaných jejich vrchnostmi, jsou označovány nejčastěji jako »civitas«, např. Ronov nad Doubravou[78] nebo Bochov,[79] nebo jest užito vazby »město aneb městečko«, »civitas seu oppidum« (Manětín,[80] Kasejovice,[81] Kralovice[82] Jesenice,[83] Mašťov[84]). Naproti tomu listiny královské z doby založení městečka i z let pozdějších užívají zpravidla pouze termínu »oppidum«, »městečko«, a to zvláště jde-li o písemnosti méně slavnostní. Tak např. městečko Bochov je ve všech privilegiích, vystavených jeho vrchností, důsledně zváno »stadt«, »stat«,[85] zatím co císař Zikmund je v tržní výsadě z r. 1437 jmenuje »markt«.[86] Stejně je tomu s Ronovem nad Doubravou, který 90 let poté, co byl založen jako »civitas«, je nazýván v listině krále Václava IV. »oppidum«.[87] Podobně i Kralovice zůstávají ještě r. 1437 podle císařské konfirmace městečkem.[88]

---

[71] CIM IV. 1., č. 115.
[72] Tamtéž, č. 171.
[73] Tamtéž, č. 14.
[74] Tamtéž, č. 76.
[75] Tamtéž, č. 168.
[76] Výše, str. 166.
[77] Srov. CIM IV. 1., č. 130, 117.
[78] Tamtéž, č. 19.
[79] Tamtéž, č. 94, 108, 156, 166, 278.
[80] Tamtéž, č. 122.
[81] Tamtéž, č. 60.
[82] Tamtéž, č. 173.
[83] Tamtéž, č. 201.
[84] Tamtéž, č. 289.
[85] Výše, pozn. č. 79.
[86] CIM IV. 1., č. 266.
[87] Tamtéž, č. 159.
[88] Tamtéž, č. 256.

Zvláště jasný je však případ Chebu a Čáslavě. Často zmíněnému Ronovu se dostává hned při jeho založení r. 1307 práva »oppidi Czaslaviensis«[89] a také Luby se mají podle diplomu krále Ludvíka z r. 1319 říditi právem »oppidi Egrensis«.[90] Město Cheb se v soudobých listinách císařských nazývá »civitas«[91] s jedinou výjimkou z r. 1306;[92] proti listinám indulgenčním jde v tomto případě o mandát, který není adresován Chebským. Podobně i Čáslav je ve všech královských listinách — s výjimkou ronovského privilegia, vydaného pánem nově zakládaného města — označena důsledně jako »civitas«.[93]

Slova »civitas« se však užívá i tam, kde jde o pouhé tržní osady, ale tento význam je přesně určován či spíše zeslaben slovy »locus forensis«. Tak je tomu u Židiněvsi r. 1302[94] a o sedm let dříve označil král Václav II. Beroun stejným způsobem.[95]

Uvedené případy naznačují tedy, že pokud šlo o pány nově zakládaných sídlišť, proniká u nich patrná snaha, aby novým osadám se dostalo označení »civitas«, což bylo patrně pokládáno za cosi lepšího a výhodnějšího, za jakousi poctu. Vrchností měst a městeček navázaly tu na zvyklosti zeměpánů a jejich kanceláří. Kdykoliv totiž králové, příp. císařové psali královskému městu nebo mu udělovali nějaké milosti, užívali označení »civitas«, když však psali jiné osobě nebo vydávali mandát, zaměnili vznešenější »civitas« za běžnější »oppidum«, jehož obsah byl nepochybně přesnější.

Provedený rozbor nejstarších označení městských obcí ukázal, že »civitas« ve starší době *nemůže odpovídati českému slovu »město« nebo německému označení »stadt«. Není to pouze český problém*, nýbrž stejná potíž se objevuje v celém západoevropském a středoevropském prostoru, v němž se vyskytuje městské zřízení a městské právo. Nejspíše ještě odpovídá tomuto termínu české slovo »obec« v jeho nejstarším významu, značícím asi tolik, co korporace nebo právnická osoba.

Siegfried Rietschel v citované již práci upozorňuje, že »civitas« nebo »urbs« znamená z počátku každé opevněné místo a teprve časem dostává dnešní obsah[96] a také G. Friedrich ve věcném rejstříku k II. dílu Codexu rozděluje heslo »civitas« do dvou odstavců; do prvního zařazuje všechna místa v listinách, jím otištěných, kde »civitas« značí podle něho »arx« nebo

---

[89] CIM IV. 1., č. 19.
[90] Tamtéž, č. 27.
[91] J. Čelakovský, Codex II., č. 2, 32, 79, 81, 95, 123.
[92] Tamtéž, č. 82.
[93] Tamtéž, č. 26, 29, 84, 154.
[94] CIM IV. 1., č. 15.
[95] J. Čelakovský, Codex II., str. 142.
[96] S. Rietschel, str. 149—150.

»castrum«, a ve druhém shromáždil odkazy na místa, v nichž »civitas« má již význam »oppidum«.[97] Druhý díl Friedrichovy edice nejstarších listin českých dějin se týkajících zabírá léta 1197—1230, a právě v té době se objevují v českých zemích první městské obce, pro něž se užívá latinského označení »civitas« a německého »stat«, jež Fr. Beyerle označil za bezbarvé (farblos);[98] chtěl tím patrně naznačiti, že tento pojem není naprosto určitý a jednoznačný.

Nejběžnější latinské označení městských obcí i v českých zemích je tudíž »civitas«, které právě kolem roku 1200 a v prvních desítiletích 13. stol. mění svůj význam ze staršího opevněného místa, nejčastěji hradu nebo podhradí, v opevněné místo nového druhu, v město nebo městečko. Tato změna probíhá zvolna a oba významy se prolínají, takže v téže době »civitas« se vyskytuje v obojím smyslu. Dne 26. června 1225 vydává Přemysl I. Otakar listinu pro oslavanský klášter »in civitate Praga«,[99] t. j. na hradě Pražském, a v listině pro klášter v Louce z 19. září 1226 mluví týž panovník zcela zřetelně o založení města: »cum nos vellemus ante Znoim *civitatem construere* in ipsamque homines convocare«.[100] I když se v pozdějších letech objevuje vedle označení »civitas« termín »oppidum«, přece první z nich je mnohem častější a měl patrně širší význam, jak bylo ukázáno výše a jak dokládá např. několikrát již zmíněná židiněvská listina z r. 1302 nebo hojně se vyskytující vazba »civitas seu oppidum«,[101] »město nebo městečko«.[102] Vždyť není možné, aby právě zakládaný Ronov nad Doubravou byl »civitas« ve významu města a nedaleká Čáslav, jejímž právem se má Ronov říditi, je pouhé »oppidum«.[103] Zde snad poněkud pomůže jazykověda, která ukázala, že jak české slovo »město«, tak i německý výraz »stadt« má stejný obsahový původ a značí »miesto«, »stätte«, »locus«. Slovem »civitas« se patrně všeobecně označovala místa, nadaná určitým právem, které z jeho obyvatel vytvářelo společenstvo, »communitas«, »gemeinschaft«, tedy právnickou osobu, a taková místa tímto označením dostávala i jistý druh pocty.

Po několika odstavcích, které se snažily upozornit na složitou problematiku vzniku městských obcí a rozdílu mezi městem a městečkem, bude snad jasnější a jednodušší otázka panovnických privilegií, jimiž se povyšují vesnice na městečka a městečka na města. Bylo již několikrát řečeno, že nezbytným znakem městské obce bylo právo trhu. Bez trhu výročního,

---

[97] G. Friedrich, Codex II., str. 554.

[98] Franz Beyerle, Zur Typenfrage in der Stadtverfassung (Zeitschrift der Savigny-Stiftung. Germanistische Abteilung. 50. Band. Weimar 1930), str. 37.

[99] G. Friedrich, Codex II., č. 272, str. 267.

[100] Tamtéž, č. 288, str. 288.

[101] CIM IV. 1., č. 173, 201.

[102] Tamtéž, č. 60, 270, 289.

[103] Tamtéž, č. 19.

ale hlavně týdenního nemohlo žíti žádné město. Protože jedině panovník mohl uděliti právo trhu, mohl také vlastně jen on dáti povolení ke zřízení městečka nebo města. Ke vzniku městské obce nestačil však jen trh, musila k tomu přistoupiti i určitá míra vlastní správy, představovaná svobodně volenými zástupci plnoprávných měšťanů. Tato věc příslušela zase výhradně vrchnosti. Proto u kolébky každého města a městečka, které vzniklo z vůle zakladatelovy, t. j. vyvinulo se buď ze starého tržního nebo správního střediska či bylo založeno naráz, stojí jak vrchnost, tak i král. Zeměpánova vůle je zde ovšem na prvním místě, neboť bez jeho výslovného souhlasu nemohla vzniknouti městská obec. Tuto skutečnost zjišťuje již Rietschel[104] a je postižitelná také v českých zemích, kde např. r. 1232 doksanský klášter dostává právě od krále Václava I. dovolení »fundandi et ponendi civitatem in quodam loco, qui Cuningberch vocatur, et habendi forum ibidem sollempne«.[105] Jak a kdy bylo tohoto práva užito, není známo, J. V. Šimák se domnívá, že snad až za Přemysla II. Otakara tu vznikla městská obec;[106] první známé privilegium pochází až z r. 1364[107] a není z něho patrné, od kdy Kynšperk stojí. Se skutečností, že vrchnost neužila ihned zeměpánova povolení zříditi město, se setkal rovněž již Rietschel, který výslovně upozorňuje, že ke zřízení města nebo městečka, povolenému zvláštní listinou pána země, došlo často až za několik desítek let.[108] Z příkladů, dokládajících tento zjev, týká se však většina nikoliv založení nových městských obcí na místě neobydleném, nýbrž povolení proměnit ves již trvající v město nebo městečko.

Nejstarší známé případy, kdy ves je povyšována na městečko, pocházejí z konce 12. stol. Rietschel v citované již práci uvádí první povýšení vsi na městečko k r. 1197[109] a v českých zemích nejstarší privilegium z okruhu nekrálovských měst té věci se týkající bylo vydáno r. 1262; jde o Hněvkovice u Ledče nad Sázavou.[110] Potom následuje v časovém pořadí Židiněves r. 1302[111] a Stod r. 1315.[112] Za Luby z r. 1319, které tehdy patřily ještě k říši,[113] a za zprávou z r. 1320, že městečko Dobruška se dříve nazývalo »villa Lesstna«,[114] jdou Častolovice r. 1342,[115] Horní Planá 1349[116]

---

[104] S. Rietschel, str. 144—145.
[105] CIM IV. 1., č. 1.
[106] J. V. Šimák, České dějiny I. 5. (v Praze 1938), str. 547—548, 552.
[107] CIM IV. 1., č. 87.
[108] S. Rietschel, str. 145.
[109] Tamtéž, str. 147.
[110] CIM IV. 1., č. 6.
[111] Tamtéž, č. 15.
[112] Tamtéž, č. 26.
[113] Tamtéž, č. 27.
[114] Tamtéž, č. 29.
[115] Tamtéž, č. 49.
[116] Tamtéž, č. 64.

a Kožlany 1351.[117] Po přestávce, trvající téměř 80 let, teprve zase až r. 1424 povyšuje král Zikmund ves Poběžovice na městečko.[118] Z doby Jiříkovy jsou známy dva případy (Bezdružice 1459, Březno 1469) a za jeho nástupce, krále Vladislava II., stoupá tento počet stejně jako při udělování trhů, neboť oba ty jevy — jak bude ještě ukázáno — spolu těsně souvisí. Do r. 1485 došlo ke třem povýšením a z patnáctiletí 1486—1500 jsou rovněž známy tři královské listiny na povýšení, zatím co do r. 1515 bylo proměněno ještě dalších devět vsí na městečka. Král Ludvík udělil městské právo třem vesnicím.

Souhrnně lze říci, že není povýšení vsi na městečko bez ustavení trhu. Panovník tu všude uděluje vrchnosti právo, aby ves proměnila v městečko a zřídila v něm trh. Ale trh a tržní právo byly královský regál a návštěvníci trhu obdrželi přímo od pána země záruku bezpečného příchodu i odchodu. Městečko získává sice nový zdroj hospodářského rozvoje a usazují se v něm řemeslníci i kupci, ale za cenu pronikavého zásahu panovníkovy moci do života a skladby patrimonia. Než přes to přese všechno plynul vrchnosti značný užitek z nových městeček, jejichž prudce tepoucí srdce představuje tak výnosné zařízení, jako byl právě trh.

Stejné pohnutky vedly vrchnosti i k tomu, aby podávaly králi žádosti o povýšení svých městeček na města, jakmile tato místa dosáhla významného postavení v organisaci panství, nebo jakmile se v nich rozvinul tak silný hospodářský život, že se tu mohly zříditi další trhy. Termín »civitas«, »stadt«, »město« si tedy zachoval původní význam jisté vznešenosti a důstojnosti i v 15. stol. (srov. výše, str. 169). Privilegia, jimiž byla městečka povyšována na města, se zachovala téměř veskrz až od krále Vladislava II. a jeho syna Ludvíka. V každém případě dostává nové město do vínku alespoň jeden výroční trh a jeden trh týdenní (Vimperk 1479, Bečov nad Teplou 1483, Rabí 1499) a nejsou ojedinělé případy, kdy nově udělených výročních trhů je více, zpravidla dva (Sobotka 1498, Nové Strašecí 1503, Jáchymov 1520).

Z doby před rokem 1471 jsou známy jen tři královské výsady, povyšující městečko na město. V nejstarší z nich, v listině z 27. března 1341, povoluje král Jan oseckému klášteru, »quod oppidum ipsorum, dictum Skirl, civitas possit fieri«[119] a dvěma ostatními povyšuje král Václav IV. dvě svá městečka na města, a to r. 1382 Lomnici nad Lužnicí a 1396 Žebrák.[120] Je pozoruhodné, že ve všech třech případech jde o místa, která byla v úzkém vztahu k panovníkovi. Lomnické panství získal král r. 1381 směnou od Konráda z Krajku a Žebrák patřil k stejnojmennému hradu.[121]

[117] CIM IV. 1., č. 68.
[118] Tamtéž, č. 238.
[119] Tamtéž, č. 47.
[120] Tamtéž, č. 121, 152.
[121] Tamtéž, str. 179, 225.

Pokud jde o Škrle, město na půdě oseckého kláštera, nebyl sice tento klášter královského založení, takže tu český král neměl zakladatelských práv, ale již záhy přijímá Osek ve svou zvláštní ochranu. Z tohoto právního titulu se později vyvinul užší panovníkův vztah ke klášteru, který se projevoval stále zřetelněji vedle vlastní právní oblasti zakladatelovy rodiny a stále silněji do ní pronikal.[122]

Povyšování poddanských městeček světských vrchností na města lze tudíž v českých zemích určitě postihnout až za krále Vladislava II., stejně jako tomu bylo i v okolních zemích. Stačí vzpomenouti Schrattenthalu, vsi pánů Etzingerů, která byla r. 1472 povýšena na město a při té příležitosti byl jí udělen trh týdenní i výroční a erb.[123] Povyšování městeček na města, tak houfně se objevující právě od třetí čtvrtiny 15. stol., úzce souvisí se snahou vyšších stavů uškoditi po hospodářské stránce svobodným královským městům a po stránce politické i prestižní snížiti jejich význam, vliv i důstojnost.[124] Tato snaha se jasně projevila i v další oblasti, kterou panovník pronikal přímo do života poddanských měst a městeček, totiž v otázce erbů a pečetí.

3. Právo udělovat erb a pečeť

Městská pečeť jakožto nezbytná ověřující složka písemností, vydávaných městem jako celkem nebo jednotlivými městskými úřady, předpokládá rozvinutý a ustálený právní život městský. Proto zvláště u poddanských měst se objevuje právo zříditi si vlastní městskou pečeť a užívati ji poměrně pozdě. R. 1378 uděluje vrchnost, ženský premonstrátský klášter v Chotěšově, měšťanům svého městečka Dobřan milost, »aby měli svú vlastní pečeť veliků k potřebám pilným a menší k věcem lechčejším a menším, jakž se najužitečnějie bude zdáti«,[125] a stejnými téměř slovy dovoluje tepelský klášter r. 1386 Hroznětínu »proprio uti sigillo, magno ad negotia ardua, parvo ad negotia minora, prout ipsis videbitur expedire«,[126] když již o rok dříve obdrželo druhé městečko téhož kláštera Teplá rovněž právo »dass sie unser grosses insigell zu trefflichen oder höchsten sachen und des kleinen insigell zu kleinern sachen oder handlungen, wie sie das im besten beduncket, gebrauchen mugen«.[127]

---

[122] V. Novotný, České dějiny I. 3 (v Praze 1928), str. 121—125. — Též V. Vaněček, Dvě studie k otázce právního postavení klášterů a klášterního velkostatku ve starém českém státě (Práce ze semináře československých právních dějin na právnické fakultě Karlovy university v Praze. Číslo 23. V Praze 1938), str. 24, 31. — Srov. též níže, str. 178 ve spojení s udělením práva k opevnění.

[123] L. Gross, Stadt und Markt im späteren Mittelalter (Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Germanistische Abteilung. 45. Band. Weimar 1925), str. 77.

[124] Výše, str. 158.

[125] CIM IV. 1., č. 115.

[126] Tamtéž, č. 130.

[127] Tamtéž, č. 129.

Z počátku rozhodovala tedy bezvýhradně vrchnost, může-li její poddanské město nebo městečko užívati pečeti, určovala pečetní obraz i druh pečeti. Úzká závislost poddaných měšťanů na jejich pánovi se uplatnila zvláště výrazně na pečetním obrazu. Vedle zmíněné již výsady pro městečko Teplou je zajímavé i privilegium Albrechta z Dubé, zemského komtura řádu Německých rytířů v Čechách a na Moravě, vydané 28. října 1396 pro Chomutov. Jím se uděluje tamním měšťanům právo užívati pečeti, která se podrobně popisuje. Mezi dvěma věžemi je umístěna brána a štít s českým lvem, kromě toho však — a to je právě důležité — »undir iczlichem turme neben deme tore ein schilt des ordens«.[128] Také Třebenice dostaly r. 1423 do pečetního pole znak své vrchnosti, stejně jako tomu bylo i u Teplé.[129] Ale v druhé polovině 15. stol. dochází k náhlému obratu, pokud jde o osobu, která uděluje poddanským městským obcím právo pečetiti vlastní pečetí. Tato skutečnost souvisí se změnou, kterou způsobila husitská revoluce ve vzájemném poměru mezi dvěma příbuznými zařízeními, erby a pečetěmi.

V. Vojtíšek v knize »O pečetech a erbech měst pražských a jiných českých«[130] vyšel z objevných studií Felixe Hauptmanna, profesora na freiburské universitě ve Švýcarsku, a na pečlivě sebraném původním materiálu ukázal, že také česká města, ať královská nebo poddanská, neměla před husitskou revolucí vlastních erbů. Nemohla jich také míti, protože erby příslušely pouze jednotlivým fysickým osobám svobodných stavů zemských. A města v českých zemích nesplňovala do počátku 15. stol. ani jednu z obou těch podmínek. Teprve, když za husitských bouří vystoupila královská města jako samostatný vojenský a politický činitel, zvolila si i ona zvláštní znamení na praporce svých vojenských oddílů. Tuto výsadu stejně jako i účast na zemských sněmech po boku ostatních dvou svobodných stavů si královská města česká již uhájila. Byla to znamenitá výsada, uváží-li se, že právo užívati erbu patřilo pouze příslušníkům svobodných stavů a bylo vnějším projevem a výrazem urozenosti.

Král Jiří přál městům královským (ovšem nikoliv všechna mu zůstala věrná), opíral se o ně a chránil jejich privilegia získaná za husitské revoluce proti šlechtě. Ale za slabého krále Vladislava II. se boj mezi vyššími stavy a městy přiostřil. Proti královským městům byl zahájen útok se všech stran. Politicky se snažili páni a rytíři připraviti je o revoluční zisky, v ohledu hospodářském vyprošovali pro svá města a městečka další a další trhy týdenní i výroční[131] a po stránce společenského postavení podporovali snahy svých měšťanů získati právo na městské erby a pečeti.

---

[128] CIM IV. 1., č. 158.

[129] Tamtéž, č. 129, 233.

[130] V osmém svazku »Zpráv Památkového sboru hlav. města Prahy«, v Praze 1928.

[131] Výše, str. 158.

Výhradní právo panovníkovo na udělování erbu se v druhé polovině 15. stol. spojilo s jiným zajímavým vývojovým rysem, který se houfně objevuje za Vladislava II. Byl to právě tento král, který v listinách, určených poddanským městům a městečkům, uděluje těmto městským obcím právo užívati »erbu neboližto pečeti«, jak jest uvedeno např. v privilegiu z r. 1511 pro Nečtiny. Toto městečko však není první mezi poddanskými městskými obcemi, které obdrželo přímo od krále výsadu erbu a pečeti. Kožlany měly toto právo od r. 1472, Toužim od r. 1476, Strupčice od r. 1481, Jindřichův Hradec od r. 1483, Volyně od r. 1486, Nové Hrady a Rychnov nad Kněžnou od r. 1488, Bakov a Škvorec od r. 1497, Senomaty od r. 1500 atd. Jak bylo již uvedeno u nečtinského privilegia, mluví se v těchto listinách krále Vladislava II. velmi často o »erbu a pečeti«, o »erbu nebo pečeti« v tom smyslu, že oba ty výrazy zde vystupují jako synonyma. Protože poddanská města a městečka neměla téměř žádné jiné možnosti užívati erbu nežli na pečetích, jde v mnohých případech vskutku o záměnu obou pojmů.[132a] Všechny naznačené skutečnosti jasně dokazují, proč právě od druhé poloviny 15. stol. si otvírá panovník další cestu, kterou proniká do správního života poddanských měst a městeček, ovšem — což vyplývá ze složitého feudálního zřízení — v dohodě a za souhlasu vrchností, jak je velmi dobře patrné z listiny pro Jindřichův Hradec z r. 1483 i pro Toužim z 22. února 1500.[132b]

Vývoj dospěl konečně tak daleko, že od osmdesátých let 15. stol. až do r. 1526 jsou až dosud známa pouze čtyři privilegia, jimiž samy vrchnosti upravují svým měšťanům právo užívati pečeti, kdežto královských diplomů na toto právo je dlouhá řada. Jde především o tři listiny rožmberské, které svým obsahem dokazují, že páni z Růže přesně vystihli, kam až jdou jejich nezadatelná práva a kde začíná oblast výhradního vlivu zeměpánova. V době, v níž vrchnosti již neudělovaly svým měšťanům povolení užívati pečeti, zachovávají si naopak Rožmberkové i nadále toto právo. Dne 1. srpna 1498 dostávají Cetviny od Petra z Rožmberka výsadu užívati pečeti s obrazem růže;[133] pečeť s podobným obrazem obdrželo od téhož pána dne 24. srpna 1500 Dolní Dvořiště [134a] a 23. prosince 1504 městečko Strunkovice nad Blanicí.[134b]

Ve všech těchto privilegiích se výslovně uděluje pouze právo pečeti, nikoliv právo erbu, které se ani Rožmberkové neodvážili dáti svým městským obcím.

Naproti tomu jim jejich sebevědomí nedovolilo, aby umožnili králi vnikati po nové cestě do správního života jejich měst a městeček. Proto není

132a V. Vojtíšek, str. 113.
132b Státní ústřední archiv v Praze, desky zemské, sv. 23, fol. L 18—18 v.
133 Perg. orig. v okresním archivu v Rožmberku.
134a Pap. opis ze 17. stol. tamtéž.
134b Perg. orig. v městském archivu ve Strunkovicích nad Blanicí.

z doby králů Vladislava II. a Ludvíka zachována ani jediná erbovní listina královská pro rožmberská města a městečka. Pokud jde o pečeti, požádali Rožmberkové pouze ve dvou případech krále o úpravu, a to pro Český Krumlov a Nové Hrady. Český Krumlov dostává r. 1481 od panovníka povolení užívati červeného pečetního vosku, nepochybně proto, že to bylo město, kam šlo odvolání od většiny rožmberských měst a městeček. Privilegium bylo totiž vydáno již v době, kdy pečetní vosk červené barvy byl ceněn nejvýše, nad barvu zelenou i přirozenou.[135a] Nové Hrady obdržely dne 11. října 1488 od Vladislava II. právo užívati vosku zeleného místo přirozeného; v tomto případě šlo zase o město, které leží na českorakouském pomezí a právě v 15. stol. nebylo trvale v moci pánů z Růže. Privilegium bylo vskutku vydáno nedlouho po vyvazení města ze zástavy a po jeho navrácení Rožmberkům.[135b]

Čtvrtá listina z doby krále Vladislava, jíž vrchnost uděluje svým měšťanům právo užívati pečeti, a v tomto případě dokonce i erbu, je privilegium Dobrohosta z Ronšperka ze 27. prosince 1502 pro jeho městečko Poběžovice.[136] Touto listinou dává Dobrohost z Ronšperka Poběžovickým »právem spuosobilém, jsa toho dobře mocen jako pán jich dědičný, klejnot nebolito erb, aby jeho mohli užívati v svých potřebách, totižto k listóm, kšaftóm a k jiným svým potřebám, na pečeti své městské, na sekretě, na korúvech, praporciech i na jiných věcech slušných«. Právě citovanou větou dostali poběžovičtí měšťané vskutku právo užívati erbu, jehož dosud neměli, nikoliv pouze právo pečeti, jako tomu bylo ve výše zmíněných třech listinách rožmberských. Protože jde o jediný až dosud známý případ z té doby, kdy vrchnost se odhodlala zasáhnout do práv panovníkových, je potřebí položiti si otázku, proč se jeden ze západočeských pánů odvážil tohoto skutku. Odpověď dává jednak listina sama, jednak tehdejší vnitřní i mezinárodní poměry.

Na sklonku 15. stol. a na začátku následujícího věku prožívaly západní Čechy, kde leží i Poběžovice, neobyčejně rušné a velmi neklidné doby. Drobné feudální půtky, zneklidňující menší i větší území svářících se sousedů a jejich spojenců, nabývaly většího rozsahu, jestliže mocný feudál se odvážil povstati proti králi, který ho stíhal jako škůdce země, anebo jestliže se dokonce obrátil za státní hranice k sousednímu zeměpánovi o pomoc. Známý rod pánů z Gutštejna, kteří měli četné statky zvláště v západních Čechách, připravoval branný odpor proti Vladislavovi II. na široké základně, a to nejen za vydatné pomoci zámožnějších i drobnějších pánů

135a V. Vojtíšek, str. 190.

135b Perg. orig. v archivu města Nových Hradů. — A. Teichl, Geschichte der Stadt Gratzen mit theilweiser Berücksichtigung der Herrschaft Gratzen (Gratzen 1888), str. 26—29.

136 Perg. orig. v archivu města Poběžovic.

a rytířů Plzeňského kraje, ale využíval pro své plány i některých nevyjasněných otázek mezi českým králem a bavorskými vévody. Jak vypověděli dva chycení pomocníci pánů z Gutštejna při mučení, nalézal se v gutštejnské družině také Dobrohost z Ronšperka, který měl na svědomí četná loupežná přepadení, vedená z hradů Ronšperka a Herštejna.[137] Třetí opevněné místo si zřídil Dobrohost z městečka Poběžovic, obehnal je hradbami a přiměl měšťany, aby mu byli spolehlivou oporou. Toho všeho vzpomíná Dobrohost v úvodu privilegia, jímž r. 1502 obdařil své městské pomocníky: »Na věrné zachování, kteréžto oni ke mně jako k pánu svému všecky doby v mnohých těžkých věcech i v válkách podle svaté viery křesťanské i v jiných nebezpečnostech, kteréžto času živnosti mé na mne sú přicházely, i také v dielích v staveních okolo hradu i městečka na zdech i na jiných věcech snažnú pilnost, žádných prací ani nákladuov svých nelitujíc.« Za těchto poměrů nepřekvapí proto, jestliže Poběžovice obdržely od svého pána za věrné služby i za obětavou pomoc veliké privilegium, jímž byly zaručeny nejen četné a cenné výhody hmotné (vrchnost slibuje ponechati měšťany při jejich starých platech a vzdává se práva odúmrtního i podstatné části tržních poplatků), nýbrž dostávají i poslední ze svobod a práv městské obce, jež jim až do té doby chybělo, totiž erb a pečeť. Vzhledem k svému chování nemohl Dobrohost očekávati, že by král vyhověl jeho prosbě, a proto se odvážil i v této věci odbojného činu: dal svým měšťanům právo, jež jim mohl uděliti pouze pán země.

Kromě zásadního povolení užívati pečeti rozhodoval však král i o barvě pečetního vosku. Když od 15. stol. se ustálila právní zvyklost, že barva červená je vzácnější a cennější nežli zelená,[138] zařizuje panovník i tuto věc. Zelenou pečeť dostávají od krále Vladislava II. Strupčice r. 1481, Volyně r. 1486, Rychnov nad Kněžnou a Nové Hrady r. 1488, Bakov a Škvorec r. 1497, Senomaty r. 1500 atd., červenou Český Krumlov r. 1481, Jindřichův Hradec r. 1483, Toužim r. 1500, Horažďovice r. 1502 a další, tedy na rozdíl od předcházející skupiny téměř vesměs sídla rozsáhlejších panství.

Právě naznačený vývoj nebyl ojedinělý nebo typický zjev českých zemí, nýbrž stejné poměry se objevují i v sousedství, jak ukazuje příklad vsi Schrattenthalu, patřící Etzingerům, kterou r. 1472 povýšil císař na městečko a s trhem výročním i týdenním udělil také právo užívati znaku a pečeti.[139]

---

[137] Svědectví purkmistra a rady městečka Hradčan a Menšího Města pražského z 15. července 1511 (pap. orig. v archivu České koruny, zn. Vídeňské rep. č. 1548 a, b). — Srov. též W. W. Tomek, Dějepis města Prahy. Díl X. (v Praze 1894), str. 298, 304.

[138] V. Vojtíšek, str. 190.

[139] L. Gross, str. 77.

4. Právo povoliti hradby

Zbývá povšimnout si ještě poslední oblasti právního života poddanských měst a městeček, do níž zasahoval panovník přímo, totiž práva hradeb. Středověká města jsou autonomní střediska, opatřená hradbami a nadaná určitými výsadami; výsady zajišťovaly právní i hospodářský život, hradby činily z měst vojenské pevnosti ve službách pána města.[140] Z počátku patřilo udělení práva zříditi hradby zeměpánovi,[141] bez jehož povolení nesměl nikdo opevniti ani svůj dům nebo statek.[142] Teprve s rozvojem a upevňováním pozemkově vrchnostenských práv, t. j. s postupující feudální roztříštěností, ztrácel panovník také v této oblasti svůj vliv ve prospěch větších i drobnějších feudálů.[143]

U měst královských je samozřejmé, že povolení k opevnění vydával jejich bezprostřední pán, český král. Stejně tomu bylo u měst a městeček korunních a komorních, jako na př. u Kynšperka nad Ohří, který se mohl opevniti r. 1364,[144] nebo u Lomnice nad Lužnicí, jíž se dostalo podobné milosti r. 1382.[145] Pokud jde o poddanská města a městečka, nalézáme v pramenech četné zmínky o jejich hradbách, ale nevíme, kdo je povolil stavět. Jen výjimečně se zachovala ze 14. stol. pouze dvě výslovná povolení k stavbě hradeb. V obou případech jde o městečka klášterní, tedy církevní zařízení: Škrle oseckého kláštera obdržely právo opevniti se r. 1341[146] a Kladruby r. 1380.[147] Obě místa patřila klášterům, nad nimiž vykonával český panovník jistou míru pravomoci. U kladrubského kláštera, založeného českými vévody, to bylo právo zakladatelské,[148] osecký klášter byl sice založen Milhostem, příp. Slavkem z Oseka, ale již záhy český panovník potvrzuje i rozhojňuje klášterní nadání a přijímá klášter ve svou zvláštní ochranu.[149]

O městském opevnění, ať hradbách či jen plaňkách, se zmiňují i četné další listiny ze 14. stol. Mluví o nich privilegium pro Dobrušku z r. 1320,[150] pro Bílinu z r. 1366,[151] pro Budyni nad Ohří z r. 1376,[152] pro Volyni z r. 1390,[153]

---

[140] V. Vojtíšek, Z právních dějin československých měst (ve sborníku přednášek »O našich městech a patrimoniích«, v Praze 1934), str. 1.

[141] Cl. v. Schwerin, str. 184.

[142] O. Brunner, str. 413.

[143] Cl. v. Schwerin, str. 184.

[144] CIM IV. 1., č. 87.

[145] Tamtéž, č. 121.

[146] Tamtéž, č. 47.

[147] Tamtéž, č. 117.

[148] V. Novotný, České dějiny I. 2., str. 693.

[149] Tamtéž, I. 3., str. 121—125. — Též V. Vaněček, Dvě studie, str. 24. — Srov. výše, str. 173.

[150] CIM IV. 1., č. 29.

[151] Tamtéž, č. 95.

[152] Tamtéž, č. 110.

[153] Tamtéž, č. 139.

pro Jablonné v Podještědí z r. 1399[154] a v první polovině 15. stol. k nim přistupují Záblatí, patřící ke královskému hradu Husi[155] i Počátky r. 1439.[156] U tohoto posléze jmenovaného městečka vyplývá ze zmínky o privilegiu, jehož znění se nedochovalo, že povolení k stavbě hradeb obdrželi měšťané od své vrchnosti, Menharta z Hradce, zatím co ostatní uvedené listiny se zprávami o hradbách neprozrazují, z čí vůle byla ta místa opevněna.

Než i v této věci dochází ve třetí čtvrtině 15. stol. k náhlému obratu, zdánlivě nepochopitelnému, který lze však vysvětliti z tehdejších politických poměrů i srovnáním s jinými skutečnostmi v životě českých poddanských měst a městeček. R. 1466 zahajuje Teplá řadu městských obcí poddanských, která vděčí za své hradby královskému povolení. Potom přichází Vimperk r. 1479, Bečov r. 1482, Krásné Údolí 1488, Sobotka 1498, Rabí 1499, Blatná 1513—1514. U všech těchto privilegií lze postihnouti — s výjimkou prvního z nich — několik společných rysů. Doba jejich vydání spadá do vlády krále Vladislava II., t. j. do let, v nichž stoupá počet udělených trhů týdenních i výročních, povyšování vsí na městečka a městeček na města i propůjčení práva užívati erbu a pečeti. Jsou to zjevy, které souvisí se zostřeným bojem vyšších stavů proti královským městům. Správnost tohoto výkladu potvrzuje i další skutečnost, že totiž právo hradeb se neuděluje samostatně, jako např. trhy, nýbrž vždy ve spojení s jinými milostmi, nejčastěji při povýšení městečka na město (na př. Vimperk 1479, Bečov 1482, Sobotka 1498), nebo při založení města (Rabí 1499), zřídka i při vzniku městečka (Krásné Údolí 1488).

Nemusela to být vždy jen snaha vrchnosti, aby jejich města či městečka se přiblížila po všech možných stránkách městům královským, nýbrž i sama vůle panovníkova se tu projevila, a to nejčastěji z důvodů obrany a bezpečnosti země. U Jirkova rozhodla r. 1507 blízkost míšeňských hranic a u Strážova se r. 1525 povolení stavby městského opevnění vykládá slovy, že to městečko »při pomezí německém blízko sedí«.

Ovšem i městské opevnění se nemohlo uskutečniti nikdy bez vědomí a proti vůli pána města, který provedl často na vlastní náklad opevňovací práce a zavázal se k jejich údržbě; tak tomu bylo např. v Náchodě r. 1496, v Poběžovicích 1502, v Sobotce 1505 a v Budyni nad Ohří 1512. Jinde se hradby opravují na účet měšťanů (Český Krumlov r. 1347,[157] Kostelec nad Labem 1507, Turnov 1509) a jen zřídka ulehčila vrchnost toto mimořádné a zajisté tíživé vydání zvláštním darováním, ať skladem soli a šenkem vína — obojí bez poplatku — nebo přídělem místa ke zřízení obecního rybníku, jak ukazují privilegia pro Polnou z let 1479 a 1480.

---

154 CIM IV. 1., č. 171.
155 Tamtéž, č. 175.
156 Tamtéž, č. 269.
157 Tamtéž, č. 58.

Vzájemný poměr mezi vrchností a zeměpánem ve vztahu k opevnění poddanských měst a městeček dokládá velmi jasně a názorně případ Teplé, městečka stejnojmenného premonstrátského kláštera na západním pomezí Čech. Tato poloha při zemských hranicích přiměla nepochybně krále Jiřího, že r. 1466 povolil opevniti Teplou, ovšem pod tou podmínkou, že městečko bude vždy uznávati za svého pána jenom krále českého a opata i konvent tepelského kláštera. Jiříkův nástupce, král Vladislav II., obnovil Tepelským právo hradeb, ale r. 1496 je odvolal s odůvodněním, že tak činí na žádost vrchnosti, neboť »když jmenované městečko zdí ohrazeno by bylo, co škodlivého odtud vyjíti by mohlo k skáze a překážce poddaným našim královstvie našeho Českého a klášteru svrchupsanému«. V té době vypukl totiž ostrý spor mezi městečkem a jeho vrchností, který byl r. 1503 rozhodnut zástupcem krále v neprospěch měšťanů; ti »pro svévolnost a neposlušenstvie« museli městské ohrazení odstraniti a nadto ještě slíbiti, že v budoucnosti nebudou »žádných ohrad a zdí sobě k obraně dělati bez vuole svrchupsaného opata a konventu«. Zde byla tedy zcela jasně vyslovena zásada, že městská hradba je věcí pána města a že vrchnost toto právo přenesla na panovníka jen proto, aby králova vůle a králův majestát dodal lesku i vážnosti jejich městům a městečkům, která se měla státi vážným sokem městům královským. I v této otázce se tudíž ubíral vývoj stejnou cestou jako při právu udělovati pečeti.

ZÁVĚR

Výsledky, k nimž dospělo studium pravomoci českého krále nad poddanskými městy a městečky, lze shrnouti do těchto vět:

I když bezprostředním pánem poddanských měst a městeček zůstala po celé feudální období vrchnost, měl český panovník právo zasahovati do jejich života ve čtyřech oblastech, a to pokud jde o trhy týdenní i výroční, při zakládání měst a městeček i při povyšování vsí na městečka nebo městeček na města, v otázce práva udělovati erby a pečeti i v otázce opevnění.

I. *Právo trhu* bylo regálem českého panovníka. Již podle nejstarších zachovaných písemných památek přísluší jediné jemu moc uděliti povolení k zřízení trhu. Tržní právo dostává z počátku vrchnost, která trh zařizuje. Počet královských listin na trhy stoupá s rozvojem hospodářského života a dosahuje vrcholu za krále Vladislava II. Tuto skutečnost lze vysvětliti jako snahu obou vyšších stavů o hospodářské zeslabení královských měst.

Většina nejstarších tržních privilegií zní na trhy týdenní, které nepředpokládají většího soustředění kapitálu, ale svou pravidelností poskytují výhodnější hmotný podklad pro městský život nežli trhy výroční. Ty jsou

sice starší, objevují se již před vznikem městských obcí, ale města a městečka jsou jimi obdařována méně často a později nežli trhy týdenními.

Panovník nečiní rozdílu mezi trhy v městech královských a v městských obcích poddanských. I jejich návštěvníci dostávají záruku svobodného příchodu a odchodu, městský trh je chráněn právem mílovým a podporován ustanovením o povinné návštěvě i povinné skládce zboží na něm.

V každém případě však mohl býti trh udělen panovníkem pouze prostřednictvím vrchnosti, která jediná byla oprávněna jednati s pánem země. Výhradní právo panovníkovo udělovati trh bylo zesilováno skutečností, že tu šlo o ekonomické zájmy — a to protichůdné — několika feudálů, jež bylo třeba řešit vyšší instancí.

Do královského regálu na udělování trhů se odvážili zasáhnouti jedině Rožmberkové. Ti sice udělili některým svým městečkům trhy, ale výslovně poznamenali, že jen pro obyvatele svých držav. Návštěvníci těchto trhů neměli také záruky bezpečného příchodu a odchodu. Uvedená privilegia pánů z Růže byla vydána v době oslabené moci královské a zvýšeného rozvoje stavovského vlivu na řízení státu.

II. S tržním regálem souvisí *právo povyšovati ves na městečko a městečko na město.* To vyplývá z předchozího práva, neboť trh byl nutným podkladem každé městské obce. Trhem se měnila ves na městečko a také město dostalo do vínku vždy alespoň jeden nový trh. Podstatného rozdílu mezi městem a městečkem nelze zatím postihnouti, zdá se, že označení »civitas«, »stadt«, »město« bylo jistým druhem pocty a označovalo místa nadaná určitým právem, které z jeho obyvatel vytvářelo společenstvo, právnickou osobu. Obsah těchto termínů je patrně širší nežli »oppidum«, »städtel«, »městečko«. Zatím co v našich zemích vsi jsou povyšovány na městečka již od 13. stol., povyšování poddanských městeček světských vrchností lze určitě postihnouti až za krále Vladislava II., tedy ve stejné době, kdy stoupá také počet udělených tržních privilegií. Povyšování městeček na města i vsí na městečka úzce souvisí se snahou vyšších stavů uškoditi svobodným královským městům.

III. Stejné pohnutky otevřely českému panovníkovi i další cestu k přímému proniknutí do vnitřního života poddanských měst a městeček. Jde o *městské erby a pečeti.* Zatím co městské obce světských i duchovních feudálů dostávaly z počátku právo užívati pečeti od své vrchnosti, od nastoupení Vladislava II. na český trůn uděluje je téměř bez výjimky český král, a to ve spojení s právem užívati erbu. U českých měst se totiž objevují erbovní znamení až od husitské revoluce, ale oba vyšší stavy nepřály těmto snahám. Když nemohly zabrániti užívání městských erbů, tak se snažily alespoň snížiti jejich význam, že vyprošovaly na slabém panovníkovi výhody a pocty královských měst i pro své městské obce.

Od konce 15. století jsou známa pouze čtyři privilegia, v nichž sami páni udělují svým městským obcím pečeť. Tři listiny rožmberské z doby kolem r. 1500 se týkaly vskutku pouze pečeti, neudělují se jimi erby, takže páni z Růže v těchto případech nepřekročili vlastně meze své pravomoci. Naproti tomu Dobrohost z Ronšperka uděluje r. 1502 Poběžovicům nejen pečeť, ale i erb; tento jediný posud známý případ lze vysvětliti odbojným postojem Dobrohostovým proti českému králi.

Také pokud se týče barvy pečetního vosku, rozhoduje o ní nebo ji polepšuje (z přirozené na zelenou anebo ze zelené na červenou) jedině král.

IV. *Právo povoliti hradby* bylo z počátku výhradní výsadou zeměpána, ale později rozhodoval patrně přímo pán města nebo městečka. Teprve od druhé poloviny 15. stol. se uplatňují obě složky, bezprostřední vrchnost i král, jak názorně ukazuje případ Teplé, západočeského městečka premonstrátského kláštera.

DIE RECHTSGEWALT DES KÖNIGS VON BÖHMEN ÜBER UNTERTANE STÄDTE UND MARKTFLECKEN

Antonin Haas

Alle Städte und Märkte in Böhmen werden in zwei Gruppen eingeteilt, in königliche und untertane. Zu der ersten gehören jene Orte, welche als ihren einzigen Herrn den König oder die Königin von Böhmen hatten, die zweite bilden jene Städte und Märkte, wo zwischen dem Landesherrn und den Bürgern eine weltliche oder geistliche Obrigkeit stand. Wenn auch ihr unmittelbarer Herr die Obrigkeit war, hatte der Herrscher von Böhmen das Recht, in ihr Leben in folgenden vier Belangen einzugreifen:

1. *Die ausschließliche Verleihung des Marktrechtes*, was ein königliches Regale war. Die ältesten städtischen Marktprivilegien lauten auf Wochenmärkte, welche keine größere Kapitalskonzentrierung voraussetzen, aber durch ihre Regelmäßigkeit eine günstigere materielle Grundlage für das städtische Leben bieten als die Jahrmärkte. Diese erscheinen zwar in den böhmischen Ländern schon vor dem Entstehen der Stadtgemeinden, aber die untertanen Städte und Flecken werden damit weniger oft und auch später als mit Wochenmärkten beliehen. Der Landesherr macht keinen grundsätzlichen Unterschied zwischen Märkten in königlichen und untertanen Städten. Auch ihre Besucher erhalten die Gewähr freien Zugangs und Abgangs, der städtische Markt ist durch das Meilenrecht geschützt und durch die Bestimmungen über den pflichtmäßigen Besuch und durch das obligatorische Stapelrecht unterstützt. In jedem Fall aber konnte das Marktrecht nur mit Wissen und mittels des Herrn der Stadt oder des Fleckens verliehen werden.

Die einzige Ausnahme bilden vier Privilegien, welche von den Rosenbergern, dem mächtigen südböhmischen Geschlecht, welches es gewagt hat, sich einige Male gegen den König zu empören, verliehen worden waren. In diesen Urkunden wird ausdrücklich vermerkt, daß die Märkte nur für die Rosenbergischen Untertanen bestimmt seien. Ihre Besucher erfreuten sich begreiflicherweise nicht der Gewährleistung des sicheren Zuganges und Abganges, die nur der Landesherr verbürgen konnte. Zur Erlassung der Rosenberger Markturkunden konnte es erst in der Zeit der geschwächten Königsmacht und der erhöhten Entwicklung des ständischen Einflußes auf die Leitung des Staates kommen, d. h. in der zweiten Hälfte der Regierung Wladislaws II. am Ende des 15. und in den ersten Jahrzehnten des 16. Jahrhunderts.

2. Mit dem Marktregale hängt *das Recht, ein Dorf zum Marktflecken und einen Marktflecken zur Stadt zu erheben*, zusammen, denn der Markt war eine notwendige Grundlage für jede Stadtgemeinde. Erst durch Verleihung des Marktes konnte sich ein Dorf in einen Marktflecken umwandeln und auch die Stadt bekam stets als Angebinde wenigstens einen Markt. Einen wesentlichen Unterschied zwischen Stadt und Marktflecken kann man vorläufig nicht feststellen, es scheint, daß die Bezeichnung »civitas«, »Stadt« eine Art von Ehrung war und Orte bezeichnete, welche mit einem bestimmten Recht bedacht waren, welches aus ihren Bewohnern eine Genossenschaft, also eine juristische Person schuf. Der Inhalt dieser Bezeichnungen ist wahrscheinlich weiter als »oppidum«, »Städtel«.

In unserem Lande werden die Dörfer schon vom 13. Jahrhundert an zu Marktflecken erhoben, untertane Marktflecken der weltlichen Obrigkeiten aber erst unter König Wladislaw II; das hängt mit dem Bestreben der höheren Stände zusammen, die freien königlichen Städte nicht nur auf wirtschaftlichem, sondern auch politischem Gebiet zu schädigen.

3. Unter der Regierung König Wladislaws II. geht *das ausschließliche Recht der Verleihung von Wappen und Siegel* auch an untertane Städte und Marktflecken auf den Herrscher über; das hängt zum Teil mit der Verwirrung dieser beiden Begriffe zusammen, wozu es nach der Hussitenrevolution gekommen war. Anfangs erhielten die Stadtgemein-

den das Siegelrecht direkt von ihrer Obrigkeit, als aber während der Hussitenrevolution die böhmischen königlichen Städte Wappen zu gebrauchen begannen, als Zeichen ihrer erhöhten Bedeutung und Macht, versuchten die weltlichen Obrigkeiten diese Tatsache dadurch abzuschwächen, daß sie vom schwachen Herrscher die gleichen Begünstigungen und Ehrungen auch für ihre Stadtgemeinden erbaten. Auch was die Farbe des Siegelwachses anbelangt, entscheidet darüber oder verbessert sie (von der Naturfarbe auf Grün und von Grün auf Rot) allein der König.

Seit dem Ende des 15. Jahrhunderts sind nur vier Ausnahmen von der eben angeführten Entwicklung bekannt. In drei Fällen aus der Zeit um das Jahr 1500 verleihen die Rosenberger dreien ihrer Marktflecken in der Tat bloß das Recht, ein Siegel, nicht aber ein Wappen zu gebrauchen, so daß die Verleiher hier eigentlich nicht die Grenzen ihrer Machtbefugnis überschritten haben. Dobrohost von Ronsberg gibt im Jahre 1502 Poběžovice nicht nur ein Siegel, sondern auch ein Wappen. Dieser bisher einzige bekannte Fall läßt sich durch die rebellische Einstellung Dobrohosts gegen den König von Böhmen erklären.

4. *Das Recht der Bewilligung von Stadtmauern* war anfänglich das ausschließliche Vorrecht des Landesherrn, später entschied darüber vielleicht die Obrigkeit. Von der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts an machen sich beide Mächte geltend, sowohl der unmittelbare Herr der Stadtgemeinde, als auch der König. Ein klares Beispiel für diese Tatsache ist der Fall Teplá, eines westböhmischen Marktfleckens, das dem Prämonstratenserstift gleichen Namens gehörte.

PRÁVNÍ TERMINOLOGIE V DÍLE KARLA JAROMÍRA ERBENA

Vladimír Růžička

Karel Jaromír Erben je pro každého především význačným básníkem českého národního obrození. Tato jeho tvůrčí činnost byla velmi často monograficky zpracovávána.[1] Vysoce byly oceněny Erbenovy zásluhy, jichž si získal ať již jako první archivář a zakladatel Archivu hlavního města Prahy, nebo jako národopisec a sběratel českých národních pohádek.[2] Erben však proslul a byl uznáván i jako výtečný znalec staré i tehdejší české právní terminologie. Jeho činnost v tomto směru nebyla dosud — až na ojedinělé a roztroušené zmínky — nikde soustavně zachycena. Předkládaná studie má býti pokusem zhodnotit činnost Erbenovu i po této stránce.

Politicky se Erben hlásil k Palackého národně liberální straně i k jeho idei federalisace Rakouska. Také v památném roce 1848 hájil tento austroslavistický program české konservativní buržoasie. V době nástupu i za trvání bachovské reakce však — až na krátkou epizodu redaktorství »Pražských novin« — se stranil politiky a veřejně nevystupoval,[3] věnovav se jen svým oblíbeným zájmům, t. j. jednak bádání v oboru české historie a ethnografie, jednak činnosti literární. Na veřejnost vystoupil opět až

---

[1] Nejpodrobněji: Antonín Grund v monografii »Karel Jaromír Erben«, Praha 1935, kde uvedena i ostatní literatura; též »Souborné dílo K. J. Erbena«, sv. I.—V., Praha 1938 až 1940.

[2] Václav Vojtíšek, Karel Jaromír Erben archivářem král. hlav. města Prahy (Věstník obecní král. hlav. města Prahy, XVIII/1911, str. 446—448); týž, Karel Jaromír Erben, první archivář hlav. města Prahy (Věstník hlavního města Prahy, 1930, roč. 37, č. 46, str. 1097 až 1099); týž autor v publikaci »Archiv hlavního města Prahy. (O jeho vývoji, sbírkách a významu)«, Praha 1933, str. 24—26; též »Archiv hlavního města Prahy. Průvodce po fondech a sbírkách«, Praha 1955, str. 8. Erbena — národopisce — jakož i »klasického vypravěče české pohádky« vděčně vzpomněli naposledy: Olga Skalníková (Český lid, 1951/6, str. 251—252) a Rudolf Lužík v předmluvě k novému vydání Erbenových »Českých národních pohádek«, Praha 1955.

[3] Ani později, v době oživení veřejného života nepřijímal Erben žádné politické funkce. Z jeho dopisu Rotšlapilovi ze dne 14. 3. 1861 se dovídáme, že mu byl dokonce nabízen i poslanecký mandát. Erben však odmítl. Píše o tom: »Vybízeli mne, abych také někde kandidoval, ale já řekl, že potřebuji pokoj a že prosím, aby mi ho také popřáli.« (V. Brandl, Život Karla Jaromíra Erbena, str. 70, Praha 1887).

v r. 1867, kdy byl jedním z účastníků zájezdu na slovanskou národopisnou výstavu v Moskvě.[4] V příštích letech účastnil se Erben oslav 50letého trvání Českého musea, spolupracoval dále při položení základního kamene k Národnímu divadlu, jakož i při oslavách Jana Husa.[5]

*

Již v době právnických studií bylo Erbenovi umožněno, aby si osvojil čistý a jadrný sloh staré češtiny. Na návrh historiografa království českého Františka Palackého byl totiž pořizován opis obsáhlého díla kronikáře Pavla Skály ze Zhoře.[6] Na přání Palackého přepisoval Erben spolu se svým přítelem, právníkem Karlem Havlíkem ze Skálovy »Historie církevní«, zvláště části jednající o povstání českých stavů z r. 1620. Oba pracovali na přepisu po několik let.

Rok po skončení právnických studií (1838) pomáhal Erben Palackému při uspořádání českého korunního archivu, kterýžto vzácný materiál byl uložen ve vlhké místnosti chrámu svatovítského a pomalu již propadal zkáze.[7] Později, od r. 1843 pracoval spolu s V. V. Tomkem i při zakládání českého diplomatáře.[8] Z podnětu Palackého sbíral k tomu potřebný listinný materiál, roztroušený dosud po různých archivech městských, klášterních i šlechtických. Zatím co Tomek zpracovával materiál v archivech pražských, měl Erben na starosti archivy venkovské. Tak od r. 1843 prohlédl zvláště archiv českobudějovický, domažlický, soběslavský, táborský, dále schwarzenberský v Třeboni, černínský v Jindřichově Hradci a prohlédl a uspořádal i Clam-Gallasův archiv ve Frýdlantě.[9] V archivech pracoval v letních měsících, ale ani v zimě neustal v přípravných pracích pro český diplomatář. Vypisoval v této době příslušný materiál v Praze ze zemských desk.

I při své úřední činnosti jako asistent Českého musea a aktuár Královské české společnosti nauk měl Erben příležitost se blíže seznámit se starými právními a historickými památkami českými, na nichž nejlépe mohl poznat původní neporušenost českého jazyka. Erben plně využil všech těchto možností a osvojil si tak záhy nejen vytříbený sloh staré češtiny, ale ovládl i starou češtinu právnickou, což mu neobyčejně pomohlo při jeho dalších pracích vědeckých.

V roce 1847 účastnil se Erben na velké překladatelské práci spolu s dr.

---

[4] K tomu: Milan Prelog, »Pouť Slovanů do Moskvy roku 1867«, Praha 1931.

[5] »Česká literatura národního obrození«. Učební texty vysokých škol. Vypracoval kolektiv pracovníků při katedře české literatury filologické fakulty KU, Praha 1956, str. 275 až 277.

[6] Přepis zachován v rukopisném materiálu Národního musea (F. M. Bartoš, Soupis rukopisů Národního musea v Praze, sv. I, str. 111, rkp. č. 532, III A 18.

[7] »Květy« 1868/3, str. 30.

[8] Erben o tom píše v dopise z 20. 12. 1843 K. V. Zapovi (Český lid, XXI/1912, str. 114); též V. V. Tomek, Paměti z mého života, I, str. 184, Praha 1904.

[9] Tomek, Paměti I, str. 184; také J. Emler v Ottově slovníku naučném, sv. VIII/1894, str. 693—695.

J. Fričem, dr. Ant. Strobachem, K. Havlíkem a J. Neubauerem. Jmenovaní pořídili český překlad »Obecního řádu soudního a řádu konkursního« z 1. V. 1781, č. 13 a 14 Sb. z. s.,[10] jelikož první překlad pořízený J. V. Zlobickým naprosto nevyhovoval. K práci připojen jako doplněk i překlad předpisu o »stručném řízení v rozepřích civilních« ze 4. I. 1846. Autoři překladu vypracovali k němu i německo-český a česko-německý rejstřík slov přicházejících v originále i překladu. Nejen sám překlad, nýbrž i rejstříky jsou vypracovány vzorně, jak na to bylo již vícekráte upozorněno.[11] Četné výrazy užívané v překladu jsou již dnes pochopitelně zastaralé. To platí zejména o heslech: »přiházka, prodej přihazovací« (Versteigerung), »přehad« (Überschätzung), »prodáwka« (Feilbietung), »řeč nákonečná« (Gegenschlussrede), »nážaloba« (Widerklage) a j. Dnes bychom místo nich užili výrazů: dražba, přecenění, prodej, odpověď konečná a žaloba vzájemná nebo protižaloba. Do rejstříku se však dostal i směšný a kuriosní výraz »velkodělník«, jímž mělo býti nahrazeno slovo »fabrikant«. Autoři si byli patrně vědomi kuriosity tohoto výrazu a proto termín »velkodělník« se objevil jen jako návrh v rejstříku a nikoliv v textu překladu.

Od r. 1847 překládal Erben spolu s V. Grünwaldem, J. Jirečkem a J. Neubauerem též »Všeobecný občanský zákoník« z r. 1811. Překlad jeho byl na přání vlády skutečně dokončen a poslán r. 1850 k revisi do Vídně.[12] Tam však mezi tím již došlo k likvidaci kladných výsledků buržoazně demokratické revoluce r. 1848 a k nastolení vojensko-byrokratického absolutismu Bachova. Za takto změněné situace ministerstvo spravedlnosti a vláda neměly již zájem ani o český překlad občanského zákoníka. Práce českých právníků přišla tak nazmar. Překlad zůstal původně u Al. Šembery, který jej ještě v roce 1856 měl u sebe,[13] ale později objeven u syna ryt. Neubauera ve Vídni.[14]

V bouřlivém roce 1848 se snažil i Erben přispívati ke zdaru snah, jež česká buržoasie vyvíjela šíříc a uvádějíc v život v Čechách nové myšlenkové proudy postupující nezadržitelně Evropou. Tak 11. března účastnil se Erben památné schůze ve svatováclavských lázních, byl členem ozbrojeného sboru »Svornost«, zřízeného v březnu, 20. dubna byl zvolen členem »Národního výboru« vzniklého 13. t. m. spojením »Svatováclavského výboru« s guberniální komisí Stadionovou, dále podepsal 4. dubna projev

---

[10] Práce vyšla pod názvem: »Obecní řád soudní a řád konkursní Čech, Moravy, Slezska, Rakous nad Enží i pod Enží, Štýrska, Korutan, Gorice, Gradiště, Tyrol a Rakouských předzemí; též i předpis o stručném řízení v rozepřích civilních«; Praha 1848. Autoři v »Úvodu« označili překlad jen za soukromý, za jakési dobré zdání, jehož by mohlo býti použito při pozdějším vydání překladu úředního.

[11] V. Vaněček, České právnictví za kapitalismu, str. 25, Praha 1953; též H. Jireček, Právnický život v Čechách a na Moravě, str. 483, Praha—Brno, 1903.

[12] Tak uvádí sám Erben v »Právníku«, I/1861, str. 354.

[13] »Sborník věd právních a státních«, XVII/1917, str. 78.

[14] H. Jireček, Právnický život ..., str. 483.

pražských spisovatelů proti šovinistickému útoku libereckého listu »Reichenberger Wochenblatt« ze dne 1. dubna, jenž opět rozvířil dočasně uklidněnou hladinu národnostních bojů v Čechách, podepsal téhož dne i veřejnou vyhlášku pražských spisovatelů namířenou proti prozatímnímu tiskovému zákonu z 29. března téhož roku. Byl dále členem výboru, který připravoval svolání Slovanského sjezdu, v kteréžto funkci podepsal »Provolání ke všem rakouským Slovanům« z 1. května, jakož i »Provolání k neslovanským národům v Rakousku« z 5. května. Posledního květnového dne odjel společně s V. D. Lamblem do chorvatského Záhřebu, aby zde agitoval pro účast Jihoslovanů na sjezdu. Kromě toho byl Erben členem spolku »Slovanská lípa«, jenž po rozpuštění Národního výboru se stal jakýmsi jeho nástupcem a v němž členství bylo považováno za projev radikálně českého smýšlení. S bouřemi vypuknuvšími v Praze o svatodušních svátcích však — stejně jako Palacký a Šafařík — nesouhlasil a později, za bachovské reakce, kdy na přímý zásah Lva Thuna byl zvolen archivářem hl. m. Prahy (1851), stal se loyálním občanem.[15]

Do druhé poloviny r. 1848 a počátku r. 1849 spadá i redaktorská činnost Erbenova ve vládních »Pražských novinách«. Erben přijal sice jejich redakci — jsa si vědom svého svízelného materiálního postavení — ale učinil tak s rozpaky a teprve po domluvě Palackého.[16] Noví redaktoři (Erben a J. Jireček) slibovali ve svém nástupním prohlášení, že »majíce na zřeteli zásadu umírněného liberalismu« budou usilovati o dokonalé provedení konstituce, zvláště pak o to, aby jazyk český ve školách a úřadech byl postaven na roveň německému.[17]

Je nepopíratelnou zásluhou Erbenovou, že jako odpovědný redaktor přijímal k otištění i články s thematikou právní. Šlo o populárně psané články, jichž autoři se snažili odpovídati na důležité aktuální otázky doby.[18] Na

---

[15] K tomu: »Česká literatura národního obrození«, str. 275, ze starších prací: F. Roubík, Český rok 1848, Praha 1931, zejm. str. 93, 144, 151, 152, 167, 196 a 229; »Časopis českého musea« XXII/1848, str. 18 a 19 v článku »Historická zpráva o sjezdu slovanském« (též samostatně, Praha 1848); »Národní listy« ze 7. 11. 1911, č. 308 v článcích J. Svobody »Karel Jaromír Erben v r. 1848« a dr. J. Karáska »Z korespondence K. J. Erbena«; V. V. Tomek, Paměti z mého života, I, str. 269; cit. mon. Ant. Grunda, str. 55, 62 a 149 násl. a V. Brandla, str. 31—32.

[16] Srov. cit. mon. Ant. Grunda, str. 57.

[17] »Návěští« uveřejněné v »Pražských novinách« dne 20. července 1848.

[18] Mnohé z nich jsou bez podpisu, jiné označené jen šifrou. Z podepsaných článků sluší tu uvésti na př.: J. Procházky »Mravní následky zrušení poddanství pro sedláka« (P. N. z 19. a 21. 12. 1848, čís. 98 a 99), »Zrušení šlechty« (P. N. z 8. 2. 1849, čís. 22), kde se autor přimlouvá pro zrušení šlechtických praerogativ, »Obec základ konstituce« (P. N. z 25. 1. 1849, čís. 14), K. V. Uhlíře »Výminek« (P. N. z 6. 10. 1848, čís. 56), »Správa obecního jmění ve vesnicích« (P. N. z 12. 11. 1848, čís. 77), J. Vintíře »Co se od úředníků při konstituci očekává« (P. N. z 8. a 10. 8. 1848, čís. 12 a 13). Kromě toho otiskovaly »Pražské noviny« i další právnické články, jako »O důkladnosti veřejného a ústního řízení soudního při zločinech« (P. N. z 23. a 25. 3. 1849, čís. 47 a 48), »Obec a stát« (P. N. z 18. 1. 1849, čís. 10), »O desátku a povinnosti přijímat vojsko do bytu« (P. N. z 19. 1. 1849, čís. 11), vesměs označené jen šifrou.

pravděpodobné autorství Erbenovo ukazují dva články: »Slovo o postavení některých úředníků« a »O coelibátu duchovním«, z nichž poslední je označen šifrou »Milet«.[19]

Erben vedl redakci »Pražských novin« jen do 30. března 1849. Své odstoupení oznámil však čtenářům již 18. března. Rozhodl se pro tento krok jednak z toho důvodu, protože funkce redaktorská znamenala pro něho velké časové zaneprázdnění,[20] neboť musel provádět úpravu zvláště právnických článků přijímaných redakcí k otištění, ale hlavně proto, že nesouhlasil se záměry Lva Thuna, který zamýšlel »Pražské noviny« přeorientovat ve smyslu oktrojované ústavy ze 4. března na směr centralistický, kterýžto směr Erben »co vlasti a národu našemu zhoubný a v právech jeho jej zkracující na žádný způsob zastávati nechtěl«.[21]

Zmíněnými již pracemi překladatelskými však zdaleka nekončí Erbenova činnost v tomto směru. V roce 1850 výstižně přeložil »Obecní řád královského hlavního města Prahy« z 27. dubna 1850, č. 85 z. z.[22], jakož i prozatímní trestní řád ze 17. ledna 1850, č. 25 ř. z. V témže roce pak skončil překlad trestního zákona z 27. května 1852, č. 117 ř. z., jejž překládal spolu s Ant. Strobachem a J. Neubauerem. Při této práci měli překladatelé a zvláště Erben, jehož smysl pro terminologickou přesnost a jazykovou čistotu se již několikrát jasně ukázal, časté neshody — jak o tom sám píše —[23] s redaktorem české části říšského zákoníka Al. V. Šemberou. Tak byl Erben nucen ostře se ohraditi proti Šemberou prosazovanému nesprávnému překladu německého »versuchter Todtschlag« jako »zabíjení«, když překladatelé tu správně navrhovali »pokus zabití«. Trestní zákon vyšel r. 1852[24] po některých úpravách provedených Beckem[25] a Šemberou.[26]

Šemberovo »zabíjení« se sice — patrně na upozornění Rybičkovo — do úředního překladu trestního zákona nedostalo, přesto však návrh překladatelů na užívání slova »pokus« našel málo pochopení u redaktorů. V § 8.

---

[19] »Pražské noviny« z 5. 10. 1848 a 25. 3. 1849, čís. 55 a 48.

[20] Erben v této době věnoval mnoho času jednak překladu »Občanského zákoníka«, jednak si připravoval potřebný materiál pro komisi, z jejíž práce vyšel r. 1850 terminologický právnický slovník.

[21] »Květy«, 1868/3, str. 31.

[22] Překlad vyšel též pod názvem »Obecní řád pro Prahu od 27. dubna 1850«. Erben se o této práci zmiňuje v dopise Rybičkovi ze dne 29. 4. 1850 (Grund, ... str. 203).

[23] Dopis Erbenův Rybičkovi z listopadu 1850: »Zákonník říšský a zákon trestní není žádná hračka, aby se snad v něm pouhé libůstky prováděly ..., zde jde ... o celou důvěru k české terminologii a způsobnosti jazyka českého k úřadování« (V. Brandl, Život, str. 38 a 39).

[24] Vyhlášen byl císařským patentem ze dne 27. května 1852, čís. 117 ř. z. (Obecný Zákonník říšský a Věstník vládní pro císařství rakouské, částka XXXVI, 1852). Je to v podstatě doplněný a rozšířený »Trestní zákon o zločinech a těžkých policejních přestupcích« z 3. září 1803.

[25] Dr. Antonín Beck, redaktor říšského zákonníka ve vídeňském ministerstvu spravedlnosti.

[26] Šembera o tom píše Erbenovi v dopise ze dne 27. VIII. 1852 (Grund, ... str. 203).

trestního zákona je totiž fráze »der Versuch einer Uebelthat« přeložena nikoliv »pokus zlého skutku«, nýbrž »početí zlého skutku«.[27]

V letech 1849—1850 měl Erben vynikající podíl na práci zvláštní komise svolané v srpnu 1849 do Vídně. Komise tato měla za úkol vypracovat právnické názvosloví pro všechny rakouské Slovany. Pracovala — pod vedením P. J. Šafaříka — v pěti národnostních sekcích. Členy české sekce byli kromě Erbena z právníků ještě Ant. Beck, Ant. Rybička a Al. V. Šembera.[28]

Základem práce české sekce byla z velké části vyspělá staročeská právní terminologie a na Erbenovi, jako na uznávaném jejím znalci ležela největší tíha práce. Byl si toho také plně vědom, a proto počátkem roku 1849, kdy se již uvažovalo o svolání této komise, připravoval si potřebný materiál excerpováním právních výrazů i frazeologie ze staročeských pramenů. Při vlastní práci v českém oddělení komise postupoval nejvýš odpovědně, zvláště při tvoření nových slov.

Slovník německo-české právní terminologie, třebaže jeho vydání byly kladeny vídeňskou vládou do cesty značné překážky, zvláště od sklonku r. 1849 a v r. 1850, kdy došlo opět k přitužení politického života a k návratu reakce a absolutismu, přece jen po překonání všech obtíží vyšel v červenci 1850 s předmluvou P. J. Šafaříka,[29] který zde vřelými slovy ocenil zásluhy Erbenovy.[30]

Ani při vydávání starých památek české literatury nezapřel Erben právního historika a znalce právní terminologie. Jasně nás o tom přesvědčuje pohled do pečlivě uspořádaného rejstříku k jeho edici »Tomáše ze Štítného Knížky šestery«.[31] Erben tu vysvětlil význam starých, v jeho době již nepoužívaných a nejasných právnických slov i frází. Hesla jsou z velké části opatřena vším, co mohlo přispět k lepšímu jich porozumění, t. j. — kromě dobového výkladu — latinskými i německými ekvivalenty, namnoze i běžně nepoužívanými. K heslům těm patří např.: »odběžné« (statek opuštěný),

---

[27] Srov. »Obecný Zákonník říšský a Věstník vládní ..., č. XXXVI/1852, § 8, str. 498, podobně tamtéž v § 9 a 47, str. 499 a 505; jinak již v Lepařově vydání trestního zákona o zločinech, přečinech a přestupcích z r. 1852, str. 13, 14 a 31, Praha 1901.

[28] Podrobnou zprávu o práci této komise přinesla naposledy stať Vladimíra Růžičky »Vědecké zpracování české právní terminologie, zvláště v 19. století«, Právněhistorické studie III/1957, str. 145 násl.

[29] Práce vyšla pod názvem »Juridisch-politische Terminologie für die slawischen Sprachen Oesterreichs«. Von der Kommission für slawische juridisch-politische Terminologie. Deutsch-böhmische Separat-Ausgabe, Wien, 1850.

[30] Předmluva, str. XIII. Zhodnocení práce Erbenovy v překladu zní: »Povinnost pravdy a spravedlnosti nutí autora této předmluvy výslovně připomenouti, že zpracování materiálu shromážděného českou sekcí komise a přípravu tohoto zvláštního vydání pan Erben jak ve Vídni, tak i za tisku v Praze s takovou horlivostí a pílí podnikl, jež ke zdaru díla podstatně přispěly. Velikost této práce může pravdivě a úplně oceniti jen ten, kdo sám, čině pokusy v lexikálních nebo podobných pracích ze zkušenosti ví, s jakou námahou je spojeno v tak krátkém čase dokonalé zvládnutí a uvedení v náležitou formu takového množství slov i frazeologie tohoto druhu, jak se v předloženém díle stalo.«

[31] »Tomáše ze Štítného Knížky šestery o obecných věcech křesťanských«, Praha 1852. Vysvětlení slov a věcí, str. 313—351.

derelictum, verlassenes Gut, Auctionsgut; »právati« (spravovati), regere, verwalten; »rok domácí« (soud soukromý, přátelský), Schiedsgericht, Friedensgericht; z frazeologie je to na př.: »věže se dopustiti« (propadnouti trestu vězení), die Kerkerstrafe verwirken; »věží pokázati« (dáti do vězení někoho) i mnohá jiná.

Podobně i vydání staročeské legendy »Život svaté Kateřiny«[32] opatřil Erben staročeským slovníčkem,[33] v němž vysvětlil význam »temnějších« slov a frází. K právnickým patří na př.: »obvěniti« (nevěstě nad věno jistý dar dáti), Gegengift geben; »práv býti« (právo míti na své straně); »přesúditi« (soudem překonati, poraziti); »proviniti« (vinou ztratiti); »rok« (umluvený čas, termín, lhůta); »roky vzíti« nebo »roky bráti« (jistý čas umluviti); »umýtiti« (uplatiti mýto); »vaz« (vazba), vinculum i četná další hesla.

Erben správně chápal důležitost etymologie pro výklad významu starých českých právnických slov. Proto ve svém největším edičním díle ze staré české historie »Regesta diplomatica«, v nichž se vcelku s úspěchem pokoušel o výklad nejstarších českých slov objevujících se ojediněle v latinských listinách, naznačoval u mnohých z nich i etymologický původ.[34] Jde o tato hesla: cestné, čistotné, čtvrtné, dědiny kladské, dušník, hostinné, hrnečné, chomutné, nářez, odchodné, osep, otročí, pojízda, póhončí, póvod, ranník, súd slibný, sok, svod, sudař (sudarius, cudař),[35] šestné, tenetné, tržné, úročiště, vinník, viselec, vřez, výboj, zahradné a žitné. Správně poukázal na starší tvar termínu »nestojte«, z něhož vznikl tvar novější, t. j. »nastojte«.[36] V souhlase s Brandlem,[37] ale nesprávně, vyložil Erben význam termínu »nádvoří« a sice jako »obvinění majitele domu v případě nálezu corporis delicti na jeho dvoře«, ačkoliv »nádvořím« byl označován majetkoprávní delikt, jenž spáchal ten, kdo použiv násilí, vtrhl na cizí dvůr.

Etymologickými výklady slov zabýval se Erben i ve svých »Dějinách Chodů«.[38] Tak se pokusil vysvětlit původ jména »Vogast« (Vogastisburg) od staročeského »tugość« (tuhost), což prý označovalo domažlickou tvrz.[39]

---

[32] »Život svaté Kateřiny«. Legenda. V královské bibliotéce v Stockholmě objevil a vydal Josef Pečírka, k tisku zredigoval a vysvětlením temnějších slov opatřil K. J. Erben. V Praze 1860.

[33] Tamtéž, str. 198—221.

[34] »Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae«, I, Praha 1855, Glossarium, str. 808—812.

[35] I zde si Erben počínal správně odvozuje slovo »cudař« od »súd« a nikoliv jako Brandl a H. Jireček od »cúditi«. K tomu srov. cit. stať Vl. Růžičky, str. 158, 159.

[36] Termín »nastojte« (nestojte) znamenal ve staročeštině »pomozte«, srov. Holub—Kopečný, Etymologický slovník jazyka českého, str. 240 a 350, Praha 1952; též cit. stať Vl. Růžičky, str. 157.

[37] V. Brandl, Glossarium illustrans bohemico-moravicae historiae fontes, Brno, 1876, str. 165.

[38] Tato práce Erbenova vycházela na pokračování v časopise »Květy«, 1868/3, na str. 59—62, 68—70, 75—78 a 83—86.

[39] Erbenovo mínění bylo ovšem již překonáno. Posledně shrnul výsledky dosavadního bádání o tomto místním jménu Ant. Profous v práci »Místní jména v Čechách«, I, pod heslem »Domažlice«, str. 381—384, Praha 1947.

I Erbenovy — ne příliš četné — recense historických edic svědčí o jeho jasně vyhraněném citu pro jazykovou a terminologickou správnost. Neuspokojilo ho na příklad první vydání »Knihy Tovačovské«, nedostatečně pořízené K. J. Demuthem podle deskového rukopisu brněnského. Právem vytýkal vydavateli v recensi jeho práce[40] jak pravopisné, tak i terminologické poklesky, které často zatemňovaly i smysl textu.

Do začátku let šedesátých, kdy po pádu bachovského absolutismu počal se opět veřejný život uvolňovat, spadá další důležitá činnost Erbenova. Roku 1861 počal v Praze vycházet odborný časopis českých právníků »Právník«. Erben byl jedním z jeho zakladatelů a rovněž spoluredaktorem prvních dvou ročníků. K úkolům, které si časopis vytkl, patřila i péče o vybudování české právní terminologie.[41] Správně bylo přitom chápáno, že nejdůležitějším zdrojem a nejlepší pomocí při tvorbě soudobé právní terminologie je vyspělá česká terminologie, jež platila v Čechách v době české stavovské monarchie a jež je obsažena ve starých právněhistorických památkách. Bylo jistě zásluhou Erbenovou, že v prvních ročnících »Právníka« byly otiskovány některé z těchto památek[42] a že v historicko-literární části časopisu se objevovaly i četné články teoretické,[43] jimiž také měla být »křísena slavná kdysi věda právnická«.[44]

Studium starého českého práva a staré právní terminologie mělo tak tvořiti základ pro tvorbu soudobé právní terminologie. Kromě toho mělo býti pobídkou i pro české soudce, advokáty, notáře a české úředníky vůbec k lepšímu a snažšímu osvojování si správné právnické češtiny, když říjnovým diplomem z r. 1860 byly opět vzbuzeny naděje — jak se však později ukázalo, marné — na uskutečnění rovnoprávnosti všech národů v Rakousku a z toho plynoucí povinnost, zvláště českých soudců, užívati při řízení ústním i vyřizování písemném jazyka stranám srozumitelného,[45] v Čechách tedy jazyka českého.

V roce 1864, kdy byla založena »Právnická jednota«, stal se »Právník« jejím orgánem. Erben sice mezitím již přestal býti jeho spoluredaktorem (začátkem r. 1863), neboť tato činnost mu zabírala příliš mnoho času,[46] ale

---

[40] »Památky archeologické a místopisné«, díl III, str. 142—143, Praha 1859.

[41] Viz »Právník«, I/1861, str. 365 v redakčním článku ke čtenářům.

[42] Tak na př. v »Právníku«, sv. I/1861 bylo z těchto památek uveřejněno: »Nálezové práv zemských tohoto slavného království Českého« z r. 1536; »Smlouva svatováclavská« z r. 1517; »Narovnání o hory a kovy z r. 1575« s vysvětlením cizích a některých méně obyčejných slov.

[43] Tamtéž, viz článek H. Jiřečka »O starých soudech slovanských v zemi české«, nebo Slavíčkovu stať »Upomínka na tak-zvané soudy boží« a j.

[44] Tamtéž, str. 4. v článku »Naše úloha«. K tomu: Václav Vaněček, České právnictví za kapitalismu, Praha 1953, str. 37.

[45] »Právník«, I/1861, str. 3.

[46] Erbenova redaktorská činnost ho značně vyčerpávala, neboť v této funkci musel čísti, opravovati nebo dokonce předělávati články redakcí přijaté. Svěřuje se s tím v dopise Rotšlapilovi ze dne 19. ledna 1862 (V. Brandl, Život, str. 71, 72).

práci v »Právnické jednotě«, zvláště šlo-li o právní terminologii, se nikterak nevyhýbal. Patří jistě také k jeho zásluze, že již v ustavující schůzi »Právnické jednoty« bylo rozhodnuto o zřízení zvláštní komise,[47] jež měla na základech staré české právní terminologie vypracovati novou terminologii i frazeologii.[48] Předsedou komise byl zvolen v další schůzi K. J. Erben.[49]

Práce na tomto úkolu »Právnické jednoty« pokračovala však nejen velmi zvolna, nýbrž k slibovanému vydání terminologie a frazeologie tiskem vůbec nedošlo. Přesto však práce komise nevyšla úplně naprázdno, neboť materiál zpracovaný zde v letech 1864—1872[50] (šlo asi o 6000 hesel), dala komise r. 1876 k disposici Fr. Št. Kottovi, který jej pak využil při sestavování svého slovníku.[51]

Nebylo vinou Erbenovou, že terminologický a frazeologický slovník tiskem nevyšel. Erben totiž, jsa vázán jinými neodkladnými úkoly (např. v r. 1866 i přípravou české účasti na národopisné výstavě moskevské), vzdal se již r. 1866 předsednictví i členství v této komisi[52] a při její reorganisaci a přeměně v pětičlenné »ředitelstvo« nebyl již do tohoto orgánu zvolen.[53]

Erben byl bdělým strážcem správnosti právnické češtiny a zasahoval vždy a všude, kdy — podle jeho mínění — byl pravý smysl staročeských i soudobých právních rčení a výrazů nejasně nebo nesprávně vysvětlován. Tak r. 1866 iniciativně vystoupil proti jednostrannému výkladu fráze »práv býti«.[54] Erben správně poznal,[55] že rčení to má dvojí význam. Znamená buď *povinnost* (práv býti někomu z něčeho něčím), nebo *právo* (práv býti proti někomu soudem nebo před soudem, totiž spravedliv nalezen býti).

*

Erbenova historická erudice a výtečná znalost staročeské i soudobé terminologie, jakož i jeho zběhlost v překládání obtížných textů vynesla mu členství v různých vědeckých institucích a komisích a z toho plynoucí další úkoly a povinnosti. V lednu 1848 byl k návrhu Palackého zvolen členem užšího sboru Matice české, kde působil jako nástupce Jungmannův. V březnu téhož roku zvolen mimořádným a po roce řádným členem Královské české společnosti nauk. V září jmenován guberniálním translatorem německých zákonů na český jazyk a členem terminologické komise pražské-

---

[47] »Právník«, sv. III/1864, str. 853 a sv. IV/1865, str. 35.

[48] O práci této komise na uspořádání české právní terminologie a frazeologie srov. cit. stať Vl. Růžičky, str. 152, 153.

[49] »Právník«, IV/1865, str. 251 a V/1866, str. 75.

[50] Tamtéž, sv. XVI/1877, str. 68.

[51] Tamtéž, str. 45 a 69.

[52] Tamtéž, sv. VI/1867, str. 33.

[53] Tamtéž, sv. VII/1868, str. 76 a 196. Členy nového »ředitelstva« byli jen: Škarda (předseda), Fáček, Kaizl, Nittinger a Strakatý.

[54] »Právník«, IV/1865, str. 790 a 791. (Vyšlo v rubrice »Denník«, bez podpisu.)

[55] Tamtéž, sv. V/1866, str. 100—103.

ho gubernia. Erben byl rovněž vyhlédnut Palackým, aby přispíval právnickými články do naučného slovníku,[56] o jehož realisaci Maticí českou se Palacký zvláště koncem roku 1850 i později — ale bezvýsledně — zasazoval.[57] R. 1851 stal se Erben členem komise pro sestavení vědecké české terminologie pro gymnasia a reálné školy. Z práce této komise vzešel »Německo-český slovník vědeckého názvosloví pro gymnasia a reálné školy« (Praha 1853).[58]

Erben byl zcela právem jak ve své době, tak i později pokládán nejen za nejlepšího znalce národního jazyka českého, ale i za vynikajícího odborníka staré i soudobé mluvy právnické. Již v roce 1850 napsal o Erbenovi Ant. Strobach: »V překladu jak řádu trestního, tak i zákona trestního účastenství měl p. Erben (K. J.), nevyrovnaný znatel národního jazyka českého. Erbenovo jméno za to ručí . . .«[59] Také roku 1868 je Erben J. Emlerem po právu charakterisován takto: »Erben byl znám všeobecně co výtečný právník a jeho znalosti našeho jazyka právního nevyrovnal se tenkráte . . . nikdo«.[60]

Erbenovo básnické i prosaické dílo je pozoruhodné mimo jiné také tím, že jeho vyjadřovací forma je vždy jasná, čistá a výrazově nekomplikovaná.[61] Je to však snadno vysvětlitelné. Vždyť pramenem pro Erbenovu práci byla řeč lidu, a to z velké části z dob nejstarších, v nichž hledal útěchu před neradostnou pro něho přítomností. I jeho práce z oboru české právní ter-

---

[56] Palacký připravoval slovník již v letech třicátých a v r. 1833 uveřejnil část tohoto materiálu (ČČM, VII/1833, str. 316—328). O znovuzahájení slovníkových prací, jakož i o přibrání Erbena k nim viz: »Zprávu o připravování naučného slovníka pro Čechy, Moravany a Slováky r. 1852« (Dílo Františka Palackého, sv. IV, str. 79, Praha 1941).

[57] Přesto, že část hesel počínajících písmenem »A« byla již r. 1852 připravena k tisku, tato tak záslužná práce nedospěla ke konci pro nepochopení a odpor některých členů matičního sboru; viz o tom citovanou již »Zprávu o připravování naučného slovníka . . .« (D F P sv. IV, str. 77—89), též K. Tieftrunk, Dějiny Matice české, str. 18 a 135 násl., Praha 1881.

[58] Komise zřízena v červnu r. 1851. Předsedou jejím byl Pavel Josef Šafařík a členy — kromě Erbena — Tomek, Čelakovský, Štorch a později J. Jireček. K práci přibráni i pracovníci další. Právní terminologie najdeme ve slovníku pochopitelně jen málo (slovník byl totiž určen pro střední školy české, moravské a slovenské s vyučovacím jazykem českým) až na podrobněji a poměrně uspokojivě zpracované termíny z práva směnečného (připravil A. Skřivan). Erbenova účast v tomto vědeckém podniku nebyla patrně příliš velká, neboť jeho jméno nenalézáme ani mezi těmi, jimž bylo zpracování jednotlivých úseků látky přiděleno. (Viz k tomu »Předmluvu« Šafaříkovu k slovníku, str. 4 a »Paměti« Tomkovy, I, str. 373.)

[59] »Sborník věd právních a státních«, XVII/1917, str. 73.

[60] »Květy« (šifra -l-), 1868/3, str. 31. K tomu i: K. Tieftrunk, Historie literatury české, str. 178, Praha 1880.

[61] Erbenův cit pro čistotu jazyka připomněla (jak ukázal již Grund v cit. mon., str. 170) i Marie Majerová slovy »Hledá se pořád autorita, která by nám mohla předpisovat pravidla pro čistotu jazyka. Erben je z těch mocných, kteří náš jazyk stanovili. Jeho slovesná díla jsou jazykově čistá, jasná, přesná a bezpečná, že čtenář novin a špatných překladů a žel i špatných českých autorů by se měl po každé přečtené knize omýt v prameni Erbenovy češtiny«. (Panorama. Kulturní zpravodaj, 9/1931—1932, str. 138.) Čistotu Erbenovy češtiny ocenil stejně vysoko R. Lužík v předmluvě k novému vydání Erbenových »Českých národních pohádek«, str. 15, Praha 1955.

minologie se vyznačují kladnými rysy,[62] které ho odlišují od jiných právních historiků minulého století, zejména od Brandla a H. Jirečka, kteří opírajíce se o paděłky »Rukopisů« a snažíce se v právní instituci označované určitým termínem vidět a objevit něco mimořádného, docházeli nutně a často k výkladům nesprávným. Pro Erbena, jenž sice rovněž věřil v pravost »Rukopisů«, ale ve své úřední činnosti měl úzký kontakt s nejstaršími prameny, což mu jistě nemálo pomohlo k pochopení pravého významu právních institucí, jsou staročeské právní termíny především materiálem použitelným při tvorbě novočeské právní terminologie a při tříbení právnického slohu.

[62] Kladné rysy, jež chyběly četným jeho vrstevníkům, osvědčoval Erben i na jiných úsecích své mnohostranné vědecké práce. Povšiml si toho již V. F l a j š h a n s (Písemnictví české, str. 597, Praha 1901).

DIE JURISTISCHE TERMINOLOGIE IM WERKE KAREL JAROMÍR ERBENS

Vladimír Rážička

Ebenso erfolgreich, wie Erbens dichterisches Wirken war es auch seine Tätigkeit bei der Schaffung der tschechischen juristischen Terminologie. Anschaulich beweist dies sein Wirken in allen Aktionen, welche den bisherigen unerfreulichen Stand der tschechischen juristischen Terminologie verbessern sollten. Schon zur Zeit seiner juristischen Studien eignete er sich den kernigen und ausgeschliffenen Stil der alttschechischen Sprache an, in dem er sich später, im Verlaufe seiner Amtstätigkeit, ungemein vervollkommnete, so daß ihm das Lesen auch der ältesten juristischen Texte keine Schwierigkeiten bereitete. Diese Kenntnisse brachte er auch bei seinen wissenschaftlichen Arbeiten aus dem Fachgebiete des Rechtes zur Geltung, ob es nun Übersetzungen österreichischer Gesetze ins Tschechische waren, die Anfertigung von Registern zu verschiedenen alttschechischen Denkmälern, die Tätigkeit in verschiedenen Kommisionen, welche versuchten, eine neue tschechische juristische Terminologie zu schaffen und nicht an letzter Stelle auch seine Mitwirkung bei der Gründung der Zeitschrift »Právník« (»Der Jurist«).

Obwohl er selbst — als Anhänger der tschechischen konservativen Bourgeoisie — an die Echtheit der »Handschriften« glaubte, hinderte ihn dieser Glaube nicht daran, die Bedeutung der alten böhmischen Rechtsinstitutionen richtig zu begreifen. Dazu hat ihm sicherlich seine tägliche Amtstätigkeit verholfen, in der er in ständigem Kontakt mit den ältesten Quellen war.

Mit Recht wird Erben noch heute für einen der besten Kenner unserer nationalen Sprache gehalten.

UPEVNĚNÍ SOVĚTSKÉ MOCI NA VESNICI

Karol Ondris

V dějinách Velké říjnové socialistické revoluce významné místo zaujímají otázky politiky strany a sovětské moci na vesnici. Důležitým článkem této politiky v prvním roce trvání sovětské moci jsou výbory vesnické chudiny, ustavované na podzim roku 1918. Pochopit jejich význam znamená především pochopit zvláštnosti Velké říjnové socialistické revoluce.

V čem tato zvláštnost spočívá? V tom, že její bezprostřední a nejbližší úlohou je dovršení buržoasně demokratické revoluce, t. j. očista sociálních poměrů země od středověku, od nevolnictví, od feudalismu.[1] Otázky buržoasně demokratické revoluce řeší ale Říjnová revoluce jen »... mimochodem, jako „vedlejší produkt" naší hlavní a skutečné, *proletářsky* revoluční, socialistické činnosti«.[2] Jinak řečeno — bez Říjnové revoluce nemohla být buržoasně demokratická revoluce dovršena, ale stejně i Říjnová revoluce nemohla být pevně zajištěna bez dovršení buržoasně demokratické revoluce. Její dovršení je totiž otázkou další existence sovětské moci, otázkou dalšího vývoje revoluce. Je otázkou bytí, či nebytí, otázkou spojenců proletariátu, třídní základny jeho moci — pevného svazku proletariátu s pracujícím a vykořisťovaným rolnictvem.

Pokud však Říjnová revoluce dokončovala revoluci buržoasně demokratickou, je pochopitelně přijímána se sympatiemi veškerým rolnictvem. To je konečně také jedna z příčin jejího poměrně snadného uskutečnění. Rolnictvo jako celek jde za sovětskou mocí proti statkářství, neboť ví, že sovětská moc vedená bolševiky půjde v této věci do důsledků. Proto také v prvních měsících vítězství revoluce charakterisuje vesnici duch jednoty rolnictva proti statkáři. Jde ovšem o jednotu dočasnou, pod níž se na krátkou dobu utlumily nesmiřitelné třídní rozpory mezi pracujícím a vykořisťovaným rolnictvem na straně jedné a kulactvem na straně druhé. Jde o přechodně nutný stav v době, kdy revoluce ještě zůstává revolucí rolnickou a nepřekračuje buržoasní rámec.

---

[1] Viz V. I. Lenin: Spisy 33, Praha 1955, str. 43.

[2] V. I. Lenin: Spisy 33, Praha 1955, str. 45.

S této strany hrozí revoluci největší nebezpečí, neboť zkušenost »... ze všech revolucí, které dosud v Evropě byly, názorně dokazuje, že revoluci nevyhnutelně čeká porážka, nezlomí-li rolnictvo nadvládu kulaků.«[3] Proletariát ovšem nemohl provést Říjnovou revoluci na vesnici hned. Kdyby se byl o to pokusil, »... aniž vyčkal třídního rozvrstvení vesnice, aniž je dovedl *připravit* a uskutečnit, kdyby se byl pokusil „nadekretovat" občanskou válku nebo „zavedení socialismu" na vesnici, kdyby se byl pokusil obejít se bez dočasného bloku (svazku) s rolnictvem vůbec, bez řady ústupků střednímu rolníkovi apod. — pak by to bylo *blanquistické* překroucení marxismu, pak by to byl pokus *menšiny* vnutit svou vůli většině, pak by to byl theoretický nesmysl, nepochopení toho, že revoluce veškerého rolnictva je *ještě* revolucí buržoasní a že ji bez *řady přechodů, přechodných stupňů*, není možno v zaostalé zemi učinit socialistickou.«[4]

Proletariát i rolnictvo potřebovalo čas. Rolnictvo k vyhranění třídních rozporů na vesnici, k třídní diferenciaci a k názornému, praktickému přesvědčení o nesmiřitelnosti zájmů pracujícího a vykořisťovaného rolnictva nejen se statkářem, ale i s kulactvem.

Proletariát a sovětská moc potřebovala čas. Potřebovali jej k upevnění sovětské moci ve městech, gubernských a újezdních centrech, ke konsolidaci sil pracujících a vymanění pracujících zejména na vesnici z vlivu maloburžoasních, kompromisnických stran. Prostě k vytvoření organisačních a politických předpokladů pro uskutečnění tak dalekosáhlého převratu na vesnici, jakým se stává ustavení výborů vesnické chudiny, převratu, jenž si významem nezadá s převratem uskutečněným v říjnu 1917.

Všechny tyto předpoklady jsou vytvářeny v podstatě v průběhu prvních 8—10 měsíců trvání sovětské moci. Jen po jejich vytvoření přechází strana a sovětská moc k uskutečnění úkolů druhé etapy revoluce. »První etapou bylo převzetí moci ve městě, zavedení sovětské formy vlády. Druhou etapou bylo to, co je pro všechny socialisty základní, bez čeho socialisté nejsou socialisty: oddělení proletářských a poloproletářských živlů na vesnici, jejich semknutí s městským proletariátem k boji proti buržoasii na vesnici.«[5] Nejdůležitějším úkolem nejen vnitřní výstavby, nýbrž celé revoluce je nutnost zorganisování vesnické chudiny, její sjednocení pod vedením proletariátu k boji za zlomení odporu kulactva, za zlikvidování jeho politického a hospodářského vlivu na vesnici a za vymanění pracujícího a vykořisťovaného rolnictva z tohoto vlivu.

Avšak nejenže předpoklady umožňují straně a sovětské moci přechod k útoku, ale samotná vnitřně politická a mezinárodně politická situace si vynucuje urychlený přechod k útoku. Roste troufalost kulactva, jak ukazuje

---

[3] V. I. Lenin: Spisy 28, Praha 1954, str. 172.
[4] V. I. Lenin: Spisy 28, Praha 1954, str. 309.
[5] V. I. Lenin: Spisy 29, Praha 1955, str. 197.

příklad 54 kulackých povstání v první polovině roku 1918 jen ve čtyřech guberniích centrální černozemní oblasti.[6] Roste se vzpruhou, jíž se kulactvu dostává kontrarevolučním vystoupením československých legií, akcemi mezinárodní reakce a jejich vnitřních spojenců — kompromisnických stran, zejména pokusem »levých« eserů o povstání v době konání V. Všeruského sjezdu sovětů.

Hlavní nebezpečí nepředstavují ovšem kulacká povstání. Isolovanost povstání a dále to, že se jim ještě nedostává plné podpory ze zahraničí, umožňuje jejich poměrně lehkou likvidaci, a to zejména proto, že se neopírají o žádnou širší sociální základnu. Sovětská moc musela zaútočit dříve, než by se kulactvo stačilo zorganisovat.

Hlavní nebezpečí pro socialistický stát představuje kulactvo na úseku zásobovacím. Odmítá prodávat obilí za pevně stanovené ceny a sabotuje obilní monopol. Vyvoláním hladu chce přinutit sovětskou moc k tomu, aby se zřekla socialistických opatření, a v dalším vývoji usilovat o její svržení. Děje se tak za situace, kdy resoluce V. Všeruského sjezdu sovětů z 5. července 1918 konstatuje, že zásobovací otázka »... je v současné době hlavní otázkou našeho vnitřního života. Všechny kontrarevoluční pokusy v poslední době se pokoušejí využít hlavně našich zásobovacích obtíží.«[7]

Spekulace, tato nejhorší forma vykořisťování, je spolu se sabotáží zásobovacích opatření, zejména obilního monopolu, hlavní příčinou hladu. Zásoby obilí v rukou kulactva mu umožňují zachovávat si vliv na vesnici a nepříznivě ovlivňovat kolísání středního rolníka. Vzhledem k palčivosti zásobovací otázky, jež se stává centrem činnosti všech sovětských orgánů, uskutečňuje se tento boj pod heslem, jímž V. I. Lenin charakterisuje situaci: »Boj za obilí je bojem za socialismus!« V jeho znamení mobilisuje a organisuje strana masy proletářských a poloproletářských živlů na vesnici k boji proti kulactvu a k tvoření jejich zvláštní třídní organisace — výborů vesnické chudiny.

Základ k masovému tvoření výborů vesnické chudiny — kombedů — položil dekret VÚVV z 11. června 1918 »O organisaci vesnické chudiny a jejím zásobování obilím, předměty denní potřeby a zemědělským nářadím«.[8] Jím je usměrněna revoluční tvořivá iniciativa pracujících a vykořisťovaných mas na vesnici do řečiště výstavby nového státu, upevnění sovětské moci na vesnici, zajištění zásobování a potlačení odporu kulactva.

---

[6] Viz Kombedy RSFSR — Sbornik dekretov i dokumentov o komitetach bednoty, Moskva 1933, str. 33.
(V dalším: »Kombedy RSFSR«.)

[7] Sjezdy sovetov RSFSR v postanovleniach i rezoljuciach — Sbornik dokumentov, Moskva 1939, str. 85.
(V dalším: »Sjezdy sovetov RSFSR«.)

[8] Sobranie uzakonenii i rasporjaženii rabočego i krestjanskogo praviteľstva RSFSR, 1918, č. 43/525 — publikováno v Izvěstiích 12. června (30. května) 1918.
(V dalším: »SU RSFSR . . .«)

Smysl dekretu, jak to výstižně vyjadřuje delegát Šackého újezdu na I. sjezdu předsedů újezdních výborů vesnické chudiny a gubernských instruktorů v Tambově ». . . je tento — moc ve městech byla převzata a teď to nutno udělat i na vesnici. Překáží kulactvo. Nutno s ním bojovat. Kulaky nutno vzít do evidence a potom brát do evidence i ostatní. Nutno rozdělit ovce od kozlů. Pokud není boj, pokud je ticho, jasno, je před námi něco, ale neví se co.«[9] Jinými slovy — zorganisovat a sjednotit vesnickou chudinu a střední rolnictvo proti kulactvu, rozdělit vesnici na dva tábory, na tábor vykořisťovaných a vykořisťovatelů a uskutečnit na vesnici to, co bylo uskutečněno ve městě, provést na vesnici socialistickou revoluci.

1. DEKRET O VÝBORECH VESNICKÉ CHUDINY

Vydání dekretu nutno vidět v souvislosti se situací na vesnici a s celkovou zásobovací politikou sovětské moci. Především jak vypadá situace na vesnici, ve vesnických sovětech? Vcelku lze říci, že v důsledku uvedené zvláštnosti Říjnové revoluce velmi vážně. Výstižně ji charakterisují slova zmocněnce vesnické chudiny z Vjazovské volosti (Pskovská gubernie). Podle nich ». . . se žije „úplně jako za Nikolaje. Kulaci a popové je drží v rukou". Pozemkový volostní výbor a podobné organisace neodpovídají svému určení. Organisovat nové volby je velmi těžké, neboť od počátku až do konce pracuje ve výborech místní kulactvo.«[10]

Sověty, případně i jiné orgány na vesnici a ve volosti nejsou v této době orgány diktatury proletariátu, orgány pracujícího a vykořisťovaného rolnictva, nýbrž jakýmisi celorolnickými orgány. Pod firmou celorolnických zájmů se ovšem ve skutečnosti ukrývají zájmy kulactva, jež využívá nedostatečné organisovanosti chudiny a svého hospodářského a politického vlivu a i po Říjnové revoluci drží ve vesnicích a volostech rozhodující posice.

Vliv kulactva se neomezuje jen na sověty. Kulaci se zmocňují nejlepší části velkostatkářského a jiného majetku, jenž podle dekretu »O půdě« podléhal konfiskaci. Využívají svého vlivu k sabotáži opatření sovětské moci a ke klamání vesnického obyvatelstva. Dělalo se to, jak řekl instruktor Kozlovského újezdního sovětu (Tambovská gubernie) tak, že ». . . přišel dekret, přečetl se obyvatelstvu vesnice na shromáždění a potom se nechal ležet. . .«[11] Případně se vůbec zamlčel.

Ovšem praktická politická zkušenost pracujícího a vykořisťovaného rolnictva spojená s třídní diferenciací na vesnici vede dříve nebo později k poznání nutnosti organisace a nejednou k vzniku zvláštních třídních organisací

---

[9] Sovety v epochu vojennogo kommunizma, I., — Sbornik materialov, Moskva 1929, str. 343.
(V dalším: »Sovety v epochu vojennogo kommunizma«.)

[10] Sovety v Oktjabre — Sborník dokumentov, Moskva 1928, str. 214. Citováno ze zprávy »Informačního listu lidového komisariátu zemědělství« ze dne 13. února (31. ledna) 1918.

[11] Sovety v epochu vojennogo kommunizma I., str. 345.

proletářských a poloproletářských živlů na vesnici ještě před vydáním dekretu. Jejich organisátory jsou často příslušníci dělnické třídy odcházející na venkov před nezaměstnaností a hladem. Dále vojáci vracející se z fronty, kteří se zde seznámili s myšlenkami bolševiků. A konečně zásobovací oddíly vysílané sovětskou mocí na vesnici.

Předchůdci výborů chudiny po vítězství Říjnové revoluce vznikají ovšem ještě živelně a často i bez pevného cíle. Živelnost vzniku nezmenšuje však v ničem jejich význam. Stávají se ohnisky uvědomělého třídního boje proti hlavnímu nepříteli sovětské moci a socialismu — kulakovi. Dekret z 11. června 1918 dává celému tomuto hnutí pevnou formu a cíl, a hlavně — významnou pomoc se strany dělnické třídy, která ve formě zásobovacích oddílů posílá na vesnici tisíce svých nejlepších příslušníků. O jejím rozsahu svědčí počet 30.000 dělníků, kteří na výzvu strany odcházejí v roce 1918 z hladovějících měst a gubernií na venkov. »Pochod« dělnické třídy na venkov na pomoc vesnické chudině je zvláštní formou bezprostředního vlivu dělnické třídy na rozvíjení třídního boje na vesnici, na organisování vesnické chudiny a na upevňování svazku proletariátu s pracujícím a vykořisťovaným rolnictvem.

Příčiny vzniku předchůdců výboru chudiny v mnohém osvětlují slova zástupce Bulgakovské volosti na zasedání Kirsanovského újezdního výboru vesnické chudiny (Tambovská gubernie). »Náš výbor — řekl — se organisoval ve skutečnosti již v únoru t. r., když ještě nebyl vydán dekret o jejich organisování; kulaci v naší vesnici se vždy chovali nepřátelsky vůči chudině, nadávajíce jí povalečů a podobně; když dělili hospodářský majetek, chudině se dostalo jen inventáře, obilí si vzali boháči.«[12] Nejde o ojedinělý případ. Ve městě Usmaní v Tambovské gubernii se již počátkem prosince 1917 koná zvláštní újezdní sjezd nejchudších rolníků. V téže gubernii vzniká v prosinci 1917 zvláštní orgán vesnické chudiny ve vesnici Novoklenskoje.[13] A podobných případů je řada.

Nejpraktičtějším poučením pro pracující a vykořisťované rolnictvo se stává uskutečňování maloburžoasního požadavku »vyrovnávacího užívání půdy«, jenž svým vnitřním rozporem musel přivést rolnictvo do konfliktu s kulactvem, jelikož po konfiskaci velkostatkářské a jiné půdy postihuje především kulactvo. Strana na tento požadavek přistupuje, i když jej neschvaluje. Činí tím ústupek maloburžoasním rovnostářským náladám rolnictva. Přistupuje naň, neboť je přesvědčena, že sám život přesvědčí rolnictvo o jeho nesprávnosti. Navíc v dané situaci realisování tohoto požadavku urychluje proces třídní diferenciace na vesnici, jelikož naráží nutně na odpor kulactva.

---

[12] Sovety v epochu vojennogo kommunizma I., str. 358.

[13] Viz Kombedy RSFSR, str. 10.

Dekret z 11. června 1918 navazuje nejen na tradici zvláštních třídních organisací rolnictva na vesnici po Říjnové revoluci. Podobné organisace na vesnici vznikají ještě před Říjnem. Nelze je však úplně ztotožnit s kombědy, neboť vznikají za jiné situace a s jinými cíli. Ukazuje to několik následujících příkladů. V masovém měřítku vznikají takovéto organisace po únorové revoluci 1917 hlavně v Pobaltí (Estonsko a Lotyšsko), a to organisace bezzemků, kteří tvořili ¾ veškerého obyvatelstva, jak se říká ve zprávě o sjezdu bezzemků v Liflandské gubernii v městě Volmar z dubna 1917.[14] Ukazuje to na velkou koncentraci pozemkového vlastnictví. V dubnu téhož roku se ustavuje v gubernii Lubanský sovět batraků.[15] Předchůdci kombědů mají někdy odborářský charakter a sledují zlepšení pracovních podmínek. Ukazuje to příklad z Jekatěrinoslavska, kde sovět dělnických a vojenských zástupců svolal na 6. července (22. června) 1917 první sjezd zemědělských dělníků s cílem úpravy pracovních poměrů s vlastníky půdy.[16]

Jak ukazují dějiny, vznik výborů vesnické chudiny není »výmyslem« strany a sovětské moci, ale nutností. Vždyť třídní organisace pracujícího a vykořisťovaného rolnictva vznikají z jeho iniciativy a z praktických potřeb jeho boje dávno před vydáním dekretu z 11. června. Jen proto se mohly stát a staly se po vydání dekretu skutečně masovou organisací na vesnici. Jen proto je možno po vyjití dekretu pozorovat přímo lavinovitý proces jejich vzniku. Byly prostě objektivní nutností, neboť jinak revoluce nemohla pokračovat a její vítězství nemohlo být pevně zajištěno.

Na nutnost vytvoření zvláštní třídní organisace chudiny na vesnici ukazuje také strana a V. I. Lenin. V »Dopisech z daleka« psal na př.: »Využívajíce svobody nového režimu a sovětů dělnických a vojenských zástupců, musíme se nyní vynasnažit především a po výtce tyto masy *uvědomit a organisovat*. Sověty rolnických zástupců, sověty zemědělských dělníků — toť jeden z nejnaléhavějších úkolů. Budeme při tom usilovat nejen o to, aby zemědělští dělníci ustavovali své zvláštní sověty, nýbrž i o to, aby se nemajetní a chudí rolníci organisovali *odděleně* od rolníků zámožných«.[17]

Tentýž požadavek vytyčuje V. I. Lenin také ve známých Dubnových thesích a zdůrazňuje jej i v řadě jiných prací, na př. v práci »Nejbližší úkoly sovětské moci«, v dopise pitěrským dělníkům »O hladu« atd. Stejně tak v řadě dekretů a jiných aktů sovětské moci je vytyčen podobný požadavek. Na př. v Dopise lidového komisaře vnitra »O organisaci místní samosprávy« ze 6. ledna 1918 (24. prosince 1917) čteme: »Při organisování sovětů dělnic-

---

[14] Sovety krestjanskich deputatov i drugije krestjanskije organisaciji (Mart — Oktjabr 1917), I/2, Moskva 1929, str. 213.
(V dalším: »Sovety krestjanskich deputatov i drugije krestjanskije organisaciji«.)

[15] Sovety krestjanskich deputatov i drugije krestjanskije organisaciji, I/2, str. 213. Batrak — zemědělský nádeník.

[16] Sovety krestjanskich deputatov i drugije krestjanskije organisacije, I/2, str. 217.

[17] V. I. Lenin: Vybrané spisy 1, Praha 1950, str. 849.

kých zástupců nutno mít na zřeteli, aby sjednotily skutečně demokratické, proletářské a poloproletářské elementy na vesnici, aby v nich neměli místo kulaci, obchodníci a podobní představitelé nevolnických vztahů.«[18]

Ještě důrazněji to vyžaduje resoluce Všeruského ústředního výkonného výboru z 20. května 1918 »Úkoly sovětů na vesnici«, v níž se píše: »Všeruský ústřední výkonný výbor po posouzení otázek a úkolů sovětů na vesnici považuje za nezbytné poukázat na neodkladnost úkolů sjednocení pracujícího rolnictva proti vesnické buržoasii. Všechny místní sověty zástupců musí okamžitě zahájit a energicky pokračovat ve vyjasňování protikladnosti zájmů chudiny a uskutečňování její diktatury.«[19]

Dekret z 11. června nutno na druhé straně vidět v souvislosti s celkovou zásobovací politikou sovětské moci a opatřeními, jež směřují k její realisaci. Základní myšlenkou, z níž tato politika vychází, je nahrazení živelného procesu směny mezi městem a venkovem, mezi průmyslem a zemědělstvím, směnou regulovanou státem. Jen nashromážděním potřebných zásob v rukou jednoho celostátního orgánu a jejich třídním rozdělováním mezi obyvatelstvo lze úspěšně bojovat proti spekulaci a lze zajistit zásobování obyvatelstva a Rudé armády nejnutnějšími potravinami a předměty denní potřeby.

Hlavní součástí tohoto úkolu je zavedení obilního monopolu. To ovšem vyžaduje splnění podmínek formulovaných v »Provolání Rady lidových komisařů k dělníkům a rolníkům o organisaci ozbrojených oddílů k boji proti nepřátelům lidu a vesnické buržoasii«[20] z 29. května 1918: »Centralisace veškerého zásobování, organisované využití uvědomělých kádrů hladovějících dělníků a rolníků a sjednocení vesnické chudiny v obilnářských guberniích — to jsou úkoly, o jejichž řešení v boji proti hladu usiluje ústřední moc . . .«

Sovětská moc postupně realisuje řadou dekretů všechny tři podmínky. Zvláště významný je mezi nimi dekret VÚVV »O poskytnutí mimořádných plných mocí pro boj s vesnickou buržoasií, ukrývající zásoby obilí a spekulující s nimi, lidovému komisariátu zásobování«,[21] známý v historii také pod jménem — »dekret o zásobovací diktatuře«. Dále také dekret VÚVV »O reorganisaci lidového komisariátu zásobování a místních zásobovacích orgánech«[22] a konečně řada dekretů o zásobovacích oddílech dělníků, jako na př. dekret Rady lidových komisařů »O přitažení dělnických organisací k výkupu obilí«[23] atd.

---

[18] SU RSFSR 1917, č. 12/179.
[19] Kombedy RSFSR, str. 11.
[20] Leninskij sbornik XVIII., str. 99.
[21] SU RSFSR 1918, č. 35/468 — publikováno v Izvestiích dne 14. května 1918.
[22] SU RSFSR 1918, č. 38/498 — publikováno v Izvestiích dne 31. května 1918.
[23] SU RSFSR 1918, č. 57/633 — publikováno v Izvestiích dne 6. srpna 1918.

Jakýmsi dovršením zásobovacích opatření jsou dekrety směřující k využití družstevnictví pro úkoly zásobovací a současně k socialistické přestavbě vesnice, k výchově rolnictva v duchu družstevnictví. Je to např. dekret »O spotřebních družstevních organisacích«[24] atd.

Dekret z 11. června tak organicky zapadá do celkového rámce zásobovacích opatření sovětské moci. Současně však přesahuje rámec opatření čistě zásobovacího, což je zjev charakteristický také pro jiné dekrety, zjev názorně ukazující cílevědomost sovětské moci opírající se o vědecký přístup k jevům společenského života. Ukazuje na umění spojení praktických opatření s řešením nejzákladnějších životních otázek socialistické revoluce.

Název dekretu a třídních organisací chudiny na vesnici nesmí ovšem mýlit, jako by šlo pouze o orgány chudiny. Právě naopak. Strana od počátku bojuje proti podobnému zužujícímu výkladu dekretu a zdůrazňuje, že kombědy »... musí být revolučním orgánem veškerého rolnictva proti bývalým statkářům, kulakům, kupcům a popům a ne jen orgánem vesnického proletariátu proti veškerému ostatnímu vesnickému obyvatelstvu. Svazek dělníků a rolníků zvítězil nad statkáři a buržoasií v říjnu minulého roku. Jen tento svazek může zachovat půdu rolníkům, továrny a závody dělníkům a upevnit dělnicko-rolnickou moc. Svazek dělníků a rolníků povede také ke konečnému vítězství socialismu,« píše se v telegramu V. I. Lenina a A. D. Cjurpa z 18. srpna 1918 gubernským sovětům a zásobovacím výborům.[25]

Důležitou otázku poměru k střednímu rolníkovi řeší dekret zásluhou V. I. Lenina. Na jeho návrh je původní text čl. 2 nahrazen novou formulací. Původní formulace mohla nejen vést k vylučování středního rolníka z kombědů, ale nebyla ani dostatečnou zárukou proti pronikání kulactva do kombědů. Upravené znění podobné nejasnosti vylučovalo nebo alespoň omezovalo na minimum.[26]

Název — výbory vesnické chudiny — vyjadřoval, že jen vesnická chudina, která je pevným spojencem proletariátu v boji za svržení kapitalismu a vítězství socialistické revoluce a tvoří většinu obyvatelstva vesnice, může být jádrem sjednocení veškerých sil na vesnici pod vedením dělnické třídy. Vyjadřoval konečně odlišnost kombědů od volostních a vesnických sovětů a zdůrazňoval, že jsou skutečně orgány třídními, orgány diktatury prole-

---

[24] SU RSFSR 1918, č. 32/418 — publikováno v Izvestiích dne 16. dubna 1918.

[25] Leninskij sbornik XVIII., str. 143—144.

[26] Původní text č. 2 zněl: »Členy volostních a vesnických výborů chudiny mohou být drobní rolníci a osoby neužívající námezdní práci.«

Definitivní text čl. 2 zněl: »Volit a být zvoleni do volostních a vesnických výborů chudiny mohou bez jakýchkoli omezení všichni původní a jiní přistěhovalí obyvatelé vesnic a vesniček (seľ i dereveň), s výjimkou známých kulaků a boháčů, hospodářů s přebytky obilí nebo jiných potravin anebo vlastnících obchodně-průmyslové podniky, v nichž používají práci batraků nebo nájemnou práci atd.« V poznámce ke článku se ještě uvádí: »Obyvatelé, používající námezdní práci v rozsahu, jež nepřevyšuje spotřební normu, mohou volit a být zvoleni do výborů vesnické chudiny.«

tariátu a ne všeobecnými orgány celorolnickými, jakými jsou v této době sověty na vesnici.

Otázka poměru k střednímu rolníkovi je jednou ze základních otázek revoluce. Do popředí zájmu se dostává počátkem r. 1919, kdy strana přechází od politiky neutralisace středního rolníka k politice pevného svazku s ním. Kombědy sehrály právě v tomto směru významnou roli, neboť připravily podmínky pro přechod k této politice, vytyčené VIII. sjezdem strany v březnu 1919 v resoluci »O poměru k střednímu rolnictvu«.[27]

2. TVOŘENÍ VÝBORŮ VESNICKÉ CHUDINY

Nejlepším důkazem připravenosti a zralosti situace je rychlost, s jakou výbory vesnické chudiny vznikají po vydání dekretu z 11. června. Různost místních podmínek mezi jednotlivými velkými hospodářskými celky, ale také mezi guberniemi a dokonce i mezi újezdy a volostmi těchto gubernií však způsobuje, že lze pozorovat značné rozdíly při tvoření kombědů v době a rychlosti jejich vzniku a pod. Záviselo to na vyhraněnosti třídních rozporů na vesnici, na stupni organisovanosti chudiny, na síle stranických a sovětských organisací, na pomoci zásobovacích oddílů chudině a pod.

Masové tvoření výborů chudiny začíná v podstatě v červenci 1918 a vrcholí v polovině září 1918, kdy vzniká kolem 70 % všech existujících výborů chudiny. Podle neúplných údajů lidového komisariátu vnitra je jich zaregistrováno 31.268. V dalších měsících probíhá hlavně proces očišťování výborů od kulackých živlů a přitahování středního rolnictva.[28]

Současně lze pozorovat různost organisačních forem, způsobů tvoření kombědů atd. Příčiny jsou v podstatě stejné, jak je uvedeno výše. Zvláštní význam v tomto směru má práce stranických organisací, vyšších článků sovětského systému, zejména újezdních výkonných výborů a oddělení správy a práce zásobovacích oddílů a výborů, neboť hlavními cestami, jimiž se kombědy tvoří, je agitace, instruktáž a sjezdy.

Dekret ukládá místním sovětům dělnických a rolnických zástupců organisovat výbory chudiny za stálé účasti zásobovacích orgánů a pod všeobecným vedením lidového komisariátu zásobování a Všeruského ústředního výkonného výboru. Za důsledné uskutečňování dekretu jsou odpovědny gubernské a újezdní sověty spolu s volostními sověty. V tomto smyslu je vydána většina instrukcí gubernských výkonných výborů přinášejících po-

---

[27] Viz KSSS v resolucích a usneseních sjezdů, konferencí a plenárních zasedání ÚV 1., Praha 1954, str. 387—389.

[28] Viz Kombedy RSFSR, str. 19.

drobnější úpravu těch otázek, kde to vyžadují místní podmínky, např. silný vliv kulactva anebo přímo kulactvem ovládané sověty a pod.[29]

Výbory chudiny zakládají podle místních podmínek chudina z vlastní iniciativy anebo stranické organisace, újezdní sověty, zásobovací orgány, továrensko-závodní výbory. Ve většině případů se ustavují na shromážděních chudiny. Takto vzniklé výbory mají takřka vždy vyhraněný protikulacký charakter. Nejsou však zvláštností případy, kdy se kombědy ustavují na společném shromáždění všech obyvatel vesnice, a to zejména tam, kde chudina je slabě organisována a také vyšší orgány jsou slabé. Toho využívá pochopitelně kulactvo. Nepochopení třídní podstaty a úkolů výborů chudiny má potom často za následek růst vlivu kulactva ve výborech, případně jejich přímou přeměnu v orgány kulaků. Třetí skupinu tvoří výbory »volené« nebo jmenované sověty. Případně se sám sovět přejmenoval ve výbor chudiny. V těchto případech je nutným důsledkem přeměna výboru v jakýsi orgán sovětu.

Tvoření výborů chudiny narazilo na ostrý odpor nepřátel sovětské moci. »Levě« orientované buržoasní noviny »Naše slovo« vyjadřují např. údiv nad obviněním kulaků jako nepřátel lidu. »Kdo ukrývá obilí?« — ptají se a odpovídají. — »V dekretu se přímo ukazuje na vesnické kulaky a boháče. Kdo byť i jen málo zná vesnici, musí se usmát a smutně pokývat hlavou. Obilí ukrývá před státem c e l á vesnice. Všichni obyvatelé vesnice do jednoho jsou „nepřátelé lidu“.«[30]

Nejaktivněji vystupuje proti výborům chudiny strana »levých« eserů, která se právě v této době ukazuje masám jako strana kontrarevoluce, jako strana ne rolnictva, ale kulactva. Usiluje o zamaskování svého protisovětského zaměření tím, že se odvolává na ideologii »jednoty vesnice« a tvrdí zejména, že po »socialisaci půdy« již nemůže být na vesnici žádná chudina. Zásobovací politika sovětské moci, v níž dekret z 11. června sehrál nemalou úlohu, stává se tak jakýmsi zkušebním kamenem upřímnosti politiky této strany vůči sovětské moci.[31]

---

[29] V instrukci Voroněžské gubernie se např. uvádí: »Tam, kde jsou uvedené organisace kulacké a nechtějí dekret uskutečňovat, přebírají iniciativu při organisaci chudiny stranické organisace stojící na platformě sovětské moci. O sabotáži kulackých organisací informují vyšší instanci, která učiní příslušná opatření.« V poznámce se ještě uvádí, že tam »... kde nejsou stranické organisace, je samotná chudina povinna vzít otázku organisování do svých rukou.« Viz Sovety v epochu vojennogo kommunizma I., str. 338.

[30] Viz Kombedy RSFSR, str. 13.

V odvolání na dekret se myslí dekret VÚVV »O reorganisaci lidového komisariátu zásobování a místních zásobovacích orgánů«.

[31] »Socialisací půdy« se rozumělo uskutečňování dekretu VÚVV »O socialisaci půdy« (SU RSFSR 1918, č. 25/346), jež vychází ze zásad obsažených v dekretu »O půdě« (SU RSFSR 1917, č. 1/3) a připojeného »Rolnického mandátu o půdě« a dále je rozvíjí. Mandát byl vypracován na podkladě 242 místních rolnických mandátů redakcí »Izvestii Všeruského sovětu rolnických zástupců« a sloužil do vydání dekretu »O socialisaci půdy« jako vodítko pozemkových reforem.

Jak mandát, tak i dekret jsou poznamenány maloburžoasními požadavky. Zvláště je to patrno na požadavku »vyrovnávacího užívání půdy«, jehož realisaci vydávají »levi« eseři

Jak vítají návrh dekretu o výborech vesnické chudiny »leví« eseři, ukazují slova jednoho z představitelů této strany — Kamkova v článku »Tažení proti sovětům rolnických zástupců«, v němž mezi jiným píše: »Věc je v tom, že výbory chudiny nejsou odděleními podřízenými sovětům rolnických zástupců. Naopak, sovětům se ukládá „všestranně jim pomáhat" bez toho, že by měly vůči nim jakákoli práva v oblasti kontroly a řízení.« A dále pokračuje: »Při konci třetího paragrafu návrhu dekretu se hluše říká, že volostním a vesnickým výborům chudiny se mohou uložit i jiné příkazy. To je tečka nad „i". Jiné příkazy to znamená rozšíření pravomoci výborů chudiny do pravomoci sovětů. Vytvářejí se orgány, které nutně nahradí sověty rolnických zástupců, odstraní je se scény. V souvislosti s praktickými úkoly se tak předkládá pod jiným názvem ohlas minulosti — „sověty batrackých zástupců" — jeden ze základních marxistických omylů. Smysl je stejný jako před tím.«[32]

Strach »levých« eserů, maskovaný demagogií »o tažení proti sovětům rolnických zástupců« nebyl bezdůvodný, jak ukázal další vývoj událostí. Kombědy skutečně zasáhly do pravomoci sovětů a nejednou je i přímo nahrazují. Děje se tak však v zájmu pracujících a vykořisťovaných rolníků na vesnici, v zájmu upevnění jejich moci. Obavy »levých« eserů nebyly obavami o práva vesnických sovětů, ale o jejich kulacké chráněnce, o obilí, jež kulaci ukrývali, a o jejich politický vliv na vesnici.

Skutečné pozadí levoeserské »jednoty vesnice« osvětluje názorně zápis ze zasedání Novo-Akšinského volostního sovětu, Penzská gubernie ze 14. července 1918. »Po vyslechnutí zpráv členů volostního sovětu o poměru občanů volosti k organisaci volostního a vesnického výboru chudiny konstatujeme, že ve volosti není kulaků a boháčů a vůbec vykořisťovatelů cizí práce a jsou jen občané, kteří sami na půdě pracují. Nejsou tedy mezi nimi žádné třídní rozdíly.

Rozdělení vesnice na dva nepřátelské tábory — na chudinu a kulaky — zničí sovětskou moc v zemi, protože se tak rozmnoží počet povalečů, t. j. lidí, kteří nepracují na půdě a vůbec nic nedělají a za pomoci sovětské moci, jako na př. organisace vesnické chudiny, budou se dobře přikrmovat i se

---

za socialistické opatření. Jde v podstatě o rovnostářský maloburžoasní požadavek rozdělení půdy mezi pracujícími se zřetelem na místní podmínky podle pracovní nebo vyživovací normy, t. j. půda se přiděluje podle počtu pracovních sil v hospodářství nebo podle počtu jedlíků. Vyrovnávací dále též proto, že pozemkový fond má být periodicky znovurozdělován se zřetelem k přírůstku obyvatelstva a k stoupání produktivity a úrovně zemědělství. Realisace tohoto požadavku je ústupkem strany a sovětské moci maloburžoasním náladám rolníků, ovšem ústupkem v této době nezbytným a současně i přechodným.

[32] V původním návrhu text čl. 3 zněl: »Do pravomoci volostních a vesnických výborů chudiny patří: 1. rozdělování obilí, předmětů denní potřeby a zemědělského nářadí mezi vesnickou chudinu podle níže uvedených výhod; 2. pomoc místním zásobovacím orgánům při odebírání přebytků obilí kulakům a boháčům; 3. volostním a vesnickým výborům mohou být uloženy i jiné úkoly.«
Viz Kombedy RSFSR, str. 14.

svými rodinami na účet těch, kteří ve dne v noci pracují, což konečně povede k tomu, že nikdo nebude pracovat, anebo budou obdělávat půdu jen natolik, nakolik to bude nezbytné pro ně a pro uživení vlastní rodiny na rok. Volostní sovět se jednomyslně *usnáší:* výbory vesnické chudiny neorganisovat.«[33]

Když sovět nevystačil s otevřeně kulackou argumentací, používá jiné argumenty, jak ukazuje zápis ze zasedání 25. srpna, v němž čteme: »Bylo navrženo organisování neprovádět. Většinou hlasů, 1 proti a 2 se zdrželi, byl přijat druhý návrh, na jehož základě se všechny funkce volostního výboru chudiny přidělují presidiu volostního sovětu, jelikož obyvatelstvo volosti nemá prostředky na vydržování výboru chudiny.«[34]

»Jednota vesnice« se v obrovské většině případů ukazuje však jiná, než s jakou počítali ve svých plánech nepřátelé sovětské moci. Je to jednota zdrcující části jejího obyvatelstva, všech proletářských a poloproletářských živlů ve svazku s dělnickou třídou proti kulakům a boháčům. Rozhodující většina vesnice nejen neodmítá politiku sovětské moci, ale právě naopak, nadšeně ji vítá. Odpor a sabotáž nepřátel lidu nemohly zastavit vítězný pochod výborů chudiny. Kombědy vítězí v průběhu několika měsíců nebo přesněji několika týdnů a stávají se širokou masovou organisací pracujících a vykořisťovaných obyvatel vesnice.

Formy odporu kulactva proti kombědům a sovětské moci byly různé. Lze je rozdělit do tří skupin: ozbrojené povstání s cílem svržení sovětské moci, snahy o znemožnění ustavování výborů vesnické chudiny a konečně snahy proniknout do výborů a rozkládat je. Ve většině případů dochází k jejich kombinování. Zhruba lze říci, že ozbrojený odpor je příznačný pro prvé období ustavování výborů chudiny, kdy tyto teprve vznikají, nejsou ještě pevné a pod. Stejně tak i snahy o znemožnění ustavování výborů. Jen po neúspěchu obou forem orientuje se kulactvo především na proniknutí do výborů a jejich rozkládání a tak i diskreditování před masami.

V případě kulackých povstání nutno si povšimnout dvou důležitých otázek. První je skutečnost, že masovým ustavováním výborů vesnické chudiny ozbrojený odpor kulactva vrcholí. Děje se tak v podstatě v létě 1918, kdy se kulactvo definitivně sbližuje se statkářstvem a celou bělogvardějskou kontrarevolucí. Vlna kulackých vzpour, která se v létě valí zemí, je dovršením odporu kulactva v této době, kdy kulactvo dobře chápe význam výborů chudiny a usiluje proto na prvním místě o svržení sovětské moci se zbraní v ruce. Výše uvedené okolnosti vedou k tomu, že sovětská moc se s nimi poměrně lehce a rychle vypořádává, zejména když nemají a nemohou mít masový charakter, širší sociální základnu.

---

[33] Komitety bednoty, I., Sbornik materialov, Moskva 1933, str. 122. (V dalším: »Komitety bednoty«.)

[34] Komitedy bednoty, I., str. 122.

Otázka sociální základny, t. j. v podstatě otázka účasti středního rolníka, je druhou skutečností. Ve většině případů se nedává strhnout. Jsou však také opačné případy, a to především tam, kde je zaujat nesprávný postoj k střednímu rolníkovi, kde je střední rolník zaměňován s kulakem a pod., případně, kde jsou některá opatření mylně, netřídně pochopena a prováděna. Avšak také tam, kde se kulactvu daří strhnout na svou stranu část rolnictva tím, že využívá katastrofálního nedostatku předmětů denní potřeby k protisovětské demagogii a dočasně vítězí, nesmiřitelnost zájmů středního rolníka se zájmy kontrarevoluce stejně vede dřív nebo později k jeho odklonu. Výsledek je proto úplně opačný, než jak počítá nepřítel. Střední rolník poučen trpkými zkušenostmi přechází na stranu sovětské moci a lze říci, že je již uvědomělejší.

Ne všude může kulactvo přistoupit ke vzpourám, a proto volí jinou cestu — znemožňuje ustavování výborů chudiny. Využívá k tomu zmíněné kulacké ideologie »jednoty vesnice«. Tam, kde toto nestačí, sahá přímo k zastrašování, jako např. v Jaroslavské gubernii, kde v některých volostech zastrašuje chudinu tak, že odmítá organisovat výbory chudiny.[35] Někde má bránit organisování chudiny vliv kulactva mezi obyvatelstvem, jemuž kdysi kulaci půjčili peníze, obilí a pod., případně rodinné vztahy. Tam kde nestačí ani zastrašování, ani vliv kulactva, sahá nepřítel k podplácení. V Moršanském újezdě chtěli kulaci podplatit např. chudinu tím, že jí rozdělili část ukrytého obilí, aby s ním rovněž spekulovala.[36]

Někde znemožňuje tvoření kombědů vliv kulactva v sovětech. V Gradsko-Umetské volosti chce sovět dekret zatajit. »Chudina se však o dekretu dověděla a sama přistoupila k organisaci. Potřebovali jsme peníze, a proto jsme se obrátili na volostní sovět s prosbou o 1000 rublů. Tento kulacký sovět nejenže nám nedal peníze, ale hrozil nám, že nám hodí bombu, jestli svoláme zasedání výboru chudiny.«[37] Těmito slovy líčí těžkosti při organisaci výboru delegát volosti na Kirsanovském újezdním sjezdu výborů chudiny.

Nechť dělá kulactvo cokoli, jeho kontrarevoluční úsilí končí porážkou podobné té, které se dočkalo v Inokovské volosti. Tady chudina, podle slov jejího zástupce, musela »...pracovat tajně a též výbor byl zorganisován v ilegalitě. Dnes pracujeme otevřeně. — A pokračuje. — Výbor má kolem 200 lidí, otevřeli jsme knihovnu, předplatili si noviny a vůbec se všemožně staráme o vzdělání chudiny.«[38]

Když kulactvo vidí, že ustavování výborů neznemožní, používá jiné formy boje proti nim — usiluje o proniknutí do výborů, o jejich rozkládání a

---

[35] Viz Kombedy RSFSR, str. 19.
[36] Viz Kombedy RSFSR, str. 19.
[37] Sovety v epochu vojennogo kommunizma, I., str. 358.
[38] Sovety v epochu vojennogo kommunizma, I., str. 357.

ovlivňování práce. Na sjezdu výborů chudiny Šujského újezdu (Ivano-Voznesenské gubernie) konstatuje např. zmocněnec pro výkup, že do »... výborů chudiny pronikli lidé s velikým majetkem (5—6 krav, povozy a pod.). V některých výborech sedí zjevní kulaci a nepřátelé sovětské moci.«[39] Případy kulackého vlivu ve výborech chudiny se nejčastěji vyskytují tam, kde jsou výbory ustavovány způsobem odporujícím smyslu dekretu z 11. června, t. j. kde byly voleny na shromáždění veškerého obyvatelstva nebo je volily sověty a pod.

Všechny podobné pokusy odsuzuje ke krachu zákonitost společenského dění. Výbory chudiny jsou nezbytným vyšším stupněm v rozvíjení socialistické revoluce, v jejím prohloubení. Znemožnit jejich organisování, jejich úspěšný boj proti kulactvu může kontrarevoluce jen svržením sovětské moci za pomoci zahraniční intervence. Další vývoj ukázal beznadějnost podobných pokusů. Sovětská moc opírající se o pevný svazek proletariátu a pracujícího a vykořisťovaného rolnictva dokázala odrazit všechny pokusy a vyjít vítězně ze všech střetnutí.

3. ÚKOLY A ČINNOST VÝBORŮ VESNICKÉ CHUDINY

Podle původní koncepce měly být výbory vesnické chudiny jen zásobovacími orgány. Ukazuje to nejen obsah a smysl dekretu z 11. června, ale také řada dalších důležitých aktů věnovaných výborům. Ovšem za situace, kdy vesnice prochází dalekosáhlým revolučním procesem, jakým je ustavování výborů chudiny a jejich činnost, je zcela pochopitelné a nezbytné, že sama praxe milionových mas koriguje směrnice dané shora. A tak můžeme pozorovat, že zatím co v aktech ústředních orgánů jsou výbory z počátku chápány jen jako orgány zásobovací s převážně hospodářskými úkoly, v aktech nižších článků sovětského systému, v guberniích a újezdech je toto chápání rozšiřováno o náplň politickou. V souvislosti s tím jsou nezbytně rozšiřovány také jejich úkoly daleko za úkoly čistě zásobovací.

Jak vysvětlit tento jev? Především samotným charakterem boje kombědů za obilí, které je v rukou kulaků hlavní zbraní proti sovětské moci. V důsledku toho nižší orgány sovětského systému, vycházejíce z praktických zkušeností boje v místech, ze znalostí místních podmínek a lze říci, že také pod tlakem zdola, rozšiřují náplň činnosti výborů chudiny a jejich úkoly, které akty ústředních orgánů určují jen všeobecně. Děje se tak také proto, že místní instrukce, místní akty pocházejí z doby pozdější a shrnují proto první zkušenosti ustavování a práce výborů chudiny.

Jaké konkrétní úkoly výbory vesnické chudiny řeší? Stručný a výstižný obraz poskytuje resoluce přijatá na sjezdu vesnické chudiny Moskevské gubernie 18. srpna 1918 po referátu Jem. Jaroslavského:

---

[39] Sovety v epochu vojennogo kommunizma, I., str. 349.

»1. Výbory vesnické chudiny organisují sověty a RKS k ochraně zájmů chudého a středního rolnictva proti kulackým silám na vesnici. Jsou orgány ochrany zájmů práce proti vykořisťovatelům. Tam, kde se sověty dostávají do rukou kulackých sil na vesnici, mění se v nástroj vykořisťování pracujících. Výbory chudiny musí tam převzít moc do svých rukou.

2. Nejbližším úkolem výborů vesnické chudiny je registrace majetku, životních prostředků a vedení hospodářství všech obyvatel k správnému využití veškerých sil na vesnici.

3. Evidence, shromažďování a rozdělování všech zemědělských výrobků mezi výrobci podle norem stanovených zásobovacími výbory.

4. Rovnoměrné rozdělení všeho zboží mezi chudým a středním rolnictvem, které vesnice dostává od zásobovacích orgánů.

5. Bezohledný boj se soukromým obchodem za pomoci organisace družstev, jídelen atd.

6. Péče o co nejlepší využití osevní plochy a o zmenšení neobdělané půdy.

7. Organisace pracovních komun k těmto cílům.

8. Budování ozbrojených sil k ochraně a upevňování opatření sovětské moci v oblasti pozemkové držby a všech jiných vymožeností revoluce.

9. Veškerá pomoc Komunistické straně, která jediná rozhodně podporuje a organisuje výbory vesnické chudiny.«[40]

V popředí činnosti výborů chudiny jsou tedy *otázky zásobovací*. Na úspěch práce ukazují následující čísla: zatím co v prvním období po vítězství Říjnové revoluce získal sovětský stát jen 35 mil. pudů obilí, v dalším období, t. j. v době ustavování výborů chudiny až do první poloviny roku 1919 získal již trojnásobek, t. j. 107 mil. pudů.[41] Rozhodující podíl na tomto úspěchu mají kombědy, neboť jsou pro řešení zásobovacích otázek nejpovolanější, a to jak pro znalost místních podmínek, jež chybí zpravidla zásobovacím oddílům, jakož i pro autoritu, které se těší a která se opírá o důvěru a podporu pracující a vykořisťované části vesnických obyvatel.

Zásluhou výborů chudiny překonává sovětská moc těžkou zásobovací krisi, která ohrožuje její existenci samu a současně vytváří předpoklady úspěchu zásobovací politiky pro budoucnost. Jejich zásluhou také v pozdějších letech intervence a občanské války nikdy nestojí otázka zásobovací v takové šíři a tak ostře.

Úspěchy výborů chudiny jako zásobovacích orgánů jsou nerozlučně spjaty s druhou stránkou jejich činnosti. Současně s řešením otázek boje za obilí řeší širší úkoly, na prvním místě úkol *potlačení odporu kulactva*. Zde hrozí sovětské moci v této době hlavní nebezpečí, neboť v rukou kulaků

---

[40] Sovety v epochu vojennogo kommunizma, I., str. 335—336.

[41] Viz Kombedy RSFSR, str. 123.

se nachází většina přebytků obilí. Dále kulaci představují hlavní sociální oporu kontrarevoluce soustřeďující se v okrajových územích. Představují jakousi pátou kolonu v týlu sovětské moci, která v plánech kontrarevoluce hraje významnou roli. Proto je hlavním úkolem — potlačit kulactvo, vyrvat mu z rukou hlavní zbraň v boji proti sovětské moci — obilí — a znemožnit mu sjednocení a zorganisování. Tyto úkoly jsou splněny pod heslem boje za obilí.

Na mnohostrannost boje proti kulakům výstižně ukazují slova zástupce vesnice Žilkovo: »Z počátku jsme konfiskovali dům pro kancelář, z rozkradeného majetku jsme získali nábytek, zavedli jsme evidenci obilí a přistoupili jsme k rekvisici, bylo odňato 470 pudů, z nichž 114 bylo vydáno chudině, odbírá se živý a mrtvý inventář pocházející z rozkradeného majetku, byla vybrána daň podle následujícího způsobu: obyvatelé byli rozděleni do tří kategorií — první platila 280 rublů, druhá — 28 a třetí neplatila nic, navíc byla uložena kontribuce; byla zorganisována buňka Ruské komunistické strany bolševiků a uskutečňuje se další zápis.«[42]

Uvedené ukazuje tři cesty boje proti kulakům, za podlomení jejich hospodářské moci a tím také politického vlivu. Především je to odnímání přebytků obilí a pomoc zásobovacím orgánům, evidence obilí, boj proti překupníkům a v některých případech také organisování zvláštních oddílů pro zajištění sklizně kulaků, kterým je odnímáno stojící obilí.

Další cesta je zdaňování. Významným nástrojem daňové politiky je dekret VÚVV »O jednorázové mimořádné desetimiliardové revoluční dani«.[43] Dekret spolu s místními progresivními daněmi, pokutami a p. vede k částečnému odčerpání peněžních prostředků získaných ze spekulace s obilím a p.

Konečně třetí cestu lze nazvat »rozkulačování«. Nemá a nemůže mít nic společného s likvidací kulactva jako třídy. K tomu ještě neexistují potřebné podmínky, potřebné politické a hospodářské předpoklady. »Rozkulačování« uskutečňované v této době je v podstatě výsledkem uskutečňování požadavku vyrovnávacího užívání půdy. Po likvidaci velkostatkářského a podobného vlastnictví půdy postihuje realisace tohoto požadavku hlavně kulactvo. Kombědy se ovšem neomezují jen na odnímání půdy, ale nutně odnímají také živý a mrtvý inventář. V důsledku toho přechází do rukou chudého a středního rolnictva více než 50 mil. ha kulacké půdy a značná část zemědělského inventáře.[44]

Sovětský stát se ovšem nemůže omezit jen na konfiskaci obilí. Současně organisuje *zajištění jeho dostatečného množství pro budoucnost*. Pro kombědy z toho vyplývá úkol zajišťovat co možná nejlepší využití půdy, její

---

[42] Viz Kombedy RSFSR, str. 22.

[43] SU RSFSR 1918, č. 80/841 — publikováno v Izvestiích 2. listopadu 1918.

[44] Viz Dějiny VKS(b) — Stručný výklad, Praha 1954, str. 221.

obdělání a p. a přitom všemožně napomáhat rozvoji a posilňování hospodářství malého a středního rolníka. Současně jde o to, jak zabránit, aby se tento rolník nedostal do závislosti na kulakovi. Sovětský stát řeší úkol dvojí cestou. Jednak všemožnou podporou jeho hospodářství. K tomu směřuje ustanovení čl. 5, 6 a 7 dekretu z 11. června o přechodu zemědělského nářadí do disposice výborů chudiny, které jej rozdělují mezi rolnictvo. A dále čl. 10, který je věnován složitějším strojům, aby jich kombědy využívaly k organisaci společné práce a společné sklizně vesnické chudiny.

Ještě celá řada konkretních aktů o jednotlivých otázkách je vedena snahou pomoci zemědělství a vychovávat rolnictvo v duchu kolektivní práce.

Sovětský stát řeší úkol také *organisací nových forem hospodářství*, družstevnictví, společného obdělávání půdy a p. s cílem důkladnějšího využití nářadí atd. Výbory chudiny stávají se průkopníky těchto nových myšlenek a nových forem hospodaření na vesnici. Jejich zásluhou myšlenka družstevnictví v jeho nejjednodušší formě, myšlenka komun, na vesnici zdomácňuje. I když počet 500 komun, které vznikají na území RSFSR v roce 1918, je malý a samotné komuny trpí různými dětskými nemocemi (slabá členská základna, protože střední rolník zůstává ještě mimo; hospodářská slabost ap.), je významný již sám fakt jejich vzniku.[45] Komuny se stávají prvními majáky ukazujícími cestu milionům rolníků.

Současně s řešením zásobovacích úkolů řeší výbory chudiny ještě další významný úkol — vybudování a zavedení *masové kontroly* a evidence v zemědělství, té kontroly, jejíž význam nejednou zdůrazňoval V. I. Lenin. K řešení této úlohy výbory nutně dospívají při uskutečňování zásobovací politiky sovětské moci. V zemi s převahou maloburžoasie, rolnictva a k tomu v zemi rozvrácené válkou, bezuzdnou spekulací a p. musí boj za obilí nezbytně dostat charakter boje za zkrocení spekulanta a živelnosti rolníka. Proto také mají zásobovací otázky na tomto úseku širší charakter. Úspěch jejich řešení vyžaduje nahrazení živelného procesu směny mezi městem a venkovem směnou regulovanou státem. Je nezbytností zavedení evidence každého kilogramu obilí a jeho správného rozdělení a stejně i rozdělování jiných předmětů denní potřeby. Jen tak se mohlo úspěšně bojovat proti spekulaci a zajistit zásobování hladovějícího proletariátu a pracujících rolníků a hlavně Rudé armády.

Podstatnou součástí této úlohy je boj se soukromým obchodem a jeho nahrazení obchodem družstevním, rozšíření družstevnictví tak, aby se stalo masovým a skutečně proletářským, kontrola starých družstev, v nichž nejednou sedí protisovětské spekulantské živly, dále kontrola mlýnů a jejich znárodňování, organisace aparátu pro rozdělování zásob mezi obyva-

---

[45] Viz Kombedy RSFSR, str. 29.

telstvo a p. V některých případech výbory chudiny dokonce také určují ceny za různé řemeslnické práce a výrobky atd.

Důležitá je činnost výborů chudiny na úseku *agitace* a *propagace*, šíření osvěty na vesnici a likvidace těžkého dědictví carismu — negramotnosti. Zvyšování politického a vůbec všeobecného rozhledu vesnických obyvatel, které minulé režimy úmyslně nechávají v co největší nevědomosti, je jeden z nejdůležitějších předpokladů růstu jejich politické aktivity, pochopení politiky sovětské moci.

Za tím účelem organisují výbory chudiny čtení novin a jejich rozšiřování mezi masami, přednášky o mezinárodní situaci, kursy k likvidaci negramotnosti, zřizují knihovny, organisují ochranu uměleckého majetku, majetku vědeckého a historického významu atd.

Posledním velmi důležitým úsekem jejich činnosti je účast na *zajištění obrany země*. Výbory se zúčastňují zajišťování pevného týlu pro bojující Rudou armádu, potlačování kulackých povstání a odebírání zbraní, dále organisováním výcviku chudiny ve spolupráci s vojenskými komisariáty, bojují proti desertérství a hlavně — podílejí se významně na zásobování armády. Avšak nejen to. Výbory chudiny se aktivně účastní budování milionové Rudé armády, organisujíce na výzvu sjezdu kombědů Severní oblasti vzorné pluky vesnické chudiny. VII. Všeruský mimořádný sjezd sovětů, vycházeje z iniciativy sjezdu kombědů, přijímá zvláštní usnesení »O organisaci vzorných pluků vesnické chudiny«.[46] Ohlas a nadšení, s jakým se setkává mezi masami, ukazuje usnesení výboru chudiny Belilské volosti (Novgorodská gubernie) z 24. listopadu 1918, v němž čteme » . . .okamžitě poslat 2 lidi z každého výboru chudiny, aby stáli na stráži zářivé budoucnosti, kterou dává dělnicko-rolnická moc v čele s drahým soudruhem a vůdcem světové revoluce Leninem. Boj začal, čas nečeká, nepřítel nespí. Napněme všechny síly, vyhlašujíce bezohledný boj na frontě Krasnovcům, Dutovcům, Kaledincům a na vesnici kulakům; nepřipusťme jim osočovat naši drahou sovětskou moc. Čas nečeká. Soudruzi! Pospíchejme na pomoc našim bojovníkům, rudoarmějcům!«[47]

Podle složitosti místních podmínek organisují výbory chudiny také vlastní ozbrojené oddíly, vlastní ozbrojenou moc k udržení pořádku.

4. SOVĚTY A VÝBORY VESNICKÉ CHUDINY

Jak je vidět, výbory chudiny při plnění funkce zásobovacích orgánů soustřeďují do svých rukou většinu úkolů hospodářského a politického života na vesnici. Nezbytným důsledkem tohoto zjevu je, že dříve nebo později

[46] Sjezdy sovetov RSFSR, str. 120.

[47] Viz Kombedy RSFSR, str. 30.

rozšiřují svou činnost také na jiné stránky místního života. Napomáhá tomu situace v sovětech na vesnici a ve volosti, které v této době nejsou ve většině případů orgány diktatury proletariátu, nýbrž jakýmisi všerolnickými orgány. Výbory chudiny jsou naproti tomu orgány pracujícího a vykořisťovaného rolnictva proti kulactvu a jsou přímo vedeny proletariátem.

Boj výborů chudiny proti kulakům v této situaci nutně přerůstá také v boj proti kulackým sovětům a také tady výbory nutně překračují hranici dekretu z 11. června a mění se dříve nebo později v revoluční orgány moci na vesnici a nahrazují sověty. V opačném případě, když se drží v mezích dekretu a omezují se jen na bezprostřední úkoly, nemohou splnit své poslání a zůstávají na polovině cesty. Poměr sovětů a výborů chudiny není tedy jen formální otázkou vymezení jejich práv, ale důležitou otázkou třídního boje. Je jeho jednou stránkou.

Osud sovětů je různý. Někdy existují nadále spolu s výbory chudiny jako bezmocné orgány, které jak konstatuje rozkaz presidia výkonného výboru Petrovského újezdního sovětu Saratovské gubernie z 25. října 1918 »... se stále více omezují na úplnou nečinnost a na čistě administrativní dopisování si s újezdním výkonným výborem.«[48] V jiném případě jsou přímo likvidovány, jak ukazuje usnesení společného zasedání Krivopolského sovětu a výboru chudiny (Tambovská gubernie) z 21. září 1918: »...sjednotit v jeden celek a zvolit jeden volostní výbor chudiny o 5 osobách; sjednotit správu volostí v jeden celek a zrušit existující název výkonných výborů sovětů jak volostního, tak i vesnických a zřídit volostní výbor chudiny a ve vesnicích a osadách vesnické a osadní výbory chudiny.«[49]

Případně dochází ke spolupráci sovětu s výborem chudiny, jak je vidět ze slov zástupce Gavrilovského společenství na zasedání Kirsanovského újezdního sjezdu výborů chudiny (Tambovské gubernie) v září 1918, podle nichž »... místní sovět má porozumění pro naši práci a kde může, tam nám pomáhá.«[50] Stává se tak především tam, kde výbory chudiny, ať již z vlastní iniciativy nebo na návrh vyšších orgánů provádějí nové volby sovětů, t. j. očišťují je od kulaků. Případně měl sovět vyhovující složení již před ustavením výboru chudiny.

Poměr sovětů a výborů chudiny závisí tedy do značné míry na místních podmínkách a na iniciativě výborů chudiny, nebo i vyšších orgánů. Ovšem v každém případě je stav, kdy na vesnici existují vedle sebe dva orgány, na delší dobu neudržitelný a přímo škodlivý, neboť vede ke zbytečným třenicím, k řadě nedorozumění a k mrhání sil a prostředků. Proto gubernské a újezdní orgány z vlastní iniciativy usilují o řešení otázky, což ovšem

---

[48] Kombedy RSFSR, str. 120.
[49] Komitety bednoty, I., str. 240.
[50] Sovety v epochu vojennogo kommunizma, I., str. 357.

různost úpravy neodstraňuje, neboť názory v místech a stejně tak v ústředí se v této otázce liší.

Podle jedněch mají být zachovány jak sověty, tak také výbory chudiny. Výbory chudiny mají být buď kontrolními orgány sovětů nebo mají hrát úlohu odborové organisace chudiny na vesnici. Podle dalších návrhů se mají sověty likvidovat a na jejich místo mají nastoupit výbory chudiny jako místní orgány státní moci. Konečně další návrh doporučuje likvidování výborů chudiny a ponechání jen sovětů.[51]

Se stejnou růzností názorů se střetáme v ústředí v otázce řešení další existence výborů chudiny. Nutno vidět, že to úzce souvisí s procesem přerůstání výborů chudiny z orgánů s funkcemi převážně zásobovacími v mimořádné orgány moci v místech. Koncepci výborů chudiny jako zásobovacích orgánů je jasně vidět v dekretu z 11. června, jak o tom byla již řeč výše. Avšak již pro »Řád o vesnických výborech chudiny« vydaný lidovým komisariátem zásobování jako příloha k »Instrukci o agitačních a organisačních oddílech« z 20. srpna 1918, je příznačná jedna podstatná věc, a to, že sice na jedné straně zdůrazňuje jejich charakter jako zásobovacích orgánů, ale současně je vybavuje širokými právy, jako např. právem vydávat nařízení k uskutečňování směrnic všech vyšších zásobovacích orgánů, právem organisovat ozbrojenou milici a p.[52] Jde sice o práva nutná k řádné činnosti výborů jako zásobovacích orgánů vzhledem k charakteru boje za obilí, ale současně i práva, která právě vzhledem k charakteru boje za obilí, vzhledem k situaci na vesnici a v sovětech vytvářejí předpoklad nahrazení sovětů výbory chudiny.

Také vysvětlení kolegia lidového komisariátu vnitra o funkcích výborů chudiny publikované v Izvestiích z 8. října 1918 hovoří o výborech jako zásobovacích orgánech.[53] Ovšem vychází v době, kdy výbory začínají hromadně nahrazovat sověty, proti čemuž směřuje, a proto je také nereálné. Jeho realisace by vedla nejen k těžkostem, nýbrž přímo k podlomení činnosti výborů. Proto je 25. října publikováno nové »Vysvětlení lidového komisariátu vnitra o vzájemném poměru výborů chudiny a volostních sovětů«.[54] Čteme v něm: »Jestliže bereme v úvahu, že výbory chudiny jsou organisací, která má za cíl zabezpečit zásobování nejchudších vrstev obyvatelstva, považuje se v současné době za nežádoucí odevzdání veškeré

---

[51] Podrobněji viz Kombedy RSFSR, str. 225—243.

[52] Viz Kombedy RSFSR, str. 58—60.

[53] Text vysvětlení zněl: »V důsledku některých nedorozumění vzniklých v místech, dává kolegium komisariátu vnitra vysvětlení, že výbory chudiny nejsou ode dneška orgány moci a nesmějí zasahovat do práce sovětů.

Jako orgánům se zvláštními úkoly se těmto výborům poskytují jen funkce čistě zásobovacího charakteru s daňovými úkoly.«

Viz Kombedy RSFSR, str. 114.

[54] Vysvětlení bylo publikováno ve »Věstníku oddělení správy NKVD« — viz Kombedy RSFSR, str. 114.

správy v místech výlučně do rukou výborů chudiny. Tam, kde se volostní sověty jako orgány moci postaví svou činností proti ústavě, ukládá se gubernským a újezdním výkonným výborům opírajícím se o výbory chudiny, aby kulacké volostní sověty zástupců zrušily a zorganisovaly nové opírající se o chudinu. Volostní sověty musí spolupracovat při správě s výbory chudiny a pomáhat jim při uskutečňování jejich bezprostředních úkolů.«

Vysvětlení vychází tedy ze stejné třídní základny sovětů a výborů chudiny a ze snahy zabránit různým nedorozuměním a plýtvání silami a prostředky. Naznačuje současně tendenci vyjádřenou později v usnesení VI. Všeruského mimořádného sjezdu sovětů. Nelikviduje ovšem ještě určité »dvouvládí« vzniklé na vesnici.

K řešení této otázky je zřízena v říjnu 1918 zvláštní komise ze zástupců různých ústředních orgánů. V ní vykrystalisovaly postupně dva názory na řešení poměru sovětů a výborů chudiny a jejich další existenci. Podle jedněch jsou výbory chudiny jen dočasné revoluční výbory prozatímně nahrazující sověty, a to zejména v případě, že jsou sověty kulacké. Podle jiných jsou výbory chudiny stálé orgány moci, které mají za cíl usměrňování životą vesnice na cestu rozvíjení komun.[55]

Otázka další existence výborů chudiny se stává zvláště naléhavou ke konci roku 1918. Především v důsledku skutečnosti, že výbory, jakmile přebírají moc na vesnici a ve volosti, začínají přerůstat jejich hranice. Potřeba koordinace jejich činnosti v rámci újezdů a gubernií, výměny zkušeností a p. vede k svolávání sjezdů výborů chudiny v újezdech, guberniích a také v oblastech. Zpravidla nezůstává jen při sjezdu, nýbrž se tvoří také újezdní, případně gubernské výbory chudiny, byra, která přebírají pod vedením příslušného sovětu řízení činnosti výborů na daném území. Dvoukolejnost, kdy vedle sovětů existují ještě výbory chudiny také ve vyšších článcích, nejenže vede k řadě nedorozumění, plýtvání silami, ale brzdí také organisační výstavbu sovětského systému, a to za stále se zhoršující vnitřní a mezinárodní situace. Nehledě již na to, že jde o stav vzniklý proti smyslu dekretu z 11. června.

V této době — v listopadu 1918 se schází VI. Všeruský mimořádný sjezd sovětů, jenž usnesením »O výstavbě sovětské moci v ústředí, o výborech vesnické chudiny a sovětech v místech«[56] vnáší jasnost do otázky. Mezi jiným v něm čteme: »... upevnění moci dělníků a rolníků v Rusku není možné bez rovnorodé organisace sovětů na celém území RSFSR. Diktatura proletariátu a nejchudšího rolnictva musí být uskutečňována důsledně od nejvyšších orgánů sovětské moci až dolů. Socialistická výstavba bude dovršena, jakmile se sovětská organisace ustaví ve všech vesnicích v přís-

[55] Viz Kombedy RSFSR, str. 24.

[56] Sjezdy sovetov RSFSR, str. 120—121.

ném souladu s ústavou Sovětské republiky. Jen tehdy si budou moci nejchudší a k nim se přimykající střední pracující rolníci zajistit vymoženosti socialistické revoluce. Jen vytvoření jednotné sovětské organisace ve městech a na vesnici upevní sjednocení městského proletariátu s proletářskými a poloproletářskými elementy na vesnici ve společném boji proti všem vykořisťovatelům.«

Usnesení vychází tedy ze stanoviska strany, která odmítá návrhy vycházející z nepochopení úkolů a poslání výborů chudiny a vytyčuje požadavek přetvoření výborů chudiny v sověty, t. j. aby se sověty staly třídními organisacemi pracujících a vykořisťovaných mas na vesnici, orgány jejich svazku s dělnickou třídou, orgány diktatury proletariátu. Prostě řečeno sověty zvolené za přímé účasti výborů chudiny se mají stát jediným základem moci v zemi odzdola nahoru.

V tom smyslu ukládá usnesení VÚVV vypracování instrukce k provedení nových voleb vesnických sovětů a ke svolání volostních sjezdů sovětů. Nové volby probíhají ke konci roku 1918 a počátkem roku 1919 na základě instrukce VÚVV »O způsobu provedení nových voleb volostních a vesnických sovětů«.[57] Instrukce zároveň s okamžitou platností ruší všechna gubernská a újezdní byra a výbory chudiny vzniklé proti smyslu dekretu z 11. června jako zbytečné.

Vzhledem k zostřující se mezinárodní situaci, která vyžaduje urychlené vybudování pružného a jednotného aparátu sovětské moci v celé zemi, ukládá instrukce provedení voleb v co možná nejkratší době. Gubernské a újezdní výkonné výbory jsou zodpovědny za provedení voleb a výbory chudiny za bezprostřední řízení voleb. Základním cílem voleb do volostních a vesnických sovětů je vytvořit z nich orgány diktatury proletariátu stejnorodé co do třídní podstaty a tak v základě likvidovat jakékoli rozštěpení.

Stejný cíl sleduje také centralisace tvoření volebních orgánů, aby se vyloučila možnost vlivu kulaků v nižších orgánech na průběh voleb. Proto instrukce zvláště zdůrazňuje ustanovení ústavy o zbavení vykořisťovatelů volebního práva. Volby mohou mít revoluční smysl jen tehdy, »... když sověty budou zvoleny vesnickou chudinou a středním pracujícím rolnictvem« — píše se v instrukci.

Instrukce má ovšem daleko větší význam. Je nejen prvním aktem nejvyššího orgánu sovětského státu, jenž podrobně rozvádí některá důležitá ustanovení první ústavy RSFSR z roku 1918, zejména části věnované aktivnímu a pasivnímu volebnímu právu, a zavádí jednotný volební řád pro celou zemi. Je také prvním aktem podrobněji určujícím pravomoc a úkoly vesnických a volostních sovětů, otázky jejich organisace a aparátu.

---

[57] SU RSFSR 1918, č. 86/901 — publikováno v Izvestiích 4. prosince 1918.

Provedení voleb je poslední a zvláště odpovědný úkol výborů chudiny. Na nich do značné míry závisí správné třídní provedení voleb, aby se nové sověty staly skutečně orgány diktatury dělnické třídy a pevnou oporou sovětské moci na vesnici. Nejde o úkol lehký a výbory chudiny při jeho uskutečňování musí překonat nejednu překážku. Částečně to vystihují slova na zasedání sjezdu předsedů a tajemníků volostních výkonných výborů Tambovské gubernie 14. února 1919.[58] »Přesto, nepřihlížeje k instrukcím a vysvětlením z ústředí, která předvídají všechny možné nesprávnosti a nedorozumění ve volbách,« řekl jeden ze zástupců, »hlavní otázka — instrukce nebo vysvětlení, jak poznat, kde „končí střední rolník a začíná kulak", se obešla.

V důsledku tohoto nedostatku neprošly volby všude správně a ještě i teď nejednou sověty neodpovídají svému určení.«[59]

Po splnění posledního úkolu končí existence výborů chudiny a ty odevzdávají všechny své prostředky a záležitosti nově zvoleným sovětům. Výbory jsou likvidovány a nahrazeny obrozenými sověty, neboť splnily své poslání a úkoly při upevňování sovětské moci na vesnici, při řešení úkolů té etapy socialistické revoluce, která je nutným a důležitým mezistupněm jejího rozvíjení a prohlubování. Když hodnotil význam této etapy, význam výborů vesnické chudiny, V. I. Lenin řekl: »... teprve pak se naše revoluce, ne podle proklamací, ne podle slibů a prohlášení, ale *ve skutečnosti stala proletářskou.*«[60]

Výbory chudiny tím, že sjednotily revoluční živly na vesnici a vtahují je pod vedením dělnické třídy do aktivního politického života, tím, že získávají na stranu sovětské moci středního rolníka a vtahují jej po boku chudiny do boje proti kulakům, stávají se oporou proletářské revoluce na vesnici. Vytvářejí na vesnici sociální základnu, o kterou se mohou opřít jejich dědicové — sověty. Patří jim významná zásluha na porážce kulactva a na přípravě vítězství sovětské moci v letech intervence a občanské války.

5. STRANA A VÝBORY VESNICKÉ CHUDINY

Výbory vesnické chudiny vznikají a pracují pod vedením strany. Strana využívá této revoluční organisace k upevnění svého vlivu na vesnici, k likvidování vlivu různých maloburžoasních stran na vesnické obyvatele a co hlavně, k rozšíření sítě stranických organisací ve volostech a na ves-

---

[58] Sovety v epochu vojennogo kommunizma, I., str. 281—282.

[59] Slova neodpovídají plně pravdě, neboť již dekret z 11. června obsahuje určité vymezení. Jsou správná potud, že různé místní podmínky ztěžovaly přesnější vymezení.

[60] V. I. Lenin: Spisy 29, Praha 1955, str. 151.

nici. Vytváření revoluční politické organisace na venkově jde tak v podstatě po dvou liniích. Jednak po linii, kterou lze nazvat sovětskou, t. j. linii výborů chudiny a po nich nových sovětů. Jednak po linii zřizování buněk komunistické strany ve volostech a na vesnicích, a to za přímé pomoci výborů chudiny a jejich prostřednictvím.

Pro obrácení pozornosti stranických organisací k problémům vesnice a upevnění stranického vedení výborů chudiny má zvláště veliký význam »Oběžník o práci na vesnici« vydaný ÚV RKS(b) 21. září 1918.[61] »Za nynějších okolností má stranická práce na vesnici obrovský význam. — Čteme — Na takovém či onakém provádění této práce závisí do značné míry vyřešení jak zásobovací otázky, tak i úspěch mobilisace.

Naše strana musí vytvořit organisační aparát, který by podchycoval nejodlehlejší kouty sovětského Ruska. Jen budeme-li mít takový aparát, můžeme si být jisti, že budou rychle a správně prováděna všechna opatření, vycházející z centra.

Výbory vesnické chudiny, jejichž organisace probíhala a probíhá zcela pod vedením členů naší strany, mohou se stát jakousi základní buňkou pro vytváření širších organisací.«

Za pomoci výborů chudiny a jejich prostřednictvím rozšiřuje tedy strana svůj vliv na vesnici a doplňuje své řady o nejlepší příslušníky vesnické chudiny. Nejde o náhodný nebo umělý jev, jak ukazuje i zpráva o II. penzském gubernském sjezdu komunistů 10.—12. října 1918. »Jestliže soudíme podle zpráv,« píše se v ní, »není tento příliv (t. j. členů strany — K. O.) náhodným nebo umělým zjevem a vysvětluje se tím, že v létě tohoto roku prožívala vesnice svůj Říjen: chudina se mobilisovala, aby obstála v boji s kulactvem a přirozeně tíhla k naší straně jako vůdci tohoto boje.«[62]

Na rostoucí sílu strany ukazuje její číselný růst v době po VI. sjezdu strany, t. j. ještě před vítězstvím revoluce, kdy má strana asi 240.000 členů, zatím co v době VII. sjezdu v březnu 1918 vzrostl asi na 270.000, v době VIII. sjezdu v březnu 1919 dosáhla čísla 313.766 členů.[63] Ukazuje jej i růst počtu členů strany mezi delegáty na sjezdech výborů chudiny. Na Tambovském sjezdu volostních a vesnických výborů chudiny je na př. ze 411 zástupců 398 komunistů a 4 sympatisující.[64] Na Zadonském újezdním sjezdu výborů chudiny je ze 134 zástupců 99 komunistů, 25 »levých« eserů a 10 nestraníků.[65]

Jde o stav, ve kterém ovšem je také určité nebezpečí. Poukazuje na něj

---

[61] J. M. Sverdlov: Výbor z projevů a článků (1917—1919), Praha 1952, str. 123—124.
[62] Komitety bednoty, I., str. 257.
[63] Viz Dějiny VKS(b) — Stručný výklad, Praha 1954, str. 196, 217 a 231.
[64] Viz Kombedy RSFSR, str. 248.
[65] Viz Sovety v epochu vojennogo kommunizma, I., str. 351.

J. M. Sverdlov v projevu na koordinační komisi pro otázky výborů chudiny dne 14. října 1918, když v souvislosti se zmíněným Tambovským sjezdem říká, že tendence vyjádřená heslem »Všechna moc naší straně« se musí brzdit a krotit. »Organisační stranická výstavba překročila hranice újezdu: na mnoha místech representují volostní straničtí funkcionáři i státní moc ve volosti, vedou za sebou celou volost.«[66] V souvislosti s tím se objevuje tendence nahrazovat orgány státní moci v místech stranickými orgány a tak také nepřímo vylučovat z účasti na správě země masy nestraníků.

Rozhodující v této tendenci je však její zdravý prvek, ukazující na správnost politiky, obětavé práce a boje strany za zájmy pracujících, kterým si strana získala svou důvěru v masách. Stejně jako pokles a v podstatě i likvidace vlivu maloburžoasních stran — eserů a menševiků — je zákonitým důsledkem jejich protilidové politiky, v níž se dostávají do jedné fronty s domácí a zahraniční kontrarevolucí, politiky, kterou se sami vylučují z politického života. Rozhodující je, že za pomoci výborů nejenže se na vesnici vytváří rozvětvená síť stranických organisací, spojujících stranu pevně se životem vesnice, ale že současně se kolem nich vytváří, seskupuje pevný a široký aktiv sympatisujících z řad pracujících a vykořisťovaných rolníků.

Výborům vesnické chudiny při všech nedostatcích, projevujících se ať již v jejich organisaci nebo v jejich činnosti, patří veliká zásluha na upevnění stranického vedení rolnictva, na upevnění svazku proletariátu a rolnictva a vedení pracujícího a vykořisťovaného rolnictva proletariátem. Patří jim nejen proto, že jako orgány třídního boje na vesnici uskutečnily převrat, rovnající se svým významem převratu v Říjnu, ale také proto, že posílily, upevnily vliv strany na vesnici.

Uvedené představuje jen jednu stránku věci, neboť současně s rozšířením a upevněním stranických organisací na vesnici se upevňuje stranické vedení výborů chudiny. Bez vedoucí úlohy strany by výbory chudiny nedosáhly tak velikých úspěchů. Pomoc stranických organisací výborům chudiny a metody jejich řízení jsou různé. Stranické organisace vysílají své instruktory k organisování vesnické chudiny, usměrňují a kontrolují práci výborů, a to buď přímo nebo prostřednictvím stranických buněk ve výborech a na sjezdech. Nejednou však také přímo nahrazují sovětské orgány, organisují nové volby podle toho, jak to vyžaduje konkretní situace. Toto, lze říci přímo poručníkování stranických organisací nad činností výborů chudiny a také sovětů, vyplývá ne tak z nepochopení vedoucí úlohy strany, jako ze situace na vesnici zachvácené občanskou válkou, kdy nejednou jedině stranické organisace nebo dokonce jednotliví členové

---

[66] J. M. Sverdlov: Výbor z projevů a článků (1917—1919), Praha 1952, str. 127.

strany představují sílu schopnou uskutečňovat politiku sovětské moci a strany a mobilisovat masy k jejímu plnění. Podobné poručníkování je zjevem přechodně nezbytným, ale v pozdějších letech je postupně nahrazováno jinými formami uskutečňování vedoucí úlohy strany.

6. OHLAS VZNIKU VÝBORŮ VESNICKÉ CHUDINY

Tvoření výborů vesnické chudiny se neomezuje jen na venkov. Výbory podobného druhu vznikají také ve městech, a to — domovní, uliční, čtvrťové a městské. Vzhledem k zcela jiné situaci ve městech, kde sověty jsou skutečnými orgány diktatury proletariátu, jsou také úkoly těchto výborů a jejich poměr k sovětům jiné než na vesnici. V »Řádu o domovních výborech chudiny města Petrohradu a jeho okolí« se na př. uvádí, že výbory »...každého rajonu jsou technickými orgány příslušných rajonních sovětů, plnící všechny úkoly uložené jim sovětskou mocí...«[67]

Výbory chudiny ve městech (uliční, čtvrťové a p.) jsou masovou iniciativní organisací chudiny, pomocným orgánem městských sovětů a jejich výkonných výborů při přenášení a uskutečňování jejich opatření mezi obyvateli. Jsou organisací, která pomáhá sovětům udržovat pevné spojení s masami, jejich potřebami a tak jim umožňuje rychle reagovat na podněty a požadavky a co hlavně, mobilisovat masy k plnění opatření sovětské moci. Výstižně to ukazuje instrukce Buzuluckého městského výkonného výboru z prosince 1918, určující jejich úkoly takto: »Čtvrťové výbory chudiny jako orgány nejbližší obyvatelům a orgány nejlépe znající potřeby chudiny jsou orgány pracovní diktatury a musí uskutečňovat všechna usnesení výkonného výboru a jeho oddělení a vůbec všechna opatření dělnicko-rolnické moci, která směřují ke konečnému upevnění moci pracujících ve všech oblastech života. V souhlasu s tím se jejich funkce dělí na: a) administrativní, b) bytové, c) rozdělování zásob, d) zdravotnické, e) kulturně osvětové.«[68]

Těžiště jejich práce je v péči o potřeby obyvatel, t. j. o bytovou politiku, o udržování bytového fondu, o různá obecně prospěšná zařízení (lázně, parky, kluby atd.), revise obchodů, zásobování a rozdělování potravin mezi obyvatele, o čistotu města, ulic, zřizování různých kulturně osvětových zařízení (knihoven, klubů a p.), jídelen (bezplatných) a pod. Dohlížejí na plnění pracovní povinnosti bývalých vykořisťovatelů, na to, aby se v jejich bytech nescházely různé kontrarevoluční živly a organisace, aby se v nich neukrývali bělogvardějci atd.

---

[67] Sovety v epochu vojennogo kommunizma, I., str. 360.

[68] Tamtéž, str. 363.

Výbory chudiny ve městech nemají dlouhého trvání. Stejně jako na vesnici i ve městech potřeba upevnění sovětské moci, jednota její organisace, organisační výstavby, bez níž je takovéto upevnění stěží možné, vynucuje si jejich likvidaci. Vynucuje si ji potřeba odstranění jakékoli dvoukolejnosti, tříštění sil a práce mezi různými orgány. Proto v první polovině roku 1919 předávají se jejich funkce jednotlivým oddělením výkonných výborů.

Organisace stejného druhu a významu jako jsou v RSFSR výbory vesnické chudiny vznikají také v bratrských sovětských republikách. Na Ukrajině jejich úkoly plní komitéty nezámožných seljan — komnezamy. Vznikají o něco později, až po osvobození Ukrajiny, ale na rozdíl od výborů vesnické chudiny se zachovávají delší dobu a své poslání, ovšem ve změněné formě, plní takřka po dobu 10 let.

V jejich vývoji lze vidět v podstatě dvě základní období. V prvním období, t. j. v podstatě v letech občanské války a intervence, v letech válečného komunismu, plní stejné úkoly jako výbory chudiny — jsou orgány třídního boje na vesnici, boje proti kulakům, banditismu, provádějí zásobovací a kulturně osvětové úkoly.

Přechod k nové hospodářské politice vede k podstatné změně jejich postavení a úkolů. Z organisace plnící administrativní a hospodářské úkoly mění se v organisaci společenskou, která pracuje na základě vlastních stanov, a ne pouze na základě celostátních zákonů. V organisaci, jejíž členové nemají ve srovnání s ostatními obyvateli vesnice neorganisovanými v komnezamech, žádné zvláštní výsady, ať již politické, hospodářské nebo jiné. Těžiště jejich práce se přesouvá do oblasti hospodářské. Pečují o rozvoj hospodářství chudiny a středního rolníka, zejména jejich vtahováním do družstev, ať již výrobních, prodejních nebo jiných. Současně plní důležité úkoly při usměrňování rostoucí politické aktivity pracujících k upevňování sovětské moci na vesnici, k upevňování sovětů.

Přechod k hromadné kolektivisaci země a k likvidaci kulactva jako třídy činí jejich další existenci zbytečnou. Své hlavní poslání — vtažení rolníka do družstev splnily a jsou proto likvidovány.[69] Jejich existence a činnost je ukázkou přihlížení k různým místním poměrům v jednotlivých sovětských republikách a oblastech při uskutečňování jednotné politiky výstavby socialistické společnosti.

---

[69] Viz A. Malickij: Sovetskoje gosudarstvennoje pravo (Očerki), Charkov 1926, str. 245—264.

УКРЕПЛЕНИЕ СОВЕТСКОЙ ВЛАСТИ В ДЕРЕВНЕ

Карол Ондрис

В истории Великой Октябрьской социалистической революции значительное место занимают вопросы политики партии и советской власти в деревне. Важным звеном этой политики являются комитеты деревенской бедноты, образуемые осенью 1918 года.

Значение комитетов деревенской бедноты необходимо рассматривать в связи с особенностью Великой Октябрьской социалистической революции. В чем же заключается эта особенность? В том, что ее непосредственной и ближайшей задачей является завершение буржуазно-демократической революции. Однако вопросы буржуазно-демократической революции Октябрьская революция решает только ». . . походя, мимоходом, как „побочный продукт" нашей главной и настоящей, **пролетарски**-революционной социалистической работы.« (Ленин, Сочинения, т. 33, стр. 32.)

Пока Октябрьская революция заканчивает буржуазно-демократическую революцию она, разумеется, принимается с симпатиями всем крестьянством. Поэтому в первые месяцы после победы революции для деревни характерен дух единства крестьянства в отношении помещиков. Это необходимо переходное положение в период, когда революция еще остается революцией крестьяской и не выходит из буржуазных рамок. Единство деревни является только переходящим и под ним только на короткое время скрыты непримиримые классовые противоречия в деревне.

В этом отношении революции угрожает самая большая опасность, так как »Опыт всех революций, которые до сих пор были в Европе, наглядно подтверждает, что революция неизбежно терпит поражение, если крестьянство не побеждает кулацкого засилья«. (Ленин, Сочинения, т. 28, стр. 153). Осуществить Октябрьскую революцию в деревне пролетариат, конечно, не мог тотчас же. Он нуждался во времени для создания необходимых предпосылок. Время нужно было и крестьянству.

Все эти предпосылки создаются в главном в течение первых 8—10 месяцев существования Советской власти. Только после создания на очередь приходит самая важная задача, не только внутреннего строительства, но и революции в целом — задача организации деревенской бедноты, объединения ее под руководством пролетариата для борьбы против сопротивления кулаков.

В результате остроты вопроса снабжения, который становится центром внимания деятельности всех советских органов, эта борьба осуществляется под лозунгом, которым Ленин охарактеризовал положение: »борьба за хлеб, это борьба за социализм!«. Под этим лозунгом партия мобилизует и огранизует массы пролетарских и полупролетарских элементов в деревне на борьбу против кулаков и на образование их собственной классовой организации — комитетов деревенской бедноты. Основы для их массового образования заложил декрет ВЦИК »Об организации деревенской бедноты и снабжении ее хлебом, предметами первой необходимости и сельскохозяйственными орудиями« от 11 июня 1918 года. Наименование декрета и классовых организаций бедноты не должны, однако вводить в заблуждение, что как будто бы речь шла только об органах бедноты.

Комитеты бедноты это объективная необходимость, ибо иначе революция не могла бы развиваться и ее победа не могла быть прочно обеспечена. Их образова-

ние нужно рассматривать в связи с положением в деревне и общей политикой снабжения, проводимой советской властью, в связи со всем предшествующим развитием и практическим опытом трудового и эксплоатируемого крестьянства и со всей предшествующей политикой партии. Поэтому и сопротивление врагов советской власти комитетам бедноты во всех его формах неизбежно осуждено на неудачу, к которой его предопределяет закономерность общественных явлений.

В центре внимания комитетов бедноты стоят вопросы снабжения. Успех в этой области неразрывно связан с тем, что с решением вопросов борьбы за хлеб решаются и более широкие задачи, в первую очередь задача подавления сопротивления кулаков. Эта деятельность, конечно, неограничивается только конфискацией хлеба, но организуется и обеспечение его достаточного количества в будущем. Эта задача решается различными способами и, а это имеет особую важность, путем организации новых форм ведения хозяйства в деревне. Решая задачи снабжения комитеты бедноты решают и другую важную задачу — построение и введение массового контроля и учета в сельском хозяйстве. Важное значение имеет деятельность комитетов в секторе агитации и пропаганды и наконец, в обеспечении обороны страны.

Выполняя свои функции комитеты сосредоточивают в своих руках решение большинства вопросов экономической и политической жизни деревни. Комитеты необходимо выходят из границ, установленных декретом и превращаются в революционные органы власти в деревне, заменяя советы.

Положение, когда в деревне существуют рядом друг с другом два органа для длительного времени не целесообразно и просто вредно. Вопрос решает 6-ой Всероссийский Съезд Советов постановлением »О строительстве советской власти в центре, комитетах бедноты и советах на местах«.

Декрет исходит из принципа, что комитеты бедноты должны сделаться советами, т. е. единой организацией советской власти снизу до верху. На основании этого постановления ВЦИК дает инструкцию »О порядке перевыборов волостных и сельских советов«. Проведение этих выборов — последняя и особо ответственная задача комитетов бедноты, после осуществления которой комитеты ликвидируются.

Образование комитетов бедноты не ограничивается только деревней. Комитеты подобного характера возникают и в городах где, конечно, их положение и задачи другие, т. к. в городах положение другое. Равно и в братских советских республиках возникают организации подобного типа, как в РСФСР комитеты деревенской бедноты.

Образование революционной политической организации в деревне не идет только по советской линии, т. е. линии комитетов бедноты, а после них советов. Оно идет также по линии образования ячеек Коммунистической Партии в волостях и в деревнях при прямой поддержке комитетов бедноты. Комитеты при этом возникают и с самого начала работают под руководством Партии.

K »PÉČI« O NEZAMĚSTNANÉ V PŘEDMNICHOVSKÉ REPUBLICE

Jaroslav Houser

Jedním ze základních požadavků dělnictva za kapitalismu byl postulát trvalého zaměstnání námezdně pracujících. Dělníci se domáhali toho, aby jim společnost poskytla možnost výdělku, na nějž byli existenčně odkázáni.

Kapitalistický hospodářský systém nebyl ovšem s to tento elementární dělnický požadavek zajistit. Nezaměstnanost byla trvalým průvodním zjevem kapitalismu. Reservní armáda pracujících, kterou tvořili nezaměstnaní, byla pro kapitalistické hospodářství žádoucí. Kapitalisté využívali touto cestou zákona nabídky a poptávky na trhu pracovní síly, která byla zbožím, a stlačovali za pomoci reservní armády práce, t. j. nezaměstnaných, mzdy do výroby začleněných dělníků. Reservní armáda pracujících byla vhodným prostředkem k lámání stávek, protože z řad nezaměstnaných bylo možno získávat stávkokaze. V době krisí se nezaměstnanost rozrůstala do obrovských rozměrů a přinášela nezaměstnaným dělníkům bídu, hlad a zoufalství.

Nezaměstnanost byla právem označena na mezinárodním sjezdu sociální politiky r. 1924 za nejkrvavější bič dělnické třídy.[1] Pohled do minulosti, na sto let panství kapitalismu u nás, přesvědčuje nás o tom, že nezaměstnanost představovala nejhorší životní perspektivu dělnictva.

Nemohli-li dělníci dosáhnout trvalé zaměstnanosti, je přirozené, že se domáhali aspoň zmírnění důsledků nezaměstnanosti, t. j. toho, aby bylo vybudováno sociální zařízení, které by jim poskytlo v případě nezaměstnanosti nejnutnější prostředky k obživě. Tímto zařízením bylo obligatorní sociální pojištění pro případ nezaměstnanosti. Dělníci je však dosáhli po těžkých bojích jen v některých kapitalistických zemích.

Zavedení pojištění pro případ nezaměstnanosti domáhaly se dělnické politické a odborové organisace již před první světovou válkou. Tento požadavek je začleněn též do programu sociálního pojištění, který vypracoval na pražské konferenci RSDSD r. 1912 V. I. Lenin. V programu se žádalo

---

[1] Protokol, str. 201.

nejen sociální zabezpečení dělníků ve všech případech ztráty pracovní schopnosti, ale i v případě ztráty výdělku následkem nezaměstnanosti. Všichni pojištěnci měli dostávat podporu podle zásady úhrady plné mzdy, při čemž náklady pojištění měli nést podnikatelé a stát.[2] V tomto rozsahu nebylo uskutečněno pojištění pro případ nezaměstnanosti v žádné kapitalistické zemi, ačkoliv nelze pokládat Leninův program sociálního pojištění za kapitalismu za zásadně neuskutečnitelný.[3]

Byly však takové země, kde obligatorní pojištění pro případ nezaměstnanosti vůbec nebylo zavedeno a kde t. zv. péče o nezaměstnané byla prováděna v mnohem omezenějším rozsahu. To byl případ předmnichovského Československa. Zde péče o nezaměstnané trpěla řadou strukturálních a právních vad, které se projevily v plné míře v letech velké hospodářské krise 1929—1933, kdy nezaměstnanost dosáhla závratné výše.

*

Jedním ze základních předpokladů jakéhokoliv sociálně politického opatření ve prospěch nezaměstnaných dělníků, je řádná a spolehlivá statistická evidence nezaměstnanosti. Tato evidence však za celou dobu trvání předmnichovské republiky vybudována nebyla. Žádná z vlád předmnichovské republiky a žádný z ministrů sociální péče z této doby spolehlivě nevěděl, kolik nezaměstnaných v Československu skutečně je. Práce zabývající se ekonomickým vývojem tohoto období uvádí vysoká a přímo ohromující čísla nezaměstnanosti z krisových let 1929—1933. Operují čísly uváděnými ve Zprávách Státního úřadu statistického a zjišťují na příklad, že nezaměstnanost dosáhla vrcholu v únoru 1933, kdy počet neumístěných uchazečů o práci dosáhl čísla 920.182.[4] Tato čísla jsou však velmi nepřesná a mají průkazní hodnotu jen jako čísla směrová a relativní. Skutečný stav nezaměstnanosti byl patrně ještě vyšší.

Nedostatek řádné evidence nezaměstnaných doznal na příklad ministr sociální péče z předmnichovské republiky Czech v exposé v rozpočtovém výboru poslanecké sněmovny 13. listopadu 1931.[5] Také prof. Schoenbaum se vyjádřil k této otázce takto: »A co je horší: vždyť my nevíme téměř nic o nezaměstnanosti, nevíme, kolik je nezaměstnaných, s bídou konstatujeme sotva počet uchazečů o práci, nemáme ani zdání o tom, jak jsou nezaměstnaní členěni, jak dlouho trvá jejich stav bez práce, jaké jsou jejich poměry rodinné.«[6] To je doznání žalostného stavu statistických podkladů, které

---

[2] Komunistická strana Sovětského svazu v resolucích a usneseních sjezdů, konferencí a plenárních zasedání ÚV, díl I., Praha 1954, str. 240 a Lenin V. I., Sočiněnija, vyd. 4., sv. XVII., Moskva 1953, str. 427.

[3] Krasnopolskij A. S., Osnovnyje principy sovetskogo gosudarstvennogo socialnogo strachovanija, Moskva 1951, str. 24.

[4] »Sociální revue«, roč. XIV. z r. 1933, tab. I. u str. 184.

[5] Tamtéž, roč. XII. z r. 1931, str. 621—640.

[6] Schoenbaum E., »Příliš málo čísel na světě«, »Přítomnost«, roč. XII. z r. 1935, č. 1, str. 15.

měly být základem sociálně politických opatření ve prospěch nezaměstnaných. Již z této skutečnosti lze si učinit představu o tom, jak tato »péče« vypadala. Neměla pevné linie a netvořila organický celek.

Vybudování spolehlivé statistické evidence nezaměstnanosti není v kapitalistickém státě snadným úkolem. Pracovní zákonodárství neposkytuje spolehlivá kriteria pro statistická šetření a není vybudován dokonalý aparát zjišťující statistické údaje.

Všeobecným úkolem statistiky nezaměstnanosti je zachytit rozsah nezaměstnanosti, a to jak v číslech absolutních, tak také v poměru k úhrnnému počtu zaměstnanců. Nejde při tom jen o to, zjistit nezaměstnanost v celku, nýbrž v jednotlivých úsecích výroby. Čím podrobnější a plynulejší je statistika v tomto směru, tím cennějším podkladem je pro sociálně politická opatření.[7] Statistika nezaměstnaných musí být tedy úplná, t. j. zahrnovat všechny nezaměstnané, specialisovaná, t. j. obsahovat dílčí údaje z jednotlivých výrobních odvětví a musí zahrnovat i čísla relativní, vyjadřující číselný poměr mezi počtem zaměstnaných a nezaměstnaných.

Statistická šetření vyžadují především určení a pojmové vymezení nezaměstnanosti. Šetření zcela samostatná, postupující po vlastní linii, jejichž základem byla vlastní kriteria,[8] tzv. šetření primární, mohla podchytit nezaměstnanost statisticky jen v delších intervalech (např. při sčítání lidu),[9] zatím co praxe vyžadovala průběžného pozorování.

Proto statistika neshromažďovala většinou údaje o nezaměstnanosti samostatně na podkladě zvláštních šetření, nýbrž v souvislosti s funkcí jednotlivých institucí pracovního zákonodárství (např. zprostředkování práce a sociální pojištění). Takováto statistická šetření byla sekundárního rázu. Pro jejich kvalitu mělo velký význam pracovní zákonodárství. Vždyť již samo vymezení pojmu nezaměstnanosti bylo přejímáno z tohoto zákonodárství. Byla-li právní úprava tzv. péče o nezaměstnané zcela nedokonalá a neorganická, byly její právní předpisy velmi vratkou základnou pro statistická šetření. Zvláště pak v tom případě, podléhala-li právní úprava častým změnám, byly získané statistické řady nestejnorodé. Protože neměly jednotný základ, nebyly přesným kvantitativním vyjádřením průběhu nezaměstnanosti.

Všechny tyto nedostatky mělo statistické zjišťování nezaměstnanosti v období předmnichovské republiky. Nejspolehlivějším základem pro sekundární statistické šetření nezaměstnanosti bylo totiž obligatorní pojištění

---

[7] Reif G., »Nezaměstnanost a statistika«, »Sociální revue«, roč. XVII. z r. 1936, str. 387 a 388.

[8] Tak např. za nezaměstnaného byl pokládán ten, »kdo pro nedostatek práce, sč může a chce pracovati, nenalézá práci svým schopnostem odpovídající, bez zřetele k tomu, zda již v pracovním poměru byl, nebo v pracovním poměru jest a nepracuje, nebo po vyškolení nebo vyučení místa nenalezl.« (Tamtéž, str. 388.)

[9] V Československu bylo provedeno primární šetření nezaměstnanosti teprve při sčítání lidu r. 1930, protože při prvním sčítání r. 1921 údaje o nezaměstnanosti zjišťovány nebyly.

pro případ nezaměstnanosti. To však v předmnichovské republice nebylo. Statistika nezaměstnanosti z této doby opírala se proto na jedné straně o soustavu státních podpor v nezaměstnanosti, které byly později nahrazeny gentským systémem (jakousi nedokonalou a fakultativní formou pojištění) a na druhé straně o údaje zprostředkovatelen práce. Máme tak z této doby úřední údaje o podporovaných nezaměstnaných a jednak čísla o neumístěných uchazečích o práci. Přitom mezi počtem podporovaných nezaměstnaných a počtem neumístěných uchazečů o práci je veliké rozpětí. Kromě toho zjištěný počet nezaměstnaných, kteří se marně ucházeli o práci, není totožný se skutečným početním stavem nezaměstnaných, který úředně vůbec nebyl zjišťován.

Všimněme si nejprve divergence mezi počtem podporovaných nezaměstnaných a počtem nezaměstnaných, kteří se hlásili o práci u zprostředkovatelen práce. Rozdíl je patrný z tabulky č. 1.[10]

Tabulka č. 1.[11]

Datum	Počet nezaměstnaných uchazečů o práci	Počet podporovaných nezaměstnaných	Datum	Počet nezaměstnaných uchazečů o práci	Počet podporovaných nezaměstnaných
31. I. 1921	71.087	57.017	28. II. 1928	55.184	19.677
28. II. 1921	80.653	59.025	31. XII. 1928	39.400	19.218
31. XII. 1921	64.462	32.802	31. I. 1929	53.242	30.977
31. I. 1922	80.695	54.422	28. II. 1929	55.224	35.473
28. II. 1922	99.908	78.526	31. XII. 1929	52.809	29.693
31. XII. 1922	292.450	278.344	31. I. 1930	73.891	37.095
31. I. 1923	321.020	278.123	28. II. 1930	86.156	39.899
28. II. 1923	314.023	254.019	31. XII. 1930	239.564	85.374
31. XII. 1923	157.449	85.418	31. I. 1931	313.511	111.016
31. I. 1924	169.302	77.524	28. II. 1931	343.972	117.024
29. II. 1924	174.794	76.901	31. XII. 1931	486.363	146.325
31. XII. 1924	65.213	27.484	31. I. 1932	583.138	185.384
31. I. 1925	71.042	28.556	29. II. 1932	631.736	197.612
28. II. 1925	67.350	29.858	31. XII. 1932	746.311	239.959
31. XII. 1925	48.384	16.557	31. I. 1933	872.775	300.210
31. I. 1926	61.876	22.307	28. II. 1933	920.182	305.036
28. II. 1926	62.079	24.866	31. XII. 1933	779.987	236.423
31. XII. 1926	71.237	28.625	31. I. 1934	838.982	268.708
31. I. 1927	83.271	31.968	28. II. 1934	844.284	294.184
28. II. 1927	83.205	30.810	31. XII. 1934	752.328	271.110
31. XII. 1927	45.571	13.954	31. I. 1935	818.005	303.253
31. I. 1928	57.148	19.926	28. II. 1935	833.194	299.718

[10] V tabulce jsou uváděna čísla jen v zimních měsících, kdy byla nezaměstnanost nejvyšší.

[11] Tabulka byla sestavena na podkladě statistického materiálu uveřejněného v »Sociální revui« (roč. XIII. z r. 1932, str. 9, 10, 15 a 16) a na podkladě úředních statistických zpráv, které byly v tomto časopise publikovány periodicky (roč. XII. z r. 1931, str. 208 a tab. u str. 206, roč. XIII. z r. 1932, tab. u str. 156 a 240, roč. XIV. z r. 1933, tab. u str. 124 a 184, roč. XV. z r. 1935, tab. u str. 120 a 194 a roč. XVI. z r. 1935, tab. u str. 116, 170 a 258).

Tato čísla ukazují jasně, že podpory v nezaměstnanosti dostávala v předmnichovské republice jen část registrovaných nezaměstnaných a že po zavedení gentského systému r. 1925 klesla tato část trvale asi na jednu třetinu nezaměstnaných, kteří se hlásili u zprostředkovatelen práce.

Rozpětí mezi celkovým počtem nezaměstnaných a počtem nezaměstnaných, kteří dostávali podporu, bylo ve skutečnosti ještě větší, protože údaje zprostředkovatelen práce byly neúplné. Soupis nezaměstnaných byl v Československu proveden 1. prosince 1930 u příležitosti sčítání lidu. Srovnáme-li výsledky zjištěné při tomto sčítání s výkazem nezaměstnaných sestaveným na podkladě hlášení veřejných zprostředkovatelen práce k 30. listopadu 1930, zjistíme, že podle sčítání lidu bylo v republice 294.487 nezaměstnaných, kdežto u zprostředkovatelen práce bylo hlášeno pouze 154.499 uchazečů o práci. Zprostředkovatelny práce zachytily tedy pouze 52 % čili přibližně polovinu osob, u nichž byla zjištěna při sčítání lidu nezaměstnanost.[12]

O zjištění skutečného stavu nezaměstnaných se pokoušely též odborové organisace. Pozoruhodný byl např. statistický výkaz o počtu nezaměstnaných a podporách dělníků potravinářského průmyslu z r. 1926. Rozdíl mezi skutečným počtem nezaměstnaných a počtem nezaměstnaných podporovaných podle gentského systému je patrný z tabulky č. 2:

Tabulka č. 2.

Datum	Počet nezaměstnaných zjištěných odborovým svazem	Počet nezaměstnaných, kterým byla vyplácena podpora		
		se státním příspěvkem	bez státního příspěvku	celkem
IV. 1926	4716	215	101	316
V. 1926	4641	211	24	234
VI. 1926	4823	212	32	244
VII. 1926	4798	138	39	177
VIII. 1926	5032	198	28	226
IX. 1926	5116	180	26	206
X. 1926	5715	152	17	169
XI. 1926	4460	149	15	164
XII. 1926	4398		chybí	

Z těchto číslic je patrno, že ze skutečného počtu nezaměstnaných[13] potravinářských dělníků bylo podporováno r. 1926 průměrně jen 5 %.

Příčinou neúplnosti údajů zprostředkovatelen práce o počtu nezaměstnaných bylo především to, že nárok na podporu podle gentského systému

---

12 Štern Evžen, »Kritický rozbor péče o nezaměstnané v Československu«, »Sociální revue«, roč. XIII. z r. 1932, str. 3 a 4.

13 »Věstník svazu potravních odborů v Československé republice« z 25. II. 1927.

měli jen organisovaní dělníci. Ti se museli u zprostředkovatelen práce hlásit, aby mohli uplatňovat nárok na podporu. Naproti tomu odborově neorganisovaní se u zprostředkovatelen práce nehlásili, zejména ti, kteří bydleli příliš daleko. Nezájem dělnictva o zprostředkovatelny práce byl zaviněn také tím, že zaměstnavatelé zprostředkovatelny práce ignorovali a do práce přijímali koho chtěli, bez účasti zprostředkovatelen práce.[14]

*

Číselné rozpětí mezi počtem podporovaných nezaměstnaných a jejich celkovým počtem je jedním z hlavních dokladů nedostatečnosti tzv. péče o nezaměstnané v předmnichovské republice. Příčinou tohoto rozdílu byly podmínky uvedené v právních normách, které znesnadňovaly nezaměstnaným získat nárok na podporu. Je proto třeba zabývat se jednotlivými právními předpisy, upravujícími tzv. péči o nezaměstnané.

Zákon o podpoře nezaměstnaných z r. 1918 (č. 63/1918 Sb.),[15] jenž zavedl státní podpory rovnající se nemocenskému a pro demobilisované podporu v částce 4 Kč denně, byl pro dělníky nejvýhodnějším zákonem, který kdy byl v předmnichovské republice pro nezaměstnané vydán. Příčinou byla okolnost, že pochází z doby bezprostředně po skončení první světové války, z doby revoluční, kdy byla koaliční vláda ochotna přistoupit pod tlakem dělnictva ke značným ústupkům. Nárok na státní podporu mohli uplatňovat dělníci, kteří podléhali pojištění podle zákona z r. 1888 (č. 33/1888 ř. z.) nebo podle zákona o bratrských pokladnách z r. 1889 (č. 127/1889 ř. z.) a dále demobilisovaní vojáci (§ 1 zák. č. 63/1918 Sb.). Musili se však hlásit o práci buď u příslušného všeobecného (okresního) ústavu pro zprostředkování práce, anebo u odborové zprostředkovatelny práce, určené demobilisačním výborem (§ 5, odst. 1). Nemohla-li zprostředkovatelna práce opatřit nezaměstnanému přiměřené zaměstnání, vydala mu o tom potvrzení (§ 7, odst. 1), na jehož podkladě mohl uchazeč uplatňovat nárok na podporu (§ 7, odst. 3). Nárok na podporu vznikl tedy každému pojištěnému dělníku, horníku a demobilisovanému vojáku, jenž se marně ucházel o práci. Pojem nezaměstnaného majícího nárok na podporu byl tak vymezen dosti široce.

K zúžení okruhu podporovaných nezaměstnaných došlo však velmi záhy.

---

[14] Beránek J., »Nedostatky gentského systému a jeho vliv na nemocenské a invalidní pojištění a na krisi pojišťování hornického«, Praha 1926, str. 75.

[15] Je pozoruhodné, že zákon byl vydán jen na dobu 2 měsíců, a to na období od 15. prosince 1918 do 15. února 1919. Novelou č. 63/1919 Sb. byla jeho platnost prodloužena o 1 měsíc, t. j. do 15. března 1919. Vládním nařízením č. 127/1919 Sb. bylo vyplácení podpor prodlouženo do 31. března 1919 a dalším vládním nařízením č. 157/1919 Sb. do 15. dubna 1919. Teprve zákonem č. 195/1919 Sb. byl původní zákon s prováděcími a doplňujícími ustanoveními ponechán »nadále« v platnosti, t. j. na dobu neurčitou.

Měšťáčtí ekonomové a politici pohlíželi na nezaměstnanost bezprostředně po válce jako na zjev přechodný. Tomuto ilusionismu propadli však i reformisté. Tak např. český socialista Laube zdůrazňoval ve své zpravodajské řeči při projednávání osnovy zákona č. 63/1918 Sb. v parlamentě, že poválečná nezaměstnanost je zjevem mimořádným a přechodným. (T. z. RNS, sch. 8 z 10. XII. 1918, str. 158 a 159.)

Již r. 1919 (vl. nař. č. 157/1919 Sb.) byly vyloučeny z nároku na podpory osoby, které bývaly zaměstnány pracemi v zemědělství a lesnictví anebo službami pro domácnost (čl. II., odst. 1). Kromě toho byl ministr sociální péče zmocněn zastavit vyplácení podpor buď vůbec, nebo pro jednotlivá odvětví. Z toho je zřejmo, že již r. 1919 se projevuje v zákonodárství upravujícím tzv. péči o nezaměstnané ústup od původní relativní »štědrosti«.

Velmi záhy byla zavedena zásada, že nezaměstnaný ztrácí nárok na podporu, nepřijme-li nouzovou práci, přikázanou mu veřejnou správou (čl. V. zák. č. 63/1919 Sb.) anebo opustí-li bezdůvodně takovou práci a koná-li ji nedbale (§ 7, odst. 2 zák. č. 569/1919 Sb.). Nezaměstnaný, který odmítl nouzovou práci, byl také vyloučen z okruhu podporovaných nezaměstnaných.

Novou úpravou podpor v nezaměstnanosti z r. 1921 (zák. č. 322/1921 Sb.) došlo k dalším pronikavým zhoršením. Nárok na podporu měli mít i nadále všichni, kdo podléhali povinnému nemocenskému pojištění, dále občané, kteří byli propuštěni z činné vojenské služby a nedostali zaměstnání a nezaměstnaní příslušníci cizích států za předpokladu reciprocity (§ 1). Rozmnožily se však podstatně důvody vylučující nárok na podporu, takže okruh podporovaných nezaměstnaných byl podstatně zúžen. Tak např. nárok na podporu neměl, kdo stávkoval anebo byl z práce vyloučen po dobu stávky a výluky, kdo byl vlastní vinou ze zaměstnání propuštěn nebo kdo dobrovolně práci opustil bez závažné příčiny, a dále sezónní dělníci (§ 2).

Zákonem z r. 1921 (č. 267/1921 Sb.) o státním příspěvku k podpoře nezaměstnaných byl pak zaveden tzv. gentský systém, který přenesl značnou část podpor v nezaměstnanosti na odborové organisace. Znamenal ve srovnání se systémem státních podpor zhoršení v neprospěch dělnictva. Ve vymezení okruhu podporovaných nezaměstnaných došlo k podstatné změně v tom smyslu, že nárok na státní příspěvek k podpoře v nezaměstnanosti závisel na členství v odborové organisaci a na výplatě podpory podle stanov této organisace (§ 1 a 2). Členství v odborové organisaci muselo být kvalifikované, t. j. muselo trvat aspoň 6 měsíců před tím, než člen ztratil zaměstnání (§ 5). V zákoně byly dále uvedeny důvody vylučující nárok na státní příspěvek, které byly obdobné důvodům uvedeným v zákoně o podporách v nezaměstnanosti z r. 1921 (zák. č. 322/1921 Sb.). Tak např. nárok na státní příspěvek neměl, kdo stávkoval anebo byl z práce vyloučen po dobu stávky a výluky, kdo byl vlastní vinou ze zaměstnání propuštěn nebo kdo dobrovolně práci opustil bez závažné příčiny a sezónní dělnictvo (§ 5). Nárok na státní příspěvek pozbývali také ti, kteří odmítli práci nabídnutou veřejnou nebo odbornou zprostředkovatelnou práce nebo jiným veřejným orgánem (§ 6, č. 2). Výplata státního příspěvku byla kromě toho časově omezena. Nesměla trvat déle než 26 týdnů, resp. 6 měsíců v jednom roce (§ 6, č. 4). Teprve zákonem z r. 1930 (č. 74/1930 Sb.) byla doba 26 týdnů prodloužena o dalších 13 týdnů.

Tento rozbor právních předpisů upravujících podmínky vzniku nároku nezaměstnaného na podporu a státní příspěvek vysvětluje vpředu statistickými čísly zjištěnou divergenci mezi počtem uchazečů o práci a počtem podporovaných nezaměstnaných. Okolnost, že jen menší část nezaměstnaných byla podporována, ukazuje nedokonalost péče o nezaměstnané.

Srovnání těchto předpisů ukazuje dále, že již v letech 1918—1921 došlo k postupnému zužování okruhu podporovaných nezaměstnaných. Nejcitelnější zúžení přinesl pak gentský systém, jenž vstoupil v platnost od 1. ledna 1925 a který zůstal v platnosti po celou dobu dalšího trvání předmnichovské republiky.

*

Hlavním znakem gentského systému[16] byla fakultativnost. Podpory v nezaměstnanosti byly vypláceny odborovými organisacemi členům, kteří byli odborově organisováni na podkladě dobrovolnosti. Podmínky pro výplatu podpor byly určeny ve stanovách odborových organisací. Příspěvek státu k těmto podporám byl akcesorní povahy. Podmínkou jeho přiznání byla výplata podpory odborovou organisací.

Obligatorní pojištění pro případ nezaměstnanosti mělo proti gentskému systému celou řadu výhod. Především zahrnovalo všechny zaměstnance a dělníky bez ohledu na to, byli-li odborově organisováni či nikoliv. To ovšem nevylučovalo dobrovolná doplňující pojištění u odborových a jiných organisací. Zaměstnavatelům mohla být uložena povinnost k úhradě nákladu pojištění, čímž se otvírala možnost odčerpat v příznivém případě k účelům pojištění část kapitalistických zisků. K tomu mohlo ovšem dojít jen za předpokladu, zabránilo-li dělnictvo kapitalistům přesunout finanční břemeno pojišťovacích příspěvků, které kapitalisty tížilo, buď na dělníky, na př. snižováním mezd, nebo na spotřebitele, např. zvýšením cen.

Přitom je však třeba zdůraznit, že sestavení pojišťovací bilance podle pojistně matematických zásad pro pojištění v nezaměstnanosti bylo za kapitalismu obtížnější než při jiných druzích pojištění.[17] Nezaměstnanost byla jevem především krisovým a předvídat průběh krisových cyklů a hlavně rozsah nezaměstnanosti, kterou krise přinese, bylo za kapitalismu nemožné.

Při budování pojištění pro případ nezaměstnanosti muselo se dělnictvo bránit jako při jiných druzích sociálního pojištění pojistně matematickým ilusím, které byly s jeho zájmy v ostrém rozporu. Hromadění kapitálových reserv podle prémiové soustavy, jakož i zneužívání pojišťovacích kapitálů

---

[16] Gentský systém byl po prvé zaveden r. 1901 v belgickém průmyslovém městě Gentu. Obec poskytovala tehdy odborovým organisacím příplatek k podporám, které tyto vyplácely. Později byl systém doplněn tím, že vedle příspěvku obecního anebo na jeho místě byl vyplácen příspěvek státní. Systém byl zaveden v řadě zemí jako na př. ve Francii, Norsku, Dánsku, Belgii, Holandsku, Španělsku, Finsku a Švýcarsku.

[17] Rauchberg, J., »Gentský systém nebo pojištění nezaměstnaných«, »Sociální revue«, roč. XIX. z r. 1938, str. 25 a násl.

ve prospěch kapitalistů nebylo slučitelné se zájmy dělnictva.[18] Také při pojištění pro případ nezaměstnanosti muselo dělnictvo bojovat za zásadu, aby náklady pojištění buď vůbec nebo aspoň převážně nesli kapitalisté a stát.

Přes tato úskalí bylo obligatorní pojištění pro případ nezaměstnanosti pro dělnictvo za kapitalismu výhodnější než gentský systém, jenž v předmnichovské republice těžce poškozoval zájmy pracujících.

Reformističtí odboráři byli pro gentský systém, protože byli v zajetí tradeunionistických představ a šlo jim o to, aby poškodili finančně slabší Rudé odbory. Gentský systém poškozoval však každé odborové hnutí. Okolnosti, že neorganisovaný dělník nemohl získat nárok na podporu, využívali zaměstnavatelé k prazvláštní praxi. Propouštěli z práce především dělníky organisované a odůvodňovali to »sociálními důvody«. Uváděli, že neorganisovaní dělníci byli by vydáni při ztrátě zaměstnání větší nouzi a bídě než dělníci organisovaní. Tuto praxi, kterou prováděl např. textilní magnát Liebig v Liberci, byli nuceni doznat i reformisté, kteří byli spolutvůrci zákona o gentském systému.[19]

Okolnost, že podle gentského systému byly poskytovány podpory a státní příspěvek jen části nezaměstnaných, vyvolala potřebu různých akcí pro širší okruh nezaměstnaných. Různé státní akce, např. stravovací,[20] mléčná, bramborová, uhelná, cukerní, ošacovací atd., byly organisovány zejména v době velké krise začátkem let třicátých a měly zpravidla universálnější povahu než podpory vyplácené podle gentského systému. Znamenaly dvoukolejnost tzv. péče o nezaměstnané. Podmínky pro získání nároků na naturální podpory byly při těchto různých akcích stanoveny odlišně, čímž zvyšovaly nesourodost tzv. péče o nezaměstnané v předmnichovské republice.

Dalším protidělnickým ustanovením zákona o gentském systému bylo, že výše státního příspěvku se měla rovnat dvojnásobku podpory, vyplacené odborovou organisací (§ 7, odst. 1 zák. č. 267/1921 Sb.). Výše příspěvku byla tedy určována výší podpory. Toto zdánlivě nevinné ustanovení bylo jedním z nejrafinovanějších, jakých bylo kdy proti odborovému hnutí použito. Tímto způsobem měl být vražen klín mezi členstvo a odborové organisace. Postiženy byly především odborové organisace hájící důsledně zájmy pracujících, které byly odkázány na příspěvky svých členů a jejichž finanční situace nebyla vždy růžová. Vedení odborových organisací bylo dohánědno

---

[18] Janáček J., »Konce pojistně matematických ilusí«, »Sociální revue«, roč. II. z r. 1956, č. 1, str. 9 a násl.

[19] »Večerník Českého Slova« z 20. II. 1926.

[20] Stravovací akce, jež probíhala od podzimu r. 1930, byla organisována tak, že stát přidělil každému okresu určitou peněžitou částku spolu s poukázkami na potraviny té částce odpovídajícími. Poukázky zněly na 10 Kč a opravňovaly k odběru určitých potravin. Ženatý nezaměstnaný dostával týdenní poukázky v hodnotě 20 Kč a svobodný jen poukázku na 10 Kč. Tyto výpomoce (tzv. žebračenky) byly při tehdejší drahotě naprosto nepostačující.

k tomu, aby vynaložilo co možná nejvíce peněz na podpory v nezaměstnanosti, oslabilo své stávkové fondy a zanedbávalo výchovnou práci. Touto cestou měly být odborové organisace přinuceny zvyšovat členské příspěvky, aby méně uvědomělá část dělníků stala se přístupnější agitaci žluťáckých organisací, které vystupovaly v roli stávkokazů, neměly proto potřebu stávkových fondů a byly často přímo podporovány kapitalistickými průmyslníky.[21]

Zcela nedostatečná péče o nezaměstnané na podkladě gentského systému měla též zhoubný vliv na jednotlivá odvětví sociálního pojištění. Gentským systémem bylo finančně poškozováno jak pojištění nemocenské, tak i pojištění invalidní a starobní. Velmi jasně se to projevilo v hornickém provisním pojištění u bratrských pokladen. Nedostatečnost tzv. péče o nezaměstnané přispěla nepochybně k finanční krisi tohoto pojištění a byla jednou z příčin jeho finančního zhroucení koncem dvacátých a začátkem let třicátých. V době vzrůstu nezaměstnanosti horníků v krisových letech si nasadili kapitalističtí těžaři masku »lidumilů« a prosazovali svým vlivem u bratrských pokladen pensionování starších propuštěných horníků.[22] Tak se snažili utlumit zoufalství těch, které vyhazovali na dlažbu. Tato praxe měla vysloveně protidělnický ráz,[23] neboť znamenala pro hornické pojištění přímo ohrožení jeho existence. Hornické pojištění tak fakticky a nepřímo přejímalo funkci pojištění pro případ nezaměstnanosti.[24]

Obdobným způsobem narušoval gentský systém i jiné druhy sociálního pojištění. Tak např. v pojištění nemocenském vzrůstala v krisových letech vydání na dávky přes pokles počtu pojištěnců. Příčinou byl vzrůst nemocnosti u nezaměstnaných.[25]

Z toho ze všeho je patrno, jak nedokonalá a zcela nepostačující byla tzv. péče o nezaměstnané v předmnichovské republice. Všechny tyto nedostatky byly ztělesněny v gentském systému, jehož hlavními rysy byla fakultativnost a parciálnost se škodlivými následky pro dělnictvo i jeho odborové organisace. Skutečnost, že v předmnichovské republice nebylo obligatorní

---

[21] Beránek J., Nedostatky gentského systému a jeho vliv na nemocenské a invalidní pojištění a na krisi pojišťování hornického, Praha 1926, str. 66 a 67.

[22] Zastánce zájmu těžařů z řad sociálně pojišťovacích odborníků O. Kapp hájil těžaře proti výtce, že by házeli propuštěné horníky »pokladně na krk«. Avšak i on musel doznat, že těžaři záměrně propouštěli starší horníky, kteří mohli získat starobní pensi a netajil se tím, že bratrské pokladny fungovaly po řadu let jako podpůrné ústavy v nezaměstnanosti. (Kapp O., »O sanaci hornického pojištění«, »Hospodářská politika«, roč. IX. z r. 1935, č. 4, str. 71.)

[23] Odborářský tisk pranýřoval takové »pensionování«. (»Horník« z 6. X. 1935.)

[24] Beránek J., Nedostatky gentského systému a jeho vliv na nemocenské a invalidní pojištění a na krisi pojišťování hornického, Praha 1926.

[25] Tak na př. srovnáme-li statistiku nemocenského pojištění ze září 1930 se stavem v lednu 1931, zjistíme pokles pojištěnců o 438.000, avšak vzestup vydání na peněžité dávky o 12,1 mil. Kč.

pojištění pro případ nezaměstnanosti, dokazovala jen, že sociální pojištění, které pokládali reformisté za jeden z hlavních úkolů své sociální politiky, dobudováno nebylo a že zůstalo jen torsem.

ZUR ARBEITSLOSEN-»FÜRSORGE« IN DER VORMÜNCHENER REPUBLIK

Jaroslav Houser

Die Arbeiterschaft war unter der Herrschaft des Kapitalismus der ständigen Gefahr der Arbeitslosigkeit ausgesetzt, welche zur Zeit der Wirtschaftskrisen katastrophale Ausmaße erreichte. Sie strebte daher die Einführung der obligatorischen Versicherung für den Fall der Arbeitslosigkeit an, welche das schwere Schicksal der Arbeitslosen mildern sollte.

In der Vormünchener Republik litt die sogenannte Arbeitslosenfürsorge an einer Reihe von strukturellen Mängeln. Es gab damals nicht einmal eine ordentliche Statistik über die Arbeitslosigkeit, die alle Arbeitslosen umfaßt hätte. Obwohl die amtlichen Statistiken unvollständig waren, erhielt nur der kleinere Teil der registrierten Arbeitsbewerber eine Unterstützung in der Arbeitslosigkeit. Die zahlenmäßige Diskrepanz zwischen der Anzahl der unterstützten Arbeitslosen und ihrer Gesamtzahl ist einer der Hauptbelege über die Unzulänglichkeit der s. g. Arbeitslosenfürsorge in der Vormünchener Republik. Die Ursache dieses Unterschiedes waren die in den Rechtsnormen angeführten Bedingungen, welche es den Arbeitslosen erschwerten, einen Anspruch auf die Unterstützung zu erlangen. Durch die Einführung des s. g. Genter Systems im Jahre 1925, welches für die Arbeiterschaft eine empfindliche Verschlechterung bedeutete, sank die Zahl der unterstützten Arbeitslosen dauernd auf ungefähr ein Drittel der Zahl der Arbeitsuchenden, welche sich bei den Arbeitsvermittlungsstellen meldeten.

Das Genter System war auf dem Grundsatz der Wahlfreiheit aufgebaut. Die Arbeitslosenunterstützung gewährten die Gewerkschaftsorganisationen nur ihren Mitgliedern und die Höhe des staatlichen Beitrages richtete sich nach der Höhe dieser Unterstützungen. Der Umstand, daß die Unterstützungen und der staatliche Beitrag nur einem Teil der Arbeitslosen gewährt wurden, rief in den Zeiten der Krise die Notwendigkeit von Hilfsaktionen für einen breiteren Kreis von Arbeitslosen hervor, welche eine Zweigeleisigkeit der Arbeitslosenfürsorge bedeuteten. Die Abhängigkeit der Höhe des staatlichen Beitrages von der Höhe der von den Gewerkschaftsorganisationen ausgezahlten Unterstützungen traf besonders jene Gewerkschaftsorganisationen, welche konsequent die Interessen der Werktätigen verteidigten, die aber finanziell schwächer waren. Die ungenügende Arbeitslosenfürsorge hatte einen schädlichen Einfluß auf die einzelnen Zweige der Sozialversicherung.

K 75. NAROZENINÁM AKADEMIKA VÁCLAVA VOJTÍŠKA

Spětí badatelského úsilí historického s hlubokými vědomostmi o právu naší minulosti je charakteristickým znakem životního díla akademika Václava Vojtíška, nositele Řádu práce, jehož 75. narozeniny si připomínáme dne 9. srpna 1958. Těžko přehledná řada prací Vojtíškových, mezi nimiž nacházíme velká díla zásadního rázu i množství drobných detailních studií, je toho přesvědčivým obrazem.

Není to jen vliv Vojtíškova učitele a přítele Jaromíra Čelakovského, jednoho z našich nejvýznamnějších právních historiků, který přivedl Vojtíška ke studiu dějin státu a práva. Pochopení významu práva vyplývalo Vojtíškovi především z povahy a zákonitostí práce v jeho nejvlastnějších oborech, v archivnictví a v t. zv. pomocných vědách historických. Ať pracoval v kterémkoli oboru pomocných věd historických, pro které sám nejnověji razí přesnější a vědečtější název sdružené zvláštní vědy historické, nikdy neulpěl na formálním, popisném zpracování látky. Zejména při rozboru listin sleduje vždy vzájemnou závislost formy listiny a jejího právního obsahu, propracovávaje tak dále metody Fickerovy. Studium listin a městských knih jej pak přivádí přímo ke snaze probádat i právní vztahy, které jsou v nich zachyceny, a na tomto úseku podává řadu rozprav, jež znamenají významné obohacení našich znalostí dějin práva, zejména pak práva městského, ve kterém se stává skutečným odborníkem.*) Hlubokou jeho znalost městské správy i soudnictví, ať již v Praze, jejíž městský archiv po dlouhá leta vedl, ať v jiných českých městech, prozrazují jeho četné práce, nyní většinou k užitku badatelů dobře přístupné ve Výboru rozprav a studií, vydaném v roce 1953 při příležitosti jeho sedmdesátin. Ani při práci sfragistické a heraldické, v níž podal spisy významu základního, nezůstává při povrchním popisu, nýbrž dbá vždy i na podrobné vyložení právní povahy a významu pečeti i erbu.

Jako vysokoškolský učitel připravil pro archivářské povolání velkou řadu pracovníků, které vždy vybavil jak dobrou průpravou v archivní theorii i praxi, tak i proniknutím k právní historii. Navazoval tak na osvědčené tradice české historické vědy, v níž bývaly sledovány cesty úspěšné spolupráce mezi historiky a právními historiky. Vojtíšek si byl vždy vědom, že právě tak jako se neobejde právník zkoumající dějiny státu a práva bez dobrých znalostí obecné historie, jsou i u historiků samozřejmým předpokladem práce podrobné vědomosti o ději-

*) Podrobnější ocenění viz nyní v článku V. Vaněčka, V. Vojtíšek jako právní historik, Sborník prací věnovaných k poctě 75. narozenin akad. V. Vojtíška, Acta Universitatis Carolinae, Historica II., 1958.

nách práva. Je značnou mírou jeho zásluha, že podstatná část naší nové historické produkce se s úspěchem snaží porozumět právu naší minulosti, správně používá výsledků studia právněhistorického a usiluje o prohloubení našich znalostí právních pramenů. Je třeba konstatovat s politováním, že tomu tak není ještě u některých jednotlivých pracovníků, ačkoli právě v badání historickém, opřeném o metodu dialektického materialismu, by se čekalo plné pochopení souvislostí historického vývoje a dialektického spojení hospodářství, politiky a práva.

Není možné zabývat se podrobně veškerou další rozsáhlou činností Vojtíškovou, která se týká vědy i veřejného života, působnosti učitelské na universitě i popularisační činnosti přednáškové. To jistě bude předmětem rozprav v odborném tisku historickém. Pro právní historiky je životní jubileum Vojtíškovo příležitostí, aby si v něm připomněli významného pracovníka i v dějinách práva, i pobídkou, aby prohlubovali své znalosti archivnictví i pomocných věd historických, tak potřebných pro jejich práci. A pro historiky jiných oborů, zejména pro badatele v dějinách politických a hospodářských, je naléhavou připomínkou, aby nezanedbávali studium dějin státu a práva, neboť bez této samozřejmé výzbroje se jejich práce nepřibližuje skutečně přesnému pochopení dějinných skutečností. Příkladem jedině správného postupu pracovního jsou právě díla Václava Vojtíška, jehož následování přinese užitek všem oborům historického poznání a tím celé naší vědě historické.

Jiří Kejř

PŘEDNÁŠKY ČESKÉHO PRÁVNÍHO HISTORIKA V MOSKVĚ A V PAŘÍŽI

Člen korespondent ČSAV prof. dr. Václav Vaněček byl za studijního pobytu delegace členů VII. sekce ČSAV v Sovětském svazu na podzim 1956[1] pozván k přednášce v Ústavu práva AN v Moskvě a na jaře 1957 proslovil právněhistorickou přednášku v rámci zasedání »Mezinárodní komise pro dějiny stavovských shromáždění« v Paříži.[2]

První přednáška byla vykonána dne 12. října 1956 rusky na thema »Problematika nejstarších státních útvarů na území Československa«, druhá dne 7. VI. 1957 francouzsky na thema »Tři druhy stavovských shromáždění v českém státě 16. století«.

Na následujících stránkách otiskujeme podstatné partie z českého originálu těchto přednášek.

I. PROBLEMATIKA NEJSTARŠÍCH STÁTNÍCH ÚTVARŮ NA ÚZEMÍ ČESKOSLOVENSKA

V otázce prvních států na území Československa nepřekonali jsme plně až do dnešní doby dědictví, které nám zanechala buržoasní věda. V době předmnichovské republiky (po r. 1918) bylo pro československou vědu v těchto otázkách charakteristické rozdvojení hledisek. Právní historikové byli nakloněni tomu, spatřovat první stát na území ČSR v t. zv. *říši Sámově* z počátku 7. stol. n. l. Naproti tomu část historiků — neprávníků spatřovala první státy na tomto území už v době 1. stol. n. l., totiž v t. zv. *říši Marbodově* a v t. zv. *království Vanniově* (regnum Vannianum).

Rozdíl mezi oběma názory byl konec konců způsobován různými stupni, resp. odstíny buržoasního nacionalismu. První skupina ignorovala nebo přímo popírala existenci Germánů na našem území ve stoletích 1.—5. n. l. Druhá skupina tuto skutečnost neignorovala, avšak vyvozovala z ní pro otázku prvních států důsledky ne zcela správné.

Jednotná byla buržoasní věda v tom, že pojem státu chápala nevědecky: podstata státu jako třídního panství jí unikala a byl jí neznámý i pojem prvobytné společnosti, což jí právě umožňovalo klást první státy do dob tak časných a odlehlých.

Ponecháváme přitom stranou názor některých československých archeologů, kteří — vycházejíce v podstatě z týchž názorů — byli ochotni spatřovat první počátky státního života na území Československa už na konci bronzové doby, zvláště u t. zv. lidu popelnicových polí.

---

[1] Viz o tom blíže PRÁVNÍK, roč. XCVI, 1957, str. 291–292.

[2] Blíže o ní Věstník ČSAV, roč. 66, 1957, str. 388 n.

Podněty k představám o germánských »státech« na československém území už v prvních stoletích našeho letopočtu a právě tak potom o slovanském »státě« Sámově z počátku 7. stol. n. l. dávaly především některé nejasné zprávy antických historiků a jednoho historika raně středověkého.

Antičtí autoři Velleius Paterculus, Tacitus, Strabo a jiní mají zprávy jednak o velkém panství Marbodově, v němž pokračoval Katvalda, jednak o království Vanniově na území dnes československém. Středisko prvního z těchto útvarů je nutno položiti do Čech, středisko druhého bylo jasně na území jižní Moravy. V obou případech šlo o království v základě *markomanská*, která pak pokračovala v těchto oblastech až do 4.—5. stol. n. l. Tacitus mimo to zmiňuje se pro první polovinu 1. stol. n. l. v této oblasti také o králi germánských Hermundurů Vibiliovi. Z řady autorů, zvláště od řecky píšícího Cassia Diona, je dále známo mnoho zpráv o královstvích *Kvádů* na jižním Slovensku v dobách 1.—4. stol. n. l. Pro počátek 7. stol. mluví o slovanském království Sámově franská kronika Fredegarova.

Stranou jsme ponechali v tomto přehledu údaje o Hunech ze 4.—5. stol.; dále o germánských Langobardech, Gotech a Herulech z rozhraní 5. a 6. stol. a konečně o Avarech počínaje od 2. pol. 6. stol., o nichž *všech* je jasné, že *trvalého* panství, které by mělo charakter státu, na našem území nezaložili.

Pro nás je nyní podstata otázky nikoli v tom, zdali u nás byli ve stol. 1.—5. Germáni a teprve ve stol. 5.—7. po prvé v masovém osídlení Slované, nýbrž v tom, zdali nesporné a historicky plně doložené politické útvary jednak germánské, jednak (od 7. stol.) slovanské, měly už od 1. stol. n. l. (pokud jde o Germány) a nejméně od 7. stol. (pokud jde o Slovany) charakter *států*, to jest panství určité třídy, na př. třídy otrokářů (v prvních případech), nebo třídy feudálů (v druhém případě).

Je jasné, že takovéto položení otázky eo ipso přináší odpověď negativní, zvláště jestliže zároveň máme na mysli všechno to, co je nám známo o společnosti prvotně pospolné, ať už u Germánů nebo u Slovanů nebo u Keltů, jejichž ethnické skupiny přicházejí nám pro oblast Československa v této době na konci starověku a na počátku středověku na základě historických archeologických údajů *všechny* v úvahu.

Je jasné, že státy ve vlastním, pravém smyslu slova zde v žádném z těchto případů nebyly, neboť nic nás neopravňuje k tomu, abychom jak u Germánů před 5. stol., tak u Slovanů před 8.—9. stol., mohli spatřovati *třídní* společnost a s ní i skutečné státy.

Obtížnou otázkou však zůstává, jaký vlastně byl charakter oněch politických útvarů, které jsou spolehlivě historicky zachyceny na území Československa pro dobu společnosti zřejmě ještě předtřídní. Obtížným úkolem zůstává, jak charakterisovati určité zvláštní vztahy, které se zde podle historických zpráv anebo podle údajů archeologů utvářely mezi jednotlivými skupinami prvotně pospolného osídlení zemí dnešního Československa v oněch starých dobách.

Uvedu příklad: Tacitus píše o tom, že ve východní polovině dnešního Československa na konci 1. stol. n. l. sídlili keltští Kotinové a pannonští Osové, kteří svým sousedům, germánským Kvádům a sarmátským Jazygům, platili »tributa«. Kotinové nadto jim ještě »kopali železo«, jak píše Tacitus. Je pro nás nesporné, že zde šlo vesměs o ethnické skupiny žijící životem ještě prvobytně pospolným. Avšak je zde stav poplatnosti, a to poplatnosti skupinové, při němž jedny skupiny využívají ve zvláštní formě, alespoň zčásti, plodů práce skupiny jiné. Není

zde tříd, není zde států, není zde vztah otrokářský, není zde ani vztah feudální. Jsou zde vztahy svého druhu mezi celými velkými skupinami žijícími ve formách společnosti rodové. Je tu vztah mezikmenové poplatnosti.

Uvedu jiný příklad: Velleius Paterculus vypráví, že k říši Marboda, který byl na počátku 1. stol. n. l. u nás (v dnešních Čechách) králem Markomanů, náležely všechny *sousední kmeny*. Neslyšíme nic o poplatnosti, slyšíme jen o tom, že celá velká řada kmenů — a to zřejmě ne pouze germánských — v dané době náležela k témuž politickému útvaru, v jehož čele stál Marbod. Totéž přibližně slyšíme o králi Vanniovi z poloviny téhož 1. stol. n. l. z jižnější oblasti dnešního Československa. Nešlo tu o státy, nešlo tu o společnost otrokářskou, šlo tu jasně o společnost ještě prvobytně pospolnou. Máme tu příklady *kmenových svazů* v takovéto společnosti.

Uvedu třetí příklad: Pro dobu ještě vzdálenější, pro 5. až 1. stol. před n. l. na území ČSR podle údajů archeologů jasně »vládnou« Keltové. Známe i jméno jejich hlavního kmene, který zde přichází v úvahu. Jsou to Bojové, po nichž Čechy (česká země) mají do dnešního dne své latinské, německé atd. jméno (Bohemia, Böhmen atd.).

Archeologové odhalují svými vykopávkami keltská města na území Československa. Zpravují nás o tom, že Keltové měli velmi vyspělou kulturu. Dokonce je známo, že razili mince. Jsou známy celé velké poklady keltských peněz. Na jednom místě se našlo v bronzové nádobě 45 kg keltských mincí z ryzího zlata.

Archeologové zdůrazňují, že Keltové nebyli v našich zemích sami. Tvrdí na základě zjištěných pozůstatků hmotné kultury, že zde vedle Keltů byly ještě jiné kmeny. Mluví o *kmenové superposici*, neboť Keltové představují podle archeologů lid nadřazený, »vládnoucí« a ony jiné, nekeltské kmeny představují lid podřazený, převrstvený, závislý. Nejde tu o stát, nejde tu o otrokářskou společnost. Jde tu o vztahy sui generis ve společnosti stále ještě v podstatě prvotně pospolné.

Jak složité otázky zde máme, ukazují ještě další skutečnosti. Je mimo pochybnost, že ve všech naznačených případech šlo už dávno o prvobytně pospolnou společnost silně sociálně *diferencovanou*. Můžeme mluvit a běžně také mluvíme o keltské i o germánské aristokracii. Mluvíme o keltském chudém lidu (plebs). U Germánů máme jasně doloženy i případy *otroků*, rázu poněkud zvláštního, upomínajícího na římský kolonát. Současně ovšem vše nasvědčuje tomu, že stále ještě jde o společnosti organisované na principech v podstatě rodových. Jsou zde rody, jsou zde (podle římského názvosloví) tzv. »pagy«, jsou zde kmeny čili »civitates«. Germánští králové nejsou nic jiného než náčelníci různých útvarů rodového zřízení, vyšších nebo nižších. Pagy i civitates se po případě spojují ve svazy, jejichž příklady jsme už prve viděli.

Ve všech případech vedou nás zjištěné skutečnosti k tomu, abychom zde spatřovali rodovou společnost silně už rozloženou. Zvláště u keltských Bojů v dnešních Čechách a na Moravě, a zejména v keltských městech na území dnešního Československa, rodový řád silně už upadl a začaly se tvořiti společenské třídy. Nežli se však u našich Keltů mohla třídní, otrokářská společnost (společnost otrokářského typu) plně rozvinout, došlo ke germánské invasi do našich zemí. To přivodilo konec přechodu keltské společnosti u nás ke státu.

Rozklad prvotně pospolných rodových organisací nastával v této době ovšem i u některých Germánů. Lze to konstatovati zejména tam, kde máme doloženy velké germánské kmenové svazy.

Rozkladný vliv mělo na rodové řády ve společnostech usídlených na našem území v prvních stoletích našeho letopočtu také sousedství otrokářské *římské*

říše. Je třeba míti na paměti, že se zde pohybujeme v těsné blízkosti římského limitu, který byl na Dunaji. Římané od doby Augustovy usilovali o to, podrobiti si všechny barbary i na území dnešního Československa. Už r. 6 n. l. podnikli velkou výpravu proti Marbodovi. Dosadili Germánům »krále« Vannia a také později »potvrzovali« krále Kvádů na Slovensku (je známa i římská mince s nápisem »Rex Quadis datus«). Tak zvané markomanské války vedli Římané za císaře Marca Aurelia s cílem, učiniti z území dnešní ČSR provincii »Marcomannii«. Na skále ve městě Trenčíně na dnešním Slovensku je dodnes velký nápis hlásající, že tam v této době pobývalo 855 vojáků II. legie z Aquinca (dnešní Budapešť). Na Moravě máme zbytky římské vojenské stanice z 2. stol. n. l. a jiné podobné stopy římských vojenských akcí jsou na Slovensku (jižním).

Avšak římské panství nikdy se na území dnešního Československa trvale neuchytilo. Barbaři znovu a znovu odolávali Římanům a sami podnikali výpady do římské říše.

Je známo, že v souvislosti s Huny většina Germánů — stále ještě v situaci pozdní, rozložené prvotně pospolné společnosti — odešla, aniž zde kdy byly založeny opravdové germánské státy.

Zatím, asi od 4. stol. n. l., stále více přicházeli do zemí dnešního Československa Slované, předkové dnešních Čechů a Slováků. Také oni žili v prvotně pospolných rodových útvarech. Sotva můžeme pochybovati o tom, že principy kmenové superposice staly se rozhodnými i pro jejich vztahy k jiným ethnickým skupinám, na které narazili, nebo které naopak zase narazily na ně (Hunové, Langobardi, Gotové, Avaři). Před 8.—9. stol. nemůžeme však u našich Slovanů předpokládati v širším měřítku rozklad rodového zřízení a nástup elementů třídní společnosti, v tomto případě společnosti feudální.

Proto také ono »regnum« Sámovo z 1. pol. 7. století, o němž mluví franský pramen, nemohlo býti *státem*, nýbrž jen dočasným *svazem* slovanských kmenů a po případě i nižších útvarů rodové společnosti. Jeho těžiště bylo, jak se nyní stále více zdá pravděpodobným, u Slovanů na západ od Čech anebo nanejvýše někde v povodí řeky Ohře v Čechách.

Odtud pak plyne, že první skutečné státy na území Československa byly teprve stát českých Přemyslovců, který se rozvinul v 9. století, a stát moravských Mojmírovců, který se rozvinul přibližně v téže době a stal se základem říše tzv. Velké Moravy.

Avšak tím jsme se dostali až k počátkům feudalismu v Československu. Moravská říše zanikla na samém počátku 10. stol. v souvislosti s invasí Maďarů. Její dědictví převzal český stát přemyslovský, který s rozvojem feudalismu rozrostl se ve slavný a dobře už známý středověký mocenský útvar.

II. TŘI DRUHY STAVOVSKÝCH SHROMÁŽDĚNÍ V ČESKÉM STÁTĚ 16. STOLETÍ

V 16. století, jehož situace tvoří v této přednášce hlavní předmět našeho zájmu, měl slovanský středoevropský stát, běžně zvaný v tehdejší době Království české nebo Koruna česká, za sebou velikou a pestrou minulost. Již v 9. a 10. století — nehledíme-li k dobám ještě starším, v nichž se vznik tohoto státu teprve připravoval — prošly staré Čechy první serií krvavých bojů se svými západními sousedy. V dalších stoletích úspěšně překonaly etapu feudální rozdrobenosti, za níž několikrát sama existence tohoto státu byla na vážkách. V první polovici 15. sto-

letí zvedlo se v jeho rámci mohutné revoluční hnutí husitské, které otřáslo základy feudálních pořádků i v řadě států okolních a — jak je dobře známo — hluboce zasáhlo zejména katolickou církev.

Po celou tuto dobu — máme zde rozvoj trvající skoro tři čtvrti tisíciletí — rozvíjely se politické instituce českého státu ze své prvotní jednoduchosti až do složitého stavu, kterým je charakterisováno 16. století, doba — také zde — stavovské monarchie. Už dávno nebylo zde ani stopy po původních shromážděních všech svobodných mužů slovanských kmenů. Již v 9.—10. století definitivně zaujaly jejich místo občasné schůzky předních feudálů, tzv. dvorská shromáždění (curia, colloquium). Avšak už během 14. a 15. století také tato shromáždění byla nahrazena institucí nového charakteru, totiž shromážděními příslušníků privilegovaných vrstev korporativně organisovaných, kterým se všeobecně říká stavy (ordines). Dobou pro tento vývoj rozhodující stalo se právě zmíněné období *husitského revolučního hnutí*, které vysoko pozvedlo ideu demokratického rozhodování co největšího počtu obyvatel ve státě a postavilo — ve svých nejradikálnějších směrech — přímo požadavek *rovnosti* všech pravých křesťanů, rovnosti nejen před Bohem, nýbrž také navzájem vůči sobě. Mírnější husitské směry přizpůsobily již svůj revoluční program do značné míry základním společenským poměrům středověku a rozlišovaly mezi osobami různého *stavu*, jejichž pospolitosti tvořily *obce* (communitates) jako základ svérázného stavovského uspořádání husitského veřejného života, i takto daleko demokratičtějšího, než byl v této době veřejný život v kterémkoli z ostatních států Evropy.

V důsledku principu kolektivního rozhodování, jehož uplatnění dosáhlo v této době v českém státě nevídaného rozmachu, po téměř dvě desetiletí byla zde konána přečetná shromáždění lidu, na nichž se otevřeně projednávaly za účasti všech nejožehavější politické otázky. Byly zde konány bouřlivé schůze obyvatelů jednotlivých měst, schůze obcí tu užších tu širších (máme-li na zřeteli teritoriální vymezení), shromáždění politických stran, šlechtických i nešlechtických, schůze zástupců městských svazů (spolky, ligy měst), shromáždění »bratrstev« revolučních rolníků a vojáků, politické porady zástupců všeho obyvatelstva (ne pouze šlechty) jednotlivých krajů, celých zemí i konečně — nezřídka — několika zemí společně, zejména Čech a Moravy.

Běžně se dnes uznává, že husitské revoluční hnutí, ač si vytyčilo cíle daleko vyšší a širší, posléze skončilo tím, že plně otevřelo cestu k rozvoji stavovské monarchie, která pak trvá v českém státě až do počátku války třicetileté, jenž znamená náhlý politický zvrat ve smyslu nástupu panovnického absolutismu po potlačení nezdařeného povstání českých stavů z let 1618—1620.

V období mezi husitským revolučním hnutím a katastrofou bělohorskou, o jehož probádání se velmi zasloužil velký francouzský historik Ernest Denis, byly v českém státě praktikovány tři druhy shromáždění stavů: sněmy jednotlivých zemí, sjezdy jednotlivých krajů v Čechách a konečně společná shromáždění všech zemí České koruny čili sněmy generální. Všechny tyto tři druhy stavovských shromáždění byly navzájem těsně svázány co do své politické funkce i organisační struktury, ač ovšem je nesporné, že zjevem základním byly zde po každé stránce ony sněmy *zemské*, které jsme jmenovali na prvním místě. Lze říci, že *krajské* sjezdy stavů byly jen jakýmsi dočasným doprovodem těchto zemských sněmů, a to jen v jedné zemi českého státu, v Čechách samých. *Generální sněmy*, ač jejich důležitost je zcela mimořádná, rovněž jako by vycházely ze sněmů zemských a k nim se opět, jako k základnímu právnímu a organisačnímu předpokladu své existence, vracely.

Vznik sněmů jednotlivých zemí českého státu (česky: sněm obecný nebo obecní, sněm zemský, sněm královský; latinsky: ve starší době colloquium terrae, později concilium, dieta, conventus terrae; německy: Landtag) nespadá do jedné doby. Ve vlastních Čechách konaly se patrně schůze všech významnějších činitelů raně feudálního státu hned od prvního sjednocení země na konci 9. století. Průběhem doby rozlišily se v nich určité zájmové skupiny, které však dlouho neměly právní organisaci. Český sněm vytvářel se po staletí jako společná rada celé země, na níž měli účast především všichni ti, kdož byli svobodní a drželi půdu s poddanými, nemajíce nad sebou než prvního představitele své třídy, hlavu státu (knížete, vévodu, později krále). K nim přidružovali se od 10. století hlavní feudálové a hodnostáři církevní a od 13. století na zvláštní pozvání také královská města. Již jsme upozornili, že na krátko za husitského revolučního hnutí objevili se na českých sněmech také zástupci prostého lidu.

Na Moravě, v druhé hlavní zemi českého státu, došlo — necháme-li stranou období Velké Moravy 9. století — k určitému závažnějšímu sjednocení zemské administrativy za posledních Přemyslovců a za Lucemburků, tedy ve 13. a 14. století. Ve Slezsku, jež se do rámce české Koruny dostává v téže době, vzniká analogická instituce ještě později.

V 16. století byl stát České koruny složitým útvarem, tvořeným řadou zemí, z nichž každá měla svůj samostatný stavovský politický život. Nicméně i v této pestré mosaice stavovských sněmů zemských jevila se velmi pozoruhodným způsobem jednota státu, a to přímo ve fungování těchto sněmů. Uveďme příklad z oboru dějin finančního práva. V 16. století požadoval sice český král daně od stavovského sněmu každé země zvláště, avšak s ohledem na celkovou sumu, jíž mu bylo zapotřebí. Morava dávala zásadně polovinu toho, co povolili stavové čeští, Slezsko jednu třetinu a obě Lužice dohromady jednu šestinu.

Věnujme nyní pozornost hlavním pravidlům, která ovládala fungování zemských sněmů. Především je nutno konstatovat, že psané právní normy jsou ještě i v 16. století na tomto poli *poměrně* vzácné a v každém případě, že jsou velmi neúplné, kteréžto poznatek můžeme ihned zevšeobecnit, neboť se týká všech tří kategorií stavovských shromáždění. V 16. století jsou již alespoň v hlavních zemích českého státu úřední kodexy šlechtického práva sepsané českým jazykem. Avšak předpisů o stavovských shromážděních je tu velmi málo. Největší počet jich vztahuje se k sněmům zemským; málo jich je o krajských sjezdech; o sněmech generálních, tak významných, nenalezneme tu vůbec nic. Stále ještě převažuje na tomto úseku práva *obyčej*, o kterém se vždy mluví jako o *starém* obyčeji. Zprávy o skutečné sněmovní praxi ukazují ovšem jednak, že právní obyčeje byly značně kolísavé, jednak že psané předpisy nebyly vždy přesně dodržovány, nehledě k tomu, že se často měnily, a to ne jen vždy v detailech. Pokud jde o *zemské* sněmy a o sněmy *generální*, byly na př. pevně ustáleny vlastně jen zahajovací a závěrečné ceremoniály, resp. procedury a některé *všeobecné* zásady o složení, kompetenci a o postupu jednání.

Pevných termínů, k nimž by bylo třeba sněmy svolávati, vůbec nebylo. Stavovská shromáždění všech tří kategorií scházela se vždy jen podle politické potřeby. Český král uplatňuje přitom v 16. století jasně snahu po monopolu svolávání sněmů.

Složení zemských sněmů bylo výsledkem tehdejší politické situace v českém státě a zejména bylo podmíněno poměrem sil uvnitř tábora vládnoucích tříd. Zvláštnost, která charakterisovala složení českého zemského sněmu po dobu dvou set let mezi husitským hnutím a třicetiletou válkou, spočívala v tom, že zde byl

odstraněn stav duchovní, jinde v této době pravidelně se na sněmech vyskytující. Máme zde jeden z velmi pozoruhodných důsledků husitství, které v Čechách téměř úplně zlikvidovalo církev jako pozemkovou vrchnost, a proto i jako politický stav.

Pokud jde o poměr mezi stavy, resp. jejich sněmovními kuriemi, nelze ovšem ani zdaleka mluviti o nějaké harmonii, rovnováze a vůbec o politické rovnosti. Nebylo rovnosti mezi šlechtou vyšší (pány) a šlechtou nižší (rytíři); tím méně mohla býti mezi šlechtou a městy. Vysoká šlechta v českém státě této doby usilovala o oligarchii. Jí by bylo stačilo, kdyby na sněmy přicházeli jen její příslušníci. Nebylo jí nikterak proti mysli, že pro velkou část rytířstva důsledná a plná osobní účast na sněmech byla prakticky stále méně možná, ježto byla příliš nákladná. Na počátku 16. století spojila se v Čechách vyšší šlechta s nižší proti městům a pokusily se jim účast na sněmech odepřít, což se nezdařilo.

Rytířstvo domáhalo se už od konce 15. století řešení své účasti na zemských sněmech pomocí volených delegátů (poslanců) z jednotlivých krajů. V 16. století požadavky nižší šlechty byly splněny. Ústupek hledisku krále a vyšší šlechty byl učiněn v tom, že volba delegátů v krajích nevylučovala z účasti jednotlivé šlechtice, z nichž každý mohl i nadále osobně přijíti na sněm.

Nebylo pravidla, které by předepisovalo nějakou minimální účast na sněmech. Sněmy se často konaly za přítomnosti nepatrného počtu účastníků, což plně hovělo zájmům krále i panstva. Zmenšovalo se tak nebezpečí, že na sněmu převládnou široké vrstvy rytířstva a měšťanstva a zajišťovala se převaha úzké vrstvy dvorské a úřednické, těsně spjaté s králem-absolutistou. S tím také souviselo, že byla odstraněna veřejnost sněmovního jednání. Pod přísnými tresty bylo zakázáno, aby byl přítomen někdo, kdo neměl legální účast na jednání. Nikterak nás proto neudiví fakt, že sněmovní praxe česká byla v 16. století prudce kritisována zejména se strany měšťanstva.

Kompetence zemských sněmů — stejně ostatně jako i jiných stavovských shromáždění — nebyla přesně vymezena právními předpisy.

Jednání sněmů zemských bylo neobyčejně komplikované a zdlouhavé, což platí i o ostatních kategoriích stavovských shromáždění.

Usnesením sněmu s platností zákona mohlo se státi jen to, s čím souhlasily *všechny stavy* a přirozeně i král. To znamená, že zde nebyla možná majorisace. Závěr jednání tvořilo přečtení hotového usnesení při otevřených dveřích, v čemž jedině byl učiněn ústupek zásadě veřejnosti, a jeho zapsání do *desk zemských* (tabulae terrae), při čemž jako verifikátoři zápisu musili býti přítomni alespoň zástupci obou šlechtických stavů.

*

Krajské sjezdy byly zvláštností pouze české země, tedy českého království v užším slova smyslu. Nebylo jich v jiných zemích České koruny, ledaže bychom jejich analogii spatřovali ve sněmech jednotlivých drobných slezských knížetství. To souvisí s tím, že v době, jíž se zabýváme, jedině v Čechách samých rozvinula se organisace krajů, které z počátku — ve 13. století — měly prostě povahu obvodů úřední působnosti určitých královských funkcionářů, ale od 15. století byly ovládnuty místními stavy. Sotva asi chybíme, jestliže vyslovíme domněnku, že kořeny místních shromáždění šlechty a snad už i zástupců měst v těchto obvodech spadají do 2. polovice 13. století nebo nejpozději do počátku 14. století. Bylo to pravděpodobně v souvislosti se *soudními* shromážděními, konanými šlechtou v krajích. Za revolučních událostí v husitské době ustoupily do pozadí soudní funkce těchto shromáždění a vystoupily naopak do popředí funkce politické a vojenské, kterýžto vývoj byl podporován tím, že některé husitské sněmy činily usne-

sení směřující k přebudování krajské administrativy na principech vyloženě už stavovských. Vládnoucí tenká vrstva aristokracie cítila se krajskými sjezdy ohrožována. Král Ferdinand již 2 roky po svém nastoupení pospíšil si vyhlásit zásadu, že krajské sjezdy mohou se konati jen na speciální královské povolení. Roku 1545 byla tato zásada na zemském sněmu znovu formulována a postavena pod přísné sankce. Konečně po potlačení revolty stavů z r. 1547 stalo se pořádání krajských shromáždění bez králova svolení deliktem, na nějž byl trest smrti.

*

Třetí kategorii stavovských shromáždění v 16. století v zemích České koruny tvoří t. zv. generální sněmy, což je označení běžné pro tuto instituci v tehdejším politickém životě českém. Lze míti za to, že také základní idea těchto shromáždění je velmi stará. Spočívá v tom, že se společně scházejí a jednají šlechta, města a duchovenstvo ne pouze jedné země, nýbrž všech zemí, které jsou ve svazku České koruny. Významní političtí činitelé celého přemyslovského státu scházeli se u českého vévody a potom u krále dávno před první polovinou 14. století, což je doba, v níž instituci těchto generálních sněmů po prvé vidíme v plném lesku, i když nemá tehdy přirozeně ještě vyloženě stavovský ráz.

Je dobře známo, že středověký řád vyjadřoval složité pojmy a myšlenky symbolicky. V tomto duchu přirovnáván byl, od 14. století počínaje, starý český stát k tělu, jehož hlavou bylo království české v užším smyslu slova a jehož »údy« byly ostatní země České koruny. Mluvilo se o tom, že tyto země jsou do České koruny inkorporovány. Pořadí zemí bylo ustáleno tak, že za Čechami následovalo markrabství moravské, pak knížetství slezská a konečně markrabství Horní a Dolní Lužice.

Význam generálních sněmů byl v tom, že se v nich zračila přes všechnu rozdílnost a samostatnost těchto jednotlivých zemí velmi přesvědčivě jednota a nedílnost tohoto složitého státního celku.

Právní struktura generálních sněmů ustálila se už v 15. století tak, že to byla v principu shromáždění představitelů *sněmů* všech jednotlivých zemí starého českého státu. Jen zdánlivě je s tím v rozporu fakt, že na generálních sněmech, konaných v Praze, což bylo nejběžnější, byl účasten vždy celý sněm království českého. S hlediska právního nebylo to rozhodující, neboť delegace ostatních zemí přicházely s plnou mocí, v níž byla formule, že se sněmu účastní tak, jako by stavové jejich země *všichni osobně* byli přítomni. A nadto máme doloženo, že když r. 1530 — z příčiny epidemie — byl generální sněm konán nikoliv v Praze, nýbrž v Českých Budějovicích, vyslal sem sněm království českého rovněž jen delegaci jako země ostatní.

Podle všeobecně uznaného mínění v 16. století projednávaly generální sněmy záležitosti, které se týkaly všech zemí Koruny společně.

Generální sněm v jistém ohledu představoval velmi výhodnou *zkratku* normálního projednávání věcí na sněmech jednotlivých zemí. Často fungoval tak, že o některé záležitosti učinil rámcové usnesení, které stavové jednotlivých zemí na svých sněmech podrobně rozvedli a realisovali. To bylo běžné zejména při povolování daní a vojenských kontingentů králi. Pokud k některému návrhu projednávanému na generálních sněmech daly souhlas v mezích svých plných mocí delegace jednotlivých zemských sněmů, bylo příslušné usnesení generálního sněmu bez dalšího platné jako zákon i pro jejich zemi.

*

Obraz právě podaný je třeba doplniti ještě poznámkou z dějin českého národa v druhé polovici 19. století. Zájem o historické instituce, o kterých jsem mluvil,

totiž oživl podivuhodným způsobem v době, kdy český národ po prvé bojoval o svůj alespoň relativně samostatný politický život v rámci habsburské monarchie, počínaje revolučními dny března 1848. Po řadu desetiletí obnova generálních sněmů všech zemí českých byla cílem, k němuž směřovaly snahy vedoucích politiků české buržoasie. Instituce zemských sněmů ze starší doby byla idealisována, aby se na ni mohlo navazovat při budování novodobých sněmů rakouských provincií. A probudil se dokonce i zájem o krajské sjezdy v souvislosti s organisováním rakouské samosprávy. Souvislosti, v nichž se tento zájem projevoval, způsobily, že po mnohé stránce tyto instituce nebyly viděny správně. Jako v mnoha jiných otázkách stojíme proto dnes i zde před úkolem podati o těchto institucích obraz správnější, lépe odpovídající historické skutečnosti.

CZEKANOWSKÉHO SYNTHESA NEJSTARŠÍCH SLOVANSKÝCH DĚJIN A PROBLÉM DĚJIN STÁTU A PRÁVA U SLOVANSKÝCH NÁRODŮ

Přední polský anthropolog světového jména Jan Czekanowski, jenž je zároveň významným badatelem v oboru historické ethnografie a prehistorie, jakož i výborným znalcem linguistiky a archeologie, vydal ve dvojnásobném nyní rozsahu po celých třiceti letech druhé vydání své významné publikace *Wstęp do historii Słowian* (Poznań 1957). Tato práce, k níž přistoupil z iniciativy dnes již zemřelého právního historika prof. Zygmunta Wojciechowského, shrnuje výsledky všech zmíněných disciplin, jichž dodnes na tomto důležitém poli nejstarších slovanských dějin bylo dosaženo. Po poválečných pracích T. Lehra-Spławińského tedy další význačný polský odborník věnuje mimořádný zájem těmto tak důležitým otázkám a bádání o nich mocně posouvá vpřed.

Dílo Czekanowského jistě vzbudí značný ohlas v Polsku i mimo ně a velmi často nebude to ohlas jen souhlasný. Avšak v každém případě již nyní je možno říci, že tato práce je pro nejstarší slovanské dějiny přínosem nad jiné významným. Prof. Czekanowski není ovšem právním historikem ex professo, a proto jeho závěry přímo neřeší otázky právní. Avšak materiál, jejž shromáždil, dává právní historii nové možnosti, jež jsou dvojího druhu. Především *generální závěry Czekanowského otevírají nové celkové perspektivy právní historii*. To platí především o jeho synthetických pohledech na dějiny Indoevropanů a v jejich rámci Slovanů. A na druhé straně *konkrétní materiál o nejstarších slovanských dějinách, nově osvětlený a v mnohém nově objevený, je sám o sobě přímo širokou základnou dat, jež je potřebí právněhistoricky klasifikovat*. Do této skupiny patří zejména materiál z šestého, sedmého a osmého oddílu práce, věnovaný procesu diferenciace Slovanů.

Tato úvaha je tedy úvahou o některých závěrech, jež pro dějiny státu a práva slovanských národů vyplývají z nové práce Czekanowského. Stranou zůstává nepřeberné množství problémů dalších, k nimž stanovisko musejí zaujmout ostatní speciální vědní odvětví a jichž je daleko více než těch, na které může a musí reagovat právní historie.

Pro hojně diskutovanou otázku samotné podstaty slovanského práva má mimořádnou důležitost konstatování Czekanowského (ve shodě s nejnovějšími závěry polské nauky), že slovanské národy v době před svou expansí do střední a východní Evropy a na Balkán sídlily na poměrně menším, než jak se dosud myslilo, teritoriu. To platí bez ohledu na to, zda slovanská pravlast se chápe podle stadia časově nejstaršího (Pripet—Volha; teorie východní), středního (Visla—Dněpr; teorie střední) nebo nejmladšího (Odra—Visla; teorie západní) v souvislosti s posunem Slovanů z neznámých prapůvodních sídel Indoevropanů. Avšak všeobecně *kompaktní a intensivní osídlení vede nutně k závěru, že také slovanské společenské instituce musejí si být blízké*, resp. aspoň bližší, než jak by tomu bylo při řídkém osídlení rozsáhlejších prostorů.

Ovšem ani v tomto smyslu *nelze chápat souhrn pravidel, jimiž se řídila společnost slovanských národů, jako jediný jednotný celek*, tedy něco takového, čím je

jednotný právní řád současného státu. Nedostatek politické jednoty nutně předpokládá *partikularitu těchto pravidel, kterým toliko shodná hospodářská, sociální a kulturní organisace dává zásadní uniformitu.* Proto i zde se jako základní metodické hledisko musí uplatnit použití *metody srovnávací.*

Kompaktnosti slovanského osídlení a závěrům, vyplývajícím z toho pro dějiny počátku státu a práva u nich, odpovídají v širším měřítku Czekanowského závěry o společenství indoevropském. V rámci tohoto společenství totiž původně *užší skupinu tvořily národy germánské a baltoslovanské* (oddíl IV.). Je pochopitelné, že tedy i *jejich společenské instituce mohou případně jevit větší příbuznost,* než jaká se objeví u ostatních ethnických složek indoevropského společenství. To ovšem je otázkou, jejíž řešení nebude snadné, i když není nemožné. Rozhodně je tím zdůrazněn význam studia historicko-právní germanistiky. Z jiných intensivnějších příbuzenství Slovanů s ostatními Indoevropany je třeba podtrhnout *vlivy íránské,* projevující se zejména v oblasti *duchovní kultury, náboženství* (str. 154). Význam náboženství při tvorbě primitivních společenských útvarů rodové společnosti je všeobecně znám; proto i zde se objevuje možnost dosud netušených souvislostí. Jinak všeobecně je třeba ještě říci, že tato společenství, bližší sobě navzájem, než jak se dosud mínilo, mají svou nejširší obdobu v celém společenství indoevropském. Jeho značná koncentrace v určitém historickém momentu (3. tisíciletí př. n. l.) na poměrně malém prostoru od dolnorýnského bazénu po Dněpr a od Jutska a nejjižnějšího Švédska po střední Italii a severní Řecko (oddíl III., přehledně zvláště mapy č. 8 a 10 na str. 79 a 81) podporuje velmi značně předpoklad *blízkého příbuzenství společenských institucí jednotlivých indoevropských národů.*

Z konkrétních problémů, které přinášejí významná nova pro dějiny slovanských politických organisací před vytvořením státních center v oblasti všech dnešních slovanských národů, jsou nejdůležitější Czekanowského data o těchto útvarech v Polsku ve stoletích na zlomu letopočtu a potom o Volyni, zejména ze 4. a 5. století n. l. Kdežto o Polsku vyvozuje tyto závěry z materiálu Czekanowski sám, význam Volyně toliko vyplývá z toho, co o ní říká na několika místech jaksi jen mezi řádky.

Zcela mimořádný význam má Czekanowského theorie o *politickém svazu lechickém* na území Polska, i když snad bude ještě potřebí hodně úsilí, než v této věci bude dosaženo obrazu zcela jasného. Czekanowski v navázání na výsledky bádání Z. Wojciechowského *identifikuje lechický svaz s tisíciletou tradicí politické organisace Veletů,* jež známe jako nejpřednější skupinu polabsko-pobaltských Slovanů z doby vrcholení jejich politického života a které jako jediné blíže určené ethnicum v polské oblasti zaznamenává už Ptolemaios. Jestliže je správné Labudovo čtení Porfyrogenetovy Visly Dicíké jako »Licíké« a jestliže stejným směrem ukazují Porfyrogenetovi Lendzaninoi, pak se v novém světle objeví názvy Zachlumanů, přesídlivších z Polska až k Jaderskému moři, kteří byli zváni rovněž Liteike, Widukindovi Licicavici a označení Poláků vůbec litevským Lenkas a maďarským Lengyel. Správný jistě je Czekanowského poukaz na *volnou federační povahu tohoto svazu;* nakolik však vyplývá na př. ze skutečnosti, že Radimičové a Vjatičové původně patřící k Lechitům, se vyvázali ze spoluúčasti na tomto svazu a včlenili do soustavy kmenů ruských, jak to Czekanowski tvrdí, je závislé na předpokladu, že Nestorova zpráva o příchodu od Ljachů naznačuje souvislosti kmenových společenství a ne skutečnost, že jménem Lešsko se označuje už jen určité území.

Význam volyňské oblasti vyniká zvláště ze souvislostí širších. Slované podle svědectví již nejstarších zpráv o nich si vždy byli vědomi svého příbuzenství a jestliže jinak se rozpadali ve tři velké skupiny, z nichž západní kryje v Ptolemaiově

době název Venedů, jižní Sklavenů a východní Antů, pak právě volyňská oblast má význam jakéhosi *pomezí* mezi těmito skupinami. Do volyňského prostoru směřuje také *expanse íránských Alanů, za jejichž slavisované potomky se pokládají kmeny Srbů a Charvátů*, tak významné pro vytváření pozdějších politických organisací v prostoru na sever od Sudet i na Balkáně. V tomto území také seděli i Doudlebové, později stejně politicky agilní kmen jak v jihozápadních Čechách, tak na Rodgoně v Slovinsku. Jestliže pak řada odborníků pokládá označení ruského národa za odvozené od alanského Rhos, pak i *státotvorné úsilí východních Slovanů má svůj počátek v této oblasti.* V neposlední řadě sluší se zmínit rovněž o Volyňanech Masúdiho, jejichž panovník je nazýván »magak«, což snad terminologicky souvisí se sogdijským (íránským) výrazem »modžak« a opět zde podtrhuje vliv íránských prvků. K vývodům Czekanowského o Volyňanech je třeba ještě poznamenat, že u polabsko-pobaltských Slovanů *na hranici oblasti veletské a pomořské hrál důležitou roli právě kmen Volyňanů*, o němž se zachovala tradice, že v době ještě starší byl v tomto prostoru elementem dominujícím; lze tu těžko pochybovat o tom, odkud předkové tohoto kmene pocházeli. Všechny tyto údaje vedou tedy jednoznačně k závěru, že *volyňská oblast byla střediskem vyšší politické organisace slovanských kmenů prvořadého významu* a že při formování těchto útvarů zde alespoň částečně hrály roli jisté *vlivy íránské*.

Pro dějiny státu a práva v Československu má význam Czekanowského zjištění, že v Čechách nejvíce se zachovalo ethnické podloží starší, ilyrsko-keltské (středozemská a alpinská rasa), které nasvědčuje tomu, že zde došlo k *relativně významnější slovanské superposici nad kmenovými residui cizími*. Jinak staví Czekanowski thesi, že v Čechách po *svazu Sámově*, jenž je *chorvatským centrem* v době expanse lechitského svazu, jsou dvě střediska politické organisace: *Levý Hradec lechitského původu* a *Libice původu chorvatského* (později slavníkovská). S těmito míněními v jejich takto zjednodušené podobě lze však jen velmi těžko souhlasit. Závěry tak významné není možno opírat o rozbor často jen pouhých několika desítek lebek, jež nadto mnohdy zkoumali jen anthropologové-začátečníci v seminářích jinak význačných badatelů; to je rozhodně základna příliš vratká pro vyvozování závěrů povahy tak zásadní. Nadto jestliže snad na př. kostrová skladba Levého Hradce odpovídá skladbě slovanské pravlasti mezi Odrou a Vislou, nemusí to ještě znamenat existenci jen tenké slupky slovanské aristokracie. Dokud nebyl proveden dostatečný počet výzkumů, nemůžeme si být jisti, zda v devíti z deseti vsí s podrobeným obyvatelstvem okolo Levého Hradce nebude kostrové složení totéž, takže doklad slovanské superposice se obrátí vniveč. K tomu všemu nakonec je slovanská kostrová skladba Levého Hradce dokladem prostě slovanské expanse do Čech a nikterak ne nějaké tradice »lechitské státnosti«, již tu Czekanowski chce za každou cenu konstruovat. Je sice pravda, že *v expansních oblastech lze spíše předpokládat vývoj raně feudálního státu formou podmanění původního obyvatelstva cizí ethnickou skupinou*, avšak jsme ještě příliš v počátcích bádání, než abychom i zde mohli vyloučit *urychlenou sociální diferenciaci ryze unitroethnickým procesem*. Závěr Czekanowského může tedy třeba být geniálně předzjednanou synthesou, avšak v opření o dosud známý materiál jeho thesi nelze zatím oprávněně hájit. Loyálně je tu však potřebí dodat, že jsou dva doklady, jež jeho mínění podporují, které však on sám nezná. Prvním je zpráva Einhardových análů z r. 805, kde o náčelníkovi českého kmene se praví: »ducem eorum lechonem«, druhým jinak všeobecně známý pasus z 2. kapitoly Dalimilovy kroniky: »V tej zemi bieše lech, jemužto jmě bieše Čech.« Mohly by to tedy být do-

klady sociální nadřazenosti cizího národa, přišlého z Lechitska. Aby these Czekanowského plně obstála, bylo by ovšem potřebí více dokladů.

Pro česko-polské pohraničí je důležité zjištění, že všeobecně se pramálo projevuje jakákoli větší jednota slezského dialektu; zdá se tedy, že i *širší politické organisace ve Slezsku nebylo*. Ve vývoji vlastního polského státu je významný poukaz na to, že ethnicky souvisí Mazovsko s kmeny východních Slovanů. Naprosto nelze však souhlasit s některými dalšími náhledy Czekanowského na vývoj polského státu. Zcela ahistorické jsou jeho vývody o absolutistické povaze raně feudálního polského státu (str. 246), theorie o tom, že podobnosti jazyka polabského a polského jsou dokladem i pozdější politické závislosti (str. 236), jakož i tvrzení o jednolitosti Pomořanů (str. 243), jejichž rozdrobenost jest přece notoricky známa jako typická. Podobně neobstojí ani mínění, že polská politická samostatnost, t. j. vyvázání ze společenství lechického, se datuje od rozbití polabsko-pobaltských Slovanů Karlem Velikým. I když snad připustíme, že jisté náznaky staršího politického společenství pozdějších polabsko-pobaltských Slovanů a Poláků ve svazu snad »lechickém« tu jsou, nelze předpokládat jejich příliš velkou trvalost a zejména nelze připisovat význam tak zásadní pro tvorbu, resp. rozpad politických útvarů vnějším nárazům bez skutečné okupace území, i když působení těchto faktorů jinak je nepochybné.

Pro oblast vzniku státu na Rusi přináší Czekanowského práce rovněž několik zajímavých závěrů. Vedle ostatně všeobecně známé poměrně rychlé slavisace Rurikovců je to zejména poukaz na to, že *není spojitosti mezi kmenovým zřízením východních Slovanů a raně feudálními »městy« kyjevské Rusi;* novgorodská oblast zahrnuje území někdejších Slovenců a severních Krivičů, černihovská Severanů, Radimičů a východních Vjatičů, kyjevská Polanů, Dřevanů a části Dregovičů, polocká zbytku Dregovičů a Krivičů a smolenská území východních Krivičů a části Radimičů. Proti tomu zajímavé závěry o *trvalosti některých politických institucí i při stěhování kmenů* zdají se naznačovat výsledky pouti Radimičů a Vjatičů. Toponomastika jejich původních sídel v polské oblasti a pozdějších sídel v oblasti ruské ukazuje kontinuitu názvů patronymického původu. Tento výzkum Czekanowského může při dalším prošetření věci mít tedy i značný dosah právněhistorický. V jiném směru jsou zajímavá i jeho pozorování o jihozápadní hranici ukrajinské oblasti. Kdežto Ukrajina sama jazykově představuje uniformní kolos, na *Podkarpatí a Polesí* je skutečná tříšť dialektů; z ní lze vyvozovat někdejší *existenci toliko drobných politických útvarů* v tomto prostoru.

Pro dějiny státu u jižních Slovanů není v Czekanowského knize závěrů tak významných, jako je tomu co do ostatních slovanských národů. Zásadní charakteristiku zde dává skutečnost jejich oddělení Avary od ostatních Slovanů. Jinak bulharský stát vznikl na podloží thráckém, srbo-chorvatské útvary na podloží ilyrském a slovinské na keltském. Neosvětleny zůstávají všechny rysy politického vývoje těchto národů před příchodem slavisovaných snad alanských (iránských) původem Srbů a Chorvatů.

Z těch drobných připomínek, jež k dílu Czekanowského může mít specialista v jiném než jeho vědním odvětví, bylo by snad dobře přičiniti poznámku ve věci t. zv. baltské, jinak předslovanské rasy (u Czekanowského sublaponoidní), tak důležité pro Slovany zejména po mišení nastalém jejich zaujetím nynějších sídel. Czekanowski uvádí tuto rasu jako vzniklou kombinací rasy laponoidní a středo-

mořské. I když snad by tak bylo možno vysvětlit malé postavy a krátkolebost baltské rasy, nelze nijak vysvětlit její světlou pigmentaci, když i laponoidové i mediterráni jsou pigmentováni tmavě; celá otázka vzbuzuje dojem, že pro tuto rasu určil Czekanowski její genesi tak, aby odpovídala geometrické struktuře jeho tabulky ras na str. 22. Jestliže však z anthropologických údajů máme docházet k závěrům i pro právní historii, jest také rozřešení tohoto problému velmi důležité.

Vladimír Procházka

VÁCLAV VANĚČEK:
PRAMENY K DĚJINÁM STÁTU A PRÁVA V ČSR

I. část: Do husitského revolučního hnutí.
Praha 1957 (Státní pedagogické nakladatelství), 260 str.

Pro potřeby vysokoškolského studia v oboru historie se stává v poslední době běžnou praxí vydávat základní historické texty ve formě výběrových chrestomatií. Aplikuje se tak u nás praxe sovětská, která však v tomto směru navazuje na starou tradici ruskou (Vladimirskij—Budanov), jež na tomto úseku dosáhla nepopiratelných dobrých výsledků. Vydávání textů tímto způsobem pro naši vysokoškolskou mládež má vedle snahy o plastičtější podání obrazu minulosti i jiný důležitý dosah praktický: s ubývající znalostí cizích jazyků zpřístupňují se tu alespoň v paralelním překladu památky, jež jinak by byly zcela mimo sféru možností. Právněhistorická chrestomatie má proti chrestomatii z obecné historie ještě jeden význam další: právní text a právní myšlení minulých dob vysvětlují příslušné instituce zřetelněji než přepis pouhé kroniky nebo jiného pramene neprávního.

Vaněčkova chrestomatie dosahující k době husitské bude jistě vzorem i pro práci na chrestomatii doby pozdější. Je prvním pokusem svého druhu, a proto zkušenosti, jež přináší, jsou značné, i když v dalších vydáních by jistě leccos bylo možno pozměnit a doplnit.

Za neobyčejně významné novum a zásadní přínos je tu třeba pokládat úvody k jednotlivým ukázkám. Protože jde o pomůcku pro vysokoškolské studium, není výklad omezen jen na právní instituce, nýbrž zasazen do širokého toku dějinného vývoje. Při pramenech hojněji vydaných je poukaz na různé edice. Zmíněna je všude základní literatura (výběr je určen hledisky pedagogickými), dovedená do nejnovější doby. Překlady cizojazyčných textů jsou provedeny svědomitě; velmi často jde o překlad autorův, jenž je prvním překladem dotyčného textu vůbec. Otázkou zůstává, zda při použití překladů starších by nebylo bývalo lépe někdy poněkud archaickou češtinu z minulého století alespoň poněkud zmodernisovat. Není bez významu, že vedle pramenů českých jsou v potřebném rozsahu uváděny i prameny pro Slovensko, jež ovšem jsou, pokud jde o zákoníky a nikoli o lokální zápisy konkretní, zároveň také prameny uherskými. Právní prameny nejsou pojaty úzce, nýbrž zcela správně se přihlíží i k jiným památkám, z nichž však je možno vyvodit závěry pro zřízení společnosti; to platí např. o památkách archeologických (hlava keltského šlechtice, žuráňská mohyla) a uměleckých (výzdoba znojemské kaple).

Úvody k jednotlivým pramenným ukázkám svým významem přesahují charakter pouhých úvodů vysokoškolské pomůcky. V řadě z nich jsou zachyceny dosud jinde nepublikovaná shrnutí závěrů o dotyčném pramenu, instituci nebo vůbec o jeho zařazení v soustavě starého českého práva. Někde autor přináší konkretní závěry, literární formou vůbec po prvé publikované. To platí zejména o období před vznikem feudálního státu, jehož studium je dosud v počátcích a jemuž nadále bude potřebí nepochybně věnovat větší pozornost. Proto partie o Keltech, Germánech a nejstarších Slovanech u nás jsou v úvodních výkladech k pramenům z celé chrestomatie zvláště zajímavé. Z konkretních problémů stačí zde poukázat na výklady o kmenové superposici u Slovanů, vyvozené z Eisnerovy studie o Děvínské Nové Vsi. V dalším staví se autor zatím s reservou k novým náhledům Vašicovým o mo-

ravském původu nejstarších církevněslovanských památek, neboť bude zřejmě zde nutno vyčkat výsledků diskuse, v níž, jak naši odbornou veřejnost zpravil při svém pobytu v Praze, se chystá vystoupit prof. Andrejev ze Sofie. V nové široké koncepci přemyslovského státu i celoevropských pohledů jsou probrána dekreta Břetislavova (s přihlédnutím k novému olomouckému textu) a nové objevy jsou obsahem rovněž i úvodu k statutům Konráda Oty (zejména srovnání s německým právem). V odporu k náhledům Chaloupeckého zastává Vaněček ve své chrestomatii názor, že privilegium Jana Lucemburského bylo jen nikdy neplatícím návrhem. Seřazení základních pramenů českého zemského práva (Majestas, Ordo, Řád) je výsledkem jeho výzkumů z let okolo druhé světové války. Zvláště kodifikačnímu návrhu Karla IV. je věnován obsáhlý úvod, jenž přináší mnoho nového (genese textu, pozdější jeho osudy). Důležitou součástí chrestomatie je podání několika výňatků z polemické literatury na zlomu 14. a 15. století ve sporu o odúmrtě.

Pokud se týče výběru materiálu pro chrestomatii, bylo by bývalo dobře, kdyby obsahovala větší množství dokladů o kolonisaci, jednak vzhledem k její důležitosti, jednak vzhledem k možnosti podat ukázku právě typických právních institucí feudalismu. Rovněž rozšíření ukázek z Rožmberské knihy (kde jinak vzhledem k její menší srozumitelnosti je vhodně podán komentář k zvláště obtížným částím textu) třeba na úkor pramenů horního práva by bylo neškodilo. Žádoucí by konečně bylo i podání německy psaných textů německého práva v Čechách. Snad by také bylo bývalo možno uvést některý doklad počátků zemských desk, i když těžiště jejich významu je až v epoše pozdější, než jakou je doba tohoto díla.

Vaněčkova chrestomatie s obsáhlými úvody je tedy v jistém smyslu novým typem této vysokoškolské pomůcky. Bylo by žádoucí, aby její pokračování, kde bude moci projevit svou způsobilost mladší generace našich právních historiků, a vůbec i další práce na tomto úseku právněhistorické produkce projevily co nejvyšší úroveň. Jinak ovšem především praxe, na niž nyní je potřebí čekat, ukáže tu další možnosti publikací tohoto druhu.

Vladimír Procházka

HISTORIA PAŃSTWA I PRAWA POLSKI DO ROKU 1795

Redaktor: Juliusz Bardach

I. díl: Juliusz Bardach: Historia państwa i prawa Polski do połowy XV wieku. Warszawa 1957 (Państwowe wydawnictwo naukowe). 593 str.
II. díl: Zdisław Kaczmarczyk, Bogusław Leśnodorski: Historia państwa i prawa Polski od połowy XV w. do r. 1795. Warszawa 1957 (Państwowe wydawnictwo naukowe). 550 str., rejstřík k oběma dílům.

Polská právněhistorická nauka stojí dnes počtem badatelů i rozsahem produkce v čele právní historie slovanských národů. Shrnutím bohatých výsledků prací předválečných i četných nových prací poválečných je tento systém polského práva, jehož první dva svazky se nyní předkládají veřejnosti. Je to dílo v určitém smyslu slova kolektivní, i když právě tyto svazky napsali celkem jen tři autoři. Avšak řada jejich kapitol vzešla z pera jiných odborníků pro určité úzce vymezené otázky speciální a při pořizování prvotního plánu, makety práce i při konečné redakci se na práci podíleli prakticky všichni představitelé současné polské právní historie. Dílu je pochopitelně v řadě detailů možno leccos vytknout; avšak celkově je mimořádně významným přínosem, dosahujícím i na právní historii ostatních slovanských národů.

Po prvé jest tu výklad polských právních dějin zasazen zcela organicky do rámce celkového vývoje polských dějin, zejména v těsném napojení na poměry *společensko-hospodářské*. V příslušných pasážích, kde souvislost je zřejmá, se činí *srovnání s vývojem jiných evropských národů*. Práce je na jedné straně synthesou vší badatelské produkce dosavadní, na druhé pak dobře poukazuje na ony úseky, jichž si nauka zatím všímala nedostatečně a jejichž zpracování je důležitým úkolem dalšího výzkumu; to platí zejména o právu soukromém (polská nauka podržuje, a celkem úspěšně, toto prakticky nejjednodušší označení tohoto úseku práva, od něhož se u nás v posledních letech počalo upouštět), trestním a procesním, jež se v Polsku tradičně souhrnně nazývá v podstatě jistě vhodným termínem »právo soudní«. Dílo přesahuje rámec vysokoškolské pomůcky a je *systémem polských právních dějin;* pro usnadnění vysokoškolského studia jsou méně významné pasáže tištěny petitem — někde však lze pochybovat, zda za takové nejsou pokládány úseky právě značně důležité a naopak. Praktický význam mají podrobné seznamy tištěných pramenů.

V čele práce je kapitola o periodisaci polských právních dějin a kapitola, podávající přehled vývoje polské právněhistorické literatury.

Vlastní výklad je rozdělen *podle jednotlivých typů a forem státu a práva* a v jejich rámci je vždy nejdříve podán povšechný obraz dějinného vývoje, přehled pramenů a charakteristika formy státu. V dalším pořadí poněkud kolísá. Ve většině případů následuje výklad o jednotlivých stavech a po něm je rozebrán poměr k církvi a podán obraz právní ideologie, pro nejstarší dvě období však na prvém místě je pasáž o poměru k německé říši a církvi. Podle našeho soudu by měl být výklad ideologických proudů navázán na výklad o formě státu. Traktování poměru státu k církvi, resp. k říši, v těsné souvislosti se základní problematikou státního

zřízení, obvyklé už v některých starších polských systémech, je rozhodně vhodnější než jinak obvyklejší výklad až v závěru partie o státním zřízení zcela odděleně. Při probírání postavení jednotlivých stavů jdou za sebou sedláci, města a nakonec šlechta. Toto pořadí je dáno hlediskem dnešního ocenění; v dějinách feudalismu je však třeba vycházet z reálné situace tehdejší společnosti a nejdříve probrat třídu dominující, jež postavení ostatních předurčuje.

Po těchto výkladech přicházejí ve všech oddílech recensované práce jednotlivé základní instituce státního zřízení, pak oddíl práva soukromého, trestního a procesního a v závěru jsou připojeny výklady o státním zřízení zemí s polskou korunou jen volně spojených nebo od ní odtržených. Tato poslední thematika vzbuzuje určité pochybnosti. Pokud by šlo čistě o výklad státoprávního poměru k Polsku (tak je tomu v systému zejména při probírání vztahu Litvy k Polsku), pak by tento výklad měl být napojen přímo na partii věnovanou základům státního zřízení, neboť takto přichází až po právu »soudním«, jež však zahrnuje i instituce z území zemí, jež nejsou jádrem státu. Potíž však vzniká tím, že často k výkladu o základních rysech poměru k Polsku je připojen detailnější rozbor institucí dotyčné země (tak je tomu na př. v případě Slezska nebo západního Pomoří), jenž při přímém napojení na pasáž o základech státního zřízení by předbíhal výkladu o institucích vlastních polských zemí. Za daného stavu by nejvhodnějším řešením bylo asi probrání základů státoprávního poměru při výkladu o vztahu k církvi a říši (byla by to kapitola o mezinárodních a volných svazcích Polska) a výklad jednotlivých institucí těchto zemí by se pak probral paralelně s výkladem o institucích polských, resp. odděleně, avšak před kapitolami o právu soukromém, trestním a procesním. Jinak výklad o soukromém a trestním právu v prvním oddílu je příliš stručný a ještě důležitější probrání práva procesního chybí vůbec; právní instituce doby před vznikem feudálního státu by si však rozhodně zasloužily traktování obsažnějšího. V dalším je »soudní právo« pro raně feudální stát a období feudální rozdrobenosti vylíčeno společně.

Z hlediska členění oddílů podle jednotlivých typů a forem státu *je třeba za zásadní omyl pokládat to, že jako zvláštní údobí ve vývoji státu není považována silná panovnická monarchie*, která, jak toho dokladem jsou dějiny všech evropských národů, je *přirozeným a nutným článkem mezi feudální rozdrobeností a stavovskou monarchií*. V recensovaném systému následuje stavovská monarchie bezprostředně po feudální rozdrobenosti a panovnická monarchie, která zcela nepochybně likviduje feudální rozdrobenost, zde mizí. Je to tím nepochopitelnější, že právě nejnovější polská literatura má výbornou práci Baszkiewiczovu, dovozující odstranění feudální rozdrobenosti sjednoceným národním státem. Tento stát rozhodně není možno pokládat za stavovskou monarchii. Nesmí zde mást, že určité stavovské rysy má i stát tohoto období; avšak i tehdy, když zas naopak nad panovníkem dominuje šlechta, má i panovník řadu oprávnění ne nevýznamných. Je třeba přihlížeti k převažujícím rysům, které arci nejsou nikdy momenty výlučnými. Likvidaci feudální rozdrobenosti by však jinak než sjednoceným státem pod silným panovníkem nebylo možno provést. Analogický je vývoj v Čechách (Karel IV.) i Uhrách (Ludvík Veliký), o západních a v tom především francouzských poměrech ani nemluvíc. Kazimír Veliký v Polsku je dokonalou paralelou těchto poměrů v ostatních zemích. Silná panovnická monarchie nemá ovšem stejně jako ostatní období časovou hranici pevnou. V Čechách Jiří z Poděbrad a v Uhrách Matyáš Korvín přesahují do období, kde již předtím se znatelně uplatnily stavovské prvky. To však nic nemění na faktu, že bez silné panovnické monarchie by nebylo překonání feudální rozdrobenosti a že stavovská monarchie s oslabenou posicí krále je

decentralistickou a polykratickou reakcí šlechtické společnosti na předchozí období silné monokratické vlády panovníka. V Polsku ovšem tento vývoj není tak jasný a převaha stavovských prvků se zračí poměrně brzo (budínské a košické privilegium v době silných monarchů). Avšak co do typu státu Polsko neprodělalo vývoj odlišný; toho dokladem je nakonec i samotným Bardachem citovaná hojná soudobá literatura s názory vyloženě absolutistickými (str. 436 a d.) a především výklady o posílení královské moci, umístěné právě v čele oddílu o stavovské monarchii (str. 369—70).

Opominutí centralisované panovnické monarchie jako zvláštní formy státu se projevuje nepříznivě také při klasifikaci vývoje polského státu v 16.—18. století, tedy vlastně v celém druhém dílu systému. Stavovská monarchie v pojetí systému částečně patří období silné panovnické monarchie, částečně pak t. zv. »šlechtické demokracii«. *Mezi vlastní stavovskou monarchií a »šlechtickou demokracií« systému není však ve skutečnosti podstatný rozdíl.* Přitom je rovněž potřebí si uvědomit zejména skutečnost, že polský stát nastoupil v těchto stoletích cestu v Evropě svým způsobem nejosobitější. V jeho dějinách není období panovnického absolutismu (bude však nutno vyjasnit, jak přes odchylnou společenskou organisaci se zde odrážejí stejné ideové proudy jako v ostatní Evropě). Polská nauka tu liší mezi »šlechtickou demokracií« a »magnátskou oligarchií«. Avšak *rozdíl těchto období je v zásadě politický, nikoli právní; právní instituce zůstávají nezměněny, jen politický život se přeformovává.* Tento závěr vyplývá nakonec ze systému samotného. Jeho autoři dobře cítí, jak hranice mezi šlechtickou demokracií a magnátskou oligarchií je konvenční (str. 242), takže *to nejpodstatnější pro periodisaci tkví v oblasti aplikace* (na str. 328—330 se výstižně poukazuje na změněnou soudní praxi ve prospěch magnátů). Nejlepším dokladem shodnosti institucí obou těchto období je tak podivuhodně stručný výklad o nich v oddílu magnátské oligarchie, ať už jde o instituce státní nebo jednotlivých oborů právních; není tu prostě co nového vykládat, protože nic podstatného se nezměnilo.

Za zcela dokonalé nelze také pokládat pojetí vztahu některých okrajových zemí k vlastnímu polskému státu (zejména Slezsko a západní Pomoří). Ačkoliv v řadě případů se vytyčují podstatné odchylné rysy (na př. na západním Pomoří obchodní zainteresovanost — str. 94, příslušnost Štětína k Hanse — str. 421, ius feodale šlechty — str. 229), traktuje se celkově dotyčná země jako přímá součást Polska. V této věci bude potřebí větší opatrnosti a přesnosti. Lenní vztahy dávají tu mnohdy podobu volnějšího vztahu poměru, který ve skutečnosti je velmi těsný, jinde však touto běžnou formou kryjí spojení zcela nahodilá a dočasná. *Lze zcela souhlasit s koncepcí výkladu vývoje všech zemí, jež dnes patří k Polsku;* avšak výklad je třeba uzpůsobit tak, *aby bylo zcela zřejmé, že v určité době příslušné země netvořily s Polskem jedno státní těleso.*

Systém právních dějin shrnující výsledky celého širokého vědního úseku není, pokud jde o jednotlivé detaily, vystaven nebezpečí námitek zásadního rázu, neboť podává závěry o problémech monograficky značně prodiskutovaných. V tomto směru půjde tedy v další části této recense především o vytčení některých momentů nejzajímavějších, případně o poukázání na možnosti několikerého chápání určitých institucí.

K oddílu o organisaci společnosti před vznikem feudálního státu je ve shodě s nejnovějšími výzkumy pokládáno za jeden ze základních článků organisace *opolí*, jež má své předáctvo a hrady. Podobně za vyšší jednotku se pokládá *župa*. Správná je i představa současné existence *velkých a malých rodin;* proti tomu otázku tzv. *patronymie* bude třeba ještě v literatuře diskutovat.

Při vzniku feudálního státu je nepochybný jeho význam pro udržení národní svébytnosti. *Základ moci knížete* se po zásluze spatřuje v jeho *funkci soudní* (str. 97 a 149). Mimořádný význam mají úvahy o nepevnosti prvních státních útvarů (nedostatek ekonomických podkladů) a především poukaz na to, že po ustálení feudálních poměrů nebyla ústřední vláda schopna překonat *odstředivé tendence šlechty* (str. 101); zde totiž je *pramen feudální rozdrobenosti*, v níž společnost reaguje na předchozí sjednocovací tendence nejsilnějších feudálů. Uzavřenost třídy feudálů už v 11. století (str. 118) je v jistém směru nepochybná — pokud totiž jde o starou šlechtu rodovou; toto tvrzení však není možno chápat absolutně, neboť nedosahuje na pozdější šlechtu úřednickou. *Používání terminu práva »veřejného« a »soukromého« umožňuje plastické výklady o vzniku feudální správy.*

Spojování *peněžní renty* s *epochou rozdrobenosti* (str. 155) je schematickým výkladem chtěně ekonomickým; tato thematika si vyžádá ještě mnohých studií. Zdůraznění odstředivých snah šlechty (str. 156) je daleko přesvědčivější. *Allodní vlastnictví* půdy nelze pokládat za polskou specialitu (tak na str. 183), neboť stejně charakterisuje poměry české či ruské, prostě dochází k němu všude tam, kde *nevznikla silná vláda centrální a nepůsobily tradice římské.* Zdůrazněna je kolonisace na polském právu; t. zv. německé právo bylo nejlépe vypracovanou nadstavbou společenských procesů, společných kolonisaci vůbec (str. 200). Odlišovat s právního hlediska korunovaci českých králů za polské panovníky od korunovací rodilých polských knížat (str. 251) je nepřípustné. V diskusi o *existenci vlastnictví poddaných* uznává recensovaný systém ve shodě s většinou polských právních historiků (a podle našeho soudu správně) existenci tohoto vlastnictví. Překvapuje, že v kapitole o trestech se na příslušném místě (str. 330) nepoužívá technického termínu »poena talionis«.

Vadná koncepce díla, jež vynechává období centralistické monarchie, způsobuje, že v údajné *stavovské monarchii* se zaznamenává zlepšení postavení poddaných (str. 393, 395); to však patří právě centralisované panovnické monarchii a ne skutečné monarchii stavovské. Velmi poučné a přehledné jsou výklady o trestní odpovědnosti a důvodech vyloučené trestnosti. Otázka feudalisace Litvy si vyžádá ještě podrobnějších studií.

V čele výkladu o *šlechtické demokracii* na počátku druhého dílu systému jsou výrazné pasáže o vzniku velkostatku v souvislosti s hospodářským rozvojem země a zahraniční poptávkou. Je přímý vztah mezi *velkostatkem* a *vzestupem poddanských povinností*. Přehledně je podán vývoj připojení Litvy ke Koruně. Velmi pěkně je vylíčeno zhoršování poměrů sedláků vzhledem k tomu, že vrchnost převzala výkon veškeré správy na svém panství a zcela vyloučila ze zasahování stát (str. 47); tuto okolnost by bylo dobře více zdůraznit v pasáži o pouze užitkové držbě půdy sedláky (str. 174), neboť podle našeho mínění *hlavní rozdíl postavení sedláků proti předchozímu období spočívá ve fakticky změněném výkonu práv institucionálně se nijak podstatně nelišících* (nátlak a útlak). Po prvé se objevuje prodej poddaných bez půdy. Velmi značně byla omezena i práva měst zmenšením rozsahu politického zastoupení na sněmu, omezováním městského hospodářství novými předpisy, umožněním konkurence zahraničních kupců, nevýhodnou celní politikou, zřízením odvolací instance ovládané šlechtou (asesoria) a konečně rozhojňováním oblastí se zvláštním právním režimem uvnitř měst. Velmi poučné jsou výklady o vlivu *reformace* (vzor kalvínské organisace pro nižší šlechtu, náboženská svoboda, omezení materiálních práv církve) a reakčním a pokrokovém směru *právních nauk renesančních* (odnětí škol církvi, šlechtictví za osobní zásluhy, práce základem pozemkové držby). V oboru soukromého práva se upevnily zvláštní

polské instituce manželských smluv o doživotní držbě, prodeje nemovitostí s právem zpětné koupě a technicky vyspělá hypotheka; zrušena byla zvláštní dědická práva lenního původu (gierada pro ženy — výbava zahrnující často prakticky celou pozůstalost, hergewet pro muže — koně a zbraně). V oboru procesního práva »gwar« je formálním zřeknutím předkládání jiných důkazů než v žalobě uvedených.

Hospodářská krise, která charakterisuje období *magnátské oligarchie*, se nejméně dotýká právě magnátů, z nichž někteří počínají vytvářet »státy uvnitř státu«. Hlavní směrnicí jejich politiky byla expanse do východních zemí; nebyl podniknut ani jeden pokus o znovuzískání někdejších polských západních území. Ve shodě s tím výklad o zřízení těchto západních zemí je podán zcela samostatně; v tomto oddíle zahrnuje i právo soukromé, trestní a procesní. Pozoruhodným zjevem tohoto období je *»holandská kolonisace«* (olęderska), tj. nová vlna kolonisace s rentou činžovní, která zahrnula 10 % sedláků. Charakter tohoto jevu zcela odchylného od jinak stoupajícího útisku bude potřebí ještě blíže osvětlit. Celkově je robota v průměru vyšší než na př. v Čechách; počíná se vyskytovat také *robota úkolová*. Těžké podmínky nutí i svobodné k »dobrovolnému« poddání. Stále hojnější je zbíhání a tvoření zbojnických oddílů, jakož i povstání. *Protireformace odstraňuje náboženskou svobodu*. V oblasti právní a politické filosofie a ideologie se počínají objevovat *počátky tendencí reformních*.

Období reforem je neseno dvojí ideologií; na jedné straně dochází k extrémnímu uplatnění magnátské oligarchie, na druhé počíná intensivní reformní duch, jenž v mnohém přináší *myšlenky vlastní francouzské revoluci* (moc pocházející z lidu, základní koncepce trestního práva atd.). Osvícenství a počátky kapitalismu ovlivňují ve značném rozsahu život společnosti. Vzorem pro stát v řadě institucí je Anglie. Prudký vývoj institucí ve víru světlých i tragických událostí vede k nutnosti zcela odchylného traktování státního zřízení, než jak tomu bylo v předchozích oddílech systému. Výklad se rozpadá do tří základních časových úseků: období prvních reforem, ústavy 3. máje a doby po této ústavě. Významné je přehledné podání reformních návrhů v oboru práva soukromého, trestního a procesního. Proti příliš kritickému stanovisku k ústavě 3. máje, jež převládalo v posledních letech, dochází nyní k uplatnění pohledů optimističtějších. Vůbec celý systém a tento jeho oddíl zejména charakterisuje spíše *snaha o podtržení kladných rysů polského práva i právního myšlenkového světa*, někde až skoro přespříliš. Všeobecně se značně zlepšilo postavení měšťanů; avšak i v poměrech poddaných začíná docházet k příznivějším změnám.

Vladimír Procházka

JAN BASZKIEWICZ: POWSTANIE ZJEDNOCZONEGO PAŃSTWA POLSKIEGO NA PRZEŁOMIE XIII I XIV WIEKU

Studia nad historią państwa i prawa, seria II, tom I.

Warszawa 1954 (Książka i wiedza). 483 str. a 4 mapy

Přínos Baszkiewiczovy obsáhlé práce je několikerý a nepopiratelný. Především řeší jednu z nejdůležitějších otázek vývoje feudálního státu a s pečlivostí, vlastní současné polské právněhistorické vědě, shrnuje dosud všechen známý materiál o otázce předmětu. Dále ukazuje v neobyčejné šíři ekonomickou základnu tohoto procesu a její souvislosti s růstem nových institucí feudálního státu. A konečně podtrhuje vliv faktorů neekonomických (cizí agrese, vědomí národní svébytnosti), které mnohde v poslední době nebyly dostatečně uvažovány a tak podáván zkreslený obraz historického vývoje. Jisté je, že v řadě věcí bude nutno Baszkiewiczovy názory poopravit a zejména bude potřebí mu oponovat tam, kde své v zásadě zcela správné názory upřílišnil; to však nic nemění na celkovém soudu o kladné hodnotě jeho práce.

Úvod práce tvoří přehled dosavadních názorů literatury, pojatý šíře než s ohledem na pouhý vlastní námět řešeného problému, takže ve skutečnosti jde tu namnoze o hodnocení starší literatury vůbec. V druhé části úvodu jsou vytyčeny hlavní znaky vývoje státu v stadiu feudální rozdrobenosti, totiž především upevnění posice šlechty a duchovenstva, jehož průvodním znakem na jedné straně je oslabení knížecí (královské) moci, na druhé zhoršení postavení nižších vrstev společnosti (zmenšení počtu svobodných, větší faktická i právní závislost); vnější právní formou těchto společenských vztahů jest instituce imunit, udílených vyšším stavům. I v této době ovšem trvají prvky, jednotící celou zemi, politicky rozdrobenou v řadu útvarů; jsou jimi národní povědomí, stále živá a ustavičně proklamovaná myšlenka jednoty polských zemí, společné ohrožení vnějším nepřítelem a společná reakce na ně, de facto jediná panovnická dynastie Piastovců, nezávislost jednotlivých zemí na římském císaři a konečně jednotící výsadní postavení Krakova jako stolice celé země.

První z šesti oddílů práce jest na ostatní napojen neorganicky. Kdežto v těch všech převládá hledisko systematické (ekonomické předpoklady sjednocení, role vnějšího nebezpečí, postavení jednotlivých stavů, otázka sjednocení s hlediska státního zřízení a ideologické problémy sjednocení), je první oddíl věnován otázce *vztahu Slezska k postupnému sjednocování Polska;* ačkoliv i slezský aspekt tohoto problému by bylo možno organicky včlenit do oddílů ostatních (typicky se to jeví při probírání na př. otázky kolonisace ve Slezsku), neděje se tak, a tím způsobem v prvním oddílu zcela převážilo hledisko historické. Snad je tomu tak proto, že slezský materiál je poměrně nejbohatší, ze Slezska vychází první pokus o sjednocení a ve Slezsku se také nejdříve uplatňují ony všeobecné a zvláštní hospodářské předpoklady sjednocení, jež na rozdíl od ostatních (např. role individualit, již podtrhoval Balzer) v odlišení od starší literatury Baszkiewicz nově tolik zdůrazňuje. Autor sám zdůvodňuje tento svůj postup stručným poukazem na specifičnost slezských poměrů (str. 89).

Slezsko se od ostatních zemí liší intensivnějším hospodářským životem, jehož charakteristickými příznaky jsou rozsáhlý obchod a hornictví. V zemi převažovala drobná šlechta, duchovenstvo nemělo privilegium fori, z církevního jmění se vy-

bíraly daně; to všechno ve spojení s oporou o města jsou kladné předpoklady sjednocovací politiky, jež zcela zřejmě neexistovaly v ostatních neslezských zemích politické soustavy slezských Jindřichů. Charakteristická je skutečnost, že slezská knížata postupovala mimo sněmy, na nichž, ač jinak by mohly být svou universálností rovněž sjednocovacím elementem, by patrně byli převládli stavové. To se ostatně také potvrdilo dalším vývojem, neboť odpor politicky rozhodujících tříd společnosti byl ještě tak silný, že slezský sjednocovací pokus ztroskotal.

V druhém oddílu, věnovaném *hospodářským předpokladům sjednocení*, má mimořádnou důležitost konstatování zásadního rozdílu mezi Evropou západní a východní, datujícího se v jejich dějinném vývoji právě *od momentu překonávání feudální rozdrobenosti*. Kdežto na západě se v mohutném rozvoji měst projevují první elementy kapitalistického hospodářství, *na východ od Labe panuje feudální zřízení v nejryzejší své podobě* (str. 91). V této oblasti nemají města pro sjednocení států, i když jsou činitelem důležitým, význam výlučný. Dochází k dělbě práce mezi město, kam se stěhuje většina řemesel, a ves, avšak hospodářský růst vesnického hospodářství je samostatnou kapitolou vzniku nových předpokladů sjednocení, jejíž význam je zásadní. Novostí jest živý obchod mezi jednotlivými údělnými zeměmi. V rámci této otázky konstatuje však Baszkiewicz, že v řadě případů nelze tyto styky doložit a pozastavuje se zejména nad tím, že nejsou zprávy o vývozu soli z Malopolska na sever (str. 127); tu však sluší míti na paměti, že jde o věc pochopitelnou, neboť tato oblast byla saturována pobřežní solí pomořskou. Rozvoji obchodu napomáhá zdokonalování sítě dopravních spojů; s ním však zároveň vzrůstal i *počet mýt a cel, jejichž výnos v období imunit se stal novým hlavním zdrojem příjmů panovníka*, takže s hlediska obchodu v závěrečné fázi se dospělo k účinku protichůdnému. Jinak politická rozdrobenost země byla hlavní překážkou novým potřebám hospodářského života ve větším měřítku, jež nutně si vyžadovaly sjednocení.

V otázce kolonisace, dotčené už jednou v předchozím oddíle o Slezsku, zdůrazňuje Baszkiewicz — podobně jako celá polská nauka od první světové války — *kolonisaci vnitřní*, která ve shodné situaci a shodným způsobem se stala předpokladem *činžovního hospodářství*, tak charakteristického pro pozdější *kolonisaci německou, jež na ni navázala*. Význam německé kolonisace jest nad skutečnost podtržen tím, že její právní formou byly zápisy, kdežto polská kolonisace probíhala na základě smluv ústních. Vlastní německá kolonisace má význam především organisační, vytvářejíc svébytné formy vesnického zřízení; jako kolonisace založená na činži se však zcela shoduje s kolonisací polskou a podobně jako ona často neznamená úplnou likvidaci starých forem poddanské závislosti typu naturálního hospodářství (str. 61—2). V tomto směru je důležitý poukaz na to, že povinnosti vůči vrchnosti mají svůj základ v někdejších povinnostech ve prospěch knížete (str. 109); je to skutečnost, kterou na začátku tohoto století rozborem západoevropského materiálu konstatoval ruský historik Karejev. Vzrůst produktivnosti zemědělské práce je těsně spojen se zavedením činžovní renty. Správné je Baszkiewiczovo odmítání lineárního spojování této hospodářské soustavy s německou kolonisací a proti tomu zdůrazňování nutnosti a hledání příčin jiných, hlubších. Avšak jeho paušální poukaz na třídní rozpory (např. už v otázce příčin německé kolonisace, jež sám pokládá za dosud nedostatečně objasněné, nebo v otázce zbíhání sedláků, jež nepochybně přeceňuje) se ukazuje být příliš schematickým. Jestliže činžovní soustava dávala sedlákům větší hospodářské možnosti a jestliže jejich celkové postavení se značně zlepšilo, jak sám výslovně na několika místech zjišťuje, pak *v období feudální rozdrobenosti, kdy právě feudálové upevnili svou*

posici proti panovníkovi, by byli jistě mohli svého třídního protivníka potlačit a nikoli mu dovolit hospodářský a sociální vzestup. Jeho příčiny bude tedy nutno hledat jinde: v nových metodách exploatace půdy, rozvoji dobývání drahých kovů, účasti západního obchodu a jeho finančních prostředků, růstu populace a pod.

Základním faktorem, který urychlil sjednocovací proces, byl *politický činitel vnějšího nebezpečí*, v polském případě hrající roli větší než kdekoli jinde v Evropě. Jemu je věnován třetí oddíl Baszkiewiczovy práce. Specifickým rysem tohoto činitele ve východní Evropě je, že způsoboval vznik *státu vícenárodnostního* (str. 157). V zásadě je tu třeba lišit mezi ohrožením se strany německé a ohrožením od Tatarů, Rusů, Litvínů a Prusů, jež mělo většinou povahu pouhých nájezdů loupežných, resp. cizí účasti ve válkách jedněch polských feudálů proti druhým. V německém náporu jde zároveň o expansi šlechty i měst; nelze tu však, jak činí Baszkiewicz, argumentovat i výzkumy K. Tymienieckého z Pomoří (str. 161, pozn. č. 84), neboť ty se týkají období starší formace raně feudální.

Při řešení otázky *západního Pomoří* vychází Baszkiewicz jako celá polská nauka zejména po druhé světové válce z předpokladu, že tato země byla integrální součástí polského státu. Že tu však ve skutečnosti šlo o *volné a mnohdy velmi volné spojení*, vysvítá z jeho vlastních výkladů o východním Pomoří, s Polskem těsně spjatém (svazky hospodářské, shodný jazyk, zřízení, právo, zvyky, tradice, jedna metropolitní organisace — str. 183), tak odlišných od pouze formálního postulování jednoty v případě západního Pomoří v pozn. č. 146 na str. 170. O tom, že na rozdíl od ostatních polabsko-pobaltských Slovanů jsou Pomořané Polákům nejblíže, nemůže být nejmenších pochybností. Je však potřebí v dalším přesněji objasnit velmi variabilní formy jejich vztahu a zejména bedlivě provést kvalifikaci právních podob jejich poměru. V žádném případě se však nemůže mluvit o zaraženém vývoji »polského« kléru na Pomoří (str. 225, pozn. č. 431), o vypuzení »polských« prvků z měst (str. 228) nebo o odporu »polské« společnosti (str. 184). Zvláště v tomto posledním případě sám Baszkiewicz podtrhuje odlišnost západního Pomoří, když praví při kritice nezásadní politiky západopomořských knížat, že »nebyla tu bohužel dost silně sjednocená polská společnost, která by je (jak se to stalo na gdaňském Pomoří) donutila pěstovat politiku jednoty s Polskem«. Konečně on sám, jenž tak intensivně poukazuje na hospodářské základy vývoje polského státu, konstatuje na str. 350, že západní Pomoří bylo hospodářsky zcela zainteresováno na sever a západ a s Polskem ekonomický celek netvořilo.

Výklad expansivní politiky českých králů proti Polsku, jak jej Baszkiewicz podává, je v mnohém neobyčejně zajímavý, v mnohém však trpí určitou nehistoričností základního hlediska, s něhož se k řešení problému přistupuje. Iniciativní je Baszkiewiczovo upozornění na *společnou protiněmeckou polsko-českou frontu za Přemysla Otakara II.*; proti tomu přesného prozkoumání úplným rozborem pramenů si vyžádá tvrzení, že český nápor do Slezska a Polska byl veden z popudu především německých kolonisačních elementů, silně ovlivňujících českou společnost a zvláště dvůr, jakož i vůbec celková Baszkiewiczova koncepce česko-polských vztahů v tomto období, podle níž se zásadně liší období Přemysla Otakara II. od období Václavů a zejména potom Lucemburků, kdy podle něho šlo o pouhou agresi bez jakéhokoli alespoň formálního právního podkladu. V hodnocení vývoje jednotlivých historických situací se Baszkiewicz dopouští chyby ve dvojím směru; jednak dostatečně nechápe, že tu jde o boj jednotlivých feudálních útvarů, v tomto smyslu nadřazený i středověké národnosti, jednak tuto středověkou národnost chápe pojmy romantismu 19. století, jenž často dosud v otázce nacionalismu převažuje. Kdyby totiž vycházel z reálné situace *integrace feudálních útvarů*

ve vyšší, která právě je základem období překonávání feudální rozdrobenosti, nemohl by se tolik pozastavovat nad českými aliancemi s německým patriciátem ve Slezsku nebo řádem německých rytířů; šlo tu často o pouhý *mocenský boj* bez jakýchkoli aspektů jiných. S hlediska sjednocování polského státu je ve světě feudálního zřízení sekundárním rysem, že v určité době je představitelem této tendence, vyvěrající — jak ostatně Baszkiewicz sám se právě v celém ostatním díle snaží dokázat — z určité hospodářské a politické konstelace, panovník cizí národnosti. V tomto směru měl nepochybně pravdu Bobrzyński, jejž Baszkiewicz ostře odmítá. V prostředí ryze polském byl by totiž i pod vedením panovníka cizí národnosti vznikl sjednocený stát polský, jak toho doklady máme ostatně z celé Evropy. Jinak je jistě nepochybné, že vážnou složkou v tomto dějinném vývoji byly hlasy veřejnosti, a to téměř všech jejích vrstev, odmítající cizí nadvládu; avšak vedle toho *je třeba integraci feudálního státu chápat jako svébytný společenský proces, v němž tyto ideové proudy nehrají roli dominující*, jaká vysvítá z řady Baszkiewiczových tvrzení. Otázku nedostatečné opory Jana Lucemburského o polskou i českou společnost, pro niž Baszkiewicz jeho politiku hodnotí zcela negativně, bude nutno ještě řešit dalším výzkumem. Rozhodně však není na místě jeho klasifikace snahy o společný stát česko-polský jako negativní a neslovanské, neboť zcela stojí mimo rámec soudobých představ; bylo by zajímavé, jak by asi hodnotil stejnou situaci, kdyby inciativa vycházela od polského a nikoli českého panovníka, jenž tou dobou stál v čele centralisovanějšího a hospodářsky mocnějšího státu, který za daného stavu měl všechny přirozené předpoklady, aby pronikal i zejména do hraničních území v sousedství, jazykově ostatně neobyčejně blízkém, ne-li zcela shodném.

Neobyčejně podnětné jsou Baszkiewiczovy výklady o nepřímých formách agrese, která je doplňkem agrese otevřené, válečné. V tomto směru jistě po zásluze zdůrazňuje roli *středověkého nacionalismu*, jenž se obracel typicky proti německé kolonisaci, prováděné šlechtou, měšťanstvem i sedláky. V tomto směru je situace v Polsku stejná jako v Čechách, a proto v této pasáži své práce Baszkiewicz používá hojných paralel s českým vývojem. Zajímavé je tvrzení o vědomě společném postoji polské a české společnosti proti Němcům; tuto thesi bude však nutno opřít o výsledky podrobnějšího ještě studia pramenného. Na rozdíl od některých jiných právních historiků, kteří, podtrhujíce význam kolonisace na polském právu, došli k podceňování rozsahu a významu německé kolonisace vůbec, zdůrazňuje Baszkiewicz po zásluze význam německé kolonisace zejména v nynějších západních polských zemích. Rozhodně však nelze s autonomistickými snahami Pomoří výlučně spojovat germanisaci pomořských měst; městský decentralismus byl zde tradicí převzatou ze starého pomořského státu, jenž, pokud byl pak k Polsku přičleňován, jevil vždy krajně separatistické tendence.

Ve čtvrtém oddílu se Baszkiewicz zabývá *poměrem jednotlivých stavů společnosti k sjednocovacímu procesu*. Ze zemí, z nichž toto úsilí vycházelo, bylo nejlépe disponováno Malopolsko (Krakov, kult sv. Stanislava), avšak značnou překážkou bylo stálé vymírání knížecích rodin tam panujících. Velkopolsko mělo tradici názvu »Regnum Poloniae« a kult sv. Vojtěcha. Slezsko, hospodářsky nejvyspělejší, se germanisovalo, význam jeho knížat poklesl, a prosazující se měšťanstvo se politicky počalo vázat na české Lucemburky.

Baszkiewicz správně poukazuje na vnější ekonomické předpoklady sjednocení, nezůstává však dlužen nic ve svém hodnocení také úloze *vynikajících osobností* a daných *historických situací*. Mezi knížata, jež stojí v popředí sjednocovacího úsilí, patří sieradzsko-malopolský kníže Boleslav Stydlivý, vratislavský kníže

Jindřich Probus, Jindřich Hlohovský, velkopolský kníže Přemysl II. a konečně březsko-kujavský kníže Vladislav Lokýtek.

V posuzování role knížat-sjednotitelů a způsobu účasti šlechty a kléru na sjednocovacím procesu jsou Baszkiewiczovy výklady z celé jeho práce snad nejproblematičtější. *Tím, že se příliš upjal k myšlence sjednocení, podceňuje historickou nutnost vývoje feudální společnosti podle určitých zákonitostí* a eticky klasifikuje tam, kde šlo o společenské formy historicky nezbytné. Integrace státu probíhá v prostředí intensivního boje jednotlivých skupin společnosti a je *procesem postupného narůstání celku ústředního státu*, nevyhnutelně spojeného s řadou postupů vpřed i zpětných regresí a retardací. V tom směru jeho úvahy o šlechtické anarchii, dobrodružnosti, zrádcovství a reakčnosti jsou příliš silné. *Všechny tyto jevy jsou přirozenými vlastnostmi feudalismu.* Ve spojování jednotlivých skupin feudálů je určitá zákonitost: proti ústřednímu knížeti jsou v největší oposici knížata údělná, v jejich údělech se ústřední kníže může dobře opřít o největší šlechtu, v územích jemu přímo podléhajících pak naopak tato nejvyšší šlechta je jeho oponentem a podporuje jej šlechta drobná, vladyctvo. Toto schema neplatí však absolutně. Sjednocovací proces se často stává nakonec *bojem čistě politickým*, bojem jedněch skupin proti druhým, a spojování jednotlivců ve frakce a kliky je dáno řadou prvků dalších: svazků příbuzenských, závislostí ekonomických, nahodilých historických faktorů a pod. Na rozdíl od většiny starších autorů zmenšuje Baszkiewicz význam účasti kléru na sjednocování a v tomto směru je bližší tomu, co se v této recensi tvrdí proti jeho vlastním názorům, pokud jde o šlechtu.

Do největšího rozporu se Baszkiewicz dostává při hodnocení podílu nižší šlechty a neprivilegovaného obyvatelstva na sjednocovacím procesu. Zcela správné je jeho mínění, že hlavní společenskou vrstvou, jež tíhla k sjednocení, byla nižší šlechta. Avšak tento správný závěr nemůže korespondovat s jeho zjištěním, že stejně se o sjednocení zasazovaly masy prostého obyvatelstva, když zároveň stále zdůrazňuje zájem šlechty, a tedy i nižší šlechty, na stupňovaném vykořisťování poddaných. Příčina těchto nesrovnalostí je však jinde a s hlediska celkového líčení vývoje polského práva je daleko významnější. Baszkiewicz totiž (a není to v nejnovější polské literatuře jeho specialitou, nýbrž jevem, jak svědčí právě nově vydaný systém dějin polského práva, obecným) *epochu feudální rozdrobenosti navazuje přímo na stavovskou monarchii a pomíjí mezičlánek silné centralisované panovnické monarchie*, jejíž existence je na celém evropském kontinentě nepochybná. Ve skutečnosti je závěr o kladném vztahu neprivilegovaného obyvatelstva k sjednocení správný; vyvěrá ze zájmu o udržení právního pořádku a koresponduje zlepšení celkové situace poddaných v období kolonisace, jež na jiných místech Baszkiewicz podtrhl několikrát. Zesílení útisku patří pak až k dalšímu období skutečné stavovské monarchie, jíž charakterisuje vzestup práv šlechty.

V celé Evropě prvořadou roli při sjednocovacím procesu hrají *města*. Jejich postavení v Polsku má však zvláštní specifické rysy. Více než jinde, např. v Čechách, se v nich uplatnil *živel německý*, a tak vedle snahy měst o pevný centralisovaný stát se jako druhý základní faktor uplatňuje *národní antagonismus německo-polský*, navíc ještě komplikovaný sociální diferenciací uvnitř města. Baszkiewicz dobře ukazuje, že problém zde nelze řešit schematicky a že *situace se v případě jednotlivých měst značně liší*. Velká města, zejména slezská, byla mocnou podporou sjednocování, pokud vycházelo z iniciativy germanisovaných knížat nebo českých králů.

Ústředním problémem sjednocovacího procesu s hlediska státního zřízení, jenž je obsahem pátého oddílu Baszkiewiczovy práce, je otázka monarchického zřízení.

Centralisovaná monarchie je základem sjednoceného státu po období feudální rozdrobenosti. Toto nakonec tak samozřejmé konstatování však nevede v polské právní historii, jak bylo řečeno, k tomu, aby ve shodě se skutečností tento typ státu byl pokládán za samostatný článek ve vývoji státu.

Baszkiewicz vystupuje především proti takovému pojímání *zásad dědičnosti a volitelnosti*, jaká se jeví v pracích Balzerových a Kętrzyńského. Tyto zásady, jejichž současná platnost je nepochybná, nelze traktovat jako formální právní normy, nýbrž je nutno je vysvětlovat v těsné souvislosti s vývojem společnosti. *Právo odporu a stále větší uplatňování vůle široké obce feudálů je typickým* rysem období feudální roztříštěnosti. Pokud by se sjednocování Polska vykládalo především jen ze zásady dědičnosti (theorie vymírání jednotlivých větví Piastovců), anulovala by se důležitá role polské společnosti v tomto procesu — i když zde ovšem Baszkiewicz patrně příliš přeceňuje vliv prostého obyvatelstva. Jeho poukaz na ius resistendi a vliv šlechty a měst je správný. Zvláště ve starší literatuře německé byly této otázce věnovány zvláštní studie (Kern, Wolzendorff). Plasticky by tento problém vynikl při srovnávání rozsáhlých dějinných úseků, jimž by se jasně ukázalo, jak konkurence společnosti proti panovníkovi, vlastní celému dějinnému procesu ve všech obdobích, vystupuje do popředí vždy s novou intensitou v řadě epoch jako reakce na předchozí monokratický centralismus (kmenová aristokracie v rozložené rodové společnosti — primitivní knížecí monarchie — doba feudální rozdrobenosti — vyspělá silná panovnická monarchie — stavovský stát).

Navenek nejpříznačnějším rysem sjednocení je vytvoření pojmu *Regnum Poloniae*, těsně spojené s aktem korunovačním. Toto »regnum« se stává symbolem jednoty a k němu jsou vztahována i zejména všechna okrajová území (západní Pomoří).

Centralisace státu není v Polsku tak rozsáhlá jako na př. na západě, kde pro to byly daleko příznivější podmínky ekonomické. Nicméně i zde postupně vyrůstá relativně velmi silný ústřední aparát. Baszkiewicz zde podrobně rozebírá úlohu *starostů*, jež pokládá za instituci, typickou pro období nutnosti překonání rozdrobenosti. Tito starostové byli, jak známo, v Polsku zavedeni v období panování českých králů; proto je potřebí jeho závěry zde po zásluze doplniti poukazem na nepopiratelný v tomto směru *český přínos polskému státnímu sjednocení*. Velmi důležité jsou Baszkiewiczovy výklady o tom, jak centralisovaný stát je předpokladem dalšího hospodářského rozvoje; je dobře podtrhnout, že sice počátek sjednocování tkví v nových základních potřebách ekonomické povahy, na druhé straně však také, *že samo sjednocení vytváří předpoklad pro další a stupněm rozvoje vyšší typ hospodářství*.

Obsahem šestého oddílu Baszkiewiczovy práce jsou *ideologické otázky sjednocení*. Myšlenka sjednocení se uplatňuje v dvojí podobě. Jedna je povahy negativní: *kritika panujících poměrů* nepostuluje sice program sjednocení vždy, avšak většinou tomu tak je. Positivně se sjednocovací proces opírá o *starou a nikdy nepřerušenou tradici polské monarchie, theorii koruny a korunovace* a konečně o *kult sv. Stanislava*. Základním ideovým sloupem sjednocení vedle těchto faktorů jest však *polská národní myšlenka*, pochopitelně nikoli v podobě romantického nacionalismu 19. století, nýbrž středověké. Její počátek je ještě ve společenství předfeudálních útvarů rozložené rodové společnosti a její intensita stoupá s komplikacemi poměrů mezi jednotlivými národy v době vrcholení kolonisace za feudální rozdrobenosti. Středověký nacionalismus je na jedné straně hybným motorem tohoto sjednocení, na druhé pak je prahem svébytné polské středověké kultury, vznikající právě v tomto historickém období.

Tak dochází k sjednocení polského státu, jehož základ lze redukovat na tři základní faktory: hospodářský rozvoj, cizí agresi a růst národní svébytnosti. K Baszkiewiczovu závěru sluší dodat, že všechny tyto tři faktory jsou výrazem vývoje feudálního státu, jenž po prvním sjednocování drobných útvarů za raného feudalismu v útvary větší neměl ještě dosti životaschopnosti, aby odolal novému náporu decentralisačních tendencí šlechty, avšak po konečném překonání feudální rozdrobenosti vytvořil nový aparát, schopný centralisace politického života v nové a daleko rozsáhlejší celky.

Vladimír Procházka

STUDIE O HUSITSKÝCH SNĚMECH

Stále postupující bádání o dějinách husitského revolučního hnutí staví pracovníky před nové a nové otázky, které se vědci dřívějších generací ani nepokoušeli řešit nebo na které marně hledali odpovědi. Takovou důležitou otázkou jsou sněmy husitské doby, kterým se až dosud nedostalo speciální monografie.

Již z tohoto důvodu je tedy třeba uvítat pokus Ivana Hlaváčka, který se snaží v obsáhlém článku[1] nastíniti historii husitských sněmů a podati přehled našich dosavadních znalostí, které obohacuje některými poznatky novými. Autor je k tomuto úkolu vyzbrojen dobrou znalostí literatury i pramenů, z nichž mu málo co uniká, přistupuje ke své práci s porozuměním pro speciální problematiku dějin husitství, má přehled po rukopisech a vládne svěžím stylem natolik, že čtenáře svými vývody pevně upoutává.

A přece se nemůžeme přes značné klady jeho práce vyvarovati nejvážnějších výhrad k jeho dosaženým výsledkům. Není to však jen vina samého autora, nýbrž všeobecně určitých tendencí a metodických postupů, které se začínají vžívat v jisté části naší nové produkce historické a jimž Hlaváček zřetelně podlehl ke škodě svého thematu. V tom je právě důvod, proč věnujeme jeho studii zvýšenou pozornost, i když zcela vyčerpávající rozbor zde pro nedostatek místa podati nemůžeme.

*

Jisté výhrady je možno vyslovit již k vymezení thematu samým autorem. Hlaváček míní sledovati pouze ty sněmy, kterých se zúčastnili představitelé světské moci stran pod oboji (str. 75), a výslovně vylučuje ze svého zkoumání sněmy moravské, sněmy strany táborské a sirotčí a synody kněžské (pozn. 13). Tím ovšem vzniká v historickém obrazu sněmů značná trhlina a kromě toho jsou pro výběr probíraných sněmů dána hodně libovolná hlediska. Mezi sněmy, které Hlaváček probírá, jsou zachyceny i takové, které jsou jen shromážděním šlechty bez účasti jiných složek (jako bylo jednání kutnohorské v r. 1421, při kterém účast pražské delegace na rozhodování je problematická), nebo shromáždění jen některých stran husitských, kterých se nezúčastnily skupiny radikální, a jež byla svou tendencí právě proti radikálním živlům zaměřena, jako svatohavelský sněm v r. 1423. Naproti tomu chybějí sněmy radikálních skupin, jež svým významem a vahou svých usnesení mnohdy převyšují i sněmy povahy obecné. Stačí se jen zmíniti, že takto prováděným výběrem zmizel Hlaváčkovi německobrodský sněm Žižkův, z jehož jednání vzešel t. zv. Žižkův řád vojenský, nebo sněm strany táborské v Písku z r. 1426, jenž obsahoval některá usnesení významu pro politickou situaci celého státu. Pominutí synod je rovněž pochybné, neboť jejich usnesení, třeba zdánlivě obsahují věci theologické, mají svrchovaný význam politický a ideologický.

Námitkou proti tomuto širšímu pojetí látky ve prospěch užšího vymezení Hlaváčkova by mohlo být, že u těchto shromáždění nešlo o sněmy v pravém slova smyslu. Avšak uvidíme, že ani o ostatních jednáních není možno mluvit vždy jako o »sněmech« v plném slova smyslu, že i u nich šlo ve skutečnosti o shromáždění

[1] Ivan Hlaváček, Husitské sněmy, Sborník historický IV (1956), str. 71—109.

povahy odchylné, jež byla sice jako sněmy označena, ale jejich charakteru postrádala. Dokonce bych neváhal v souvislosti s husitskými sněmy pojednati ani o shromážděních strany katolické, jmenovitě pak plzeňského landfrídu, neboť i ona měla svůj závažný význam ve veřejném životě a jejich politický obsah se projevoval i v částech státu, ovládaných husity.

Nepochybné není ani časové vymezení práce jen na dobu revolučních bouří. Sněmy doby jen o málo pozdější rovněž vycházejí z politických a ideových podmínek vytvořených revolučními událostmi, projednávají se na nich svérázným způsobem otázky související s uspořádáním veřejných věcí ve státě, jako tomu bylo při vyhlášení »listu mírného« v roce 1440, i základní problémy další existence husitských nauk i poměrů mezi husitskými stranami, jak to zřetelně vyplývá z usnesení synod a sněmů let 1441—1444, tedy období kritického pro další vývoj utraquismu.[2]

Avšak tyto námitky by ještě neznamenaly zásadní nesouhlas s pojetím autorovým. Při novosti úkolu lze připustiti jeho užší vymezení a soustředění na klíčové sněmy nejzávažnějších období. Závažnější námitky vyplývají z metodického přístupu k dané otázce.

Autor praví hned v první větě, která je úvodem do jeho studie: »Problémy našich správních dějin ve středověku nejenže nejsou většinou vhodným způsobem rozřešeny, nýbrž mnohdy nebyly ani vytyčeny ani naznačeny.« K této větě pak připojuje ihned poznámku, v níž praví: »Nejnověji věnuje pozornost středověkým správním dějinám a jejich problémům Z. Fiala. Z jeho prací mají vzejít souborné dějiny středověké veřejné správy české. Ve starší literatuře byly správní dějiny dosud převážně v područí dějin právních. V jiných souvislostech bylo na ně poukazováno často náhodně a bez hlubšího porozumění. Výjimku činí některé práce týkající se správy městské.« Zde ovšem není možno přijmout autorovo východisko.

Historická i archivářská literatura se zabývá v poslední době často »dějinami správními« a nelze popřít, že v řadě případů podala cenné příspěvky i pro právní historii. Ovšem označení »dějiny správní«, ostatně hodně neurčité, by se svým přesným obsahem mělo vztahovat na historický průzkum úřadů správních, jejich organisace, pravomoci a skutečné činnosti v životě společnosti. Avšak, jak ukazují dosavadní práce, používá se tohoto termínu pro označení dějin jakýchkoli orgánů veřejné moci, tedy i soudů, sněmů, orgánů zákonodárných i úřadů finančních.[3] Pojem správa je tak rozšiřován i na orgány, kterým toto označení nepřísluší buď vůbec nebo aspoň ne v plné míře, a stává se tak jakýmsi nepřesným synonymem pro všechny orgány veřejné moci, zákonodárství i soudnictví.

Zásadní nesouhlas je ovšem nutno vyslovit proti chápání dějin správních jako protikladu k dějinám právním, jaké vyplývá z citované již Hlaváčkovy poznámky. Autor v ní velmi jasně vyjádřil to, co zřetelně proniká v mnoha pracích historických či archivářských, totiž snahu ať již vědomou nebo mimovolnou vyhnouti se výkladům o právu. Tím práce Hlaváčkova a ostatně i jiných autorů trpí do té míry, že lze mnohdy mluvit o jejich znehodnocení.

---

[2] Přímá vnitřní kontinuita těchto let s vlastními lety revolučních bouří, jak ji ukázal Zdeněk Nejedlý v úvodu k edici Prameny k synodám strany pražské a táborské, Praha 1900, je myslím nesporná, avšak v literatuře často opomíjená.

[3] Toto široké a tím nepřesné chápání pojmu správních dějin je běžné v pracích archivářů v Archivním časopise na různých místech; z literatury jiné srov. na př. Zdeněk Fiala, Panovnické listiny, kancelář a zemský soud za Přemysla II, Sborník archivních prací 1 (1951), str. 167; nejnověji i Jindřich Šebánek, Pomocné vědy historické v ČSR 1945—56, ČSČH V (1957), str. 17.

Zapomíná se totiž, že dějiny správy nejsou jen zjištěním jednotlivých událostí, které provázejí vznik, zánik nebo činnost veřejných orgánů, že nejsou pouhým určením osob, které v tom kterém úřadě působily, a vysledováním hmotných podmínek, kterými byl úřad zabezpečen. Tímto způsobem se dochází jen k popisnému a tím povrchnímu sledování vnějších jevů a ztrácí se tak z výkladu vlastní povaha, účel a smysl zkoumaných orgánů veřejné správy, totiž jejich skutečné působení a místo ve veřejném životě, které lze postihnouti jen přesným posouzením právní náplně jejich činnosti.[4] Nebere-li se zřetel, jak se zhusta děje, na tuto principiální stránku veřejné správy, nehledí-li se k tomu, že správní úřady i jiné orgány veřejné moci vydávaly právní normy, že aplikovaly předpisy, vydávaly akty v konkretních záležitostech a jednáních, že ovládaly svým úředním aparátem celý příslušný úsek lidské činnosti, ať již v oboru hospodářském, policejním či organisačním, pak jsou tím porušeny dialektické vztahy různých stránek téhož historického jevu. Dochází pak při nejlepším jen k sestavení vnějších dějin orgánu, avšak naprosto ne k plnému objasnění jeho společenského a historického významu. Kdyby právník, nepřihlížeje k hospodářským a politickým předpokladům a okolnostem, dogmaticky rozebral pouze právní normy, jimiž se ten který orgán řídil a které aplikoval, bude mu to zcela oprávněně vážně vytčeno jako zásadní chyba metodická. A bude mu to vytčeno především i od samých právníků. Právě tak závažná chyba je ovšem opačný postup — zanedbávání právní náplně činnosti orgánů veřejné správy. Jen v plném chápání vzájemných vztahů hospodářství, politiky a práva, jakožto spojitých jevů nejvíce charakterisujících život společnosti v té které době, je jediný vědecky přesný přístup i k složitým jevům tzv. dějin správních.

Některé práce historické jeví cestu sice snazší, avšak nesprávnou, nepřihlédajíce k otázkám státu a práva, které ve velké většině themat z hospodářských i politických, a zejména pak »správních« dějin jsou neodmyslitelnou součástí studia. Podceňuje se znalost právních dějin, přehlížejí se práce právnické, třeba i speciálně věnované danému thematu,[5] zachází se svévolně s prameny právními, jež se libovolně interpretují, a tím se pak dochází k naprosto chybným závěrům.[6]

V práci Hlaváčkově se tato pochybená metoda projevila zřetelně tím, že autor skoro vesměs pomíjí skutečnou náplň sněmovních jednání, čímž mu unikají konkretní výsledky, ke kterým se při nich došlo. Není pochyby, že jednou z důležitých součástí práce při bádání o husitských sněmech musí být zjištění, jak byl sněm obsazen, v jakém pořadí jsou účastníci uvedeni v jeho zápisech, kdo byl jeho svolavatelem a z které kanceláře vznikly sněmovní písemnosti. Avšak to je jen jedna z několika závažných stránek téhož problému. Zvolenou metodou odloučení »dějin správních« od dějin právních a přílišným ulpěním na průzkumu formy zachovaných zápisů a jiných památek se dal Hlaváček odlákati od všestranného probádání husitských sněmů, ke kterému měl jinak zcela jistě předpoklady i potřebné znalosti.

Bez prozkoumání obsahu sněmovních usnesení nelze najíti jejich skutečný význam v politickém a právním životě doby. Tím, že toto opominul učiniti, unikla Hlaváčkovi ve sněmovních usneseních většiny sněmů prvního období tendence, která je jakýmsi společným jmenovatelem většiny z nich, totiž jejich charakter

---

[4] K tomu viz Jarmila Veselá, Význam právnické erudice pro práci v archivu, Právněhistorické studie III (1957), str. 244.

[5] Srov. Vladimír Procházka, K otázce vzniku státu u polabsko-pobaltských Slovanů, Právněhistorické studie III, str. 255—6, který tyto nedostatky právem vytýká článku Libuše Hrabové, K otázce vzniku a vývoje státu u Polabských Slovanů, ČSČH III (1955), str. 642 ns.

[6] Srov. v témže článku Procházkově poznámku 17, upozorňující na nemožnost Grausova výkladu o »vendicio debitoris«.

landfridní.[7] Ve velké většině zachovaných zápisů jsou totiž obsaženy odstavce, v nichž se účastníci zaručují dodržovat v zemi mír a klid a potírati — případně i vojenskou hotovostí — všechny, kdo by mír porušovali.[8] Tato ustanovení bývají na velmi čelném místě a mnohdy jsou formulována dokonce tak, že právě k tomu účelu byl sněm svolán. Pak nabývají většího významu i zachovaná pozvání ke sněmům a vůbec celá přípravná agenda, neboť z ní vyplývá téměř vesměs právě snaha o zajištění takových podmínek, aby z nich k urovnání sporných záležitostí mohlo dojít. Z této povahy sněmovních jednání lze dovoditi daleko lépe politické tendence sněmů než pouhým registrováním jeho účastníků, lze rozuměti hlouběji i stranickým zájmům, které na tom kterém sněmu převážily.

Hlaváček hledá, čím se sněmy husitského období odlišují od sněmů dřívějších. Tyto změny vytyčuje nepopiratelně správně tak (str. 73), že vypočítává charakteristické znaky husitských sněmů (reprodukuji stručněji): 1. Rovnoprávnost královských měst na sněmech. 2. Účast a rovnoprávnost obcí. 3. Svobodné určování obsahu jednání účastníky. 4. Svolávání sněmů podle okamžité potřeby. To jistě vystihuje dobře situaci; ovšem zase jsou tu zachyceny jen vnější znaky a není probádána jejich příčina. Kdyby si byl Hlaváček položil otázku po důvodech, které k takovému obrazu sněmů vedou, byl by musel dojít k východisku: změna tkví především v revoluční tvorbě práva, v tom, že zmizela svrchovaná moc panovníka, který byl jedině oprávněn svolávati sněmy a určovati náplň jejich jednání. Pak by bylo možno hlouběji vysvětlit revoluční charakter sněmů husitského období, autor by nemusel v závěru své práce uvažovat (str. 108) o pravidlech pro svolávání sněmů a marně hledati odpověď, v čem je vlastně specifikum jejich, když nelze nalézt obecná pravidla, jimiž by se řídily. Jen velmi málo husitských shromáždění má totiž charakter skutečných *sněmů*, právě pro zcela roztříštěný, ba neexistující právní podklad jejich svolávání, pro rozmanitost jejich obsazení a pro nedostatek moci uplatnit jejich usnesení. To vyplývá ovšem z revoluční doby; z toho, že není svrchovaná moc. Jde většinou o sjezdy landfridní povahy, zavazující většinou vlastně jen jejich účastníky k zachování vydaných norem a nelišící se v tom nijak podstatně od pozdějších jednání let čtyřicátých, konaných rovněž v době uprázdnění trůnu.[9] Stačí srovnat tento kvalitativní rozdíl na př. proti sněmu brněnskému z r. 1435, na němž se jednalo o přijetí panovníka do země a který právě tím je odlišný nejen svou politickou náplní, nýbrž i svým podkladem právním.

Povšimnutí těchto zde jen letmo nadhozených problémů by bylo dalo možnost k lepšímu proniknutí do podstaty husitských sněmů a autor by nebyl nucen k vyhýbavým skoro konstatováním, že dříve svolávali sněmy panovníci a nyní tak činí města či jiné složky (str. 104), aniž může nalézti vysvětlení, odkud plyne tato jejich pravomoc. Autor mohl opět konstatovati vnější okolnost, avšak nemohl podati objasnění z vnitřních příčin politických a z revoluční tvorby práva. Tím se však připravil o lákavou možnost proniknouti do struktury vlády v českém státě husitského období a objasnit tak podstatným přínosem historicko-politické předpoklady veřejného života vůbec.

---

[7] Na tuto cestu by byl Hlaváčkovi ukázal Bohuš R i e g e r, Krajské zřízení v Čechách I, Praha 1888, str. 70 ns, kdyby ho byl pozorněji užil.

[8] Jako příklad lze uvést nejvýznamnější shromáždění, z nichž máme zprávy nejúplnější — sněm čáslavský (AČ III, str. 228), při kterém tento úkol se dává zvoleným dvaceti vládcům na prvním místě; svatohavelský (AČ III, str. 241), který to prohlašuje za příčinu svého svolání; podobně i úmluvy zdické (AČ III, str. 248). Na tom nic nemění skutečnost stereotypní formule kancelářské, která se v různých zápisech téměř slovně opakuje, neboť právě proto je uváděna, že se jí vystihují příčiny svolání sněmu.

[9] K tomu nyní Valentin U r f u s, Záští v Čechách v polovině 15. století, Právněhistorické studie III.

Příští studium husitských sněmů bude muset užít jiného postupu, než jaký zvolil autor recensovaného článku. Bude třeba především důkladně rozebrati na základě pramenů politickou situaci, která se vytváří před svoláním každého sněmu, zjistiti zájmy stran zúčastněných i nezúčastněných a tím získati předpoklady pro porozumění sjezdovým jednáním. Obsah sněmovních usnesení, pokud jsou známa, musí být pozorně analysován v celé šíři, zjištěno, jaká pravidla byla při jednání stanovena a přijata, jaký je jejich význam pro politický život a jakou právní funkci měla podle úmyslu svých tvůrců. K tomu přistupuje další naléhavý úkol, totiž velmi opatrná a kritická práce při zjištění, do jaké míry byla obecná usnesení sněmů opravdu zachována, po jakou dobu, a proč došlo k změnám, odchylkám či nesplnění sněmovních usnesení. Je to v podstatě otázka po skutečné účinnosti právních norem ve veřejném životě. Sněmy nebude možno prostě oddělit od prozkoumání právního života v husitském revolučním hnutí.

Po těchto obecných poznámkách k metodě, jíž se Hlaváček dal vésti, nemohu již zde autora sledovati v úplnosti jeho heuristické práce, a proto si všimnu již jen několika podrobností.

Z nových názorů, jež Hlaváček vyslovuje k jednotlivým sněmům, zaslouží nejvíce pozornosti jeho tvrzení, že poměr pánů, zemanů a měst ve vladařské radě zvolené na sněmu čáslavském, byl jiný, než uznává dosavadní literatura. Hlaváček opravuje dřívější schema 5 pánů, 7 rytířů a 8 zástupců měst pokusem o důkaz, že i Franc z Rožmitálu patří mezi zástupce šlechty a že není representantem měst. Dále uvádí v pochybnost, zda Petr či Matěj z Hostic, uváděný v pramenech jako representant města Kouřimě, nebyl ve skutečnosti rovněž zvolen za zemany.

Obojí je však nesprávné nebo při nejmenším nepodložené. U France z Rožmitálu unikla Hlaváčkovi možnost, že byl do zemské vlády delegován za město Kutnou Horu,[10] kde byl úředníkem v mincovně a kde nalézáme již z dřívějších let pramenné zprávy o něm i o jiných členech rodu Rožmitálů a v době husitské pak i několikeré zmínky o domě, který mu dříve náležel.[11] Tím ovšem odpadá potřeba dohadovati se jeho sídla i nadbytečné připouštění možnosti, že jde o zástupce panoší. Hlaváček se k této kombinaci dal svésti zněním sněmovního zápisu v pražském textu, kde není v závěru zřetelně rozlišeno, kde končí zástupci měst, ačkoliv zápis panský u Vavřince výslovně již France mezi zemany neklade! K vyvarování od této nepodložené kombinace mohlo posloužiti srovnání jmen účastníků sněmu v úvodu zápisu a jmen členů zvolené vlády. Všichni totiž, kdož byli zvoleni jako zástupci pánů či zemanů, jsou mezi zápisníky sněmu bez výjimky uvedeni jménem, avšak chybí právě jméno Rožmitálovo. Naproti tomu žádný ze zástupců měst není svým jménem v seznamu určen. Z toho tedy vyplývá, že Franc z Rožmitálu je zástupcem měst, a to Kutné Hory.[12]

---

[10] Na tuto možnost upozornil Rudolf U r b á n e k, Lipany a konec polních vojsk, Praha 1934, str. 20 a pozn. 50 na str. 171.

[11] O tom, že je Franc z Rožmitálu měšťanem Kutné Hory, svědčí výslovně list městské rady kutnohorské ze 7. března 1410, před kterou prodal svůj dvůr klášteru sedleckému (AČ XIV, str. 397). O jiných členech kutnohorského rodu Rožmitálů doklady u Jaroslava E r š i l a a Jiřího P r a ž á k a, Archiv pražské metropolitní kapituly — Katalog listin a listů z doby předhusitské, Praha 1956, č. 527, str. 148, a odkazy tamtéž v rejstříku. Zmínky o »domě Rožmitálově« na různých místech v nejstarší kutnohorské městské knize Liber hereditatum antiquus (od r. 1424) v archivu m. Kutné Hory.

[12] Ani Hlaváčkova poznámka 35, že byl šlechticem, neznamená, že by nemohl representovat město, v němž byl usedlý. Velmi dobře víme, jak mnoho bylo mezi měšťany příslušníků nižší šlechty. Příkladem takovým — opět pro Kutnou Horu — je Kryštofor Sysel, jenž držel ves Bykánec, a jenž se opětovně objevuje v jmenované kutnohorské

Při Petru, resp. Matěji z Hostic je pak daleko pochybnější různost jména v obou zápisech — asi chybou písaře — než jeho příslušnost k městu Kouřimi. Není důvodu, proč by Kouřim neměla mít svého zástupce mezi representanty měst, a mohl jím být i drobný šlechtic v městě usedlý. Ostatně označení »z Hostic« nemusí vůbec značit šlechtický predikát, nýbrž bude prostým označením původu, jako tomu je při jménech měšťanů často.

Je tedy potřeba přijímati i nadále poměr pánů, zemanů a měšťanů ve vladařské radě tak, jak jej literatura až dosud tradovala, což odpovídá také skutečnosti.

Ke sněmu čáslavskému opětovně autor poznamenává, že v jeho některých písemnostech nevystupují zemští vládci, ač již byli zvoleni (str. 81—82). To nebylo však třeba a ani dokonce dosti dobře možné. V písemnostech vystupoval sněm jako celek, byl orgánem nejvyšším a také nelze vyvozovati z žádného pramene, že by vládci již samou volbou nabyli pravomoci. Daleko pravděpodobnější je, že měli se svých funkcí ujmout v plné míře až po skončení sněmu. Je správné upozornění autora, že ve skutečnosti není zmínek o činnosti vladařské rady, avšak bylo by snad stálo za to, uvést pro zajímavost polemický spis M. Šimona z Tišnova proti čtyřem artikulům z roku 1421, adresovaný vládcům zemským, zvoleným v Čáslavi.[13]

Pro dosud nejasný druhý čáslavský sněm z r. 1422 by bylo dobře uvésti a pokusiti se o objasnění zmatené zprávy v tzv. Malé kronice klosterneuburské.[14]

Nesouhlas vzbuzují poznámky, třebas jen okrajové, o »obcích« a jejich povaze (str. 106—107). Autor si neuvědomil široký význam pojmu obcí v jeho mnohotvárnosti, neužil v této souvislosti ani literatury historické, která se problémem zabývala,[15] ani právnické,[16] a tak k řešení této základní otázky pro poznání husitské organisace a správy celkem nepřispěl.

★

Bylo zde řečeno několik závažných výhrad k práci Ivana Hlaváčka o husitských sněmech, výhrad především k metodě, kterou zvolil a kterou se dal vésti. Opominutí metody právněhistorické vedlo i k neurčitosti výkladu historického, ač právě pro odborníka pomocných věd historických, jakým Hlaváček je, by mělo být spojení s historií práva samozřejmostí.[17] Je proto možno vítati jeho článek jen jako první pokus o poznání sněmů husitské doby, po kterém však budou muset následovat práce další, podrobnější a důsažnější. A lze doufat, že i sám autor Ivan Hlaváček k tomuto thematu značně přispěje, neboť o jeho vlastních schopnostech v historickém bádání netřeba pochybovat.

Jiří Kejř

---

knize jako konšel i v pozdějších registrech zápisů z r. 1454 (AČ I, str. 518). Je i účastníkem mírného listu (AČ I, str. 256). Jenom mimochodem nadhazuji, zda by v něm nebylo možno hledat onoho Krištofora, který sází v r. 1422 městskou radu v Českém Brodě (viz Hlaváčkovu pozn. 55), tím spíše, že i druhý úředník tehdy působící, Jan Bradatý, se rovněž v příštích letech objevuje v Kutné Hoře.

[13] Otakar Odložilík, Z počátků husitství na Moravě, ČMM 49 (1925), str. 138—147; podle něho Josef Pekař, Žižka I, str. 116—117.

[14] Ed. H. J. Zeibig, Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen 7 (1851), str. 247.

[15] Již Fr. v. Bezold, K dějinám husitství, Praha 1904, str. 68—70; Urbánek, Lipany, v prvé kapitole.

[16] Václav Vaněček, Krátké dějiny státu a práva v ČSR, Praha 1955, str. 112—113.

[17] Viz Václav Vojtíšek, O vývoji methody diplomatické a jejích potřebách, Sborník historický II (1954), str. 33.

JIŘÍ KEJŘ:
PRÁVNÍ ŽIVOT V HUSITSKÉ KUTNÉ HOŘE

Praha 1958, Nakladatelství ČSAV, 258 str. (Právněhistorická knižnice, sv. 1)

Jiří K e j ř není již ani v naší k n i ž n í produkci autorem neznámým. Dvě jeho větší práce vyšlé v rámci Rozprav ČSAV v letech předchozích (nehledě k studiím jiným) podávají neklamné svědectví o jeho vědecké zralosti, o vypracovanosti jeho badatelské metody, o jeho neobyčejné píli a o vědecké akribii, s níž přistupuje k publikování větších i menších výsledků svého bádání.

Nová Kejřova kniha o právním životě Kutné Hory je složitý soubor velmi originálních studií a svým thematem i metodou je to kniha v naší právnické a historické literatuře ojedinělá. A je ovšem tím cennější, že je přímo nabita novými poznatky.

Kejř se nám zde znovu, a ještě přesvědčivěji než v předchozích pracích, představuje jako pokrokový historik, který s dokonalou erudicí technickou, obecně historickou i právnickou spojuje vysoký stupeň ideologického uvědomění i formální dovednosti slovesně výrazové. Kutná Hora je až dosud jeho nejrozsáhlejší a také badatelsky nejzávažnější dílo. Kejř si zde zvolil cíl nesnadný a technicky, zvláště heuristicky, náročný a ideově daleko ne hladký. Šlo o to — a bylo to dáno i pracovním plánem Kabinetu pro dějiny státu a práva v ČSR, jak byl zřízen ČSAV v r. 1952 — ukázati na konkretních dokladech neznámé dosud stránky husitského revolučního hnutí, jemuž tradičně byla připisována působnost převážně negativní, bořivá a ničivá. Právě historik práva může dobře postihnout tyto opomíjené stránky hnutí, jevící se ve sféře hospodářského organisování, administrativního pořádání a v oblasti běžných »civilních« úkonů, které i v revoluci jdou dále, neboť si toho neodolatelně vyžaduje život sám, hospodářská výroba a požadavky společenského soužití. A právě Kutná Hora, jako vlastní hospodářské, průmyslové a do značné míry i finanční srdce středověkých Čech, byla přímo předurčena, aby se stala předmětem bádání, jakého se podjal Jiří Kejř.

Z hlediska speciálně právnického je snad určitým nedostatkem, že Kejřova práce nesoustřeďuje se na jediný ryze právnický problém, ba ani ne na přesně vymezený určitý okruh právnických otázek, nýbrž rozbíhá se velmi široce do celkového obrazu Kutné Hory a života v ní za husitského období vůbec. Ale tento nedostatek je bohatě vyvážen užitkem, který z Kejřových studií plyne širokým tokem pro naše historické poznání vůbec a pro otázky vývoje státu a práva u nás zvláště. Možno říci, že po stránce právněhistorické je zde nové *všecko;* že Kejř probral do nejmenších podrobností původní a z velké části neznámý dosud archivní materiál a že z něho vytěžil beze zbytku vše.

Už heuristicky je Kejřova práce pozoruhodná. Jsou tu shromážděny veškeré dosažitelné prameny o právním životě v husitské Kutné Hoře a nad to je jich využito tak dokonale, že je leckde možno mluvit o jejich rozpitvávání. Kejř založil své vylíčení kutnohorského právního života na široké basi rozptýlených a fragmentárních zpráv historických, které pečlivě a s udivující úplností shromáždil, kriticky probral i ověřil a pak analyticky i syntheticky využil tak, že obraz, který mu vznikl, znamená mimořádně důležitý přínos nejen pro právní historii, nýbrž pro celé naše dějepisectví. Kroniky, listiny, městské zápisy, sněmovní písemnosti, traktáty — to vše je zde náležitě zhodnoceno a na svém místě vhodně uplatněno.

Nejcennější kusy pramenů Kejř také vzorně otiskuje v pěti přílohách na konci knihy, takže jeho nová práce je i po pramenné stránce příspěvkem naší historické vědě.

Je jen přirozené, že při poměrném nedostatku pramenů je jednoho a téhož místa Kejřem využíváno pravidelně vícekrát, v různých kapitolách a paragrafech a s častými odkazy na jiná místa téhož Kejřova spisu.

Je téměř zbytečné říkat, že Kejř vedle toho současně zvládl dokonale i literaturu, namnoze divergující, že vše nezbytné kriticky probral a všude se naplno vyrovnal s nejasnostmi a rozpory, jak o tom svědčí bohaté poznámky nikde se nespokojující holým souhlasem či nesouhlasem. Názory v literatuře obsažené probírá Kejř vždy s náležitým odůvodněním vlastního stanoviska, jak je to zřejmé z jeho utkání s názory reakčních historiků, zvláště Kořínka a Pekaře.

Příznačným pro Kejře je jeho přísně střízlivý historickobadatelský postoj. Právě v tom je Kejřova silná stránka, což zvláště dobře prokazuje znamenitý exkurs o uhlířích dodávajících do Hory uhlí. Zvláštního vyzvednutí si zaslouží, jak pečlivě a kriticky jde Kejř po stopách badatelů předchozích, na něž ne vždy je plné spolehnutí, i když jde o tak vážené vědce, jako byl právní historik Jaromír Čelakovský. Zde zejména ukazuje se práce z polovice 20. století jako práce na vyšším stupni podnikaná ve srovnání i s nejlepšími pracemi naší buržoasní právní historie. Na nejméně dvou místech dostává se Kejř v týchž otázkách daleko nad Čelakovského.

Vznikla tu podivuhodně úplná monografie o středověkém českém městě a speciálně o právním životě v něm, dílo, jaké nemá dosud vzoru ani obdoby, leda snad — vzdáleně — chceme-li najít práci *právně* historickou, v Zychově »Prag«. Ať to již autor zamýšlel či nikoli, vyznívá nakonec práce v jistou apotheosu (lze-li se tak vyjádřit o jinak velmi střízlivé vědecké práci) Kutné Hory, což je zvláště zřejmé z § 1.

Plně se v této knize uplatnil Kejřův smysl pro právněhistorickou drobnokresbu provázený editorskou a textově kritickou akribií, a přesto vzdálený všeho hnidopišství a nezbavený ani zdaleka schopnosti zobecňovat a vidět velké obrysy dějů a jejich zákonitostí.

Jasný, téměř průzračný výklad i věcí nejsložitějších svědčí zároveň o hlubokém promyšlení i o velkém nadání formulačním a pedagogickém.

Práce je logicky rozdělena na oddíly, jejichž přehlednost a srozumitelnost je dána jednak vnitřní vhodností tohoto učlenění, jednak jasností podání, jednak správným vzájemným poměrem materiálu jak z literatury, tak z pramenů i konečně z vlastních autorových úvah a závěrů.

Autor se staví bez výhrad a se zdarem na posice historického materialismu. Opět jednou se zde ukazuje v právněhistorické práci, kolik výhod pro plné využití vnitřního bohatství daného pramenného materiálu skýtá takovýto přístup k věci. Dobrým příkladem je zvláště § 22 (a také 21) Kejřovy práce, v nichž jsou uloženy důležité poučky metodologické. Kejř často používá i přímé opory klasiků marxismu, jejichž některé všeobecné úvahy a širší pozorování nacházejí v poměrech Kutné Hory 15. století zřetelnou konkretisaci. Za příklad uveďme § 29, kde se líčí vývoj měšťanského vlastnictví v Kutné Hoře.

Je dáno povšechnou povahou thematu, že autor musil zaujmout stanovisko ne pouze k historii (resp. k vývoji) *práva* všech oborů, nýbrž především i k poměrům hospodářským, zvláště měnovým, ke stavu a vývoji výrobních sil (zejména v hornické technice), k otázkám obecně politickým, populačním, k metodickým problémům souvisícím s využitím specifických pramenů atd. Tato složitost úkolů a metod je dobře zřejmá zvláště v § 14 pojednávajícím o cenách nemovitostí v Kutné Hoře

v letech revolučního husitského hnutí. Tento § představuje pokus o historickou statistiku a jeho výsledky sám autor oceňuje zdrženlivě, zřejmě u vědomí, že jde o výsledky v podstatě jen dílčí, které bude třeba doplnit a ověřit podobnými studiemi o městech jiných. Také všechny tzv. pomocné vědy historické jsou stále brány autorem v úvahu a jejich zkušenosti a výsledky jsou u něho pečlivě využívány.

Dobrou ukázkou nejtěsnějšího spojení práce právnické a historické je kapitola o uhlířích a jejich právech, v níž Kejř dospívá k samostatným a cenným poznatkům čistě historickým (datum bitvy u Ledče pod Melechovem).

Z hlediska speciálně právněhistorického jsou těžištěm práce §§ 22 a další. Za pravdu dáme autorovi, že podnikl práci sice nezbytnou, avšak málo vděčnou, neboť jen s krajní pílí, pozorností a důvtipem mohlo se mu podařit to, co zde posléze povstalo, totiž systematický, byť i mosaikový obraz právního života důležitého průmyslového a obchodního městského centra, které v dané době dostalo se do rukou husitských revolučních vojsk. V těchto čistě právnických partiích plně se teprve uplatní a vystoupí do popředí právnické aspekty a kvality Kejřovy práce, sice už i jinde zřejmé, ale přece v ostatních úsecích knihy ustupující do pozadí. Kejř se zde ujal úkolu, jaký žádný historik neprávník by podniknouti nemohl a lze říci, že se své úlohy zhostil velmi dobře. K jasnosti myšlenek, přesnosti formulací a logičnosti podání přistupuje zde také ještě jemné rozlišování, vlastní jen právnické práci, které je v této Kejřově monografii všestranně uplatněno.

Přístup k vlastnímu těžišti knihy upravil si Kejř tím, že napřed vylíčil Kutnou Horu a její politické postavení v době před rokem 1421, kdy katolická Kutná Hora byla vlastním střediskem boje proti husitskému revolučnímu hnutí a kdy její příkře protirevoluční vedení rozpoutalo řadu stále ostřejších teroristických akcí proti všemu, co bylo spojeno s revolucí. Kejřova exposice je výstižná. I ona přináší leccos nového, avšak hlavní její význam je v kontrole a revisi údajů dosavadních, v jejich doplnění a zdokonalení. Z dosavadní literatury je kniha Kořínkova odhalována jako spis velmi reakční.

Po zásluze věnuje autor (hlavně v § 8, ale i dále) zvláštní pozornost husitským — přesněji táborským — metodám znovuosídlování Kutné Hory po jejím téměř úplném zničení požárem v r. 1424. Byla tu na místě zvláště důležitém úspěšně aplikována »praxe vžitá již od počátku revoluce v husitských městech, totiž přidělování domů i jiných nemovitostí, uprázdněných útěkem dřívějšího obyvatelstva, husitským bojovníkům i řemeslníkům a dokonce i chudině, která by jinak nikdy neměla naděje domoci se vlastních nemovitostí.« A tím právě dostává se autor k jádru práce, kterým jest rozbor nové, husitské už městské knihy, tehdy založené pro záznamy a právní zajištění zcizovacích aktů tohoto druhu.

V této době je Kutná Hora městem, které podléhá přímo velení polních vojsk táborských a sirotčích. Autor mluví o »táborsko-sirotčím kondominiu« nad Horou. Je to revoluční situace, neboť polní vojska vystřídala zde jak původní dominium českého krále, tak pozdější — za revoluce už — dominium Prahy. Jsou to hejtmané polních vojsk, kdo pravomoc nad Kutnou Horou vykonávají jako vlastní městská vrchnost, »udělují Hoře privilegia, dosazují městskou radu, ze své moci udílejí nemovitosti různým osobám, jmenují mincmistry a vykonávají nejrůznější pravomoci, které jinak přísluší proti královskému městu jen panovníkovi«.

Je přirozené, že ani zdaleka nemáme zde obraz chiliastického snad vrcholu vlastního revolučního hnutí, jak formy toho vidíme v prvotním Táboře. Vidíme zde naopak revoluční hnutí v jeho opadávající vlně, a to tím více, že v Kutné Hoře nešlo o město, kde by se bylo revoluční hnutí mohlo samo spontánně rozvinout,

nýbrž o město, které husity — i když za sympatií části obyvatelstva — bylo dobyto a stalo se jaksi objektem mocenské expanse hnutí.

Obnova Kutné Hory za společné revoluční vlády táborsko-sirotčí dává Kejřovi příležitost, aby psal i o důležitých sněmovních jednáních, která se v Hoře tenkráte konala, zvláště v roce 1431, kdy zde byla zvolena 12členná husitská zemská vláda, a v r. 1432, kdy se jednalo o obeslání basilejského koncilu husitským poselstvem. Věci dosud neznámé nacházíme např. v § 20. Vedle samého základního pojmu svrchovaného táborsko-sirotčího kondominia nad Kutnou Horou je to zde zvláště zjištění jakéhosi revolučního husitského zmocněnce pro Kutnou Horu v osobě Václava Libáka z Vrbčan, dále zjištění odchylné povahy dvou současných husitských mincmistrů v této době a konečně otázka kalicha v kutnohorském městském znaku. Stejné novum představují v § 19 Kejřova zcela konkrétní pozorování o pravomoci Prahy nad Kutnou Horou v první době, kdy se toto město stalo městem husitským.

Z výsledků kapitoly o městské radě je třeba vyzvednouti zjištění, že v letech táborsko-sirotčí spoluvlády nad Kutnou Horou byli zde vždy dva purkmistři. Vysvětlení Kejřovo je velmí pravděpodobné. Navrhoval bych, aby se uvážilo, do jaké míry je věc v souvislosti s tím, že v téže době byli v Kutné Hoře výjimečně i dva mincmistři, jak Kejř ukázal na jiném místě. Vůbec obsahuje Kejřova práce řadu podnětů k dalšímu bádání. Tak v pozn. 31, § 11 je dobrý podnět ke zpracování městského práva kutnohorského na základě zachovaných a nevyužitých dosud rukopisných pramenů (Strahov DD V 50, DG IV 29, k tomu Čelakovský, O právech městských M. Brikcího, 1881). Exkurs o městských knihách (§ 11) obsahuje cenné informace o úřední technice městských úřadů 15. století u nás. Je i dobrou ukázkou, jak lze získati nové poznatky kombinací poznatků již známých a jejich odborným srovnáváním a výkladem (existence příručních písařských protokolů). Obsahuje i významné podněty editorské a jiné. Její těžiště tvoří jednak rozbor tak zvaného Liber hereditatum antiquus, jednak rekonstrukce, někdy až eskamotérská, avšak metodicky naprosto bezvadná, jiných knih Kutné Hory, v níž autor projevuje obzvláštní znalost rukopisů a prokazuje se jako jejich znalec, jemuž neujde žádná podrobnost důležitá pro otázky, které sleduje.

Konec konců ovšem jedním z hlavních zjevů v této Kejřově práci pozorovaných je nový růst města za vlády polních vojsk táborsko-sirotčích, růst zámožnosti nových měšťanů, vznik předpokladů pro novou sociální diferenciaci a posléze ovládnutí města husitským patriciátem, jeho odklon od radikálních směrů husitských a jeho shoda s konservativní pravicí. »Tomu vývoji,« jak praví Kejř, »nemohla zabránit ani vláda polních vojsk, uvnitř nichž rovněž probíhaly konflikty různých skupin, jež oslabovaly jejich pevnost a soudržnost.«

Závěrem lze říci, že v Kejřově knize dostává se nám zdroje poznatků cenných svou původností a spolehlivostí a v neposlední řadě i tím, že tu vznikl celkový obraz institucí z jednoho důležitého města a z jednoho důležitého období. Jako typický příklad uveďme paragrafy o reálných břemenech a vůbec o nemovitostním právu kutnohorském. Jest jen litovat, že v materiálu, který měl autor k disposici, není téměř vůbec zastoupeno právo trestní, které by obraz kompletisovalo. Je téměř jisté, že konkretní dílčí poznatky, jejichž pestrý soubor, ba přímo soustavu Kejř ve svém díle podává, budou patřit k základnímu fondu, z něhož česká a slovenská právní historie budou trvale čerpat pro kapitoly o právních vztazích v našich městech rozvitého středověku a v období husitského revolučního hnutí zvláště.

Václav Vaněček

JIŘÍ KLABOUCH: OSVÍCENSKÉ PRÁVNÍ NAUKY V ČESKÝCH ZEMÍCH

Praha 1958, Nakladatelství ČSAV, 357 str. (Právněhistorická knižnice, sv. 2)

Smyslem úkolu, který si Jiří Klabouch vytkl, nebylo nic menšího než vnésti světlo do nejtemnějšího období dějin práva v Československu, totiž do období, kdy rozložený společenský řád feudální stále více byl pronikán prvky, jejichž zdrojem byly vztahy nového tehdy typu, vztahy kapitalistické. Této úlohy zhostil se Jiří Klabouch velmi dobře. Kniha, věnovaná Klabouchem tomuto thematu, jak leží nyní před námi, podává o tom neklamné svědectví.

Kniha podává daleko více, než by její název dával tušit, ač se autor přísně drží daného thematu. Jiří Klabouch podnikl práci skutečně obrovskou: prodral se neuvěřitelně rozsáhlým a dnes už dávno neznámým právnickým materiálem ze 17. a 18. století počínaje universitními archiváliemi a doktorskými disertacemi, přes soudobé učebnice, traktáty a polemické spisy právnické až k filosofické, ekonomické i theologické literatuře této doby. A vše to napojil na literaturu, kterou právu i právnictví 17.—18. století věnovalo už století 19. a počátek století dvacátého. Ze zpracování tohoto materiálu vycházejí na světlo namnoze věci zcela netušené, ježto dávno zasuté minulostí, a přece hodné pozornosti. Máme zde pohled s nové strany na celé naše 18. století a speciálně na intelektuální život v době, jež byla rozhodující pro upevnění kořenů kapitalismu u nás.

Látka, jak ji autor shromáždil, sváděla by k tomu, aby byla shrnuta povrchně, neprávnicky, více méně literárně historicky. Tomuto nebezpečí se autor se zdarem vyhnul. Svědčí o tom zvláště všechny stránky práce, kde autor pečlivě, do hloubky a s kritikou rozebírá *právní instituce* 17.—18. století vycházeje z toho, jak jsou viděny soudobou literaturou, ale dostávaje se daleko nad to.

Klabouch má v jednotlivých kapitolách, učleněných jinak chronologicky, určitý pevný systém výkladu. Vidí vždy především ekonomiku, základnu. Pak prozkoumává politickou situaci, zvláště třídní boj a konflikty zájmů mezi různými sociálními vrstvami téže třídy. A teprve na tomto základě přistupuje ke zkoumání odrazu toho všeho, jak se jeví v nadstavbě, in concreto v právu, v myšlení politickém a v právnictví. Každá partie má své spolehlivé východisko ve vylíčení hospodářských poměrů, na jejichž základně vyrůstají zjevy nadstavbové tvořící vlastní předmět autorova bádání. Nadto však studium zjevů z oblasti juristické je zde vždy provázeno vylíčením soudobých theorií ekonomických (např. na str. 165-7 rakouští merkantilisté, populacionisté aj.). Přirozeně jeden z nejobsáhlejších takovýchto úvodů je při kapitole I. líčící napřed »právnický život v českých zemích« v 2. pol. 17. století.

Právo a právnickou odbornou činnost, resp. právní myšlení vidí Klabouch důsledně marxisticky a tento správný pohled podává a rozvádí v práci zcela přirozeně, logicky, nenásilně, bez kazů vulgarisačních nebo zjednodušovacích.

V dobře vyváženém poměru je v práci suma poznatků pomocných, na jejichž základě se vlastní badatelská práce koná, a suma poznatků nově získaných. Konkretně se to jeví v poměru mezi materiálem z literatury, který je zpracováván zejména v úvodech k jednotlivým kapitolám, a materiálem původním, který naplňuje převážnou většinu textu a skoro výlučně poznámkový aparát. Sebraný

materiál dovedl Klabouch při výkladu celkem vhodně rozvrhnout jednak do textu, jednak do poznámek. Nicméně i tak některá poznámka až příliš oplývá buď bohatstvím bibliografickým nebo jiným, ač ovšem nikde bych si sám netroufal navrhnout podstatnější škrty.

Vyzvednout je třeba u Klaboucha jeho mimořádnou schopnost správně na vědecké basi *zevšeobecňovat* poznatky plynoucí z jednotlivých dílčích faktů a z jejich skupin. Je to typický příznak opravdové *tvůrčí* vědecké práce, v oblasti historického bádání nepostradatelný.

Ovládání dobových otázek právněhistorických jeví se u Klaboucha v tom, jak pohotově a přesně kriticky reprodukuje obsah jednotlivých spisů a zařazuje jejich autory podle směrů, jimiž jde jejich zájem, a podle postojů, jež zaujímají k věcem kolem sebe. Platí to nejen o státním právu, nýbrž i o romanistice a kanonistice, o právu mezinárodním, trestním a lenním, o politické ekonomii, finančním právu, statistice atd.

Dialektická metoda, to jest práce na základě rozporů v jevech samých a mezi nimi, je Klabouchovi běžná. Přitom má Klabouch jemný cit pro politické jádro zdánlivě ryze odborných právnických thesí, což mu dovoluje vyhmátnout pravý smysl toho, co pozoruje.

Zvláštní zájem věnuje Klabouch vždy otázce, jaký byl pohled juristů v dané době na základní výrobní a společenský vztah feudalismu, totiž na vztah mezi feudálním vlastníkem půdy a poddaným rolníkem (např. na str. 84 a d.), což hodnotu jeho spisu jen zvyšuje. Jak závažné problémy jsou v této knize Klabouchem zpracovány, ukáže letmý přehled obsahu.

V kapitole I. po úvodu, v němž zdařile je vylíčen hospodářský a sociální obraz doby po třicetileté válce u nás, přichází první hlavní these. Je to Klabouchovo zjištění, že ve státním aparátě jeví se u nás od 2. pol. 17. stol. zvýšená poptávka po odborné právnické práci. Klabouch odhaluje i příčiny toho. Podrobně sleduje, kde a proč byla v českém státním aparátu rozšiřována místa právnicky vzdělaných úředníků a proč takovýmto místům právníci dávali přednost i před kariérou akademickou. V této souvislosti Klabouch správně sleduje i vývoj advokacie v této době. Na to následuje zcela logicky vylíčení právnického studia, přičemž autor nahlíží zpět hluboko do středověku, přes krátkou dobu právnické fakulty předhusitské a přes obnovený zájem o studium práva v 16. stol. Obnovená právnická fakulta na pražské universitě skutečně pak v 17. stol. »hluboko podchytila právnický život v zemi a její vliv proniká až do nejnižších instancí«, neboť »potřeba právnického vzdělání vyrůstala skutečně organicky zdola«, jak správně autor praví (str. 32).

Po třicetileté válce je u nás přímo jakási konjunktura pro právníky, což přivolává četné uchazeče ze zahraničí. Ti pociťují jako jednu z prvních nezbytností zpracování rozdílů domácího práva a »obecného« práva a zvyšují tlak k recipování práva římského, přirozeně a živelně nesený už nejméně od 16. stol. měšťanstvem.

Následující pasáže (od str. 34) o českém právnickém humanismu a jeho postoji k otázce vztahu mezi právem domácím a právem římským (obecným) náleží hloubkou myšlení a krásou podání k nejlepšímu, co v české právní historii bylo vytvořeno. Mezi jiným dává věc Klabouchovi příležitost objasnit »všechny složité protiklady ve vládnoucí třídě této doby«. Děje se to historickoprávním výkladem polemiky, kterou vyvolal v 17. stol. spis Kyblínův o zásadní rozdílnosti domácího a římského práva. Zde by jeň bylo třeba poněkud jasnějších a pro většinu čtenářů přístupnějí podaných závěrů. Bylo by také bývalo dobře, kdyby byl autor

doplnil a obohatil tuto kapitolu i náležitým obrazem politických a právních názorů české protestantské emigrace, bez něhož líčení dosavadní je poněkud neúplné a jednostranné.

Výklad o tom, z jakých vrstev se rekrutovali studující na pražské universitě, a zjištění, že i tu valnou většinu tvořili již příslušníci měšťanstva a nižší šlechty, ohlašuje již závěr této první kapitoly spolu s výkladem o původu prvních profesorů na obnoveném právnickém studiu pobělohorské doby u nás. Cenný je tu zejména portrét Schambogenův, z něhož vyplývají určité rysy pokrokovosti u tohoto vynikajícího právníka-profesora.

Kapitola končí charakteristikou apelačního soudu a vylíčením jeho relativně pokrokové úlohy v této době.

V kapitole II. — mimořádně bohaté myšlenkově i materiálově — všímá si autor především pěstování právních nauk na universitách českých zemí a literatury odtud vyšlé. Čtenář zde postrádá rozšíření zájmu o Slezsko, tehdy stále ještě české (územní příslušností) a přirozeně byl by — s navázáním na kapitolu prvou — i zde zvědav na konfrontování literatury pod habsburským jhem s literaturou české provenience za hranicemi, zvláště z pera emigrace. Zvláště vítaným přínosem je zde osvětlení otázky literatury fakultních disertací. Jde tu vlastně o fundamentální revisi naprosto nedostatečného a skreslujícího podání těchto zjevů v Jirečkově »Právnickém životě«.

Autor systematicky rozebírá právní theorii této doby u nás a ukazuje v kritickém světle postupně všechny obory platného práva, pokud byly pěstovány jurisprudencí 17. stol. u nás. Všímá si také rudimentů právní historie a počátků zpracovávání otázek hospodářských a státovědeckých, pokud se dostaly do zorného pole tehdejších právníků v českých zemích. Výstižně charakterisuje zvláště civilistickou, kanonistickou, feudistickou a kriminalistickou nauku.

Správně vidí autor základní rysy právní nauky u nás v této době v její služebnosti vůči theologii, jak nauka takto podložená dožívala už tehdy svou staletou roli ve službách feudalismu. Dobrou ukázkou dialektického chápání změn, které se u nás odehrávaly se zřetelem na speciální thematiku Klabouchem sledovanou, je na str. 87–8 vylíčení procesu, který se u nás udál mezi třicetiletou válkou a počátkem 18. století.

K významným dílčím úspěchům Klabouchovy práce patří v této kapitole exkurs v poznámce 27 o »bartolovské pověsti«, to jest o pseudohistorické zprávě, že u nás ve 14. stol. významně působil slavný postglossátor Bartolus.

V kapitole III. přechází se organicky k vlastnímu thematu, jehož těžiště je ve zkoumání zjevů 18. stol. V úvodních partiích této kapitoly mohl se Klabouch vydatně opřít o nedávno vyšlou knihu Arnošta Klímy »Manufakturní období v Čechách«, 1955.

Století 18. jeví se jak v hospodářství samém, tak v ideologii politické, a ovšem také v ideologii právní dobou, kdy vedle sebe existuje a spolu zápolí více než kdy jindy staré a nové: prvky feudální a prvky už buržoasní. Po náležitém, a v podstatě novém zhodnocení kodifikačního pokusu započatého r. 1709, kdy mělo dojít ve smyslu jedné z tehdejších vývojových tendencí k unifikaci práva v zemích České koruny, přechází Klabouch k hlavnímu výkladu. Těžištěm kapitoly stávají se posléze výklady o studiu t. zv. veřejného práva v našich zemích a autorovo zjištění, že už v prvních desetiletích 18. stol. vzniká u nás zvýšený zájem o otázky českého státu (jakási první renesance českého státního práva). Je třeba poznamenati, že se k tomu vnucuje přímo otázka, zdali to nebylo v souvislosti s nastávající krisí habsburského soustátí, která pak vyvrcholila při nastoupení Marie Terezie.

Skutečným přínosem je zde jednak obsáhlé vylíčení činnosti pražského profesora Václava Neumanna z Puchholze, jednak bystrý a pronikavý portrét profesora Mikuláše Ignáce Königsmanna, který r. 1743 byl uvězněn (ovšem jen v akademickém arrestu), prý pro sympatie k Francouzům a Bavorům. Königsmann byl nejodvážnějším a nejpokrokovějším hlasatelem tzv. přirozeného práva u nás v 18. stol., t. j. za doby nejhoršího temna, kdy nejzuřivější reakce v čele s jezuity byla u nás stále ještě u moci a hlídala co nejpečlivěji všechno pokrokové. Právě proto je důležité Klabouchovo zjištění, že se ve čtyřicátých letech 18. století »v našich zemích počínají vytvářet první ohniska odporu proti baroknímu jezuitskému poručníkování právní nauky« (str. 141).

Jak dialekticky Klabouch postupuje a jak bezděky v jeho práci ozývají se myšlenky, jež mu zřejmě vnuklo pozorování revolučního dneška, vidíme např. na str. 134 v tomto pěkném odstavci: »Po smrti Neumannově se v oborech, které mají obecnější souvislosti než obor české praxe, situace rychle polarisuje. Poměry a všeobecný stav právní nauky v Evropě jsou už takové, že buď se musí každý právník dát na cestu pokroku a držet krok s vývojem nauky v sousedních zemích nebo upadne do ztrnulosti a bezvýznamnosti a nevyhne se vědeckému úpadku. Část profesorů opravdu nedokázala udržet krok a jejím osudem se stala stagnace. Není už možná koexistence nového a starého, ale dochází k třídění duchů.«

Jako »první už zcela jasný a uvědomělý projev osvícenství v naší právnické literatuře« zjišťuje Klabouch spisek Ramhofského o zemských deskách vydaný r. 1755 v Lipsku, tedy za hranicemi přímé habsburské moci. Objevné jsou postřehy Klabouchovy (str. 121) o ryze obchodnickém zájmu, který měla na vydávání právnické literatury pro oblast českých zemí tehdejší cizina. Právě tak nové jsou stránky (130—133) věnované počátkům *historického* právnického zájmu v této době u nás. Lze říci, že jsou zde nejen nadhozeny, nýbrž mnohdy hned už řešeny mnohé otázky základně důležité pro dějiny novodobé české historiografie vůbec, jejíž kořeny jsou takto již v prvních desetiletích 18. století a nikoli až v jeho poslední čtvrtině. Zde zase jsou to jména J. J. Ramhofského a Feigla, jež byla vyzvednuta z neoprávněného zapomenutí a jež znamenají první rozvinutí české právní historie v této době.

V kapitole IV. je hlavní věcí vylíčení porážky, ústupu a rozkladu scholastických právních nauk zastávaných hlavně jezuity. Na stránkách práce hraje nyní rozhodující roli Klabouchův smysl pro rozlišení pokrokovosti v těchto mimořádně složitých dobách. Ukázkou toho jsou na příklad Klabouchovy portréty tří direktorů pražské právnické fakulty z tereziánské éry: Kressla, Heinkeho a Stephana (str. 176–8) nebo portrét (bohužel na více místech rozptýleně podávaný) P. J. Rieggra a Martiniho. Vystupuje zde zvláště výrazně Klabouchova schopnost jednak vystihnout vlastní hnací síly historického vývoje, jednak charakterisovati pomocí jemně zvolených detailů představitele určitých zájmů a exponenty určitých směrů. Klabouch uvádí na pravou míru dosavadní přehnané hodnocení reforem právnického studia provedené u nás po r. 1753 a ukazuje, jak Praha se svou právnickou fakultou měla v 1. pol. 18. stol. v habsburském soustátí jasný primát v právních naukách, zatím i před Vídní. Příčinou toho byl, jak autor přesvědčivě ukazuje, »rychlejší ekonomický rozvoj českých zemí« (str. 172).

Význam odborné právnické literatury v 18. stol. líčí v této souvislosti Klabouch na pozadí vývoje, kterým státní aparát všechna vedoucí místa úřednická začíná reservovat právníkům, což je opět podáno ve správné souvislosti se stále stoupajícími požadavky vlády na ideologickou stránku státního aparátu, tak jak k tomu vede nutnost reformovati feudální pořádky. Je zde náhle opět zvýšená poptávka

po právních naukách a v těch opět po takových ideových prvcích, které by umožňovaly pružně řešit nové, »reformní« úkoly. Takovými prvky nemohly být prvky staré scholastiky, nýbrž jen prvky přirozenoprávní. Dobře je celá situace uvedena Klabouchem ve vztah k změněné situaci jednak v základně, jednak v poměru tříd.

V kapitole V. líčí Klabouch rozvoj právnického myšlení u nás v letech sedmdesátých a osmdesátých 18. století, to jest ve vlastním období josefinském, od posledních deseti let formální vlády Marie Terezie. Rysy širokého zájmu rakouského, resp. středoevropského touto partií Klabouchova díla ještě zesilují. Je možno říci, že pro řadu mimořádně cenných postřehů v této kapitole učiněných, hodila by se Klabouchova práce i k překladu do němčiny.

Na podkladě solidně podaného obrazu hospodářských poměrů u nás v polovici 18. stol., kdy se objevují nová výrobní odvětví a kdy živelný vývoj ekonomiky i uvědomělá státní hospodářská politika vídeňské vlády způsobují na jedné straně další rozklad nevolnického systému a na druhé straně posilují prvky kapitalistické, přistupuje autor k rozboru právní ideologie u nás v této pozoruhodné době. Nová generace právníků je za těchto podmínek podle Klabouchy »daleko nekompromisnější v hlásání osvícenského programu« než generace předchozí. Patronisováni samým Josefem II. rozvíjejí tu svou činnost ideologové tzv. »politických věd« jako byl proslulý J. Sonnenfels anebo specialista na »policejní vědu« I. Butschek, i ideologové čistě právničtí v čele s J. A. Rieggrem, Maderem a Dinzenhoferem. Do spleti jmen, spisů a »směrů« vnáší zde Klabouch světlo výstižnými charakteristikami stále ověřovanými bohatým poznámkovým aparátem, který vyplynul ze soustavného hlubokého studia pramenů.

Z jednotlivých bodů upoutá na sebe pozornost čtenáře zejména vylíčení zlovolné — a ovšem marné — obrany, ba sabotáže, kterou zahájili jezuité (ne dlouho před zrušením řádu) proti novým přednášejícím na právnických fakultách, nebo portrét osoby i díla J. V. Monseho nebo konečně charakteristika sociálního zapojení nového josefinského právnictva a jeho třídní služebnosti. Charakteristika osob je i v této kapitole nepřetržitě provázena právněhistorickými charakteristikami právních institucí (např. na str. 242), čímž Klabouchovo líčení nabývá právnické odbornosti, hloubky a plastiky.

V dalším rozebírá Klabouch josefinské nauky o společnosti, což mu dává příležitost ukázat, z jakých myšlenkových kořenů rostly významné reformy u nás tehdy provedené. Předmětem právnických diskusí stává se u nás v této době zvláště otázka právního postavení soudobého poddaného rolníka. V souvislosti s tím věnuje se pozornost i otázce revoluce a svobody náboženské. Osvícenská státověda směřuje k tomu, aby vyloučila jakoukoli theoretickou přípustnost revolučních hnutí, ať již motivovaných jakkoli. V tomto směru vyniká reakčností zvláště tehdejší nauka práva mezinárodního.

Hlavní thesí kapitoly VI. je, že mezi epochou tereziánskou a josefinskou jeví se velký rozdíl, pokud jde o tvůrčí přístup k zpracovávání právnických themat. Kdežto v letech čtyřicátých až sedmdesátých byl tu význačný tvůrčí ruch a přímo rozmach, v letech osmdesátých je zřejmý úpadek. Tvůrčí práce je nahrazována propagací oficiálních myšlenek, sepisováním kompendií atd. Skutečností, kterou Klabouch zjistil nade vší pochybnost správně, zůstává, že právnické fakulty v literární produkci ustupují v této době do pozadí proti literatuře z praxe. Množí se vysokoškolská kompendia přísně spoutaná instrukcemi shora, mizí původnost. Vídeňské vzory udávají tón. Mizí latina a uvolňuje se cesta národním jazykům, což představuje jediný kladný rys této doby. Právnické, státovědecké atd. poznatky se zpří-

stupňují širším kruhům vzdělanců. Censurní komise však stále hlídá »podvratné« myšlenky.

Podle jednotlivých právních odvětví, jak se začaly vytvářet na universitách, probírá pak Klabouch ideologickou situaci této doby. Jsou tu podány v této souvislosti velmi pěkné příspěvky k historii právních věd u nás, zvláště mezinárodního práva, státního práva, procesního práva, právních dějin atd. Cenné je, že autor hledí vždy ke spojení právníků se soudobou filosofií, ekonomií, historií a pod. u nás i za hranicemi, tedy se vším tím, co v této kvasivé době v nadstavbě zračilo rozklad jedné velké epochy a nástup druhé. Je tu dána vyhlídka na konfrontování našeho intelektuálního života 18. století se soudobým hnutím myšlenkovým jednak již raně kapitalistickým (Anglie, Nizozemí), jednak pozdně feudálním (Francie, Itálie, Německo) s řadou slavných jmen tohoto období, jejichž ohlas u nás namnoze dosud není náležitě znám (Grotius, Montesquieu atd.). Ukazuje se naprosto nepochybně, že v tomto 18. stol. a zvláště v jeho druhé polovině, leží vlastní kořeny buržoasních nadstavbových jevů u nás, v tom i buržoasních institucí politických a právních a buržoasního právnictví.

Nástup buržoasního světového názoru neprobíhá v této době v našich zemích podle Klabouchova, nepochybně správného, názoru ve všech oborech právní nauky rovnoměrně. Mnohde se dokonce rozpory mezi feudály a vznikající buržoasií jeví ještě v náboženské formě jako boj dvou odstínů katolicismu (str. 273). Důležité cesty, jimiž se nové názory dostávají do právnického světa, představují zvláště přednášky o přirozeném právu, o historii, o statistice, o t. zv. krajské vědě a o »vědách politických«. Ve všech těchto směrech přináší Klabouchova práce nové poznatky, v první řadě ovšem pro dějiny práva.

Kladným rysem právního vývoje, který právnická literatura podporuje, je v této době, kdy kapitalistické právní vztahy značně zesílily, ponenáhlé odpoutávání celého právního systému od jeho starých feudálních konstrukcí a forem a dokonce i od jeho spojení s římským právem, které dotud ve své feudální podobě pomáhalo od 16. stol. domácímu právu vyhovovat novým a novým požadavkům měnící se společnosti. Feudální řád je v kritickém stadiu vývoje, který volá po nové kodifikaci. Velmi pozoruhodný je u nás myšlenkový vývoj takového Grossa nebo Butschka, jak je Klabouchem kriticky a historicko-analyticky reprodukován. Tím se Klabouch dostává k vysvětlení historické úlohy známých rakouských kodifikací z konce 18. stol., u nichž přirozeně v Klabouchově knize nepostrádáme ani výklad jejich rakousko-centralistického poslání.

Vylíčením soudobé diskuse o tom, jaká má být nová kodifikace, končí se tato kapitola. Klabouch tu posléze velmi pronikavě a správně charakterisuje i toto nové zákonodárství samo. Je podle něho výrazem nezadržitelného přechodu od feudalismu ke kapitalismu, tak jako tomu je i s tehdejší právní a státovědeckou naukou.

Do čela kapitoly VII. staví Klabouch správně především obraz našeho nevolnictva v 17.—18. stol. a jeho ideologie charakterisované řetězem selských bouří pro toto období typických. Opíraje se o dosavadní literaturu zdůrazňuje tu Klabouch jednak tradice české reformace počínající již revolučním hnutím husitským, jednak obtížnou situaci lidové ideologie, protireformací sváděné s cesty a uměle isolované od pokrokového myšlení ostatních tříd a vrstev. Tuto isolaci prolamuje až osvícenství, za něhož však česká buržoasie, slabá a teprve se tvořící, sama nehledá ještě spojení s pracujícími masami, nýbrž »spoléhá spíše na kompromis s feudály«. (Str. 237.) Celkovou situaci charakterisuje Klabouch jako »rozchod s feudalismem« v myšlení poddanských rolníků.

Naproti tomu konstatuje Klabouch, že osvícenská právnická publicistika v této době u nás neorientuje se ještě na spojení s nevolníky, uznává feudální nevolnické vztahy jako odůvodněné a připouští pouze možnost jejich reforem (str. 239). Z tohoto srovnání vyplývá — jak mám za to — živelná pokrokovost lidového myšlení, což měl Klabouch přece jen více rozvést, propracovat a hlavně náležitě vyzvednout.

Závěrečná kapitola přináší dramatický závěr všech kapitol předchozích a zvláště kapitol posledních. Kreslí především obrat, který v habsburském soustátí nastal po smrti Josefa II. v souvislosti s francouzskou buržoasní revolucí a s dočasnou likvidací oněch relativně pokrokových směrů, které v právní ideologii předchozích desetiletí hrály tak důležitou roli. Autor dobře ukazuje příčiny odvratu většiny šlechty od reforem josefinského rázu, avšak také zároveň pevné posice, které josefinismus dále držel na vysokých místech státního aparátu, ba i na samém dvoře. Viděli jsme ovšem už, že josefinismus sám ani zdaleka nebyl nakloněn k nějaké revolučnosti.

Důležitý je autorův postřeh, že podlehnutí reakci znamenalo pro vědecké pracovníky úpadek jejich tvořivosti.

Pro trvalý a do hloubky jdoucí zvrat směrem k feudalismu nebylo ovšem tehdy už vnitřních předpokladů. Ekonomika konce 18. a počátku 19. stol. byla už i u nás charakterisována vývojem, který se běžně označuje jako průmyslová revoluce. V této situaci i odchovanci osvícenství v otázce oblasti státu a práva jsou šlechtě přijatelní za předpokladu, že zůstanou při starém osvícenském dědictví a nepůjdou dále. Dochází tak v první polovici 19. století k jakémusi přežívání osvícenství mezi našimi právníky, státovědci i ekonomy. Dobře je zde vystižen zvláště prof. M. A. Kopetz, u něhož Klabouch upozorňuje i na »první stopu ruského vlivu« v naší právnické literatuře. Osvícenské myšlenky nemohou nyní než sloužit reakci, neboť dávno již nestačí novým ekonomickým a společenským poměrům, jejichž tlak stále jasněji směřuje k celkovému odklizení feudalismu. Konec feudálního osvícenství a počátky buržoasního liberalismu jsou tak v úzké vnitřní spojitosti. Ideologové liberalismu (Kopetz) začínají s tím, že se definitivně vyrovnávají s naukami osvícenskými jako *zaostalými* a překonanými.

Z toho, co až dosud je řečeno, vyplývá závěr, že kniha Jiřího Klaboucha je průkopnická práce umožňující přístup do rozsáhlého a zcela dosud nezpracovaného souboru problémů přechodu od feudalismu ke kapitalismu v dějinách státu a práva u nás. Klabouch splnil svou práci jeden z nejdůležitějších úkolů marxistické právní historie, totiž prolomiti zdánlivě nezdolatelné překážky toho, aby se mohlo naplno začít pracovat i o právních dějinách této doby.

Dosavadní obraz této doby, jak jej známe z materiálů H. Jirečka (Právnický život), jeví se nám ve světle práce Klabouchovy ne pouze jako primitivní, nýbrž prostě jako chybný, při čemž je třeba zdůraznit, že autor sám ani v nejmenším své zásluhy nevyzvedává a jimi se nevynáší. Klabouch neopravuje jen české právní historiky, nýbrž rektifikuje i obecnější literaturu včetně české literární historie (např. Vlčka) a historické literatury německé a rakouské. Je zde po prvé zpracována látka, kterou buržoasní česká věda opomíjela, zřejmě ji ponechávajíc na pospas německým buržoasním vědcům z českých zemí, namnoze šovinisticky zaměřeným.

Význam Klabouchova díla je tedy v tom, že se iniciativa ve zpracovávání právněhistorických problémů této doby v našich zemích bere z rukou cizích — dnes západoněmeckých nebo rakouských — a ulamuje se předem a včas hrot ideologickému nebezpečí, jež by odtud hrozilo.

Lze vyslovit oprávněně naději, že kniha Klabouchova bude jak pro zpracování své vlastní thematiky, tak pro bohatství dílčích řešení, exkursů, poznámek atd. na dlouho ne pouze užitečnou, nýbrž přímo východiskem pro další zpracovávání dějin státu a práva konce feudalismu a počátků kapitalismu u nás.

V neposlední řadě jsou zde obsaženy i důležité poznatky k dějinám Karlovy university a k dějinám právnického studia v našich zemích.

Jiří Klabouch se v této práci představuje jako zralý už historik, který se dovede pohybovat výhradně na krajním pomezí dosavadních našich vědomostí, v čemž je vlastní podstata tvůrčí a objevné vědecké práce.

Nad to svěží podání pravdivých a jasných myšlenek způsobuje, že četba této jinak tak náročné práce je skutečným požitkem.

Václav Vaněček

OTTO PLACHT:
LIDNATOST A SPOLEČENSKÁ SKLADBA ČESKÉHO STÁTU V 16.—18. STOLETÍ

Praha 1957, NČSAV, stran 366 + 16 obrazových příloh

Jestliže se na tomto místě dostává pozornosti Plachtově práci, není to jen proto, že statistický rozbor sociálních poměrů umožňuje přesné určení struktury společnosti a tím přesné určení poměru sil jednotlivých společenských tříd, jejichž relace jsou rozhodné pro vývoj státu a práva, ale také proto, že výsledky jeho knihy přinášejí na mnoha místech nový pohled na dosud stále velmi neúplné známé poměry 17. a 18. století a nové podněty, jež se nepochybně projeví i v thematice bádání právněhistorického.

Plachtova práce jen registruje dosavadní názory o počtu obyvatel v českých zemích před 16. stoletím, které se namnoze značně rozcházejí, a zcela správně se spokojuje jen zjištěním hlavních vývojových tendencí, které ukazují relativně i absolutně značnou lidnatost v době 14. stol. a nový vzestup po dvacátých letech 16. stol. za silného působení nového německého osidlování. Vlastní těžiště práce je v rozboru určitějších podkladů pro určení počtu obyvatelstva, jež máme v soupisech k domovní dani od r. 1567, při čemž již sám výpočet úhrnných cifer vyžaduje jejich interpretaci pomocí různých jiných statistických veličin, jež vrhají světlo na společenskou strukturu a životní poměry všech společenských tříd a skupin členité pozdně feudální společnosti. Na základě toho nešetří Placht podnětnými a daleko dosahujícími závěry o vývoji hospodářského, politického i kulturního života v našich zemích až po rok 1722, kdy je rozborem zpovědních seznamů pražské arcidiecése analysa uzavřena.

Není tu na místě hodnotit Plachtovo dílo po stránce odborně statistické; je velmi politováníhodné, že použitelnost tak cenného a závažného materiálu je znesnadněna množstvím početních chyb v součtech jednotlivých tabulek, které prakticky nutí k tomu, aby si badatel znovu prověřil všechna data vlastním výpočtem. Byla by však chyba nevidět, že tyto početní chyby nemají ve většině případů vliv na závěry, které Plach dokládá, a zavírat před nimi oči šmahem. Je nutno mít ovšem na zřeteli, že Plachtovy vývody jsou založeny na důkazech různého druhu. Jeho údaje o celkovém počtu obyvatelstva je možno pokládat za poměrně přesné, přestože jsou závislé na správnosti mnoha předpokladů dílčích (např. počtu obyvatel v domech, procenta populace pod 12 let věku atp.). Méně spolehlivě jsou už založeny strukturální analysy, postavené zpravidla jen na důmyslném využití údajů z jednotlivých panství nebo měst a jejich generalisaci; závěry o hospodářském vývoji mají pak místy charakter už jen domněnek více či méně prameny doložených, a kapitoly o poměrech kulturních jsou dokládány jen příkladmo. Největší část nejdůležitějších Plachtových závěrů má tedy charakter podnětů k diskusi nebo lépe k dalšímu bádání, a jejich účinnost je zvýšena Plachtovou schopností závěry jasně formulovat i odvahou odchýlit se od vyježděných schemat. K jejich ocenění není ovšem právněhistorická kritika kompetentní, a proto chci v následujícím na ně spíše jen upozornit, jak si toho pro svůj mimořádný dosah zasluhují, jestliže ovšem dojdou obecného souhlasu.

Z toho, co Placht ve své práci podává, vyplývá především, že bude nutno kori-

govat vžité představy o malosti českého feudálního státu a jeho sekundární roli v mezinárodní politice, neboť je patrno, že jak absolutním počtem obyvatel, tak hustotou osídlení stál ještě v první polovině 18. stol. mezi evropskými státy na jednom z předních míst. Mohutný populační fond, vytvořený v českých zemích ve středověku byl sice dvakrát (husitskými válkami a válkou třicetiletou) otřesen, ale jak ukazuje Placht, byl v době poměrně krátké zase obnoven a ještě kolem roku 1725 držely české země po populační stránce krok s nejpokročilejšími zeměmi záp. Evropy. Plachtova zjištění potvrzují v celku, že »Bílá hora a třicetiletá válka urychlily a namnoze i dovršily dílo změn ve výrobě, které nastaly v hospodářském a společenském životě před válkou a které zčásti dostaly válkou novou průbojnost pro dobu mírovou« (str. 103), ale že její následky byly nejdéle během dvou generací překonány. Jestliže ještě kolem r. 1725 hustotou osídlení předčily Čechy Anglii, je patrno, že první desetiletí 18. stol. — z čistě demografického hlediska — ještě opožďování za západní Evropou nepřinášejí a že je, na rozdíl od obvyklých představ, přináší patrně až zpomalení přírůstku ve druhé pol. 18. století a opožděný přechod od manufakturní výroby ke strojové. Jsou tím ve prospěch první poloviny 18. stol. korigovány vžité představy o liniích vývoje našeho národa a důsledky toho jeví se pak v Plachtově práci v tvrzení o hospodářském vzestupu měst a poměrně dobré materiální i kulturní úrovni vesnického obyvatelstva v této době.

Závažné a nové jsou Plachtovy závěry o struktuře vesnického obyvatelstva poddanského. Vesnice je už před Bílou horou silně diferencována, ale překvapující je skutečnost převahy velké a střední pozemkové držby nad držbou malou, takže i když připočteme bezzemky a všechny druhy čeledi, dostaneme pro předbělohorskou vesnici obraz, kde je selské obyvatelstvo ne-li v převaze, tedy aspoň v rovnováze s počtem vesnické chudiny (na zkoumaných panstvích je poměr asi 70 % osob na selských hospodářstvích ku 15 % osob v podružstvích). Třicetiletá válka poměr příznivý pro velkou a střední pozemkovou držbu dokonce ještě zvýšila; chudina obsazuje uprázdněné větší usedlosti (v době berní ruly je poměr 54,7 % sedláků ku 30,2 % chalupníků a 14,1 % zahradníků). Teprve když po r. 1700 počal prudce vzrůstat počet obyvatelstva, počala se při panující tendenci nedělit grunty rychle množit i vesnická chudina a po polovině 18. stol. máme již poměr právě opačný (v letech 1756–7 38 % sedláků a větších chalupníků ku 8 % menších chalupníků a 53,6 % zahradníků). Jak ostře byla životní úroveň těchto poddanských skupin odstupňována, ukazuje Placht na rozdílném průměrném počtu dětí (v rodinách podruhů 1,5, u chalupníků 2,7, u sedláků 4,5). Na základě rozboru pozůstalostních inventářů dospívá Placht ke korekturám příliš černých představ o životní úrovni na venkově po třicetileté válce. Zvyšovala ji především čilá účast na přadláctví, tkalcovství a rozmanité jiné příležitostné práce, a bude nutno se rozloučit se vžitými představami o čistě zemědělském rázu české vesnice a její kulturní zaostalosti, a to již v době před Bílou horou.

Pro situaci vládnoucí třídy je důležité zjištění o její špatné finanční situaci před Bílou horou. Jakmile přestal stoupat výnos nové dominikální výroby, organisované v 16. stol., zhroutil se úvěr, který byl jejím základem, a všeobecné zadlužení jak královských, tak šlechtických statků vedlo již před Bílou horou k několikerým moratoriím. Zoufalá finanční situace byla neposledním činitelem, který hnal vládnoucí skupinu šlechty do dobrodružství povstání. Po stránce finančního hospodaření měla podle Plachtova líčení třicetiletá válka jisté rysy ozdravující, a konfiskacemi a přesuny majetku byla odstraněna všeobecná předluženost na účet malého počtu osob, které ztratily vše. Placht ukazuje, že proniknutí cizí šlechty nebylo po třicetileté válce tak značné, jak se zpravidla uvádí. Kvalitativní změnu

ve složení vládnoucí třídy představuje spíše oslabení drobné šlechty jak co do počtu, tak co do majetku.

Placht se rozhodně přiklání k těm, kdo přičítají výnosu dominikálního hospodářství v důsledku jeho nízké produktivity jen podřízenou úlohu v příjmech šlechty. »Režijní hospodářství, nekončilo-li schodkem, větších výnosů nedávalo« (str. 240). Mnohem větší význam měla pro vrchnost nucená spotřeba poddaných a soustava různých přímusů. Ale vcelku byl podle Plachtových výpočtů podíl vesnice v příjmech pobělohorské šlechty poměrně malý, neboť »na větších panstvích s většími městy, s čilejším ruchem obchodním a řemeslným průmyslem plynula větší část výnosu panství z hospodářské činnosti a spotřební schopnosti poddaného měšťanstva a nikoliv poddaných vesnických« (204).

Již v době předbělohorské, do které klade Placht počátky úpadku královských měst, pozdvihují se za podpory vrchností města poddanská. Třicetiletá válka krisi královských měst prohloubila, jelikož konfiskace statků jim znemožnila oddlužení, ale nakonec se i ona s věřiteli vyrovnala a doba počátku 18. století je všeobecně nikoli dobou úpadku měst, ale počátkem jejich nového rozkvětu. Města nemají již v této době zemědělský ráz a pozemkový majetek měšťanů měl význam nanejvýš jako doplněk jejich řemeslné činnosti. Byla to především velká stavební konjunktura konce 17. a počátku 18. století, jež dala našim městům onu barokní tvář, kterou mají podnes, která k oživení řemesel a obchodu především přispěla. To platí stejně pro královská jako pro poddanská města, jejichž rozdíl je už před Bílou horou pouze formálně právní a nikoli ekonomický.

Tato zjištění mají tím větší význam, že Placht několikrát dokazuje, že podíl městského obyvatelstva, jak se vytvořil patrně již ve 14. století, byl v celkovém osídlení země mimořádně vysoký. Jestliže v českých zemích přibližně třetina obyvatelstva sídlila ve městech, běží o relaci snad jedinečnou v Evropě (škoda, že tu chybí podrobnější srovnání, možné též s poměry pozdějšími) a vysvětluje to významnou roli měst v husitském revolučním hnutí i širokou základnu měšťanského humanismu 16. století, a nenechává na pochybách o tom, jaký význam měla města pro povznášení životní úrovně lidu i na vesnicích. Tuto relaci mezi obyvatelstvem městským a venkovským neodstranila ani třicetiletá válka, která tak ponechala předpoklady pro obnovu vyšší kulturní a životní úrovně vesnického obyvatelstva.

Číst, co píše Placht o kulturním, politickém i společenském životě v Praze první poloviny 18. století, je mimořádně poučné. Se svými 74 tisíci obyvateli, po Vídni a Berlínu největší město střední Evropy, byla kladena soudobými pozorovateli hned za Paříž a Řím ruchem svého společenského života, který tu rozvíjela v dobrovolné vzdálenosti z Vídně bohatá šlechta i rostoucí čilé měšťanstvo, jehož kulturní úroveň vytvářela již koncem 17. století živnou půdu pro protijesuitskou náladu a pronikání západoevropské filosofie, a dodávala mu i popudy k projevům českého národního vědomí, jak dosvědčují obrany českého jazyka z této doby vzešlé z řad měšťanských (Vítek 1754) a početně silná česká literární produkce. »Takto regenerované těleso národní bylo již tak zdatné, že se kolem r. 1700 začaly již připravovat a na venek i v nepříznivé době národního útisku projevovat síly, které vedly i ke kulturnímu obrození a zaujetí ztraceného místa mezi národy« (str. 321).

Tím více je politováníhodné, že se právě při rozboru poměrů na počátku 18. století vloudily do Plachtovy práce nejasnosti a početní chyby. Důležité cifry úhrnných údajů posledních tří sloupců tabulky na str. 316 jsou zřejmě zkomoleny,

a je tím znemožněna právě u těchto důležitých závěrů kontrola, která by byla tím více žádoucí, že si Placht sám při určení počtu obyvatel při obou výchozích letech tabulky odporuje (na str. 316 je v tabulce pro rok 1672 udán podle zpovědních seznamů počet 1,267.241, na str. 315 však Placht kalkuluje s přírůstkem 43 tis. do tohoto data k číslu 1,120 tis. z doby berní ruly, což dává pro rok 1672 jen 1,163 tis.; pro rok 1722 je počet 2,032.073 na str. 315 v rozporu s číslem 2,160.776 na str. 320, které má být patrně výsledným údajem pro rok 1722 i v tabulce na str. 316; v žádném případě však odečtením udaného přírůstku obyvatel v l. 1672—1722 936.021 od kterékoli z těchto cifer nedostaneme udávaný počet obyvatel pro rok 1672, ani když vezmeme v úvahu příp. diference možné z připočítávání obyvatel Chebska a Kladska). Zejména je však nejasné, jak je vypočítán hlavní důležitý závěr o relativním vzrůstu obyvatelstva v Čechách za padesátiletí 1672—1722 o 75 %, neboť srovnáním s cifrou počtu obyvatel pro rok 1672 v tabulce na str. 316 dostaneme u obou cifer pro rok 1722 vzrůst buď jen o 70,5 nebo dokonce jen o 60 %. Tím je bohužel znemožněno i srovnání vzrůstu populace s padesátiletími následujícími, ačkoli závěr, že přírůstek obyvatelstva byl tu mimořádně vysoký, zůstává v každém případě mimo pochybnost.[1]

Pro právní historiografii přináší Plachtova práce přímý přínos v několikerém směru. Kromě nového pohledu na prameny daňové evidence (zde má zejména význam jeho korektura na běžných představách pustých gruntů a domů, jimiž už nemůžeme nadále rozumět objekty úplně opuštěné), objevuje nám Placht eminentní důležitost úvěrové krise, moratorií a nucených vyrovnání po třicetileté válce. Objevný charakter má jeho zjištění o ukládání hotovostí ve formě půjček do šlechtických velkostatků (na němž se podíleli i sedláci) v 18. století, jehož právní charakter bude nutno blíže studovat. Velikým přínosem je pro právního historika Plachtův přehled mocenských a majetkových poměrů jednotlivých šlechtických rodů i jejich finančního hospodářství (ukazuje se, že šlechta u nás byla přes své bohatství poměrně hospodárná). Škoda, že není proveden analogický rozbor poměrů institucí církevních. Důležité jsou i jeho poukazy na projevy opozičního života politického po třicetileté válce. Číselně je tu doložen nepatrný, mizivý počet českého politického národa a jasně ozřejměno sobectví oligarchie ve správě země. Tím ovšem nejsou výsledky Plachtovy práce zdaleka vyčerpány; stačí se zmínit o jeho důkazech, že proces opouštění a pustnutí gruntů probíhá již dávno před třicetiletou válkou, jeho odhady velikosti vesnic, poukaz na stabilitu sídlišť v našich zemích od 16. století, poznatek o rychlém střídání majitelů rustikálních usedlostí, i jeho upozornění na poměrně vysoký procentuální podíl židovského obyvatelstva v našich městech (koncem 17. století v Praze skoro čtvrtina obyvatelstva), děsivý obraz účinků morových epidemií, atp., jak takovými novými zjištěními práce oplývá takřka na každé stránce.

Cenná je i Plachtova analysa vývoje byrokracie a úřednictva (škoda, že se nedostalo podobné pozornosti vojenským osobám), jehož poměrně značný počet již před Bílou horou správně zdůrazňuje. Jest jen litovati, že pro dobu pobělo-

---

[1] Pro srovnání uvádím bez nároků na statistickou přesnost, jak se jeví relativní vzrůst populace pro následující padesátiletí podle počtu obyvatel v Čechách udaného v Ottově slovníku naučném VI., str. 110, v Dodatcích I/2 a v Doplňcích, str. 194:
v letech 1754—1806 vzrůst z 1,941.284 na 3,169.795, t. j. o 63 %;
1806—1857 vzrůst z 3,169.795 na 4,705.525, t. j. o 48 %;
1846—1900 vzrůst z 4,347.962 na 6,318.697, t. j. o 45 %;
1880—1929 vzrůst z 5,529.122 na 6,977.000, t. j. o 26 %.

horskou kapitoly o vývoji byrokracie z knihy úplně vypadly a že nebylo tudíž využito již dosti početných pramenů, které by ukázaly další vzrůst i vzestup odborné kvalifikace této společenské skupiny.

Plachtova nová kniha, jež na podkladě číselných zjištění dospívá ke zdůraznění významu městského elementu ve vývoji našeho národa, nutí nás k tomu, abychom se soustředili více než dosud na studium právních poměrů městského obyvatelstva a městského práva. Placht ukazuje, že již před Bílou horou nebyl bez významu počet i přímo námezdních pracovníků v dolech, hutích, sklárnách atp. Ve studiu poddanských poměrů bude nutno soustředit pozornost v příštích letech na právní režim některých složek poddanského obyvatelstva, které ve světle statistických dat nabyly dříve netušené důležitosti (především sirotci, jichž bylo na panstvích asi 11 % obyvatelstva a jejichž sirotčí status určoval jejich postavení netoliko od let dospělosti, ale až do konce života), a věnovat větší pozornost propouštění poddaných na svobodu, jež bylo zřejmě něčím úplně běžným, pokud byli neosedlí a jež vytvářelo na venkově dosti početnou skupinu svobodných obyvatel, jichž hospodářská situace byla ovšem daleko horší než situace poddaných. Zvýšenou pozornost bude nutno věnovat právní povaze odběrných přímusů i omezení dispoziční volnosti poddaných s výsledky jejich hospodaření, jež podle všeho tvořily důležitý zdroj jejich vykořisťování vrchnostmi.

Tím nejsou všechny podněty záslužné Plachtovy práce vyčerpány; podotkněme ještě jen to, že nám ukázala, jak ohromný význam by měla podobná práce věnovaná poměrům po polovině 18. století.

Jiří Klabouch

K POUŽITÍ STATISTICKÉ METODY PŘI STUDIU PODDANSKÝCH POMĚRŮ V 16.—18. STOLETÍ

Na okraj Křivkovy přednášky o selském hospodaření v první polovině 18. století

Rozmáhající se zájem o poměry poddanského obyvatelstva v 16. až 18. století vede v poslední době k usilovnějšímu studiu pramenných památek zejména hospodářské povahy. Z věcí samé se podává, že stoupající počet zjištění je srovnáván a obecnější závěry jsou vyvozovány na základě hojného shromážděného materiálu metodou statistickou.

O poddanské poměry se ve zvýšené míře ovšem počíná zajímat i právněhistorická věda. Jí tato metoda je rozhodně naprosto cizí, neboť pro ni není použitelná. Avšak výsledky hospodářských statistik jsou nutným doplňkem právního studia těchto otázek. A proto pohled této disciplíny může obohatit nebo upřesnit i používání této jinak jí cizí metody.

Podnět k takovým úvahám podává tu na př. neobyčejně zajímavá přednáška, kterou proslovil v Národním muzeu v Praze dne 14. prosince 1956 pod záštitou Historického klubu archivář PhDr Josef Křivka a která nyní vychází pod názvem *Příspěvek k dějinám poddanského hospodaření v první polovici 18. století* ve Sborníku Čs. akademie zemědělských věd, odd. Historie a musejnictví, roč. XXX (3), Praha 1957. Kdežto dochovaný materiál hospodářských účtů se týká vesměs hospodaření vrchnostenského, podařilo se Dr Křivkovi objevit jako vložku v pozemkové knize účetní zápisky sedláka Jakuba Hančla z Lužce na někdejším roudnickém panství (nyní okres Mělník), jež jako správce sirotčího gruntu vedl v letech 1729—32. Závěry z těchto zápisků srovnává Dr Křivka se známými daty o hospodaření vrchnostenského velkostatku. Jeho výsledky jsou podnětné, i když k věci samé je nutno říci několik zásadních kritických slov.

Hospodářství statku ukazuje, jak běžným typem v této době byla *usedlost o 6—8 dospělých lidech, zajišťující patrně maximální prosperitu*. Mezi čeledí je *nádvorník* s ročním platem 15 zl., *volák* a *děvečka* s 8 zl. a *chůva* s platem pouhých 2 zl.; tyto platy odpovídají mzdám, jež vyplácí vrchnostenský velkostatek.

Příjem přichází zejména z prodeje obilí. Ve výdeji není položka výdajů na výživu a domácnost, jež jsouce naturální povahy se nevyúčtovávaly. Po započtení ceny roboty v účtu neuvedené činí náklady provozu 58,2 % (z toho vlastní náklady 46,5 %, vydání na rodinu 6,3 % a splátky gruntovních peněz 5,4 %), břemena statku 40,5 % (z toho daně 23,2 %, vrchnostenské dávky 6,6 %, robota 9,6 %, záduší 1,1 %) a čistý zisk 1,3 %. Ku podivu v účtech nejsou žádné položky za pivo.

Důležité jsou závěry, jež lze z těchto účtů vyvodit. Především se potvrzuje Pekařova these, že *hlavní zátěží poddanských statků byla státní daň*, nikoli vrchnostenské dávky. Výše tohoto břemene ve prospěch státu je však *nižší, než jakou předpokládal tereziánský katastr*. Nejdůležitějším závěrem je pak skutečnost, že *selské hospodaření se jeví jako výnosnější než vrchnostenské*, jemuž výši produktivity značně snižuje *nízká kvalita robotní práce*.

Na okraj Křivkovy přednášky, která je ukázkou svým způsobem brilantního využití statistické metody historického bádání v oboru společenských a hospo-

dářských dějin, je však nutno říci několik kritických slov. Jejich účelem není zásadní odmítání tohoto pracovního postupu. Avšak je potřebí si uvědomit *hranice možností této metody*, t. j. ujasnit si, nakolik může být badatelským přínosem, ale zároveň také nakolik může zavádět.

Zvyklo se totiž v obecné historii pokládat přesné propočítání hospodářských dat za nejlepší základnu obecných závěrů v hospodářských a společenských dějinách. Přitom však je třeba zdůraznit, že *jen statistika velkého počtu případů může zde dovést k objektivním zjištěním*. V tom směru zápisy o hospodaření jednoho statku jsou pramalou základnou, už jen uvážíme-li, že srovnání poddanské a vrchnostenské produktivity vycházelo proti tomu z pozorování čtrnácti vrchnostenských velkostatků.

Avšak i tam, kde materiálová základna je poměrně široká, skrývá se další významné nebezpečí pro generální závěry, jež si obecná historie často velmi málo uvědomuje. *Materiálová základna dat úměrně k vzdálenosti od našich dob je totiž méně a méně úplnou;* čím starší materiál máme, tím je neúplnější a tím tedy nepřesnější jsou závěry z něho vytěžené.

Vedle tohoto obecného závěru jsou tu však pro statistickou metodu další negativní předpoklady, vycházející z konkretního materiálu tohoto období. Tak především ve statistice hospodaření na poddanských usedlostech ještě více než ve statistice hospodaření na vrchnostenských velkostatcích *zcela mizí položka naturálního hospodářství*. Rozsah a cenu toho, co selská rodina spotřebuje z vlastní produkce, není možno vůbec zhodnotit, protože potřebné doklady není možno zachytit. Vedle toho zejména na těchto menších usedlostech řada dat uniká tím, že *relativně daleko víc je tu prostě zamlčeno* než na hospodářství velkostatku, kde bylo nutno vést evidenci. Dále lze také velmi těžko odhadnout skutečný *význam a cenu povinností naturálně poskytovaných;* i když vyjdeme z teoretického předpokladu na př. ceny práce podle toho, jak se práce v příslušné době platila, fakticky může být zatížení povinností daleko vyšší, neboť nejsme v stavu zjistit, co poddaný ztratil tím, že byl vzdálen práce na vlastním hospodářství (zcela navíc bez ohledu na to, jak dalece intensivně např. robotní povinnosti vykonával či nevykonával), kde by byl mohl dosáhnout výsledků daleko větších. A konečně — a to je snad nejdůležitější a je to také důvodem, proč nikdy nebude možno přesně stanovit kupní sílu peněz, totiž že *pokud nelze určit příjmovou stránku hospodářství, není možno podat obraz celkových hospodářských poměrů*. Záznamy výdajového hospodářství, byť sebe přesnější, nemohou zjednat správnou představu o celkové situaci, protože je velmi podstatný rozdíl, zda určitá suma se vydává z příjmu v jisté výši či z příjmu dvojnásobného.

Všechny tyto okolnosti ukazují *nutnou nepřesnost jakýchkoli generálních závěrů společenských, opřených jen o statistiku*. I tam, kde jde o hospodářství řízené a plánované, část statistického podkladu uniká. Všude jinde jsou možnosti ještě menší. Jestliže dnes např. není možno se přesně opřít ani o statistiku drobného zemědělského hospodářství z první poloviny tohoto století, protože nezachycuje samozásobitelské hospodaření naturální, pak pro 17. nebo 18. století (a ještě více pro starší doby), kdy nadto neznáme ani přibližně kupní sílu peněz, je tento úkol tím nesnadnější. Tak docházíme k závěru, že zejména pokud se týče posouzení povšechné hospodářské situace a v ní zvlášť subjektivního pociťování větší či menší tíživosti poměrů, jsou nakonec *objektivnější základnou prameny narativní povahy, jako je memoirová literatura a pod., než sebepřesnější statistika.*

Tento závěr neznamená zamítání hospodářské statistiky a limine. Ukazuje však na to, že *nemůže být metodou výlučnou*. V tom směru vhodným doplňkem může být na př. citlivý rozbor právních institucí ve vztahu ke všem jevům, vytvářejícím příslušnou historickou situaci; *právní formování společenských vztahů, odpor proti platným institucím a programy změn těchto institucí jsou faktory, v nichž se zřetelně odrážejí hospodářské poměry každého jednotlivého dějinného údobí.*

V konkretním případě Křivkovy přednášky to znamená, že jeho zajímavé závěry o produktivitě selského hospodářství mohly by doznat značné změny, kdybychom znali rozsah samozásobování, skutečnou zátěž robotou atd. A tak možná závěr, jejž přinesl metodou ryze statistickou, by se pak prokázal ještě zřetelněji, než jak je tomu takto. Ovšem na druhé straně by se byl třeba okolnostmi zatím neznámými obraz této prosperity ukázal v osvětlení daleko méně příznivém. Jedině další podrobný průzkum, jenž bude plnou váhu přikládat zjištěním s maximální pravděpodobností objektivity, bude tu však moci říci poslední slovo.

Vladimír Procházka

BRATISLAVSKÁ ROZPRAVA O ALLODISACI PODDANSKÉ PŮDY A DĚDICKÉM PRÁVU PODDANÝCH NA SLOVENSKU V 18. STOLETÍ

V Kabinetu právních věd Slovenské akademie věd se 27. dubna 1957 konala důležitá rozprava o problematice právní úpravy poměrů slovenských poddaných v 18. století. Prof. Dr Karol Rebro objasnil zde dvě z hlavních thesí své chystané rozsáhlé práce o tereziánském urbáři, o nichž se neshodli plně jak recenzenti a redaktor práce s autorem, tak recenzenti navzájem mezi sebou. Úkolem zasedání bylo proto odstranění tohoto rozporu na základě slyšení řady dalších odborníků. K diskusi, kterou řídil vedoucí Kabinetu právních věd SAV JUDr Ladislav Košťa, byli přizváni z právnické fakulty bratislavské university člen korespondent ČSAV a SAV prof. JUDr Štefan Luby (redaktor práce) a doc. JUDr Martin Vietor (recenzent), z Historického ústavu SAV PhDr Ján Tibenský, PhDr Július Mésároš (recenzent) a PhDr Peter Ratkoš a z Kabinetu dějin státu a práva v ČSR Ústavu práva ČSAV JUDr Vladimír Procházka a JUDr Jiří Klabouch.

Rozprava byla zahájena výkladem prof. Dr. Rebra o otázce allodisace poddanské půdy. V tom směru je pro Slovensko důležité, že se tam dříve nežli v jiných uherských zemích zpustošených válkou projevily tendence k upevňování vrchnostenského velkostatku, které přinášejí *úsilí o převáděni poddanské půdy* nejrůznějšími způsoby na vrchnost. Ve shodě s nejnovějšími názory lze však konstatovat, *že rozsah násilného shánění nebyl tak značný, jak se dosud mělo zato.* Zásah státu do těchto poměrů byl vyprovokován potřebou krýti náklady válek a tak vytvořit *spolehlivou základnu pro kontribuci.* Zák. čl. VIII z r. 1715 konstituoval stálé kontribuční pozemky a zák. čl. VIII z r. 1741 je spojil s osobou kontribuenta. Ve snaze o zajištění obhospodařování těchto pozemků nařídil zák. čl. XVIII z r. 1723, že kontribuční pozemek bylo možno znovu propůjčit navrátivšímu se zběhlému poddanému, pokud nebyl znovu osazen nebo neproběhla promlčecí doba jeho poddanského charakteru, byl-li zabrán vrchností.

Tereziánská urbární reforma stanovila pevný plat úměrně velikosti usedlosti. Podařilo se jí sice kontribuční hospodářství postavit na pevný základ, avšak *nezachovala někdejší předurbární stav poddanské půdy, ba naopak často ještě legalisovala jeho zmenšení.* K této skutečnosti došlo jednak přímo při jejím provádění, jednak v následujících desetiletích na jejím podkladě. Do soupisu předurbárního stavu nebylo totiž pojato mnoho poddanské půdy, dvůr během provádění reformy uznal allodisaci půdy, jestliže ji vrchnost držela déle než třicet let, »remanenční« půda, t. j. půda přesahující rozsah stanovené výměry poddanských usedlostí, mohla být, pokud nebyl dostatek kontribuentů, ponechána vrchnosti, do evidence nepojatá půda byla vrchnostmi okupována prakticky definitivně, byla zabírána poddanská půda, daná vrchnosti do zástavy a konečně dostávali poddaní při jednotlivých výměnách záměrně půdu horší kvality.

Značně se zhoršila také situace smluvní pozemkové držby poddaných (smlouvy městeček a šoltysské smlouvy).

Celkově lze říci, že ačkoliv theoreticky usedlostní princip znamenal záruku neměnnosti rozsahu poddanské půdy, fakticky její úbytek byl na Slovensku větší než v historických zemích, kde tento princip zaveden nebyl.

Proti thesi přednášky o stálém zmenšování poddanské půdy vyslovil Dr Mésároš mínění, že *tereziánský urbář allodisaci zastavil;* další zmenšování jejího výměru bylo jen dílem *illegálních praktik*, avšak zákon sám se zcela postavil na stranu zájmu poddaného (i když ovšem ve prospěch především státu). Skutečné zkrácení poddaných se dělo jedině formou výměny půdy za horší.

Dr Tibenský podtrhl kontribuční poslání reformy jako její základ. Na rozdíl od současné maďarské nauky, která osvícenský absolutismus hodnotí příliš negativně, je potřebí poukázat na jeho positivní přínos. Byl obdobím *nového chápání společenských vztahů* a toto jeho ovzduší poznamenává i tereziánský urbář, jenž má funkci *společenského vyrovnání*. Vlastnické právo počíná být pojímáno už buržoasním způsobem, i když navenek formálně nadále platí koncepce Verböczyho.

Dr Procházka se připojil k tomuto pojetí osvícenského absolutismu. V českých zemích je to zvláště patrné. Tam dochází k reformám po dvojí linii. *Státní reformy* jsou neseny *účely kontribučními*. Vedle nich však existuje velmi značný a dosud literaturou nikoli náležitě zhodnocený počet *reforem vrchnostenských*, jež mají zajistit *vyšší produktivitu poddanského hospodářství* a tím i prospěch vrchnosti samé. Vyrovnání usedlostí na stejný základ (stejný rozsah gruntu), aby rozvrh povinností stejnoměrně zatěžoval hospodářství, je právě u těchto šlechtických reforem v Čechách a na Moravě zcela obdobné praxi státního tereziánského urbáře na Slovensku a v Uhrách.

Podle názoru, jejž pronesl prof. Dr Luby, jsou všechny závěry o těchto otázkách více než předběžné a teprve další práce monografická bude tu moci zjednati jasno. Otázka allodisace těsně souvisí s otázkou *dědického práva, jehož existence, i když její povaha není zcela zřejmá, je nepochybná*. Dovolávání se Verböczyho je skutečností především politickou, nikoli právní.

Zasazení celé problematiky do širší problematiky feudalismu požadoval Dr Tibenský. Jako kdysi zdůrazňoval polský historik Rutkowski po vzoru jiných západních odborníků *pořádkovou a stabilisační funkci feudalismu*, dnes se zvyklo podtrhovat *vykořisťovatelský princip v něm*, jenž byl interpretován příliš intensivně a skresloval tak skutečnost.

Prof. Dr Luby upozornil, že toto platí právě především v otázce dědického práva. Je potřebí vždy konkretně sledovat, jak dalece feudálové využívali možností, jež jim dávaly panující poměry ve shodě s obecně přijatými pravidly společenského života a jak dalece je porušovali.

Dr Procházka rovněž podtrhl *zásadu stabilnosti feudálního řádu, která zejména tehdejší naukou je proklamována jako jeho základ*. Situace na Slovensku je podobná jako v českých zemích jedním shodným rysem, odlišným od problematiky absolutistického období v ostatních evropských zemích, totiž *otázkou národnostní;* v našich zemích vedle rozporů sociálních hrají důležitou úlohu i rozpory nacionální, když šlechta ve své podstatné části není domácího původu.

Dr Mésároš uvedl v otázce dědického práva hledisko nakonec ve své přesvědčivé jednoduchosti samozřejmé: jak by bylo možno zabírat, kdyby zde nebylo určitých práv sedláků?

Na skutečnost, že na jednotlivých panstvích platily různé právní řády, poukázal doc. Dr Vietor. Potíž tkví v tom, že na Slovensku se nezachovaly doklady obecných předpisů o této materii.

Na důležitou okolnost charakteru právního řádu s předpisy obyčejovými upozornil Dr Klabouch: *faktické dědění jasně prokazuje, že zde platila určitá obecná pravidla dědičnosti.*

Prof. Dr Rebro však zdůraznil, že přes všechny tyto námitky je třeba vidět *praktické konce reformy*, a tu se projevují křiklavé případy libovolnosti porušující jakákoli pravidla. V otázce dědického práva je třeba se opřít o pojetí Verböczyho, jenž zajišťuje poddanému jen náhradu za práci do odnímané usedlosti vloženou. Slovenský poddaný je *poddaným perpetuae obligationis*, nikoli poddaným liberae migrationis, jak tomu bylo v jižních zemích. Jeho *právo na půdu je jen obligační, nikoli věcné*. Dědění je výsledkem nikoli práva, nýbrž nedostatku pracovních sil, jenž vede k tomu, že jsou poddaní ponechávání na svých usedlostech. Jejich dědické právo kotví až v § 2 zák. čl. VIII z r. 1848. Předtím měli *postavení nezakoupených rustikalistů z jiných zemí*. Že nezakoupení neměli dědické právo, potvrdil nejnověji v Polsku A. Bardach.

Podle náhledu, jejž vyslovil doc. Dr Vietor, je potřebí celou problematiku vidět *hlediskem feudalismu*, nikoli sub specie představ pozdějších.

V tom směru, jak pravil prof. Dr Luby, je třeba konstatovat *alespoň existenci určitého užívacího práva nebo vůbec »nějakého dědického práva k nějakému právu«*, jehož povahu bude třeba objasnit dalším podrobnějším studiem. Tripartitum je výplod zvláštní situace a jeho hlediska nejsou už nikterak vlastní době tereziánské. Formulaci podstaty problému je tedy zatím možno nechat otevřenu.

Dr Ratkoš v odporu proti stabilisačním rysům feudalismu podtrhl *faktickou svévoli*. Nepochybná je existence *vlastnictví v městech a v městečkách*.

Dr Procházka vyslovil mínění, že otázku dědického práva je potřebí, aby jí bylo možno správně rozumět, *uvádět ve vztah ke skutečnosti, že vrchnost vykonává řadu funkcí jako nejnižší článek administrativy*, nesvěřený do rukou státních orgánů, nýbrž patrimoniální správy. Určitou volnost a tím i možnost jistých právních operací dosvědčuje *hojná fluktuace* (nikoli zběhnutí).

Doc. Dr Vietor upozornil na možnost poddaného, aby uplatňoval své nároky před státním soudem. Tato možnost po tereziánském urbáři roste.

Další poukazy na práva poddaných uvedl prof. Dr Luby. Sedlák měl právo na půdu, i když často nikoli na konkretní půdu. Všechny doložené případy *odstranění poddaného s půdy* jsou zásahem vrchnosti ve stavu *mezi živými*, nikdy ne na případ smrti.

Dr Klabouch poukázal na to, že proti odúmrtnímu právu vrchnosti bylo dosud literaturou zcela podceňováno *dědické právo příbuzných;* jeho zpracování může přinést zcela nové pohledy na celou věc. V tom směru je potřebí míti na mysli, že feudální právní řád má *několik vrstev podle jednotlivých společenských stavů;* tato skutečnost je zvláště důležitá pro oblast konfliktů předpisů jednotlivých vrstev navzájem.

V závěru diskuse shrnul některé její hlavní výsledky prof. Dr Luby.

Vladimír Procházka

PRÁVNĚHISTORICKÁ KONFERENCE V PRAZE 19.—20. ČERVNA 1957

Ve dnech 19.—20. června 1957 se konala v budově presidia Československé akademie věd v Praze celostátní právněhistorická konference, pořádaná Kabinetem dějin státu a práva v ČSR (1. oddělení Ústavu práva ČSAV). Na konferenci bylo předneseno 10 referátů a 5 hlavních diskusních příspěvků; referáty byly věnovány problémům dějin státu a práva v Československu, v nichž tkvělo těžiště konference, hlavní diskusní příspěvky ostatním otázkám právních dějin. V diskusi bylo proneseno celkem 116 diskusních příspěvků. Konference se zúčastnilo více než sto hostí, mezi nimi zástupci zejména právnických fakult Karlovy a Komenského university, pražské a brněnské filosofické fakulty, Historického ústavu ČSAV, Slovanského ústavu ČSAV, Ústavu pro jazyk český ČSAV, Čs. akademie zemědělských věd, pražského a bratislavského Státního ústředního archivu atd. Protože thema konference bylo široké, účastnila se řada hostí pořadu toliko s thematikou je zajímající, takže průměrný stav účastníků čtyř polodenních zasedání se pohyboval mezi 35 až 60 přítomnými.

Konferenci zahájil a ve svém projevu vytkl její hlavní úkoly vedoucí Kabinetu dějin státu a práva v ČSR Ústavu práva ČSAV univ. prof. JUDr Václav V a n ě č e k, člen korespondent ČSAV, vedoucí katedry dějin státu a práva na právnické fakultě Karlovy university. Uvítal přítomné zástupce vědních oborů souvisících s právní historií a vzpomněl prvního zasedání čs. právních historiků, jež se konalo před 27 lety. Zdůraznil celostátní ráz současného zasedání a po stránce vnitřní jeho ráz vědecké kompletnosti. Zvláště potěšující okolností je, že k uspořádání konference dochází v době, kdy lze mít za to, že někdejší stagnace vědecké práce právněhistorické je na většině jejích úseků zcela překonána. Dnes je již dokonce možno mluvit o určitém rozmachu právněhistorické tvůrčí práce v Československu za posledních asi tak pět až šest let.

Účelem konference bude pojednat v první řadě o současném stavu a o vyhlídkách, o kladech a nedostatcích, o výsledcích i o desideriích jednotlivých úseků naší právněhistorické práce. Avšak vedle toho jsou tu i cíle jiné. Bylo by třeba při této příležitosti veřejně se rozhovořit i o celkové organisaci a plánování práce vědecké, pedagogické i popularisační na všech našich úsecích a nevyhnout se otázce, jak přispět efektivně také k náležité koordinaci právněhistorické práce na všech pracovištích, kde se studují otázky dějin státu a práva. Sem by patřily úvahy o organisační struktuře a celkovém zaměření našich hlavních pracovišť (kabinetů, kateder, oddělení ústavů atd.), návrhy na výchovu vědeckých kádrů a vytvoření snad nějakého celostátního koordinačního a kooperačního střediska pro všechny obory právní historie u nás a ovšem i návrhy a podněty k přípravě eventuální širší právněhistorické konference za účasti v první řadě pracovníků z SSSR a zemí lidově demokratických.

Důležitou okolností je, že se konference sešla právě po zasedání Ústředního výboru KSČ ve dnech 13.—14. června, jehož resoluce bude nyní i pro právní historii východiskem pro další práce a samozřejmě také pro toto rokování. Právní histo-

rikové jsou si vědomi toho, že stojí na jedné z nejexponovanějších posic ideologické práce. Výsledky jejich činnosti se promítají hluboko do ideového formování mas, ať přímou cestou výchovy právníků nových a převýchovy právníků starších, nebo nepřímo tím, že výsledků jejich práce použijí pracovníci v jiných oborech, historici, právníci, ekonomové, linguisté, národopisci, archeologové a jiní. Každý dogmatismus a subjektivismus musí být jejich práci vzdálen. I pro ně platí, aby z ní vymýtili »živelnost, ideologickou pasivitu a bezideovou rozbředlost«, jak je to dobře vystiženo ve zmíněné resoluci ÚV KSČ. Se zadostučiněním lze konstatovat, že právní historikové již dávno pracují tímto způsobem, že se plánovitě zaměřují »na zpracovávání děl, která dají odpověď na závažné otázky společenského vývoje«, jak to na společenských vědách požaduje resoluce ÚV. Již po několik let plní požadavek vyslovený v této resoluci, totiž »prohlubování a rozšiřování spolupráce všech socialistických zemí na zásadách proletářského internacionalismu, věrnosti idejím marxismu-leninismu a odkazu Říjnové revoluce« a požadavek pracovat k tomu, aby »veškerá inteligence přijala marxistický světový názor a překonala všechny přežitky minulosti«.

Poté přednesl pozdrav VI. sekce ČSAV právněhistorické konferenci akademik prof. PhDr Jan Eisner a předsednictví schůze se jako zástupce slovenské právní historie ujal doc. JUDr Martin Vietor (právnická fakulta Komenského university). V dalším jednání konferenci předsedali také prof. JUDr Jaroslav Pošvář (Slovanský ústav ČSAV, odbočka Brno), JUDr Jaroslav Houser (Kabinet dějin státu a práva v ČSR Ústavu práva ČSAV) a JUDr Jiří Kejř (týž Kabinet). Zapisovatelem konference byl JUDr Vladimír Procházka a Vladimír Růžička (týž Kabinet). V návrhové komisi zvolené z plena v dopoledním zasedání prvního dne, která ve dvou schůzích připravila podle průběhu jednání a požadavků jednotlivými řečníky vznesených návrh resoluce, doplněný plenem v závěru konference, zasedali vedle jmenovaných už prof. Dr Vaněčka, doc. Dr Vietora, prof. Dr Pošváře a Dr Procházky rovněž JUDr Miloslav Doležal (právnická fakulta Karlovy university) a PhDr Emanuel Janoušek (Kabinet dějin zemědělství Čs. akademie zemědělských věd).

Konference probíhala podle stanoveného programu jednotlivými referáty a hlavními diskusními příspěvky, o nichž se vždy ihned rozvinula diskuse. Při některých přednáškách, jejichž námět thematicky a časově souvisel, se konala diskuse společná.

REFERÁT I.

Prof. Dr Václav Vaněček:

K problematice předslovanského a nejstaršího slovanského období dějin státu a práva v Československu

Thema zcela přesahuje možnosti referátu a v budoucnu bude potřebí mu věnovat zvláštní konferenci. Jeho námětem je doba, kdy stát a právo v pojetí marxistické nauky neexistovaly. Avšak přesto musí tento námět být předmětem právněhistorické konference, neboť v této době je klíč k pozdějšímu vývoji feudálního státu a práva. I v SSSR se počíná nahlížet, že době vzniku státu a práva byla dosud věnována nezaslouženě malá pozornost, a proto se na ni stále více počíná koncentrovat zájem.

V tomto směru je možno se opřít zejména o bohaté výsledky bádání archeolo-

gického, jež nyní co do vztahů mezi lidmi musí zhodnotit především právně-historická nauka. Literatura věnovala v tomto směru pozornost částečně toliko problematice keltské, avšak zcela stranou zůstalo důležité období germánské a římsko-germánské, jakož i raná doba slovanská. I když se rozsáhle přihlédne k práci archeologů, pro právní historii tu musí hlavním základem zůstat studium památek písemných, jichž od doby římsko-germánské není počet právě nejmenší. Blízká příbuznost jednotlivých národů, podobnost podmínek hospodářských a účast četných národů v průběhu osídlení tu vytvářejí příznivé možnosti pro aplikaci srovnávací metody. Zvláštní význam tohoto období tkví dále v tom, že zde existuje nepopiratelné společenství problematiky české a slovenské.

Základní otázkou je zhodnocení povahy četných těch »království«, »říší« a »států«, o nichž nás tak hojně zpravují prameny. Zjištění, jak dalece tu nastaly rozpory mezi jednotlivými třídami, bude základem marxistické klasifikace těchto útvarů. Na podkladě dosud známého materiálu lze nejjasnější náběh k vytvoření státu konstatovat u Keltů, kde byla mocně rozvinutá aristokracie a počaly se objevovat známky zřízení otrokářského. Germánská expanse však přerušila další vývoj keltského státu.

Studium této doby přináší nutnost vytvořit zcela nové pojmy pro vztahy mezi kmeny na přechodu teprve k raně feudálnímu státu. Tak kmenovou superposicí je vztah mezi kmeny, jež sice dále žijí ve vnitřní prvotně pospolné svobodě vedle sebe, avšak z nichž jeden poskytuje druhému určité výhody, práce a služby. Při superposiční hegemonii, charakteristické na příklad pro zřízení Markomanů, vystupuje jeden kmen nad řadou jiných. Mezikmenovou poplatností rozumíme ony práce jedněch pro druhé. Prvotně pospolná společnost zažívá v tomto období dalekosáhlé změny ve své rodové skladbě; při podmaňování jednoho kmene druhým se rozkládá rodové zřízení podmaňovaného (desintegrace), při vymanění se z cizího jha se rodové zřízení opět konsoliduje (reintegrace).

»Říše« Samova byla patrně kmenovým svazem, jehož centrum bylo asi buď v Čechách v povodí Ohře nebo na západ od Čech. Tomu nasvědčuje skutečnost nezájmu Byzance o ni, jež vede k závěru, že ležela ve sféře francké, nikoli byzancké; ve vlastních Čechách nezůstala také žádná tradice tohoto svazu.

Pro studium vzniku státu a práva u Slovanů nemáme tak pevné opory archeologické jako pro dobu starší, neboť výzkum tímto směrem není ještě dosti intensivní. Blízké příbuzenství s ostatními Slovany i jinými »barbarskými« národy vedou tu k možnosti úspěšného uplatnění metody srovnávací. Velkomoravská říše má už nepochybnou tradici, již však sotva bude lze navázat na Sama. Bude potřebí osvětlit lépe úlohu věrozvěstů a zejména probádat otázku, jak dalece se vedle vlivu na organisaci církevní uplatnil vliv byzancké misse na organisaci politického života a potom zejména na právo této »říše«.

V diskusi podtrhl Dr P r o c h á z k a, že referát ukazuje na nové možnosti společné problematiky nejen české a slovenské, nýbrž i slovanské vůbec. Nejnovější zejména polské výzkumy objevily značnou i územní koncentraci Slovanů, která musí být významným předpokladem blízkosti jejich institucí společenských. ČSAV má dobrou možnost, aby spoluprací řady svých pracovišť, jimž tato thematika je blízká, přispěla k nabytí dalších nových poznatků v oblasti ve všech směrech tak významné. Některá nova v předneseném referátu mají pak význam daleko širší než toliko pro tento časový úsek. Tak na příklad nastíněné pojetí desintregrace a reintegrace lze uplatnit i při studiu šlechtického rodu za feudální rozdrobenosti nebo selské rodiny docela až v údobí panovnického absolutismu.

Akademik Eisner prohlásil, že podle archeologických výzkumů rozkvět Velké Moravy předčí i Kyjev, k jehož rozmachu dochází nadto v době pozdější. Moravská produkce zejména řemeslná, jež proniká jednak do Čech, jednak na Slovensko, dává vzniknout jednotnému civilisačnímu typu v celém obvodu dnešního Československa.

JUDr Jaromír Kincl (právnická fakulta Karlovy university) upozornil, že při studiu otázky Samovy říše je potřebí zvláště kriticky hodnotit jediný pramen zpráv o ní, Fredegara. Jeho kronika je pramenem velmi nespolehlivým.

Prof. Dr Dimitrij Krandžalov (Vysoká škola pedagogická v Olomouci) žádal, aby zvláštní pozornost se věnovala otázkám rychlého zániku jedněch etnických celků pod nadvládou druhých. Přitom je třeba přihlížet k tomu, že i u podrobených národů probíhá jejich svébytný vývoj dále, ovšem v nových formách; jazykově, nábožensky a kulturně na stranu podmanitelů se nejdříve přidávají horní vrstvy podrobené společnosti. Chybná a dnes už odstraňovaná periodisace sovětských dějin nejstaršího období pramenila především z neznalosti právních dějin a správné marxistické klasifikace příslušných politických útvarů.

HLAVNÍ DISKUSNÍ PŘÍSPĚVEK I.

Doc. JUDr Josef Klima (Orientální ústav ČSAV):

K naší právní orientalistice

Důležitost řecké a římské kultury pro dějiny Evropy a tím i našich zemí nepotřebuje zvláštního zdůraznění. Řecko a Řím však do jisté a v mnohém velmi značné míry stojí na základech kultur orientálních a odtud také v oboru právních dějin pramení zájem i o právní dějiny orientu. Orient ovšem zahrnuje celou oblast až po Tichý oceán; právní orientalistikou v užším smyslu rozumíme však toliko studium právní kultury jeho nejvýznamnějšího centra, Malé Asie a Mesopotamie, jež jsou oblastí kultur klínového písma.

Výzkum této thematiky naráží na mimořádné obtíže písma a jazyka a předpokládá rozsáhlé znalosti povšechně kulturní (»realie«), zvláště pak práva řeckého, římského a juristické papyrologie. Rozsáhlý materiál je zpracován minimálně a vzrůst počtu nově nacházených hmotných dokumentů, shromažďovaných v muzeích celé Evropy, den ze dne předstihuje badatelské možnosti, jež nadto jsou omezeny nutností specialisace buď podle doby nebo podle území.

Naše právní orientalistika se tedy snaží alespoň o zachycení některých výseči rozsáhlé materie. V popředí zájmu je komentovaná edice nejdůležitějších legislativních sbírek, antologie textů a úřednické korespondence, nástin hospodářských a sociálních problémů, některé monografické práce o jednotlivých institucích a konečně práce o nejmladším období hellenistickém. Územně se tento výzkum soustřeďuje vedle především klínopisné oblasti na starý Egypt, hebrejskou oblast, raný islám, starší období indických dějin a starší období dějin Dálného východu.

V diskusi JUDr et PhDr Zdenka Polívková (Praha) upozornila na obdoby mezi právem římským a islámským: i islámské právo má na příklad své quatuor doctores. Důležitým pramenem jsou památky cestopisné. Islámské právo proniká do práva evropského zejména v oblasti předpisů směnečných a obchodních.

Dr Doležal žádal, aby zájem právní orientalistiky se nesoustředil jen na dobu starší, nýbrž i na pozdější. Islámský feudalismus má značný význam na příklad pro studium práva slovanského, především bulharského. K tomu připo-

menul prof. PhDr Jindřich Šebánek (filosofická fakulta Brno), že těmito otázkami se na brněnské universitě zabývá doc. PhDr Josef Kabrda.

HLAVNÍ DISKUSNÍ PŘÍSPĚVEK II.

Dr Jaromír Kincl:

Vědecká práce v oboru antických právních dějin u nás

Hlavním dnešním nedostatkem studia antického práva u nás je naprostý téměř nedostatek marxisticky vzdělaných specialistů-romanistů. V oboru dějin práva řeckého není pak tradice u nás vůbec žádná.

Římské právo klade problémy jednak vědecké, jednak pedagogické. Proti buržoasnímu dogmatickému chápání dějin římského práva je potřebí je vykládat historicky s přihlédnutím ke všem důležitým momentům ekonomickým a politickým. Sovětské zkušenosti jsou v tomto směru nevelké. Nejnověji byl opět opuštěn Peretěrskij a Novickij, kteří se obrátili proti dogmatickému pojímání dějin římského práva, jež se znovu v právnické pedagogice počíná uplatňovat i v SSSR.

V diskusi uvedl prof. Dr Vaněček, že římské právo má mimořádný význam pro dějiny státu a práva v Československu vzhledem k jeho recepci, jež částečně od konce 14. století a v plném rozsahu pak v době rozkladu feudalismu proběhla i na našem území. Také v tomto směru je naprosto nutný historický a ne dogmatický výklad.

Studium římského práva jest a musí být podle Dr Kejře základem vzdělání jak právníků vůbec, tak právních historiků zvláště. Jeho omezení u nás na vysokých školách v posledních letech nebylo správné. V oboru vědy je studium římského práva mocnou zbraní našeho kontaktu se zahraničním právněhistorickým světem.

V otázce římského práva nelze, jak pravil Dr Doležal, směšovat aspekt vědecký s pedagogickým. U nás nikdy nedošlo k úplnému zrušení vyučování římskému právu na právnických fakultách. Potíž tkví v tom, že tento obor je dnes obsazen jinými pracovníky než romanisty ex professo. Požadavek pěstování antických dějin státu a práva neznamená však požadavek obnovení římského práva jako samostatného předmětu na právnické fakultě.

Dr Procházka poukázal na to, že omezení vědeckého studia římského práva i jeho výuky na vysokých školách je neblahou specialitou naší. V Polsku, Jugoslavii, Bulharsku a Maďarsku k něčemu takovému dnes už nedochází. Prof. Dr Pošvář podtrhl, že pro budoucno tkví nebezpečí zejména v nedostatečné znalosti latiny u nejmladší generace. K tomu poznamenal doc. Dr Vietor, že z bratislavské fakulty už co do studia římského práva vyšel významný podnět směřující k rozšíření přednášek.

REFERÁT II.

Dr Jiří Kejř:

Právněhistorická problematika feudálního českého státu do husitského období

Tento úsek našich právních dějin je zpracován dosud poměrně nejlépe. V minulých letech se sice častěji objevil zcela nevědecký náhled o menším významu

a odlehlosti této doby, jenž se snažil ovlivnit směr bádání, nyní však už je naštěstí překonán. V žádném případě ovšem nebude tento úsek mít dnes ono dominující postavení, jakému se těšil dříve.

Studium této doby má mimořádnou cenu metodickou pro výzkum i pozdějších období. Odborník si zde nejlépe osvojí pracovní metody historické práce, a proto každý historik by měl projít studiem této doby. Význam této skutečnosti vyvěrá jednak z používání vybroušených již dnes metod pomocných věd historických, jednak z nutnosti nejtěsnější spolupráce mezi jednotlivými vědními obory všech společenských věd. Na rozdíl od studia dob pozdějších netkví zde při práci s prameny obtíž v jejich výběru — prameny nejsou tak hojné, nýbrž v kritickém posouzení hodnoty a významu pramenu. Pro řadu prací je třeba studovat prameny především rukopisné, z nichž četné jsou mimo území našeho státu. Nelze také již dnes být spokojenu s řadou tištěných pramenných edic, a proto vedle vydávání pramenů dosud netištěných se důležitým článkem programu práce stávají kritické reedice textů.

Naše historická věda doznala značné újmy tím, že proti někdejší dobré tradici přestala se strany historiků jejich spolupráce s právními historiky, ač právě u historiků-marxistů by bylo možno čekat pravý opak. Tím dochází k zcela svévolnému posuzování právních památek, pokud docela ne k jejich neznalosti. Typickým příkladem takového postupu je pojem »správních dějin«, který si v posledních letech naše historická věda vytvořila a pod nějž zcela mylně zahrnuje i dějiny zákonodárství a soudnictví. Přitom správní organisace je podávána zcela povrchně. Kdyby naopak právník rozebral normy jen dogmaticky, historikové by první bili na poplach; sami však přešli do extrému opačného.

Z themat, která by si především zasloužila zpracování, jsou právní úprava držby nemovitostí, právo »soukromé« a právo horní. V oboru dějin státu a práva za husitského revolučního hnutí je v naší nauce velká mezera, jejíž řešení je úkolem generačním. Zvláštní zájem by měl být soustředěn na studium ideologických proudů, kde práce právněhistorická se zvláště typicky stýká s jinými vědními obory; zvláště je tu potřebí dobrých znalostí scholastické filosofie a práva římského a kanonického. Po stránce technické tu usnadňuje práci výměna fotokopií rukopisů se zahraničím, která však u nás není ještě dostatečně rozvinuta.

V diskusi upozornil PhDr Emanuel M i c h á l e k (Ústav pro jazyk český ČSAV) na novou právní terminologii, která se objevila v období husitského hnutí, resp. na to, jak nové poměry daly nové významy starým termínům.

Prof. Dr V a n ě č e k zdůraznil, že thematika, jíž se zabýval přednesený referát, byla dosud klasickou doménou právní historie. Toto privilegované postavení nemůže už mít nadále. Avšak to také neznamená, že by se této době neměla věnovat význačná pozornost. Zájem zahraničních odborníků, a tu zejména sovětských, je v oboru dějin českého práva soustředěn především na 13. a 14. století, které pro studium srovnávací má mimořádný význam. Už proto nelze zaostávat a čekat, nýbrž novým studiem podávat pravdivější obraz této doby. Nepochybná mezera je v této době v oblasti studia městského práva.

Základním úkolem právněhistorických prací v tomto dějinném úseku jest, jak pravil Dr P r o c h á z k a, výzkum toho, jak dalece se v právu odrazily ideové proudy husitského hnutí. Platí to o všech oborech práva, zvláště však o právu trestním (odstraňování společenských rozdílů — 4. artykul pražský). Stejně má

význam prozkoumání příčin a povahy rychlého mizení revolučnosti husitského práva, jež v několika málo letech veplulo zcela do starých kolejí.

Prof. Dr Šebánek prohlásil, že základním pramenem pro studium tohoto období jsou listiny, jimž ostatní prameny a mezi nimi i kronikářské zprávy zcela ustupují. Z toho vyplývá význam kritického diplomatáře. Důležitou skutečností je otázka, kde jsou právní prameny uchovány, protože tak lze stanovit, komu byly určeny (uložení zachovaných rukopisů statutů Konráda Oty u církevních institucí). Horní právo jihlavské a štiavnické bude potřebí srovnat s horním právem saským a italským.

Tento diskusní příspěvek vyvolal polemiku. Prof. Dr Vaněček postuloval primárnost společenského vztahu před dokumentem. To, co pravil prof. Šebánek, platí jen tam, kde je dokument, avšak právo existuje i mimo písemné zachycení. K tomu dodal Dr Procházka, že středověké právo má typicky absolutní povahu, je chápáno jako věčné. Proto jeho zachycení různým způsobem nemá význam tak velký a zejména nelze vyvozovat vše z toho, kde se dotyčný dokument nalezl; na př. Ruská pravda je známa jen z přepisu církevních institucí, a přece obsahuje právo povýtce světské. Dr Janoušek vystoupil proti přeceňování pramenů normativních a narrativních. Prof. Dr Pošvář žádal, aby při pořizování edic historik těsně spolupracoval s právním historikem; tak se odstraní možnost vadného pojetí edice s toho i onoho hlediska. Prof. Dr Šebánek zdůraznil, že za zachování většiny listin vděčíme církevním institucím. Na rozdíl od Uher hrají u nás šlechtické archivy úlohu minimální.

PhDr Josef Nuhlíček (Státní ústřední archiv, Praha) podtrhl nutnost spolupráce právních historiků s archiváři. Zpřístupnění nového a neobyčejně hojného materiálu vytváří tu nové předpoklady další vědecké práce. Jest také na iniciativním zájmu právní historie, aby spolupůsobila při vydávání pramenů, jež pro ni jsou nejvýznamnější. K tomu na význam edice poukázal i JUDr Jiří Klabouch (Kabinet dějin státu a práva v ČSR Ústavu práva ČSAV). V archivní službě by vedle školených archivářů měli být zaměstnáváni rovněž i právníci s právněhistorickým vzděláním.

Dr Janoušek v souvislosti s přednesenýmreferátem upozornil na nutnost studovat intensivněji i mezinárodní vztahy a v jejich rámci také poměr Čech k římskému imperiu.

Na závěr diskuse k svému referátu odpověděl Dr Kejř na řadu připomínek. Zejména poukázal na to, že listina je vždy právním pramenem, neboť zachycuje právní vztahy. Zcela mylné je rozlišování, které se objevilo v nové historické literatuře, mezi listinami a právními prameny. U nás kritika pramenů nebyla dosud dostatečně hluboká. Pokud jde o horní právo, bude také potřebí prozkoumat vliv Kutné Hory a Štiavnice na horní právo polské.

HLAVNÍ DISKUSNÍ PŘÍSPĚVEK III.

Prof. JUDr Jiří Cvetler (Slovanský ústav ČSAV, odbočka Brno):

Soudobý stav právní byzantinistiky a její možnosti v Československu

V úvodu a závěru svého příspěvku podtrhl přednášející význam zejména mezinárodních vědeckých konferencí vůbec pro porozumění mezi národy a lidmi.

Právní byzantinistika se při dnešním stavu pramenů může pěstovat kdekoli na

světě. Její význam pro poznání slovanského světa je nepochybný, a proto by se měla těšit pozornosti i u nás. Ve světové nauce se dnešní bádání pohybuje ve třech směrech. Prvním je vydávání pramenů (Basiliky a Tipukejtos), druhým velký spor o genesi hlavních pramenů — Nomoi georgikoi — mezi naukou sovětskou (Levčenko, Lipšicová), jež zdůrazňuje podíl slovanské občiny, a naukou západní, především německou (Dölger), která se drží staršího výkladu, a konečně třetím úsilí o napsání systematických dějin byzantského práva (Ostrogorski).

U nás pro studium byzantské kultury se vydává sice časopis mimořádného mezinárodního významu, »Byzantinoslavica«, jenž je jakýmsi mostem mezi západem a východem, avšak našich vlastních studií je v něm málo a právní byzantinistika leží zcela ladem. Je to podivné zvláště v době, kdy se zdůrazňuje naše nezávislost na západu a přitom se nevytvářejí možnosti pro studium nejbližších východních kultur. Upadající znalost řečtiny tyto možnosti téměř anuluje. O mnoho lepší v tomto směru byla na př. situace naší kultury v době reformace (Blahoslav, Žerotín).

V diskusi akademik prof. Dr Antonín S a l a č rozebíral otázku lepší výbavy vědeckého dorostu co do znalostí antických jazyků a otázky techniky výměny publikací z oboru byzantinistiky. Závěrem postuloval těsnější spolupráci mezi lingvisty a právními historiky.

Dr P r o c h á z k a zdůraznil, že bez výzkumu v oblasti právní byzantinistiky není dobře možné studium právní slavistiky. To, že naše věda v tomto směru tak zaostala, je následek krátkozrakého opouštění studia dějin starších dob. Za daného stavu věcí je neodpustitelným prohřeškem, že prof. Dr Cvetler, jenž jako jediný náš vědecký pracovník by mohl zde alespoň částečně zjednat nápravu, zpracovává ve Slovanském ústavu v Brně thema, jež by bylo možno svěřit jakémukoli jinému historikovi.

Prof. Dr K r a n d ž a l o v ukázal na důležité úkoly byzantinistiky i právní byzantinistiky pro dějiny slovanských národů. Tak je potřebí studovat otázku rozkvětu Velkomoravské říše, významu Slovanů při stěhování národů, přímého vlivu Nomoi georgikoi v Bulharsku atd.

Prof. Dr C v e t l e r odpověděl poté jednotlivým účastníkům diskuse.

HLAVNÍ DISKUSNÍ PŘÍSPĚVEK IV.

Prof. Dr Josef T u r e č e k (právnická fakulta Karlovy university):

Otázky naší kanonistiky a dějin poměru státu a církve

Příspěvek nebyl přednesen, protože přednášející se nedostavil. K stanovenému thematu promluvil proto přímo Dr K l a b o u c h. Závažným úkolem kanonistiky podle něho jest netoliko studium vnitrokanonického režimu, nýbrž i jeho vztahů k světskému právu na území ČSR. Pro přednostní zpracování pokládá za nejdůležitější otázku hranic působnosti církevního práva a jeho skutečné aplikace, institucionálního vývoje církevního aparátu (v tom zejména konsistoriálních soudů) a konečně poměru státu a církve se zřetelem zvláště k brzké emancipaci státu.

Prof. Dr V a n ě č e k zdůraznil, že kanonické — a vůbec církevní — právo se dnes na fakultách nepřednáší jako zvláštní předmět se zvláštní zkouškou, avšak jeho vědecký výzkum je nutným předpokladem pro pochopení dějin našeho státu

a práva. Proto je třeba je pěstovat, i když ne nutně v souvislosti s přednáškami na právnických fakultách. PhDr Antonín H a a s (Státní ústřední archiv, Praha) upozornil na možnosti srovnávání, jež dávají právě zpracovávané archivy církevních institucí. Bylo by dobře, aby jejich inventáře byly opatřeny úvody se správněprávním výkladem. Bývalý Archiv země České má důležitou sbírku opisů akt congregationis de propaganda fide. K tomu se i Dr K e j ř zmínil o ohromném množství našich dosud neprobádaných kanonických rukopisů.

REFERÁT III.

Karel M a l ý (právnická fakulta Karlovy university):

Právněhistorická problematika české stavovské monarchie

Význam stavovské monarchie v dějinách českého státu tkví v tom, že její studium je těsně spojeno jednak s doznívánim husitského hnutí, jednak s násilným přechodem k habsburskému panovnickému absolutismu po Bílé Hoře. Nástup pohusitské reakce a zvyšující se útisk poddaných jsou dva momenty základní politické důležitosti v tomto období.

Dosavadní právněhistorická nauka si v tomto období všímala toliko dějin státu, jak to souviselo s programem české politické svébytnosti za Rakouska. Avšak i na tomto úseku zůstaly nezpracovány závažné náměty, na př. sledování vlivů husitského revolučního hnutí v stavovské monarchii, charakter stavovského státu a celá složitá třídní situace v druhé polovině 15. století, rok 1547, nová organisace státu v letech 1618—1620 a konečně zřízení jednotlivých zemí mimo Čechy.

V tomto období, v němž vrcholí české feudální právo, nebyly dosud náležitě zkoumány dějiny správy (ve vlastním smyslu) a potom všechny vlastní obory právní. Z nich především by si zpracování zasloužilo právo trestní a právo vlastnické. Zvláštní zájem by bylo potřebí věnovat rovněž právu městskému vůbec a potom dějinám kodifikací. Vzhledem k materiálu, jehož pro tuto dobu počíná být až nadměrná hojnost, bude možno dobře zpracovat, i když práce to nebude snadná, otázku, jak dalece se praxe kryla s právními předpisy (zákonnost).

V diskusi doporučil Dr K l a b o u c h dodatkem k přednesenýmnávrhům další důležitá themata pro zpracování. Patří k nim mezipoddanské vztahy, recepce římského práva (jednak starší — od 13. do 17. století, jednak od 17. století druhá její vlna, táhnoucí se až k všeobecnému občanskému zákoníku z r. 1811) a právní kultura vůbec (ideologie, právní pomůcky technické, právní národopis).

Dr P r o c h á z k a upozornil, že pro studium stavovské monarchie je důležité její studium ve srovnání s poměry v Polsku, Uhrách a částečně i východním Německu. Od této doby totiž na rozdíl od západní Evropy, kde do popředí vystupuje účast měst na politickém a hospodářském životě, objevují se prvky kapitalismu a většinou zesiluje tendence k panovnickému absolutismu, je v zemích na východ od Labe vývoj určován dominující formou šlechtické monarchie.

Rovněž Dr J a n o u š e k vyslovil požadavek, aby se u nás více studovaly právní poměry poddaných, zejména v otázce dědického práva a odúmrtí. K tomu uvedl Dr P r o c h á z k a, že dokončení jeho práce s tímto námětem je plánováno na rok 1961.

JUDr Jiří Veselý (Praha) proti soustřeďování zájmu na husitství podtrhl opomíjené 17. století a potom zvláště dobu Ferdinanda I., kdy byly nově organisovány úřady. V otázce zřízení mimočeských zemí upozornil na svou chystanou práci o zahraničních lénech.

K problému vztahu stavovské monarchie a husitství poukázal Dr Klabouch na stavovské prvky v předhusitské době a posílení postavení husitských a pohusitských měst spojil s prvními příznaky pokusů o absolutismus (opření krále o města proti šlechtě). Tomuto spojení odporoval Dr Procházka, jenž za příčinu rozporů v klasifikaci této doby vidí opominutí silné panovnické monarchie (Karel IV., Kazimír Veliký, Ludvík Veliký) jako nutného zvláštního článku ve vývoji státní formy mezi obdobím feudální rozdrobenosti a stavovské monarchie. Husitství je nutno považovat za důležitý článek mimořádného významu ve vývoji českého státu a práva, i když jeho přímý vliv nebyl trvalejší. Avšak povaha husitské ideologie si to žádá; v tomto směru je nakonec důležitější program a záměry, než to, co se pak uskutečnilo. Dr Doležal zdůraznil proti Dr Veselému, že po husitském revolučním hnutí se již nic nevrátilo zcela do stejného stavu, jaký panoval před tím. K. Malý podtrhl význam ekonomických změn, jenž činí z husitství moment zřetelně zlomový. Později podobným momentem je i rok 1547.

Rovněž podle toho, co řekl Dr Valentin Urfus (Kabinet dějin státu a práva v ČSR Ústavu práva ČSAV), není možno dobu Jiřího z Poděbrad považovat za červánky absolutismu. Jinak v období stavovské monarchie lze za nejzanedbanější úsek právní historie pokládat právo městské. Více pozornosti by také bylo potřebí věnovat zemským deskám.

PhDr Josef Janáček (Historický ústav ČSAV) upozornil na změnu ekonomické základny na zlomu 15. a 16. století. Rok 1547 je důležitým dělítkem. V období 1618—20 je třeba lišit mezi organisací státu před r. 1619 a po něm.

Dr Kejř vyslovil požadavek usilovnějšího studia politických ideologií v tomto období.

HLAVNÍ DISKUSNÍ PŘÍSPĚVEK V.

Dr Jaromír Kincl:

K naší právní germanistice

Právní germanistikou »v užším smyslu« jest třeba rozumět právní dějiny nejstaršího vývoje Germánů, jejichž blízkost poměrům našim dovoluje závěry tam učiněné aplikovat srovnávací metodou i na naše poměry přechodu od rodové společnosti k feudalismu. U nás dosud této materii věnovaly příslušné pasáže jen učebnice, avšak vědecký výzkum vzhledem k tomu, že mezi Germány a Slovany jde v této době o rozdíl především toliko časový, si žádá studium hlubší.

Práce na tomto úseku je spojena s nebezpečím jejího nacionalistického traktování. To platí jak o myšlence pangermanismu, posilované zejména za nacismu, tak na druhé straně o slovanském romantismu z doby obrození, jenž viděl zidealisovaný obraz Slovanů. Proti tomu na druhé hranici germánských národů francouzská historiografie nepřihlíží k výsledkům bádání německého a stejně je tomu naopak. Zcela nedostatečný zájem byl věnován otázce římského pomezí germánských národů a římských vlivů.

Pro studium nejryzejších rodových institucí je zvláště důležité studium Germánů severních.

V diskusi prof. Dr Vaněček upozornil, že příspěvek zcela přehlédl důležitý úsek »naší« germanistiky, t. j. právní dějiny Germánů na našem území, a to zvláště v období feudalismu (kolonisace). Podle Dr Klaboucha bude tu potřebí pokračovat v někdejších pracích pražské německé university a reagovat na ně příslušným způsobem. Na význam studia právní germanistiky poukázal rovněž Dr Procházka; nejnovější výzkumy zejména polské nauky o blízkém společenství Slovanů a Germánů tu otevírají nové možnosti.

Prof. Dr Cvetler zdůraznil význam právní anglistiky jednak pedagogický — poznání zcela odchylné právní soustavy, jednak význam pro poznání institucí recipovaných do pevninských právních řádů, v tom i našeho — instituce koruny, poroty, reforma trestního řízení a pod. K tomu upozornil Dr Procházka, že ruský právní historik Fedor Zigel' už na počátku tohoto století poukazoval na řadu podobností, např. na paralelnost tvorby práva v Anglii a v Čechách na zemském sněmu a soudu.

PhDr Jaroslav Kudrna (filosofická fakulta Brno) se vrátil ve svém diskusním příspěvku k problematice aplikace srovnávací metody, zejména také co do vztahu k objektivnímu posuzování ceny jednotlivých konkretních pramenů.

V odpovědi na náměty přinesené diskusí poukázal Dr Kincl na reálné možnosti naší právní germanistiky; za daného stavu není dosti odborníků, kteří by mohli zvládnout úkoly tak četné.

REFERÁT IV.

Doc. Dr Martin Vietor:

Zvláštní právněhistorická problematika Slovenska v rámci feudálního uherského státu (do třicetileté války)

V literatuře, naší i maďarské, není synthetického díla o dějinách práva na Slovensku. Maďarská nauka nadto včleňovala výklady o právu od r. 1526, resp. od r. 1723, do platného práva podle jednotlivých jeho oborů. Monografií je značné množství, ale speciální slovenská problematika maďarskou vědu pochopitelně nezajímala. Po druhé světové válce byly nové studie věnovány období rozkladu feudalismu, feudalismus sám pak zůstal mimo sféru zájmu. Proto před námi leží úkol zpracovat prakticky vlastně všechno; s hlediska slovenského a československého tu monografických i synthetických prací prostě není.

Pro období feudalismu lze jmenovat několik themat pro přednostní zpracování nejdůležitějších. Patří k nim úsek 10. a 11. století, otázka selských poddaných (stěhovací právo v 13. a 14. století, ohlas husitského revolučního hnutí, šoltysské obce, selské stolice), problematika měst (rozšíření měšťanského práva, partikularismus městského práva, jeho poměr k právu šlechtickému, »mateřská« města, svazy měst, tavernikální právo, svobodná královská města, hradští župani), problematika provincionální správy (zvláštnosti jednotlivých komitátů, vrchnostenské imunity) a otázky poddanského práva trestního i civilního, ve svém obsahu značně různorodého podle jednotlivých panství. K nejdůležitějším otázkám patří styčné problémy česko-slovenské: srovnání Přemyslovců a Arpádovců, právo městské

a horní, Lucemburkové a Anjouovci, období Zikmundovo, ohlas husitského revolučního hnutí, poměr Jiřího z Poděbrad k Hunyadymu a Korvínovi, stát jagiellonský a odbourávání stavovských privilegií po r. 1526.

V diskusi pronesl K. Malý domněnku, že na příklad v oblasti trestního práva je sice nutno konstatovat značnou různorodost, nicméně však bude možno najít značné paralely alespoň mezi trestními soustavami podle jednotlivých stavů. Dr Janoušek osvětlil problém šoltysů v historických zemích (výzkumy Dr Jaroslava Novotného z Brna) a prof. Dr Karol Rebro (Kabinet právních věd SAV) vylíčil postupný tlak na šoltysy na Slovensku, jenž vedl k jejich zrušení za Marie Terezie a tím likvidaci svobodného selského obyvatelstva v této zemi.

Prof. Dr Vaněček upozornil, že diskuse se vede odděleně pro problémy české a slovenské a že už tento fakt sám volá po nutnosti hledat společnou thematiku československou. Takovouto thematikou je typicky, jak pravil Dr Kejř, oblast horního práva, nebo, jak o tom referoval Dr Procházka, otázka poddaných na moravsko-slovenském pohraničí a otázka valašská, dosud nejlépe zpracovaná (Kadlec, Chaloupecký, Macůrek). Rovněž Dr Veselý požadoval hledání společných themat, jako je především společný stát po r. 1492 nebo otázka německého práva v našich zemích.

REFERÁT V.

Dr Valentin Urfus:

K problematice dějin státu a práva v českých zemích v období feudálního absolutismu

Události kolem Bílé hory neznamenaly »konec českého práva«, jak se s tím běžně setkáváme výslovně i nevýslovně ve starší literatuře právněhistorické. K specifickým vlastnostem práce na tomto zcela zanedbaném úseku patří zvláště původní výzkum.

S hlediska soustřeďování zákonodárné a obecně normativní činnosti v rukách absolutního vladaře je třeba především stanovit jednotlivé formy normativní činnosti a určit přesné hranice pojmu legislativního a správního aktu. V tomto okruhu otázek vyvstává problém evidence normativního materiálu a problematika teritoriální působnosti absolutistických norem. Při účasti měšťanského a nešlechtického živlu v mechanismu absolutistického státu je třeba sledovat proces relativního osamostatňování byrokracie jako samostatné společenské skupiny. K nejnaléhavějším úkolům náleží i vypracování podrobného organisačního a kompetenčního schematu správní organisace absolutistického státu, na němž bude mít mimořádný zájem především naše archivnictví.

Významnou oblastí výzkumu jsou otázky kolem norem vycházejících z postulátů hospodářské politiky absolutistického státu (merkantilismus). Sem náleží především sledování problematiky vytváření se nové živnostenské soustavy a reglementace průmyslového a živnostenského podnikání.

Hlavním zorným úhlem musí být aspekt splývání zemského a městského práva. Dochované množství judikatury dovoluje také významné nové závěry. Problémem se stává zvládnutí pramenů, tedy především otázka výběru, a to jak při vědecké práci monografické, tak při edici pramenů.

(Diskuse k přednášce se konala společně s diskusí k přednášce prof. Dr Rebra.)

REFERÁT VI.

Prof. Dr Karol Rebro:

Zvláštní právněhistorická problematika Slovenska v závěrečné fázi feudálního státu uherského

Slovenské právní dějiny nelze odtrhovat od dějin uherských; je tu však řada slovenských zvláštností, které je třeba vyzdvihnout. Tak jako obecná historie konstatovala, že Slovensko má své vlastní dějiny (Krofta, Chaloupecký), tak má i své právní dějiny. Dosud existující koncepci uherskou nebo docela jen maďarskou je třeba nahradit koncepcí slovenskou a československou. Slováci byli v uherském státu národem podmaněným a proti panujícímu stavu revoltujícím; za této situace nelze na problematiku vývoje státu hledět s hlediska pokroku nebo regresu státního zřízení jako takového, nýbrž s hlediska praktického uplatnění právních předpisů ve prospěch nebo v neprospěch slovenského národa.

Na počátku tohoto období Slovensko předstihlo jižní země, postižené tureckým náporem; důležitou roli hrála na Slovensku koncentrace šlechty protivící se habsburské monarchii. Později v údobí stoupajícího útlaku Slovensko zaostalo. Obrozenectví přináší nové sblížení mezi situací na Slovensku a v historických zemích. Do popředí vystupuje jako thema společné Slovensku i českým zemím otázka zásahů monarchie.

Materiál tohoto období klade některé negativní předpoklady pro vědeckou práci. Je to jeho těžká dostupnost (dodnes jeho podstatná část je mimo území republiky) a skutečnost, že záznamy jsou psány výlučně maďarsky.

V diskusi, jež byla společná oběma referátům, podtrhl znovu Dr Veselý, že toto období je nejméně zpracovaným úsekem naší právní historie. K tomu upozornil prof. Dr Vaněček, že Kabinet dějin státu a práva v ČSR zaměřil svou činnost ve značné míře právě tímto směrem. Dr Haas prohlásil, že zejména pro tuto dobu je nepostradatelná edice průvodců po archivním materiálu, jenž často dokládá instituce dosud neznámé.

Dr Klabouch hovořil o vysoké úrovni pražské právnické fakulty v době, kdy právníci stáli v čele osvícenského hnutí. Skutečnou povahu celkových poměrů dokresluje i fakt maximálního vzrůstu obyvatelstva. Dr Kejř žádal soustředění zájmu na formy legislativy a objasnil přínos španělské scholastiky. Bylo by záhodno vypěstovat zvláštní pomocné vědy historické pro tuto dobu.

Prof. Dr Vaněček upozornil na rozdíly pedagogického traktování a vědeckého systému čs. právních dějin. Doc. Dr Vietor zmírnil poněkud formulaci prof. Dr Vaněčka o nedostatku znalostí českých odborníků o věcech slovenských a naopak podtrhl, že dnes se začíná rozvíjet spolupráce opravdu plodná.

Dr Procházka zdůraznil potřebu zpracování soukromého, trestního a procesního práva v tomto období. Společným základem české a slovenské problematiky jsou shodné politické osudy a ideové proudy; vždy však je třeba míti na paměti, že tu nejde o stejné právní řády a že proto je možno postupovat jedině srovnávací metodou.

Dodatkem k diskusi podtrhl Dr Urfus význam řady proměn na počátku 18. století jako periodisačního dělítka a prof. Dr Rebro konstatoval, že při myšlence společenství česko-slovenského je sice třeba v této době vycházet z existence

dvou právních řádů, avšak právě proto je potřebí hledat rysy společné. Pro ně adekvátní je ovšem metoda srovnávací.

HLAVNÍ DISKUSNÍ PŘÍSPĚVEK VI.

Dr Miloslav Doležal:

K otázkám naší právní slavistiky

Právní slavistika je oborem mimořádného významu a také neobyčejného rozsahu materie. Jejím nedostatkem dnes u nás jest, že těch několik odborníků, kteří vůbec ji pěstují, se jí věnuje jen na okraji své jiné běžné práce. Systematické studium právní slavistiky je zcela v počátcích a zde víc než kde jinde by bylo potřebí práci koordinovat. Thematicky stojí v popředí dva dějinné úseky: vznik státu a rozklad feudalismu (poddanské poměry).

V tomto oboru má naše věda dlouhou buržoasní tradici; jejích plodů je třeba na jedné straně využít, na druhé však je náležitě zhodnotit. Značné je tu nebezpečí přeceňování zvláštností slovanských institucí (romantismus minulého století), avšak také i nebezpečí marxistické vulgarisace při boji s buržoasní koncepcí za každou cenu. Novou tvářnost celé problematice dává i nutnost sledovat dějiny státu a práva Maďarska, Rumunska, Albánie a východních zemí německých.

Je potřebí lépe zajistit rozvoj tohoto oboru. Právě zde je mimořádný význam cizího archivního studia, stálého sledování příslušných otázek v jiných slovanských zemích a v neposlední řadě také intensivnějšího styku s jejími representanty.

V diskusi upozornil Dr Procházka, že by Praha měla opět získat prvenství ve slavistice. Je to dnes tím důležitější, protože ani jinak široce rozvinutá právní historie polská není právě v tomto oboru příliš dobře fundována. Pro studium slavistiky je klasickou metodou metoda srovnávací; není potřebí mít v tomto směru někdy dost často vyhlašované obavy; vždyť nakonec při feudální tříšti řady politických center studium poměrů i uvnitř území nynějších států musí být rovněž povahy srovnávací.

Dr Kincl hovořil dále o nacionalistickém aspektu právní slavistiky, Dr Kudrna probíral otázku srovnávání institucí slovanských a germánských. Prof. Dr Krandžalov upozornil na nebezpečí možnosti traktování určitých obecných forem kulturních jevů jako národních. Prof. Dr Pešvář a prof. Dr Cvetler referovali o otázkách studia právní slavistiky v brněnské odbočce Slovanského ústavu ČSAV. Závěrem odpověděl Dr Doležal na některé podněty z diskuse.

REFERÁT VII.

Dr Jiří Klabouch:

Hlavní úkoly studia dějin státu a práva v období 1848—1918

Tento úsek dějin státu a práva je dosud nejméně zpracován. Představuje jen výsek z plynulého vývoje buržoasního státu a práva a ve většině případů nebude možno studium vývoje jednotlivých institucí vymezit jenom těmito lety. V tomto období je politický a právní život v našich zemích určován širším státním celkem,

v jehož politickém a hospodářském životě hraje rozhodující úlohu buržoasie německá. Při studiu se lze opřít o hojnou soudobou odbornou literaturu, jež je ovšem povahy dogmatické.

Jednotlivé problémy, jež je potřebí zpracovat, nejsou stejně naléhavé. Vzhledem k nedostatku pracovníků bude dobře omezit se především na otázky, jež může zpracovat toliko právník. Nejaktuálnějším úkolem bude zpracování podstatných a zvláště cenných pramenů, provisorních přehledů (při nemožnosti urychleného zpracování monografického), základních problémů státního aparátu (poměr feudálů a buržoasie; armáda, policie, četnictvo; volební zákonodárství a politické strany) a potom institucí klíčového významu pro společnost (vlastnictví, rodina, námezdní práce).

Dělba práce by se tu měla díti podle jednotlivých právních oborů. V některých případech, kde všechno právo je podrobeno týmž změnám, jež mají stejné příčiny a stejný směr, bude však výhodnější sledovat vývoj všech právních odvětví najednou (1848; 1914—18).

(Diskuse k tomuto referátu se konala společně s diskusí o následujícím referátu doc. Dr Vietora).

REFERÁT VIII.

Doc. Dr Martin Vietor:

Základní právněhistorická problematika Slovenska za kapitalismu do r. 1918

Metodické problémy tohoto období na Slovensku jsou zcela shodné s těmi, jež pro české země naznačil Dr Klabouch. Proto se tato přednáška může omezit na vytčení námětů, s jejichž zpracováním by se mělo započít před ostatními.

Mezi ně patří především problematika roku 1848 (ústavněprávní akty, zrušení poddanství), zvláště vhodná pro společné zpracování pro Slovensko i české země. Z období reakčního absolutismu stojí v čele zájmu Bachova éra na Slovensku, další vývoj správní organisace a počátky nástupu dělnické třídy. V nové situaci po rakousko-uherském vyrovnání je důležitou otázkou vyrovnání samo, volební právo, právní úprava průmyslové organisace, otázka župní samosprávy a dějiny lidové strany. V období imperialismu poskytuje bohatý materiál parlamentní praxe, v níž vyhraněně se ukazuje zrada buržoasie, dále je tu problém protidělnického zákonodárství (čelední zákon 26/1907), municipální reformy a konečně válečná legislativa. Zvláštní thematikou jsou feudální přežitky v buržoasním právu.

Ve společné diskusi k referátům Dr Klaboucha a doc. Dr Vietora poukázal Dr Procházka na to, že sepsání provisorních přehledů je vzhledem k hojnosti materiálu vhodné v zájmu lepší orientace už i pro předchozí období absolutistické. V období 1848—1914 je potřebí nepodléhat příliš zájmu o themata ryze politická a věnovat se námětům právním. Prof. Dr Vaněček zdůraznil potřebu archivního výzkumu. Materiál konkretního právního života na rozdíl od obecných norem není tak snadno přístupný, jak mínil Dr Klabouch. Bylo by dobře nerozptylovat se přílišnou šíří thematiky. Likvidace feudálních vztahů a vznik samosprávy je materií, která se výborně hodí pro zpracování v celostátním měřítku. Dr Kejř upozornil na nedostatečnou znalost pozemkového práva a nebezpečí, jež plyne z hojného používání neprávní literatury nejrůznějšího druhu.

Dr Haas hovořil o významu likvidace patrimoniální správy. Tento proces trval však několik desítek let a jeho postupu je třeba věnovat více pozornosti. Stejně zajímavým thematem je i dvoukolejnost správy. JUDr Leonard Bianchi (Kabinet právních věd SAV) prohlásil za nejvýznamnější otázku tohoto období přechod liberalismu v imperialismus. V této složité historické otázce selhávají právní teoretikové, a proto zde práci za ně bude musit obstarat právní historie.

V dalším vystoupili s drobnými připomínkami Dr Houser, prof. Dr Rebro, Dr Procházka, Dr Urfus, prof. Dr Vaněček, prof. Dr Pošvář a Dr Klabouch.

HLAVNÍ DISKUSNÍ PŘÍSPĚVEK VII.

JUDr Stanislav Balík (právnická fakulta Karlovy university):

K obecným dějinám státu a práva za kapitalismu

Protože designovaný referent se nedostavil, ujal se slova JUDr Ladislav Lipscher (právnická fakulta Komenského university) a poukázal na nezpracovanost tohoto poměrně mladšího vědního oboru. Mezi otázky, jež by tu bylo potřebí především zpracovat, patří otázka parlamentarismu a pozemkových reforem. Nesnadná dostupnost materiálu si žádá zintensivnění styků s cizinou. Bylo by žádoucí zřízení bibliografického střediska.

K tomu upozornil prof. Dr Vaněček, že i v resoluci ÚV KSČ je možno najít oporu pro prohlubování studia obecných dějin státu a práva za kapitalismu.

REFERÁT IX.

Dr Jaroslav Houser:

Klíčové otázky dějin státu a práva v ČSR v období předmnichovské republiky

Problematiku předmnichovské republiky nelze zpracovávat bez přihlédnutí k vývoji od r. 1848. Základem práce je tu důkladná ekonomická analysa; ta však je znesnadněna tím, že dosud nebyly vypracovány hospodářské dějiny kapitalistické epochy u nás. Odlišný pramenný materiál této doby mění i rejstřík pomocných věd; vedle ekonomiky vystupuje do popředí statistika.

Při stanovení klíčových themat může se uplatnit hledisko neprobádanosti, hledisko zvláštního významu některých buržoasních institucí pro socialistické právo a hledisko politické užitečnosti. V praxi je třeba všechna tato hlediska kumulovat. Politická užitečnost některých themat může vyniknout později a mimo to mají význam stavebního kamene pro synthesu. Význačné postavení tu má pracovní (sociální) zákonodárství, v němž se odráží boj dělnictva, umožňuje kritika reformismu, je možné sledování transformace zákonodárství buržoasního v socialistické a přesvědčivé srovnání se stavem za kapitalismu je významné politicky.

Kolektivní spolupráci je třeba uplatnit při shromažďování materiálu (dokumentace), jeho základním hodnocení (konsultace) a konečně u některých themat i při jeho zpracovávání. Rozsah materiálu a nutnost jeho srovnávání s platným právem vedou k požadavku specialisace na určitý obor práva a požadavku znalosti odpo-

vídajícího platného práva socialistického. Jinak práce právního historika musí být vždy prací především materiálovou.

(Diskuse o tomto referátu se konala společně s diskusí o následujícím referátu Dr Bianchiho.)

REFERÁT X.

Dr Leonard Bianchi:

Klíčové otázky dějin státu a práva v období 1918—1938 a 1939—1945 na Slovensku

Zvláštní význam studia tohoto období tkví v tom, že výsledky studia procesu fašisace mají i funkci praktické direktivy pro soudobý postup dělnických stran v dnešních kapitalistických zemích. Proto zvláště důležité je studium Protektorátu a Slovenského státu, a v jejich rámci zejména ústavních institucí.

Negativním předpokladem pro vědecký výzkum je nedostatečný časový odstup. Působí tu zejména jednak okolnost, že řada tehdy působících osob ještě žije, jednak že teprve postupem času bude možno vědecky zpracovat všechen materiál, zatím často ještě neuveřejněný.

Řídícím momentem musí tu být stranický pohled s hlediska zájmů dělnické třídy, jenž je rozhodujícím zejména v otázkách ne zcela jasných. Dobré předpoklady má i aplikace srovnávací metody s poměry v západní Evropě. I ve speciálních otázkách je třeba konfrontovat pohledy české, slovenské a uherské, neboť všeobecně zde existuje řada styčných bodů.

Ve společné diskusi k oběma závěrečným referátům podtrhl Dr Klabouch význam statistického výzkumu a s hlediska pracovní techniky význam spolupráce odborných pomocných sil. O jejich praktickém použití Kabinetem dějin zemědělství pro oblast výzkumu první pozemkové reformy referoval Dr Janoušek.

Doc. Dr Vietor hovořil o odlišných metodických problémech tohoto období. Otázka pomocných prací je mimořádně důležitá. Mezi aktuální problémy počínají už patřit i dějiny první etapy budování lidově demokratického zřízení.

Prof. Dr Vaněček rozebíral otázku nesnadného získávání pracovníků pro toto období. Vzhledem k danému stavu není možná přísná specialisace podle právních odvětví, nýbrž naopak je žádoucí povšechné zaměření, stejně jako u pracovníků v starších epochách. Mezi základní themata patří otázka fašisace, přežitků feudalismu, střetu vlivů sovětských a západních, metod legislativy atd. Pro období nejnovější je výborným pracovním postupem technika anket s živými účastníky revolučních a válečných událostí. K této otázce anket zaujali stanovisko také doc. Dr Vietor, Dr Janoušek, Dr Procházka a Dr Klabouch.

K. Malý požadoval, aby byla zpracována rovněž recepce nacistického práva. JUDr Karel Vaš (Právnický ústav ministerstva spravedlnosti) podtrhl themata aktuální pro dnešní zákonodárnou praxi: zemědělské právo kapitalismu, kapitalistická zákonnost, dělnické hnutí, zahraniční právní řád za druhé světové války.

Dr Kincl poukázal na význam historických prací z tohoto období pro theorii práva. Práce theoretiků založené na vadném přístupu k historickému materiálu vedou k různorodým nevěcným závěrům.

Poté zodpověděli Dr Houser a Dr Bianchi některé speciální otázky, nadhozené v diskusi.

*

Po skončení vlastního pořadu konference se přikročilo k volným námětům. Z podnětu prof. Dr Pošváře informoval přítomné Dr Procházka o stavu prací na »Historickém slovníku české právní terminologie« (HiSP). Prof. Dr Rebro navrhl vydávání samostatného právněhistorického časopisu. K tomu Dr Kejř podal výklad o nemožnosti okamžitého uskutečnění tohoto plánu; nedostatek má zatím aspoň částečně odstranit diskusní rubrika »Právněhistorických studií«. K témuž thematu hovořili i prof. Dr Vaněček, Dr Bianchi a Dr Procházka. O 500. výročí narození Všehrdova, připadajícím na léta 1960—61 (blíže nezjistitelném) mluvili Dr Klabouch, prof. Dr Vaněček a Dr Kejř.

Po skončení diskuse se ujal závěrečného slova prof. Dr Vaněček. Konferenci lze považovat za skutečné vědecké symposion v nejlepším smyslu slova. I když pro nedostatek času na diskusi zavilejší a zarputilejší byla výměna názorů vedena formou poněkud příliš »elegantní«, byl účastníkům podán bohatý a pestrý obraz naší právní historie na všech jejích úsecích. Celé jednání bylo neseno duchem opravdu soudružské spolupráce; zúčastnění si byli vědomi, že si navzájem pomáhají, a to je naplňovalo pocitem bezvýhradné vzájemné důvěry. V pozadí tohoto pozoruhodného faktu, jehož dosah nelze ani docenit, bylo jistě to, že nás všechny spojuje společný cíl: vybudování socialismu v naší vlasti, společné bohatství vítězných myšlenek marxismu-leninismu a společné úsilí, k němuž i my touto konferencí přispíváme, zachovat ve světě mír jako předpoklad a jedinou bezpečnou záruku nerušeného vědeckého pokroku.

Po přednesení návrhu resoluce, vypracovaného návrhovou komisí, se k resoluci vyjádřila řada řečníků z plena. Jejich připomínky byly pak ihned na místě zredigovány v toto konečné znění resoluce:

»Právní historikové Československa shromáždili se po prvé od osvobození své vlasti a jejího pracujícího lidu na pracovní konferenci konané ve dnech 19.—20. června 1957 v Praze za spoluúčasti obecných historiků, archivářů, archeologů a linguistů. Na základě přednesených 10 referátů, 5 hlavních diskusních příspěvků a 116 dalších diskusních příspěvků mohli konstatovat značný rozmach, který vykazuje jejich tvůrčí vědecká práce za poslední leta. Vytvoření samostatného vědeckého pracoviště v rámci ČSAV v roce 1952, zorganisování pravidelného ročního sborníku vědeckých prací, jenž vchází dnes již do svého IV. ročníku, výchova nových vědeckých kádrů, mezi nimiž byly úspěšně obhájeny již tři kandidatury věd, nová náplň vysokoškolských učebních předmětů v oborech právněhistorických, čilý styk se zahraničními vědeckými pracovníky, v první řadě s právními historiky SSSR a lidových demokracií, avšak v poslední době také s právními historiky zemí kapitalistických, řada kvalitních nových děl, která se v současné době buď dotiskují anebo odevzdávají k publikování, nadějný a zcela reálný perspektivní plán práce pro několik let dopředu — to vše jsou skutečnosti, pro které čeští a slovenští právní historikové mohou míti za to, že někdejší stagnace vědecké práce je na většině jejich vědních úseků již dávno překonána.

Z jednání konference, která byla zahájena i vedena v duchu zasedání Ústředního výboru KSČ ve dnech 13. a 14. června 1957 i resoluce odtud vyšlé, vzešla řada podnětů a připomínek, mimořádně důležitých pro další rozvoj právněhistorické práce v Československu, ať již ve směru základního vědeckého bádání či ve směrech jiných, zejména vysokoškolsky-pedagogických a organisačních, které se takto předkládají příslušným instancím.

I. Pokud jde o zpracovávání základní právněhistorické thematiky došla konference k názoru, že je třeba věnovat pozornost *všem* časovým úsekům dějin státu a práva v ČSR, právě tak jako *všem* ostatním oborům právní historie. Všeobecně bylo požadováno, aby se právní historikové věnovali co nejvíce specifickým otázkám dějin *práva*, u nichž nelze očekávat, že by je mohli s úspěchem zpracovat specialisté jiných oborů.

V podrobnostech se navrhuje zejména:

1. v oboru dějin státu a práva v ČSR věnovat více pozornosti problematice počátků státu a práva, otázkám státu a práva v letech 1848—1945 (epocha kapitalismu) a započít se zpracováváním dějin státu a práva z prvních let budování socialismu; ve všech časových obdobích posílit studium práva majetkového, trestního a procesního a v epoše feudalismu pak zvláště studium práva městského a horního;

2. zpracovávat některá z československých themat společně pro celé území ČSR (na příklad otázku likvidace pozemkově vrchnostenských vztahů, t. zv. buržoasní samosprávu, počátky státu a práva a j. v.);

3. pěstovat více právní romanistiku, germanistiku a kanonistiku, a to zejména ve vztahu k problematice právních dějin Československa;

4. zvýšený zájem věnovat právní slavistice v nejširším smyslu slova a v souvislosti s ní i právní byzantinistice;

5. aby pro umožnění právněhistorické práce zejména v epoše kapitalismu v ČSR byly v některém z ústavů ČSAV zpracovány hospodářské dějiny ČSR;

6. co nejvíce podporovat edice inventářů, katalogů a pramenů všeho druhu, mezi nimi také edice listin (diplomatáře).

II. Po stránce organisační konference doporučuje,

1. aby se v rámci ČSAV pomýšlelo na zřízení samostatného ústředního pracoviště právněhistorického, jehož úkolem by byla péče o všechny úseky právněhistorické práce, o koordinaci práce s obory příbuznými a o styk s právněhistorickou naukou zahraniční;

2. aby v rámci SAV byla v Kabinetu právných vied systemisována další místa pro právní historiky, stejně jako v ČSAV zejména pro obor dějin státu a práva od r. 1945;

3. aby byly ve vědeckých ústavech náležitě obsazeny některé právní obory, které již po řadu let vykazují úzký profil co do vysoce kvalifikovaných pracovních sil, na příklad právo římské a byzantské, jakož i slovanské právní dějiny; v tomto směru by bylo záhodno náležitě využít odborné erudice některých právních historiků, kteří toho času pracují na jiných úkolech;

4. aby byla místa odborných pracovníků v archivech obsazována také z řad právníků s právněhistorickým zaměřením;

5. aby se uvažovalo o vydávání právněhistorického časopisu a pro nejbližší dobu alespoň o rozšíření »Právněhistorických studií«;

6. aby se uvažovalo o zavedení povinného vyučování latině na určitém alespoň minimálním počtu jedenáctiletek a na některých jedenáctiletkách také řečtině,

ježto v jazykové průpravě právněhistorického dorostu se jeví nedostatky zejména co do znalosti klasických jazyků;

7. aby se přibližně v r. 1960 konala další právněhistorická konference (po případě s mezinárodní účastí), jejíž problematika bude speciální a bude ještě určena.

III. Konečně se konference usnesla, aby až do eventuálního jiného opatření sledoval otázky diskutované na tomto zasedání a pečoval o realisaci navržených a doporučených opatření Kabinet dějin státu a práva v ČSR (1. oddělení Ústavu práva ČSAV). Toto pracoviště nechť také svolává podle potřeby pracovní porady pro řešení naléhavých problémů právní historie.

IV. Tato resoluce bude na přání účastníků konference zaslána a) presidiím ČSAV a SAV, b) předsednictvům VI., VII. a VIII. sekce ČSAV a I. sekce SAV, c) děkanátům obou právnických fakult. Vedle toho bude resoluce zaslána ředitelstvím všech ústavů a institucí, jejichž obory byly na konferenci zastoupeny, jakož i všem pozvaným účastníkům konference.«

Nakonec poděkoval prof. Dr V a n ě č e k všem účastníkům konference a zvláště těm z nich, kteří přednesli referáty a zúčastnili se diskuse, řídili jednání od předsednického stolu, pracovali v návrhové komisi, vedli zápisy o jednání, a vůbec všem těm, kdo se zasloužili o zdar tohoto plodného zasedání.

Vladimír Procházka

OBSAH

Hynek Bulín, Počátky státu obodrického 5

Vladimír Procházka, Důkaz dopadením při činu a počátky svědeckého důkazu v právu slovanských národů 51

Jiří Majer, K nejstarším právním dějinám Kutné Hory 131

Antonín Haas, Pravomoc českého krále nad poddanskými městy a městečky . . . 153

Vladimír Růžička, Právní terminologie v díle Karla Jaromíra Erbena 185

Karol Ondris, Upevnění sovětské moci na vesnici 197

Jaroslav Houser, K »péči« o nezaměstnané v předmnichovské republice 227

DISKUSE, RECENSE, ZPRÁVY

K 75. narozeninám akademika Václava Vojtíška *(Jiří Kejř)* 239

Přednášky českého právního historika v Moskvě a v Paříži:

I. Václav Vaněček, Problematika nejstarších státních útvarů na území Československa 241

II. Václav Vaněček, Tři druhy stavovských shromáždění v českém státě 16. století 244

Czekanowského synthesa nejstarších slovanských dějin a problém dějin státu a práva u slovanských národů *(Vladimír Procházka)* 250

Václav Vaněček, Prameny k dějinám státu a práva v ČSR, I. část: Do husitského revolučního hnutí *(Vladimír Procházka)* 255

Historia państwa i prawa Polski do roku 1795. Redaktor: Juliusz Bardach *(Vladimír Procházka)* 257

Jan Baszkiewicz, Powstanie zjednoczonego państwa polskiego na przełomie XIII i XIV wieku *(Vladimír Procházka)* 262

Studie o husitských sněmech *(Jiří Kejř)* 269

Jiří Kejř, Právní život v husitské Kutné Hoře *(Václav Vaněček)* 275

Jiří Klabouch, Osvícenské právní nauky v českých zemích *(Václav Vaněček)* . . 279

Otto Placht, Lidnatost a společenská skladba českého státu v 16.—18. století *(Jiří Klabouch)* 287

K použití statistické metody při studiu poddanských poměrů v 16.—18. století *(Vladimír Procházka)* 292

Bratislavská rozprava o allodisaci poddanské půdy a dědickém právu poddaných na Slovensku v 18. století *(Vladimír Procházka)* 295

Právněhistorická konference v Praze 19. a 20. června 1957 *(Vladimír Procházka)* 298

NAKLADATELSTVÍ ČSAV

ČESKOSLOVENSKÁ AKADEMIE VĚD
Sekce ekonomie, práva a filosofie

ÚSTAV PRÁVA
ODDĚLENÍ (KABINET) DĚJIN STÁTU A PRÁVA V ČSR

PRÁVNĚHISTORICKÉ STUDIE IV

Vědečtí redaktoři Dr. Jaroslav Houser a Dr. Jiří Kejř
Recensoval člen korespondent ČSAV univ. prof. Dr. Václav Vaněček

Článek Hynka Bulína spolurecensoval Dr. Vl. Procházka
Článek Vladimíra Procházky spolurecensoval
člen korespondent ČSAV univ. prof. Dr. Fr. Štajgr
Článek Karola Ondrise recensoval akademik Vl. Procházka

Překlady resumé do němčiny prof. Karel Šelepa
Překlad resumé do ruštiny Dr. Evžen Tarabrin

Obálku navrhla Jaroslava Běhounková
Vydalo Nakladatelství Československé akademie věd
jako svou 729. publikaci
Redaktorka publikace Jaroslava Suchánková
Technický redaktor Jan Rejdal

Z nové sazby písmem Brno Z vytiskla tiskárna
Rudé právo Brno. 320 str.
27,46 autorských archů. 27,86 vydavatelských archů
— 8713. D — 582630

Náklad 1250 — 02/63 — I. vydání

Cena brožovaného výtisku Kčs 28,00

56/1-9